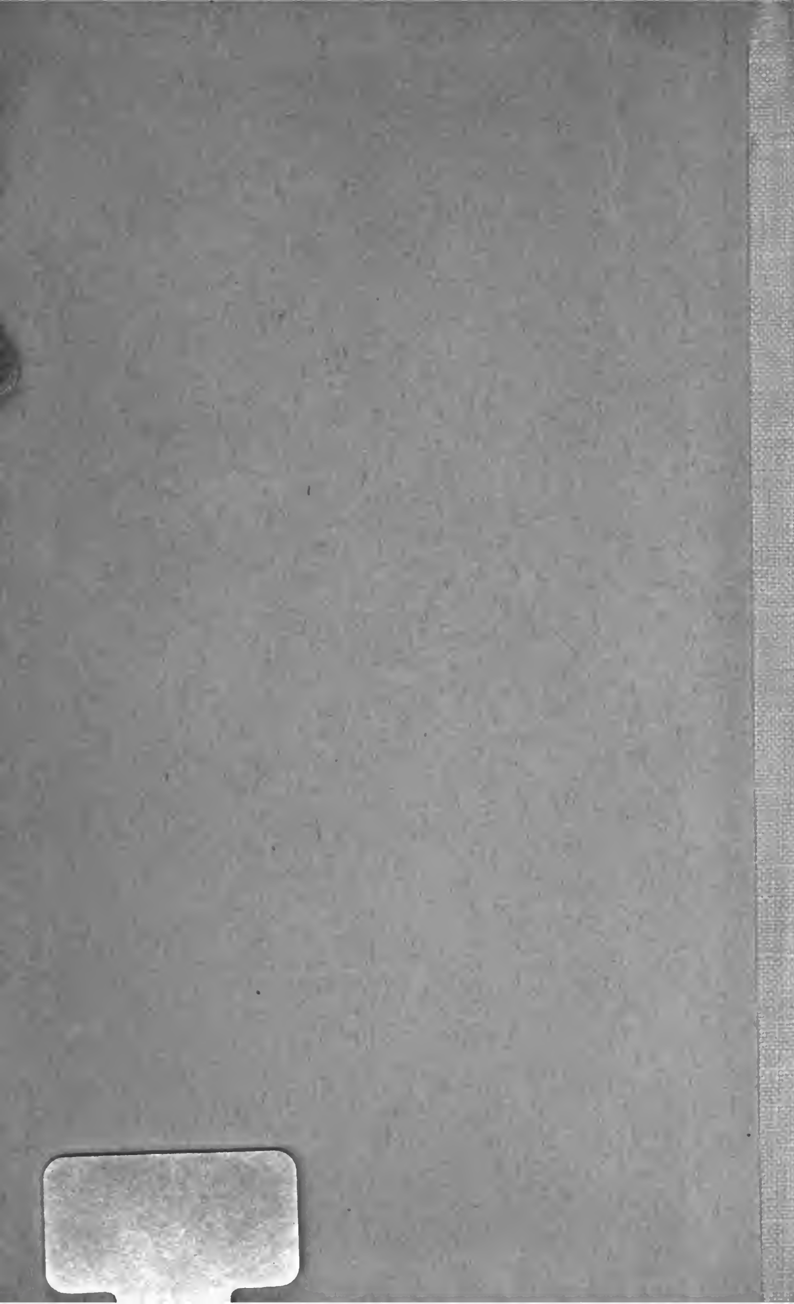

BIOGRAPHISKT
LEXICON

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

ELFTE BANDET.

Upsala
WAHLSTRÖM & LÅSTBOM.
1 8 4 5.

På N. M. Lindhs förlag.

BIOGRAPHISKT
LEXICON

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

ELFTE BANDET.

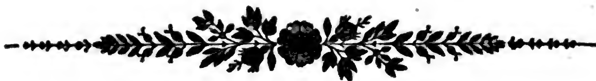
FÖRSTA HÄFTET.

Upsala
WAHLSTRÖM & LÅSTBOM.
1845.
På N. M. Lindhs förlag.

Innehåll.

P.

PAIKULL, GEORG.

Härstammade af en i Est- och Liffland sedan långliga tider florerande ätt. Hans föräldrar voro *Jörgen Claesson P.* till Innis och Tyrsevall och fru *Margareta Treiden*. Född i Revel d. 2 Maj 1605. Gick i krigstjenst under K. Gustaf Adolf och befordrades alla grader igenom till Öfverste, i hvilken befattning han 1642 blef Commendant i det eröfrade Olmütz, der han visade sig som en sträng, kraftfull och allvarsam herre. Fästningsverken sattes i ypperligt stånd, borgrarne måste med ed lofva att icke inlåta sig i hemliga underhandlingar med Österrikarne, och då likväl en sådan stämpling upptäcktes, lät han halshugga 28 af de förnämsta deltagarne och anföraren blef som menedare söndersliten af 4 hästar. Denna stränghet, förenad med duglighet, krigstukt och ordning verkade lydnad för framtiden. Också bibehöllo sig Svenskarne här ända till krigets slut, efter Paikull under Öfverste Winters befäl, en tygel på landet och ett törne i hälen på de kejserliga tropparna. År 1647 blef han General-Major och var 1648 bland anförarne vid intagandet af Prag. General-Lieutenant 1651. Samma år bevistade han Drottningens kröning, då han, liksom flere af de andre utmärktaste Generalerne, ej ville emottaga plats i processionen efter Riksens Råd, utan slutligen skulle rida vid Drottningens vagn. Vid samma tillfälle blef han Friherre och erhöll till friherreskap 82¼ hemman i Wörå socken i Österbotten. Skulle skrifva sig Friherre till Wöråborg. Föröfrigt Herre till Ignets, Ferna, Willajacke, Skällnörö och Thalbo. I Friherrebrefvet läses att han "förhållit sig tappert och manligen som en trogen och oförskräckt krigare; enkannerligen har han hollit oss til handa fästnin-

gen Olmitz i Mehren, vårt krigsväsende i Tyskland och särdeles i de keyserliga arfländerne til styrkio, der han fast i tu åhr af fienden blocquerad och belägrad, honom åtskilliga resor afslagit och repouserat hafwer." Blef Krigs-Råd och Gouverneur i Wismar 1652 samt 1654 Riks-Råd. Död i Stockholm den 1 Februari 1657 och begrafven i Upsala Domkyrka.

Gift med *Sigrid Horn*, dotter af Riks-Rådet Friherre Claes Christersson Horn. Hon blef sedan omgift med Riks-Rådet och Cancelli-Rådet Frih. Peder Sparre. Ende sonen *Georg Carl*, Kammarherre hos Enkedrottningen och Ryttmästare vid Lifregimentet, stupade i slaget vid Lund 1676, ogift, och beslöt denna friherrliga ätt.

(Källor: Stiernmans Matr. — Dito geneal. tabb. å Ups. Bibl. — Fryxells Berr 7 D.)

PALBITSKI, MATTHIAS.

Föddes i Hinter-Pommern den 23 Dec. 1623. Son af Pommerske Landt-Rådet och Borgmästaren i staden Stolpe *Georg P.* och *Anna Hoppe*. Ätten härstammar från Böhmen, der den redan i 14:de seklet florerade. Den unge P. erhöll tidigt skickliga informatorer, som lärde honom "fundamenta" af flera vetenskaper, äfvensom "principia" af grekiska språket. Kom 1637 till Danzigs gymnasium, der han med den framgång studerade, att han på sitt 14:e och 15:e år kunde från cathedern disputera "in historicis, politicis et theologicis." För krigsoroligheternas skull for han 1640 till Sorö Riddar-Akademi i Danmark, der han studerade juridik och franska språken, öfvade sig i fäkta och andra krigiska exercitier. Reste 1642 från Danmark i afsigt att besöka Holland eller Frankrike och der gå i krigstjenst, men råkade i Hamburg den ryktbare Gustaf Horn, som öfvertalade honom att följa till Stockholm. Han antogs straxt till Drottning Christinas Hofjunkare och 1643 befordrades han till Capitaine-Lieutenant vid Lifgardet.

Då han nödvändigt ville bese främmande länder, tillät Drottningen honom att resa i 4 år, under hvilken tid han skulle få behålla tjenst och lön. Kommen till Dalarön föll han i hetsig feber, då Drottningen skickade sin lifmedicus, sin apothekare och barberare till honom och han återfördes till Stockholm i Hofmarskalken Grefve Gabr. Oxenstiernas vagn. Ändtligen tillfrisknad anträdde han den ifrigt efterlängtade resan. I hans egenhändiga lefverne, infördt i

Schlözers Schwed. Biographie, uppräknas omständligt de förnämsta orter han besökte. Vi få endast i korthet nämna gången af resan. Från Wismar togs kosan till Hamburg, Holland och Frankrike, Savoyen, Lombardiet, Toscana till Rom och Neapel. Vidare till Sicilien och Malta, seglade 700 italienska mil på 4 dagar, kom till Candia d. 19 Dec. 1646 och efter en häftig vind och storm, som dref fartyget med all hast, d. 1 Jan. till Alexandria i Nedra Egypten. Hans plan var att besöka Egypten, Heliga Landet, Babylon, Persien, Ostindien, och att derefter genom Usbekska Tartariet, Medien och Arabien afgå till Constantinopel och så hem genom flera Europeiska länder. Han hade då blifvit mera berest än sjelfva den ryktbare "Resare-Bengt" (se detta Lex. X B. s. 265). Från Alexandria begaf han sig ock inåt Egypten, såg Alcair, det gamla Memphis och Pyramiderna och kom till Röda hafvet, då Arabernes revolt i denna trakt nödgade honom återvända, hvarföre han, efter att hafva temligen noga genomtågat östra delen af Egypten, återkom till Alexandria, hvarifrån han gick ombord till Constantinopel. Men vid Dardanellerna lågo två fiendtliga flottor mot hvarandra, hvarföre seglatsen ställdes förbi Grekland och Candia, dit vinden dref fartyget, till Zante och slutligen till Malta, som efter en faslig storm uppnåddes. Der hvilade han i tre veckor. Han ämnade sig derifrån till Livorno, men vinden var svag och vid Pantalaria råkade han i händerna på tre turkiska röfvare. Lyckligen befriad från desse, var fartyget nära att stöta på grund vid Magara på Sicilien, men kom lyckligen efter alla svårigheter till Livorno. Derifrån togs vägen öfver Civita Vecchia till Rom, då han vid Porto Herculeo öfverfölls och plundrades af Majorkanska sjöröfvare. Ändtligen efter så många faror och besvär ankommen till Rom, stannade han der i 11 månader, flitigt studerande, och blef bekant med flera förnäma personer. År 1648 fick han befallning att hemresa. Öfver Bologna, Milano och Venedig reste han till Paris, så åter till Italien, genom Lombardiet, tog vägen genom Schweitz åter till Frankrike och Paris, öfver Havre till Amsterdam, Hamburg, Lübeck och Wismar och derifrån sjövägen till Stockholm. Straxt efter återkomsten utnämdes den bereste och lärde unge adelsmannen till Drottningens Kammarherre.

Han började nu få en mängd diplomatiska uppdrag. Det första var, att, endast 25 år gammal, i Januari 1649 afgå som Abgesandt till Republiken Venedig och Toscana.

På 26 dagar kom han från Stockholm till Venedig. På fjerde dagen hade han audiens hos Dogen, som efter hemkomsten till hans logis skickade honom confect, stora ostron och sköna viner. I Florenz logerades han i sjelfva Storhertigliga palatset i tio dagars tid. Storhertigen hade hans sällskap alla qvällar emellan kl. 7 och 10, då han ej höll taffel, och var högst förvånad, att en "Homine Sueco" kände Italiens konst och språk. Efter hemkomsten i Mars 1650 sändes han s. å. till Hertig Carl Gustaf, som då var i Nürnberg, för att notificera honom Drottningens fattade beslut angående hans succession. Derjemte hade han befallning, att "poussera och drifva" Tyska fredsslutet. Den 31 Jan. 1651 utnämdes han att afgå som Extr. Abgesandt till Frankrike, Spanien och Erkehertig Leopold Vilhelm i Brüssel, från hvilken beskickning han först 1653 hemkom. Vid 1654 års början skickades han andra gången som Abgesandt till Frankrike och Spanien, äfvensom s. å. till Kejserliga och Polska hofven. Derefter fick han flera år sitta hemma i ro. Väl utsågs han 1656 att såsom Abgesandt resa till Constantinopel, hvilken beskickning han undanbad sig, och 1662 att i samma egenskap afgå till Romerska Kejsaren, men denna sednare mission blef icke utaf. I egenskap af Ambassadeur afgick han deremot 1663 till Polen, och hemkom 1664 vid Michaelitiden. Den 17 Nov. sistnämda år utnämdes han till President i Pommerska staten. Vid samma års slut åter Abgesandt till Polen och 1666 till Kejsaren. Danska ministern säger s. å., att P. gjorde allt för att underblåsa osämjan emellan dessa begge hof. Efter återkomsten i Maj 1667 tillbjöds honom Riks-Råds-värdigheten, hvilken han undanbad sig. Blef 1675 Friherre och skref sig till Alvastra. Död på sin gård Juleta i Södermanlad den 20 October 1677.

Palbitski var en lärd och classiskt bildad man. Isynnerhet ansågs han ega djupa insigter i Grekiska litteraturen och antiquiteterna. Med samtidens lärde låg han i vidlyftig brefvexling. Att han egde goda diplomatiska egenskaper synes bäst af de många dylika uppdrag han erhöll på en tid, då ingen brist var på utmärkta personer i detta fack.

Gift 1654 med *Anna Regina Khevenhüller*, död 1666, dotter af Riks-Rådet Frih. Paul K. och Regina v. Windischgrätz. Barn: *Alexander*, Kammarherre, utgaf 1694 "Deliciæ Stargardenses"; *Christina*, g. m. General-Majoren Frih. Niklas von Ungern-Sternberg; *Charlotta*, g. m. Amiralen Frih. Erik Sjöblad.

(Källor: Schlözer Schwed. Biographie 2 Th. s. 569—590. — Stiernmans genealog. tabb. å Ups. Akad. Bibl. — Fants Histor. Litt. Græcæ. — Stiernmans Mats. s. 123.)

PALIN, NILS GUSTAF.

Född d. 15 (30?) Aug. 1765. Son af Möbelhandlaren i Stockholm *Nils P.* och en dotter af Kyrkoherden *Åhman* i Mariæ församling. Farfadren var Sekreterare vid Postverket. Vid 16 års ålder skall han i Upsala hafva vunnit ett poetiskt pris, hvilket först väckte Konungens uppmärksamhet på honom. Efter i Upsala undergångna examina inskrefs P. i Konungens Cancelli 1783 och utnämdes straxt derefter till Copist vid Inrikes Civil-Expeditionen. Åtföljde med en del af Cancelliet Kon. Gustaf III på dess Italienska resa. Företog 1787 en resa genom England, Frankrike, Spanien, Italien, Schweitz, Tyskland och Danmark, hvarunder han tillfälligt förrättade tjenst vid Beskickningarna i Paris och Madrid. Blef under tiden Cancellist vid ofvannämde expedition, samt erhöll Protokolls-Sekreterare-fullmakt. Blef sedan Legations-Sekreterare i Madrid och förflyttades i samma egenskap till Wien 1795. Återkallades 1796 och utnämdes till Andre Sekreterare i Cabinettet för Utrikes Brefvexlingen. Var Konungen och Hertigen följaktig på resan till Petersburg, såsom Cabinetts-Sekreterare, och bivistade de märkliga underhandlingarne med Ryska hofvet. Chargé d'affaires i Turkiet s. å. Reste 1799 i sällskap med Svenska Ministern derstädes M. d'Ohsson till Sverige. Vintern tillbragtes i Venedig. Vid slutet af 1800 års riksdag beträdde han fosterjorden. Chargé d'affaires i Dresden 1801—5. Dito i Constantinopel 1805—14. R. N. O. 1806. Företog flera resor i Mindre Asien, Grekland samt bereste tvenne gånger Egypten ända till katarakterna. Adlad 1814. Minister-Resident i Constantinopel samma år. Erhöll afsked 1824. Var Ledamot af Vetenskaps-Societeten i Upsala samt Heders-Ledamot af Vitterh.-, Hist.- och Antiquitets-Akademien. Under beskickningstiden i Constantinopel var befrämjandet af Fredsverket mellan Porten och Ryssland 1812 en af hans vigtigaste och mest grannlaga förrättningar.

Palins resor och lärda forskningar hade hufvudsakligast egyptiska hieroglypherna till föremål. Oaktadt hans mindre tillfredsställande uppfattning och lösning af ämnet, samt oaktadt brist på system, sträng kritik och säkerhet i combinationer, ådrogo sig likväl hans skrifter en icke obetydlig

uppmärksamhet hos Europas lärde, men sedan Young och Champollion funnit den rätta nyckeln, hafva P:s arbeten upphört att ega annat än ett historiskt värde och äro numera öfverlemnade åt förgätenheten, ehuru honom alltid tillkommer den äran, att hafva varit ibland de första, som ånyo vändt uppmärksamheten åt detta håll.

Sedan P. slutat sin diplomatiska bana, vistades han någon tid i fäderneslandet, hvarefter han satte sig ned i Rom, der vår utmärkte landsman Byström åt honom upplät en pavillon i sin trädgård på Villa Malta. Då denna sedan försåldes till Konungen af Bayern, blef likväl P. i orubbadt åtnjutande af samma förmån. Här öfverfölls slutligen den åldrige i sin ensliga boning utaf en af dessa oräkneliga lättingar, hvaraf Rom öfverflödar, hvilken sökt sig väg till hans hydda och under utbjudande af antiqviteter länge spejat efter tillfälle till rånet. P:s sorgliga lefnadsslut erbjuder sålunda en likhet med Winkelmanns. Mordet skedde 1842.

P. var liten till växten, i samtal ytterst liflig och interessant, den bästa husfader, mot landsmän hjelpsam, mot alla förekommande och tjenstvillig. I Constantinopel hörde han till celebriteterna af första rangen, och ingen resande litteratör underlät att besöka honom.

Gift 1798 med *Lucie Claire Muradgea d'Ohsson*, dotter af Svenske ministern (se Bd. X), hvilken nu lefver i Stockholm. Ägde med henne fem barn, hvaraf nu lefva tvenne söner, som ingått i svensk tjenst, samt en dotter, gift med Spanska Chargé d'affairen i Stockholm, J. Moreno.

Skrifter: Lettres sur les Hieroglyphes. s. l. 1802. — Essai sur les Hieroglyphes. à Weimar 1804. — Analyse de l'Inscription en Hieroglyphes du Monument trouvé à Rosette. à Dresd. 1804. — De l'Étude des Hieroglyphes. Fragmens. Tom. 1—5. à Paris 1812. — Supplement aux Fragmens de l'Etude des Hieroglyphes. s. l. e. a. (Constantinopel 181?) c. Tabb. — Nouvelles Recherches sur l'Inscription du Monument de Rosette. Flor. 1830. — Observations Numismatiques, dediées à Thorwaldsen. Rome 1833.

(Källor: Adels-Matrikeln. — Nekrolog i Upsala Tidn. 1842 N:o 33. — Convers. Lex. der Gegenwert. — Skriftliga meddelanden.) P.

PALM, LARS ANDREAS.

Född i Carlshamn d. 9 Nov. 1769. Fadren Tullskrifvaren *Anders Palm* och modren *Helena Margar. Sommar*, dotter af Contr.Prosten Kyrkoh. i Backaryd i Bleking Lars Sommar. Vid publika skolan i Carlshamn njöt han undervisning, isynnerhet af dervarande Rectorn Mag. Wetterstén.

Blef student i Lund 1783, understödd sedan fadren aflidit af sin farbroder Prosten i Knästorp nära Lund Ludv. Palm och sedermera af en annan farbroder Rådmannen i Norrköping Carl Palm. Dåvarande Theol. Docenten sedermera Contr.Prosten Doct. P. J. Appelberg gaf honom rätta smaken för Romerska litteraturen och Docenten, sedermera Prosten J. Olsson handledde honom i Österländska språken. Han njöt fri undervisning i språk och vetenskaper och omtalade ofta med vördnadsfulll tacksamhet det ädelmod han rönt af Canc.-Rådet Prof. Norberg och Prof. Fremling. Innan han hann aflägga de nödiga lärdomsprofven för Magistergraden, som han erhöll 1790, hade han ernat att genom andras undervisning söka sin bergning. Biskop Celsius härom underrättad förekallade honom, tillböd honom sitt bord och sin ledning. Denna oförmodade ynnest gaf en ny lyftning åt hans själ. Sedan han blifvit Magister, rigtades hans håg isynnerhet på de theologiska vetenskaperna och hade han tillfälle att deruti öka sina insigter vid Akademien, der han vistades såsom handledare i studier för Generalen och Comm. S. H. Horns tvenne söner. Han erhöll samma kallelse af nyssnämde General till Extraord. Bataillons-Predikant vid södra Skånska Cavalleri-regimentet och prestvigdes i Lund d. 5 Jan. 1793 i sällskap med sin ungdomsvän dåvarande Consist. Notarien, sedermera Biskopen m. m. Doct. Faxe. För att blifva berättigad att undergå Pastoral-examen, utarbetade han och utgaf en på 7 ark sistnämde år tryckt præsidii-disputation, som med utmärkt heder försvarades. Philosophiska faculteten i Lund meddelade honom för detta lärdomsprof högsta betyget och lika hedrande vitsord erhöll han af Domcapitlet vid undergången pastoral-examen. Utnämdes kort derefter till Regiments-Pastor vid nyssnämde Regimente.

Hans lyckliga embetsgåfvor och värdiga förhållande väckte å orten synnerlig uppmärksamhet och hans Regim.-chef "lemnade honom det otvifvelaktigaste vedermäle af sin hjertliga önskan, att för alltid äga Regim.-Pastor Palm som lärare vid de församlingar, der han sjelf hade rätt att kalla Kyrkoherde. Men Herrans vägar äro icke våra vägar. Den gode Guden, som i rikt mått utrustat sitt redskap, hade bestämt honom till ett annat ställe, att arbeta i Vingården" *). Vid ledigheten 1796 efter Contr.-Prosten L. Ståhl i Norra Wrambs och Bjufs församlingar kallades han till 4:e

*) Prosten D:r Schönbecks Åminnelse-Tal öfver D:r Palm.

profpredikant, som af Högv. Domcapitlet bifölls. Uppförd på förslaget genom församlingarnes kallelse rönte han af dem det utmärkta förtroende, att de utvalde ibland sina ledamöter deputerade, som personligen nedlade inför Konungen deras bönfallan om hans utnämnande till Kyrkoherde derstädes. En å stället närvarande har yttrat sin förundran öfver den "enträgenhet, hvarmed de hedervärde Danemännen belägrade Konunga-thronen. Den regerande Konungen möttes vid alla möjliga tillfällen af deras bönfallande blickar." De vunno sin önskan. P. blef utnämd 1797 till Kyrkoherde vid N. Wrambs och Bjufs församlingar.

Snart började och rastlöst fortsattes hans verksamhet för älskade åhörares bästa. "Hans kraft var ankännlig i beredandet af deras sällhet. Inga mödor, inga svårigheter kunde hålla tillbaka hans bemödande, att sprida ljus. Inga främmande afsigter kunde förekomma hans åtgärd att mota lasten och bestraffa dårskaperna. Elementet af hans hjerta var nit för Herrans ära och detta nit styrdt af en Evangelisk visbet, understödt af mycken andlig erfarenhet." Under hans tjenstetid och i anledning af hans uppmuntringar blefvo i N. Wrambs socken uppförde 3 skolhus och i Bjuf 1; lika många skolmästare antagne och med lön försedde, hvartill han utverkade understöd af kyrkotionden. År 1808 utvidgades N. Wrambs kyrka med en tillbyggnad å norra i likhet med den å södra sidan. År 1818 uppfördes ny Sakristia. Kyrkan förseddes öfverallt med fönster. 1821 ommålades predikstol, orgelverk, läktare och bänkar. År 1800 öktes Bjufs kyrka med tillbyggnad å norra sidan. 1801 iståndsattes tak och sparrverk. Gamla vapenhuset borttogs och ingång till kyrkan öppnades å tornet vid vestra gafveln. Vid D:r Palms tillträde till pastoratet inbragte jordarne till N. Wrambs kyrka endast 37 sk. årligen; men genom hans forsorg äger kyrkan af dem en årlig inkomst af omkring 20 R:dr b:co. Fattigvården i församlingen följdes af D:r Palm med mycken uppmärksamhet. För N. Wrambs församling är genom hans åtgärd samlad en fond af 333 R:dr 16 sk. Der i socken äro 3 och i Bjuf 1 fattighus. — År 1807 träffades med sistnämde socken förening om bestämd Tionde-reglering, stadfästad af Kongl. Maj:t 1809, hvarjemte Kongl. Maj:t i nåder förklarade, "att då Prosten Palm i detta afseende på ett för Presterskapet till efterdöme värdigt sätt med beredvillighet gått Kongl. Maj:ts nådiga afsigt till mötes, att söka undanrödja ett för uppodlingarne i vägen liggande hinder, befalldes i nåder Consistorium Ec-

clesiasticum i Lund, att deröfver förklara bemälte Prost Kongl. Maj:ts nådiga välbehag." — Under D:r Palms indelningstid är N. Wrambs prestgård ombyggd: våningslängan utflyttad på något afstånd från ladugården och förlagd på en passande och behaglig lokal, uppförd 2 våningar hög af sten: trädgården utvidgad och förbättrad.

En så nitisk och verksam embetsman saknade icke uppmuntringar och förtroende. År 1800 utnämdes han till Prost öfver egna församlingar, sedan han året förut på hedrande sätt responderat å Prestmötet i Lund. Efter erhållen kallelse af Häradets V. presterskap förordnades han 1820 till Contracts-Prost öfver Luggude härad. — Af Erkebiskopen Doct. Lindblom hade Doct. Palm jemte K. Hofpr. och Prosten Doct. Jon. Nordvall blifvit utsedd, att vara sig följaktig till Helsingör, då Erkebiskopen den 19 Oct. 1810 emottog H. K. Höghets dåvar. Kronprinsens sedermera H. M. Konungens trosbekännelse. Af stiftets presterskap valdes han till fullmäktig vid Riksdagarne 1812, 1815, 1817 och 1823, "då efter seklers lopp, så yttrar sig en hans biograph*), vettgirigheten uti de framfarna Riksdags-Annaler för Prestståndet, vill hemta upplysning om de verksammaste Ledamöter för vår tid, skall man öfverraskas, då man der läser, hvilken den man var, som gaf första anledningen till uppresandet af den förträffliga stod, som till efterverlden skall frambära minnet af Konungens och Nationens kärlek till den på Qvidinge-hed fallne hjelten, Hans Kongl. Höghet Sveriges Kronprins Carl August." — D:r Palm var Ledamot så väl af Bibel- som af Evangeliska Sällskapet i Stockholm och Bibelsällskapet i Lund. År 1818 utnämdes han till Led. af Nordstjerne-Orden och samma år till Theol. Doctor.

Vid flera af sina vänners graf tolkade han de sörjandes saknad. De röja alla en ovanlig kännedom af menniskohjertat, och de öfverföra till efterverlden bevis på den rikedom af tankar, som utan konstens sökta hjelp flödade från hans inre och lika den forssande strömmen, i farten segrade, skakade, rörde och tröstade. Under det sista året af hans lefnad var helsan vacklande, men fruktan att förlora enda barnet med förra giftet, en hoppfull yngling, ökade sjukdomskrämporna. Efter sonens bortgång d. 4 Jan. 1826 märktes tydligen krafternas stundliga aftagande. Han af-

*) Schönbeck anf. st.

somnade i Wrambs prestgård den 10 i samma månad i en ålder af 56 år och 2 månader.

Gift 1. 1797 med *Agneta Sophia Ståhl*, dotter af Contracts-Prosten och Kyrkoh. i N. Wramb Lars Ståhl; 2. 1811 med *Juliana Regina Schjött*, dotter af Prosten och Kyrkoh. i Qvidinge Gudmund Schjött. Barn: *Anders Gudmund*, S. M. Adjunct; *Jakob Wilhelm*, Handlande; *Juliana Marie Lovise*, gift med Prosten och Kyrkoh. i Torrlösa N. M. Krok; *Agneta Sophia*, *Marie Lovise Julie*, ogifte.

Skrifter: Præs. Disp. Historia belli, quod circa medium sæc. decimi sexti in Germania de sacris gestum est. Lond. 1793. — Likpred. öfver Kyrkoh. Samuel Adrian 1804 och Contr. Prosten D:r Follin i Helsingborg 1820. — Tal öfver Öfversten v. Berch 1803, Prosten i Wessby N. Olin 1806, Prostinnan Petterson 1812, Baronen och Ridd. S. Phil. von Schwerin 1820, Pastorskan Thulin 1821, Prosten Peterson i Ausås 1821.

(Källor: Prosten Dr C. Schönbecks minne af Contr. Prosten Dr L. A. Palm vid dess begrafning d. 27 Jan. 1826. — Biskop Faxes Tal vid samma tillfälle. — Rothsteins Matrikel.)

PALMA, JONAS GERMUNDI.

Jonas Germundi Palmas farfader, bonden Jon Pehrsson i Bjernhult, en gård i Göteryds socken i Småland, hade ditflyttat från östra landtborgen på Öland. Hans hustru *Botel Larsdotter* födde honom sonen *Germundus Jonæ*, som studerade i den tid K. Gustaf I ålade i placater allmogen att offra sina qvickaste söner åt studierna. Han blef Kyrkoherde i Hallaryd omkr. 1552, derefter i Göteryd omkr. 1555. Underskref som Riksdagsman 1590 års Riksdagsbeslutet i Stockholm. Biskop P. Jonæ Angermannus yttrar i sin likpredikan, att Germunds föräldrar höllo honom först i Linköpings skola 17 år, så i Landskrona, i Danmark 3 år, sedan i Kalmar i 3 år, tills han blef prest, då han förestod Hallaryd i 3 och Göteryd öfver 56 år, hållande sig med tjenlige prestkläder och i sina seder sig höfligen ställande, så att det ena corresponderade det andra, bevisande både verldslig öfverhet och talaren, sin Biskop, trogen hörsamhet, aflande med sin hustru, som honom öfverlefde, 19 barn, söner 6 och döttrar 13, död 80 år gammal. Man finner häraf, att Biskopen menat, att Germ. Jonæ intagits i Linköpings skola 17 år gammal. Sonen *Jonas Germundi* underhölls jemte sina bröder i åtskilliga skolor inom- och utomlands. Några kommo till det hel. prediko-embetet, men blott Jonas lefde 1611, då lik-

predikan hölls öfver fadren. Han kallade sig Palma, som det uppgifves af en Salix pentandra (i Småland kallad Palm), som stod på gården vid Göteryds pastors-boställe. Då han utgaf Speculum Hominis kallade han sig M. Jonas Palma Austroburgicus, en annan gång Austriacus; men enfaldigt synes, att deraf sluta till en hänsyftning på Ölands östra landtborg*). Auster betyder i latinet ej öster, utan söder och P. har säkert med det nämda tillägget blott velat tillkännagifva sin födsel i Sunnerbo härad. I Thorstuna kyrkobok kallar han sig *Palmærus.*

I dedicationen till Grefve Axel Oxenstierna nämner han om sin vederkännelse af sina gamla föräldrars bekostnad till hans studiorum förfrämmelse så väl in Dania (Landskrona skola) i barndomen i 4 år, som ock in Academiis Patriæ, Germaniæ, Belgiæ, Austriæ, Bohemiæ et Helvetiæ i ganska tolf års tid. Han återkom som Magister och blef straxt af K. Carl IX, säkerligen på Axel Oxenstiernas förord, antagen till K. Hofpredikant samt 1611 förordnad till "Biskop och Superintendent" i Jemtland och Härjeådalen, enligt Westén i Hof-Cler. historia. Petr. Jonæ yttrar i likpredikan öfver fadren "hållin 1611", att sonen Jonas Palma af K. Carl IX, Högloft. i åminnelse, kallades till K. Hofpr. och sedan till "Superintendent i Jemtland", derifrån han för krigsbesvär blef förlossad och satt till den namnkunniga församlingen Kopparberget. Detta sista har tydligen tillagts vid tryckningen 1623. K. Gustaf Adolf confirmerade P. som Superintendent med föreskrift att noga tillse, det inga våldsamheter måtte på landtfolket utöfvas. De tvenne landskaperna hade nyss underkastat sig Sveriges Konung, Öfversten för der förlaggda Svenska krigsstyrkan Baltzar Beck hade fördrifvit "de Danska presterne" och Palma hade fått af Erkebiskopen Svenska prester, att i stället tillsätta vid församlingarne. Palma, som fått uppdrag att tillse, det intet skedde, som kunde afvända folkets sinne från den nya regeringen, anklagade Öfversten B. B. för öfvervåld mot folket. Han hade nemligen bland annat laggt på hvar manssperson 2 R:dr i brandskatt. Denne vredgades och anklagade P. att han, oaktadt K. Maj:t tillät presterne att behålla de böcker, de flydde eller förjagade företrädarne lemnat efter sig, likväl påbudit i hvarje socken en viss penningeafgift till böckers inköpande m. m. K. Maj:t fann för oenigheten väl nödigt att 1613 återkalla Superintendenten

*) Hof-Clericiets hist. I. 336.

och nedlägga Superintendentien, men anställde nu sin faders Hofpredikant såsom sin Superintendent, som synes svara mot Öfverhofpredikants-beställningen i vår tid. Palma trifdes dock ej vid hofvet. I en af sina många utgifna skrifter, der han handlar om Hoflefvernet (Holmiæ 1614) gör han derpå en skoningslös skildring (på latin). Der, heter det, böjer man sitt hufvud för dig, då man gerna ville afslå dig ditt; sina knän, då man gerna ville krossa hvarje ditt ben. Man kan knappt tro, att denna hop af handkyssare, hufvudböjare, fotskrapare och på tusen sätt gesticulerande personer ha sitt förnuft qvar. Andra göra allt, för att genom smicker indraga dig i vällustens retelser, svalg och dryckenskap, högfärd, skökolefnad och lögnsmide af förunderlig konstnärlighet.

Gånge ur hofvet enhvar, som i sin fromhet vill bli.

Vidare:

Hofvet belönar dygder också, det på papper dig skrifver,
Ger utan mening sitt ord, ger utan hjerta sin hand.
Dagen ej eger der sol, natten ej eger der ro,
Dignande bord ha ej bröd, bägarn ej källornas våg.

Ankommande darra, bortgående gråta, men af dem, som vankat der en tid, upphöjas några till ärans tornspets; de kallas Magnificenser, Excellenser, borde snarare kallas Tortores.

Hofvet är lustigt ändå att se på med dess eviga halka,
Der de som herrar än stå och der de som narrar än falla.

Det hette förut:

Jag eländige eländigt der så många år förnött
Med att smaka det onda och aflägga tacksägelser,
Med att hoppas och slafva för hvarje nyck.
Lönen för så många mödor
Är att ha blifvit vis och ångra.

Härunder gafs honom dock ej mycken tid att ledas vid i hofvet. År 1614 följde han jemte J. Rudbeckius Kon. Gustaf Adolf till Lifland och Narva, der de begge Hofpresterne d. 24 Aug. uppsatte ett sedan in 4:o tryckt bref om vidskepelsen i de Ryssars gudstjenst, ställdt till presterne och församlingarne uti Iwanogorod, visande tillika hvari sanning efter Lutherska kyrkans bekännelse låg, denna gränsförsamling till lärdom och varning. Det är bekant, huru allvarligt R. nu reformerade. Att P. deltog häri, bör ej glömmas. Derefter blef P. 1615 Kyrkoh. vid Riddarholms församling och 1617 vid Stora Kopparbergat. Der synas gamla fiender, från den tid han anklagade Öfverste

B. i Jemtland, hunnit honom. Han var gift med en *Anna Nilsdotter*, hvars broder Michel Nilsson Skräddare var danskt sinnad. Han hade, då Jemtländningarne genom 2 prester och 4 bönder underkastade sig Sveriges krona, flytt till Bergen i Norrige. Denne förmådde flera år derefter sin hustru, att anklaga svågern Palma, att han hade besofvit henne. En annan anklagade honom derjemte för att hafva flyttat ett råmärke i Tuna. Han inkallades till Vesterås Domcapitel af sin förra vän Biskop J. Rudbeckius; men hörsammade ej kallelsen. Han afsattes då, för sin olydnad, på prestmötet i Hedemora 1624, både från prestembetet och pastorat *). Prosten Malmenius i St. Tuna skref för P. till Biskop R. som svarade: J bidjen för Mäster Jon i Falun. Hvi gören J det? Veten J icke hurudana vänner vi varit? Skulle jag icke hjelpa honom om han stode till hjelpandes? Men Eed, ämbete, lag och samvete förbjuder mig att se igenom fingrarne. Helsen Mäster Jon och säger honom, att jag icke kan sättia en fläck på mitt ämbete för vår gamla vänskap skull. Bidien honom tåleliga lida sitt peen, men att det ej må lända honom till evärdelig skada, utan han på något sätt upprättas igen i sinom tid, therom skall jag mig ombeflita." Herweghr anför det som ett bevis på Biskop J. Rudbeckii oväld i sin gedigna lefnadsskildring af den kraftfulle Rudbeckius. Emellertid hade en noggrannare undersökning icke skadat. Michel Skräddares samvete slog honom, sedan den politiska

*) Consist. Arosiensis sententia är af följande lydelse: "Vördel. och Vällärde M. Jon Palma hafver här till dags för verldzlig rätt icke giort sigh fri, för alla de beskyllningar, som honom voro påförda i Tuna såsom är: 1:o Om den beskyllning hans svägerska hafver honom påfört. 2:o för råmärkie flyttande etc. The beslutin at thet skall blifva vid dhen Sentenz som i Tuna blef fäld til des han i nästkommande Rijksdag, antingen för Hans Kongl. Maj:t eller för Presterskapet, som ther kan blifva församlat sig omständeligen befriar. 2:o så myckit mer, att han sedan emot then första Sentens och dom uti Tuna utom förlof hafver brukat Prästeämbetet och thermed icke liten förargelse hos många åstadkommit och sist, att han icke eller är nu citerad kommen till slädes. . . . . Skähl til denna Domen . . . The präster som äro genstörtige med theras Biskopar och förmän skola sätjas ifrån prästaämbetet och icke förr restitueras ähn the sigh fullkomligen förbättrat hafva, hvilket både förr och sedan i många prästemöten ähr samtyckt och beslutit." Man finner att det s. k. fadersväldet då utgjorde laga rättegångsordning. Här var ej ens, som hos sjelfva hedningarne, fråga om vittnesmål. Kunde man ej bevisa motsatsen af alla anklagelser en fiende anförde, så var man, om olydnad mot förmän dervid kunde läggas någon till last, förvunnen.

fanatismen för Danmark svalnat. Han återkallade sin anklagelse, bekännande inför domstolen, att han den osannfärdeligen påsmidt. Han fängslades och dömdes till offentligt arbete, "andra sådana lättfärdiga sällar till varning", hemställande dock domaren till Palma, huru länge han kräfde denna upprättelse af sin svåger. Tvenne prester Hr Pehr på kyrkobacken (Pehr Folkernius, Capellanen) och Hr Carl i Wika hade ock haft sin hand med i spelet. P. återfick nu embetet och befullmäktigades af K. Gustaf Adolf d. 26 Dec. 1627 till Kyrkoherde i Thorstuna i Upland. Det var här han skref sig *Palmærus*, kanske för den ledsamhet som öfvergått *Palma*. Han dog den 16 Maj 1642.

Efter all anledning var P. oskyldig och blott af presterlig afund såsom befordrad främling och af politisk fanatism, såsom ifrig svensk förföljd. Hans eget samvetes lugn synes uttalat sig i det valspråk han antog: *concussus surgo tandem* (ehuru krossad, uppstår jag till slut); dervid hans förtröstan till Guds rättfärdiga styrelse ej heller kom på skam. År 1625 lät, som det synes, Fahlu församling måla och i sin kyrka uppsätta hans och hans familjs porträtter. Det synes dock som målningen skett före hans afsättning, derur Herweghr uppger denna till 1621 (Westén till 1623), helst inscriptionen antyder, enligt Westén, att han ernade att der till sin död som prest förblifva. Som anläggningen mot honom nu likväl var otvifvelaktigt begynd, synes det som målningen stått i något sammanhang dermed. I mellersta afdelningen på taflan ses Christi korsfästelse. År 1629 säges han, kanske också till ersättning för oförtjent förföljelse, blifvit promoverad till Theol. Doctor.

Det uppgifves af oväldige män, att J. Palma var "en lärd och gudfruktig man samt flitig och arbetsam." Och om lärdomen och fliten kunna vi dömma af hans skrifter. Dess arbeten: *Χριςὸς Ψαλμικὸς δυόμενος περιοδικὸς seu Compendium Theologiæ harmonicum triglottum de admiranda persona nostri Jesu Christi.* Ups. 1641 fol. och *Volumen harmonicum locorum communium et psalmorum Davidicorum quadriglotton, consentaneis tam S. Scripturæ tam orthodoxarum patrum sententiis et exemplis illustratum.* Ups. 1634 fol., hvars tryckning afbröts med första arket, äro vetenskapliga efter den tidens anda, som vi kunna sluta af theol. facultetens i Upsala censur om den sednare, anförd i Stiernmans Bibl. Sviogoth. p. 157, ehuru med tryckfel, som ge omening och likväl bibehållits i Hof-Clericiets historia (med tillägg af nya i bokens titel). Läs: perlegi et, ut typis

mandetur, dignum judicavi. Bland sina lefnadsreglor uppgifver han: gör hvar man godt och ingen ondt, förakta ingen, haf medömkan öfver de arma, haf höfviska seder och tuktiga åthäfvor, ät och drick måttliga, haf icke honung på tungan och etter i hjertat. Var icke glad öfver din nästas ofärd. Tala i tid. Förtala ingen. — Håll din öron för otuktigt tal. Låt din mun och ditt hjerta följas åt etc. Det var den tidens sätt att aflägga sedliga, liksom vår tid aflägger politiska trosbekännelser. Hans skrifter ställa honom bland sin tids utmärktare Svenske författare. Samme Steph. Muræus, som först försvenskade Arndts Sanna Christendom, försvenskade ock Palmas Speculum Hominis. Här möter likväl större lättro. P. synes ej tviflat, att en viss Biskop med fru blifvit lefvande upptagne till himlen — derföre att det stod i en tysk kyrkohistoria af orthodoxa skolan. Bönerna täfla uti innerlighet med Arndts, ehuru de oftare stötas af lärdomsbevis och citationer. Ur Augustinus öses med lycka. Ännu i förra seklet var denna bok familjers bönbok. Doct. P. Roos, som vid 93 års ålder dog, Kyrkoherde i Westerstad, 1833, har, liksom hans fader, här inskrifvit sådana familj-anteckningar, som vanligen läsas i Biblar. Palma var psalmsångare. Hans versifierande af Litanian intogs i 1695 års Sv. psalmbok; den innehar der nummern 296. Han följer dervid ett tyskt föredöme (Frederi), men är vidlyftigare. Den tidens folksång inflöt deri. Den var kort och enkel, men sjöngs i hvarje kyrka och boning i mer än hundra år, säkerligen ofta med djup rörelse. Den ena versen är:

Gif ock vår konung dina nåd,
Att han må vandra i ditt råd:
Beskärman, Gud! till lif och själ.
Ifrån allt ondt bevaran väl
Hans vårdnad, råd och trogna män
Bevara och din nåd förlän.

Den ridderliga protestantismens folksång gick med skäl på psalmens toner.

På epitaphiet i Thorstuna ses, liksom på taflan i Fahlun, Palmas samt hustruns, 2:ne söners och 2:ne döttrars porträtter.

Den ena sonen dog späd. Den andra *Germund* blef blef förste Stadsfiskal i Fahlun 1657. Dottren *Elisabeth* blef gift med Borgmästaren i Sala Johan Olsson och moder till *Germund Palm*, adlad *Cederhielm*, således stammoder till friherrliga Cederhielmska ätten. Dottren *Ingrid Palma* blef g. m. Prof. i Upsala Mag. P. Ljungh.

Skrifter: Vadosa vitæ humanæ Charybdis. ..., Gryphisw. 1609. — Himmelsk apothek. Sthm 1610 (p. 204). — Christelig Julasång. Ib. 1611. — *Κοσμοσχοπία* seu Verdennes beskodbelse (dedic. till Ax. Oxenstierna). Ib. 1613 (p. 404). — *Μικροκοσμοθαλαιπωσκοπία* h. e. *ἀνθρωπολογία ἀντιθητικὴ* in qua procellosa vadosaque humanarum calamitatum charybdis ... elucidantur. Ib. 1614. (p. 259). Öfvers.: Speculum hominis d. ä. menniskospegel ... först på latin utgången af M. Jona Palma Austroburgico ... men nu försvenskat ... af St. Muræo. Sthm 1674. — Synopsis historiæ Jesu Christi. ... Ib. 1614. — Berättelse om vår Christl. tro och Gudstjenst i Sverige, skrifven till de Ryska prester och gemene församl. i Iwanogorod. Tr. 1640. — Compendium theologiæ ... triglottum. ... Ups. 1641. — Volumen harmonicum. Ib. 1634 (afbrutet). Titlarne ses utförligt hos Stiernman i Bibl. Sviog. och Westén s. 346 följ.

(Källor: Hof-Cler. hist. af Westén. — Linköp. Bibl. Handl. — Saml. till en ny Smål. Beskrifn. — P. J. Angermanni Likpred.) — N.

PALMBERG, JOHAN.

Född i Södermanland. Fadren *Olaus Bononis Palmberg* var först Capellan i Råby och Bärbo, och slutligen Pastor i Tuna och Bergshammars församlingar. Från Strengnäs gymnasium, der han intogs 1654, kom han 1663 till Åbo Akademi, och derifrån 1669 tillbaka till Strengnäs, hvarest han practiserade medicin och undervisade ungdomen i botaniken i hopp att blifva Physices Lector, hvartill han ock 1674 utnämdes, sedan han samma år fått tillstånd att i Strengnäs anlägga en botanisk trädgård, sådan som Prof. Rudbeck i Upsala. Prestvigdes 1671 och blef 1688, på Kongl. befallning och efter Kongl. Rådet Gr. Erik Dahlbergs kallelse, Kyrkoherde i Thuringe. Blef ock Prost. Död 1691. Han hade för sin tid icke oäfna kunskaper i medicin och botanik och förtjenar att ihågkommas, såsom utgifvare af den (utom Arvid Månssons Örtabok) första Handbok i Svenska floran, hvars närmaste efterföljare, först efter 60 år, blef Linnés Flora Svecica. Denne store mästaren inhemtade sin första örtkunskap i Palmbergs arbete.

Gift med *Ebba Lenning*. Hade med henne sju barn.

Skrifter: Exercitatio medica brevissimam Scorbuti delineationem exhibens. Strengn. 1671. — Serta Florea Svecana eller Svensk Örtekrans, med i träd skurna figg. Ib. 1684; ånyo upplagd och förbättrad af J. B. Steinmeyer. Sthm 1733 och 1738. — Huskurer, införda i Fuhrmans Almanachor, tr. i Strengnäs för åren 1670 och 1671.

(Källor: Sacklöns Läk.hist. — Aurelius, Södermanlands Herdaminne. — Bergii Tal om Stockholm.)

PALMBLAD, VILHELM FREDRIK.
(Sjelfbiographi).

Min fader, *Carl Fredrik P.*, hade under Pommerska kriget tjent som Krigs-Commissarie, samt derunder samlat någon förmögenhet. Efter hemkomsten tillaccorderade han sig en Kronofogde-syssla, gifte sig med sin företrädares dotter *Eva Cath. Fahlstedt* och köpte den vackra egendomen Liljestad, der Söderköpings å utfaller i Slätbaken. Bland 13 barn var jag det 11:te, född den 16 Dec. 1788. Af mina syskon ägde trenne ovanliga anlag: *Gustaf*, utmärkt genom en särdeles snabb fattning, qvickhet, sällskapstalenter och en ovanlig lätthet att författa; men älskande nöjen och flyktiga tidsfördrif, hann han ingen hög ålder, och dog som vice Notarie i Svea Hofrätt, just då han återkommit till stadga; *Adolf*, som hade sådana anlag för mechanik, att han vid tio år af träd eftergjorde klockor, instrumenter, qvarnar m. m. och vid tolf år af sin fader fick i uppdrag att hafva högsta inseendet vid ombyggnaden af en qvarn; *Juliana*, som, med fullkomlig afsmak för qvinnliga sysselsättningar, studerade latin och var främst i skolkammaren. De båda sednare dogo dock unga; en annan syster var svagsint, hade convulsioner, men uppnådde dock en ålder af öfver 50 år.

På mitt tionde år förlorade jag min fader, som föll ett offer för sin ihärdiga arbetsamhet, ty, utom sin syssla, var han ortens förnämsta advokat. Hufvudegendomen Liljestad blef då såld och min moder, med de yngre barnen, flyttade till Förmansgården, helt nära intill Söderköping; sedan denna lägenhet, som endast bestod af ett par byggningar, en urgammal, en annan bygd af min fader, jemte en trägård, också blifvit såld, hyrde hon en våning i Bosgård, endast ett stenkast längre bort, och, ehuru belägen på landet, dock så nära intill staden, att man på dess gård nästan kunde höra presten predika. Vid denna tid, omkring 1802, hade jag den olyckan att angripas af höftsjukdom, hvilken af en okunnig läkare behandlades på ett alldeles förvändt sätt, i det att han, i stället för stillhet och dragande medel, förordnade trägen och stark rörelse, brunnsdrickning och douche; när sedermera Lifmedicus Westring öfvertog curen, var det redan för sent; lika förgäfves söktes slutligen hjelp i Stockholm, så att, efter trenne års nästan ständig värk, jag förblef halt för hela mitt lif.

Min ofärdighet uteslöt mig från kamraternas lekar; lyckligtvis hade min lust alltid varit vänd till läsning; svårigheten var blott att finna böcker, sedan vi omkring 1805 flyttat till en tredje mindre egendom, Mörjö, den enda som ännu återstod för familjen, belägen i Stegeborgs skärgård, i en ensam nejd. Helst älskade jag romaner, skådespel, dernäst geographi och historia; men i brist på böcker led jag oupphörligt Tantali törst. Alla Lafontaines och Kotzebue's romaner och dramer jag kunde öfverkomma, läste jag smältande i tårar; Lidner och Kellgren voro de enda svenska skalder, som voro mig tillgängliga; först få år före min afresa till Akademien, föll Schillers Don Carlos i mina händer och gjorde på mig ett oförgätligt intryck. Bland öfrige författare, som utgjorde min lust, voro Dalins Historia, Bergmans Verldsbeskrifning, Eulers Bref, Molieres Komedier, Plutarch i fru Daciers öfversättning, Curtius, samt första hälften af Virgilii Æneid, sedan Adlerbeths öfversättning öppnat mig ett nytt ljus öfver dess poetiska skönheter. Ingenting, som fanns i min moders eller min informators bibliothek ratades dock: hvarken hushålls- eller trägårdsskrifter eller ens medicinska böcker; till och med Scrivers Själaskatt försmåddes icke, dock så att andliga innehållet kastades öfver bord, men anekdoterna uppfiskades begärligt. För öfrigt interesserade mig allt, med undantag af mathematik, för hvilket mig alltid sinne fattats. Undervisningen var till en stor del autodidaktisk: jag hade till läskamrat en yngre broder, som hade en trög fattning: hastigt lärde jag mig min lexa och sedan stod det mig fritt att få sysselsätta mig med hvad jag ville. Den informator, som jag hade den längsta tiden, var djupt okunnig i latinet: i Cicero och Ovidius stötte vi tidt och ofta på grund och vanligtvis antogos vid explicationen mina conjecturer. Emedan undervisningen vid sidan af min broder gick utomordentligt långsamt, lärde jag mig till en stor del på egen hand Fransyska, Tyska och något Engelska. Värre gick det med Grekiskan: med min informator hade jag endast läst Johannis Evangelium och en läsebok; men nu föll i min hand Sophokles' Philoktetes i Gedikes läsebok: denna brann jag af lust att lära känna, emedan det var ett drama; detta var dock ett förtvifladt företag och kunde, oaktadt de största ansträngningar, endast till hälften lyckas. Slutligen hade jag den lyckan, att i en mycket kunnig och med godt hufvud begåfvad informator erhålla en säker vägledare.

Allt hvad som på mig gjorde intryck, sökte jag tidigt efterbilda. Redan vid tolf år skref jag skådespel, hvaraf ett blef uppfördt af skolgossar i Söderköping, noveller och orientaliska sagor; öfversatte åtskilliga pjecer ur Moliere och bitar ur latinska författare; skref efter Adlerbeths anvisningar och egna iakttagelser en Svensk Verslära (hvilken sedermera betydligen omarbetad trycktes i Phosphoros, sedan den i handskrift blifvit genomsedd af Statsrådet Adlerbeth). Vidare förfärdigade jag en Jordglob, innan jag ännu sett en sådan m. m.

I Mars 1806 blef jag student i Upsala; full af förtjusning, emedan jag nu erhöll det — hvarefter jag i min enslighet så länge suckat — böcker. I jemnförelse till min ålder hade jag läst mycket, men olyckligtvis bestod det mesta i barlast. Jag kunde nu rigtigt frossa: men valet gjorde qval, emedan jag kände mig dragen åt så många olika rigtningar. Mesta retelsen hade Tyska vitterheten och Ästhetiken, med hvilken jag nu gjorde bekantskap. Hösten 1807 hade i Upsala ett Vitterhets-sällskap blifvit inrättadt, som bar namn af *Musis Amici* och hvaraf jag blef upptagen till ledamot. Original-poemer hade jag hittills icke författat; nu försökte jag detta, men finnande mig stadna under medelmåttan, hade jag den visheten att för alltid dermed upphöra. Deremot smickrade jag mig med hopp, att engång blifva en svensk Voss, och började att öfva mina krafter på Tryphiodoros, Koluthos, hvilkas text jag ock afskref, samt Kointos Kalabros; sedermera öfversatte jag tvenne stycken af Sophokles, ett af Äschylos, åtskilligt af Odysseen, af Pindaros, jemte hela Voss'ens Luise, hvilken sednare blef otryckt, emedan Tranér sade sig förut öfversatt samma arbete (ehuru äfven hans tolkning aldrig såg dagsljuset).

Undertiden hade Sällskapet *Musis Amici*, hvars utmärktaste ledamöter voro Atterbom, Elgström och Hedborn, antagit en ny organisation, jemte det stolta namnet *Aurora-förbundet;* samt hvälfde inom sig, med ungdomligt öfvermod, förmätna planer till hela svenska litteraturens ombildning. För att i min mån befordra detta ändamål, köpte jag tillsammans med en annan ung student, Axel Stenhammar, Akademiska Boktryckeriet i Upsala för 12,000 R:dr b:co; ehuru ingen af oss ägde minsta kännedom af yrket och jag sjelf då icke ens var myndig. Tillträdet skedde d. 1 Juli 1810, Atterbom flyttade till oss och lefde tillsammans med oss till dess han reste utrikes; i samma månad

utkom första häftet af Phosphoros; vid julen nästa år utgafs första årgången af Poetisk Kalender, den första i sitt slag i Sverige, och med början af 1813 grundlades Svensk Litteratur-Tidning.

Emedan Polyfem framträdt ungefär vid samma tid som Phosphoros (egentligen dock ett halft år förut), har man trott att detta skedde i följd af en öfverenskommen plan, och att Sällskapet *Pro Joco* i Stockholm och Aurora-förbundet i Upsala i sjelfva verket endast vore ett och samma. Sådant var dock icke förhållandet (oaktadt den enskilda ungdomsvänskapen med Hammarsköld): ty då vid jultiden 1809 de första numrorna af Polyfem hitkommo, var detta för oss en lika stor öfverraskning som för alla andra. Utgifvaren af Polyfem var oss då ännu personligen alldeles obekant. Men väl uppkom sedermera ett förhållande af bundsförvandtskap, grundadt i sakernas egen natur. Nu började nemligen en häftig och mångårig kamp mellan hvad hädanefter kallades "Gamla" och "Nya" Skolan. — Man har ofta, och bland annat i "Litteratur-bladet", framställt Phosphoristerne som de första angriparne, deras motståndare åter än som tigande och lidande martyrer, än som likgiltiga för dessa angrepp, samt beundransvärda för sin tolerans och lugna högsinthet. Det är tid, att engång derpå svaras.

Mot slutet af 1809 utgaf jag pro exercitio en disputation, innehållande början af en öfversättning af Kointos Kalabros, med en dedication till Atterbom, i form af en sonnett, hvaruti den tillämnade litterära revolutionen förblommeradt antyddes. Denna antydning förstod man ännu icke, utan ansåg hela det lilla stycket för fullkomlig galimathias; sjelfva öfversättningen var på Vossiska viset full af de djerfva ordfogningar, vid hvilka Svenskan ännu icke var van, samt öfverlastad af archaismer, ovanliga ord och rena germanismer. Snart framträdde i "Journal för Litteratur och Theater" en mycket lång och mycket bitter recension, hvaruti arbetet äfven framställdes såsom en öfversättning, icke från Grekiskan, utan från Tyskan. Detta var första stridshandsken: mitt svar var i samma bittra ton. Först efter denna tid tillät sig jemväl Phosphoros egentligen directa utfall emot åtskilliga af den äldre Vitterhetens representanter, och speciella skarpa granskningar (som sedermera i Svensk Litteratur-Tidning fortsattes) öfver en och annan ibland dem. Men i det anonyma, ofta paskill-artade kriget i Polyfem har jag, för min del, icke deltagit; ej heller

der skrifvit en enda artikel, som icke med mitt namn finnes undertecknad.

Näst de personliga anfallen i sistnämda tidning retade ingenting så mycket, som en vid denna tid i Christianstad tryckt skrift, kallad *Kritiska Bref öfver Leopold.* Den var anonym; men dess författare, Hammarsköld, blef snart bekant. Förf. utgick ifrån den honom egna öfvertygelsen, hvilken han under hela sitt lif förblef trogen, att hos denne skald knappast fanns en gnista af snille; och bröt stafven öfver hela hans författarskap, från det största till det minsta. Denna hejdlösa obillighet, den vårdslösa stylen, bokens vederstyggliga utseende jemte en gräslig massa af (till en del löjliga) tryckfel, gjorde ett högst oangenämt intryck; och det icke minst på Phosphoristerne. För att visa att icke alla delade samma åsigter, skref jag i Phosphoros en recension, som innehöll ett försvar för Leopold i de punkter, der sådant öfverensstämde med min öfvertygelse. Detta försvar kunde dock ej blifva mer än partielt. Att Leopold sjelf, som sedan tjugu år stått i spetsen för svenska vitterheten, dermed icke kunde bli belåten, var naturligt; likaså kan ingen förtänka honom, att han med ovilja i sin aftoncirkel talade mot Polyfemister och Phosphorister, samt dicterade epigrammer och diatriber, hvilka infördes i Allmänna Journalen och till en del återfinnas bland hans utgifna nyare skrifter. Men man stadnade icke dervid. Ett tvifvel om Leopolds infallibilitet betraktades af de fleste bland den dåvarande äldre generationen nästan såsom en dödssynd; ett omdöme emot Svenska Akademien, hvilken ansågs böra vara fredlyst i dess egenskap af en konglig inrättning, såsom en politisk förbrytelse, såsom ett revolutionärt företag Ur denna synpunkt betraktades Phosphorismen äfven af en mängd, som icke sjelfva på minsta sätt bekymrade sig om Vitterheten och kanske aldrig läst en hel sida hvarken af det ena eller det andra partiets skrifter. Bland dessa nämdes Statsministern Grefve Engeström såsom en af mest intoleranta. Vidare uppretade man den annars så fromme Erkebiskop Lindblom, att, såsom ProCanceller, uppkalla mig till emottagande af en varning. I anledning af en recension i Sv. Litt.-Tidn. öfver någon ny del af Svenska Akad:s Handlingar, förekallades jag såsom Akademi-Boktryckare af Universitetets d. v. Rector, som å Embetets vägnar hotade mig med förlusten af de akademiska privilegierna, så vida nämda tidning ej lemnade den af Gustaf den Tredje, Universitetets välgörare, inrättade Svenska Akademien i ro. Man

försökte äfven (såsom det berättades) att öfver våra hufvuden nedkalla ännu högre åskor; men sedan d. v. Kronprinsen och Cancelleren frågat, om Phosphoristernes sekterism vore af politisk art, och derpå ej annorlunda kunde svaras än nej, förklarade han, att han dermed ej ville befatta sig; utan ansåg lämpligast, att litterära fejder ostörda utkämpades emellan parterne sjelfva.

Jag går nu till genmäle af åtskilliga andra beskyllningar, som så ofta blifvit rigtade emot Phosphoristerne. Man har för det första skildrat dem såsom ett "coteri", hvars medlemmar vexelvis berömde hvarandra, under det de med ett blindt, fanatiskt och skoningslöst öfvermod gingo löst på sina motståndare; man har vidare tillvitat dem en ytterlig ensidighet; man har ömsevis påstått att deras ideer voro (med afdrag af den svassande Tyska omklädnaden) helt triviala; ömsevis att de i senare åren förändrade sin öfvertygelse och blifvit apostater från sina egna satser.

Hvad första punkten beträffar: så skall man finna förhållandet mycket annorlunda, i fall man vill göra sig besvär, att undersöka källorna sjelfva. Redan har blifvit anfördt, att Hammarskölds Kritiska Bref af mig erhöllo en temligen sträng tillrättavisning. Samma öde träffade i Polyfem en af mig i ungdomen gjord, och för tryck-nöd skull utgifven öfversättning af Tiecks sagodikter om Blåskägg och Blåskäggs Sju Hustrur. Granskar man vidare de af Hammarsköld författade recensionerna af Poetisk Kalender, och Atterboms Lycksalighetens Ö och af hans Företal till Hörbergs Lefverne, äfvensom å andra sidan Atterboms recension öfver Hammarskölds Poetiska Studier, skall man finna att rättvisa skipades utan afseende på personen, enligt bästa öfvertygelse, ja ofta temligen strängt. Visserligen hade kritiken, så mot vänner som andra, kunnat och bordt vara fogligare och humanare. Dock gäller denna förebråelse egentligast Hammarskölds på egen hand utgifna skrifter; i hvilka han, ehuru i enskilda lifvet den frommaste och älskvärdaste man, öfverlemnade sig åt en honom egen öfverdrift i tadel liksom i beröm. I de af hans recensioner åter, som trycktes i Upsala, blef vanligtvis före tryckningen åtskilligt bortstruket, åtskilligt förmildradt; ofta till hans stora missnöje. Och härvid gjorde man sig till pligt, att minst förmildra eller på annat vis ändra just det, som han anmärkte mot sina vänner.

Icke utan högsta orättvisa kan påstås, att Nya Skolan uttalade en allmän förkastelsedom emot Svenska Akade-

miens samtliga dåvarande Ledamöter, eller emot alla deras och deras lärjungars arbeten. Först och främst ville hon gerna helt och hållet tillegna sig Franzén såsom förste Urphosphoristen (i theoretisk hänsigt erkände hon Thorild för sin ättfader, hvilket man ej missunnade henne); vidare gjorde hon, dels genom mig såsom redan är anfördt, dels i uppsatser af Atterbom, rättvisa åt flera af Leopolds arbeten; med beröm nämde hon åtskilliga af Valerii visor (t. ex. "Jag helsar dig fredliga flagga"), ehuru denne skald var en af dem, mot hvilka hon förfor strängast. Deremot syntes å andra sidan aldrig t. ex. Leopold erkänna, att Atterbom skrifvit en enda bit eller rad af någon förtjenst; han fortfor alltigenom att bedömma denne författare med en fördom, lika obeveklig som den, hvarmed Hammarsköld bedömde honom sjelf. — Väl kunde man hvarken tillerkänna Adlerbeths original-arbeten, eller Wallins verldsliga skaldeverk någon egentlig poetisk förtjenst; men man värderade högt den förres öfversättningar; och då Wallin uppträdde som en af äkta biblisk och poetisk anda lifvad Psalmförfattare, emottogo Phosphoristerne hans bemödanden med jubel, med oinskränkt erkännande; ja, de bidrogo af alla krafter, att bryta väg för denne Zions nye härold, omkring hvars baner ock flera ur deras krets (Hedborn, Afzelius, Sondén) med glädje ställde sig.

Vilja vi nu tillse, hvad som egentligast utgjorde stridens föremål, så förete sig dervid åtskilliga punkter, dem vi här likväl blott i stor korthet kunna betrakta. — Först och främst måste man dervid noga särskilja den dåvarande bildningen utom och inom Universiteterna. Den tiden tillhörde Upsala och hufvudstaden liksom tvenne olika culturperioder; bådas åsigter stodo mot hvarandra i den hjertaste contrast, eller (rättare) fortgingo såsom tvenne parallela linier, som icke berörde hvarandra. Professorerne utgåfvo sällan skrifter på modersmålet, och mest sällan i sådana ämnen, som ingrepo i den allmänna bildningen. Väl betviflades icke Universiteternas lärdom; men den ansågs, äfvensom i allmänhet deras sträfvande, — åtminstone i det mesta — såsom ett pedantiskt och för allmänna lifvet ofruktbart hårklyfveri.

Så hade vid Upsala den Lockiska Empirismen, samt den derpå grundade Voltairiska och Encyklopedistiska, redan för flera decennier sedan blifvit afskedade; men de tongifvande bland hufvudstadens snillen byggde ännu derpå sina theorier i Religion, Philosophi och Ästhetik. Leopold var

den ende, som hade i någon mån försökt, att utvidga detta trånga föreställningssätt; men utan framgång. I den Uppenbarelse, som utgör Christendomens grund, fanns mycket, som icke kom öfverens med denna crassa — om än hos sina ädlare bekännare nödtorftigt sublimerade — sinnlighetslära; allt sådant betraktades såsom fabler och skrock. Predikningarna borde endast vara moraliska föreläsningar, smyckade med en tom och ihålig rhetoriks prunkande ståt; dogmer och underverk voro stötestenar för förnuftet, dem man varsamt förbigick. Handboken och Katechesen hade man redan förfuskat; nu äflades man att få Bibeln och Psalmboken gjutna i enahanda former; ur den förra ville man så mycket möjligt bortförklara allt underbart, samt omkläda dess vördnadsbjudande forntida och orientaliska språk i ett modernt paraphrastiskt; man ville förvandla psalmerna till akademiska vitterhets-stycken och oder, och lämpa allt det öfriga efter reglorna af en deremot svarande vältalighet.

Emot alla dessa bemödanden uppträdde Phosphoristerne. De sökte utbreda, i sammanhang med sin Poesi, äfven en Philosophi, som — oaktadt alla omogenheter af en ungdomlig uppfattning och framställning — mäktigt väckande inverkade, ej mindre på hvarje djupare sinne för Religionen, än på hvarje djupare sinne för Naturen och Konsten. Småningom, och liksom oförmärkt, trängde det religiöst praktiska af deras åsigter igenom Christendomen erkändes såsom en gudomlig uppenbarelse; förnuftet bemödade sig att dermed sätta sig i enklang på ett sätt, der hvarken Trons eller Vetandets fordringar uppoffrades; man blygdes icke mer att på predikstolarna förkunna Jesus; man insåg, att den andeliga talekonsten hade en annan och högre bestämmelse, än att leverera rhetoriska praktstycken. Sedan en yngre generation efterträdt den äldre i Bibel-Comitén, tilläts det gudomliga Ordet behålla sin gamla ålderdomliga pregel; och i stället för att tillskapa en ny öfversättning, lades den gamla till grund. I stället för de vattenaktiga försök, som Psalm-Comitén tid efter annan förut erbjudit allmänheten, erhöll Svenska Församlingen genom Wallin en Psalmbok, som, i föreningen af christligt och poetiskt värde, icke torde af någon annan inom den protestantiska Christenheten öfverträffas. Och om än den hufvudsakligaste äran af detta verk tillkommer Wallin: så bör dock aldrig förgätas, att den första, som anslog dessa nya Davidiska harptoner, var — Hedborn; som redan flera år förut, medan Wallin sjelf ännu såsom psalmskald gick den orätta

vägen, hade i Phosphoros gifvit föredömen, huru äkta psalmer borde diktas.

Skola vi nu antyda tillståndet i en annan kunskapsrymd, hvilken man ansåg tillhöra Vitterhetens område, men med en åsigt, på hvilken Vetenskapen och Vitterheten lika litet vunno? I följd af denna åsigt, ville man nästan utrota Historien ur Historien; man uppskattade endast en enda af dess arter: Äreminnet. Här var stilen allt: och denna stil skulle bestå i ett ståtande ordsvall, en braskande rhetorik, ett sentimentalt och falskt pathos. Här fanns intet rum för det faktiska, — om icke i noterna; sanningen förkläddes i en allt förgyllande panegyrik; man gjorde sig icke minsta möda att studera tider och charakterer, att objectift uppfatta och framställa deras individualitet, egenartade lynne och herrskande åsigter. Den nakna, flärdlösa berättelsen åtnjöt ingen ära; man kände knappt till namnet den grundlärde Hallenbergs verk öfver den störste af Sveriges Konungar; samlare, såsom Gjörwell, förlöjligades; äfven kunskapsrike män, såsom Nordin, måste lämpa sig efter den rådande åsigten.

Gå vi nu till Vitterheten och Ästhetiken: så kan ej nekas, att Svenska Akademien ännu 1810 qvarstod på ungefär samma punkt, som var Kritikens ett halft århundrade tillförene; alldeles såsom hade ingen Lessing, Ehrensvärd, Thorild, Schlegel funnits till. Af den antika poesien kände man den grekiska nästan endast genom tradition eller fransyska öfversättningar, och gjorde sig om denna litteratur stundom märkvärdigt sällsamma föreställningar. Mera bekant var man visserligen med den romerska; ehuru kännedomen vanligtvis inskränktes till några få gunstlings-auctorer ur den såkallade gullåldern. Så mycket mer förtrolig var man med den fransyska och med de engelska författare, som bildat sig efter samma mönster. Om alla andra visste man otroligt litet; oaktadt redan Kellgren i sina sista år, börjat vända uppmärksamheten åt Danmark och Tyskland. Sjelfva Goethe kände man knappt annorlunda, än som författare till Werther; — af Schiller hade Leopold öfversatt ett par stycken, och ett af Claudius; men dervid stadnade det. Om den inhemska vitterheten före Creutz och Gyllenborg vill man knappt höra talas; åtminstone icke om den, som låg bortom Dalin. Denna var ock fullkomligt en *terra incognita.* Att vilja tillerkänna Folkspoesien — "Slagdängorna" — ett äkta poetiskt värde, betraktades såsom höjden af löjlighet. Ehrensvärd, Bellman, Thorild voro till

sitt egentliga värde nästan obekanta storheter. Den vittra granskningen, sådan den öfvades i hufvudstaden, hade sedan Kellgrens tid mera skridit tillbaka än framåt: de bemödanden till en grundligare, som försökts af Thorild, Höijer och (i någon mån) den yngre Silverstolpe, hade icke slagit någon rot.

På denna punkt stod, utom Universiteterna, den allmänna bildningen. De enklaste satser och meningar, som nu äro en allmän egendom och betraktas såsom axiomatiska, voro den tiden paradoxer och kallades "Tyskeri." Enligt allmänna öfvertygelsen, tillhörde enda och högsta domsrätten öfver alla vittra (och dermed sammanhängande) ämnen Svenska Akademien; och denna öfvertygelse hade till och med vid Universiteterna till en icke ringa grad gjort sig gällande. Härvid bör noga märkas, att detta Samfund år 1810 på långt när icke var, hvarken hvad det var vid sin stiftelse, eller hvad det nu är: således icke en nära nog fullständig sammanfattning af fosterlandets förnämsta vittra snillen. Af dess fordna storheter funnos qvar endast Leopold, Oxenstierna, Rosenstein och den sedan tillkomne, men de Gustaviska Skaldernes krets närmast tillhörande Franzén. Vid återbesättningen af de lediga platserna syntes afseende alltför ofta fästas på andra företrädesrättigheter, än Snillets och Smakens. Det töfvade länge nog, innan Akademien till ledamot invalde Tegnér; ehuru allmänna tänkesättet redan länge hade tilldelat honom första rummet inom svenska vitterheten. I allmänhet torde kunna påstås, att det egentligen var efter Tegnérs intagande, och efter Franzéns val till Sekreterare, som Sv. Akademien småningom visade sig erkänna andra mönster, än dem hon dittills hyllat såsom de uteslutande rigtiga, började vidga sina åsigter, bannlysa gamla fördomar, och belöna andra slag af talenter, ja sjelf framte mästerstycken, dem hon tio år förut knappt skulle hafva gillat. Anställer man, vid betraktandet af Akademiens Handlingar från 1796, en jemförelse mellan de förra decenniernas och de sednares: då skall man ej undgå, att finna skillnaden omätlig. Man skall, utom ett och annat lysande undantag, i de äldre banden från denna tid nästan fåfängt söka Inträdestal, Prisskrifter, Afhandlingar, Biographier, som äga någon annan förtjenst än språkets, — emot hvilket jemväl åtskilligt vore att invända; då deremot de nyare banden möta läsaren med en mångfald af utmärkta arbeten, mästerliga så till innehåll som form. Så — för att blott göra en enda jemnförelse —

huru gediegna, rikhaltiga, ypperligt skrifna äro icke de Franzénska Biographierna vid sidan af de äldre, i hvilka sällan träffas någonting att lära, ehuru äfven deras författare var en i Svenska Historien grundligt bevandrad man!

Nu mera, och långt för detta, har all skiljaktighet i åsigter mellan en såkallad Gammal och en såkallad Ny Skola upphört; eller rättare, de hafva båda, såsom sådana, upphört att existera. Man blef å begge sidorna billigare, och fann skäligt, att förena sig omkring gemensamma dyrbara bildnings-interessen; flerahanda "ställningar och förhållanden" undergingo ändring, dels genom dödens, dels genom lifvets inverkningar; och således har omsider skett helt naturligt, att (såsom Tegnér yttrade till Atterbom vid dennes inträde i Sv. Akademien) "den Nya Skolan flyttat in i den Gamla." Ingenting är alltså orimligare, än det icke sällan hörda (och stundom ännu) upprepade påståendet, att den härigenom tillvägabragta öfverensstämmelse uppkommit genom Phosphoristernes affall från sina fordna läror. Lättare skulle tvärtom kunna bevisas, att Svenska Akademien nu är en förbättrad och utvidgad upplaga af "Phosphorismen"; så vida man vid sistnämda ord fäster betydelsen af hvad som utgjorde kärnan och grundpelarne i den nya bildningen, och icke af de lyten, öfverdrifter och andra ofullkomligheter, som vidlådade dess första uppträde. Den tiden kallades dock dessa åsigter för "tyskeri" eller "tysk härmning"; och någongång hör man än i dag samma beskyllning upprepas. Med alldeles lika rätt, och alldeles lika orätt, skulle samma förebråelse kunna rigtas mot den Franska nya skolan; mot den Engelska, som uppträdde ungefär samtidigt med den Svenska; likaså mot de vittra revolutioner, hvilka sedermera i Italien, Spanien, Polen, Ryssland ägt rum. Men dessa företeelser, med sitt städse mera omkringgripande sammanhang, äga djupa gemensamma grunder och rötter i en inre och för den europeiska bildningens vidare utveckling allmän nödvändighet. Att denna nödvändighets uppenbarelse först skedde i Tyskland, var en följd af omständigheter, som lätt kunna förklaras. Men att den härifrån utgångna Vitterheten, Poesien, Philosophien innebära en bildning, som, just derföre att den i grundlynnet och grundbegreppen är äkta universal, syftar i sin verklighet öfverallt att blifva äkta national, — det har redan allestädes visat och bekräftat sig.

Då brytningen i åsigter mellan de båda partierna var så stark, kunde icke annat ske, än att äfven conflicten

skulle blifva stark och våldsam. Önskligt hade visserligen varit, att den kunnat genomkämpas utan personlig bitterhet, förkättring och hat. Orättvisan å Phosphoristernes sida bestod deruti, att de icke insågo att den äldre skolan var en naturnödvändig (och i sin art aktningsvärd) länk i culturens utveckling. Men det synes ligga i menskliga tingens natur under dylika förhållanden, att det Gamla aldrig viker utan ihärdigt motstånd och det Nya aldrig uppträder med den måtta och hejd, som den lugna åskådaren och den oväldiga efterverlden skulle önska.

Efter framställningen af denna revolution, i hvilken min role varit ganska underordnad, fortsätter jag nu teckningen af mina enskilda bemödanden. — Under mina första student-år hade mina studier hufvudsakligast varit Ästhetik, Historia, de äldre och nyare Språken; sedermera tillkom Geographien, som ända till 1835 utgjorde min käraste sysselsättning. I Atterboms Poetiska Kalender skref jag åtskilliga dels sammanhängande, dels oförbundna Noveller (se nedanföre), som, oaktadt deras stora ofullkomlighet, dock gjorde ett betydligt uppseende; emedan Svenska litteraturen sedan sextio år förut knappt ägde en enda original-roman i det allvarsamma slaget. I Sv. Litteratur-Tidningen måste Hammarsköld och jag skrifva det mesta; och stundom befatta oss med ämnen, dem vi litet kände, emedan ringa understöd från andra erhölls: antalet af dem, som öfvade svenskt författarskap, var så utom som inom Universitetet förundransvärdt ringa. Svårligen kan man nu för tiden, då skriftställeriet blifvit så allmänt, föreställa sig huru sällsynt det var, att finna någon, som på modersmålet (åtminstone på läsbart modersmål) kunde frambringa en recension af måttligt värde, eller äfven den obetydligaste uppsats. Mellertid slöto sig dock till Sv. Litt.-Tidningen nästan alla yngre Academici med hufvud och kunskaper, bland hvilka många sedan uppstego till en hög vetenskaplig rang; så att denna anstalt på uppöfningen af de litterära krafterna vid lärosätet haft en oberäknelig inflytelse; likasom Poetisk Kalender var en föreningspunkt för skalde-talenterna, på hvilka förrådet, ehuru ringa i jemnförelse med förhållandet i vår tid, dock äfven då var större i jemnförelse med dem som skrefvo prosa. Bland äldre medarbetare voro Prosten Gr. Schwerin och Dr Ödmann de förnämsta. Men de främmande bidragen voro blott tillfälliga; de yngre medarbetarne spriddes eller erhöllo sysslor, som togo nästan all deras tid i anspråk; nya tillkommo icke i samma mån.

Redaktionen ägde också inga honorarier att erbjuda, emedan afsättningen aldrig öfversteg 200 ex., men vanligast höll sig vid 150. Tvärtom voro tillskott nödvändiga: Gr. Schwerin betalte årligen 100 Rdr b:co. Således funnos stora hinder för upprätthållandet af en sådan, endast från oegennyttigt nit utgången tidning. Dertill kom, att Hammarsköld, som jemte mig varit den flitigaste, genom en olycklig vändning af sin ekonomiska ställning måste söka ett vinstgifvande användande af sin arbetskraft; sedan han dragit sig tillbaka, kom nästan hela tyngden på mina axlar; af de tvenne sista årgångarna har jag skrifvit hälften eller kanske tvåtredjedelar ensam. Oaktadt dessa ogynnsamma förhållanden, varade dock Sv. Litteratur-Tidning från 1813 till 1824; eller längre, än någon rentaf litterär tidning i Sverige förut och efteråt. Detsamma gäller äfven om Poetisk Kalender, som varade från 1812 till 1822; denna understöddes likväl af en temligen god afsättning.

Upptagen såväl af dessa sysselsättningar, som af skötseln af en vidlyftig boktryckeri- och förlags-rörelse (som småningom i betydenhet blef den andra eller tredje i ordningen uti fäderneslandet), vidare af utländsk bokhandel, med hvilket allt under vissa perioder stora ekonomiska bekymmer förenade sig, — undergick jag den philosophiska candidat-examen våren 1815 (på en tid, då jag knappt kunde använda tvenne timmar om dygnet för detta ändamål); och blef promoverad s. å. 1822 blef jag Docens i Svenska Historien, 1825 E. O. Adjunct i Philos. Faculteten samt 1827 Hist. et Statist. Adjunct; under hvilken tid jag i nära 6 terminer bestridde den Historiska professionen, dels helt och hållet, dels med undantag af examina.

Sedan genom Litteratur-Tidningens upphörande något mera ledighet vunnits, började jag tänka på utgifvandet af de geographiska arbeten, åt hvilka jag under tio år egnat all tid, som kunde insparas. Början gjordes med Palästina, hvars första upplaga utgafs 1823; den mottogs med den välvilja, att tvenne nya upplagor sedermera befunnits behöfliga. Emedan de Läroböcker, som i nämde vetenskap hittills användes, syntes mig föga tjenliga, beslöt jag att efter en vetenskaplig plan bearbeta en sådan, fördelad i tvenne courser, men innan den mindre utfördes, erfor jag att dåvarande Lector Chr. Stenhammar vore sysselsatt med en dylik. För att undvika collision, utgåfvos 1825 hans mindre och min större cours såsom ett helt på subscription, hvilken så utföll, att af den 2000 ex. starka uppla-

gan 1500 genast beställdes. Båda Courserna måste snart omtryckas; men då den mindre var utarbetad efter en något från andra Coursen afvikande plan, skref jag sedan och utgaf en egen mindre Lärobok, hvaraf nu femte upplagan tryckes. Den har blifvit eftertryckt i Borgå och vid omarbetningen af den politiska afdelningen i Hartmans Geographi nog plagierad. — Då jag såsom Hist. Adjunct blef ledamot i Comitéen för Student-Examen, och fann att en lämplig lärobok i nyare historien saknades på vårt språk, skref jag ock en sådan, som nu nästan öfverallt följes. Förut hade jag utgifvit Utkast till Fäderneslandets Geographi, samt Berättelser ur Gamla Historien, hvilken sednare dock vunnit mindre afseende, bland annat i följd af den mindre lämpliga, af särskilda omständigheter föranledda hufvudtiteln: Berättelser för Barn.

Undertiden skred jag till utförandet af mitt större geographiska verk, som tillika borde upptaga statistik, seder och bruk samt vetenskaplig cultur. Emedan planen var så vidsträckt, fann jag, att jag svårligen kunde ensam utföra mer än Asien, som också utgjort mitt hufvudstudium, och af hvilken verldsdel jag i concept redan utfört $^2/_3$. De öfriga verldsdelarne skulle utarbetas af ett geographiskt sällskap, till hvilket äfven hörde en Dansk litteratör, Glieman; men denne dog snart, och de svenska medhjelparne blefvo icke färdiga, hvadan jag blef ensam om hela företaget. Från 1826 till 1837 utkommo sex band, innefattande en Inledning, Hög-Asien, Palästina, Indien i tvenne delar, Östra Indien samt början af Turkiet.

Fullbordandet af detta verk blef förhindradt genom omtankan på framtiden. Sedan Grekiska professionen blifvit ledig, beslöt jag, att då utsigterna till akademisk befordran å det historiska fältet voro svaga, dertill anmäla mig som sökande. Denna litteratur hade under de sex första akademiska åren utgjort ett af mina hufvudstudier; äfven sedermera hade jag icke helt och hållet laggt det åsido; det hade stått i nära samband med mina forskningar öfver gamla geographien och historien; jag hade ock utarbetat en, ännu otryckt beskrifning öfver Grekland; såsom gradual-disputation hade jag utgifvit supplementer till grekiska lexica; under den tid jag förestod de historiska föreläsningarne hade jag ett par terminer commenterat de första böckerna af Herodotos. Nu utgaf jag såsom specimina tvenne philologiska disputationer, samt särskildt en metrisk öfversättning af Konung Oidipus. Sedan utnämningen länge vägt

mellan mig och en förtjent medsökande, utnämdes jag den 28 Oct. 1835 till Professor i nämde Litteratur.

Med föresats att sedermera egna mina bästa krafter åt denna nya vetenskap, tog jag, ehuru sörjande, afsked från mitt stora geographiska verk, sålde för 6000 Rdr b:co min hälft i akademiska tryckeriet, samt ett par år derefter mina förlager för 17,800 Rdr b:co. Sedan jag derigenom erhöll en länge önskad ledighet, begynte jag att studera och anlägga samlingar för en grekisk fornkunskap, ett arbete som i vår litteratur af behofvet högeligen var påkalladt. Efter åtta års förberedelser började tryckningen deraf förlidet år, och deraf återstår nu endast ett häfte, som ock i handskrift är färdigt. Af allmänna medel anslogs nådigst till understöd för dess utgifvande en summa af 1000 Rdr b:co. Under mellantiden har jag vidare i disputationsform, samt sedan sammantryckt, utgifvit en metrisk öfversättning af Sophokles; sedan denna var slutad, har jag på lika sätt utgifvit Äschylos, hvaraf endast två till tre ark återstå.

Då tio år efter Sveas och Sv. Litt.-Tidnings upphörande tvenne nya tidskrifter, Skandia och Svenska Litteraturföreningens Tidning samt sedermera Mimer af ett stort litterärt Sällskap, till hvilket hörde ett betydligt antal af fäderneslandets mest aktade namn, tog äfven jag deruti en verksam del. Efter dess upphörande har jag också på begäran lemnat några recensioner och uppsatser till tidskriften Frey.

I redaktionen af detta Biographiska Lexicon har jag alltsedan dess begynnelse deltagit samt deruti författat ett stort antal Biographier. Ovana vid ett sådant företag, saknad af en egen biographisk samling och stundom okunnighet om åtskilliga vigtigare källor hafva gjort en del bland de äldre af dessa biographier mindre fullständiga, hvilka jag högeligen skulle önska att vid en blifvande upplaga kunna framte i en förbättrad gestalt. I fall läsaren funnit, att nämde bristfälligheter i de följande banden småningom upphört, skulle det vara mig kärt.

Mot den falska Liberalismens läror kunde icke de tidskrifter, ehuru egentligen af litterär syftning, hvaruti jag var medarbetare, undgå att komma i strid, enär fosterlandets interessen omöjligen kunna vara likgiltiga för litteraturen. Mot tidningen Argus, den tiden representant af dessa läror, utgaf jag en ur Sv. Litteratur-Tidning aftryckt stridskrift, hvaruti vissa partier hade Prof. Biberg till författare. Sedan Argus aftrādt från skådebanan, uppväxte

andra och farligare fiender till samhällsordningen, culturen och menskligheten högsta ideer. Äfven mot dem har jag en och annan gång uppträdt. Närmaste anledningen dertill voro de våldsamma, af den såkallade fria pressen år 1838 framkallade eller åtminstone uppmuntrade uppträden, hvilka gåfvo anledning till åtskilliga stridskrifter. Dessa granskades af mig i Sv. Litteraturfören. Tidning och beledsagades med betraktelser och factiska uppgifter; af denna recension utkom samma år ett eget aftryck. År 1841 utgaf jag tvenne politiska brochurer: i den ena, kallad Politisk Camera Optica, framställdes de vådliga följderna af Radikalismens ohejdade framfart; i skriften: Om Sällheten af en Ministerial-Styrelse, visades att ett sådant styrelsesätt, till hvilket man oupphörligt äflats att föra vårt statsskick, vore behäftadt med många ofullkomligheter, samt den äkta friheten der ingalunda ägde ett större spelrum än i vårt fädernesland. Efter tidningen Biets grundläggning har jag också dit tid efter annan inskickat flera smärre artiklar. Å den motsatta sidan har man icke underlåtit att förkättra mig såsom anhängare af obscurantism och det stationära systemet, ehuru detta är fullkomligt främmande för mina grundsatser, emedan jag lika mycket i staten som i litteraturen alltid varmt nitälskat för framryckande och reformer, endast med förbehåll att detta sker på en väg, som icke leder till omstörtning, anarchi och massans öfvervigt öfver intelligensen.

Då 1839 Törnrosens Bok jemte åtskilliga andra särskilda skrifter af samme författare framträdde, hvaruti försvarades qvinnans emancipation, äktenskapets upplösning jemte andra mot religionen och moralen stridande läror, och då dessa satser med triumph och såsom uppenbarelser af en segrande framtids-visdom utbasunades af den mest lästa bland fäderneslandets tidningar, ja jemväl till en del försvarades af en i Upsala utkommande vitter tidning, samt hotade att förvilla åtskilliga af ungdomen; kunde jag icke motstå en inre drift, mot hvilken jag flera månader förgäfves arbetade, att uppträda emot dessa förderfliga läror. Detta skedde i en skämtsam skrift, kallad Törnrosens Bok, den äkta och veritabla, innehållande en slags, i romanform inklädd, recension öfver denne författares samtliga skrifter, hvaruti jag anser mig hafva på engång blottat den fasansfulla, men af poetiska blomster och sophismer öfvertäckta botten af dessa villfarelser, men tillika enligt bästa öfvertygelse gjort full rättvisa åt dem af förf:s arbeten, hvilka enligt min öfvertygelse förtjente en aktningsfull utmärkelse.

När 1840 i Upsala en Poetisk Kalender skulle utgifvas, blef jag anmodad, att deruti författa en Novell. Af denna anledning skref jag Kärlek och Politik, men emedan den för ändamålet befanns för lång, utgafs den särskildt, hvarefter följde, såsom andra och tredje häftet af denna Novellsamling, omarbetningar af tvenne i Poetisk Kalender förut tryckta berättelser: Holmen i Sjön Dall samt Amala. — Detta företag ingaf lust att i en förbättrad gestalt kunna utgifva de äldre, sammanhängande original-berättelser, som jag i samma Kalender åren 1812 o. följ. infört. Åtskilliga andra göromål hindrade dock i flera år utförandet af denna önskan, ända till dess jag vid början af nyss förflutna sommar, efter fullbordandet af den Grekiska Fornkunskapen dertill vann ledighet. När jag då efter trettio år för första gången genomläste ifrågavarande Noveller, fann jag likväl att de hvarken förtjente eller kunde ombildas, utan jag författade i stället en ny roman, Familjen Falkensvärd (nu under tryckning), hvaruti blott en och annan händelse eller situation, ehuru med betydliga förändringar blifvit upptagen; åtskilliga af de äldre personernas namn hafva blifvit bibehållna, men med så förändrade charakterer och försatta i så olika ställningar, att de kunna anses för alldeles olika gestalter.

Jag har nu redogjort för min trettiofem-åriga litterära verksamhet, hvilken varit mera splittrad än önskligt varit, men detta har blifvit föranledt af åtskilliga både inre och yttre impulser. En annan orsak till detta skriftställeri har varit den egenheten i min natur, att jag aldrig kunnat fullt försätta mig in i ett ämne eller vetenskap, förrän jag på mitt sätt ombildat den. Föröfrigt torde jag till min ursäkt få åberopa mig dessa Plinii ord (Ep. IX. 29): "Ut satius, unum aliquid insigniter, quam facere plurima mediocriter; ita plurima mediocriter, si non possis unum aliquid insigniter. Quod intuens ego, variis me studiorum generibus, nulli satis confisus, experior." Möjligheten till dessa arbeten har af Försynen blifvit mig beredd genom en ovanligt god helsa och oförminskad lust för forskningar och litterära sysselsättningar.

Några få biographiska data återstå blott att nämna. År 1829 höll jag å Akademiens vägnar en Parentation öfver Prinsessan Sophia Albertina. År 1835 blef jag kallad till Corresp. Ledamot af K. Samfundet för utgifvandet af Handl. rör. Skandin. Historia, till hvars ändamål jag dock icke

det ringaste kunnat medverka. 1842 Led. af Comitén för revisionen af Akad. Stadgar. År 1843 erhöll jag af Sv. Akademien Konungens högsta pris. Sedan min utnämning till Professor har jag engång (höstterm. 1839) varit Akademiens Rector och tvenne gånger Decanus i philosophiska Fakulteten. Sedan 1841 Inspector för Östgötha nation.

År 1828 gifte jag mig med *Mariana Reb. Loenbom*, dotter af Contr.-Prosten *Johan L.*, och har med henne haft sju barn, hvaraf trenne nu lefva.

Skrifter: Acad. Disp. Quinti Calabri Παραλειπομένων Ὁμήρῳ Liber I. P. I. (pro Ex.) Ups. 1809. (Jfr Journal för Litt. och Theater år 1810). — Supplementa in Lexica Græca. (pro Gr.) 1815. — De rebus Babyloniis et originibus Veter. Chaldæorum. P. I—IV. 1820. — De Buddha et Wodan. P. I—IV. 1822. — De ingenio ætatis argenteæ Hispano. P. I, II. 1826. — Sophoclis Oedipus tyrannus, not. philol. illustr. P. I—III. 1834 (utg. med särskild titel). — De diversis verbi θοάζειν significationibus. 1834. — De verbi Ἔχω cum Participio alius cujusdam verbi constructione. P. pr. et post. 1834. — Sophokles' Sorgespel. Del. 1—28. 1838—41. — Aischylos' Sorgespel. Del. 1—20. 1841—44. — Ett Akademiskt Program vid Rectoratets nedläggande. — Sändebref till de Journalister från öfversättaren af *Κοίντος Κάλαβρος*. Ups. 1810. — Sophocles's Sorgespel. Öfvers. Band. 1. (Ajas. Electra.) Ib. 1812. — Kelkborgarnes Krönika af Tieck. Öfvers. Ib. 1813. — Den Argusiska Dynastien. (Aftryck ur Sv. Litt. Tidn.) Ups. 1821. — Palæstina. Geogr., Archäol. och Historisk beskrifning. Med chart. och pl. Ib. 1823; 2:a uppl. (såsom 2:a delen af Handbok i Geographien). Ib. 1829; 3:e uppl. Ib. 1842. — Handbok i Physiska och Politiska, Äldre och Nyare Geographien. Del. 1, 2. Ib. 1826—29; Del. 3. 1832—33; Del. 4. 1834; Del. 5. 1 Afd. 1837. (En afdelning ur 1:a delen är öfversatt i "Allg. Geogr. Ephemeriden"). — Lärobok i Phys. och Polit., Äldre och Nyare Geographien. 2:a Cursen. (1:a Cursen af *Chr. Stenhammar*). Ib. 1825; 2:a uppl. 1837; 3:e uppl. 1839. (Nytt tilltryck till 3:e uppl. 1840). — Utkast till Fäderneslandets Geographi. (N:o III af "Berättelser för Barn"). Ib. 1829. — Berättelser ur Gamla Historien. 1830. (N:o IV af "Berättelser för Barn"; arken 1—9 äro dock af annan hand). — Minnestafla öfver Sveriges Regenter. Ib. 1831; 2:a uppl. Örebro 1840. — De Ensidige. Ingenting i en Act. Ups. 1831. — Lärobok i Nyare Historien. Ib. 1832; 2:a uppl. s. å.; 3:e uppl. 1836. — Konung Oidipus. Sorgespel af Sophocles. Öfvers. Ib. 1834. — Lärobok i den Äldre och Nyare, Physiska och Politiska Geographien. Ib. 1834; 2:a uppl. 1837; 3:e uppl. 1840. (Eftertryckt med några förändringar. Borgå 183.); 4:e uppl. Örebro 1842; 5:e uppb. Ib. 1845 (under tryckning). — Dagens Strider samt Skrifterna i detta ämne, bedömde af en Medlem af Upsala Universitet (aftryck ur Litt. Fören. Tidn.) Ups. 1838. — Törnrosens Bok, den äkta och veritabla. Ups. 1840 (anon.). — Noveller. 1:a häft. Kärlek och Politik. Ib. 1840; 2:a h. Holmen i sjön Dall. Örebro 1841; 3:e h. Amala. Ib. s. å. — Politisk Camera Optica. Ib. 1841 (anon.). — Om Sällheten af en Ministerstyrelse. Ups. 1841. (anon.). —

Grekisk Fornkunskap. Med plancher. 2 Band i 7 häften, hvaraf det sista är under tryckning. Ups. 1843—45. — Familjen Falkensvärd. Roman i 2 delar. Örebro 1844—45 (under tryckning). — I Phosphoros, 1810: Ritogar och Wanda af Kosegarten. Öfversättn.; 1811: Den fjettrade Prometheus. Sorgespel af Aischylos. Öfvers. med Anmärkningar; Svensk Verslära; 1812: Ilios's Eröfring af Tryphiodoros. Öfvers.; Öfver Romanen. Dialog; 1813: Odysseus bland Kykloperne, ur Odysseen. Öfvers. Derjemte åtskilliga mindre öfversättningar, Original-poemer och Recensioner. I Poet. Kalender: Romanerna Vådelden, Fjällhvalfvet, Resorna, Åreskutan, Amala och Holmen i sjön Dall, några Poemer och åtskilliga Öfversättningar. — I Hermes (utg. af L. Hammarsköld och C. J. L. Almquist i Stockholm). Häft. 1, 2: Om Persernes fornhäfder. — I Svea, Häft. 2: Om Hinduernas fornhäfder; Häft. 4: Om Tibet; Häft. 5: De Europeiska folkslagens häfder före Herodotos; Häft. 13: Om Hinduernas Dramatiska Poesi. — I Skandia: Historisk blick öfver den Svenska Näringsflitens utveckling (IV. 2. V. 1. 2). — I Mimer, 1839: Om Universiteterna; Triangelmätningar i Grekland; Hvad vill Freja? Recensioner. — Utgifvit (tillika m. fl.) Svensk Litt. Tidning 1813—24 och deri författat en mängd Recensioner och Uppsatser. — Recensioner och Uppsatser i Litt. Fören. Tidning 1834—38, i Frey och i Svenska Biet. — Förf. ett större antal Biographier i Biogr. Lexicon. Band. I—X, samt deltagit i dess redaction. — Uppsatser i Blätter f. Litterar. Unterhaltung, Leipz. Allgem. Zeitung, Erschs' och Grubers' Encyclopädie der Wissenschaften, Brockhaus' Conv. Lex. och i Conv. Lex. d. neues. Zeit u. Literatur samt Conv. Lex. d. Gegenwart.

PALMCHRON, ANDREAS NICOLAI.

Föddes 1609 i Sparrsätra socken i Upland. Hans föräldrar voro Kyrkoh. derstädes *Nicolaus Olai* och *Susanna Andersdotter.* Inskrefs som student i Upsala 1625. Sedan han någon tid der vistats, begaf han sig till Kyrkoherden i Fernebo i Gestrikland Magnus Petri Ljusbeckius, som var "vti Studio Medicinæ på then tijden widt berömder", och vistades hos honom ett helt år. Disputerade i Upsala 1629, då han kallade sig *Schomerus*, men ändrade sedermera namnet till *Sparrman* efter födelseorten. Straxt efter afläggandet af detta lärdomsprof började han practisera i Stockholm, der han för sin skicklighet snart kom i stort rop och erhöll af staden ett stipendium till företagande af en utländsk resa för vinnande af ännu större insigter. Den företogs genast och i Leiden promoverades han 1637 till Medicinæ Doctor. Efter hemkomsten blef han 1641 Drottningens Lifmedicus. Adlades 1647 och skref sig till Grän. Kallades till Stockholms stads Physicus 1652 och antogs 1654 äfven af K. Carl Gustaf till dess Lifmedicus. Sökte

gagna genom utgifna skrifter vid förefallande behof. Afled i sina bästa år den 30 Nov. 1638 i Stockholm. Att P. icke endast i läkarevetenskapen hade insigter, utan äfven i flera andra ämnen synes af hans efterlemnade handskrifter.

Gift 1. med *Helena Isacsdotter*, död barnlös 1641; 2. med *Susanna Liljecrona.* Hade med henne två söner och en dotter.

Skrifter: Diss. de transmutatione metallorum. Præs. J. Frank. Ups. 1629. — Diss. grad. de Pleuritide genuina. Lugd. Bat. 1637. — En kort berättelse huru man sig i pestilentstijder förhålla skall etc. Sthm 1638; Ib. 1653; Ups. 1710. — Sundhetzens Speghel. D. 1, 2. Ib. 1642. — Consilium antidysentericum, thet är en Berättelse huruledhes man i thessa tijder, i hvilka allehanda Buchflusser etc. grasserar, sig förhålla skall. Sthm 1652; Ups. 1710. — I handskrift efterlemnade han: Ethica, politica et oeconomica a P. concinnata; Psalterium Davidis in Rhytmos et catilinas vernaculi idiomatis, cum notis expositum.

(Källor: Sacklén Läk.Hist. I. — Stiernmans Matr. — Bergii Tal om Stockh. s. 114. — Ups. Bibl. Cat.)

PALMFELT, GUSTAF.

Var född i Stockholm. Fadren Stats-Commissarien *Gust. Palmfelt*, som blef adlad 1687, kallad förut *Palm*, g. m. *Maria Holm*, dotter af Amiral.-Commissarien Nils H. Blef Kammarjunkare i ungdomen. Krigs-Råd 1714. Landshöfding i Blekinge 1729, men afsade sig detta embete, och blef i stället Landshöfding i Skaraborgs län s. å., och i denna beställning Friherre 1731 (№ 212). Af hans flera bref till Riks-Rådet Claes Ekeblad d. ä. under den tiden han var Landshöfding i Skaraborg, boende på Marieholm, finner man, att han var en ytterst noggrann och i de minsta detaljer uppmärksam höfding. Skref en på den tiden ovanligt vacker stil. Sedan blef han, genom byte med Ehrenstrahl, Landshöfding i Stockholms län 1733. President i Kammar-Collegium 1737 och var 1738 en person, som man ansåg kunna vid LandtMarskalks-valet sätta mot Grefve Tessin, ehuru han, oaktadt all insigt, blef, i anseende till dess för inbundna slughet, mer hatad än älskad, och var således ej rätta mannen att motväga den intagande Tessin (De la Gard. Arch. XVII. 93). P. inkallades i Rådet såsom Riks- och Cancelli-Råd 1742. Han chargerade parti straxt han blifvit Riks-Råd (Knös, Anekd. № 83. Msct i Skara). Han tog nu introduction som Friherre 1743 och satt under Riksdagen i Secreta Utskottet. Då der var fråga att företaga 1741 års

riksdagsprotokoller och döma dem, som rådt till kriget, lade P. sig på det högsta deremot, anseende steget att göra Ständer till Domare öfver Ständer vara mot all sund politik. Men då han öfverröstades, sade han till protokollisten: "Jag samtycker då, men ni skall vara en skälm, om ni upptecknar ett ord, som jag på detta rummet talar. Jag är edsvuren och skall efter bästa vett och samvete säga mina tankar, och har ingen mer än Gud att göra räkning före. Alltså bör jag antingen tiga här eller ock böra mina ord uteslutas ur protokollet, ty jag vill ej vid nästa riksdag dömas från lifvet för hvad jag nu talar." Secr. Utsk. fann sig nu öfverbevisadt och öfvergaf sitt beslut. Detta berättade en säker man 1749, enligt citerade anekdoten. Enligt en derstädes anförd anteckning en secret 1744, halp P. i Maj nämnde år Kungen till den penningesumma, som de öfriga Riks-Råderna motsatt sig att lemna honom, för att kunna följa Kronprinsen, då H. K. H. skulle möta Kronprinsessan. ..... "Comme il avoit été President de la Chambre et en savoit tout l'état, il marqua un fond à qui on pourroit avoir recours dans cette occasion. Il remontra combien il seroit honteux à la Suède de refuser à sa M:té une si petite somme .... Son discours sur ce chapitre étoit fort beau et convincant, ainsi que la pluralité des voix s'y conformerent à la grande joye du Roi, qui dès ce tems s'est declaré pour les C." Samma år i September sjuknade Excellensen P. enligt samma franska anteckning, just då han åt hos Konungen om aftonen. Han anfölls af en så förfärlig kolik, att alla läkemedel voro förgäfves, helst han straxt uppkastade dem. Slutligen föll han i en djup sömn och vaknade först följande dagen, då han dog, d. 14 Sept. 1744.

P. hade namn af lärd och vitter. Hans öfversättning af Virgilii Ecloger och en del af Georgica är märkligast för sitt försök att i svenska språket tillämpa prosodiens lagar, t. o. m. om positionen. Det ansågs som ett mästerstycke, och Fru Nordenflycht kallade honom för den Svenske Maro. För att gifva läsaren något begrepp om en efter sådana reglor gjord öfversättning, meddela vi här de fem första verserne af 1:a Eclogen:

Tityre, tu, som hwilar i skygd af lommuga böken,
Spelar å pipan söt tina liufliga wallare-qwäden:
Stackare jag måst' hä'n, och lämna the frucktbara plögde[1],
Samt mina fäders bygd: tu, Tityre, siunger i skuggan
Om tin skön' Amaryll, att genliud skallar i skogen.

Han var g. m. *Anna Lovisin*, Landshöfdingen Friherre Er. L—s dotter. Ätten utgick med sonen Ceremonimästaren Frih. Gustaf Palmfelt till Södertuna, som dog barnlös 1758.

En Riks-Rådets bror *Johan Palmfelt* blef också Friherre 1731, men tog ej introduction. Död som Landshöfding öfver Elfsborgs län 1740.

Skrifter: Qvinnoscholan, Comoedi af Molière; öfversättn. utg. anon. Sthm 1739. — P. Virgilii Maronis Ecloger, eller Herdaqväden, öfversatte på svensk vers efter latinska prosodien, uti lika versslag och lika många verser med originalet. Sthm 1740. — Någre oförgriplige reglor, som till den svenska skaldekonsten, i synnerhet uti the Heroiske verser, synas mäst vara nödige. Sammantryckt med öfversättn. ur Virgilius.

(Källor: Gezelii Biogr. Lex. — Handskrift meddelad af Lector Carlmark: — De la Gard. Arch. — Låstboms Höfd.Minne. — Rådslängden af Uggla. — G. Palmfelts bref till R.R. Claes Ekeblad d. å. 1730—32 på Löberöd.) —N.

PALMQUIST, MAGNUS.

Föddes i Stockholm d. 28 Aug. 1660. Hans fader *Gustaf P.* till Bergvik och Engby, erhöll 1660 adelig sköld, varande då Commissarius öfver staten. Blef slutligen Kammar-Råd och dog 1689. Med sin hustru *Margareta Ericsdotter* hade han, utom sonen Magnus, äfven en son *Johan*, som mycket brukades i diplomatiska uppdrag och 1708 dog såsom Hof-Canceller. En broder till Kammar-Rådet, *Eric Berg*, adlades under namnet *Gyllenberg* och blef stamfader för den ätten.

Magnus Palmquist antogs 1678 till "Gemen" vid Lifgardet, sedan han genom studier, synnerligen i mathematiken, beredt sig till inträde i Rikets tjenst. Han passerade derefter genom graderna, blef 1679 Sergeant, 1681 Fänrik och 1686 Lieutnant. "Och som han viste en särdeles lust och goda framsteg uti Geometrien, Fortificationen, Mechaniquen, civil Architecturen, Artilleriet och Minerkonsten, jemte god öfning uti teknandet, så fick han år 1689 Konung Carl den XI:s tilstånd att resa til utrikes orter att sig deruti vidare förkofra, som ock att främmande fälttåg och belägringar bevista. Derpå reste han till de Tyska allierades belägring för Bonn, och efter det felttågets slut om vintern til Mastricht och Brüssel, men våren til att bese alla bemälte allierades förnämsta städer och fästningar i Braband och Flandern til des campagnen år 1690 åter begyntes, då han sig äfven vid samma armé infant, och ibland andra actioner bataillen vid Fleury bevistade." Efter slutadt fälttåg

hemreste han 1691, och blef s. å. Capitaine vid Lifgardet. År 1692 fick han åter tillstånd att resa utrikes, då han genast begaf sig till Franska armeen och bevistade samma års fälttåg, hvarunder han bland annat deltog i belägringen af Namur och slaget vid Steinkircken. Om vintern reste han till Paris "för att perfectionera sig i fortification och andra nyttiga och anständiga stycken." Gick 1693 åter i fält med fransyska armeen, då han tjenstgjorde hos General-Lieutenanten Feuquieres såsom General-Adjutant, bevistade batailleu vid Neervinden och Landau, samt belägringarne af Charleroi och Huij och reste, sedan arméerna gått i vinterqvarter, till att bese alla franska fästningarna i Brabant och Flandern samt vid sjökusterna och kanalen. Den återstående tiden tillbragtes i Paris till dess han 1694 åter följde General Feuquieres. Efter fälttågets slut reste han till Holland, men då han der ytterligare erhöll ett års permission från K. Carl XI, så reste han åter till Frankrike, öfver Mastricht, Luxemburg, samt längs Rhenfloden till Basel, då att han fick tillfälle att bese en mängd städer och fästningar "som en soldats reflexion väl förtjena." Derefter anställdes han i sin förra egenskap vid armeen i Flandern, bevistade belägringen af Dixmaijden, eröfringen af Deins och bombarderingen af Brüssel samt deltog i franska armeens försök att upphäfva de allierades belägring af Namur. Efter slutad fred reste han hem till Sverige, rik på vunnen krigserfarenhet. Det bör ihogkommas att Carl XII:s bägge bäste Generaler, Lewenhaupt och Stenbock gått i samma ypperliga skola, under de utmärkte franska härförarne i Nederländerna.

P. blef 1696 Major vid Lifgardet, 1699 Öfverste för ett värfvadt Regemente i Wismar och Commendant derstädes. En för sina kunskaper passande plats erhöll han 1706, då han utnämdes att efterträda sin svärfader såsom General Quartermästare och Directeur af Fortificationen, hvilken befattning han med all heder förestod. I denna egenskap reste han till Wiborg 1707 för att upphjelpa och stärka fästningen till en möjligen blifvande belägring, samt visiterade Est- och Liflländska fästningarna. Tjensten i fält förestods af General-Quartermästare-Lieutenanten Gyllenkrook, som slutligen blef Friherre och General-Lieutenant och anses för en af Konung Carls trognaste och bäste officerare. Fortificationsstaten blef under kriget och efter slaget vid Pultava så förminskad, att P. till fyllande af vacancerne uppsökte duglige officerare vid regementerne, men bristen var dock så stor att Konungen såg sig nödsakad att införskrifva fran-

syske ingenieurer till utförande af belägringen för Fredrikshall. De bekante Siquier och Megret blefvo i följd deraf anställde vid svenska armeen.

Vid danska infallet i Stockholm uppdrogs honom af Senaten befäl vid den under Stenbock sammandragna armeen och anförde han i slaget vid Helsingborg venstra flygeln, hvilken först kastade fienden öfverända. Blef 1710 General-Major, förordnades 1712 af Rådet att tjenstgöra vid Bohusländska armeen under General Mörner. I slutet af samma år upphöjdes han till Friherrlig värdighet. Blef 1719 General-Lieutenant af infanteriet och s. å. Landshöfding i Vester-Norrland. President i Bergs-Collegium 1727.

Vid 1720 års riksdag var han närvarande. De efter honom i de tryckta protokollerna förvarade yttranden visa att han ej var bland dem som ville alltför mycket inskränka konungamakten. Han ville icke bifalla Ständernas rätt att föreslå Rådskandidaterne, utan "så vida valet af rådgifvare i alla tider varit i Sverges rike ett enskildt regale för Kgl. Maj:t, och practiserades på lika sätt i andra konungariken, så borde ett sådant jus majestatis icke inskränkas: utan stånda Konungen fritt att efter Sverges lag och andra för detta inrättade Regeringsformer med Råds råde utvälja sig Råd, utan någon annan restriction än den som i den föreslagna regeringsformen finnes införd, nemligen att rådspersonerna skola vara inför Riksens ständer ansvarige för deras gifna råd.... Hvad angick alla embetens och tjensters förgifvande, så tillkomme det Konungen allena att derom disponera till sådana personer, som vore för honom och riket nyttiga, och som genom flit och capacitet samt nyttiga tjenster gjort sig till befordran meriterade." I afseende på rättigheten att adla erinrade han "att man bör hafva förtroende till Hennes Maj:t och aldrig hindra henne att göra godt, utan endast att göra ondt", men önskade "att de som hädanefter blefve adlade skulle göra ed och afsvärja souverainiteten, innan de blefvo introducerade och finge votum." Detta bifölls. Föröfrigt ansåg P. "som en lustre för riket att hafva mycken och vacker adel." — Vid riksdagen 1727 var P. två gånger föreslagen till Riks-Råds-embetet.

P. dog den 27 Juli 1729. I sitt gifte med *Ulrica Eleonora Stuart*, dotter af General-Lieutenanten Frih. Carl Magnus S. hade han sonen *Fredrik*, om hvilken se nedan.

(Källor: Stiernmans Höfd.Minne. — Gezelii Lex. IV. — Lundblad, Carl XII:s Hist. II. — Stiernmans Svecia illustris, manuscr. på Ups Bibl. — Cederschöld, Riksdagen 1719.)

PALMQUIST, FREDRIK.

Son af nyssanförda Presidenten Frih. *Magnus Palmquist.* Föddes den 28 Juli 1720. Efter erhållen god undervisning i föräldrahuset skulle han 1736 begifva sig till Upsala akademi, då hans moder vid samma tid dog. Lemnad åt sig blef han ej länge vid akademien, utan begaf sig efter ett år till Stockholm och blef Volontair vid fortificationen. Hans fader hade vid denna lemnat ett hedrande minne och sjelf hade P. inhemtat för en 18 års yngling ovanliga kunskaper i de mathematiska vetenskaperna. Hans utsigter till framtida befordran kunde derföre anses ganska stora, men oväntadt släcktes hans framgång. Den 7 Januari 1739 fick han en sjukdom, som gjorde honom lam uti alla lemmar, och hans elände blef så mycket större, som han tillika fick behålla all känsla. Hans sjukdom lindrades väl efter några månader, och ehuru hans krafter långsamt så ökades att lamheten gick bort ur öfra delen af kroppen, så förblef han dock hela sin lifstid ofärdig och oförmögen att gå eller stå, så att han af andra måste bäras, då han ville flyttas ur ett rum i ett annat.

Denna olycka gjorde emellertid P. till en särdeles nyttig medborgare. Enligt sin egen anteckning brukade han de första återkommande krafterna till att "handtera och läsa böcker." Begåfvad med qvickt och eldigt snille, och då han i början hoppades att kunna fullkomligt återställas till helsan, beslöt han att, så snart han blef frisk, gagna sitt fäderneslund och arbetade undertiden mycket för att bereda sig till sitt föresatta mål. Hans första skrifter visa ordningen och methoden af hans studier. Musschenbrocks och De l'Hospitals skrifter samt Wolffs mathematik tyckas ha varit de första arbeten han nyttjat. Efter utgifvandet af sitt första arbete "Om Kroppars fasthet och styrka", — hvilket hans panegyrist säger att "han korteligen utfört, men så grundligt att han öfverträffat sin mästare (Musschenbrock) och att den ryktbare Belidor hade bort gå i hans schola" — fann han att han icke hade hopp att öfvervinna sin sjuklighet. Både för sysselsättning, och snart för behofs skull, blef han en flitig dels författare dels öfversättare af goda arbeten inom mathematikens gebiet. Hans Algebra, som egentligen är ett utdrag af Newtons Arithmetica universalis, rönte denna tid, då algebran föga studerades i Sverige, föga framgång, oaktadt den uppfyllde sitt ändamål och länge erkändes för den bästa på vårt språk. P. erhöll på begäran ett Kongl.

privilegium att de publika läroverken och krigsstaterna skulle inlösa vissa antal exemplar af hans mathematiska skrifter, men detta privilegium blef icke så verkställdt, att derpå stor räkning kunde göras.

Hvilket anseende P. erhöll, synes bäst deraf, att den berömde Chapman lemnade sitt skeppsvarf i Götheborg och kom till Stockholm för att af P. lära mathematiken. Hans kunskaper erkändes äfven och uppmuntrades, af Vetenskaps-Akademien, som 1747 kallade honom till Ledamot, och af Konungen, hvilken gaf honom en årlig pension af 450 daler s:mt, och äfven gaf honom rang och heder såsom Major vid Fortificationen. Äfven Ständerna ihågkommo den flitige författaren, som vid tilltagande ålder alltmer kom i tryckande omständigheter. Konungen föreslog förökning i pensionen, som beviljades, i Juli 1765, och ökades till 1000 daler silfvermynt. "Riksens Ständer, som hade sig bekant at hans (9 Mathematiska) böcker voro med grundelig insikt författade, samt at Frih. P. hittills varit ibland the få, som tjent sina landsmän med anledningar til the Mathematiska vetenskapernes inhämtande på modersmålet, kunde therföre ej annat än med H. K. M. i underdånighet instämma, att Frih. P. förtiente medlidande samt belöning för then framflutna tiden och upmuntran at i sit berömliga upsåt fortfara." Vid sitt giftermål 1758, med Öfverste Carl Ridderborgs dotter *Maria Ulrica*, flyttade han från Stockholm till Östergöthland, och då behofven blefvo för trängande, fann han hjelp af sin slägting, RiksRådet Grefve Beckfriis, som lät honom flytta till sitt gods i Skåne der han i ro slutade sina dagar d. 18 Juli 1771. Han efterlemnade tvenne söner, af hvilka *Magnus Daniel* slutligen blef Amiral. (Se följande artikel).

Skrifter: Afhandling om kroppars fasthet och styrka. Sthm 1744. — Inledning till Algebra. Del. 1—3. Ib. 1745—49. — Tillämpning af Arithmetiken, Geometrien och Plana Trigonometrien till det allmänna lefvernet. 1 Del. Ib. 1751. — Undervisning i Räknekonsten. Ib. 1750, 1763. — Beskrifning på koniska sectionerna. Ib. 1752. — Till auctoren af Brefven om blandade ämnen, af Florentinus. Ib. 1754. — Ytterligare till densamme (Gjörwell) beträffande dess omdömen om Baron L. Holberg, af Florentinus. Ib. s. å. — Förklaring öfver And. Celsii Arithmetica. Ib. s. å. — Grunder till Mekaniken. Ib. 1756. — Alfabetiske utdrag af Graus beskr. af Vestmanland. Ib. 1758. — Krafts naturl. Geographie. Öfvers. Ib. 1763. — Rob. Simsons Koniska Sectioner. Öfvers. Ib. 1764. — Naturens Skådoverk. 1 Del. Öfvers. af Spectacle de la Nature par Pluche. Norrk. 1765. — Tal om Mathematikens nytta i det allmänna lefvernet, vid Præsidii nedläggande i Vet.-Akad. 1754. — 8 uppsatser i Vet.-Akad. handlingar, bland hvilka "Musikens historia." — Otryckta arbeten: Elementarisk och Prak-

tisk Geometri, Grunder till Hydrostatiken, Utdrag af Musschenbrocks Physik, af Schatzens Atlas och Holbergs Kyrkohistoria.

(Källor: Åminn.Tal i Vet.-Akad. af Fr. Mallet. — Rosenhane, Vet.-Akad. Hist. — RiksdagsTidn. 1756 N:o 40.)

PALMQUIST, MAGNUS DANIEL.

Var född d. 6 Jan. 1760 af nyssnämde föräldrar Majoren Frih. *Fredrik P.* och *Maria Ulrica Ridderborg.* Från yngre åren ämnad till sjöyrket, inskrefs han 1775 som Cadett vid Amiralitets-Cadettcorpsen i Carlscrona och utnämdes 1778 till Fänrik vid amiralitetet, sedan han bevistat trenne sjöexpeditioner, hvaribland en till Medelhafvet.

Amerikanska fribetskriget hade nyligen utbrutit. Frankrike gynnade, som bekant är, de för sin sjelfständighet kämpande emot sin gamla fiende England, och som Sverige denna tid stod i det bästa förhållande till Frankrike, var det lätt för de unga Svenska officerare, som önskade öfning och tillfälle till utmärkelse, att blifva anställde vid Franska hären eller flottan. Det var under hela tiden från 1720 och 1730-talet mycket vanligt, att Svenskar stredo i franska armeens leder och en Lantingshausen, Fersen m. fl. skördade mycken ära, samt erhöllo efter hemkomsten högre grader i svenska armeen. Näppeligen har dock antalet af i fransk tjenst varande Svenskar på en gång varit så stort som nu, i synnerhet sjöofficerare, hvilkas nu vundna erfarenhet sedermera i 1788—90 årens krig kom väl till pass. Palmquist var ock en af dessa efter ära törstande unge män. Han engagerades i Dec. 1778 såsom Enseigne (Fänrik) vid franska flottan och afgick från Brest på en fregatt, som i förening med en större escader, hade ordres att till Cap Finisterre escortera en convoy, destinerad till Vestindien. Följande året gjorde han tjenst på ett skepp, som tillhörde den förenade spanska och franska flottan, hvilken efter fåfänga bemödanden under hela sommaren, att förmå fienden till träffning eller att utlocka honom ur sin blockerade ställning i Plymouth, nödgades återvända till sina stationer. P. blef då på begäran flyttad till tjenstgöring på en fregatt, som, efter åtskilliga kryssningar kring spanska kusterna och i kanalen, jemte en fransk flotta afgick till Vestindien våren 1780. Utanför S:t Domingo kom denna fregatt i affär med en engelsk fregatt, som efter en kort men häftig strid eröfrades. Efter någon tid beordrades samma fregatt till en landstigningsexpediton i bugten af Mexico och S:t Florida,

hvarvid den forcerade batterierna vid ingången till fästningen Pensacola, tvang fienden att uppbränna trenne der stationerade corvetter och bidrog till fästningens slutliga intagande. Efter åtskilliga kryssningar i Mexicanska viken förenade fregatten sig med flottan under Grefve Grasses befäl och återgick till Europa, sedan engelska armécorpsen nödgats capitulera. Vid ankomsten till Brest blef P. Lieutenant de Vaisseau, men afgick straxt ånyo till Vestindien. Efter bevistandet af den för franska flottan så olyckliga bataljen d. 12 April 1782, blef det linieskepp, på hvilket han tjenstgjorde, detacheradt till kryssning utanför Boston, hvarunder det bemägtigade sig en engelsk convoy, och jagade på flykten det linieskepp, som escorterade samma convoy.

Efter afslutad fred hemkom franska flottan i Aug. 1783. Vid ankomsten till Toulon blef P. utnämd till Ridd. af orden pour les merites militaires, en orden som just var stiftad för att utdelas åt utländningar, i synnerhet protestanter, som icke kunde erhålla den gamla militaira S:t Ludvigs Orden. P. lemnade nu franska tjensten och hemkom i slutet af Oct. till fäderneslandet. Han hade ej blifvit glömd. Redan i Dec. 1781 hade han blifvit R. S. O. och i Juni 1783 Lieutenant vid amiralitetet. I Aug. månad 1784 kommenderades han på fregatten Sprengtporten, som till den nyss åt Sverige lemnade ön S:t Barthelemy öfverförde den nye Guverneuren, Baron Rayalin, jemte garnizon, samt efter hemkomsten derifrån på fregatten Diana till Medelhafvet och Marocco, dit en Ambassad-expedition afgick.

Kriget mot Ryssland utbröt. Palmquist förrättade såsom armeringschef utrustningen af linieskeppet Kronprins Gustaf Adolf, hvarefter han beordrades att såsom Flagg-Adjutant afgå med den utlöpande flottan. Blef efter slaget vid Hogland Capitaine och straxt derefter Öfver-Adjutant hos Stor-Amiralen, till hvars Hof-Cavailler han ock vid samma tid blifvit utnämd. Han deltog sedan i alla Örlogsflottans företag under detta krig med den utmärkelse, att han i Juni 1790 befordrades till Öfverste och General-Adjutant hos Konungen, med förbigående af tvenne grader. Svenska flottan låg då i Wiborgska viken. Snart instängd af Ryska flottan kom den i den farligaste belägenhet och i conseljen blef frågan, huru reträtten skulle kunna verkställas säkrast och med minsta förlust. P. yrkade, att genombrytningen skulle ske på centern af stora Ryska flottan, ty då Svenska flottan i alla fall vore förlorad återstod blott att åt historien gifva ett prof af svenska tapperheten i dess högsta utveck-

ling. Huru flottan denna gång räddades, se 7:de Bandet, art. *G. af Klint*, sid. 200.

Efter slutad fred anställdes P. i hufvudstaden såsom tjenstgörande General-Adjutant för flottan, i hvilken egenskap han fortfor till 1792. Någon tid derefter utnämdes han till befälhafvare för den eskader, som till följe af den mellan de Nordiska makterna, i anledning af kriget mellan England och Frankrike och de bägge stridandes våldsamheter mot neutrala makters handelsflottor, afslutade beväpnade neutralitet utsändes till medelhafvet för att skydda Svenska handeln. Då, efter hemkomsten, denna eskader förenades med en annan under vice Amiralen Grefve Wachtmeister, som var stationerad i Sundet jemte en del af Danska flottan, erhöll P. befäl öfver en af båda flottorna formerad eskader af 8 linieskepp och 4 fregatter, som afgick till Nordsjön i samma ändamål. Denna expedition upphörde med 1795 års slut. Under den förstnämda af dessa expeditioner erhöll P. uppdrag att i Neapel fängsla och hemföra Baron Armfelt. Detta uppdrag verkställde han så, att Armfelt fick tid att undkomma, gynnad af Neapolitanska hofvet. I "Svenska Hofvets förklaring till det Neapolitanska, i anseende till sistnämde hofs förhållande uti saken rörande Baron Armfelt" (tryckt i Piranesis Bref till General Acton, s. 106 o. f.) heter det: "Konungens General-Adjutant Baron Palmquist, som förde befälet öfver ett krigsskepp, hvarpå Baron Armfelt skulle hit öfverföras, blef uppdragit att i egen person öfverlemna tvenne bref (från Hertigen af Södermanland till H. Sicilianska Maj:t och Premier-Ministern General Acton, med begäran om biträde till arresteringen). I Genua erhöll Baron P. ordres att på det skyndsammaste begifva sig till Neapel: han anländer dit, brefven blifva framlemnade men utan annan verkan, än att Baron A. fortfor att njuta all fullkomlig frihet, visande sig på allmänna ställen och bevistande de större samqväm, likasom Baron P:s beskickning honom alldeles icke angått. Baron P., som, antingen af elakt uppsåt eller en oförlåtelig försummelse, alltförsent begifvit sig på resan från Genua, har ock derföre ådragit sig sin Herres rättmätiga onåd och befinner sig nu fängslad på ett af Konungens skepp att öfverföras till Sverige, der han kommer att af Krigs-Rätten dömas." Huru denna dom utföll har icke af någon tillgänglig källa kunnat inhemtas. Förmodligen stadnade allt vid en skrapa, eftersom P. redan följande året erhöll nytt befäl.

Under de följande fredsåren erhöll han flera befordringar. Han blef 1797 Ledamot af Kongl. Comitéen för Örlogsflottans ärender och s. å. Contre-Amiral. Vice Ordförande i samma Comité 1799. Comm. af Svärds-Orden s. å. Tillförordnad Varfs-Amiral i Carlscrona två månader 1803, hvilket år nyssnämda Comité upphörde, sedan Förvaltningen af Sjöärenderna blifvit inrättad. P. hade under denna tid uppdrag dels såsom Ordförande i flera Comitéer för uppgörande af Reglementen för flottans utredning och klargöring, bemanning m. m., dels såsom befälhafvande Amiral på stationen under flottans utrustande krigsåren 1808 och 1809. Vid kröningen 1809 utnämdes han till Vice-Amiral. Efter fredsbrottet med England 1810, då en Engelsk flotta i Östersjön blockerade Carlscrona redd, utlades en eskader af örlogsflottan jemte två bataljoner kanonslupar vid sjöcastellerna till försvar mot dessa hotande demonstrationer. Efter blockadens slut blef P. i Nov. s. å. Comm. af Svärds-Ordens stora kors.

Ett nytt fredsbrott blef snart oundvikligt. Frankrikes våldsamheter tvingade dertill. Franska och Danska kapare våldförde våra handelsflottor och det blef nödigt att utrusta en eskader till hämmande af detta ofog. Den utgick på våren 1812 för att kryssa i Östersjön, bortjaga dervarande fiendtliga kapare och blockera de af Franska troppar occuperade hamnar. Befälet lemnades åt Palmquist. Efter åtskilliga väl utförda förrättningar återkom eskadern till Carlscrona i slutet af året, och i Jan. 1813 utnämdes han till Befälhafvande Amiral och Öfver-Commendant i Carlscrona. Samma embete hade han förvaltat under kortare tider de föregående åren 1809, 1810 och 1811. Han hade äfven i April erhållit förordnande att biträda Öfver-Amiralen Puke i alla de till Befälhande Amirals-embetet hörande ekonomiska detaljer, hvarmed han fortfor i början af 1812 till dess han utgick på nyssnämda expedition. 1811 hade han erhållit fullmakt som Bataillonschef vid andra Volontair-regimentet. För detta Regimente blef han Chef 1816. Entledigades från Befälhafvande Amiralssysslan 1817, blef Amiral och Inspecteur för flottornes värfvade trupper och sjömilis 1818, hvilket sistnämda embete han 1832 lemnade, sedan han i 16 år utfört det med samma nit, värdighet och allvar, som utmärkt hela hans 56-åriga embetsbana. Vid riksdagen 1818 var han Ordförande i Bancoutskottet. Afled i Carlscrona d. 6 Nov. 1834.

Gift med *Fredrica Emerentia Modée*, dotter af Amiralen *Carl Wilhelm Modée* (se IX B.) och Grefvinnan *Ebba Ulrica Sparre*.

(Källor: Krigsvet. Akad. Handl. 1835. — Svea och Götha Höfd.Minne sedan 1720, 2 Del. och der anförda källor.)

PALMROOT, JOHANNES.

Föddes i Arboga stad d. 28 Mars 1659. Föräldrarne voro Råd- och Handelsmannen *Nils Svensson* och *Elisabeth Palmgren*, Borgmästaredotter i staden. Skickades på sitt nionde år till Upsala och fick efter tio år att informera en yngre broder, den före honom aflidne Professor And. Palmroot. "Såsom et trä, thet wid watn planterat, och wid en bäck berotat är, grönskas, blomstras och bär sina frucht i sinom tid: altså kunde af en så qwick och wälartad yngling, intet annat wäntas i anseende til thes studier, än som sköna blommor och tidig frucht. Han hade en rund tid, och med mycken begärelse inhämtat allehanda wisdoms must och saft af the dråpeligaste Mäns och widt-namnkunnigste Professorers lectioner, som then tiden satte Upsala Academie uti största flor och anseende", samt aflade i följd deraf 1682 sitt första lärdomsprof och började gifva collegier i theologien, grekiska och latinska språken. Han mottog nu äfven två disciplar till undervisning, men hade dock tid öfrig för egna studier, så att då han 1685 blef promoverad Magister, han hade det anseende, att Philos. faculteten tre dagar efter promotionen föreslog honom till Philosophiæ Adjunct, på hvilken tjenst Cancelleren genast gaf honom fullmakt.

På Konungens bekostnad anträdde han i Juli 1689 en utländsk resa genom Tyskland, Österrike, Italien, Frankrike, Nederländerna och Holland samt England, och tog återvägen genom Holland, Hamburg och Danmark till Stockholm, dit han anlände dagen före julafton 1692. I Wittemberg stadnade han ett år och fem månader, i Leipzig två månader, då han hörde Carpzows och Olearii föreläsningar. I Rom dröjde han två månader, då han "flitigt plägade umgänge" med Bibliothekarien vid Vaticanska bibliotheket Immanuel Schellstrat och förmodligen icke heller glömde att begagna detta sköna bibliothek. I Paris dröjde han ock två månader, under hvilken tid han "converserade" med många lärde. Öfverallt hade han besökt de bästa universiteter, deribland nästan alla Tyska, och åhört samt knutit bekantskaper med lärde män, synnerligen theologer. Tysklands

många inom lutherska kyrkan aktade uppsöktes i synnerhet. De lärde judarne Edzardi, far och son, i Hamburg glömdes ej heller. Man finner föröfrigt denna tid ingen resande svensk theolog eller linguist, som icke tagit undervisning af desse ansedde rabbiner.

Vid jubelfesten 1693 orerade P., som 1695 erhöll Börje pastorat jemte adjuncturen, och 1696 befordrades till Linguarum Orientalium Professor, i hvilken egenskap han "nästan otaligt månge disciplar uti Hebraicis, Chaldaicis, Rabbinicis, Syriacis, Arabicis etc. informerat", och hvilka "viste med förundran berätta, huru månge på then tiden, hvilka Professorns collegier frequenterade och i förstone höllo thetta Linguarum studium både för svårt, sterilt och likasåsom med sit naturell stridande, likwäl medelst hans lätta method och oförlikneliga liuflighet, så upmuntrades til kärlek, lust och flit, at the woro redan gode Orientalister, enär the thet sielwe som minst förmodade." Han tyckes således hafva gjort rigtiga underverk. Efter den lärde Norrmans död flyttades han till en Theologiæ profession med Vaksala præbende 1703. Redan förut känd för en i dessa tider särdeles skattad förtjenst, såsom en väldig chatederkarl, disputerade han 1705 pro gr. theologico och blef promov. Theol. Doctor d. 1 Juni 1705, sista gången theol. promotion blifvit hållen i Upsala efter aflagda specimina. Sin nya tjenst skötte han med samma beröm och anseende som den förra, och var under tiden två gånger Akademiens Rector. Hans philologiska disputationer höllos i det anseende hos utländningen, att "Lipsienses" voro sinnade att utgifva desamma "in formam Thesauri Philologici." Var Inspector för Vestgötha nation. Intill sena åldern bibehöll han en god helsa, men äfven han fick erfara sanningen af den sång, han under sina friska dagar så ofta och gerna uppstämde: "Dagen är nu aldrig så lång, vi måste ju aftonen vänta." Han började känna obetydligt illamående i April 1727 och afled, utan särdeles plågor, endast alltmer afmattad, d. 14 Maj samma år. Begrofs med likpredikan af Prosten Olof Törnboum, och hedrades med latinsk parentation af Professor Johan Hermansson, hvilka bägge äro tryckta. Efter tidens sed utdelades flera grafskrifter på latin och svenska, i hvilka poeterne ej glömt allusioner på hans namn. Den af Vestgötha nation är försedd med upplysande noter, som också äro behöfliga om man skall rätt fatta finesserna. Den börjar med frågan:

J witre män, som skiöta lärt de bästa trän i norden
Hvi sen J alle sorgsne ut? Hwi lämnen J nu hiorden?
. . . .

(Med de witre män "förstås Herrar Professorer", med tråna den i Upsala studerande ungdomen).

Ack jo när täcke Phœbus kom och bad oss jorden skiöta,
Samt efterse the wäxter al, som i thes sköte blöta;
. . . .
Tå fans en ädel, enda Rot, vti vår örtagård,
Si! tårkad vt, och nästan död, ei war mer hopp om wård.
En Rot hwars namn tycks wilja ge, at then från östra länder
Är til oss förd, men är dock Swensk och wäxt i wåra sängar.
Ei war thet Apel, Ek, ei Lind, ei Swenska Floras Alm,
Ei Biörk, ei Al, ei Tall, ei Gran, ei En, men härlig Palm,
En Palm, hwars Rot är funnen först i Wästra Göthars marker
Men sedan vt med floden Ar i Wästra männers parkar
Wäl runnen upp . . . .

Poeten vill härmed gifva tillkänna att fadren var född i Borås men sedan flyttade till Arboga. Lika sinnrikt framställes hans giftermål:

Wid samma tid, när Palmen wår til fullan stadga hunnit,
Har man then rätta Palme-art i honom sedt och funnit:
När han sin qwistar bredde vt och fan en Thelning skön etc.

I noten upplyses att palmträdets grenar växa ihop och liksom omfamna hvarandra och aldrig växa allena, äfvensom att Palmroth 1698 ingick äktenskap med *Cæcilia Thel*, med hvilken han hade en dotter *Elisabeth*, som uppfostrades till studier, g. m. Bibliothekarien sedan Biskopen Doctor Göran Wallin, samt död före fadren. Palmroth hade en reslig och satt kroppsställning, af hederligt och vördigt utseende. Hans porträt är stucket i koppar in 8:o, och finnes, måladt i olja, förvaradt å Vestmanlands och Dala nationssal.

Skrifter: Historiola linguæ Sanctæ. Ups. 1685. (Disp. pro ex., 11½ ark). — Historiola linguæ Græcæ. (pro gr.) Ib. s. å. — De sacra Coena. Ib. 1696. — Præsiderade för 31 philol. dispp., af hvilka dock många äro författade af respondenterne, 1696—1703. — De divina inspiratione scripturæ sacræ. P. I, II. 1704. — Grammaticæ Hebrææ Compendium. Ib. 1699.

(Källor: Likpredikan af Ol. Törnboum. — Hermansons parent. — Fant, Hist. Litt. Græcæ. — Gezelii Lex. — Adelungs Gel Lex. V.)

PALMSKIÖLD, ERIK.

Född d. 7 Oct. 1608 på gården Runsö, belägen på ön Selö, i Öfver-Selö socken uti Södermanland, der fadren, *Laurentius Erici*, var Häradsskrifvare. Modren hette *Elin Eriksdotter*. Vid nio års ålder inskrefs han i Strengnäs skola och kallades *Runell* efter sin fädernegård. Efter fa-

drens död 1620 måste han lemna skolan och vistas hemma hos modren i fyra år, hvarefter hon flyttade till Stockholm. Der fick han åter tillfälle att besöka lärdomsskolan 1625 och öfverglänste snart alla kamraterne, samt kunde redan 1627 begifva sig till universitetet, såsom informator för Biskop Zebrozynthi äldste son, Johannes Bureus. Antogs 1629, på förord af dåvarande Riksarchivi-Sekreteraren Jonas Bureus, till Cancellist i Riksarchivet, der han 1644 blef Actuarie. Undanbad sig en erbjuden Assessorsplats i Åbo Hofrätt, hvarefter han snart blef Sekreterare vid Riksarchivet, hvilken tjenst han i 35 år till sin död, "med utmärkt skicklighet och flit" *), bestred. Anbudet af Hofrättstjensten förefaller i våra dagar något oväntadt. Men att genom arbete i Riksarchivet hafva inhemtat kunskap om allmänna ärendens behandling, äfven före den närvarande dagen, om anledningarne till gällande lagar och författningar, om rikets fordna inre och yttre förhållanden samt om särskilda dess institutioners upphof, syftemål och utbildning, räknades i äldre tider dem till förtjenst, hvilka eftersträfvade betydligare civila embeten. Efter Axel Oxenstierna är bevaradt ett dess yttrande i Rådet 1636, angående rätta sättet att "upptukta och instruera ungdomen af Adeln till Statssaker." Han ansåg det vara nödigt, att sådana ynglingar, som skulle "Civilstaten betjena", måtte, sedan "de lagt sina fundamenta vid Akademien, vidare inlåtas i Riks-Cancelliet och der få sig föreskrifvet hvad de skulle läsa *in Archivo*, hvad Historier och Acta de skulle göra sig kunnige utaf, samt tillhållas att sjelfve extrahera och observera hvad beslut vore gjorda å Riksdagar, hvad Recesser och dylikt blifvit publicerade" o. s. v. Slutligen sade han: "När de så hafva lärt detta, kunna de tagas ifrån denna Schola och blifva Assessores i Hofrätten, Secreterare i Cancelliet, Kammar-Råd i Kammaren." Med denna hans åsigt öfverensstämde icke allenast föreskrifterna i 1661, 1713 och 1720 årens Cancelli-Ordningar angående antagande af s. k. Cancelli-Junkare, hvilka skulle genom arbete i Archivet bildas, under Cancelli-Collegii tillsyn, till duglighet för civila befattningar, utan ock sedermera, allt intill den nyare tiden, mångfaldiga befordringar af Riksarchivets tjenstemän, jemväl till embeten utom Cancelliet. Högst få voro de

---

*) Jfr (H. Järtas) "Underd. Betänkande till Kongl. Maj:t angående Kongl. Riks-Archivets skick och anstalter till dess upprätthållande; afgifvet d. 20 Oct. 1837", sid. 7.

Riksarchivi-Sekreterare, hvilka (såsom Palmsköld, ehuru äfven honom, såsom vi sett, transport erbjöds) stadnade på denna plats, ehuru då högre, än nu, aktad. Medan de innehade den, adlades (liksom Palmskiöld sjelf) en Israel Israelsson Forthelius (Lagerfelt) och en Sven Åkerman (Lejonmark), samt befordrades vidare till Vice-Presidents-embetet i Åbo Hofrätt, hvarifrån den förstnämnde sändes såsom Envoyé Extraordinaire till England, och, efter hemkomsten, utnämndes till Vice President i Commerce-Collegium. Så länge Cancelli-Collegium egde bestånd och ansågs vara en nödig central-anstalt för att till ett organiskt helt sammanhålla alla det Kongl. Cancelliets särskilda afdelningar, var det ock vanligt att till verkliga Cancelli-Råds-beställningar, ej blott till namn deraf, fortgingo, jemte utmärkte äldre Expeditions-Sekreterare, eller framför dem, Riksarchivi-Sekreterarne, af hvilka knappt någon saknade denna belöning för trägna mödor inom ett verk, öfver hvilket han sedermera kunde närmast hålla den tillsyn, som Collegium ålåg. Äfven ifrån de lägre ordinarie tjensterna i Riksarchivet vunno skicklige män befordran till fördelaktigare inom Cancelliet, hvarifrån de gradvis uppstego till högre embeten, några till de högsta i Staten. Såsom exempel derpå må (från en sednare tid) anföras, att Riksarchivet egt bland sina fordne Copister, Cancellister och Registratorer tvenne sedermera vordne högsta Chefer för Kongl. Maj:ts Cancelli, Friherre v. Ehrenheim och Grefve v. Engeström, samt äfven Statsrådet, en af Rikets Herrar Grefve Lagerbring. En sådan befordrings-ordning, främjande rörelse inom detta verk, uppmuntrade unga män att der söka inträde och göra sig för kunnighet och flit bemärkte. Men denna uppmuntran hafva Riksarchivets tjenstemän saknat under de sist förflutna 50 åren, då ingen enda af dem blifvit utom verket befordrad och inom det fortkomsten varit särdeles trög, äfven derföre att detta isolerade embetsverk, som utgjort för dem en sluten bana, dock icke varit stängdt för en främmande förtjenst, hvilken der successivt intagit de tvenne främsta beställningarne *).

Vi hafva ansett oss böra meddela ofvanstående anmärkningar, emedan af dem framstår klarast arten af Palmskiölds verksamhet och inflytande. Nutiden skall knappt fatta, att en Sekreterare i Riksarkivet kan vinna en plats bland namnkunnige Svenska män. Man tyckes till och med vara sinnad

---

*) Jfr anf. st. sidd. 17—19.

att släcka det lif, som en åldrad men ungdomsvarm chef, med egna försakelser, i detta verk förmått uppkalla. Det synes dock, säger Hans Järta *), vara angeläget att icke, för brist på medel till måttliga arfvoden, låta Riksarchivet åter upphöra att vara, hvad dess grundläggare, den store Axel Oxenstierna, åsyftat, nemligen en praktisk läroanstalt, hvarest unga män, med erforderlig förberedande bildning, kunde genom förvärfvad öfning i forskningar och inhemtad flersidig kännedom af allmänna ärendens behandling, varda duglige att vidare användas ej endast uti detta, utan äfven i andra embetsverk. Så betraktades ock Riksarchivet länge, intill dess en ny tids söndrande kraft förvandlade det till en liten, obetydlig och ringa aktad, del af Konungens allt mer och mer splittrade Cancelli.

Med outplånlig tacksamhetskänsla bör i all tid hos hvarje Svensk det minne bevaras, att det var Palmskiold, som först började framleta ur mörkret och ordna Riksarchivets gamla handlingar och öfver dem upprätta skrifna register, ett arbete, som hans son sedan fullföljde.

Utom sina stora förtjenster om Riksarchivet gjorde sig P. äfven i öfrigt känd. Vid åtta riksdagar, från 1649 till 1660, var han utsedd att emottaga allmogens besvär, dem skriftligen författa och till Regeringen ingifva *). Åren 1654—1667 var honom anförtrodd förvaltningen af Räntkammaren eller Kongl. Cancelli-kassan. "Till Vederbörandes fulla nöje bestridde han desse tvenne grannlaga värf." Upphöjdes 1681 i adligt stånd. Afled år 1684.

Gift 1. med *Elisabeth Ernest*, och 2. med *Magdalena Gavelius*. Af flera barn öfverlefde honom blott en son.

Skrift: Inventarium Syracidis; eller hvart och ett Språks och Lärepuncters richtige sammanfogelse, såsom thessförutan uthi Syrachs Husbok här och thär finnes förströdde. Sthm 1645. 2 uppl. Vesterås 1690. (Enligt Stiernman, Cent. Secunda Anon. p. 27).

(Källor: Jos. Thun, Vita Erici Palmskiöldii. — Gezelius. — H. Järta (se ofv.)

— A — Ö —

---

*) Årsberättelse om göromålen i Kongl. Riksarchivet för år 1843, i Frey XX. 394.

**) Månne han äf en skrifvit den märkliga flygskriften (Geijer. III. 455; Fryxell, IX. 77) i allmogens namn år 1649, deri denne yrkar, att bönderna ega sjelfve välja dem, som skola bringa deras klagomål till öfverhetens kännedom?

PALMSKIÖLD, ELIAS.

Var enda barnet af den föregående med sednare giftet. Föddes i Stockholm d. 18 Juli 1667. Student i Upsala 1679. Inaccorderades 1681 hos den ryktbara Örnhielm. År 1685 antogs han till Cancellist i Riksarchivet, "rätta högscholan för snille, flit och skicklighet", (säger Gahm), men erhöll tillåtelse att tillika under vissa mellantider fortsätta studierna i Upsala. År 1689 började han äfven tjenstgöra i Svea Hofrätt och tog i synnerhet noggrann kännedom om de s. k. Referente-böcker, Codices Responsionum, registraturer, promtuaria rerum criminalium, dom- resolutions- och criminal-böcker, af hvilka han gjorde här en mängd utdrag. Blef 1693 Actuarie i Riksarchivet, och 1702 Sekreterare.

Redan år 1692 började P. med all flit sina bekanta Samlingar. Det berättas, att nästan under sex hela år inneslöt han sig i bibliotheker och archiver bland sina döda vänner, och att han ej lemnade den ringaste tid åt de lefvande. Olof Celsius yttrar om dessa Samlingar och deras stora värde följande: Tum vero nata sunt notissima illa Palmskiöldiana collectanea, quibus omnia, quæ vel impressis, vel aliis monumentis, Sveeanam historiam quacunque ratione illustrantia legerat, comprehenduntur. Ita vero indies crevit hic thesaurus, ut vitam ingeniumque unius viri congerendo suffecisse vix crederes. Est autem eo pretiotior, quod plurima monumenta, ex quibus illum collegerat, funestis ignibus Arcis Regiæ Stockholmensis postmodum perierint *). Första afsigten med dessa Samlingar var att complettera den af Dalberg utgifna Suecia antiqua et hodierna, till hvilken Örnhielm, Lagerlöf, Hermelin, Högvall m. fl. äfven lemnat bidrag. Med egen hand har P. renskrifvit det mesta uti dessa vidlyftiga Samlingar. De inköptes 1724 för 3000 dal. k:mt af Upsala Bibliothek, der de förvaras såsom en skatt och för alla tider föreviga P:s minne.

År 1713 uppdrogs honom Sekreteriatet i den bekanta Defensions-Commissionen, hvilken satt till krigets slut. Ehuru P. ej bekom den på stat anslagna lönen för detta arbete, fullgjorde han likväl nitiskt hvad till tjensten hörde ända till sin död, som inträffade den 7 April 1719.

Gahm beskrifver hans utseende sålunda: "Har varit en vacker herre. Ansigtet utvisar ingenting mindre än arbetsamhet; ty det föreställer snarare en vällustig och gäste-

*) Historia Bibl. Ups. p. 65.

budsaktig man. Han brukade, efter tidsens sed, en stor peruk."

P. trädde i äktenskap med *Catharina Magdalena Blixencrona* år 1700, då han var "kommen någorlunda till åren, så att han både kunde föda och sköta en fru", såsom den alltid kostbare Gahm ("Philosoph och Smålänninge") utlåter sig. Äktenskapet var barnlöst. Enkan blef sedan gift med Major P. Scheffer.

I afseende de dyrbara Palmsköldska Samlingarne hänvisa vi läsaren till redogörelserna för desamma hos Celsius och Busser.

(Källor: Stiernmans geneal. Matr. — O. Celsius, Hist. Bibl. Ups. — v. der Hardts Holm. Literata. — Gezelius. — Autobiographi i Gahms Biogr. Saml. Tom. VIII. — Biographi af Gahm anf. st. — Taubes Personalier uti Gahms Biogr. Samlingar.)

— A — Ö —

PALMSTIERNA, NILS.

Nils Palmstierna var en af frihetstidens märkvärdigaste personer, en "Cato" i sitt partis omdöme och en "ogerningsman" i motpartiets, såsom tidsbild ovilkorligen tillhörande svenska biographien och som statsman vår historia, om han i sednare hänseendet också ej tillhör första ordningen.

En gammal Norsk adlig slägt *Kula* inkom 1405 till Sverige. En Magnus Magnusson Schiller, som härstammade från den till Sverige inkomne ädlingen, fick renovation på det gamla adelskapet 1692, under namnet *Palmstierna;* var då Commissarius i Kammar-Revisionen och en af de duglige embetsmännen, med hvilka Carl XI undanträngde en för embetsverken oduglig blifven adel. Någonstädes *) har hans namn Schiller föranledt att anse honom beslägtad med Tyskar af samma namn, som den tiden voro Svenska tjenstemän i Pommern, men uppgiften om norskt ursprung lär ha grund; den om svenskt i 4 à 5 leder är säker **). Äfven såsom *Magnus Schiller* förde den sedan adlade *Palmstierna* ett adligt vapen i sitt sigill. Han dog som Lagman i Skåne och Blekinge. Hans maka var *Brigitta von Preutz*.

---

*) De la Gard. Archivet XV. 240.

**) Lagmannens far var Assessorn i Svea Hofrätt Magnus Schillerus, dennes far hette dock ej som v. Stiernman uppger i Adl. Matr. I. p. 193, Magnus utan Daniel Magnusson Schillerus, Kyrkoherde i Stigtomta, hvars fader Magnus Petersson Nycopensis dog 1620 såsom Kyrkoherde i Stigtomta. Se Götha Hofrätts Historia af Odencrantz p. 62.

Dén unge Nils P., född i Stockholm d. 1 Nov. 1696, studerade i Lund, der han disputerade 1711 och i Upsala, der han disputerade 1715, och han studerade med grundligt allvar, ehuru bestämd för krigsyrket. Han blef 1716 Volontair vid Skånska Ständdragonerne, 1717 Kornett vid Vestgötha och 1718 Lieut. vid Östgötha kavalleri, bivistade som sådan belägringen vid Fredrikshall och var bland dem som sedan beordrades att hindra Ryssarnes landstigning vid Stockholm. Ryttmästare 1723.

I Voltematska anekdoterna berättas, att han klagade öfver den undervisning han i 3½ år fått i Upsala. Det var blott en oreda, utan principer, utan system och utan nytta, i de kunskaper, som meddelades. Han var redan såsom sjelf ung sträng mot unga hofmäns nya seder och klädernas flärd. "En ung étourdi", Wrede Sparre, hade af honom på hofvet blifvit kallad pojke och Ryttmästaren P. hade dristat, fiende till nattkappor och halfärmar, att rycka upp den förra några gånger på den unge friherren, sägande: har ni nattkappa? slutligen yttrande att han skulle tillsäga dennes informator, att ge sin discipel en stut. Cavaljeren klagade för sin fader Excellensen Erik Sparre, som öfver sitt bord, då der voro många gäster, förklarade, att, om Palmstierna komme i hans hus, skulle han låta sina betjenter köra bort honom. Då P. fått höra detta sände han Gardesfänriken Pehr Kalling (sedan RiksRåd), att af H. E. Frih. Er. Sparre begära den satisfaction, som han var en Gentilhomme skyldig. Den gamle Rådsherren svarade nu intet och Kalling kom en annan gång med samma begäran. Nu hade Erik Sparre hört, att Palmstierna ernade sig till Frankrike. Jag är, svarade han nu den unge Fänriken, som kom med helsning från den unge Ryttmästaren, visserligen skyldig att upptaga utmaningen och visa verlden, att jag har mod; men min ålderdom (han dog 1726) tillåter mig det ej. Jag måste välja annat sätt. Jag erbjuder mig, såsom den der varit Ambassadeur i Frankrike, att gifva honom "des plus amples recommendations à plusieurs mes amis en France, qui l'accepterent à merveille et lui firent beaucoup d'honneteté." Han skref nu recommendationsbref med P. och när han fick spörja, att Card. Fleury förbindrade att afseende derå gjordes i anseende till P:s trosbekännelse, skref Frih. Erik Sparre ett bref till Cardinalen, som verkade, att P. straxt blef Capitaine i Fransk tjenst. Det vackra draget af Er. Sparre bör ej förgätas. Hans son med nattkappan lär varit den, som Öfverståthållare namn-

kunnige Grefve Axel Wrede Sparre. Han blef 1725 Capitaine vid Grefve Moritz af Saxen reg:te till fot i Fransk tjenst, bevistade fälttåget vid Rhenströmmen 1733 och 1734, deltagande i Philippsburgs eröfring sistnämde år såsom Grefvens af Saxen Adjutant. Hade äfven besökt Italien, då han begaf sig hem 1735, men återsändes snart till Frankrike med den då nyligen slutna tractaten mellan Sverige och samma rike, qvarstannade och blef Öfverste vid Languedocska dragon-reg:tet; återkom andra gången 1736 till fäderneslandet. Vid Riksdagen 1738, då partiväsendet hann sin mognad och medelst Rådets afdankande genom representationen upphöjde denna till en politisk makt, se vi Palmstierna bland de främsta tironerna i Franska partiets leder. Han sändes 1739 som Envoyé E. O. till Danmark, der han förblef till 1744, således under en svår conjunctur. Vid Riksdagen 1742 sträfvade Mössorna att komma också åt P:s hufvud. (1756 skall väl vara en betalning för 1743 års blodscener). Han begärde emellertid sin rappel från Danmark, der man förminskat hans appointement, och mötte faran ansigte mot ansigte. Han blef i stället för offer stor favorit hos Adolf Fredrik. År 1741 hade han blifvit utnämd till General-Adjutant hos H. Maj:t. Var ock Lieuten. vid K. Lifdrabant-corpsen, då han efter Cancelli-Presidenten Grefve Carl Gyllenborgs död den 9 Dec. 1746 och några förut timade ledigheter i Rådet, d. 22 Dec. inkallades som RiksRåd jemte A. J. v. Höpken, Cl. Ekeblad, Fab. Wrede, W. L. Taube och C. J. Stiernstedt. Han blef nu Friherre d. 12 Dec. 1747, introd. 1758; samma år gift med *Anna Christ. Lagerberg*, dotter af Riks-R. Grefve Sv. Lagerberg, äfvensom s. å. vald till Lunds Akad. Canceller efter H. E. Gr. J. Gyllenborg. Constitutorialet gafs honom i October.

Vi betrakta honom först som Akademi-Canceller, i hvilket hänseende hans minne torde bäst taga sig ut inför efterverlden. Hans Cancellers-bref kunna läsas med nöje af den som vill se, hvilken gediegen styrka vårt språk egde, förrän Svenska Akademien ännu kunnat deraf hafva någon förtjenst, jemte det allt uppenbarar en man af stark vilja och redbarhet. Sannerligen skrefvo få bland den tidens författare sitt språk bättre än denne embetsman. Märkligt är att se denne stolte Rådsherre, som med blodsdomar förmanade hofvets män, de der blandat sig i upprorsplaner mot Rådets makt, med skäl och bevis bestraffa studenters upprorssteg mot akademiska jurisdictionen. Då en student Örvall, för skjutande och stenkastande mot en Professors hus,

afFördes till Malmö fästning, följde ungdomen honom med spel och ärebetygelser. I anledning af detta trotsande af lag och anständighet, följde dock ingen annan bestraffning, än ett bref på 12 foliosidor till "de Hög- och Välborne, Höglärde och Högtärade herrarne" *), med klassisk styrka bevisande dygdebegreppens nödvändighet för ett samhälles bestånd, hvarjemte han i bref till Consistorium yttrade sin fruktan, att Lärarnes inbördes tvister eggade ungdomen till vanvördnad, derföre förmanande dem till sämja. Säkerligen var dock Örvalls brott ej fullt förtjent af de lärde fädernas dom, helst Landshöfdingen i Malmö straxt gaf honom lös, hvarpå han åter begaf sig till Lund, utan att något steg sedan togs emot honom **). Den sedliga ställningen var dock betänklig. En student, som var fängslad, rymde och förfalskade sedlar, som man fick i stället för hans person. Och oklara voro de sedliga begreppen hos sjelfva Senatus Academicus. Ett lotteri bedrefs för Akademiens räkning och fäderne gjorde, försäkrade de, sitt bästa för att befrämja lott-tagningen, men förgäfves. Actierne i företaget ville ej ändå ge sina egare vinst. Cancelleren föreslog derföre att upplösa det Carolinska Lotteriet, då en hvar finge taga sin lott åter, ehuru än Akademien så gick miste om "sin privilegierade vinst." Anmärkas må också, att den nya Cancelleren sökte att uppfostra sin Akademistat i den politiska doctrin, hans parti bekände. Rector skulle öfvertala "nationerna", att tillräckligare prenumerera på de Stockholmska Franske Gazetterne och ville Cancelleren sjelf vara Commissionär att prenumerera hos förläggaren på de exemplar, Rector kunde reqvirera. År 1755 prænumererade P. sjelf på tidskriften Ärlig Svensk, till hvars utgifvande han uppkallat Prof. Oelreich från Lund, med 36 dlr k:mt för Akademiens räkning, sändande de redan utkomna 6 arken, i "vackra och uppbyggliga ämnen", hvaraf de 4 sista

---

*) Af titulaturen får man väl sluta, att adliga ynglingar deltagit i upptåget och troligen verkade detta förhållande på Landshöfdingens och Cancellerens åsigter. Det tyckes ock, som de yngre akademiska lärarne ej alldeles fattats i processionen. Och bland dessa funnos nu en Kammarherre Trolle och en Gripenschöld.

**) Bullret hade uppkommit i anledning deraf, att Prof. Harmens, som var Skånska nationens inspector, företagit sig att dela nationen, hvilket togs så illa upp, att till och med Skånska clericiet blandade sig deri. Man anklagade H. såsom oduglig, fordrande räkenskap af honom för sitt fögderi. Och likväl var Christianstads läns ungdom förut skild från "Skånska nationen", förenad med Blekingska. Piltarne ville handla, sedan de hört fäderne tala.

handlade "om vår lyckliga regering under den dyrt köpta friheten." Han hoppades, att Juris Prof. Colling kunde der finna en ledning under hållande föreläsningar öfver Rikets fundamental-lagar. "I så måtto, heter det, lände det säkert till nytta, att hans auditores fingo relatim höra sig föreläsas sådana ark, emedan deras begrepp om den rätta och sannskyldiga friheten skulle deraf mera blifva stadgad. Han hoppades, att de följande arken skulle föra med sig ej mindre nyttiga saker för Akademiens "ungdom", så att K. Akademien ej skulle ångra prenumerations-penningarne. Cancellers-Sekreteraren var ålagd, att nedsända de utkommande arken med posten. Då № 14 sändes, skref Cancelleren, att Colling borde vid sina föreläsningar göra ungdomen nytta med detsamma. I ett annat bref återkommer Cancelleren till detta ämne och försäkrar att vår frihet vore en spegel för hela Europa och att ungdomen derföre borde väl undervisas, att den måtte få ett älskande hjerta för landsens frihet och det allmänna bästa. Ungdomens kunskap i Svenska Jus publicum skulle vid de vanliga examina undersökas och det i deras testimoniis academicis uttryckligen införas. Ryktet hade sagt, att Colling väl begagnade skriften Ärlig Svensk i sina föreläsningar, men att den tidningen ej lästes af rätt många vid Akademien, hvilket Cancelleren förklarade sig vara ganska okärt.

Att frihet i Cancellerens mun dock ej betydde mer än Riks-Rådets frihet att ej behöfva fråga efter Kungen, men allsicke Professorernas frihet att tänka tvertemot Cancelleren, blef snart klarligen ådagalaggdt. Han var sjelf Censor öfver det Akademiska trycket och Professorerne fingo ej i början låta en enda disputation tryckas, utan att den eller åtminstone ett utdrag deraf varit af Rector jemte eget utlåtande uppsändt till Hr Riks-Rådet, som granskade, remitterade till omarbetning eller "lemnade sitt bifall till dess ventilerande" *). Och han genomläste med sin "Catonska" stränghet i blick ej blott dispp. in jure publico, som kunnat afvika från Hattpolitiken, utan till och med Stricturæ Codicis Talmudici. Anmärkningar vanka dock blott, der en Riks-Råds-lärdom kunde förslå. I en Brings (Lagerbrings) disputation hette det: "Gen.-Major H. hade på

*) Consistorium bad honom förgäfves och sedan ofta med lika liten framgång att befrias från denna censur. "Nullius argumentis nec precibus cessis." Exemplet var gifvet från Upsala. Lindfors, R. Acad. Lund. Hist. p. 64.

Riksdagen bekommit greflig titel och värdighet." Cancelleren fann enligare med Regeringsformen att skrifva, att "Gen. Major H. vid H. Maj:t vår nuvar. allernådigste Konungs kröning blifvit med grefvevärdighet behedrad." Han hade en gång censurerat och bifallit en disputation af Prof. Colling, men contramenderade sitt må tryckas med ett förbud, då han sedan blifvit varse, att Circulus Saxonicus *inferior* kallats *superior*. Förut hade en samma professors disputation "om vår inhemska Jus publicum", förbudits. Cancelleren medgaf, att Collings profession kunde vara för vidlyftig, att en person ej kunde medhinna att skaffa sig professors-studier i allt, men så hade C. sjelf motsatt sig den af Cancelleren föreslagna delningen *). Men ej blott bristande politisk renlärighet kunde föranleda förbud, äfven fordrades duglighet. Cancelleren insåg ej, huru Kammarh. Trolles disputation de Francone I kunde hedra och tillika gagna ett akademiskt auditorium, besynnerligen som den intet inneböll, som ej allmänt kändt och erkändt var; men som faculteten den approberat, finge det nu passera, men Cancelleren hoppades, att sedan noggrannare måtte förfaras; ty dylikt kunde snarare kallas historier än disputationer.

Öfver föreläsningarne hölls sträng räkenskap. Studenterne skulle dem bevista, Professorerne uppsända omdömen om discenternas flit, och Rector först hemkalla till sig och förmana de försumliga. Professorerne måtte också visa sin flit i sjelfva föreläsandet. Prof. Harmens hade försummat en föreläsning. Pro-Cancelleren infordrade deröfver hans förklaring. På en qvartlapp upplyste H., att han varit på en begrafning. Cancelleren, till hvilken Pro-Cancelleren hänsköt målet, skrapade Professorn ej blott för sin försummelse, utan ock för sådan kallsinnighet mot en förman, som dermed visats, att svaret skrefs på en qvartlapp. Cancelleren "ville ej vidare spörja slikt." Men om ock Cancelleren ej med dylika formalismer höjer sig till den punkt, der vi vänta att se en så redbar man, så finnas andra sidor af

*) Cancelleren hade utom Collings motstånd säkerligen kunnat inrätta en profession in Jure publico Svecano och ville derföre låta honom känna sin oförmåga att ensam vara en juridisk facultet. Man finner Palmstiernas anmärkningar vid åtskilliga dispp. i politiska ämnen bilagda Consistorii-protocollen, hvaraf hemtas, huru angelägen han var, att intet ord måtte inflyta, som stred emot då gällande statsförfattningar. Dylika måste alltid in extenso sändas 20 dagar före ventilationen. Särdeles strängt granskades en disp. de distinctione majestatis in absolutam et limitatam de licentia libertati adversa, liksom en de formulis regiminis Sviogothici.

hans Cancellers-styrelse, som lysa på så utmärkande sätt, att Palmstiernas namn derigenom upplyfter sig ansenligt bland de många berömliga Akad. Cancellerernas. Vi hänvisa till hans bref från p. 877 till 894 i 1754 års Brefsamling. Han ernade sig besöka Universitetet, men ville vara der i tysthet, komma och resa utan högtidlighet, så att hans egen tid och Akademiens kassa ej upptogs med onödiga offentliga fägnadsbetygelser. Han ville deremot öfverlägga om bättre undervisnings-methoder, än som 1666 kunde bestämmas. "Man nötte hela 10—12 åren allena på latinska grammaticans lärande och var ändå litet erfaren deri; nu kunde ofta en yngling af 13 à 14 år (uppfostrad i annan method) flera af de europeiska språken utom latinet." Det bevisade ju en bättre method. Cancelleren hade förut laggt fäderne detta på hjertat, men väntade nu på tredje året förgäfves på förslag till den bättre methoden. Han fordrade dessutom en timmes privat lection om dagen af hvarje professor. Att det var möjligt, kunde de lärde herrarne se i Göttingska tidningarne. Ännu lefver minnet af Palmstjerna som Canceller i Lund och alla veta berätta, att han var en sträng herre, hvilket man nästan kan sluta blott af porträttets physionomi på akademiska bibliothekets sessionssal. Granskare af archivets acter uppbära hans minne högt. Lindfors erkänner i sin Historia R. Acad. Lundensis hans *severitas*, men ock de *plurima beneficia*, som följde af hans styrelse. Han lät det förut till byggnad af akademiska medel bestämda ridhuset en tid förblifva in statu quo, tills Ständerna dertill anslogo särskilda medel, men uppförde det ännu qvarvarande Observatorium på runda tornet framför akademiska byggnaden. Han förminskade Professorernas lust att få tjenstledighet genom att ålägga dem att bidraga att löna sina vicarier. Då en Adjunct förestod en profession, skulle för året af Professorens lön en daler s:mt afgå för hvar tunna spanmål, Professorn innehade, och mindre i förhållande till tidslängden. Facultets-myndigheten uppsattes af Palmstierna till oberoende af Akademiska Consistorium, som blott egde remittera faculteternas förslag, men ej derom opinera. Cancelleren skulle veta att dömma sjelf, om faculteterna visat väld. Bibliothekarien ålades att föreläsa litteratur-historia, dervid skalden Corylander fordrade säte och stämma i Consist., som medgafs honom slutligen, oaktadt de öfriga Professorernes motstånd, genom en befallning af Cancelleren. Paradislyckans mullbärsplantering bägnades med särdeles uppmärk-

samhet och E. G. Lidbeck, Linnés älskade lärjunge, som blifvit Professor Hist. Natur. et Plantar. Scanens. Director, understöddes i sina öfriga ansträngningar för planteringen och naturalhistoriskt studium. Orangeriet fullbyggdes, liksom Theatrum Anatomicum. Akad. trädgården sattes "rätt i stånd", Laboratorium Chemicum inreddes, Myntkabinettet öktes, men föga Bibliotheket, hvars räkenskap för 1760 lyder: "Inköpta böcker: inga. Ej heller någon bokbindareräkning betald. Mathematiska och anatomiska instrumenter (uppfördes då i Bibl. räkn.): inga sådana äro i år köpta." Philos. facultetens plägsed att utdela lagern till favoriserade yngre prestmän, som ej examina undergått, blef förbuden. Lazarettet, som uppbyggts, blef från Akademiens tillika stadens och provinsens, sedan Hunneraps-marken tillförsäkrats åt detsamma. Adliga ynglingar måste höra under en nation, liksom Lundenser; likväl synes "parvenuen" ha funnit nödigt, att inställa sig hos högadeln. Så hölls 1755 parentation med all ståt, efter RiksRådinnan och Öfverste-Marskalkinnan Christina Piper, af Prof. G. Harmens (programmet är på svenska), sedan blott Candidater talat på Konungens födelse- och namnsdag. P. gaf dock anledning att fira nationella högtider med akademiska tal. Jubelfesten af d. 9 Mars 1759, i anledning af Roschildska freden, nämnes, till bättre minne för dem som lefva och regera akademiska fester 1859. Säkerligen gaf ledsnaden, uppväckt under den disputations-läsning, Cancelleren sig ålagt, honom anledning, att ändra det stadgandet i akademiska constitutionerna, att Akademiens Adjuncter skulle årligen en eller två gånger utge disputationer. Nu sattes skrifna theser i stället, med anvisning på respondenter af stipendiarii. Deraf blef snart en tom formalitet allena, då det förra stadgandet var en sporre på yngre Academici, att alltid ha ett ämne i sin vetenskap fast för sjelfständig behandling. Välbetänkt var deremot, att införa svenska disputationer i ekonomiska ämnen, ehuru de dock på latin måste försvaras, liksom att motsätta sig Consistorii fordran, att alla studerande ur Götha rike ovilkorligen skulle besöka den Akademi, de nu kallade den göthiska, men då befordringar vore i fråga, ville anse för blott Skånsk, helst de då fordrade, att Skåningar såsom infödingar skulle föredragas andra, ceteris paribus. År 1761, då P. gick ur Riks-Rådet, lemnade han ock Cancellariatet, efterträdd af en lika duglig man, Riks-Rådet Gr. C. G. Löwenhielm; ehuru begges stränghet var förgäfves, för att få ordning och reda

i räkenskaper..., att ej tala om anständighet i meningsstriderna vid Consistorii-bordet. Prof. Lindfors erkänner i sin Akademi-historia, att "han hvarken hört eller sett något dylikt." Och han hade likväl länge suttit vid samma bord, när man ock talte om strider i Consistorium.

Vi öfvergå till Ministern. Från 1747 års början tills i Febr. 1761, således i 14 år, var Frih. Palmstierna en af de klokaste och arbetsammaste, således utan tvifvel en af de inflytelserikaste i en regering, der konungen var en skylt allena. Kanske var han till och med den som mest inverkade, ehuru han ej sträfvade att synas. Den i botten svage, coquette, pjunkige Grefve Tessin, som ville på samma gång vara den som mest syntes på Riksdagar, den som mest syntes i Rådet och den som mest bemärktes i hofvet, tycks i Rådet, som annorstädes, hafva nöjt sig med att få hålla långa, sväfvande, af hälften skrytande och hälften klagande egenkärlek, bjert genomskimrade tal. Grefve A. J. v. Höpken, en större talang, saknade dock Palmstiernas politiska mod och var en mellanton mellan Tessin och Palmstierna. Utan den förres pjunk, men också utan hans glänsande förmåga att framställa sig, blef von H. som talare större, liksom han utan tvifvel var det som snille; i begge hänseenden sedd framför Palmstierna, som deremot såsom "romersk charakter" i den latinskt bildade tidens mening, för efterverlden åtminstone står framom von Höpken och som partichef synes till slut stått framför honom i samtidens omdöme. Grefve Ekeblad lär mest ha sysselsatt sig med utrikes ärenderna och passerade ej gerna Rubicon i någon fråga. Vid riksdagen 1756, då det gällde den frihet, dåvar. grundlagarne bestämt, synes Palmstierna varit den fastaste vid den romerska grundsatsen: fiat justitia et pereat mundus. "Verlden förgicks" väl ej af hans djerfhet i lagarnas tillämpning — efter den tidens begrepp om laga rättegång i högmålsbrott —, men säkert spändes bågen för högt, så att 1772 och 1789 aldrig blifvit i vår historia hvad de blefvo, om ej 1756 varit så blodigt i åminnelse. I det Stierneldska papperet, infördt i Skand. Samf. Handl. XIII, säges om P. med hänseende till nyssnämde riksdag: "P. nämnes Friherre, ty sådan är han; men han kallades den Svenske Cato, likväl mindre (Cato) Uticensis, än republikanen Brutus, som kunde slakta sin son. En man af mod och prestance samt talanger. Hans historia är kanske hårdast, då han presiderade i den efterföljande commissionen." Denna blef nedsatt 1758, i anledning af upproriska rörel-

ser i Dalarne, som ansågos anlaggda af Konungen. Säkert är, att namnstämpeln måste alltid nyttjas under dessa Commissioners domar. Af den arghet, som sedan nästan concentrerades på Palmstierna, synes som han hade varit själen i den förra Commissionen, innan han blef Ordförande i den sednare. Hans kamrater i Rådet lära gerna sökt undskylla sig på honom, liksom Ordf. i den första Commissionen Landshöfd. Baron Wrede, Landtmarsk. Gr. Ax. Fersen m. fl. Tessin skref, en sin tids La Mennais, psalmer i biblisk stil, för att visa, huru hans "bitterhets vrede straxt fördelade sig" och han "omvände sig." (De la Gard. Arch. XVII s. 39 följ.). Ingen ursäkt är känd efter P., som synes handlat af öfvertygelse. Hans valspråk var: *Norma Patriæ salus*, och intet skäl är att betvifla, det han ansåg fäderneslandets väl fordra, att Lovisa Ulrika ej kom att betyda mer än Rikets Ständers bästa intelligenser. En "grafskrift öfver RiksRådet Palmstierna" ses i De la Gard. Arch. XVII s. 53, som gömts af Hatten, Gr. Pontus De la Gardie, Axel Fersens svåger, hvaraf man kan sluta, att hatets utgjutelser ej blott togos till vara inom hofpartiet: ".. Falskhet. var. dess. äreminne. Blodskuld. dess. prydnad. för. Efterverlden. Hämdgirighet. dess. utmärkta. beröm. Den. förste. i. nedrig. egennytta. Dess. utsirade. gråhufvud. var. endast. bevis. att. han. lefvat. länge. med. ingen. heder. Ty. han. fikade. efter. medbröders. förderf. Han. störtade. sina. vänner. med. falska. eder." m. m. i stigande bitterhet. I Knösiska anteckningarne, anförde anf. st. s. 18, är dock någon rättvisa i strängheten. Det heter: "denne man blifver i historien mera bekant som Minister, än Militär. Han egde stora kunskaper, men var tillika den störsla aristokrat, som i detta tidehvarf i Sverige lefvat. För att bibehålla Hattpartiet vid väldet, brouillerade han sig med Hofvet och sökte sak med alla, som tänkte annorlunda än han. Commissioner och förföljelser drefvos af honom till den höjd, att partiet borde falla. Detta jemte Pommerska kriget, som var hans verk, gjorde hvälfningen och satte Drottningen i större anseende hos nationen. Att han varit egennyttig, dertill gifvas inga spår; men nog skaffade han sig vänner af partipengarne, och värst af allt var, att han underhöll spioner, släta och gemena personer, som uppletade de oskyldigaste gerningar och gjorde dem criminelle. Hans lefverne, om det rätt granskas, var alltså mera onyttigt än gagnligt; ty ingen contradiction tåldes och allt skulle svedas." — Efterverlden får dock tro, att äfven P. varit genom sin

djupt ingripande delaktighet i regeringen en nyttig person, äfvensom att han utan allt tvifvel dugde bättre att regera, än både K. Adolf Fredrik och hans härsklystna gemål. Vi lida ej mer af de kraftyttringar, med hvilka den tidens dugligaste män måste försvara sin inre kallelse att verka för ett älskadt fosterlands bästa, men vi kunna tacksamt urskilja de stora steg i nationlig utveckling, så väl inom andans som materiens spherer, hvilka togos under "Aristokraternas" välde, då verkligen de dugligaste (ἄριστοι) ofta styrde, hvilket dock är bättre, än när de odugligaste göra det. Hade desse låtit Rådet vara i fred, så att detsamma ej behöft försvara de sinas kloka hufvuden, så hade säkert både Brahes och Horns m. fl:s svagare hufvuden likaledes fått vara i fred. Väl, om Rådet besegrat hofvet i moralisk kraft lika så visst som uti intellectuell. Med mera storartad mildhet 1756, hade Hattpartiet säkerligen vunnit i folkets omdöme seger öfver både Hof och Mössor, och Sveriges 20-åriga domning mellan 1789 och 1809 ej kommit i fråga. Statsmän i ordets högsta betydelse må vi ej få kalla personer af inskränktare vuer, som ej förmådde beräkna de närmaste oundgängliga följderna af sina mest berådde handlingar, från de ordentliga blodbaden ned till de småaktiga försöken att t. ex. hindra en konungs resa genom en eller annan provins, blott tillåtande jagtresor till Svartsjö (ett exempel ses i De la Gard. Arch. XV. 166), men bland embetsmän af första ordningen må vi alltid ihågkomma Palmstierna och hans utmärktare medbröder i Rådkammaren. Hofrätts-Rådet och titul. Landshöfding Ehrencreutz var (enligt Knös' Anekd.), den som tog mycken del i Riks-Rådet Palmstiernas nit mot Mössorne, hade då stor credit hos Hattarne och uppfördes ofta på Riks-Råds förslag; men slutligen förrådde han hemligen denne sin vän och blef i tysthet Mössornas anhängare. I Voltematska anekdoterna berättas, att Palmstierna deremot var en ifrig och trofast vän, alltid färdig att blottställa sig för sina vänner.

Baron P. störtades från Statsrodret genom det nästan vansinnigt djerfva försöket att, medan en konung ännu fanns till i landet — det monarkiska Sverige —, besluta ett krig mot den egentligen regerande Drottningens bestämdaste vilja och dertill ett krig, just mot hennes bror, den utmärkte mannen och regenten Kon. Fredrik den ende, under nästan öppet tillkännagifvande, att Kon. Fredrik i Preussen skulle qväsas, för att i och med detsamma ha beredt Rådet lättnad i sin sträfvan att qväsa sin Drottning. Palmstierna, C.

F. Scheffer och Ekeblad angifvas af Geijer (Teckn. af Frihetstiden s. 257) såsom de ifrigaste för Pommerska kriget, bland hvilka E. yttrat till Rådsprotokollet den nyss angifna afsigten i lätt genomskådade uttryck. Thorsdagen den 12 Maj 1757 anförde likväl Baron P. till Rådsprotokollet blott sin önskan, att "20,000 man transporterades till Pommern, utan någons offension, endast för att visa Sveriges allvare till dess garanties fullgörande, för att desto säkrare ega både rättighet och förmåga, att vid instundande fredsverk med heder blifva ansedt och nyttjadt som garant på lika sätt som fordom vid Westphaliska freden, hvilket i hans tanke ej kunde vinnas, så framt Sverige ej på något lysande sätt satte sig åtminstone i ett fullkomligt defensift stånd, "ut aliquid fecisse videatur." (Sk. Samf. Handl. 23. 225). Detta blef Rådets enhälliga beslut, under det v. Höpken, Rådets förste man, var af opasslighet frånvarande. Den 25 Maj, då v. H. infunnit sig, begärtes hans yttrande. Han fann sig ej böra gå längre, än som fastställts i Conventionen af den 21 Mars, således "att blifva stilla och låta bero vid vår gjorda declaration", enligt Löwenhielms yttrande d. 20 Juni, då Riks-Råderne Ehrenpreus, Wrangel och Löwenhielm, ändrande sina voteringar af d. 12 Maj, härmed förenade sig. Närvarande dessutom voro utom Palmstierna, blott Rosen, Tessin, Stromberg, Hamilton och Lagerberg, hvilka ock helt tysta medgåfvo, att med instruction för Ministern i Paris Baron Ulr. Scheffer måtte innehållas, tills Rådet derom vidare finge öfverlägga. Nu utförde P. utförligt sitt "samvetes öfvertygelse." Han medgaf att han sistl. Dec. förenat sig med Rådet i ett fredligare beslut, men ansåg, att nya omständigheter sig nu yppat, neml. 1) Garantifrågan, 2) hade Frankrike nu tillbudit subsidier och föreslagit operations-plan; 3) var årstiden sådan, att de Preussiska tropparne voro sysselsatte i Böhmen, under det vi egt tid och rådrum, att förse Stralsund och Pommern med någorlunda försvar mot ett öfverilande anfall. Konungens i Preussen seger öfver Österrikarne vid Prag, långt ifrån att försvaga, styrkte P. ännu mer i sina tankar, ty Pommerns granne har derigenom blifvit farligare. Ja, han tillstyrkte, att äfven om Frankrike ej gåfve subsidier icke dessmindre så många troppar måtte till hösten gå ut, som af Rikets egna medel kunna, utom garnisonen i Stralsund, uti Pommern underhållas. "Hvarefter D.D. E.E. åtskilldes." Den 7 Juni äro v. Höpken, Ekeblad och C. F. Scheffer också

varma i kläderna för kriget. Från U. Scheffer hade en eldande "relation" inkommit, och Cancelli-Presidenten upptager nu fermt till svaromål både Lagerbergs hemställan, om ej Cancelli-Collegium först borde yttra sig, liksom Löwenhielms, om vi då icke borde eftertänka vår styrka och vårt tillstånd, förrän H. Maj:t declarerade sig för Garant, i hvilket hänseende Cancelli-Collegii yttrande den 8 Dec. 1756 om betydelsen af Westphaliska fredsgarantien, hvad oss anginge, nu förklarades tillfyllestgörande. Då Löwenhielm d. 20 Juni med styrka och klarhet utredt frågan och visat, att det af Palmstierna åberopade utlåtandet af Sekreta Utskottet af d. 12 Oct. 1756 blott var ett bifall i allmänna termer till K. Maj:ts framställning (vid fråga om ekonomi- och besigtnings-mönstringarne i armeen för 1757), "om svårigheterna, att verkställa den helsosamma författningen med indragning i arméens styrka under tidernas beskaffenhet och högvigtige considerationer för riket", hvarföre L. tviflade, att det var K. Maj:t tillständigt, att utan Ständernas hörande inlåta sig i krig såsom en följd af Westphaliska fredsgarantien, så uppträdde P. d. 21 Juni (i v. Höpkens frånvaro) med en något knapphändig deduction (ej på långt när så utförlig, som bevisen i Cancellers-brefven, att Studenter ej böra slå ut fönster), att som Sekreta-Utskottet gillat Westphaliska freden, så måste dess ord förstås så, att garantien, vid de allierade makternas påkallande, genast bör verkställas. Den krigiske Senatorn blir derefter pathetisk. "Han vore Gud och naturen en död skyldig och alltid redo, att med trohet och ifver sättja sitt eget lif i fara för fäderneslandets välfärd och uppkomst", föresläende Fältmarsk. Baron Ungern v. Sternberg till commenderande Chef.

Och kriget uppblossade och mångas lif offrades utan fäderneslandets både välfärd och uppkomst, men till Riks-Rådet P. hunno kulorna ej.

En ny riksdag kom och nu gällde kulorna tillställarne. Dock — dessa kulor voro ord allena.

De hvassaste sändes på Riddarhuset och skarpast talade der, som vi tro, Assessor Emanuel Svedenborg, annars mindre känd som riksdagstalare, än andeskådare. Det var sedan Bidenius Renhorn uppträdt till Rådets försvar — samme R., som var actor i Blods-Commissionen 1756, då han vann sitt påstående, så att d. 23 Juni 4 ädlingar och d. 26 4 ofrälse halshöggos. En så myndig Borgmästare borde väl kunna rädda sina förra patroner. Det ser dock ut, som stormen äfven hotat försvararen. Hr Sv. fann nö-

aligt att befria ett så straffbart försvar af de grofvaste riksbrott, ja, högmålsbrott, som vållat, att Riks-Råderne Palmstierna och Scheffer rättvist aflägsnats ur rådkammaren, finnande "vettlöst och djefvulsinnadt" att motsäga, det desse Rådsherrar, pro intentione delicti jure et facto borde efter lagen dömmas och under laga tilltal och afstraffande ställas "notabene utan uppehåll", såsom de der voro skyldiga i 20,000 själars död och många tusen tunnor gulds statsförlust. Afsigten var nog, om ej hos denne talare, dock hos dem, som hade blodskulder att i sin tanke hämnas sedan 1756, att förnya sceneriet af d. 16 Juli och 4 Aug. 1743, då tvenne generaler lades på stupstocken. Och sträfvandet lär ej varit lamt. Svedenborg yttrar: "här skrifves, här talas, här klagas, så att stenarna i väggarna måste deraf bevekas. Men si, de församlade akta sådant ringa. ... Sådant föder ett helvetes raseri" *). Likväl lät detta "raseri", uppblossande i Svedenborgs tal d. 2 Mars 1761 **), sig nöja, då v. Höpken, Scheffer och Palmstierna (denne d. 28 Febr. 1761) utgingo ur Rådet, ehuru de två förstnämde snart inkallades. P. blef, kanske för syn skull, också åter inkallad, d. 28 Juli s. å., men svarade: *vestigia terrent* ***). Han var säkerligen glad, att det som jäste i hans fienders sinnen, stannat härmed, och var nog lycklig att af döden bortkallas på Sörby, en sätesgård i Nerike, d. 10 Febr. 1766, innan Mösspartiet kände sig rätt fast i sadeln. Hans minne uppsteg snart från partimannens till patriotens.

Riks-Rådet Palmstierna blef 1748 Ridd. af Seraphimer-Orden. Var Ledamot af K. Vet. Akad. från 1740. Ätten fortlefver. Riks-Rådets Grefvinna skref sig till Sonstorp och Sörby.

---

*) Se De la Gard. Arch. IX. s. 191 f.

**) På Riddarhuset begärde man, att Palmstierna och Scheffer måtte arresteras såsom de der yrkat, att K. Maj:t kunde utan Ständernas samtycke, i anledning af förbund med andra makter, besluta sig till krig. Pechlin fordrade en Commission. Men Renhorn vann inom Borgarståndet 51 mot 53 för den meningen, att man ej borde "bortkasta ducater för en fläck." Domen blef emellertid i Sekreta Utskottets deputation, att Palmstierna, v. Höpken och Scheffer borde för sina rådslag licentieras utan pension. Skandin. Samfundets Handl. XV D.

***) I A. Schönbergs äminnelsetal i K. Vet. Akad. yttrar talaren, att Palmstierna, "känd i sitt tidehvarf för många utmärkta förtjenster af en Catonisk sinnesstyrka, aflemnade som svar till Riksens Ständer: "Han skulle alltid frukta för det tillkommande, då han påminte sig det framfarna: vestigia terrent, som dess ord lydde." (Enl. Riksdagstidn. N:o 43 för 1761 års riksdag).

Vid Riks-Rådet P:s begrafning utkom en grafskrift af Frih. Knut Lejonhufvud, med motto ur Horatius: Fortem ac tenacem propositi . . . mente quatit solida, hvarest det heter:

Så stor min sällhet var, att denne Hjelten skåda
Så mycket har Dess dygd mitt ömma hjerta rört.
Hans uppsyn tycktes lif åt Svears frihet båda,
Hans lif har ständigt krig mot träldomsandan fört.
På sådan Romersk Dygd må afund gjuta få
Sit tadel, sit förgift, och sina pilar rigta.
Palmstiernas ärestod kan röras, men ej svigta;
I fria svenska bröst han värdigt skal bestå.

I Voltematska anekdoterna säges: "Palmstierna hade förträffliga gåfvor att skicka sig med alla, kallades derföre af Hårleman Apothekaren, såsom den der kan lukta på alla flaskor och handtera dem hurudana de ock må vara."

Skrifter: Afhandlingar införda i K. Vet. Akad. Handl. Om märkvärdiga åskeslag Vol. X. — Om Tegelstensbrott i Östergöthland. Vol. XIV. — Om kolmilors bästa ställning. Vol. XIV. — Om plantering af Trefle m. m. Vol. XXV.

(Källor: Åminnelsetal i K Vet. Akad, af Riks-R. Gr. C. F. Scheffer. Sthm 1767, af Kyrkoh. Widmark, tr. s. å — Oratio panegyr. in tumulum Palmstiernæ a Cl. B. Trozelio. Lund 1766 — Biogr. Sv.Goth. I D, s. 70. — Gezelii Biogr. L. — Adl. Matr — Rådslängden. — Cancellersbrefven och Consist. protok. i Lund. — Handl. rör. Skand Hist. särdeles XXIII D. — De la Gard. Arch. ofvan citerade delar.)

— N.

PALMSTIERNA, NILS FREDRIK.

Sonsonsson till nyssanförde. Föräldrarne voro General-Adjutanten, Öfversten och Chefen för Vestgötha Cavalleriregimente samt Riddaren af K. Svärds-Orden Frih. *Måns Palmstjerna* och *Beata von Essen*. Är född den 1 Dec. 1780. Inskrefs 1803 såsom student vid Upsala Akademi, sedan han förut, under vistandet i Tyskland med sin lärare Mag. Knös, varit inskrifven vid Akademierna i Greifswald och Göttingen, samt undergick 1806 Cancelli-examen. Hade från yngre åren varit inskrifven som Qvartermästare vid Lätta Lifdragonerna och utnämdes redan 1804 till Fänrik vid Bohusläns regimente, der han 1808 blef Lieutenant och 1812 Capitaine. Den diplomatiska banan var dock mest öfverensstämmande med hans fallenhet och hans kunskaper, hvarföre han 1809 ingick som Andre Sekreterare i Cabinettet för utrikes brefvexlingen och blef 1810 utnämd till Commissions-Sekreterare i Berlin, hvilken tjenst först 1815 lemnades. R. S. O. 1816. Legations-Sekreterare i Wien

s. å Major i armeen och Kammarherre 1818. Envoyé Extr. och Ministre Plenipot. i Wien Sept. s. å. Öfverste-Lieuten. i armeen 1819. Gen.-Adjutant och Öfverste 1820. Flyttades s. å. till Petersburg såsom Envoyé Extr. och Ministre Plenip. Tog 1821 afsked från Capitaines-sysslan vid Bohusläns regimente. Banerförare i survivance vid Kongl. Maj:ts Orden och C. N. O. 1822 samt Ordin. Banerförare 1823. Undertecknade i Febr. 1826 i Petersburg en convention emellan Sverige och Ryssland. Erhöll s. å. General-Majors n. h. o. v. Ridd. af Kejs. Ryska St. Annæ Ordens 1:a class 1827. Öfverste-Kammarjunkare 1828. General-Major i armeen 1833. Skickades s. å. till Wien för att lyckönska Kejsar Ferdinand till dess anträde af regeringen, då han begåfvades af Kejsaren med en dyrbar gulddosa. Riddare af Kejserl. Ryska St. Wladimirs-Ordens 2:a class med stora korset 1838. General-Lieutenant 1843. Bevistar innevar. års Riksdag samt är Ledam. i Riddarhus-utskottet.

Ogift.

PALMSTIERNA, CARL OTTO.

Den föregåendes broder. Föddes d. 27 Nov. 1790 på Årebergs bruk i Kyrkefalla socken i Vestergöthland. Från yngre åren ämnad till krigstjensten inskrefs han 1803 såsom Cadett vid Krigs-Akademien på Carlberg, hvarifrån han 1807 utgick såsom Cornett vid Vestgötha Dragon-regim:te. Bevistade s. å. fälttåget i Pommern samt 1808 och 1809 campagnen vid Norska gränsen. Blef 1809 Lieutenant, och transporterades 1812 till Skånska Husar-reg:tet. Ryttmästare i armeen 1813. Capitaine vid Vermlands Fältjägare-regimente s. å. Bevistade 1813 och 1814 fälttågen i Tyskland, Nederländerna och Norrige, deltog i slagen vid Dennewitz och Leipzig, intagandet af Leipzig d. 19 Oct. 1813, affärerna vid Wärlitz, Dessau, Askim och Trögstad m. fl., samt erhöll Svärds-Orden och guldmedaljen för tapperhet i fält. Tjenstgjorde från 1814 till Aug. 1816 såsom Adjutant hos Riks-Ståthållaren i Norrige, blef 1816 Capitaine i General-Staben, 1817 Major derst. och Chef för 4:de infanteri-inspectionens stab, 1821 Öfverste-Lieuten. i General-Staben, 1824 Öfv.-Lieutenant och förste Major vid Vestmanlands regim:te, 1828 Öfverste i General-Staben, 1833 Chef för Vestmanlands regim:te och 1836 General-Adjutant i armeen, sedan han några dagar förut blifvit utnämd till

Landshöfding i Östergöthlands och Vadstena Län. Ståthållare på Linköpings slott s. å.

Bevistade riksdagen 1823 och valdes då till Ledam. af Riddarhus-utskottet. Vid riksdagen 1828—30 var han led. af Stats-utskottet och vid riksdagen 1834—35 samma Utskotts Ordförande. Af sitt stånd valdes han till ledam. af Stats-revisionerna 1832 och 1837, och var begge åren Revisionens Ordförande. Vid riksdagen 1840 hedrades han af Konungens förtroende att såsom Landtmarskalk vara sitt stånds ordförande, och erhöll efter riksdagens slut i Juni 1841 bevis af Monarchens tillfredsställelse, då han d. 21 Juni utnämdes till Öfverste-Kammarjunkare, d. 22 till Commendeur af Nordstjerne-Orden och d. 24 till Riddare af Seraphimer-Orden. Under innevarande riksdag är Frih. P. Ordförande i Stats-utskottet.

Frih. P. var 1830 och 1831 Led. af Löne-reglerings-Comitéen för arméen; är sedan 1829 led. af Krigsvetensk. Akad. samt föröfrigt af det Nordiske Oldskrifts-Selskab i Köpenhamn m. fl.

Gift 1819 med *Lovisa Eleonora Rudbeck*, dotter af Öfverste-Kammarjunkaren m. m. Frih. Alex. Rudbeck och Anna von Axelsson.

Skrifter: Handbok uti Statshushållningsläran. Sthm 1833. — Om beskattningens tillstånd i Sverige. Ib. 1834. — Berättelse ur 1799 och 1800 årens fälttåg. (Krigsvet. Akad. Handl. 1831). — Åtskilliga större och mindre anonyma skrifter.

(Källor: Svea och Götha Höfd-Minne sedan 1720. 1 D. — Kalender för Riksdagen 1840.)

PALMSTRUCH, HANS.

En Holländare, vid namn *Wittmacher*, hade i början af 17:de århundradet satt sig ned i Riga och genom handel förvärfvat så betydlig förmögenhet, att han var i tillfälle att kunna göra K. Gustaf II Adolf betydliga försträckningar. Denne efterlemnade trenne söner, hvilka 1651 adlades i hänseende till fadrens förtjenster, nemligen *Gerhard*, som först var köpman, förmodligen medelst öfvertagande af fadrens rörelse, sedan Notarius i Rigiska Portorium, och 1656 försköt K. Carl Gustaf ett lån af 37,000 Rdr; *Reinhold*, Öfver-Directeur öfver Landtullarne i Riga, som, oskyldigt anklagad för egennyttigt användande af en del utaf tullmedlen, insattes i fängelse och dog der 1670; samt *Hans*, om hvilken här handlas.

Denne var född i Riga 1610. Sökande sin befordran, blef han 1654 Commissarie i General-Commerce-Collegium. Två år derefter fick han privilegium på inrättningen af en Bank, som i sig förenade de ganska olikartade bestämmelserna af att vara en Lombard- och en Giro-bank, d. v. s. både en Låne- och en Vexel-bank. I sin förstnämda egenskap öppnade den sig för lån å lösöre-panter mot 6 proc. ränta å större summor (400 Rdr och deröfver), 8 ½ å mindre samt 10⅓₂ å små (mellan 8 och 100 Rdr). I sin sednare egenskap åter emottog den penninge-insättningar. I början medförde denna inrättning god verkan, och dess credit-sedlar, som först 1651 kommo i omlopp, åtnjöto mycket förtroende. Men snart tog den en ansenlig knäck, då många af interessenterne, i följd af kopparns i handeln stegrade pris, föranlätos att ur banken uttaga denna metall, hvarpå den hufvudsakligast var grundad. I ännu större trångmål kom den, då Riks-Canc. De la Gardie inblandade sig i dess styrelse och förmådde den, att inom 4 år, eller mellan 1661—64, utgifva sedlar till 1,080,000 dlr s:mt eller 27 t:r guld, utgörande dubbla beloppet af dess metalliska capital. Sedlarnes värde föll hastigt och banken blef oförmögen att inlösa dem; balancen steg omsider till omkring 200,000 Rdr*).

Riks-Skattmästaren, Gustaf Bonde, under hvars inspection banken hade stått, hade förgäfves satt sig deremot, och sedan banken fallit, anklagade han och öfverbevisade P. i Rådet; denne skyllde på De la Gardie, som också påstods hafva delat vinsten. Efter Riks-Skattmästarns död angrepos hans arfvingar, men P. blef dock ensam dömd till ersättningen **). Emellertid hade han blifvit Assessor i Commerce-Collegium och dog 1671. Han hade varit gift med *Margaretha Buch* eller *von Buchen.*

(Källor: Stiernmans Matr. — Gezelii Lex. — I not. anförda källor,) P.

PALMSTRUCH, JOHAN VILHELM.

Var född i Stockholm d. 3 Mars 1770. Hans föräldrar voro Majoren *Urban Reinhold Palmstruch*, son af Gen.-Majoren och Chefen för Vesterbottens regim:te Georg Reinh

*) Rühs, Sv. Hist., Carl Gustaf, sid. 361 o. följ. Palmblad Bidr. till Sv. Näringsflitens Hist. i Skandia IV. sid. 280.

**) Grefve Bondes Sv. Anekdoter i Loenboms Hist. Märkvä Del. IV. sid. 78.

P., och *Ulrika Sparfvenfelt*, sondotter af den bekante Öfver-Ceremonimästaren Johan Henrik S. Efter tidens sed antogs han vid fem års ålder, 1775, till Sergeant vid Uplands regimente, dervid han 1781 blef Fänrik. Sjöväsendet hade dock i hans ögon mera behag än landtmilicen, hvarföre han genast efter inträdet i tjenst bestämde sig för detta yrke, sedan han förut tagit undervisning i dithörande vetenskaper. Hans transporterades 1786 till Fänrik vid armeens flotta. Bevistade 1789 slaget vid Svensksund, vid hvilket tillfälle han utmärkte sig och blef befordrad till Lieutenant. I det stora slaget på samma ställe följande året var han äfven närvarande, då han under sjelfva striden utnämdes till Befälhafvare öfver den s. k. mörsaredivisionen samt visade så mycket mod och rådighet, att han vid segerfesten i Helsingfors den 22 Juli utmärktes med Svärds-Orden och den mindre guldpenning, som i anledning af detta slag präglades och kallades Svensksunds-medaillen. Freden följde snart på denna ärofulla seger och vår P. återvände till Stockholm. Följde 1791 Öfverste Rosenstein på dess ambassad till Marocco. Först samma år erhöll han Fänriks lön. Blef Capitaine i armeen 1793. Transporterades efter ansökning 1796 till Ryttmästare vid Adelsfanan.

P. egde för en militär denna tid ovanliga insigter och gagnade äfven med desamma. Han innehade 1797 och 1798 en lärarebeställning vid det s. k. Fribyggare-Ordens Lyceum, en denna tid väl ansedd läroanstalt i hufvudstaden. De begge följande åren sysselsatte han sig med landthushållning, hvarmed han af inträffade omständigheter upphörde. Han började derefter ett företag, genom hvilket han vunnit en ryktbarhet, som han annars visserligen icke ernått. Från yngre åren älskare af botanikens studium och egande deruti betydliga insigter, började han, biträdd af några vänner, 1802 utgifvandet af *Svensk Botanik*, hvarpå han erhöll Kongl. privilegium. Sex volumer eller sjuttiotvå häften, hvardera innehållande sex illuminerade plancher med text, utkommo under hans lifstid af detta arbete, som sedermera, ehuru ej med samma raskhet, blifvit fortsatt. P:s plan var att först utgifva de svenska växter, som i ekonomiskt eller medicinskt hänseende äro kände eller förtjena uppmärksamhet, dernäst trädgårdsväxter och slutligen öfriga växter och örter, som icke egentligen kunna hänföras till de begge föregående klasserna. Texten till de 4 första banden författades af Prof. Conr. Quensel, efter hvars frånfälle Prof. Olof Swartz öfvertog densamma, ehuru han

redan från början haft censur deraf. Sedermera har Prof. Wahlenberg och numera Prof. Wahlberg öfvertagit utgifvandet af detta verk.

Uppmuntrad af det bifall, hvarmed Botaniken emottogs, öfvertog han äfven det privilegium som dåvarande Landskamereraren, nuvar. Kammarrätts-Rådet Billberg erhållit till utgifvandet af en *Svensk Zoologie*, af hvilket arbete 9 häften utkommit vid P:s död och sedermera trenne. Plancherna till detta arbete äro högst förträffliga, teckningen särdeles lyckad och trogen. Också kunna desamma mäta sig med hvilket utländskt arbete som helst, och det vore en stor vinst för vår litteratur, om en fortsättning af detta sköna arbete en gång vore att vänta. Äfven vid detta arbete biträddes han af Hrr Quensel och Swartz. P. vann genom dessa företag förtjent anseende och kallades till ledamot af Patriotiska Sällskapet samt ett par för naturkunnighetens befrämjande stiftade samfund. Af K. Vet. Akad. blef han icke kallad, ehuru han väl förtjent denna heder, som han väl ock erhållit, om hans lifstid blifvit längre. Han afled efter en kort sjukdom, på en resa till södra och vestra orterna, i Venersborg d. 30 Aug. 1811, endast 41 år. Han tecknas såsom en älskvärd man, något häftig till lynnet, nästan för mycket godhjertad, hvarföre han ock emellanåt råkade i verkligt bryderi, föröfrigt belåten med sin lott, vänlig och artig i umgänge, ehuru hans allvarsamma utseende tycktes utvisa en sträfhet i lynnet, som ingalunda fanns.

Var 2 gånger gift, 1. med *Eleonora Ascher*, dotter af Prosten A., död efter 4 månaders äktenskap, 24 år gammal; 2. med *Cath. Margareta Sundberg*, enka efter Registratorn i Cancelli-Collegium Jakob Ulr. Grave Nymansson. Hade med henne en son och en dotter, *Sophia*, gift med sin kusin Assessoren M. J. Crusenstolpe.

Skrifter: Svensk Botanik. Texten af C. Quensel och O. Swartz. B. I—VII. Sthm 1802—1811. — Svensk Zoologie, utg. af Palmstruch och Billberg. Texten af C. Quensel och O. Swartz. Ib. 1806—1818.

(Källa: Tal öfver Palmstruch af G. v. Schantz.)

PAPKE, CHRISTIAN.

Föddes i Greifswald den 22 Dec. 1634. Med den atheniensiske talaren Demosthenes hade han, såsom den ryktbare Poeseos Prof. vid Lunds Universitet And. Stobæus

anmärker i sitt lärda och snillrika programm vid den akademiska parentationen öfver honom, redan det gemensamt att härstamma från en vapensmed eller svärdfejare. Hans fader, *Herman Papken*, idkade detta handtverk med framgång och beröm, under det hans moder, *Maria Koten*, genom ordning, flit och allahanda vackra husmoderliga egenskaper bidrog i sin mån att göra fädernehuset till ett bland de trefligaste och mest ansedda i Greifswald. Tidigt framlyste hos vår Christian ovanliga själsegenskaper, och sedan han redan som gosse under föräldrarnes ögon och i stadens lärdomsskola förrådt synnerliga anlag för talarekonsten, blef han i sitt femtonde år förflyttad till en undervisningsanstalt i Anklam, der man väntade en mera systematisk utveckling af dessa anlag. Sedan han uppehållit sig här någon tid och derunder genom oerhörda framsteg förvånade lärare så väl som kamrater, ingick han på gymnasium i Stettin, hvarest han till den grad förkofrade sig, att han vid afgången derifrån erhöll det testimonium, att han utöfver det troliga — "supra quum credi potest" — ådagalaggt flit, ihärdighet och förmåga att tillegna sig de mest skiljaktiga läroämnen, utan att likväl förlora något af sitt naturliga muntra skaplynne eller af den lyckliga och harmoniska själsförfattning, som städse utmärkt honom. "Ab ipsis Camænis hic alumnus enutritus, a Gratiis prorsus effictus, cultui Musarum plane sese dicavit": heter det om honom, då han drog från Stettin till universitetet i Rostock. Äfven här hade han ådragit sig allmän uppmärksamhet genom grundliga studier och skön humanitet, då han iräkade en svår och långvarig sjukdom, som för någon tid afbröt hans verksamhet och tvang honom att öfvergifva detta lärosäte och återvända hem till föräldrarne, under hvilkas vård han småningom återvann sin helsa. År 1657 ämnade han begifva sig till Wittenberg, den tidens förnämsta högskola i theologiskt häuseende, men måste derifrån afstå för de krigsoroligheters skull, för hvilka denna stad just då var en tummelplats. Emellertid hade han åtagit sig information af den mäktige v. Moltzaus' äldste söner, hvarmed han fortfor ända till år 1662, då han af Prof. Dan. Lagus blef promoverad till Philos. Doctor och artt. libb. Magister i Greifswald. Sedermera skall han der under loppet af flere år hafva egnat sig åt de studerandes enskilda undervisning och åt offentligt disputerande, hvarigenom han befästat sitt anseende såsom grundligt lärd i theologiska så väl som philosophiska disciplíner. Året efter inrättandet af Lunds Akademi, 1669

anlände han dit af okänd anledning och gjorde sig först bekant genom en "oppositio extraordinaria" på någon theologisk dissertation, som vann sådant bifall af Akademiens dåvar. Procanceller, D:r Bernh. Oelreich, att denne utan vidare omständigheter befordrade honom till Adjunct i theologiska faculteten i början af år 1670. Följande året utgaf han en förträfflig tractat "de mysterio τῆς παλιγγενεσίας s. regenerationis", den första af de 42 akademiska afhandlingar, som man ännu har i behåll af hans verksamhet vid Carolinska lärosätet och som vittna om författarens lika vidsträckta beläsenhet som fina och skarpsinniga omdöme. Det är derjemte ett lefvande, själfullt föredrag man här finner, helt olika den tidens torra och andelöst orthodoxa demonstrationer. Att Papke (eller Papken, såsom han då ännu kallade sig i likhet med fadren) inträngt i Lutherska lärobyggnadens djup och med full öfvertygelse tillegnat sig det system han förfäktade mot papismen å ena sidan och mot socinianismen å den andra, bevittnas genom hela hans vapenrustning och det lyckliga, segervanda sätt, hvarpå han begagnat sin öfverlägsna lärdom. En sådan talent i förening med hans alldeles hänförande gåfvor såsom föreläsare och talare kunde ej annat än besvära åtskilliga af hans colleger inom theol. faculteten, och den bekante intrigören, Prof. Jos. Schwartz, började således temligen tidigt i förening med en annan theolog, Prof. Hans Cervinus, sina machinationer mot P., hvilka vållade att denne redan 1672 sökte och vann befordran inom en annan facultet. Den 8 Maj nyssnämde år speciminerade han för Log. et Metaphys. professionen vid samma universitet medelst en väl skrifven och högst originell disputation "de Persona", hvarigenom han, efter Cartesianska philosophiens då för tiden här alldeles nya grundsatser, åt detta begrepp vindicerade en dittills ej erkänd vigt och betydenhet i speculativt hänseende. Det rådande systemet inrymde, som bekant är, åt Jaget en blott formell och secundär befattning med vara't såsom tänkandets föremål, men P. har i berörde afhandling på ett klart och bindande sätt reclamerat åtskilliga det tänkande subjectets transscendentala rättigheter och visat dess primära och sjelfständiga functioner i medvetandets actus. Dessa åsigter gjorde buller i scholastikernes läger så väl som i de råa, materialistiske empiristernes, och P. fick nu öfva sin krigskonst uti att afvärja skarpa anfall från båda hållen. Å de förstnämde fädernas vägnar, "pro confirmanda antiquorum illustriumque virorum opinione" (såsom det

heter i förordet) utgafs en lärd motskrift, "disputatio logica, clarissima in Carolina Scanorum philosopho, de Persona disputanti, opposita", af en viss Magister Castanæus, som på fullt allvar och icke utan mycken fintlighet sökte rädda fältet åt sina mästare: Crellius, L. Valla, Goslavius, Durandus, G. Vasquez, Saurius, Schubartus, Noldius, Cornelius Martini m. fl. numera knappt till namnet bekante scholastiker, som i den tiden prydde lederna ömsom i de Nominalisters och Realisters härskara. "Hæc sunt — heter det till slut i den på ett eljest ultra-barbariskt språk författade lärda diatriben — quæ antiquæ veritati et meritis illustrium philosophorum debui, edoctus, novitatem videri quidem plausibilem, sed raro esse utilem." Någon synnerlig verkan synes likväl bemälte Mag. Castanæus med detta försök ej hafva åstadkommit, åtminstone hvad den akademiska ungdomen beträffade, ty Prof. Papkes auditorium växte från den tiden alltmera, och lärer ingen bland hans samtida i Lund utom Sam. Pufendorff haft att hugna sig af så stor frequens vid både offentliga och enskilda föreläsningar som han. "Conceptam jamdudum de se opinionem — skrifver Andr. Stobæus — non modo implevit, sed longe superavit." P. hade nemligen redan såsom Theol. Adjunct haft förordnande att under Medic. Prof. Ch. Fossii tjenstledighet föreläsa Physik och dervid kommit att gifva "philosophiæ studiosis" en försmak af en mer lefvande och användbar metaphysik än den abstracta, färg- och blodlösa dogmatism, som förut af en Caspar Weiser och Nils Wolff här blifvit under namn af philosophi föredragen. Emellertid synes det som vår P:s transport från Theol. faculteten der vållat en lucka som ej kunnat fyllas, ty redan mot slutet af år 1674 erhöll han förordnande att såsom extraord. Theol. Professor fungera inom denna facultet jemte det han skulle bibehålla sin plats inom den philosophiska. Det är förmodligen af denna anledning, som hans disputationer från den tiden äro af omvexlande theologiskt och philosophiskt innehåll. Snart skulle likväl denne af vår P. så högt värderade och för hans bildning så väl afpassade verkningskrets blifva på våldsamt sätt störd, i det året derpå genom Danskarnes fiendtliga inbrott i Skåne och sjelfva universitetets ofredande alla föreläsningar måste inställas och de fleste Professorer nödgades för sin säkerhets skull öfvergifva både sina hus och lärosalarne. Den oförskräckte P. qvarblef i det längsta på sin plats, men måste slutligen år 1676 begifva sig på flykten och kasta sig in på citadellet i Malmö, dit äfven några

vettgiriga ynglingar följde honom för att midtunder belägringens fasor fortsätta de philosophiska eller theologiska studier, som de under hans ledning begynt. Kort före krigets utbrott hade P. ingått äktenskap med *Cecilia Torslow*, dotter till Kyrkoh. i Råby och Bjellerup, en qvinna, som prisas för utomordentliga egenskaper och som i dessa hårda tider, då han någongång för hennes skull syntes orolig, skall hafva bidragit att återställa hans lugn genom påminnelsen om Aristippi paradoxa valspråk, "att en vis man ingenting hvarken fruktar eller behöfver." I detta slags fångenskap lärer P. hafva tillbragt en längre tid eller ända till dess freden med Danmark blef återställd och K. Carl XI kunde ånyo till det öfvergifna Carolina inmana de flyktade Professorerne. På dåv. Biskop Kn. Hahns förord blef P. år 1681 af Konungen utnämd till Prim. Theol. Professor och året derpå, sedan han erhållit sacros ordines, fick han derjemte fullmakt att vara Tysk Pastor vid Cathedralkyrkan i Lund, hvarmed Domprostvärdigheten i den tiden var förenad. Han var således 50 år gammal innan han blef prest, men sedan han blifvit det, egnade han sig ock med synnerligt allvar åt församlingens tjenst. I den tiden hade man ännu icke lärt sig att betrakta en Domkyrka såsom blott appendix till cathedern. Det ansågs länge af vigt, att Domprostarne kunde predika, och först i dessa sednare tider har man funnit det icke olämpligt, att med ett så vigtigt embete bekläda personer, som hvarken kunnat meditera, sammanskrifva eller drägligt utföra en christlig predikan. Domprosten P. kunde den konsten att tala för folket så väl som för de lärde. Hans föredrag berättas hafva varit inspireradt, ja "idel spjut och naglar." Alltid skall han hafva predikat för fullt hus och det äfven då han, författningarne likmätigt, tvenne gånger i månaden förrättade Tysk gudstjenst i Lunds Domkyrka, således på samma rum dit i våra dagar en viss messa, som dock hålles på Svenska, sällan förmår sammanlocka mer än 20, högst 30 personer.

Men oaktadt vår P. således ej undandrog sig att predika för folket ej heller betraktade den s. k. cura pastoralis vid Domkyrkoförsamlingen sasom en sine cura, fortsatte han dock med samma rastlösa ifver sin professionala verksamhet medelst föreläsande och disputerande. Från den tiden inskränkte han sig naturligtvis inom Theologiens område, och är hans sista philosophiska disputation, "de sede animæ humanæ", ventilerad den 24 Maj 1676, alltså under brinnande kriget och då eljest, såsom ofvan nämdt är, uni-

versitetets cathedrar stodo öfvergifna och all akademisk verksamhet upphört. Från regeln: inter arma silent Musæ, hade således den ovanlige mannen vågat ett undantag genom ventilerandet af denna afhandling som, med författarens vanliga lugn, noggrannhet och lärdom utarbetad, genom ingenting förråder att den tillkommit under så oroliga förhållanden. Historien förmäler icke huru sjelfva disputations-acten aflupit eller om den tilläfventyrs blifvit störd genom någon extra opponent från de i grannskapet huserande fiendtliga trupperne. För öfrigt är disputationen en ganska grundlig och fin kritik af Platos, Senecas, Plotini, Aristotelis, Augustini, Origenis, Alberti M., Kesleri, Cartesii, Hogelands och Scaligers theorier om menniskosjälens förhållande till kroppen, bland hvilka den sistnämdes åsigt synes mest hafva öfverensstämt med författarens egen, hvilken han uttalar i följande ord: "anima, quamdiu est in corpore, non certæ cuidam parti est affixa, sed totum corpus peragrata, singulis partibus unita easdemque non efficienter modo sed et præsenter animans et informans, adeoque *totus est in toto*, tota in qualibet corporis parte. Anima enim est totum quoddam *essentiale*, *integrale et potestativum*, quod omnes suas potentias omnesque suas facultates complectendo, omnia sua quasi secum portat." Denna sin theori har P. med mycken omsorg och med allahanda inductionsbevis sökt utveckla och demonstrera på ett språk som, icke mindre klart än prägnant, betydligt afviker från den tidens eljest allmänt vedertagna philosophiska rotvälska. Men vi måste nu lemna philosophen Papke för att egna ännu litet uppmärksamhet åt hans theologiska bemödanden, hvaraf i det föregående redan hufvudrigtningen blifvit angifven. Af Domprosten P. har man 12 disputationer i behåll, alla utmärkta genom grundlig lärdom och sjelfständig forskning, af hvilka tvenne haft den särskilda bestämmelsen, att ventileras af en mängd sacri ministerii candidater, som på dåvar. Biskopens befallning skulle ömsom opponera och respondera under P:s auspicier. Lottkastning på stället afgjorde, hvilka partes hvar och en af dessa unge män skulle öfvertaga, och berättas det att hvarje gång sådane lärda torneringar "in auditorio Carolino novo" uppfördes, ett stort antal täflande med frimodighet trädt inom skranket. Man kan lättligen föreställa sig, hvilket lif och interesse för studier en så väl utrustad och af ungdomen värderad lärare, som P., genom dylika öfningar måste framkalla. I den tiden då nästan all lärd litteratur iklädt sig

formen af akademiska orationer, programmer och disputationer, betydde äfven ett catheder-prof vida mer än i våra dagar, då litteratörer och vetenskapsmän på flera och vida rymligare fält kunna göra flit och talenter gällande. Det förutsatte onekligen mera arbete, sakkännedom och herravälde öfver kunskapsämnet, att från catheder eller opponentsbänk försvarligt discutera lärda frågor än att, såsom nu för tiden ofta sker, genom någon mindre brochur, prisskrift, recension eller ledande artikel i en journal upphäfva sig till vetandets målsman i någon viss rigtning. Och hvad lärdomens och culturens ämnessvenner angår, torde man skäligen kunna påstå, att studentbildningen i de dagarne betydligt öfverträffade den som i våra dagar öfverhufvud helöper sig på relativt oklanderliga candidat- och licentiatsubjecter. Det Carolinska tidehvarfvet hade dessutom ett gifvet företräde framför det närvarande i klassisk underbyggnad och bekantskap med humaniora. Det är ingenting ovanligt, att träffa på alldeles fulländade konststycken efter antikens mönster i de gratulations-adresser, som efter den tidens sed i bunden stil, än på latin än på grekiska, vidfogades disputationer, som af respondenterne icke sällan voro författade och dock både till innehåll och form utbärdar profvet af en billig granskning. Det hade således ingalunda varit utan en märklig inflytelse på den akademiska tonen och bildningsgraden, som de utomordentliga män, hvilka blifvit kallade till Professorer vid den nyss anlagda Akademien i Lund, här utvecklat sitt lärdomsförråd och grundlaggt en stor, stundom europeisk ryktbarhet. Hvarhelst sådane män som Sam. Pufendorff, Nils Hyltén, Andr. Spole, M. Nordeman, Hans Bagger, Andr. Stobæus, A. Riddermark, Joh. Poppelman, Thomas Ihre och A. Rydelius uppträda såsom universitetslärare, der måste deras verksamhet framkalla icke endast håg för studier utan ock en verkligt vetenskaplig anda. Och bland dessa män intager vår P. med all rätt ett af de främsta rummen, ty både som philosoph och som theolog ingrep han med väldig anda i den akademiska ungdomens daning. Sista gången han visade sig i cathedern såsom Professor, var den 24 Nov. 1688 då han presiderade för en afhandling "de peccato originali." Få dagar derefter eller den 13 Dec. s. å. blef han, efter erhållen fullkomligt enhällig kallelse af Lunds stifts presterskap, af Konungen utnämd till Biskop öfver detta stift och till Pro-Canceller vid Carolinska Akademien. Denna utnämning skedde raskt, ty först d. 28 Nov. hade biskops-

valet på Kongl. Maj:ts nådiga befallning blifvit anställdt. Eget är, att detta biskopsval är det första, hvari Lunds stifts presterskap deltagit, åtminstone sedan Skåne blef en Svensk provins. Af de tvenne nästföregående Biskoparne hade den ene, Knut Hahn, blifvit af K. Carl XI förordnad till v. Biskop mot slutet af den gamle Danske Bisk. Winstrups lefnad och tillträdde på grund deraf tjensten omedelbart så snart Winstrup aflidit. Den andre, Enevald Svenonius, som aldrig kom att tillträda den tjenst hvartill han efter Hahns bortgång blifvit nämd, var icke heller för Konungen af presterskapet föreslagen, emedan det ända tills "den nya Kyrkolagen" utkom, var Konungens ensak att utse sådane embetsmän. Sedan utnämde Biskop Svenonius med döden afgått i Åbo, der han varit Professor i 33 år och, såsom Rhyzelius förtäljer i sin "Episcoposcopia Sviogothica", försvarat 300 disputationer samt hållit 2300 predikningar, anbefalldes biskopsval, hvarvid Kyrkoherdarne egde att kalla "1 eller 2, högst 3 värdige män." Domprosten Papke erhöll då första rummet med 205, Prof. Linerius (sedermera P:s andre efterträdare på Lunds biskopsstol) andra rummet med 38 och Superintend. Virenius (sedan Biskop i Wexiö) tredje rummet med 24 röster. P. var vid detta tillfälle i Stockholm såsom Lunds stifts fullmäktig vid riksdagen 1688. I början af Januari följande året blef han med mycken högtidlighet, i närvaro af Konungen, Drottningen, Riksens Ständer och Rådsherrarne, i Kongl. Slottskyrkan vigd till Biskop af Erkebisk. O. Svebilius, en man med hvilken P. skall hafva varit genom enahanda theologiska öfvertygelser och kyrkoreformatoriska ideer särdeles förtrolig. Återkommen till Lund i egenskap af stiftets och universitetets utkorade styresman, finna vi honom snart i full verksamhet för båda dessa kall. I Domcapitlets protokoller, som datera sig just från Biskop Papkes tillträde af stiftsstyrelsen i Lund (före denna tid finnas inga prott. förvarade i Capitlets archiv), framlyser öfverallt samma allvar, nit och ordningsanda, som uppenbarat sig hela hans embetsmanna-verksamhet igenom. I den första session hvarvid P. var ordförande såsom Biskop, nemligen d. 16 Juni 1689, vidtogos åtskilliga vigtiga åtgärder i afseende på så väl kyrko- som skolväsendet inom stiftet. Åt Carlshamns då först uppblomstrande samhälle beslöts tillsättande af en Rector Scholæ, hjelp till kyrkobyggnad och annecterande af något derintill angränsande pastorat, äfvensom åtskilliga andra organisationsfrågor och disciplinmål vid detta tillfälle

blifvit uti Capitlet ventilerade. Det synes som hade många oordningar och missbruk inom stiftet dels tillkommit under sista biskops-vacansen, dels bibehållit sig ända från Danska tiden, och en allvarsam stiftsstyrelse hade således tillräckligt att göra redan med presters och klockares upptuktelse. I synnerhet hafva de sednare varit flitigt inkallade för Capitlet, dels för subordinationsbrott, dels för hvarjehanda skandalösa bragder, som äfven esomoftast kostade dem tjensten. Ur Consist. protokoll för den 6 Nov. 1689 må följande förhör, såsom ett drag af den tidens naiva stilus forensis, här intagas:

"1:o Blefv inciterat för Consistorio, Klockaren Torbjörn Dalijn af Büürlöf, som genom ett skrift, som han tillförene inlagdt, hade besvärat sig, att han af pastor loci, Hr Jöran Gram och Dn. præposito, Hr W. Lauremberg, var d. 6 sönd. post Trin. nästförledne ab officio suspenderat, förmedelst ett spargement om oloflig sängläger med qvinfolchet Gärfelt, hvilket han förmeente skulde vahra honom osandfärdelig påsagdt; Klockaren mötte jemte Hr Probsten och pastor Jöran, och ingaf klockaren nu ett skrift emot past. L. som var helt otijdigt, i hvilcket han angifver Hr Jöran att hafva förföljdt honom alt sedan han kom dijth och i detta fall sagdt honom osanning på, med hvad meer han dherutinnan förmåhlte. Klockaren blefv, effter det var uppläsit aff Consist. tilfrågat, om det var hans skrift eller om det var skrifvit med hans vilja och om han stod viidh det som derutinnan finnes? Härtill svarade han heelt ambigue, villiandes hvarken neka dett eij heller ståå vidh det; men där dett åter blefv uppläsit för honom, tillstod han styckevijs dett han tillförene i allmänhet nekat hade. Hr Jöran sade sig intet hafva afsatt honom ifrån klockaretjänsten, utan allenast begärat att han förmedelst det elacha rychtet som om honom var utsprijdat rörande omgänge med bemählte lösa qvinfolch, ville enthålla sig från klockarestohlen, till dess han fick lagdt den beskyllning ifrån sig. Hr Probsten sade att klockaren Dalijn hade sjelf tillförene tillståäth för honom att han hade leegat hos bemählte Gärfelt, hvilket Dalijn nu för Consist. i begynnelsen neckade men sedan tillstod säijandes: hvad mehr thet vohre; man hade tillförene hördt att en ung karl hade leegat hos ett qvinfolch. Men effter som Hr Jöran fant sig mycket toucherat af klockarens inlaga, begärade han att saken måtte till verldslig rätt remitteras, dhå han ville lagligen bevijsa hvad han sagdt hade.

Resol. Aldenstund fundamentet till denna saken, neml. publica fama först måste lagl. bevijsas inför foro competenti, så finner Consist. skäligit att klock. Dalijn ad evitandum scandalum et majora mala, enthåller sig framdehles från klockare-embetet, till dess saken blifver lagligen utfördh; imedlertijd föreståås tjänsten af en tjänlig och skichlig persohn. Hvad injurie saker som Hr Probsten och Hr Jöran kunna hafva att besvära sig öfver, remitteras till competens lagligen att utföras. Imedlertijd blifver Juleoffret in sequestro förvahrat intil vijdare." Huru detta mål af verldslig rätt blifvit afgjordt, är icke bekant, men af Domcapitlets protokoll för den 5 Febr. 1690 visar sig att klock. Dalijn förgäfves hos Consist. sökte att blifva i tjensten återinsatt förrän Lagmans-rätten, till hvilken Hr Jöran appellerat från Härads-rätten som frikänt Dalijn fastän hans brottslighet blifvit till hälften bevist, fällde sitt utslag öfver honom, utan skulle han tills vidare blifva "frå tjänsten suspenderad och denna af en skickelig persohn förrättas." 4 §. i protokollet för sistnämde Consistoriidag är af märkligare innehåll. Der förekommer Biskopens straffande nitälskan för både Kongl. Maj:ts och Högv. Domcapitlets genom ett ganska eget tilltag förnärmade rätt. Ministerium i Malmö hade nemligen tillåtit sig ingenting mindre än att helt sjelfmyndigt bilda ett litet filial-capitel, ett Consistorium urbicum, som fann för godt att handlägga och afgöra hvarjehanda ecclesiastika mål. Begynnelsen af denna § lyder så:

"Eliest såsom Consistorium vahr kommen i erfahring, huru såsom Ministerium Malmogiense icke allenast brukade Consistorii nampn utan och hade A:o 1682 låtit göra sig ett sigill och derpå utsticht: Sigill. Consist. Malmog. Alltså blef Hr Probsten M. Hambræus tillfrågad af hvad myndighet de sådant giorde och hvem sådant Consistorium confirmerat hade? R. Sädant hade af långliga tijdher varit brukeligit, men lände doch icke pl. Vener. Cons. Lundensi till någon prejudice, effter alla saker som af någon vicht vohre blefve dijth remitterade. Hans Högvördighet Biskopen lät Hr Probsten då föreläsa Kongl. Maj:ts allernådigste Resol. daterat d. 13 Juli 1680, hvarutinnan H. K. Maj:ts Consistorium i Lund allena autoriseras att värcket sköta och hafva det nampnet här i stiftet Blefv fördenskull Hr Probsten strängeliga åtvarnat ifråu den titulo sig att enthålla, thy fast deth att Ministerium kunde en och annan tijd, när så behöfdes, församblas och hålla conference, om

hvad som till en god ordning i församblingen kunde förnöden vahra, så kunde de doch icke, utan prejudice af Kongl. Maj:ts allernådigste resol. tillmätha sig nampn af Consistorio" o. s. v. Föröfrigt synes hela affären ej hafva haft någon vidare påföljd för Prosten Hambræus eller att han derigenom förderfvat sin sak med Högv. Domcapitlet. Tvertom har han åtskilliga gånger i en sednare tid varit adjungerad såsom extraordinarie ledamot i samma collegium, som han på detta tilltagsna och egenmäktiga sätt fallit i embetet. I våra dagar skulle ett slikt försök näppeligen aflöpa så lindrigt.

Såsom en tidsbild må här äfven intagas ur Domcapitlets protokoll för samma dag. "§ 2. Vahr garnizons-presten i Landscrona Hr Eric Åmann, effter Hr Probsten M. Hofverbergs begiäran, inciterat, (1.) förthy att han uthi dess embethe gjordt åtskilliga intrång, (2.) med äreröriga ord honom angrijpit. Hr Eric comparerade; citationen blef för honom upläsin. Hr Eric svahrade sig intet vetta, hvarutijnnan han skulle gjordt honom något ingrep, effter som han har sin egen à part försambling, men förmeente att Hr Probsten fast meera gjordt honom intrång, det Kyrkioboken skulle utvijsa. Communication med Probsten förmeente han reent aff öfverflödig vahra, emädhan Öfversten hade sagdt att hvad saker förefalla kunde, för Consistorium skulle angifvas. Hr Probsten insinuerade sin skriftliga inlaga som blef läsin. Lätt och upläsa åtskilliga beedigade attester. Hr Eric begiärade dilation, förmeenandes sig annorlunda kunna bevijsa.

Resol. Hvad Consistorial sakerna angå, gifves honom dilation på 14 dagars tid; men hvad verldsligit är, då, där det per viam compositionis intet kan imellan honom och Hr Probsten bijläggias, remitteras saken till verldslig Rätt. Hr Eric blefv i det öfriga alfvarligen förmanat uti embetssakerna att communicera med Hr Probsten, på det en och annan oordning icke skulle förelöpa."

Den 19 Febr. s. å. "præsentib. Reverendissimo D:no Episcopo et pl. Reverendis et præclarissimis D:nis Proff. Linnerio et Daalhem, comparerade Hr Probsten M. Joh. Hofverberg och garniz.-presten Hr Eric Åmann i Landscrona ang. den tvistigheten dem imellan är, hvilchen för 14 dagar sedan för Consist. varit hafver. Hr Erik insinuerade ett bref från välborne Hr Öfversten som blef läsit, hvaruttinnan Hr Öfversten förmähler gerna see, att den tvistigheten genom någon god composition kunde bijläggias. Hr

Probsten svarade att han intet var obenägen hellre att taga en skiälig satisfaction än liggia uti trätta, såge derföre gerna att ett pahr goda männ på hans sijda och ett par på Hr Erics kunde saken företaga och på besta sätt dem imellan afgiöra och bijläggia, ervählandes Hr Probsten dertill magnif. D:num Rectorem och Hr Prof. Stobæum. Hr Eric sade sig villia begiära af Hrr Proff. Lagerlööf och Ehrenborg att de den mödan ville sig påtaga; och blefvo parterna altså remitterade sådant hos dem att sökia, hvilchet och vandt sin fullbordan, att de med hvarandra förlijkte blefvo." Några år derefter ertappade Domcapitlet samma Hr Eric Åmann, som då blifvit till Kyrkoherde i Höja och Starby befordrad och sedan en tid varit "ab officio suspenderat", hvaröfver han hos Kongl. Maj:t sig besvärat, med följande bedrägeri: "A:o 1693 d. 16 Aug. inkom Hr Eric Å. med ett K. Maj:ts bref af d. 23 Julij hvarutijnnan H. M. allern. remitterat hans supplique till Consist. att förklara sig uppå, hvarföre han är suspenderat. Consist. tillfrågade honom, om han hade sitt ordinationsbref med sig, effter han åtskilliga gånger därom för detta var blefven både af Consist. tillskrifvit så och genom Probsten insagdt? Res. sig dett nu ej hafva med sig. 2:o Q. Hvarut och af hvem han var ordinerat? Res. Sig med snaraste villia derpå svara och vijsa sitt ordinationsbref, doch icke förrän han fick att vetta hvem som honom angifvit hade. Consist. förehölt honom derpåå, att där han intet directe svarade (effter såsom publica fama gaf Consist. orsak härom att fråga), blefve det honom för en species contumaciæ ansett. Dock lijkvähl fick Consist. intet categorisk svar af honom, uthan han sadhe nu, han ville framvijsa sjelfva originalet af sitt ordinationsbref, nu åter att om han hade förseet sig, ville han bidie om förlåtelse. Kunde alltså Consist. intet vijdh så fatta saker relaxera den suspension som in synodo vahr gjordt, uthan blef honom ansagt att Consist. med sin underd. förklar. uppå hans ingifne supplique ville inkomma." Den 26 derpå följ. Sept. "comparerade för Consist. Kyrkoherden Hr Eric Åmann i Höja effter åtskilligt före detta till honom afgångne ordres och påminnelser att framvijsa sitt ordinat. bref, effter såsom publica fama spargerade, såsom skulle han iche vara ordinerat. Hr Eric producerade nu en sedel, på ett qvartblad skrifven, under Consist. Eccl. Strengnæs. Majori Sigillo, så och ett nampn underskrifvit, Magnus Hyltius som skrifvit sig Notar. Consist. Strengn., i hvilchen förmähles att Hr Eric vahr, rogatu Consist. Up-

saliensis, ordinerat i Strengnæs den 23 Maij 1677. Men såsom cognomen Åmann var uthi bemählte sedel raderat och så märkt, att man icke sådant nampn deraf giöra kunde, blef resolverat att där skulle skrifvas Consist. Strengn. till därom. Consist. frågade eliest, om Hr Eric länge hafft denna sedel? R:o Ja, sedan han blef ordinerat. Anbelangandes hans suspension blef resolverat, att aldenstund där är skrifvit H. Maj:t till därom, förblifver därmed in statu quo, till dess något svahr från Consist. Strengn. eller H. K. Maj:t ankommer; och blef han alltså, effter begiäran, hemförlofvad." År 1694 d. 14 Febr. "comparerade åther Hr E. Åhmann från Höija och Hr biskopen förehöldt honom hela sakens förlopp från begynnelsen allthär till; huru han varit citerat till Synodus men eij vehlat mötha, fast han vahr här i staden, hade rest åth Stockholm och åtskillig osanning H. K. Maj:t förebracht till Hr Biskopens gravation; contesterandes Hans Högv. derjämpte inför Gudi, sitt egit samvete och hvar ärlig mann, att han intet härutinnan aut ab odio eller studio partium giordt hade uthan det som hans embethes plicht honom tilhört att giöra, villiandes gerna af hjertat förlåtha honom, Åmann, allt hvad dhenne moth hans egen persohn giordt hade, ithy han Hr Biskopen hade i Stockholm så illa sökt med sina calumnier att denigrera. Ytterligare tillspordes han, hvarföre han eij den XI Oct. sistl. effter Cons:ii stämning här comparerade? R:o Han inthet var på den tijdhen hemma. Hvarföre han dhå var bortrest? om han metu poenæ vahr bortgången? R:o Han viste honom stod ondt före; viste alltså inthet hvad han i sådan sin ängslan sig skulle företaga. Huru länge han var borta? R:o Een månads tijd vahr han öfver på andra sidan, i Helsingör och låg imellertijd någon stund sjuk där. Inlefrerade därpå en deduction om sitt väsende och de passager från första begynnelsen A:o 1677 till närvahrande tijd, i hvilchen han reent uth bekiänner sigh eij vahra någonsijn ordinerat eller prestvijgd uthan af sig sjelf sigh företagit prestembethet och dess sysslor att förrätta. Om någon hade examinerat honom? Neij. Om han frequenterat någon schola? Ja, i Stockholm under M. A. Löfstadio. Om han varit vid Academien? Ja, i Upsala under Rectore M. Joh. Columbo. Om han något testimon. acad. hadhe? Ja, men nu iche med sigh. Om där vore någon lefvande som han hade kiändt vid academien? R:o En be nämpnd Pehr Hambiörn som hadhe varit hans camerat vijd acad. Om han haar vahrit värfvad till dragonn? Neij,

dett skulle inthet befinnas. Blef altså resolverat, att om detta alt skulle H. K. Maj:t tillskrifvas, Dess allernådigste villia därom vijdare att förnimma; och blef Åmann alfvarligen ansagdt aldeles intet med presteembethet i någon måtto sig att befatta."

Af Domcapitlets protokoll den 14 Juli 1694 inhemtas att "sedhan Eric Åmann såå igenom egen bekännelse som af andra skiäl befunnits inthet vahra en ordinerat prestman, han nu fått den dom att förvijsas landet för sitt grofva brått."

Ännu ett par exempel på 1600-talets prest- och klockare-conduite samt sättet hvarpå denna af myndigheterna i den tiden beifrades, torde våra läsare benäget inhemta ur samma källa hvarifrån ofvanstående blifvit taget. Anno 1692 d. 26 Oct. "voro inför Consist. citerade 2:ne prester, nemligen Hr Jöran Rhydius i Knästorp och Hr Claes Kock i Ö. Thorp, för någon excess som förl. 16 Julij uthi Malmö skall vahra passerat, därom så vähl af 2:ne Probstar M. Arenchil och Hr Vilhelm Lauremberg förl. 10 Aug. i Malmö är inquirerat som sedermera och af General-Gouv.-fiscalen Donner vijdare ransakat. Svaranderna begge comparerade, blefvo inkallade och af H. Högvördighet samma sak förehållen. Blef lijkaledes för dem läsit fiscal Donners bref till Probsten Hr Vilhelm; hvaruppå Hr Jöran svarade att fast det vohre menskligit falla, doch ville han förmoda det icke skulle befinnas så grofft som det angifvit vahr. Ingaf derpå sitt skriftliga svahr som blef läsit. Hr Claes ingaf sitt svahr à part som äfvenvähl blef läsit. Blef och läsit Hrr Probstarnes Arenchils och Laurembergs inquisition hållen i Malmö 10 Aug. sistl. jämpte dhe vittnesbyrd som den 28 Aug. där uthi Malmö äro hörde. Effter saken något var öfvervägadt och ventilerat, blef ändtligen sålunda resolverat:

Att aldenstund ex actis nogsampt sees, dett Hr Jöran och Hr Claes (1.) iche allenast vahrit in caupona publica, hvilchet prestmän iche vähl anståår, utan och (2.) derstädes spelat och dantzat och sådant iche een dag allenast uthan 2:ne och särdeles (3.) på en lögrdag, då de billigt hade bordt vahra hemma och deras embethe tillbörligen i acht taga; altså, ehuruvähl Consist. kunde i anledning af Kyrkolagens 19 §. dem med högre straff beläggia, doch såsom de tillförene ett godt nampn och rychte haft, stadnar Consist. dervijd att Hr Claes, såsom den där mest brättslig härutinnan befinnes, böhr inom 14 dagar hären effter till

Tyska Kyrkian i Malmö erläggia och betabla Trettio Dahler s:mt och Hr Jöran till bemählte kyrkia äfvenvähl erläggia femton Dal. s:mt och sådant ovägerligen effter 14 dagars förlopp. Blifvandes begge derjämpte alfvarsambligen förmaante vähl att häreffter taga sig för slijka excesser till vahra, vettandes att der de komma igen på sådant sätt, skola de mista deras kall."

Anno 1692 d. 18 Nov. hade Hr Probsten och Kyrkoh. Jonas Petri Nericiensis i Raflunda för Consist. instämt klockaren Johan Larsson som "deels af okunnighet (i thy att han lijtet kan läsa, mindre ungdomen uthi skrifvande informera) dels för sijdovyrdnings skull emot Hr Probsten iche längre kunde vahra hans klockar." Sedan okunnigheten blifvit af Consist. sannfärdig befunnen, blef det fråga om "sijdvyrdningen", och upplystes att denna i synnerhet bestått deruti, att klockaren någon viss söndag "strääkt af thobach, när han stod upp vijd altaret", hvilket Joh. Larsson bekände hade "skett een gång, då han 2 à 3 dagar hade mäst dricka vattn och fandt sig opasslig; att han då om morgonen toog en pijpa thobach; sedan mehnte han sådant intet vahra skeet." Hvad straff tobaksrökningen ådragit klockaren, synes ej af protokollet, enär "förmedelst infallande affton och mörcher saaken till annan dag måste upskiutas."

Det var föga mer än fem år Lunds stift och universitet hade att hugna sig af Biskop Papkes lugna och rättvisa styrelse. Denna tiderymd var dock tillräcklig att göra honom till föremål för allmänhetens vördnad, förtroende och kärlek. De sextiosex unga män, som han till predikoembetet undervisat, examinerat och invigt, berättas alla i honom hafva älskat och vördat en fader. Hela den akademiska ungdomen skall han hafva omfattat med samma ovanliga välvilja och omsorg sedan han blifvit Pro-Canceller, som i den tiden han var Professor. Åt universitetet lyckades det honom att hos Konungen, hvars synnerliga ynnest han egde, utverka åtskilliga nya anslag och medel till behöfliga inrättningar. Att han äfven som Biskop hade tid och håg öfriga för litteraturen, bevisa särskilt de tvenne synodal-disputationer man har af honom i behåll, nemligen en af 1689 "de Deo uno in essentia et trino in personis" och en annan af 1692 "de officio Christi." Det var derföre en skyldig gärd åt den allmänt erkände vetenskapligheten, då Biskop P. vid jubelfesten 1693 blef utnämd till Theol. Doctor. Samma år hörsammade han sin Konungs kallelse

att öfvervara den så högt älskade Drottn. Ulrika Eleonoras jordfästning i Stockholm. Återkommen derifrån insjuknade han, under en visitations-resa åt de nordliga trakterna af sitt stift och kort efter det han i Christianstad ordinerat tre prester, hos sin måg, Kyrkoherden i Åhus O. Aulin, hos hvilken han efter den vackraste dödsberedelse afled d. 9 Mars 1694. Ur Prof. Stobæi ofvanåberopade programm vid Prof. Riddermarks parentation öfver P. kan författaren ej neka sig att slutligen återgifva följande fragment af berättelsen om Biskopens sista stunder: "Sedan vår förklarade tvenne dagar före sin bortgång ur denna oroliga och svekfulla verld blifvit delaktig af absolution och Herrans hel. Nattvard, bekände han sig vara fullkomligt mätt af lefvande och färdig att lyda Guds sista kallelse. Den stillhet och devotion, hvarmed han således förklarade sig redo vara att framträda för den Eviges domstol, voro till den grad hänförande för hans omgifning, att alla, åtminstone för en stund, glömde sin sorg och kände sig saligt upplyftade med honom. Och sedan han ofta suckat med den gudfruktige Simeon: Herre! nu låter Du din tjenare fara i frid, tillbragte han det öfriga af dagen i oafbruten tystnad, liksom hänsjunken i känslan af den tillkommande verldens krafter. Morgonen derpå äskade han en psalmbok, och sedan han med egen hand uppslagit en af de hymner han alltid mest värderat, började han lik en döende svan att sjunga med hög och klingande röst om Guds outgrundliga nåd och kärlek i Christo, om den barmhertighet honom hela hans lif igenom blifvit vederfaren och om sin längtan att skiljas hädan för att evigt och saligt vara när Christo. Detta lofsjungande afbröts för en stund af ett gripande tal till hans närmaste (hvilka han kallat till sin bädd), deruti han lade öfversvinnelig tröst och uppmuntran jemte de allvarligaste förmaningar mot alla onda makters svek och bedrägeri. Derifrån öfvergick han till förböner för Konungen och fäderneslandet, för den stridande kyrkan i allmänhet och för alla dess anfäktade lemmar isynnerhet samt slutligen för sin ädla, i tro och kärlek ståndaktiga maka och för barnen, som Gud honom gifvit hade, anbefallande dem alla åt Jesu öfverstepresterliga hjelp och förbön. Derefter tystnade han åter för hela den dagen, med undantag af ett och annat sakta utrop: min Jesu! hvi dröjer du? Följande dagen förklarade han helt bittida, då han uppvaknat efter en rolig sömn, med den gladaste uppsyn, att nu vore hans sista dag inne, hvarpå han välsignade sin vid sängen knäböjande

hustru äfvensom den inträdande mågen, som han tackade särskilt för det lugn och tillfälle denne beredt honom i sitt hus att, ostörd af alla jordiska omsorger och bestyr, kunna helt öfverlemna sig åt det stora, ena bekymret. Sedan hördes intet ord från hans läppar mer än dessa: Jesu! Dig jag lefver och Dig jag dör, din är jag och din skall jag evigt vara." Biskop Papkes barn voro följande: 1. *Johanna Maria*, född 1676, gift med Directeur Danckwardt 1691 och död 1721; 2. *Johan Herman*, född 1680, död såsom studerande 1698; 3. *Carl*, född 1681, död såsom Biskop och Pro-Canceller i Lund 1740; 4. *Knut* och *Elsa Christina*, döde i barndomen.

(Källor: A. Stobæi programm vid Riddermarks parentation öfver P. Lund 1694. — Rhyzelii Episcoposcopia. — Döbelns Historia Acad. Lundensis. — Ståhls Biogr. Underr. om Lunds Proff. — Lunds Domcap. prott. för åren 1689-94.) P. G. A.

PAPKE, CARL.

Son af ofvannämde, dåvarande Prim. Theol. Professorn, sedermera Biskopen Doct. *Christian Papke* och dess hustru *Cecilia Torslow*, föddes han i Lund den 1 Oct. 1681 och förlorade redan vid 6 års ålder sin fader, men erhöll genom sin förträffliga moders aldrig sparade kostnader och omsorger en särdeles vårdad uppfostran under enskilta informatorers ledning ända till år 1703, då han med utmärkelse tog student-examen och började synnerligen vinnlägga sig om philosophi och vältalighet, hvarunder han träget och företrädesvis begagnade den namnkunnige Prof. Andr. Rydelii så enskilta som offentliga föreläsningar, med den framgång, att han följande året författade och under Philos. Professorn, slutligen Erkebisk. Dr Steuchii præsidium försvarade en disputation "de Herodianis", som genom ett rent och elegant språk redan bådar den store stilist, man en gång i honom skulle se utvecklad. Gradual-disputationen "de Meti a Jove deglutita" är äfven af honom sjelf författad och af Præses, Prof. Andr. Stobæus, såsom ett fulländadt mästerstycke prisad. Philos. Magister 1706, började han studera Theologi under den celebre Th. Ihre, hvarmed han fortfor till 1708, då han begaf sig till Greifswald, der han tre gånger uppträdde i cathedern, såsom Præses försvarande en af den bekante Theologen D:r Majerus utgifven curiös afhandling med titeln: "Paulus Suecorum Apostolus", som på sin tid lärer väckt mycket uppseende. Från Greifswald begaf han sig till Rostock, hvars lärosäte på

den tiden, var illustreradt af Qvistorp, Fecht, Gruneberg m. fl. utmärkta Professorer, med hvilka P. berättas hafva plägat förtroligt umgänge, jemte det han, så mycket den korta tiden medgaf — han uppehöll sig endast några få veckor i Rostock — hörde dem föreläsa. Derifrån tog han vägen åt Hamburg, der han äfven vistades blott en kortare tid, men dock tillräcklig för att derunder träffa ett närmare vänskapsförbund med Prof. Fabricius, som då var den stadens yppersta prydnad. Sedan skyndade han öfver Berlin till Sachsen, der han i förbigående besökte åtskilliga Akademier och ingick lärda bekantskaper, som skulle skänka honom glädje hela lifvet igenom. Hufvudsakligen stod dock hans håg efter Wittenberg, dit han anlände vid slutet af år 1708, för att qvarstanna der något öfver ett års tid, då han studerade theologi under de trenne orthodoxiens lika nitiske som lärde förfäktare, Proff. Neumann, Wernsdorf och Loescherus. Uteslutande egnade han sig likväl icke åt theologiens studium, utan begagnade derjemte tillfället att höra den utmärkte läkaren Vaters föreläsningar i anatomi och experimental-physik, äfvensom Clausingii i mathematik och moral. För att ännu mer utvidga sina kunskaper som polyhistor och i synnerhet för att göra en grundlig curs i Leibnitziska philosophien hade P. ämnat uppehålla sig ännu någon tid i Tyskland, hvarest flere berömda universiteter lockade hans håg, då han från Lund erhöll den sorgliga underrättelsen om Danskarnes inbrott i Skåne, till följe hvaraf det ekonomiska tillståndet inom hans slägt blifvit sådant, att de som hittills bekostat hans resor utomlands ej längre hade tillgångar att underhålla honom. Han måste således öfvergifva sin resplan och återvända till fäderneslandet i början af år 1710. Vid ankomsten till Lund fann han sig af akademiska senaten vara enhälligt föreslagen till Extraord. Professor i Kyrkohistorien efter den nyligen med döden afgångne Prof. J. Winslow, en utmärkelse som var honom fullkomligt obekant, men såsom ett uttryck af den aktning och det anseende han redan då inom lärda verlden förvärfvat, måste hafva varit honom en angenäm välkomsthelsning. En annan person, yngre än P. och säkert mindre förtjent än han, nemligen M. Hegardt, blef dock af K. Rådet utnämd till Professor efter Winslow. Lyckan syntes nu vår P. särdeles oblid. Således, oaktadt han någon tid derefter af Consistorium åter blifvit föreslagen och recommenderad till præpositus vid "Convictorium regium" samt Extraord. Theol. Professor, blef han ånyo förbigången och

framsläpade sitt lif i fattigdom och bekymmer, utan lön eller något slags offentligt understöd, men oafbrutet verksam genom enskilta föreläsningar, dels i theologi, dels i philosophi. Ett ganska grundligt arbete har man af honom från denna tid uti disput. "de Criterio veritatis philosophicæ", ventilerad i Lund den 24 Maj 1712, hvaruti på ett och annat ställe en hemlig, dyster scepticism gifver sig tillkänna. En annan akademisk afhandling af samma år "de Antimusis" har biographen ej kommit öfver, vet alltså ej att angifva dess charakter. År 1715 erhöll P. nådigt förordnande att efter Ethicæ et Juris Naturæ Prof. Lunderstens död offentligen föreläsa öfver S. Pufendorffs bok "de officio hominis et civis." Detta uppdrag synes dock ej hafva medfört något löneanslag åt den betryckte mannen, som emellertid hade ingått en äktenskaplig förening med *Christina Repplerus*, dotter af en Lector i Calmar och Kyrkoh. i Ljungby, M. Olaus R., hvilken förbindelse ådrog honom det nya bekymret att underhålla en årligen tillvexande familj. Först år 1716 dagades det för honom. Knappt hade K. Carl XII kommit att gästa Lund och genom sin personliga närvaro gifva de akademiska ärenderna en ny och raskare gång, förrän Mag. Papke blef befordrad till Eloqu. Professor efter C. Schultén, som erhöll transport till LL. OO. professionen. Papkes fullmakt är utfärdad d. 25 Sept. 1716, således på femte dagen efter Konungens ankomst till staden. Denna befordran hade P. icke ens påtänkt, ännu mindre i laga ordning sökt. Det var efter inhemtad kännedom om hans ovanliga skicklighet i latinet, hvarom alla hans disputationer buro honom vittne samt om den grundliga och vidsträckta lärdom han documenterat "in humanioribus", som Konungen beslöt att utan ansökan och förslag insätta P. på en plats, der han både kunde verka till Akademiens gagn och hafva utkomst för sig och de sina. Akademiens Pro-Canceller, Biskop Linnerius, lärer hafva gjort Konungen uppmärksam derpå, att Schultén, som var stor orientalist, borde efter den nyligen till Domprost befordrade Professor Humerus förflyttas till lärostolen i Österländska språken, för att lemna rum åt universitetets då för tiden störste latinare, Mag. Papke. Begge de således utnämde Professorerne fingo genast tillträda deras tjenster, och var H. Maj:t sjelf tillstädes vid deras installation, då det äfven lärer gått högtidligen till. Det var vid detta tillfälle, som Prof. Schultén höll sitt bekanta tal på hebreiska språket, hvaraf Carl XII var en lika uppmärksam åhörare som competent do-

mare, hvilket sednare han till den lärde Professorns synnerliga förvåning lät förstå genom en ganska fin kritisk anmärkning vid dess hållna föredrag. Det lärer roat Konungen, att låta de lärde veta det han ej så illa användt sin tid i Bender, der han verkligen skall med stor ifver hafva studerat österländsk litteratur, jemte det han vexlade sina diplomatiska noter med alla dessa Khaner, Hospodarer, Kneser och Seraskierer, som han sökte bringa i harnesk mot sin och deras då endast alltför öfvermäktige fiende. Att Carl XII varit en grundlärd man, derom voro Lunds Professorer i den tiden så mycket fastare öfvertygade, som de nästan alla, hvar för sig, kommit i erfarenhet af hans öfverlägsna kunskaper, dem han icke under sitt vistande i Lund, såsom nästan alltid eljest, visade någon sorgfällighet att fördölja. Men var han sjelflärd, så visste han ock att hedra och uppmuntra lärdomen. Det är icke den minst interessanta period af denna oförliknelige Konungs bragdrika, herrliga lif, då han nära tvenne år uppehöll sig i Lund och tycktes alldeles upptagen af akademiskt-vetenskapliga interessen, midtunder det hans tid och omtanka likväl räckte fullkomligen till icke allenast för hvarjehanda romantiskt äfventyrliga och utomordentliga företag, än för utkastandet af en mängd djupa och högsinta statsmannaplaner. Aldrig var någon märkligare act å färde vid lärosätet, som icke han bivistade, och ingenstädes, hvarken på offentliga föreläsningar, akademiska bibliotheket, disputationer eller vid Consistorii sessioner kunde man göra sig säker för Konungens öfverraskande besök. Men öfverallt var han välkommen, och skall Prof. Papke särdeles hafva förstått att i de vackraste improviserade latinska tal gifva sin förtjusning luft hvar gång hans lectioner blefvo besökta af hans kunglige Mæcenas.

Såsom Eloqu. Professor gaf P. oafbrutet, på uppmaning af sin fordne lärare, Philos. Prof. A. Rydelius, som önskade ledighet derifrån för utgifvandet af sina flerfaldiga skrifter äfven utom disputationsformen, enskilta föreläsningar äfven i philosophien ända tills han år 1730 efter samme Rydelii afgång till Theol. faculteten erhöll transport till dennes philosophiska lärostol, den han dock året derpå lemnade, då han likaledes öfverflyttades till Theol. faculteten, der han först blef utnämd till tertius och kort derefter till secundus Professor. Såsom philosoph hade han utgifvit 26 metaphysiska afhandlingar och 13 rhetoriska, alla utmärkta så väl genom en grundlig bekantskap med ti-

dens litteratur, som i synnerhet genom stilens behag, hvari troligen ingen af hans efterträdare före J. Lundblad och M. Fremling honom öfverträffat. I originalitet och sjelfständig philosophisk forskning uppnådde han likväl aldrig sin fader, Christian Papke, som öfver 50 år före honom med så utmärkt heder förvaltat Log. et Metaphys. professionen. Carl P. synes hafva saknat egentlig speculativ dristighet och förmåga. Hans polemik mot Leibnitz och Wolf andas mera dogmatismens bekymmer än frisinnad, oväldig kritik. Det är artigt att se denna naiva nitälskan mot en förment "materialism" i den numera erkändt spiritualistiska monad-läran och huru man vädrade "fatalism och deism" i den piöst-ödmjuka theorien om en harmonia præstabilita. Pascal, Poiret, Malebranche, Chauvin och Buddeus m. fl. af den tidens trosphilosopher synas hafva bäst anslagit P:s frombetskänsla. En viss oemotståndlig dragning åt mysticism förde honom i synnerhet nära intill de tvenne förstnämde, hvilkas åsigter man finner i hela deras resignationsbehag återgifna af P. på ett fullkomligen ledigt och rent klassiskt språk. Äfven hans theologiska disputt., t. ex. den han år 1733 utgaf såsom specimen pro gradu doctoris "de oeconomia gratiæ applicatricis", äro på ganska vacker och angenäm latin författade. Från den gamla scholastiska surdegen hade vår P. alldeles lösgjort sig. För öfrigt äro hans disputationer naturligtvis strängt renläriga. Bland tidens theologiska villfarelser är det framförallt syncretismen, arminianismen och de envisa synergistiska meningarne han bekämpar. En väl skrifven synodal-disputation har man af honom från år 1732 "de imagine Dei in homine integro." Han hade således ärligen förtjent den Theol. Doctors-hatt, som honom d. 3 Mars 1733 af en "mild öfverhet" förärades. I den tiden blef icke gerna någon med högsta theologisk värdighet beprydd, som ej var en erkänd mästare af vetenskapen. Först längre fram i frihetstiden började det fatala slöseriet med hattar af kunglig nåd och på episcopal recommendation, som så betydligt nedsatt priset på denna till en blott fåfänglighetsvara nedsjunkna värdighet och som gjort att män af verklig theologisk lärdom helst sett sig förbigångna vid en så tvetydig ärebetygelse. Doctor Papke, som några år förut, i Mars 1729 blifvit prestvigd och derefter genast Kyrkoherde öfver Stäfvie och Lackalänga præbendepastorat, var både inom stift och universitet allmänt erkänd såsom till både hatt och pastorat fullt berättigad och förtjent. Ett uttryck af presterskapets förtroende erhöll han genom

dess kallelse, att år 1734 vara stiftsfullmäktig vid den då hållne riksdagen*), efter hvars slut P. den 5 Mars 1735 af Konungen utnämdes till Prim. Theol. Professor och Domprost. Från denna tid tyckes han mera hafva tillhört kyrkliga än vetenskapliga interessen. Åtminstone har man sedermera ingen disputation af hans hand, men deremot icke så få predikningar och parentationer. Redan i Stockholm var han känd såsom lycklig predikstolstalare, hvilket lärer vållat att han af Storkyrkoförsamlingen blef kallad till en af de förste profpredikanterne derstädes vid den under riksdagen 1734 inträffade ledigheten. P. skall dock på högre ort gifvit sin önskan tillkänna, att denna kallelse måtte lemnas utan vidare afseende och att han i stället måtte erhålla Domprost-embetet efter Rydelius, som då blifvit utnämd till Biskop öfver Lunds stift. Det berättas, att P., som jemte Rydelius varit uppförd på detta biskopsförslag, af Kongl. Maj:t äfven haft anbud af fullmakt å den tjensten, men att han undanbedt sig en sådan nåd för att se den öfverflyttad på sin "aldrig nog värderade, trogne och älskade lärare", A. Rydelius, såsom en af Svenska Kyrkans ypperste pelare och såsom den ostridigt störste vetenskaplig theolog, som fäderneslandet i den tiden egde. Det dröjde likväl ej länge innan P. åter skulle komma i åtanka til biskopsvärdigheten i Lund. Ty sedan Rydelius år 1738 af lidit, blef Domprosten P. till hans efterträdare, af stiftet presterskap, föreslagen i första rummet med 201 röster då deremot Proff. Henr. Benzelius och Magn. Rydelius (e yngre broder till Andr. R.) erhållit icke hälften så många eller 93 röster hvardera. Papkes kallelse lärer varit nära om icke fullkomligt enhällig, liksom när hans fader, Ch P. jemt 50 år förut erhöll en lika ärofull utmärkelse presterskapets förtroende på samma ställe. Vår P:s ful

*) Såsom riksdagsman synes P. hafva tillhört det moderata pa tiet 1734. I Preseståndets prot. för denna riksdag finner man i tet märkligt anförande af honom. Följande riksdagen, år 1738 han äfven var sitt stifts fullmäktig, framstår han icke heller på n got utmärkt sätt. Endast vid frågan om de fem Riksråden, Gre varne Bondes, Barks, Hårds, Bjelkes och Creutz's afsättning fr deras embeten har P. på allvar tagit till orda mot Secreta-utskotte pretenderade maktfullkomlighet och mot Erkebiskopen, som i stånd tyckes hafva gått det höglofliga utskottets ärender. I prot. för d 3 Mars sistnämde år "höll Biskopen Dr Papke före, att som Stå den (?) äro våra committenter, så dependera vi af dem och icke Secreta-utskottet." Se Ahlqvists Bidrag till Svenska Kyrkans o Riksdagg. hist. ur Preseståndets archiv, 1:a h. s. 234. Sthm 183

makt på Biskops- och ProCancellers-embetet i Lund är utfärdad d. 8 Nov. 1738 och hans faders d. 13 Dec. 1688. Ännu ett par egna öfverensstämmelser eller enahanda tilldragelser i dessa båda mäns yttre individuala utveckling må här anmärkas. Så väl fadren som sonen befordrades till Professorer vid Lunds Akademi, hvardera i sjunde lustret af deras lefnad och båda nedlade de sin biskopsstaf efter nyss uppnådda 59 lefnadsår. Papke d. y. var Biskop endast något öfver 13 månader. Han dog i Lund d. 1 Febr. 1740 och hann således icke mycket uträtta af allt det goda han så väl för universitet som stift hade föresatt sig. Kort efter sin hemkomst från riksdagen tillträdde han embetet och fattade genast med kraft uti dess mångfaldiga och maktpåliggande ärender. I Domcapitlets protocoll för d. 2 Maj 1739, der det heter i §. 1, att "Hr Biskopen Doct. Carl Papke företett sin medfängne Kongl. fullmakt in originali, efter hvars uppläsande han höllt ett litet tal till Hrr Consistoriales, som besvarades af Hr Domprosten och Prof. Dr H. Benzelius, hvarefter välbemälte Hr Dr Papke intog sitt biskopssäte uti Consistorio", förekommer redan utom 16 andra mer och mindre vigtiga mål den bekanta process mot Kyrkoh. von Bergen i Frillestad, hvarunder P. ådagalade lika mycket rättvisa och saktmodig vishet som Benzelius väld och symbolicistiskt bittra ensidigheter. Likaledes finns i samma protocoll begynnelsen till de stormar, som illvilliga och afundsjuka embetsbröder uppväckt mot en annan prestman, den väldige P. Murbeck, som i den tiden var v. Pastor i Hesslunda och som i broderlig förening med von Bergen hade i dessa "dödsens ängder" med lefvande ordets predikan åstadkommit starka rörelser inom församlingen. Redan före Biskopens hemkomst hade den intolerante Domprosten Benzelius anbefallt dessa prestvisitationer i Frillestad och Hesslunda, som vållade så mycket förargelse och föranledde den mångåriga rättegång, hvars resultat för von Bergen blef först suspension och sedan afsättning från embetet, men för Murbeck stannade vid första varningsgraden och en mängd smärre vexationer, sådane som alltid kunna stå ett Domcapitel till buds, särdeles mot obefordrade och missible prestmän. Murbeck kom i god tid undan dessa förföljelser, men v. Bergen, den i sjelfva verket alldeles oförvitlige, renlärige och i allo Lutherskt sinnade mannen, hvars skoremmar Hrr Doctorer Benzelius och Engeström, jemte alla deras nedrige redskap, Häradsprosten Eric Sinius i Brunnby, Kyrkoherden, sedermera Prosten Dr Casten

Aulin (icke Kulin som han oftast blifvit benämd) i Kropp, Kyrkoh. Corvin i Båslöf och Otterström i Ottarp samt vice Pastor Angelin i Frillestad, visserligen ej voro värdige att upplösa. — Von Bergen afhölls från embetet i 12 runda år, hvarunder han med hustru och 14 barn måste lefva på almosor af sina fattige, gudfruktige och honom så varmt tillgifne f. d. åhörare, tills han ändtligen å högre ort fick rätt mot sina högvördige vedersakare och blef i embetet och i sina församlingar åter insatt. Till Biskop P:s heder bör nämnas, att han icke haft det ringaste del i hela detta oväsen, utan tvertom motarbetat det så vidt af honom kunde bero. "Med faderlig mildhet hade han, enligt v. Bergens egen berättelse, förmanat denne att vara på sin vakt så väl mot egna öfverilningar af sitt choleriska temperament, som mot yttre fienders afundsfulla stämplingar", och sedan v. Bergen i en uti ganska ödmjuka och mer än tillräckligt vördnadsfulla ordalag affattad skrift till Domcapitlet af den 23 Januari 1740 anhållit om förlåtelse för det felsteg han tilläfventyrs begått mot de af Domcapitlet förordnade "Herrar Visitatores, som dock mot honom och hans församlingsboer framfarit på ett nog oskickligt och förfördelande sätt", erhöll han, såsom det tydligen af Consist. protocoll kan synas, på Biskopens egen bemedling, den begärda tillgiften och återvände hem i lugnt medvetande af sin rättfärdiga sak, utan att då ännu, annorlunda än efter "ett löst, i staden kringlöpande rykte", känna de lögnaktiga anklagelser, som mot honom i Domcapitlet "inlaggde" voro och som först efter Biskopens kort derpå timade död lemnade den illistige Domprosten en kär anledning att ånyo upptaga den engång bilagda visitationsfrågan, i sammanhang hvarmed hela den uppenbart lagstridiga och våldsamma procedur utfördes, som ledde till den oskyldige mannens störtande och hvars like hvarken förr eller sedan lärer anträffas inom Svenska lagskipningens historia. Hade Biskop P. fått lefva något längre, är det säkert, att denna outplånliga skamfläck ej kommit att vidlåda häfderna af Lunds Consistorium. Då v. Bergen före sin hemresa gjorde uppvaktning hos P. för att taga afsked och tacka för den välvilja han af sin älskade Biskop åtnjutit, skall han hafva begärt att få veta, "hvilka hans arge beryktare voro och hvad de om honom utspridt hade, på det han sig deröfver måtte få straxt behörigen förklara och dem sedan lagligen tilltala", hvilket Biskopen dock "för vissa orsakers skull" (förmodligen ville han ej compromettera Domprosten såsom en af hufvudmännen uti

intrigen) icke kunde bevilja honom, men "betygade att, såsom han hvarken hos Magister v. Bergen eller dess församlingar något funnit att anmärka, då han sjelf år 1737 i Sept. månad uti Frillestad så väl som i hela Luggude härad höllt biskops-visitation, så trodde han det om Mag. v. Bergen utkomna ryktet vara endast en frukt af ovänners onda tunga, önskande derföre Mag. v. B. Guds nåd att fortfara i det goda uppsått, som han förmärkte honom fattat hafva." Dessa ord äro således af den fromme och rättfärdige Biskopen talade några få dagar före hans död och utgöra en skön contrast mot hans efterträdares ovärdiga beteende både enskilt och offentligen mot samma man.

Biskop P. beskrifves för öfrigt af flere sina samtida såsom en ovanligt ädel, oegennyttig och välgörnnde man. Sjelf icke obekant med fattigdomen och länge ett offer för tunga brödbekymmer, lät han sig angeläget vara att, sedan tillgångarne det medgåfvo, uppleta och på allt sätt underhjelpa behöfvande bättre subjecter. I synnerhet förbarmade han sig öfver fattiga studenter, och skall icke endast såsom Biskop, utan redan såsom Professor, dagligen vid sitt bord hafva spisat åtskilliga sådane unga män. Likaledes hade han, allt sedan han blef Professor, vid hvarje Philos. Magister-promotion bestridt omkostnaderna för två eller tre af de fattigaste candidaterne. Ingen under således att sterbhuset efter honom befanns i så torftiga omständigheter, att åtskilliga af hans qvarlefvande vänner bland stiftets presterskap ansågo sig böra sammanskjuta medel att bekosta en honom värdig begrafning. Sammanskottet blef dock ej tillräckligt att kunna låta trycka de akademiska parentationer, som efter honom blifvit hållne af Theol. Prof. N. Lagerlöf och Mag. Docens Levin Möller. Sedan boets alla tillgångar blifvit realiserade, erhöll hvardera af P:s efterlemnade åtta barn icke mera i penningearf än 15 daler s:mt! Med sin ofvannämda hustru Christina Repplerus, som på fädernet härstammade från *Nicolaus Pauli*, den förste Ev.-Luth. Kyrkoh. i Repplinge pastorat på Öland, som lärer varit en utmärkt prest och underskref Upsala mötes beslut 1593, och på mödernet från *Erasmus Göransson Svebilius*, farfarsfar till Erkeb. S., som var farbror till *Helena Svebilia*, gift med Gymnasii-Lectorn Prosten *Repplerus* i Ljungby och Bisk. Papkes svärmoder, hade denne 12 barn af hvilka de fyra dogo i barndomen. De som öfverlefde fadren, voro följande: 1. *Cecilia Helena*, född 1715, gift 1743 med dåv.

Prof. i Greifswald, sedan Domprosten i Linköping Dr Levin Möller; 2. *Elisabeth*, född 1716, gift 1736 med Prosten och Kyrkoherden i Borreby i Skåne, Mag. Johan Engstedt; 3. *Christian*, född 1718, någon tid anställd som Docens vid Carolinska Akad. i Lund, sedan tvenne gånger föreslagen till Prof. i Åbo, der han specimineral både "in philosophicis och in juridicis", men dock endast hugnad med en Extraord. Juris Prof. fullmakt (hvilken lärer kostat honom en summa af 1500 dal. s:mt, som han anslog till inrättande af en "hortus botanicus" eller ock, i fall höga vederbörande sådant hellre ville, af ett laboratorium chemicum), Juris Doctor vid kröningen 1752 och slutligen Assessor i Götha Hofrätt 1756, död 1761; 4. *Charlotta Christina*, född 1719, gift 1757 med Prosten och Kyrkoh. i Winslöf i Skåne, den bekante riksdagsmannen Carl Kröger; 5. *Olof*, född 1720, Öfverste-Lieutenant vid Björnbergska reg:tet i Finland, död omkring 1770; 6. *Johanna Catharina*, född 1721, gift med Theol. Prof. i Åbo Doct. Carl Mesterton; 7. *Carl*, född 1723, befordrad till K. Öfverhofpredikant, Theol. Doctor, Prost och Kyrkoh. i Vingåker, död 1767; 8. *Jonas*, född 1725, Häradshöfd. i N. och S. Möre häraders domsaga i Calmar län med Lagmans titel, död 1785.

(Källor: v. Döbelns och Ståhls Lunds Profess. historia. — Lindfors' d:o. — Rhyzelii Episcoposcopia. — v. Bergens lefvernesbeskr 1768 och Domcapitlets i Lund protokoll.) P. G. A.

PASCH, JOHAN.

Föddes i Stockholm d. 12 Mars 1706. Fadren *Dankwardt P.*, född i Lübeck, var der Målaremästare. Under fadrens tillsyn gjorde han sina första lärospån, men hans sinne för det artistiska af yrket dref honom att utomlands söka lära, hvad han icke kunde få lära hemma. Han reste alltså 1732 utrikes, först till Holland och sedan till Paris. Efter två år återkom han till Sverige, blef snart känd af Öfver-Intendenten Hårleman och antogs af honom, jemte tvenne med dryg kostnad införskrifne Fransmän, vid arbetet å Stockholms Slott. Efter någon tids täflan afskedades desse och P. blef ensam. Snart inrättades Målare- och Bildhuggare-Akademien, hvarvid P. anställdes som Professor. Besökte ånyo Paris 1740, och reste 1755 till Italien, der han i Rom stannade ett halft år, och äfven besökte Neapel. Ditresan skedde genom Dresden, Wien, Venedig och Florenz; återresan öfver Turin och Paris, Nederländerna

och Danmark. Öfverallt besöktes Konst-Cabinetterna, flera sköna målningar och en betydlig samling af de yppersta kopparstick inköptes. Hemkommen erhöll han 1758 Hof-Intendents-titel. Liksom fadren hade han burskap som Målaremästare. Förargad öfver fria måndagar och annat o-skick, som han ej kunde utrota, så länge han hörde under skrået, sökte han hos K. Maj:t rättighet till fri disposition öfver sina lärlingar. Öfver-Intendents-embetet tillstyrkte ansökningen, helst P. ofta var i fara att ej medhinna äfven för hofvet beställda arbeten, då hans folk behagade vara frånvarande, men målare-embetet uppstämde ett sådant o-väsende, att utslaget blef, att det skulle förblifva vid det gamla. Dog i Stockholm d. 16 Jan. 1769.

Johan Pasch var egentligen Decorations-målare. Vid Drottn. Lovisa Ulrikas död, Kon. Fredriks begrafning samt Kon. Adolf Fredriks biläger och kröning anlitades hans ta-lent härutinnan. Såsom hans förnämsta arbete anses taket i Slotts-capellet, hvilket började af fransmannen Taraval, men efter hans död af P. fullbordades. Flera decorationer af honom verkställdes äfven på Drottningholm och Ulriks-dal, i enskildta hus i Stockholm och på herregårdar på landet. Han arbetade fort och väl, och var lika lycklig i figur- och landskapsmålning, architektur, perspectiv, theater-decorationer, blomster-, frukt-, jagt- och djur-målning samt sjöstycken. Det stora anseende P. på sin tid åtnjöt, vilja dock nyare konstcritici ej erkänna som förtjent. Referenten i Frey af 1841 års stora konst-exposition vill icke med-gifva honom något högt rum bland konstnärer. Om ett der exponeradt porträtt af P:s gynnare Hårleman säger han, att det har en dålig, kritaktig carnation och fattigdom i anda. Beskrifves föröfrigt som en man af fogligt sinne och ange-nämt sätt. Han kunde ej retas af andra än föraktare af konsten, hvilkas dumhet han ej sällan näpste med penseln. Hans efterlemnade samling af målningar och kopparstick var ej stor, men af mycket värde.

Gift med *Anna Christina Fristedt*, hvars fader var Slottsstenhuggare. Barnlös.

(Källor: Gezelii Lex. II D. — Biographia SuioGoth. — Gahms Saml. å Ups. Bibl.)

PASCH, LORENTZ.

Till skillnad från sin fader kallad den yngre. Föddes i Stockholm d. 6 Juni 1735. Föräldrarne voro Portrait-

målaren *Lorentz Pasch* och *Anna Helena Beckman.* Fadren, af medelmåttig konstnärsskicklighet och stadd i knappa vilkor, önskade att sonen skulle studera och blifva prest, hvarföre han höll honom informatorer och vid 16 års ålder skickade honom till Upsala Akademi, som han en termin bevistade. Hågen för fadrens yrke var dock så öfvervägande, att denne måste gifva vika för hans önskningar och tillåta honom att öfvergifva den lärda banan. "Efter Hr Professor Paschs egen munteliga berättelse den 23 Januari klåckan 6 om aftonen innevarande år 1784, smög han sig ofta in i fadrens arbetsrum och målade under väggarne, hvarföre han ofta måste lida mycken hugg. Ett säkert bevis till dess stora hog för måleriet." (Gahm). Fadren blef naturligtvis sjelf hans första lärmästare. Denna undervisning började 1748. Lusten att resa utrikes infann sig snart, men fadren var obemedlad, hvarföre utsigterna till en utländsk resa voro mycket mörka. Han vände sig då till sin farbroder Johan, som var bemedlad och barnlös, men denne konstnär ville ej lösa på pungen, för att hjelpa sin lofvande brorsson, utan svarade, att han sjelf i sin ungdom icke njutit understöd för sina utrikes resor, utan genom mödor och arbete förvärfvat sitt uppehälle, hvarutaf han slöt att brorssonen kunde göra sammaledes, dock lofvade han att recommendera honom hos den berömde svenska artisten d. v. Professoren vid Målare-Akad. i Köpenhamn Pilo och skref äfven till denne, som gaf ett gynnsamt svar, hvarpå P. i Juni 1752 sjöledes reste till Köpenhamn. Han antogs genast i Pilos atelier och rönte af honom mycken godhet och vänskap, utom det att han i dess hus hade allting fritt. Under Pilo, Directeuren för Målare-Akademien Fransmannen Salys, samt kopparstickaren Professor Preisler studerade han med största ifver, och hedrades 1755 af Akademien med första medaljen för teckning. Han var äfven nära att erhålla största guldmedaljen, med åtföljande pension af 1800 livres till utrikes resor. Denna framgång gjorde, att Svenska Ministern i Köpenhamn, sedermera Riks-Rådet Baron Otto Fleming skref till Stockholm och recommenderade honom till erhållande af pension. Svaret blef gynnsamt: han skulle hålla sig färdig att följa sin farbroder Johan Pasch och Hof-intendenten Rehn på en resa till Italien samma sommar, och skulle han invänta dem i Köpenhamn. Han väntade hela sommaren förgäfves och fick slutligen veta att farbrodern rest, utan att derom underrätta honom. Hvarföre han blifvit glömd eller utesluten från resesällskapet, fick

han icke veta. Det tyckes som om farbrodern ej varit gynnsamt stämd mot honom, antingen denne fruktat att behöfva kosta på honom något, eller att han var afundsjuk på den unges stigande anseende, eller af annan orsak. Ynglingen förblef alltså ytterligare tvenne år qvar i Köpenhamn, under hvilka han fortfor med sin ansökan om resestipendium, utan att erhålla annat än löften, ehuru andra, mindre förtjente, föredrogos honom.

Ledsen vid intrigerna mot honom i Stockholm och fast besluten, att efter sex års vistande i Köpenhamn, besöka andra länder, reste han i October 1758 till Paris. "Som hans tanka då var, att exercera Historiemålningen, så engagerade han sig, efter ankomsten dit, hos Historiemålaren och Professorn vid Kongl. Franska Målare-Akademien Hr Pièrre, och arbetade i dess attelier, som ock hos Historiemålaren Hr des Hayes äfven ock Hr Boucher. Förgäfves anhölt han under allt detta om underhåll från fäderneslandet, med lika framgång som förut, men fick åtnöjas med sin tröga fortune, och emellertid se flere af sina landsmän efter hand ankomma, hvilka alla voro försedda med bergning och utkomst." I Rådet hade dock 1761 blifvit beslutadt att hos Ständerna föreslå honom till erhållande af 200 livres om året. När han således såg sig utesluten från all åtanka, samt tillsatt de få egna medel han hade med sig från Danmark, och fann i brist af underhåll omöjligheten att öfva sig i Historiemålning; så började han att endast "practisera" portraitmålningar, hvarigenom han, efter hand vann sin utkomst och sökte i denna målningsgren sin berömde landsmans, Roslins, råd och undervisning, och fick äfven tillfälle att visa sina arbeten för Hofportraitmålaren Michael Vanloo. Han arbetade äfven på Akademien och i Hr Pièrres atelier, samt tog till mönster den berömde Le Sueurs arbeten.

Omsider erhöll P. en liten penningeremiss från Kongl. Slottsbyggnads-Deputationen med förslag att återvända till Stockholm. Summan var så obetydlig, att den knappast förslog till nödig equipering, hvarföre han var villrådig huru han skulle göra, men slutligen tog han sitt beslut och lemnade 1764 Paris, för att återvända till fäderneslandet. På återvägen uppehöll han sig någon tid på ett adligt gods i Flandern, dit han före afresan från Paris lofvat komma, för att måla familjens porträtter, och reste sedan till Haag, hvarest han blef öfverhopad af beställningar och dröjde inpå följande året. Påminnelser från Stockholm och längtan

att efter 13 år återse fader och syskon, påskyndade hans afresa, och gjorde att det tilltänkta besöket i London inställdes. Under resan genom Tyskland erhöll han dock så många beställningar, att han först i Nov. 1766 anlände till Stockholm.

P. hade nu ett berömdt namn. Han presenterades af Hof-intendenten Rehn för Konungen, hvars porträtt han genast erhöll nådig befallning att måla, hvarpå följde den öfriga Kongl. familjens. På Öfver-intendents-embetets begäran åtog han sig 1768 undervisningen vid Målare-Akademien, såsom Professor för teckningen, hvarå han 1773 erhöll Kongl. fullmagt. Han blef tillika Kongl. Hofmålare och Garde des tableaux.

De förnämsta arbeten, hvarom han de följande åren anlitades voro: 1769 K. Adolf Fredriks portrait i lebensgrösse, beställdt af Danska Envoyéen Juel för Danska hofvets räkning; 1773 Konungens porträtt i lebensgrösse, i dess kröningsdrägt, present till Ryska Kejsarinnan; 1774 och 1775 Drottningens porträtter i lebensgrösse för Kejsarinnans räkning. År 1778 anmodades han af Ridderskapet och Adeln att måla Landtmarskalkarnes porträtter för att uppsättas å Riddarhuset. Efter contractet skulle han lemna tre hvarje år, mot 50 Rdr specie för stycket. Vid sin död hade han fullbordat ett större antal. Konungens porträtt i lebensgrösse, som skänktes till Wasa Hofrätt, målade han 1784.

Gahm slutar hans biographi (skrifven 1784) med denna teckning af hans person och egenskaper: "Han är något lång till växten, och af en brun eller mörk färg till ansigtet. Är af ett tyst och mycket fogeligit sinne. Stilla och fredsam samt sköter endast sin ädla konst. Sluteligen får man berätta, att Hr Prof. P. ännu icke ingått i någon äkta förbindelse med det täcka könet, och lärer ock hädanefter achta sig för detta band, som gjort och ännu dageligen gjör så många hederliga karlar till olyckelige."

Efter Pilos död blef Pasch 1794 Directeur för Målare- och Bildhuggare-Akademien. Erhöll Wasa-Orden 1797 och dog i Stockholm den 29 April 1805.

Hans målningar utmärka sig genom lif och raskhet men touchen är hårdare än hans fars, ehuru han, såsom konstnär, står ej allenast öfver honom utan äfven farbrodern. Han ansågs af sina samtida mindre lycklig uti fruntimmersporträtter, men deremot målade han utmärkt vackra händer. I porträtter af gamla tyckes hans pensel taga sig bäst ut, säger Arfvidsson.

Lorentz Pasch d. y. hade en syster, Ulrika Fredrika Pasch, som äfven förvärfvat sig ett namn bland svenska konstnärer. Hon föddes i Stockholm 1740. Från yngre åren visande den utmärktaste fallenhet för Målarekonsten, erhöll hon af sin fader den första undervisningen i måla och rita. Hon kom snart så långt, att hon, ehuru ringa betald, med sitt arbete kunde föda sig sjelf och understödja sin torftige fader. Efter brodrens återkomst begagnade hon hans undervisning, hvarigenom hennes talent betydligen förökades. Hade hon i yngre åren fått bättre undervisning och ej ständigt nödgats arbeta för födan, hade hon otvifvelaktigt blifvit en ganska utmärkt konstnär. Emellertid rönte hon mycket förtroende och hade ständiga beställningar. År 1773 kallades hon till ledamot af Målare- och Bildhuggare-Akademien. Död 1796.

(Källor; Gahms Samlingar. — Sv. Biet 1841, N:o 159. — Boyes Lex. — Frey.)

PAULI, VILHELM MAURITZ.

Var född på Fluxerum, en sätesgård i Småland, d. 5 Dec. g. st. 1730. Fadren *Vilh. Maur. P.* var Öfver-Jägmästare. Sedan han i nio års tid studerat vid Upsala Akademi antogs han 1751 till Sergeant vid Posseska regimentet i Stralsund och fick s. å. fullmagt att vara Fänrik vid Grefve Fersens, sedermera Prinsens af Nassau-Saarbrück regimente i Fransk tjenst. Reste till Frankrike följande året och befordrades 1752 till Second-Lieutenant, 1757 till Premier-Lieutenant, 1760 till Sous-Aide-Major, 1761 till Aide-Major och 1763 till Capitaine vid samma regimente. Under denna tid bevistade han 1757 sommar- och vintercampagnerna i Westphalen och Hannover samt slaget vid Hastenbeck d. 26 Juli; 1758 retraiten utur Hannoverska landet, campagnen i Hessen och bataillen vid Luttersberg den 11 Oct.; 1759 campagnen i Hessen och bataillen vid Bergen d. 13 Apr., då han blef blesserad och erhöll gratification; 1760 campagnen i Hessen, bataillen vid Corbach d. 10 Juli, träffningen vid Cassel och intagandet af samma stad d. 30 Juli; 1761 de allierades belägring och bombardement af fästningen Ziegenhayn, der han på Hertigens af Broglie förslag af Franska Konungen erhållit beställning såsom Aide-Major de place, samt deltog i utfallet den 25 Mars; vidare campagnerna s. å. i Westphalen och Hessen, bataillen vid Fillingshausen d. 15 och 16 Juli, träffningen

vid klostret Willebadessen, träffningen vid Kleinberg, canonaden vid Höxter under passagen af Weser-floden, samt den häftiga canonaden vid Eimbeck; 1762 campagnen i Hessen, bataillen vid Grebenstein d. 23 Juli samt det stora utfallet d. 22 Oct. ur Cassel, under hvars belägring af fienden han tjenstgjorde såsom Aide-Major-General de Siege. Efter slutadt krig erhöll han 1763 afsked ur Franska tjensten, med en årlig pension af 600 livres, och återvände till Sverige.

Emellertid hade han 1757 blifvit befordrad till Fänrik vid Posseska regimentet. Blef 1763 Lieutenant vid samma samma, dåmera Cronhielmska reg:tet, 1764 Stabs-Capitaine vid Jemtlands reg:te, 1766 Compagni-chef, 1767 R. S. O., 1770 Secund-Major och s. å., genom byte, transporterad till Vestmanlands reg:te, der han 1773 blef Premier-Major. Öfv.-Lieutenant i armeen 1775 samt vid regimentet 1776. Cavaljer hos sin Regiments-chef, Hertigen af Östergöthland, 1777. Öfverste i armeen 1780. Öfverste för Vesterbottens regimente 1785.

Efter krigets med Ryssland utbrott, 1788, commenderades han med regimentet till Finland. Commenderade, under Konungens eget befäl, avant-gardet under träffningen vid Uttismalm, hvarest fienden blef slagen d. 28 Juni 1789, hvarefter han samma dag utnämdes till Comm. af Sv. O. Den 4 Juli s. å. bevistade han träffningen vid Likala och den 21 Augusti retraiten från Likala, då han först commenderade avant-gardet och sedan försvarade passet emellan Memmelä och Anjala under General Siegroths befäl, till dess begge bryggorna öfver elfven hunnit svängas. Från d. 23 Juli till d. 16 Aug. hade han befälet öfver den vid Anjala posterade corps och utbärdade dagligen fiendens attaquer och canonader. I Jan. månad 1790 befordrades han till General-Major. Bevistade d. 29 Apr. s. å. slaget vid Walkiala, under Konungens eget befäl, då han commenderade högra flygeln, efter hvars lyckliga utgång han på slagtfältet erhöll guldvärja. Öfvertog den 8 Maj befälet öfver armeens venstra flygel efter General Pollett. Anföll och slog fienden d. 20 Maj s. å. — med sina 10 bataillоner infanteri utom cavalleri, jägare och artilleri — vid Keltisbarrackerna och intog s. d. lägret vid Werelä, i anledning hvaraf han i Juli utnämdes till Riddare af Svärds-Ordens stora kors, en då ovanlig heder. Utnämdes efter fredsslutet d. 21 Aug. till General-Lieutenant. Blef 1791 Chef för Skaraborgs regimente, s. å. Förste Stallmästare hos Herti-

gen af Östergöthland, 1792 General-Adjutant, s. å. befälhafvande General öfver Vestgötha fördelning, och 1794 C. S. O. med stora korset. Tog afsked från Regiments-chefsembetet 1796. Afled i Stockholm d. 11 Aug. 1800. Han hade till valspråk: "Amore Virtutis."

(Källa: Lefvande Sverige, 4 Bandet. Sthm 1796).

PAULINUS, PETRUS.

Erkebiskopen Laurentius Petri Gothus, så kallad för att ej förblandas med Reformationens faste pelare Laur. Petri Nericius, hade en broder, Smed och Borgmästare i Söderköping, *Påwel Pedersson*, som med sin hustru *Karin Pedersdotter* hade tvenne söner Petrus och Laurentius. Genom Erkebiskopliga anförvandtskapen bestämde för studierna, gjorde begge Smedsönerne vackra framsteg i kraft af goda naturanlag, ehuru den kyrkliga charakteren blifvit olika. Petrus, född i Söderköping 1550, blef student i Upsala 1571, der farbrodern då var Professor och Rector samt om två år blef Erkebiskop, men för ett bedröfligt pris, nemligen för att genomdrifva liturgien såsom en återgångsbrygga till Papismens förmenta lycksalighets-ö. Ynglingen vanns för samma kyrkoförräderi och sändes till utländska lärosäten, der han vid ett Jesuiter-universitet blef Philos. Magister. Återkommen prestvigdes han af Erkebiskopen och blef Rector vid Enköpings skola. Kallades snart af Kon. Johan III till Hofpredikant och blef 1584 Kyrkoherde vid hufvudstadens Storkyrko-församling. Nu uppträdde han offentligen som liturgiens förfäktare och då Rectorn vid hufvudstadens storskola Mag. Erik Skepperus försvarade landets bekännelse mot de papistiska villomeningarne, behöfde väl ej Petr. Pauli mycken bönfallan, förrän K. Johan lät insätta motståndaren i fängelse. Men härmed var bågen spänd för högt. Borgarne i Storkyrkoförsamlingen voro till största delen sin bibeltrogne vän tillgifne och ett häftigt parti uppstod bland åhörarne mot deras pastor, som med sin "orolighet, högfärd, hätskhet och nideskhet" göt olja på det theologiska hatets eldslågor. I sin likpredikan öfver Ståthållaren på Stockholms slott Nils Hansson, en man, hvilken bekänt sig dö som papist, hade P. yttrat: "vill du, som hit kommen är att höra och undra, förnimma besked hvar själen är, så må du veta, att hon är hos Gud i Paradis." Och detta var i de dagar ej blott detsamma

som ett vittnesbörd om Papismens sanning, utan i och med detsamma på Protestantismens villfarelse. Hela presterskapet begärde genast hans straff. Konungen, som blifvit vankelmodig i sin papism, måste afsätta honom från sin Kyrkoherdesyssla 1590, och af Biskopen i Linköping blef honom vid Upsala möte 1593 evinnerligen aftaget hans prestaembete, det hans broder Laurentius Paulinus, som sedan blef Erkebiskop, hvilken i collegii-förstugan var tillstädes, skådade med sorg och gråt. Som ingen ville borga för den afsatte, leddes han af profossen till sitt härberge och blef der inmanad. Det var sedan Skepperus predikat i Domkyrkan d. 6 Mars deputerade granskade den försvarsskrift för Liturgien, som i K. Johans tid författats af P. Paulinus, hvilken beskrifves ha varit närvarande vid mötet, utan att nu bekläda någon syssla, "hatad och föraktad." Vid förhöret, då han blef afsatt, sade han sig intet hafva illa gjort. Men många uppstodo och vittnade mot honom. Mag. E. Skepperus och Engelbertus, predikant i Stockholm, hade de mesta klagomålen. Utom omdömet om Ståthållaren, förevitades honom falska vittnesbörder, som han sjelf diktat och tagit böndernas bomärken i Solna och Hackstad sig till hjelp; ville så ock frälsa sig med vad hos Konungen. De "falske vittnesbörderne" voro väl som dylika med bönders bomärken pläga vara, att de lika lätt förnekas som gifvas. Hans uppsåt var nu troligen, att draga af riket till K. Sigismund; men olyckan nedslog hans mod. Han utflyttade till klockaren på Munsö, der han af sorg och ängslan ändade sina dagar 1595 — ett farbroderns och Konungens offer.

Då man ser den både billiga och obilliga bitterhet, hvarmed man under striden för sitt fäderneslands religiösa frihet, bemötte K. Johans svage eller förvillade handtlangare, måste man anse sannolikt, att om moraliska fläckar af betänkligare art funnits hos Petr. Paulinus, de nog blifvit afhöljde och anfallen ej blott skett i allmänna ordalag*). Huru högt dylika under partibitterhet kunna upptornas, ser man mer än tillräckligt i det s. k. Vägepasset, ett pasquill som utkom, då han ernade fly ifrån sitt fädernesland.

*) Det råa i hans språk får jemnföras med andras försök i samma tid. Dock synes han ha varit primus inter pares. Han började ett tal till Stockholms borgare: "J paddor ären icke värdige en sådan hög och dyr man. Jag är ock ett högre och bättre kall värd, än vara er kyrkioherre. Lucifer må predika för eder." Man finner att hans fiender hade något skäl till sitt föregifvande, att han var "conceptus a Spiritus Superbiæ."

Det heter (i sammandrag): Pastor Petrus ville bli Biskop. Högmodsanden aflade honom. Han gråter krokodils-tårar. Han är hafvande och en åsna är fostret. O! Peder Påvelsson! allt för mycket tjenar du Hofvet. För att vinna penningar, säljer du dig och församlingen. Skall svärd dragas, må det knäcka din nacke o. s. v.

(Foris ringis ut *canis*, cum hospite tuo *insanis*,
Hospes tuus est *vulpes*, vix ejus crimina *culpes* —
Extrinsecus apparens *æquus*, intrinsecus lupus *magnus* &c.).

Som han syntes som ett lamm, lär umgängelsen ej kunnat vara så "grym, blodtörstig, menedisk, lögnaktig, liderlig, hämndgirig" o. d. Utom farbroderns och Kungens öfvertalanden, hade mannen väl förblifvit samma lära trogen, som den bror, hvilken först efter farbroderns död kom ur skolan, och då hade hans fel ej blifvit mera omordade, än andra Lutheraners. Vi äro snarare böjde att tro godt om den i läran felaktiga, om hvilken man ej kunde uppgifva en annan till factum bestämd brottslighet, än att han ansåg en katholik ha kunnat bli salig. Lyckligt det land, som, en gång räddadt ur papismens söndringar, aldrig låter mera insnärja sig i dess garn!

Skrifter: Een rätt Christeligh undervijsning om heela menniskones leffnadt härpå jordene, huru hon schall rättelighen genom allchanda plåghor, pestilentier och dödzfahror Gudhi behållen varda alltingh väl öffvervinna, een sahligh menniskja döö och Gudz rijke medh glädje ärffua. Sthm 1590. 508 sid. — Een böön till Jesum vår Nyåhrsgåffua m. m. Sthm 1592. 14 sid. — En Confessio de Liturgia samt Undervisningen om then Svenska messo, som "offentligen fördömdes" på Upsala möte; förvaras begge i handskrift i Riksarchivet.

(Källor: Hof-Cler. hist. 1 D. samt deri anförda källor.) — N.

PAULINUS, LAURENTIUS.

Laurentius Paulinus, *Gothus*, synes begagnat denna titel *Gothus*, obehöflig för att skiljas från någon annan Laur. Paulinus, samt för att erinra om slägtföreningen med Erkeb. Laur. Petri Gothus. Han var född i Söderköping 15 år efter sin äldre och derigenom olycklige broder, d. 10 Nov. 1565. Efter undervisning i Söderköping och troligen äfven i Linköping och Upsala blef han Grammatices et Rhetorices Professor vid Collegium Stockholmiense 1587. Besökte sedan Rostock och Helmstadt, der han blef Magister 1592. Återkommen till fäderneslandet begaf han sig till Upsala möte, der han, oaktadt bror till liturgisten Petr. P., blef

för en Actuarius brukad. Antogs 1593 till Dialectices Professor och 1594 till Prof. i Mathematiken, enligt andra till Astron. Prof. 1596. Legat till Finland 1599. Höll som både Decanus och Promotor den första Magister-promotion i Sverige, 1600, då 7 blefvo Magistrar och 15 Baccalaurei. Theol. Prof. och den förste Rector Magnif. 1601. Vid denna tid inkom Jesuiten Petrus Petrosa från Polen för att mörda K. Carl IX och som han blifvit härbergerad af Biskop Bellinus i Vesterås, en gammal liturgist, blef nu prelaten afsatt, men att tillsätta en annan hade sig ej så lätt. Först utsågs Bellini anklagare Ericus Thomæ i Badelund, Bellini gamle fiende; men detta retade så Bellini och dygdens vänner, att de ej längre öfverskylde med Hr Eriks brott. Han blef för dubbelt hor dömd och halshuggen på Vesterås torg *). Nu ernade K. Carl taga Paulinus till Biskop. Men en afundsman hviskade dervid den misstänksamme Konungen något i örat, som hade den verkan, att Laur. P. lemnade professionen och utflyttade till sitt lilla præbende Näs, der han, enligt orden i Verelii parentation, satte sig fast och bestämdt i sinnet, att lefva i stillhet och aldrig ens tänka på det, som kunde afbryta det sälla lugnet. Bellinus blef återkallad till biskopsstolen i Vesterås. Men P. vann snart åter K. Carls ynnest. En komet syntes på himmelen och Konungen rådfrågade alla stjernkunnige om dess betydelse. Då skref P. sin Cometoscopia eller Cometspegel, (utkom först 1613), tillegnade den till Konungen, som läste här med särdeles förnöjelse, att kometer voro en eldskrift med Guds finger, der man borde akta 1. figuren. Vore han som ett svärd, så betecknade det Mars eller krig; syntes han som en pelare, så betecknade det höga personers afgång; hade han strålar som hufvudhår, så betydde det uppror bland folken. 2. färgen. Vore han mörkaktig, så betydde det Saturnus eller cursens stigande; syntes han klar, så vore det en antydning till Jovis natur o. s. v. Likväl erkände P. att detta allt var hednisk surdeg, som borde lemnas i sitt värde. Emellertid böds honom åter Vesterås, sedan Åbo kräckla, men han vägrade dem mottaga, helst fråga väl var, att i slik händelse afsätta Ericus Erici i Åbo och ej återtaga Bellinus i Vesterås. Då böds honom Skara, men han vägrade äfven här; likväl fruktande att det kunde vara eller synas som högmod, an-

---

*) Att detta, som Rhyzelius kallar "blott en berättelse", är en sanning, ses af Muncktells Vesterås Stifts Herdaminne sid. 118.

tog han slutligen kallelsen till Skara 1608, sedan Kenicius blifvit nämd till Erkebiskop. Undertiden måste han afresa som Kongl. Legat till Lifland med Riks-Råderne Gr. Magn. Brahe, Nils Bielke och Erkeb. Kenicius, dervid han så väl uträttade uppdraget, att Konungen önskade honom närmare sig och utnämde honom 1609 till Strengnäs biskopsdöme, ledigt genom Petri Jonæ död. Som allt det föregående kunde af Verelius sägas vid offentlig parentation i Upsala, kort efter det Erkebiskopen dött, är ej skäl att betvifla dessa vackra dragen. Att en pastor i det lilla Näs vid Upsala förskjuter tvenne biskopsdömen för att ej lätta förföljelse mot misskända åldersmän, är ett drag som ej bör förgätas. Under de 26 år Laur. P. var biskop i Strengnäs vann han ett sådant anseende för förträfflighet, att då regeringen ville 1637 utestänga den ypperste bland prælaterne, Joh. Rudbeckius, från Erkebiskopsstolen, så fanns ingen annan, som ansågs dertill möjlig, utan den 70-årige P. måste flyttas från Strengnäs. År 1617 vid K. Gustaf Adolfs kröning blef han Theol. Doctor, då Theol. Licentiaten Riks-Cancelleren Axel Oxenstierna var promotor. Genom P:s nitälskan blef det första Gymnasium vid ett DomCapitel i Sverige inrättadt: det i Strengnäs 1626, och han liksom Rudbeckius sträfvade att deraf göra, om ej en högskola, dock ett Prest-seminarium. Han var en rikhaltig författare. Hans *Historia Arctoæ libri tres*, utg. 1636, är, som Reuterdahl erkänner, ett prof på en icke vanlig lärdom, liksom detta verk får genom paralleliserandet i tabellform af andra länders data, universalhistorisk beskaffenhet. Här förråder sig dock ingen egen förmåga. Han grupperar ej illa hvad som den historiska orthodoxien då statuerat. Likväl kom han i äfventyr för ett yttrande om några Borgare i Riga, anklagade att ha velat lemna staden i Polackarnes händer 1626. Regeringen befallte honom två gånger omtrycka bladet. Det lär ej skett eller åtminstone ej i många exemplar rättats. Framför oss ligger ett exemplar med beskyllningen qvar *). Hans *Catechismus* eller *Ethica Christiana* vittnar om mera sjelfständighet. Det är en helt annan lära han drifver i det politiska, än som i sednare tider framträdt såsom christlig politik. Det är ett bevis på det ädlas mod och tillförsigt till sin goda sak och vördnad

---

*) Den Åkerhjelmska berättelsen, att Paulini historia skulle vara skrifven af Collegium Lectorum i Strengnäs är föga sannolik. Warmholtz' Bibl. Hist. SvioG. V. 66.

för sanningens majestät, då man ser Gustaf Adolf sjelf bekosta och hans älskade biskop i Strengnäs låta trycka sådana artiklar, som *Hustaflan om politisk Öfverhets Fridz och Stridz regemente*, t. ex. cap. V *om Tyranners afsettielse.* (Se Sveriges Sköna Litt. 3. p. 265).

L. P. har ett namn i vår philosophies historia. Under Rami fana kämpade han för Aristoteles' utträngande ur christna skolor, anseende att menskliga vettet väl borde ha tagit något steg, sedan Aristoteles' dagar. Äfven har P. ett namn i vår vitterhets häfder. Han skref svensk och latinsk vers *). Af de psalmer, som utgjorde № 161, 263, 302, 329, 380 i gamla psalmboken äro 233 och 454, ehuru mycket omarbetade, qvar i nya psalmboken. Af hans öfversättningar intogos № 145, 147, 301 i gamla. Han hade i psalm. 302 insatt i versarnes initialer L. Paulinus g(odt)s. Poesi är qvar äfven i formen. I den ena psalmen uppgifver skalden, huru han en morgon på en lönlig stad sett huru Döden fattat uti en ung man, som gret och bad om förskoning. De två samtala sedan, dervid Döden förebrår den unge många främmande seder, ocker m. m. och hotar att fatta sin värja. Men den unge visade Döden till de gamle **). Laur. P. var angelägen att presterne förvärfvade sig kunskaper. Han utgaf som Erkebiskop 1640 ett program till alla theol. studiosi, med försäkran, att ingen derefter skulle antagas till prest, som ej var hemmastadd i sin latinska och grekiska grammatik, ej väl kände en god rhetorisk författare, i philosophi ej var hemmastadd åtminstone i logiken, räknade godt och läsit till och med elfte boken i Euclides. I astronomien fordrades doctrina sphærica och calendern; i physik Rami lärobok, dessutom geographi m. m. Den hö-

---

*) Han hade synnerlig smak för de s. k. Eteosticha. Han har sjelf börjat författa sin lefnadsteckning i dylika verser, bestämda för ett epitaphium i Strengnäs Domkyrka (ses på södra väggen) till exempel:

NosCeie paVLInI patrIaM plaCet hospes & aCta 1566.
En patrIa gIgnor ConsVLe Soerkoplæ.

**) Han författade sina psalmer med uträkning, att få en förbättrad och stadgad psalmbok, framlemnande dem jemte ett förslag och correctioner af äldre psalmer, jemte ett förslag till ny kateches och allmänna bön-formulairer, på Riksdagen 1640. Men J. Rudbeck, som nu bar ett färskt sår, såsom förbigången af P. vid Erkebiskops-utnämningen, satte sig främst deremot och i ännu 55 år måste Svenska kyrkan vänta på en stadgad psalmbok. Det torde ock inverkat på J. R. att Petr. Rudbeckius utgifvit en psalmboksupplaga, kanske den bästa som fanns till 1640.

gre theologiska lärdomen synes han afsett att uppmuntra genom att anställa och sjelf promovera Theol. Doctorer. Som Erkebiskop visiterade den 70—80-årige i sitt stift ända upp till Lappmarken, i en tid, då vägar der knappt kunde synas vara till. Som Ramist fick han i Upsala Aristotelismens anhängare till motståndare, som synas retat äfven borgerskapet emot honom. Synnerligen svår var Domprosten Wallius, och Erkebiskopen skref 1638 till Riks-Cancelleren: "hielper mig för Jesu namn ifrån honom eller att han måtte compesceras." Der lär ock varit något att compescera hos den högvördigste fadren, men tiden botade och de lefde slutligen i fred tillsamman. Laur. P. dog den 29 Nov. 1646. Han begrofs i Strengnäs, der han 30 år förut byggt sin graf.

Han var gift med 1) Enkan efter Isak Nilsson, prætor ditionum Upsaliensis et Stockholmiensis, *Cathar. Olsdotter*, som efter ett 29-årigt äktenskap dog 60-årig barnlös 1623. 2) *Brita Eriksdotter*, hvars fader Ericus Olai i Tjula var Kyrkoh. derst. (i Södermanland). Sonen *Laurentius* dog som philos. cand.; *Johan*, adlad *Olivecrantz*, se härofvan Litt. O. Dottren *Anna* blef g. m. Secreter. af Staten och Hofrådet Lars Canthersten, Herre till Bogård, Harg och Kiholm; *Catharina*, g. m. Svenska Envoyén i London Bar. Joh. Lejonberg, samt *Elisabeth*, g. m. Biskopen i Strengnäs Doctor Erik Emporagrius.

Som Riksdagsman var L. P. mild och foglig. Han bevistade således utan synnerlig utmärkelse Riksdagarne i Stockholm 1599. 1627, 1633, 1634; i Örebro 1610 m. fl. Var Talman 1634, 1635, 1636, 1638, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644 och på mötet i Vesterås 1639.

Att P. ej varit egennyttig, synes man ega rätt att sluta af hans ekonomiska ställning, då han i öfver 30 år varit Biskop. I Linköping förvaras än hans böneskrift till Drottn. Christina af den 9 Jan. 1641, der han, jemte sin tacksägelse för Domprostgårdens tomt och tillbehör, bönfaller i anseende till sin väntade död och det utblottade tillstånd, hvari han sig befann, i det han ej ett enda åkerstycke*) hade att lemna de sina eller någon annan utväg till deras näring, att honom måtte tillåtas att till evärdelig possession inlösa Sonnerstad by vid Flötsund och att honom vid

*) Han hade gifvit vid Gymnasii-invigningen i Strengnäs till detta läroverk 1000 Rdr och två hela hemman. Stiernman, Bibl. SvioGoth. p. 91.

denna lösen måtte till godo beräknas de 1000 Rdr, som han lånt Enkedrottningen Maria Eleonora och de 500 dlr hvitt mynt, som han i gamla Koppar-Compagniet insatt hade, Riks-Cancelleren Ax. Oxenstierna befordrade honom 1642 till nämde possession, men blott i egen och hustruns lifstid. Der var väl mera eftergifvenhet i Paulini lynne än t. ex. i Rudbeckii, men då det gällde att hålla embetets anseende uppe, synes han ej ha varit släpphändt och detta behöfdes i de dagar. Vi ha nämnt om striden med Wallius. År 1644 klagade han hos Riks-Cancelleren öfver en Fru Kiörning, att hon gripit in i Erkebiskops-embetet och afhändt kyrkonyckeln och dermed all gudstjenst hela Ecclesiæ intill den dagen. Han sade Riks-Cancelleren rent ut, att om ej Kongl. Regeringen och Rådet täcktes afsäga viss sentens, hvem, hvarest och med hvad sätt och böter nyckeln skall restitueras och kyrkodörren solenniter öppnas samt gudstjenst igen upplåtas och förnyas, så fann han önskligare att vara klockare än biskop. Hans namnteckning ses å planchen till X Del. af De la Gard. Arch. Hans bild är kopparstucken af Munchuysen.

Skrifter: Panegyris Philosophica, habita in celebri Academia Upsaliensi, renunciatis, solenni ritu, XV Baccalaureis, et ex iisdem deinceps VII Magistris. Holm. 1604. — Theses de persona Domini ac Redemtoris nostri Jesu Christi, in Synod. Upsal. habitæ. Ib. e. a. — Theses de officio Domini etc. propositæ in Conventu Strengnesensi. Ib. 1609. — Aurea salutis catena etc. Synod. Disp. i Strengnäs. Holm. 1610. — Likpredikan öfver Riks-Rådet och Riks-Marskalken Göran Stiernsköld. Sthm 1612. — Doctrina de bonis operibus renatorum, ex VI et XX art. Aug. Confess. in certas theses redacta. Holm. 1612. — Josiæ then 15. Juda Konungs historia. Likpred. öfver K. Carl IX. Sthm 1612. — Symbolum Carolinum: Jehova Solatium meum: Prop. vid Furstinnan Sophias begrafning. Ib. s. å. — Cometoscopia. Cometspeghel, thet är: Christeligh och nödthorftigh vnderwijsning om Cometer, sampt andra eldzbloss och vndertekn etc. Sthm 1613. — Doctrina de peccato etc. Holm. 1614. — Likpredikan öfver Pastor Olaus Erici Gestricius i Kiula och Sundby. Sthm 1615. — Diatyposis ecclesiæ Christi et Satanæ etc. Ib. e. a. — Theses de ecclesia Christi et Satanæ. Ib. e. a. — Oratio de studio S. Theologiæ etc. Holm. 1616. — Scholæ Ethicæ, seu animadversiones piæ ac solidæ, in impiam defensionem etc. Ib. e. a. — Ethicæ Christianæ pars prima de ratione bene vivendi. Thet är: Catechismi förste deel, om Gvdz lagh, eller Christeligit leffwernes rettesnöre etc. Sthm 1617. — Articuli X Conf. Aug. de Sacra Domini nostri Jesu Christi coena etc. Ib. 1620. — Analysis sacrorum textuum in festo Jubilæo Gostaviano etc. Ib. 1621. — Ethicæ Christianæ, partis secundæ tomus posterior de ratione beatè vivendi. Thet är Catechismi andra deels efterfölgende tractat, om the höghwärdige Sacramenten, döpelsen och Herrans Natward etc. Ib. 1621. — Loi-

moscopia, eller pestilentz spegel etc. Strengn. 1623. — Ethicæ Christianæ, partis secundæ, de ratione beate vivendi; tomus prior de Evangelio. Thet är: Catechismi andra deels förre tractat, om then Ewangeliske lärona, författat vthi thet Apostoliske symbolo och Herrens böön. etc. Sthm 1624. — Ethicæ Christianæ praxis Generalis de poenitentia. Thet är: Catechismi almenneliglie brwk och öffning, hwilken står vthi sanskyldigh bätring eller omwändelse till Gvdh, sampt bätring tilbehörige frvcht etc. Strengn. 1625. — Om the gudfruchtigas tillstånd uti thetta och thet tillkommande lifwet, en kort sermon. (Vid Drottn. Christinas död). Strengn. 1626. — Praxeos specialis Ethicæ Christianæ partis secundæ tomus secundus de Monarchia turbata. Thet är: Hwstaflans andra deels andra stycke, om Politisch öffwerheetz stridz regemente etc. Strengn. 1629. — Commonefactio de Angelicis et Pythonicis adparitionibus, sigillatim vero de præstigiis Kumblaeis in Nerikia. Hab. Strengn. in synodo anno 1629. Strengn. e. a. — Trösteligh lijkpredikning (öfver Riksråd. Nils Stiernsköld). Str. 1630. — Praxeos specialis Ethicæ Christianæ partis secundæ tomus tertius, de Archomenoscopia. Thet är: Hwstaflans andra deels tridie stycke, om vnderdaners stand och plichtigheet, Gudz H. nampne til ähra etc. Ib. e. a. — Gudz församblings, aff Jesu Christo tilbetrodde Clenodium. Ib. 1633. — Historiæ Arctoæ libri tres etc. Ib. 1636. — Oratio introductoria ad Archi-Episcopatum Upsaliensem. Ups. 1637. — Constitutiones Ecclesiasticæ etc. (Tryckta jemte föreg. oration). — Oratio de doctrinæ coelestis promptuario et dupplici eandem recte propagandi methodo, concionatoria et catechetica etc. hab. in Synodo a. 1640. Ups. e. a. — Programma publicum S. S. Theologiæ studiosis scriptum etc. Ib. e. a. fol. — Thesaurus Catecheticus Theoreticus et Practicus. Strengn. 1631. — Thesaurns Cat. Theor. et Practicus. Thet är: Gyldene Clenodium thervtinnan Catechismi Både läras och öfningz grundtligha förklarning vthi spörss mahls och swara wijs, korteligha författas. Vtaff Authore nödtorffteligen förmerade och til Gvdz H. nampns ähras, samt hans Christelige församblingz salighwerckande befordring andra resan aff trycket förferdigadt. Sthm 1640. — Exegeseos Paulinianæ in Catechismum Divinum seu Canonicum et Lutheranum ἐπεξηγήσις exhibens ἀπόδειξιν Catecheticæ etc. Ups. 1641. — Företal till Frih. Gyldenhielms Schola captivitatis. — Diss. de Jure patronatus politico etc. Ib. 1643. — Catechismus, Christeligh läros och öfningz hufwudstycker, vtaf Biblien etc. Ib. 1644. — Exegesis Catechetica, grundelig Förklarning vtaff then Prophetischa och Apostolische Scrifft, vtöffuer then Biblische och Lutherische Catechismum etc. — Catechismus. Thet är en kort summa och kärnan af then H. Prophetische och Apostolische Scrifft etc. Ups. — Tröst-Clenodium, vthi Summi boni, Thens Aldrahögste Godas sampt, thes retta kundskapz Gudeligha Betrachtande etc. Ups. 1646. — Troona eense Böneordning. Ib. s. å. — Series genuina omnium dogmatum etc. Patent. — Viam universæ terræ ... Commonefactio etc. Ib. e. a. — Concio Cygnea, innehållandes en grundelig förklarning utöffwer Evangelium, som förhandlas uti Gudz försambling på alla helgona dagh etc. Holm. 1686. — (Vidlyftigare titlar kunna läsas i Stiernmans Bibl. Suiogoth. Tom. II. p. 99—110).

(Källor: Schefferi Sv. Litt. — Stiernman, Bibl. SvioG. — O. Verelii Varia Opuscula. — Högmarcks Psalmopoeographia. — Rhyzelii Episcopescopia. — Warmholtz' Bibl. hist. SvioG. — Gezelii Biogr. Lex. med der cit. källor.) — N.

PAYKULL, GUSTAF.

Fadren, *Carl Fr. P.*, gift med *Beata Charl. Simming*, Major vid Artilleriet, R. S. O., blef 1756 introducerad Svensk adelsman, såsom härstammande af gammal Lifländsk adel. Sonen *Gustaf* var född den 21 Aug. 1757. Uppfostrades på Hesselby egendom, dit Linné ofta anställde excursioner. Efter undergången Cancelli-examen, inskrefs han 1779 i Utrikes Exped. af K. Cancelli, blef 1780 Hof-junkare, 1781 Copist, 1783 Prot.-Sekreterare, erhöll 1794 fullmakt som Förste Exped.-Sekreterare, 1796 som Cancelli-Råd, 1805 R. N. O., 1815 charakter af Hofmarskalk, samt blef slutligen 1818 upphöjd i friherrligt stånd.

Redan i ungdomen var hans lust delad mellan Vitterheten och Naturalhistorien. Tidigt inträdde han i Sällskapet Utile Dulci, och lät i 4:e häft. (1781) af dess tidskrift "Vitterhets-Nöjen" trycka Ode öfver Voltaires Död; Råd till unga Poeter; Skaldebref till en Vän; Öfversättning från Bion. Sedermera öfversatte han, sannolikt från franskan, Anakreon, Sappho och Moschus, hvilka öfversättningar först trycktes jemte några original-poemer i Sv. Parnassen 1784—85 och sedan samlade 1787. Om hans Anakreontiska sånger yttrade Thorild: "några lätta, töljumma vindar, liksom vore det sista ljudet af Anakreons harpa, eller en pust, en anda, af Vinet och Kärleken." Sedermera författade han epigrammer, erotiska dikter och andra poemer. Några af hans visor t. ex. "När jag sjunger, Snillets gud Mig till Amphion *) förbyter" sattes i musik och sjöngos ännu stundom i min barndom. Men icke nöjd med denna ära, försökte P. sig jemväl i dramatiken, utgaf tragedierna Domald i 5 Akter med Chorer 1783, och Virginia 1795, samt Ordensvurmen, Komedi i 3 Akter 1785. På titelbladet står: "Första gången uppförd på Nya Svenska Theatern i Stockholm d. 5 Febr. 1785", men den blef dock aldrig uppförd, kanske derföre att Förf:s uppfinning att ställa Adepterne, som skulle intagas i Orden, i spiltor med ok på nacken,

*) Misstaget om qvantiteten af detta namn visar redan hans okunnighet i Grekiskan.

befanns mindre skickligt *). Säkert är, att dessa dramatiska arbeten icke ökade Förf:s poetiska ära. Komedien anses af Hammarsköld som den mest misslyckade. Ehuru P. alltsedan den akademiska tiden var vän och kamrat med Leopold, kunde dock denne Apollo-broder intet inträde vinna i Svenska Akademien, tvertom skall Leopold engång åt honom sagt: "Du är en af de första bland Sveriges medelmåttiga poeter." För vår del vilja vi icke påtaga oss att afgöra, huruvida icke P. på denna utmärkelse kunde göra lika rättvisa anspråk som en N. L. Sjöberg och några andre.

Då sålunda P. på sin vittra bana rönte ett så svagt bifall, vände han sig under sednare hälften af sitt lif ensamt åt Naturalhistorien, på hvilket fält han rönte mera framgång. I sina yngre år hade han genomrest Danmark och Tyskland, år 1802 gjorde han en ny resa, som utsträcktes till Medelhafvets kuster; derunder slöt han bekantskaper med Europas förnämsta Naturkunnige, särdeles Fabricius, med hvilka han stod i oafbruten förbindelse; på sin vackra egendom Wallox-Säby i Upland hade han anlaggt ett zoologiskt Museum, som genom utskickade samlare (flera år höll han en sådan i Afrika), köp, byte, skänker mer och mer växte, och slutligen på Fåglar och Insekter blef det rikaste i norden. På sin ålderdom gaf P. gåfvobref derå till K. Vetenskaps-Akademien, hvilket belönades med Friherre-diplomet. Han författade jemväl en Svensk Fauna, som för sin tid ej lärer saknat förtjenst, beskref åtskilliga Insekt-slägten, dels i särskilda verk dels i monographier. Dessa bemödanden medförde den hugnaden, att han kallades till ledamot i en mängd naturhistoriska Sällskaper (K. Sv. Vetenskaps-Akad., sedan 1791, samt Vetenskaps-Societ. i Paris, Petersburg, Moskwa, Florens, Köpenhamn, Siena, Berlin, Erlangen, Philadelphia, Göttingen, Wetterau, Marseille, Marpurg, Boston samt Senkenbergska Sällsk. i Frankfurt a. M.), samt att åtskilliga insekter och andra djur efter honom uppkallades, såsom *Rallus Paykullii* Ljungh, *Scolopax Paykullii* Nilss., *Tortrix Paykulliana* Thunb., *Alucita Paykullela* Fabric., *Amarymus Paykulli* Dahlm. Af Kejsar Paul erhöll han ock under vistandet i Petersburg en brillantsring. Det påstås dock, att beskrifningen och afritningen på en och annan insekt skall

*) I den i K. Vet. Akad. införda biographien uppgifves, att uppförandet blifvit förbudet; derom nämner dock hvarken Rec. i Sv. Parnassen eller Rosenhane.

vara gjord efter af Paykull sjelf componerade föremål, så att han t. ex. lånade hufvudet af en, vingar af en annan abdomen af en tredje, hvilket skedde i ändamål att derige nom vinna uppseende, namnkunnighet och beröm, ett mål hvarefter den annars förtjente mannen oupphörligt, ofta me oförställd barnslig fåfänga, sträfvade. Afven hviskades, at en och annan rarare insekt på ett annat sätt, än vi föru uppgifvit, kommit i hans samling, samt att Thunberg stun dom, då P. knackade på dörren, skall hafva sagt: "vänta bror, tills jag först skjutit igen mina lådor."

De sednare åren af sin lefnad tillbragte P. om vintrarna i Upsala, om somrarna på WolloxSäby. Der do han d. 28 Jan. 1827, sedan han förut ett par gånger haft känning af slag. Han gifte sig 1. 1790 med *Anna Elisab.*, död 1794, dotter af General-Majoren R. S. O. Carl *Ehrensvärd*; 2. 1795 med *Johanna*, död 1806, dotter af Bruks-Patr. Joh. Phil. *Möller*; 3. 1807 med *Anna Cath.*, dotter af Bergs-Råd. R. N. O. Sam. *Sandels.*

Skrifter: a) Vittra, se förut; utgifna för vänner (icke i bokhandeln) i Saml. Skrift. 1:a delen. Ups. 1814), (2:a del., som skulle innefatta de dramatiska, utkom aldrig); b) Naturhistoriska: Monographia Staphylinorum. Ups. 1789; Monogr. Caraborum Sueciæ. Ups. 1790; Monogr. Curculionum. Ups. 1792; Fauna Suecica. T. I—III. Ups. 1798—1800; Catalogus Insectorum quæ desiderantur in Museo. Ups. 1804; Monogr. Histeroidum. Ups. 1811; Catal. Avium, quas in Museo suo servat. — I Vitt. Akad. Handl.: Tal om Djurkännedomens Historia före Linné; 8 Beskrifningar på Insekter och Fåglar.

(Källor: Adel. Matr. — Biogr. i K. Vet. Akad. Handl. 1826 — Tal vid Grafven — Hammarsköld, Vitt. Hist. — Personlig bekantskap.) P.

PECHLIN, CARL FREDRIK, Frih. v. LÖWENBACH

Härstammade af en Tysk ätt. En *Johannes Pechlinus*, f. 1609, död 1689, var luthersk prest vid församlingen Leiden. Dess son, *Johan Niklas*, död 1706 som Med. Doct. Assessor i Hertig Christian Alberts af Holstein-Gottorps Hof Rätt och Hof-Consistorium, Informator för Hert. Carl Fredrik af Holstein, var en lärd man och utgaf, under namne Pacatius Venantius flera medicinska och physiska skrifter (s Ups. Bibl. Cat.). Dennes son, *Johan von Pechlin*, unde titel af *Baron von Löwenbach* 1743 upphöjd till Romers Riksfriherre, f. 1682, död 1757, var Holsteinsk Ministe vid Svenska Hofvet samt slutligen Holsteinsk Canceller oc Ridd. af S:t Annæ och S:t Alexander Newsky Orden, gi

med Grefvinnan *Marg. Amalia Floor.* Deras söner voro: 1. *Detlof Philip*, död 1775, Holsteinsk Minister i Sverige, Geheime-Råd och Conselj-Minister, Ridd. af S:t Annæ Orden, gift första gången med en svensk fröken Mörner; 2. *Carl Fredrik*, se nedanf.; 3. *Johan Adolf*, Öfverste i Holsteinsk tjenst samt troligen ättefader till de i Danmark bosatte Pechliner; 4. *Otto Fredrik*, f. 1724 *) lärer ingått i Rysk tjenst.

Carl Fredrik uppgifves å de flesta ställen varit född d. 8 Augusti 1720, men i Skand. Sällsk. Handl. XVII. s. 335 angifves deremot d. 3 Mars 1727. Sistnämde datum sammanträffar väl med skalden Oxenstiernas uppgift: att P. vid femton år förrådt sin fader (se nedanf.), men då P. sjelf (Protok. öfv. Gustafs III:s mord s. 219) förmäler sig vid Konungamordet vara "en sjuttiotvå års man", så måste förstnämda datum vara det rigtiga. Inskrefs 1733 såsom Volontair vid Fortificationen, avancerade 1734, alltså ännu som barn, till Underofficer vid Dalreg:tet; blef Fänrik 1740 vid Adlerfelts regimente, Lieut. 1743, Capitaine vid Ruthensparres Reg:te 1746, Major vid Grefve Spens' Reg:te 1749, Öfv.Lieuten. 1750, Öfv.Lieut. vid Kalmar Reg:te 1751, naturaliserad Svensk Adelsman i Nov. s. å., Öfverste i armeen 1760, Ridd. af Sv.Ord. s. å.; Chef för Jönköpings Reg:te 1761; General-Major 1770. Då Rudbeck, i anledning af uppresningen i Christianstad, 1772 nedreste till Skåne, var han i tre veckor tillförordnad Öfver-Ståthållare i Stockholm.

P. har åt sitt namn förvärfvat en föga hedrande namnkunnighet, såsom en af de oroligaste partihöfdingar under Frihetstiden, å alla sidor lika mycket fruktad som hatad och afskydd. Fältmarskalken Hamilton upprepade 1769 på Riddarhuset sin önskan, att den som ville uppväcka oenighet och missämja (hvarmed tydligen syftades på P.) måtte stadna i helvetets afgrund. Gustaf III fruktade honom både som Kronprins och Konung. Vid fjorton år skref han: "Grefve Tessin, Riks-Rådet Palmstjerna och Hr Pechlin voro de tre Hattar, som jag mest afskydde, i synnerhet de båda sistnämnda" **). Pechlins bragder retade den annars menlöse skalden Oxenstierna i sin ungdom till en honom ovanlig Juvenalisk bitterhet. Epigrammet lyder sålunda:

Se'n du i femti år dig ömsom låtit se
Stolt mot den svage och för magten krypande,
Och inom hvart parti, som ömsom du bedragit,

---

*) Anteckningar ur Riddarhus-Archivet.

**) Gustav. Papperen I. s. 39.

Med mutor dem du gett och mutor dem du tagit,
Till välde stigit upp med konst och dolda sätt,
Du öfvar ändtlig trygg din riksdagsmanna rätt.
Men se'n du vann din magt med ränkor och med fara,
Den lag, du trampat nyss, du låtsar nu försvara
Och talar för dess helgd af egennytta blott,
Att stänga andra från den väg du nyss har gått
Försigtig stämplare af brott, dem du bereder,
Dold till och med för den, du som ditt verktyg leder.
Se'n hans missgerning tjent din afsigt, är du den,
Som yrkar lagen mest emot missgerningen.
Uti den frihets lugn, du låtsar nu bevaka,
Du blåser upp i mjugg de stormar som oss skaka,
Och väntar i försåt de skeppsbrott på din strand,
Som skola kastas dit, att plundras af din hand.
Din själ och hvad du är, man redan förespådde,
Då du vid femton år din egen far förrådde,
Och om ej bödlens jern gör slut på dina dar,
Ehvar du ock må dö, du honom värdig var*).

Den tredje raden från slutet har afseende derpå, att under det fadren, den Holsteinska Ministern, arbetade för sin furstes upphöjelse å Svenska thronen, nyttjades deremot sonen såsom spion på fadren af K. Fredrik, som arbetade för Hessiska huset; den unge P. (som likväl då icke var 15, utan 22 år, ifall födelseåret 1720 är rigtigt) säges engång hafva gömt sig i en spis i fadrens rum, afhört dennes conferenser och förrådt dem för Konungen**). En bidragande orsak till detta beteende skall varit den, att han då var kär i Th. Plomgrens äldsta dotter, och ville ställa sig in hos den blifvande svärfadren, som var fiende till Ryska systemet***) och troddes arbeta för Danska huset. Också skall han hafva bevistat ett fälttåg i detta krig†). Om sommaren eller hösten 1742 blef han (förmodligen hemligen) afskickad till St. Petersburg, för att utforska huruvida icke den tillämnade Svenska thonföljaren redan blifvit vald till efterträdare i Ryssland och antagit grekiska religionen††); ett val, hvarvid väl icke blott gjordes afseende på den unge lieutenantens slughet, utan äfven på hans holsteinska börd, och på fadren, som vid detta hof stod i mycken nåd.

Vidare förtäljes†††) att han vid denna tid med Lagercrantz deltagit uti att uppreta rekryterne i Dalarne till för-

*) De la Gard. Archiv. XVIII. s. 140.
**) De la Gard. Arch. anf. st.
***) Ristell, Caract. et Anecd. de la Cour de Suède, p. 137.
†) Ders. ††) Skand. Sällsk. Handl. XVII. sid. 325.
†††) Voltematska anekdot.

mån för Danska throncandidaten. Dock är denna uppgift hämtad ur en grumlig källa och möjligen har ryktet velat pådiktat mannen mer synder än han var saker till. Mellertid påstods dock Plomgren varit invecklad i samma spel såsom agent för Konungen i Danmark (se dess Biographi nedanf.). Föröfrigt var P. med denne inblandad samma tid i ett politiskt äfventyr, hvarom i Plomgrens biographi skall berättas. Sålunda hade han redan vid en så ung ålder gifvit prof på den skicklighet i detta spel af stämplingar och ränkor, hvilket han sedermera nästan oafbrutet fortsatte ännu i ett halft sekel.

Några år derefter (omkr. 1749) stod Capitaine P. i tour att blifva nämd till Major, men blef utesluten af sin öfverste. Till honom skyndade då den förorättade och räckte honom tigande ett par pistoler. Den gamle herrn, som var långt ifrån att vara en hjelte, ropade på hjelp, drog på klocksträngen och skrek då, sedan hans folk inkommit, att han ämnade ställa den anfallande inför krigsrätt. Med mycken köld förklarade capitainen sin förundran öfver detta sin öfverstes beteende, då han blott kommit i mening att skänka sin chef ett par pistoler, hvilket han bevisade dermed, att de voro oladdade. Detta äfventyr roade mycket gamle Kungen, som snart derefter nämde honom till Major vid ett annat regimente*).

Kort derefter gifte sig P. med Plomgrens dotter och blef derigenom så mycket mer fästad vid dess parti. Om hans politiska verksamhet hafva vi oss dock ingenting bekant förrän 1756, då han likväl redan ansågs så farlig, och hunnit så långt på denna slippriga bana, att han misstänktes vilja afsätta Konungen och förgifta Drottningen. Man höre hvad dåvarande Kronprinsen 1760 skref om den tidens ställning**). "Man dömme till min surprise, då, insläppt i Mössornas hemliga råd, som hölls i Konungens kabinett två dagar efter Riksdagens utblåsande, jag erfor, att man hade försonat sig med honom, och att han var af dem, på hvilka man mest räknade. Jag kan ej uttrycka min harm, och hvilken tanka då hos mig uppstod om ett parti, som, framställande sig såsom hofvets, debuterade genom en försoning med den förste republikanen i riket; hvilken, enligt deras egen uppgift, hade år 1756 proponerat att afsätta Konungen och förgifta Drottningen. Jag trodde mig då se partiets undergång, och ingenting kunde betaga mig den tanken att

*) Ristell sid. 138. **) Gustav. Papper. I. sid. 41.

Pechlin endast var ett instrument i Hattarnas händer för att bedraga och ruinera både Mössorna och Hofvet. Ty ännu var jag i den fulla öfvertygelsen, att detta parti bland nationen (Hattarna) gick ut på att afsätta kongliga familjen."

Af conspirationen 1756 till fördel för Konungahuset drog P. en blodig fördel. Då Puke i Rosenkammaren aflaggt sådana bekännelser, att beslutet om Brahes och Hårds arresterande deraf blef en följd, skyndade Pechlin att omhvärfva den sednares hus med poster till häst och fot, men Hård bedrog dem och undkom *). Brahe åter, som ansåg saken för mindre farlig och litade på sin börd, flydde icke. I sjelfva verket ville Fr. Gyllenborg, det rådande Hattpartiets då varande chef, icke heller blodsutgjutelse, men P. påckade derpå och tog af enskilde hederslöfte om blodsdomens förkunnande **). Detta öfverensstämmer med en uppgift i de Knösiska anteckningarne, № 3, enligt hvilken P. A. Örnsköld förmäler sig hafva hört af en pålitlig Mössa 1757, att P. var mest vållande till Erik Brahes död, och detta mest af personlig ovänskap till Drottningen. Genom detta injagade han skräck hos alla, och gjorde sig känd såsom den kraftfullaste och djerfvaste bland Hattarne, som den tiden voro fientliga mot Konungamakten. Likväl gjorde han sig en förtjenst af att icke hafva lätit sakerna komma till det yttersta; ty enligt hans egen berättelse var det han, som sommarn efter blodbadet hindrade afskaffandet af kungliga värdigheten, hvilket allvarsamt skulle komma i fråga, sedan uppdagadt blef att de kunglige sjelfve voro revolutionens egentlige ledare. Derföre, tillade han, hade han fått ovänner, men stod fast i den öfvertygelsen, att emedan gemene man hade så mycken vördnad för Konunga-namnet, behöfdes en skuggkonung, att rikets vidd dessutom ej tillät annat regeringssätt, att vi hade alla detsamma besvurit, att skickliga landshöfdingar i annat fall kunde göra sig enväldige, ja ärftlige i hvar sin provins under främmande makters beskydd ***). Annars, mente han, hade det nu varit en lätt sak att afskaffa kungadömet, hvilken åsigt dock motsades af sagesmannen J. W. (förmodligen Frih. H. J. Wrede, ordförande i 1756 års bloddomstol).

Huru i en annan teckning om 1756 års män †) kan sägas, att Pechlin, såsom ännu ung (han var dock redan 36

---

*) De la Gard. Arch. XVII. 8. **) Ders. sid. 10.

***) Knös handskr. Anekdoter N:o 2; ungefär detsamma yttras ock i Woltematska handskr. Anekd.

†) Skand. Sällsk. Handl. XIII. 311.

år gammal), ännu var **underordnad**, inse vi icke, men deremot tillägges med så mycket mer skäl, att han "redan hade hjertat och hårdheten och lufaktigheten af en farlig medborgare, med en esprit d'intrigue au superlatif."

Föröfrigt, ehuruväl P. vid denna riksdag ställt sig på Fersens sida, så var han dock slug nog att icke understödja partiet i beslutet om Sveriges deltagande i sjuåriga kriget. Men sedan kriget blef förklaradt, så måste till hans heder anföras att han deruti käckt uppförde sig. Jag har enkom genomgått historien om detta föga kända krig, för att efterse hvad andel P., som då var Öfverste-Lieutenant, deruti hade, och så vidt jag funnit, voro dessa tillfällen följande. D. 10 Dec. 1758 anförde han sin trupp i träffningen på ön Uesedom och lät der sedan fälla ansenliga partier timmer och ved för armeens behof*). I sin rappost om staden Wollins eröfring följande år d. 16 Sept. skrifver Gr. Fersen: "Under det att denna del (af staden) med så mycken envishet af fienden försvarades, hade Baron P. och Gref Posses attaquer mera framgång, ehuru de blefvo nog häftigt af musquetteri bemötte. Öfv.-Lieut. P. trängde in i staden neder vid sjön genom en pallisaderad och retrancherad fotstig, derest allenast en man i sänder kunde defilera, och kom in uti staden, då uti faveur af Jönköpings Reg:tes framgång Gardet kom in genom Wicker port. Baron Falkenberg, som sedan 1757 kände staden, viste och förde Jönk. reg:te den vägen. Elfsborgs reg:te trängde ock in på andra sidan Amtshuset. Begge reg:terne chargerade inuti gatorna och couperade fienden reträten genom Königsport, då allt blef fånget, och hvad som ännu stod på vallarne kastade gevär och gaf sig." Vid detta tillfälle blef P. skjuten i knäet, men "förhöll sig ändock på ett utmärkt sätt såväl vid dispositionen af reg:tet som vid anförandet under attaquen, hvilken han oaktadt dess blessure till slut bevistat" **). Deremot tillegnas honom i en apokryphisk källa ***) att hafva haft den förtjensten att Preussiska flotiljen på das Frische Haff 1757 (menas 1759) blef förstörd, hvaröfver Preussiska Konungen väl skulle blifvit ledsen, men dock yttrat sin önskan, att engång få den befälhafvaren, som utförde detta lika kloka som manhaftiga företag, i sin makt, endast för att göra hans bekantskap. Derom nämnes dock icke ett ord i de omständliga tryckta

---

*) Sv. Mercur. Dec. 1758 sid. 374.

**) Derst. Oct. 1759sid. 139 o. f.

***) Ristell sid. 141.

rapporterna. P. tyckes icke ens varit närvarande, utan tillkommer denna ära förnämligast Capitaine-Lieutenanten Ruthensparre *). Deremot besatte P. före d. 10 Oct. ön Uesedom **). Dermed slutade också P:s krigsbedrifter; ty efter vintercampagnens slut hemreste han liksom så många officerare till den 1760 begynnande riksdagen ***).

Här öppnade sig en tummelplats, mera lockande för en sådan mans verksamhet. Imponerande var också den ståndpunkt, på hvilken han nu ställde sig. Derom kan på förhand dömmas genom ett då förtiden utkommet paskill öfver Hattpartiet, kalladt "Svenska Briggen Tre Kronors besättning, seglande under Fransk flagg öfver Frihetens haf till ön Miseria", hvarest Pechlin tillägges rang af Skeppare, den der efterträdt Riks-Rådet Wrede, "hvilken genom krutröken (efter det politiska mordet 1756) blifvit yr i hufvudet och förlorat cursen, hvaremot P. med tillräcklig skicklighet följer väderstrecket." Tillika tilldelas honom värdighet af Öfver-Commissarie ****).

P. hade nemligen förskaffat sig plats i Sekreta Utskottet och höll der "sådana tal, att de å ena sidan admirerades, å den andra väckte skräck och bäfvan." Nu förenade han sig så till vida med Mössorna, att han var ibland dem, som yrkade ansvar å de Rådsherrar, som tillstyrkt kriget; samt påstod för sin del särskildt, att Höpken, som vid beslutet derom vinglat (se detta Lex.), skulle ställas under en Commission. Detta sistnämde afslogs väl, men medförde den följden att Höpken lät skrämma sig att taga afsked †). Å andra sidan trodde sig Mössorna och Hofvet i Pechlin funnit en mäktig bundsförvandt. Han uppvaktade Deras Majestäter i helgen och vid Nyåret, samt spisade vid Kongl. taffeln, hvadan ett rykte spridde sig, att han ville biträda Hofpartiet till enväldets införande ††). Numera veta vi dock †††), att afsigten endast var att åstadkomma en förlikning, men hvaruti Kronprinsen endast såg förräderi. Också fick P. derigenom tillfälle att titta Mössorna i korten, i hvilkas hemliga råd han blef insläppt. Förmodligen var det vid denna tid, som Drottningen lemnade honom den förteckning på hofpartiets anhängare, hvilken vi längre fram skola omtala.

---

*) Sv. Merc. 1759 Oct. sid. 131. Dec. sid. 385 o. f.

) Derst. Dec. sid. 382. *) Ders. Nov. 1760 sid. 336.

****) De la Gard. Archiv. XVII. 88.

†) Skand. Sällsk. Handl. XV. sid. 121. ††) Ders.

†††) Gustav. Papp. I. sid. 41. se ofvanf.

Afsigten med dess öfverlemnande var att visa hvilket kraftigt stöd P. skulle vinna, om han förenade sig med dessa. Undertiden förljuddes mer och mer, att mannen ville byta om färg och ämnade öfvergifva sina fordna vänner*) samt sätta sig i spetsen för sina fordna ovänner, royalisterne, hvarvid dock icke troddes att ens hans eget folk skulle komma att följa öfverlöparen; ja några af dem sägas då besökt honom och förelaggt honom trenne alternativer, antingen att ånyo ändra sig, eller resa bort, eller hastigt gå ur verlden.

Mellertid stod P. qvar i sin tvetydiga ställning, en gåta för alla. Hans plan synes dock hafva varit att bilda sig ett eget parti, som skulle liksom stå öfver både Hattar och Mössor. Detta misslyckades likväl; tvertom måste han uppbära mycken smälek och lida månget nederlag**). Så bemödade han sig förgäfves att i Preseståndet intruga Rutström***); likaså fick han höra många glåp-ord, då han sökte försvara Sekreta Utskottets dröjsmål med inlemnande af Protokollerna öfver kriget†). Slutligen väntade honom den största förödmjukelse, i det att hans ovänner gjorde motion om hans uteslutande från riddarhuset; förgäfves talade för honom Hermansson; förgäfves skref Lejonhufvud; förgäfves utspriddes att det vore förbi med friheten, i fall denne patriot utvoterades, emedan Mössorna ämnade företaga ett våldsamt steg till hofvets förmån; förgäfves ställde sig han och svågern Jennings i riddarhus-förstugan och köpte röster för 200 plåtar stycket; förgäfves hade en och annan af hans anhängare vid voteringen försökt inlägga dubbla röster. Sällan har Riddarhuset varit mera fulltaligt samladt än vid detta tillfälle: antalet steg till 800 och P. förlorade voteringen, ehuru blott med en enda rösts pluralitet††).

"Gråtande af arghet" drog sig P. tillbaka på landet och sysselsatte sig med upphjelpandet af sin ekonomi, som betydligt lidit genom nyssnämde mutning, den der sades hafva kostat honom och Jennings hundratusen plåtar. Vid 1765 års riksdag visade han sig icke, emedan, om vi ej misstaga oss, uteslutandet från Riddarhuset gällde både 1761 och den följande riksdagen. Deremot uppträdde han 1769 så mycket kraftigare. En af första handlingarna vid denna riksdag var, att för tvenne tunnor guld återköpa det af Drottningen åt P. oförsigtigt öfverlemnade papperet, hvilket var

*) Skand. Sällsk. Handl. XV. sid. 138, 141.
) Derst. sid. 160. *) Derst. sid. 135.
†) Derst. sid. 144. ††) Derst. sid. 178.

så författad, att de, som underteckuat det, tillika underskrifvit sin dödsdom, ifall det föll i deras ovänners händer. Denna åtgärd var så mycket angelägnare, som Mössorna nu sedan 1765 suto vid styret, och voro lika hätska mot Hofvet som motpartiet varit det förut, och emedan P. sjelf redan stod med lyftad fot för att springa öfver till deras läger.

Redan före riksdagens öppnande hade Mössornas hufvudmän hotat, att vid dess öppnande alldeles förkrossa motpartiet. "Nu, skrifver Tilas *), förmärktes Pechlin, som drifves af en orolig ande, som varit med i alla hemliga conseiller, med i Bänkemännens utseende och Sekreta-Utskottets formerande, hemligen vilja formera sitt eget parti, och till den ändan dela ut hemliga listor till Electorsvalet, väl af Hattarne, dock sådana som han trodde sig kunna disponera, så att han omsider måtte häfva sig upp till en Generalchef af riksdagen, och sedan styra sakerna i dens faveur, som betalte honom de mesta pengarne. Men knappt var detta bekant, förrän tidningen hviskningsvis lopp omkring som en löpareeld. Att faran var betydlig, märktes grannt på Gref Fersen **), som jag märkte taga oförmärkta steg till att möta P:s konstiga tillställning, och hvilket ändteligen lyckades, så att Electorsvalet slog netto och riktigt ut efter planen, fastän med mycken uppmärksamhet och varsamhet."

P. blef dock Elector och skaffade sig plats i Sekreta Utskottet. Vid Betänkandet emot Riksråden motsatte han sig beslutet att undantaga Riksrådet Hjärne från de öfriges öde, men lät öfvertala sig att derifrån afstå ***). Tacksägelseadressen till Konungen för Ständernas sammankallande, hvilken approberades och var bra skrifven, hettes af honom vara uppsatt †). Vid frågan om Utskottets gillande af Collegiernas beteende i Dec. att ej erkänna Rådets myndighet utan Konungens egenhändiga underskrift, var P. ibland de nekande ††). Likaså satte han sig emot beviljande af pensioner åt de afsatte Riksråden †††), samt väckte förslag om en Deputation till granskning af Rikets hushållning och financer, hvilket väl lät mycket patriotiskt, men hvarmed afsigten förmodades vara att väcka split till Mösspartiets fa-

---

*) Skandin. Sällskapets Handl. XVI. 208.

**) Detta inträffar med uppgiften i Heml. Handl. II. 175, att Fersen var svartsjuk på P. såsom "mera activ och enterprenant än han sjelf, fruktande att denne lätt kunde blifva mer betydande än Fersen sjelf", hvadan han ock aldrig inlät sig med honom i någon förtrolighet.

***) Skandin. Sällsk. Handl. XVI. 227.

†) Derst. sid. 237. ††) Derst. s. 243. †††) Derst. s. 248.

veur *). Men i hjertat tillhörde P. icke mer detta parti. Länge loverande mellan begge, öfvergick han formligen till Mössorna, hvilket dock icke skedde förrän i medlet af Augusti **). Vid frågan om åtalet af skriften Patriotiska Tankar, hörde han till Tryckfrihetens fiender ***); och i Borgarståndet genomdref han †) beslutet om skriftens indragning och förstörande utan rättegång; vid discussionen derom målade Baron Fr. Horn och hans egen svåger Jennings öfverlöparens porträtt på ett föga smickrande sätt. I Bankosaken talade han föga, satt i en vrå ††) och hade hela tiden presenterat en slät figur, men hans votum hade flera insidieusa ställen. Så mycket öppnare och kraftfullare uppträdde han i den såkallade Constitutionssaken. Under förevändning, att friheten stod i fara, och att man ämnade öfverlemna souveräneteten åt Konungen, hade nemligen P. öfvergått till Mösspartiet, fastän hans rätta afsigt alltid ansågs vara "att bibehålla discrepansen emellan Konung och Råd, samt emellan begge samfäldt och Riksens Ständer" †††). Till vinnande af sin afsigt gaf han nu Hofrätts-Rådet Linnerhjelm löfte om att blifva Justitie-Canceller, hvilket embete enligt förra riksdagens beslut blifvit förklaradt för en förtroendepost, som skulle besättas antingen af Rådet eller af Ständerna. I följd deraf yrkades detta embetes besättande enligt 1766 års författning, hvilket beslut af Hattarne bestreds såsom stridande mot grundlagarna. I stället uppsatte de en såkallad Säkerhets-act, i följd hvaraf Ständerna skulle skiljas från omedelbar befattning med lagskipning, sysslors tillsättande, enskilda besvärsmål, samt med detaillerna af den ekonomiska och financiella lagstiftningen. Saken var alltså vigtig och gjordes till en högmålsfråga, som förorsakade den högsta spänning. Den 5 Oct. vid Sekreta-Utskottets, Sekreta och Justitie-Deputationens sammanträde hade Jennings afmålat sin svågers beteende, dock utan att nämna honom, på ett sätt, att man hjertligt deråt skrattade; äfven Kiörning, Celsius, Fr. Horn gåfvo honom dugtigt på pelsen, och slutligen blef frågan med acclamation förkastad, d. v. s. beslutadt att vid detta embetes bortgifvande skulle förfaras efter 1720 års regeringsform. Förbittringen mot P. var allmän och "alla knorrade öfver hans conduite." Vid justeringen uppstod en ny bataille, hvarvid P. liksom förra

---

*) Skand. Sällsk. Handl. XVI. s. 237. **) Derst. s. 262. ***) Derst. s. 268. †) Derst. s. 271. ††) Derst. s. 273. †††) Derst. s. 277.

gången knappt biträddes af någon annan än Borgmästar Sundblad. Saken var dermed ännu icke slut, utan öfvergick till en princip-fråga om Maktägande Ständers rätt att få ändra sina egna lagar, hvilket ventilerades med ökad förbittring i flera sammanträden ända till den 23 Oct. *). En skrift utkom, kallad "Uppmuntran för Svea folk, till uppmärksamhet i ett högvigtigt ämne", deruti friheten föreställdes vara i fara och P. ställdes fram såsom frihetens hjelte och försvarare. Föröfrigt var den skrifven i en så upprorisk ton, att den remitterades till Justitiæ-Cancellers-embetet **). Säkerhets-acten gick igenom hos Presterne, men förkastades af Bönderna, ehuru de hittills varit Hattar, äfvensom af Borgrarne genom Borgmästar Schauw's bedrifvande. På Riddarhuset inkom högmåls-frågan den 15 Nov. Så många memorialer hade blifvit ingifna, att de ej hunno uppläsas. Pechlin köpte röster i sjelfva Riddarhusförstugan för 200 plåtar stycket, och på det sättet vann han voteringen med 26 rösters pluralitet bland 888 voterande ***). I följd deraf utvaldes Electorer till Justitiæ-Cancellers-embetets besättande, men slutligen blef P. ändock bedragen, Linnerhjelm blef ej vald, icke heller Lagman Reuterholm, såsom motpartiet önskat, utan i stället Revisions-Sekr. Rosir dertill utvald.

Vid frågan om öfvertagandet af Deras Majestäters enskilda gäld mot slutet af riksdagen, var P., i alla skiftningar (utom i början af sin bana) alltid hofvets motståndare, en af dem som bittrast yttrade sig mot Konungahuset, ehuru han för omsvep skull vände sig emot Hofsmickrare. Landtmarskalken, som kände sig åsyftad, afmålade i stället en Landtsmickrare, som tillika tjente främmande hof, hvilket åter gick löst på P. †).

Hofvet följde ständigt med oroligt öga den djerfve vinglaren. I anledning af Constitutions-saken yttrar Kronprinsen Gustaf ††) i sin Dagbok: "P. bedrager oss, säger man, eller vill bedraga oss i den stora saken." I anledning af P:s beteende i nämde fråga och hans plumpa sätt att genom mutor bereda den en sådan utgång han önskade, hade Konungen fordrat hans uteslutande från Riddarhuset, men han förblef oantastad.

---

*) Skand. Sällsk. Handl. XVII. s. 297 f. **) Derst. s. 324. ***) Derst. s. 338. †) Derst. s. 416. ††) Gustavianska Papperen I. 91.

Vid nästa riksdag återfinna vi P. bland Mössornas hufvudmän. Genast vid sin ankomst till hufvudstaden, förstörde han Hattarnas plan att af sitt parti få valda hufvudstadens alla 10 riksdagsmän; de erhöllo endast tvenne *). Han jemte Friherre Ridderstolpe samt General-Major Rudbeck valdes å deras sida 1771, för att med Hattarne ingå ett förlikningsförslag **), hvars utförande dock befanns omöjligt och kanske aldrig var allvarsamt menadt.

Med harm måste dock P. snart se sig liksom begge partierna öfverlistade af en ny Konung, som, under det han endast syntes sysselsatt med nöjen och förströelser, drog ett groft streck öfver de regeringssjukes planer. Under de veckor, som P., medan Rudbeck var borta i Skåne, för att dämpa Hellichii sammansvärjning, förde dock P. Ståthållarskapet i hufvudstaden med den uppmärksamhet, att revolutionen under hans styrelse svårligen skulle kunnat lyckats. Men till Konungens lycka återkom dock Rudbeck snart, och lät insöfva sig i säkerhet. Mellertid hade P. förskaffat sig en af Rådet utfärdad och Konungen underskrifven befallning att förfoga sig till sitt regemente, för att föra det mot Christianstad. På revolutionsdagen föreslog P. furst Hessenstein att samla frihetens vänner på Skeppsholmen, samt hålla vindbryggan uppdragen så länge, tills man hunnit underhandla med Konungen, men då fursten dertill vägrade, skyndade han sig att lemna Stockholm, ehuru han i hänseende till penningars anskaffande något litet blef uppehållen. När Konungen fick veta att P. begifvit sig från staden, blef han mycket orolig, men utfärdade genast befallning till Prins Fredrik, som då uppehöll sig i Östergöthland, att arrestera honom. Tillika erbjöd sig en Lieuten. Hjerta att sätta efter honom och gripa honom på vägen, hvartill ock tillstånd med nöje gafs. Denne upphann Generalen verkligen i Telge, och gaf honom sina ordres tillhanna. P. begärde då att få se dem, men de voro endast mundtliga; P. framdrog nu sina och yrkade i stället att Hjerta skulle gifva sig som hans fånge ***), eller, enligt en annan berättelse †) afgifva en försäkran i vittnes närvaro, att han vore skickad af Konungen, för att återkalla dess till Generalen gifna ordres och derför göra sig ansvarig; När nu denne tvekade, tog Generalen honom i handen, sä-

*) Handl. till Hist. om Revol. i Sverige, s. 297 enl. Canzler.

) Gustav. Papp. I. 139. *) Hemliga Handl. II. d. 15. †) Ristell.

gande: "Farväl, min stackars Hjerta, var en annan gång mindre påflugen!"

På detta fintliga sätt kommen ur faran, fortsatte P. sin väg söderut. Före hans ankomst till Linköping hade likväl befallningen om hans arresterande redan ankommit; hvarföre han ej här genast greps, uppgifves icke; mellertid följdes han ända från nämde stad hela vägen genom Wimmerby och Ekesjö af officerare på afstånd; men arresteringen skedde först vid ankomsten till Jönköpings östra tullport*) d. 23 Augusti kl. 4 e. m., der han på Landshöfdingens befallning väntades af Capit. Sparrsköld med fyra Artillerister, hvilken förkunnade honom arrest, fråntog honom värjan och flera laddade pistoler**). Också fann man hos honom ett manifest mot Konungen.

Först blef han förd till Hertigen af Östergöthland, som antydde honom att besvärja den nya Regeringsformen; Generalen begärde att förut få genomläsa den, hvarpå Prinsen svarade, att han icke ännu fått någon afskrift deraf, men att då denna akt var antagen af Konung och Ständer, kunde Generalen gerna obesedt besvärja den. Derpå gaf P. till svar, att som hans afsigt var att hålla sin ed, ville han gerna förut veta hvad han skulle besvärja. Sedan Hertigen afgifvit rapport om hans nekande svar, fördes han till Gripsholm och insattes under noggrann uppsigt i samma rum, der K. Erik XIV setat fången. Här erhöll han en afskrift af Regeringsformen och erböd sig då att besvärja den, men undfick till svar att detta numera vore försent. Den 17 Sept. skref RiksR. Carl Fr. Scheffer till Konungen: "Hattar och Mössor, ehuru somlige önska P. hängd, andra bränd, instämma dock alla deruti, att E. Maj:s egen lag (Regeringsformen) kräfver dom och frihet." I följd häraf blef P. afförd till Stockholm och ställd inför krigsrätt, hvars ordförande var en hans, å hustruns sida, nära slägting, General Horn förde ordet. Den bekante Häradshöfding Blix erböd sig frivilligt, sedan en annan nekat, att blifva den anklagades försvarare. Anklagelserna voro af den art, att han icke lagligen kunde fällas, alldenstund han endast handlat enligt Konungens egna ordres; dock ansåg sig Konungen icke heller kunna, utan att comprometera sig, förklara honom för oskyldig. Saken bemedlades alltså sålunda, att P. ingaf en skrift till Konungen, deruti han, ehuru oskyldig, erkände

*) Icke i Linköping, såsom Ristell s. 142 orätt uppgifver.

**) Se härom vidare Allm. Tidn. 1772 s. 603, 725.

att H. Maj:t kunde, i följd af de om honom gängse förklenliga rykten äga politiska skäl att försäkra sig om hans person, men då deras ogrund nu blifvit uppdagad, bönföll han om, att bli försatt i frihet. Efter aflagd trohetsed blef han sålunda, efter fem månaders fångenskap, inbegripen under den allmänna amnestien *).

Anbud lärer nu blifvit honom gjordt, att utbyta sin tjenst emot ett befäl öfver trupparne i Tyskland **), men i stället ingaf P. sin ansökning om afsked, hvilket ock beviljades den 22 Apr. 1773. Han begaf sig derefter till sin egendom, Ålhult i Kalmar län, der man för kron-utlagor undertiden utmätt dragare och boskap. Han måste sälja en del af sina egendomar, för att ställa det öfriga i behörig ordning.

Då Gustaf III och Hertig Carl 1776 efter RiksR. Sinclairs död reste till Carlskrona, togs nattläger i Wimmerby. "Der ***) infann sig att göra sin cour, den bekante Generalen Pechlin, hvilken synes nu äfvenså smilande, falsk och tyst, som han förut synts hög, djerf och orolig. Hans Maj:t talade med honom, utan att gifva honom någon distinction. Men det är icke att beskrifva huru hans ansigte hade olika utseende vid hvarje person som han såg, och af hvilka somliga varit hans fiender, andre af hvilka han varit fiende, somlige dess vänner, somlige dess förtrogne, andre dess undergifne och några hvilka han fruktat. Man kunde i hans ögon läsa hans lefnadslopp, då han nu såg Konungen sjelf, och RiksRåderna Höpken, Lieven, Scheffer, Carl Sparre, Landshöfdingen Carl Rappe, allt Hoffolket, Officerare af sitt förra regimente och flere bekanta. Ingen gjorde nu värde af honom, alla undflydde honom, somlige för att icke ihågkomma fordna förbindelser, andre för att icke misstänkas, några af en hedrande drift och de meste derföre, att han var utan affairer, och kunde hvarken gagna eller skada."

Tiden var för närvarande icke gynnande för politiska stämplingar. Derföre slutade nu P. tills vidare upp med sin rörelse som "patriot" och "frihetshjelte" och blef i stället en bondplågare †), så att allmogen en gång gjorde försök att slå ihjäl honom i hans eget rum. Alltså höll han sig ifrån 1778 års riksdag. Hans fru visade sig en dag vid

*) Gustav. Papp. I. sid. 214.
**) Ristell sid. 146.
***) Ehrensvärds Dagbok, Msc.
†) Gustav. Papp. II. 223.

riksdagens början på en cour vid hofvet. När Konungen i stora Galleriet blef henne varse, gick han genast emot henne, "Ah! Friherrinnan Pechlin! kommer Generalen upp till riksdagen?" — Nej, Ers Maj:t, om icke Ers Maj:t önskar och befaller; i sådan händelse skall jag skrifva efter honom, och är Ers Maj:t ansvarig, att han då skall infinna sig." — "Alltid är ni söt och aimable, min Friherrinna; men jag ber er för Guds skull, gör er i den saken intet besvär för min skull" †).

Föröfrigt hade Gustaf III alltid visat Friherrinnan P. mycken artighet, dels i följd af sitt ridderliga sinnelag, dels kanske ock af politik. Dagen före revolutionen gafs Thetis och Pelée och derefter en stor souper på slottet. Mellantiden upptogs af spel; Friherrinnan förlorade en summa till Konungen, som i det han emottog hennes sedel, yttrade han att han skulle gömma den såsom ett minne af henne, tillika önskande att han sjelf kunde hafva något förhanden, som kunde göra honom påmind hos henne. Då hon yttrade att ett sådant bevis visst icke behöfdes, för att hågkomsten af H. Maj:ts ynnest alltid skulle lefva i hennes tacksamma hjerta, svarade Konungen: "jag får snart se, på hvad sätt ni kommer ihåg mig." Två år derefter erinrade han henne om samtalet, tog cocarden från sin hatt såsom en skänk åt unga baron Pechlin, som då var 11 till 12 år gammal, och lät tillika åt honom utfärda en Fänriks fullmakt *). När Konungen på revolutionsdagen red förbi hennes fönster, hade han skickat upp en adjutant för att be henne vara lugn i hänseende till hvad inträffa skulle. Äfven fröken Pechlin hade på ett mycket utmärkt sätt blifvit bemött af både Konungen och Drottningen, ehuru de annars ej plägade visa ogifta fruntimmer särdeles uppmärksamhet **).

Mellertid höll sig den gamle lurifax, utan att låta sådana höflighetsbetygelser verka på sig, ständigt i sitt aflägsna näste, lurande på tillfälle att åter få börja sitt gamla spel. Det dröjde också icke mycket länge, förrän denna tid kom. Allmogen var högeligen uppretad öfver Konungens brännvins-privilegium och den gamle "Patrioten" underlät icke, att gjuta olja i elden. Så skref Gr. Wachtmeister d. 30 April 1780: "Allmogen är verkeligen i stor gäsning. Det är så mycket lättare för Pechlin att intala dem, som nästan alla bönderna äro pliktfällde för bränvinsbränning, så att böterna för dessa häromkring liggande härader gå till

---

†) Crusenstolpe, skriften 1720. *) Ristell sid. 102, 116.
**) Derst. sid. 283.

80,000 daler silfvermynt, som visserligen medtager en stor del af deras förmögenhet. Åtskilliga utlåtelser berättas efter Pechlin, som gå ut på ändring af regeringssättet. Han skall derom vara i correspondens med stora Herrar." I ett annat bref ifrån Carlskrona d. 13 Maj 1780 heter det: — "På Pechlin har jag ögonen. Hvad hans arresterande angår, så, om jag får fulla skäl på honom, skall jag genast taga honom fast och föra honom till Calmar; men i annat fall vore det att styrka hans anhang och uppväcka mera missnöje. Får jag fulla bevis emot honom, är hans process ganska tydelig. Till hans dömande behöfs ej fullt bevis om uppror, utan allenast att han upphetsat och styrkt menige man till olydnad mot Konungen, eller den, som å hans vägnar bjuder och befaller, i hvilken händelse han, enligt 6 capitlet 1 §. Missgerningsbalken, skall mista lifvet. Enligt 8 cap. 2 §. Rättegångsbalken skall Hofrätten i Jönköping döma i detta mål. — Men undersökningen måste ske på stället; ty hela landsorten blir inblandad. Jag skall bjuda till att få i mina händer de bref, som en Löjtnant Schildt påstår sig ha sett till honom (Pechlin) från Stockholm. Får jag bjuda denne Schildt befordran eller penningar, har jag af mina spioner anledning att tro mig kunna vinna honom. 600 Rdr är väl det minsta man kan gifva honom; kunde han få löfte om befordran vore det så mycket bättre" *).

I anledning af nämde oroligheter hölls i Maj 1781 ett Extrating i Skillingerum. Derom inrapporterade Just.-Cancelleren följande: "Den 8 Maj inställde sig Pechlin för Domstolen i full Generals-uniform att göra genmäle i processen med den Länsman, som är Pechlins pretext till allt detta buller, och hvilken process för vittnenas myckenhet ännu ej kunnat afslutas. Han var instämd; emedan han i många delar af allmogens klagomål skall hafva förledt dem. Pechlin har inlemnat ett vidlyftigt anförande, som gått ut på att afmåla folkets lidande och kronobetjeningens sjelfsvåld. Alla ha admirerat hans talegåfva. — Man har sökt söndra allmogen från Pechlin. Han har tagit penningar af dem till sakens utförande. — Så mycket ser jag, att det blir omöjligt, att få fulla skäl på honom. Utan har han något uti sinnet, måste man afvakta tydligare prof" **).

När 1786 års riksdag oförmodadt sammankallades, infann sig ändtligen också P., men spelte här hvad man knappt

---

*) Gustav. Papperen II. 223 o. f. **) Derst. s. 227.

kunnat vänta, rolen af royalist. Af fyra Konungens propositioner afslogos trenne, utan att P., mig veterligen, hade någon andel deruti; den fjerde, anslag af 50 tunnor guld till spanmåls-magasiners anläggande, rönte ock motstånd, och Carl De Geer frågade till och med, huru man kunde vara säker att penningarne verkligen skulle blifva använda till det angifna ändamålet *)? Men då uppträdde P. till sakens försvar, och som han deruti understöddes af Grefve Fersen, blef förslaget beviljadt. De Geers tvifvelsmål voro dock icke ogrundade, emedan summan uppslukades af det kort derefter utbrytande kriget **). Sedermera gjorde sig P. en förtjenst af "att såsom medlem i hemliga Utskottet hafva bidragit till sin nådiga Konungs nöje, till Magasiners inrättande" ***).

Handlade härvid P. af verklig öfvertygelse om sakens nytta? Eller var han för tillfället på något sätt vunnen? Vi veta det icke. Men de gamla republikanska ideerna grodde dock ännu i djupet af hans själ, såsom vi snart skola få se, ehuru han i sin försvarsskrift bemödar sig att deråt gifva en helt annan färg. Låtom oss höra honom sjelf: "1789 reste jag åter till riksdagen, och vid ankomsten derstädes undanbad jag mig Ståndets förtroende att blifva brukad i någon Deputation, i anseende till min höga ålder och trenne svåra sjukdomar jag undergått. Vid riksdagen talte jag inte mera än två gånger; den ena talte jag till Landtmarskalken med begäran att han ville genom sitt Embetes utöfvan stilla hettan, som var uppkommen genom Öfverste Liljehorn, som ville tränga sig att tala, bad honom ropa upp den som var i touren att tala; enär han intet gjorde det, talte jag andra gången, och vände mig till Öfv. Liljehorn och bad honom höra opp att hetsa Ridd. och Adeln, och i stället anhålla hos Landtmarskalken att få veta sin tour. Och derpå kom jag i arrest och blef relaxerad påskdagen." (Han blef hållen i arrest på egna rum och insatt d. 20 Febr. †), således tre veckor efter riksdagens början, och derigenom försatt i overksamhet under den öfriga tiden).

Slutligen heter det: "1792 reste jag till riksdagen i Gefle, bidrog till att Konungens proposition ifrån Hemliga Utskottet blef bifallen, och att Konungens nöje och välbe-

---

*) Ristell sid. 155. **) Bruzelii Hist. s. 467.

***) Se Protokoll öfver Kon. Gustaf III:s mord.

†) De la Gard. Arch. XX. 211.

hag blefvo vundne igenom Ridd. och Adelns värdiga och underdåniga uppförande, och att igenom vänligt och förtroligt umgänge med de andra Ständen släckas det hat och den afund de så orätt ernat Ridd. och Adeln, hvilket ock till en del blef vunnet, utom i Agio-frågan, som satte någon ny oro bland Ständerna. Reste ibland de förste hem, mera förnöjd än någonsin med Riksdagen, lefde med mindre sällskap, högst tio, tolf personer på hela tiden, till den mer än olyckliga dagen (d. 16 Mars 1792), talte utom (i) agio-frågan ingen politik med någon, utan (utom med) Bar. Bjelke, som jag sökte bevisa sin galenskap om inbilladt uppror på sätt, som i Frankrike händt."

Innan riksdagen var afblåst, just när Ridd. och Adeln skulle begifva sig till kyrkan, satte sig Generalen i sin vagn och for med egna hästar till Stockholm. På första hållet åkte honom förbi en annan vagn, som for med skjutshästar: — i denna vagn satt Jakob Johan Ankarström. Snart kom den sista katastrophen, som bevittnade i hvad mån dessa den grånade skurkens tänkesätt voro sannfärdiga. Såsom redan nämdt är, hade Gustaf III alltid ansett P. såsom sin farligaste fiende. Svårligen torde det dock fallit honom in, att denne skulle våga företaga något mot hans lif. Så skedde det likväl; ty, enligt sägen, skulle det varit han som eggat Anckarström till mordet, Horn och Ribbing till sin fanatism. Mellertid förekommer i den förres bekännelse intet ord emot P. Bekante lära de dock varit (se detta Lex. Del. I. sid. 263, enl. Protokoll. s. 358), dock synas de tiden närmast före mordet icke hafva råkats. Af Lilljehorns vittnesmål sid. 363, skönjes ock att Anckarström, Horn och Ribbing sedan en längre tid haft samma brottsliga uppsåt, hvadan förblifver ovisst, hvilken dertill var den förste upphofsmannen. Mellertid misstänktes P. genast och blef gripen, hvarvid han berättas hafva yttrat: "det är förunderligt att ingen revolution kan ske i Sverige, utan att jag skall arresteras."

De, med hvilka P. stod i närmaste förtrolighet voro Lilljehorn, Ribbing och Canc.-Rådet Engeström. Den förstnämde bekände, att P. hade rest till Gefle med den fulla föresatsen, att ifall, såsom det troddes, Konungen ville företaga något våldsamt, han ville möta våld med våld: i sådant fall skulle han derom underrätta Lilljehorn, som uppdrogs, att jemte Major Hartmansdorff ansvara för lugnet i hufvudstaden. Vidare: att då han två dagar före olycksdagen besökte P., hade han underrättat denne om mord-

anslaget, men P. yttrat, att han visste det förut, men frågat, om Gardes-regimenterna vore att lita på, tilläggande, att några frivilliga vore att tillgå. Den 16 Mars hade Generalen till middagen haft åtta till tio personer, bland andra Lilljehorn, Ribbing, Bjelke, Ehrensvärd och Cancelli-Rådet v. Engeström; dock hade man endast talat om likgiltiga saker, till och med jollrat. Efter kaffet hade Lilljehorn, Engeström och värden gått in i sängkammaren. Fråga skall då uppstått om regeringssättet efter Konungens fall; man var ense om, att den unge Kronprinsen skulle utropas som Konung, Drottningen öfvertaga styrelsen, och att hon till sitt Råd skulle inkalla Riksdrotset, Riks-R. Gr. Rosen, Generalerne Gr. Horn och Bar. Duvall. En af de sammansvurne hade då yttrat: "tänk om Generalen skulle ingå i conseljen!" hvarpå den gamle räfven svarade, att han hellre ville qvarblifva i sitt hus, för att derifrån göra nödiga dispositioner. Äfven nämdes Hertig Carl. (Annars förmälde ryktet *), att P. skulle tillstyrkt att bemäktiga sig Hertigen, i samma stund Konungen fallit. I fall detta är sannt, synes det bevittna, att denne ej hade del i sammansvärjningen), Anckarström (s. 158), hvars vittnesmål föröfrigt hade intet besvärande för P.), nekade dock till en sådan plan. Von Engeström hade ock vid detta tillfälle uppläst en lista på Cheferne för de i hufvudstaden liggande trupper: tilläggande vid förhöret, att ideerna voro omogna och föga utvecklade: "man hade resonerat fram och tillbaka." Grefve Ribbing yttrade: att då han på f. m. besökt P., hade han underrättat honom om Anckarströms föresats, hvarom P. väl betygade sig vara okunnig, men tillaggt, att han när han ville kunde genom gamla Gardiet, Artilleriet, Enkedrottningens reg:te och talrika flockar af borgerskapet göra en revolution, hvilken han ock ville utföra såsnart Konungen vore undanröjd; bad Grefven skaffa fem till sex karlar till anförare och lofvade sjelf att öka antalet på maskeraden." — Hartmansdorff hade blifvit anmodad att förvissa sig om Artilleriet. Åt Sekreter. v. Engeström hade han sagt, att det om natten kunde blifva fråga om en revolution, samt bedt honom gå omkring och se om någonting kunde blifva utaf. Horn intygade sig hafva hört af Ribbing, att P. vore medvetande.

---

*) Hamiltons handskrifna Anteckn. med Gr. De la Gardies anmärkningar, benäget meddelade af Dr Wieselgren.

På alla dessa och andra bekännelser svarade P. att allt vore idel dikt, hopsatt af illgerningsmännen för att fälla honom och urskulda sig sjelfva. Deremot klagade han öfver Polismästarn Lilljensparres brutala uppförande, som öfverhopat honom med skällsord och mångelske-ovett, brutit sönder hans pipor m. m. och begärde sin rättvisa befrielse. (Enskildt skall han hafva yttrat, att denna conspiration vore så omogen, att han deruti icke ville hafva sin hand *). I det förra hade han utan tvifvel ganska rätt: men den annars så sluge gubben tyckes hafva missräknat sig på den allmänna stämningen, samt icke tagit i beräkning, att brottets obygglighet qväfde det missnöje och den ovilja, man annars kunde hysa emot Konungen. Dertill kom den olyckliga monarchens långa lidande, som ökade afskyn för mördarne, förekom villervallan och gaf vederbörande rådrum att träffa säkerhets-anstalter. Hade åter Konungen straxt fallit, så hade utgången kunnat vara ovissare, ehuru väl i alla fall denna sammansvärjning var lättsinnigt anlagd, utan fasthet, inre sammanband och förtroende mellan hufvudmännen. Det klokaste hufvudet bland desse, den nu redan sjuttiotvåårige P., tycktes för mycket lita på sin egen slughet, och inbillskt smickra sig med hoppet, att, i det han skjöt andra för sig, kunna ifrån sin kammare efter behag sedermera styra trådarna. Men i det att han aktade sig att låta andra se i sina kort, lyckades det honom så mycket bättre att sopa igen spåren.

Genom vittnesförhören med hans husfolk, uppdagades föröfrigt, att hans jungfru fått, ehuru efter någon gensägelse, sin husbondes tillåtelse att bivista maskeraden, att han afbidat hennes återkomst, af henne fått första underrättelsen om mordet, och dervid visat sig så upprörd, att han begärt thévatten. Under natten hade flera ringt på portklockan, men icke sluppit in. Allt detta ledde icke till den sluge räfvens fällande.

"Sålunda — så yttrade P. **) i sin sista försvarsskrift — återstår intet mera än Baron Lilljensparres fattade misstankar och så skäliga origtiga sanningslösa syllogismer, neml.: General P. har haft till middag den dagen några af mördarne, och blifvit beskyld af dem för medvetande; ergo har han varit med om konungamordet. Den andre, lika origtig som denna, neml.: Ridd. och Adeln ha ej antagit Säkerhets-

*) Hamiltons handskrifne Anteckn. med Gr. De la Gardies anm.
**) Protokoll. sid. 344.

acten, utan afslagit den och han deribland; ergo har han velat göra revolution."

Då alltså ingenting kunde P. öfverbevisas, tillkännagaf Hofrätten i en skrifvelse till Kongl. Maj:t, sitt beslut, att målet skulle öfverlemnas åt framtiden, men hemställde, i stöd af en Kongl. förordning af d. 11 Nov. 1757 (hvilken P. sjelf utverkat, för att komma åt sina fiender), huruvida icke P., såsom till hälften förvunnen, på behaglig tid skulle insättas å en fästning, för att genom presterskapets flitiga anmaningar till bekännelse förmås. Detta preliminär-utslag gillades genom K. Rescript af d. 23 Maj, hvarjemte Kongl. Maj:t utsatte Carlstens fästning till hans förvarande. Dagen derefter föll Hofrättens utslag i enlighet med den förra Skrifvelsen. Sedan P. åter afgifvit påminnelser deremot, hemställde Högsta Domstolen d. 9 Augusti, om icke P. af gunst och nåde och i anseende till hans höga ålder kunde tillåtas få vistas i sitt hus i staden eller å landet på sitt gods. Men derå fästade Kongl. Maj:t intet afseende, utan stadfästade den 15 Aug. Hofrättens utslag, endast bestämmande Varberg i stället för Carlstens fästning till hans förvaringsort.

I följd häraf blef den gamle skälmen afförd till nämde fästning. Der lefde han ännu i fyra år. Kort före hans död, gjorde Actor en hemställan om hans lösgifvande, emedan han ej var lagligen förvunnen och blott provisoriskt insatt, men Hertigen berättas hafva svarat: "Åh, han må väl sitta der." Der dog han d. 29 Maj 1796, utan religion och moral, såsom han lefvat. Ännu på dödsbädden gäckande och skämtande, förnekade han allt deltagande i konungamordet, "och sjönk så en halflöst gåta i grafven" *).

---

*) Gustaf III och hans Hof, Del. II. sid. 2, i hvilken roman P., i Morianen tecknad utan särdeles talent, synes vara sanningsenligt skildrad. Vi låne derur följande ställe: "Hela hans lif var ett gäckeri, en politisk maskerad: mången anade hvem han var, men han spelade sin role för väl, för att någon skulle annat, än försöksvis, rita hans rätta namn i hans hand, hvilken historien icke får känna ren från spåret af kungablod, churu han sjelf, icke ens på dödsbädden, ville söka en förlikning med sanningen, den han, under sin lefnad, sökte städse undvika. Ännu i döden gäckande, under sina sista andedrag skälmaktig — i detta ords både vackraste och fulaste betydelse — sjönk han, en halflöst gåta, i grafven. Han var ett snille af det sällsynta slag, som agerar bakom medelmåttans rygg: han var en ovanlig man, som likväl aldrig undvek att synas det; han var en bland de störste diplomater Sverige ägt, och lät kalla sig General. Bakom begreppet om segrar och lagrar — numera temligen främmande för det svenska begreppet: General — gräfde han,

Enligt en mig meddelad muntlig tradition å orten, skulle P. liksom andra fästningsfångar och innevånare begrafvas på den landsförsamlings kyrkogård, hvartill fästningen hör, men detta ville menigheten på intet sätt medgifva. Han erhöll alltså sin hviloplats på stadens kyrkogård; dock förmente folket sig hafva sett, huru hundarne om nätterna en längre tid skällde på hans graf och sökte med sina fötter uppgräfva hans lik.

P. hade varit gift med *Anna Christina Plomgren*, dotter af den rike och i partierna på sin tid djupt inveckladе Commerce-Rådet *Thomas Pl.* och *Brigitta Chr. Funck.* Med henne ägde han sonen *Johan Adolph* f. 1762, död ogift 1834, som Major vid Amiralitetet, samt dottren *Aurora Fredrika* f. 1764, död 1824, gift med Grefve Cronhjelm. Desses dotter, Enkepresidentskan Sylvander, sista ättlingen af familjen, ärfde slutligen hela förmögenheten. Denna lärer icke varit obetydlig: det ännu så kallade Pechlinska huset i Stockholm är ett af de ansenligare i staden. Deremot lärer, enligt en tradition i orten, det vackra Ålhult till en stor del såsom liqvid för spelförluster öfvergått till dess sednare, ej längesedan aflidne ägare. Det var naturligt, att denne politiske spelare under sysslolöshetens dagar skulle taga sin tillflykt till kort och tärningar, för att dervid försöka lyckan.

Jag har nu ur alla mig bekanta och tillgängliga tryckta och otryckta källor gjort mig all möda att hopleta de vigtigaste data till charakteriserande af en man, i hvars bedömande samtid och efterverld varit enige, ända till dess han i vår tid njutit den äran att uppställas i ett slags idealiskt

---

tyst och outgrundlig, den mina, ur hvars explosion han förutsåg en statshvälfning. Han var själen. Anckarström och consorter voro endast pionierer, revolutionens dagakarlar, de, likasom de hurrabasar den utan tvifvel hade fått, i fall den lyckats. — Hela P:s lif från 1772 (rättare 1742) till 1792 var troligtvis — ty om P. får man endast tro; han lät verlden aldrig komma till någon visshet öfver sig och sina förslager — endast en fortsatt conspiration, en serie af ett outtömligt hufvuds aldrig tröttnande, upproriska verksamhet, ett noggrannt och aldrig försummadt hoplappande af genom ödets skickelser splittrade projecter, ett sorgfälligt sammanhållande af materialier till en sammansvärjning, så att, om ett gynnsamt tillfälle inträffade, om grundfond skulle vara att tillgripa, en basis tillreds att derpå agera. P. var utan tvifvel äregirig, men ej skrytsam. Han tänkte under den sednare delen af sin lefnad på intet mindre, än att ge sakernas ordning ett nytt skick, men han gjorde icke något väsen af sig. Han uppträdde icke bland skrikarne på Riddarhuset, men i tysthet underminerade han thronen" m. m.

ljus, såsom en äkta fribetshjelte*). I denna dager ville han sjelf visserligen skådas, och dermed bedrog han ock många lättrogne, ehuru, såsom Lilljehorn berättade, aristokraten stundom alltför starkt framstack. Denne hörde sjelf till dessa bedragne: svärmeri för friheten drog honom, liksom den unge Ehrensvärd och Ribbing till den grånade hycklaren, som i femtio år lärt sig att blända dårar med detta gyckelspel. Större skulle hans makt utan tvifvel varit, om man, såsom samme Lilljehorn uppger, icke lika mycket afskytt honom som man beundrat hans förstånd. Men så djerf och fin P. än var i ränkors spinnande, så hörde han dock icke till de män, som på längden dugde till en äkta partihöfding. Dertill fordras icke blott slughet, utan ock en viss upphöjning i charakteren jemte enthusiasm. Då Hamilton eller De la Gardie i sina handskrifna Anteckningar jemföra P. med Mahomet eller Cromwell, sker honom vida för stor ära: dessa båda män, ehuru egoister, drefvos dock tillika af högre afsigter och trodde på sin egen mission; P. var åter endast blott och bar egoist, en hycklare, en opålitlig anförare, dessutom misstänkt för låg egennytta, ett oursäktligt fel hos en politicus. Enligt De la Gardie skall han tvenne gånger gått öfver från det ena lägret till det andra och begge gångerna medtagit deras cassor. Också beskylldes han hafva tagit mutor af utländska makter. Liksom han sjelf var fal, verkade han också hufvudsakligast genom mutor på menniskor, i stället för att verka medelst ideer. Derför bestodo hans anhängare mestadels af de föraktligaste, på hvilka han lika litet kunde lita, som desse på en man, som oupphörligt stod färdig att förråda sina vänner. Derföre kunde han väl vinna enskilda riddarhus-batailler, men var aldrig, äfven under sin mest lysande bana, någon politisk härförare; men i det politiska guerilla-kriget var han en mästare. Hade P. varit litet mer ärlig, mindre kall och jernhård, skulle han kunnat uträtta vida mer och varit mera farlig. Med någon särdeles militärisk nimbus kunde han icke heller omgifva sig, emedan han, ehuru innehafvande en hög rang i armeen, sällan deltagit i andra strider**) än på Riddarhuset, än i Utskotten. Äfven der stod han bakom linierna och lät andra kämpa. Detta härledde sig väl också till en stor del deraf, att han, ej rätt kunnig i svenskan, blott ofullkomligt kunde skriftligen utföra sina tankar, men förstod deremot ganska väl att begagna

---

*) I romanen Morianen. **) Den lilla, i pommerska kriget vundne lagerqvisten, var längesedan vissnad och glömd.

främmande, helst satiriska pennor *). Hans försvarsskrifter i högmålet hvimla af språkfel, dem vi i de här meddelade utdragen mestadels rättat.

P. efterlemnade åtskilliga politiska papper, dem Prof. Fant gerna ville rädda och i denna afsigt vände sig till hans son, hvilken svarade att han, af leda för all politik, skänkt bort dem åt sin kammartjenare. En stor del skulle till slutet fallit i Medicinal-Rådet Odhelii händer.

(Källor: Utom de anförda: Charakt. u. Anekdoten von Schwed. Hofe s. 177 o. f. — Svea Rikes Krönika 1761 s. 37. — Stiernmans Matr. — Geijers Hist. om frihetstiden sid. 252, 345. — Låstboms Höfd.Minne. — Fants handskr. Saml. Vol. 173. 179, 197 in 4:o samt Vol. 25 fol. N:o 68.)

P.

PERINGSKIÖLD, JOHAN.

Var född i Strengnäs den 6 Oct. 1654. Hans fader *Lars Fredrik Peringer*, Poëseos et Historiarum Lector vid dervarande Gymnasium, hade i sitt gifte med *Anna Maria Mulich* en äldre son Gustaf, som under namn af Peringer Lillieblad är bekant (se detta Lex. 7:de bandet). Under handledning af fadren, som äfven lät honom lära tecknings-konsten, inhemtade han sina första kunskaper, och lärer omkring 1677 kommit till Upsala Akademi. Från detta år till 1682 var han informator för Kongl. Rådet Frih. Bengt Horns söner. Den unge Peringer, som hade en afgjord fallenhet för forskning i fäderneslandets urkunder och dess antiqviteter, hade i Upsala ett ypperligt tillfälle att följa sin håg, då Collegium Antiquitatis derstädes nyligen blifvit inrättadt, med Stiernhielm, Verelius, Rudbeck, Loccenius och Schefferus till Assessorer. Han blef snart bemärkt och antogs 1680 till Ämnessven eller Extraordinarius vid samma "Kongl. Ålderdoms-Samhälle." Blef 1682 Cancellist och fick vid samma tid lön, som lärer bestått i ett dubbelt Kgl. stipendium och 200 dlr silfvermynt af Collegii egna medel. Han erhöll derefter åtskilliga uppdrag, bland hvilka att, i sällskap med Hadorph, göra resor i landsorterna för att upptäcka gamla minnesmärken och runstenar.

År 1685 ingaf han till Konungen ett memorial, hvaruti han uppräknade sina redan gjorda arbeten, med anhållan om tillökning af lönen och någon befordran. Dessa gjorda arbeten förtjena att omnämnas, såsom bevis på hans ovan-

*) Frietzskys anteckn., anförde af Crusenstolpe i skriften 1720 m. m. sid. 118 not.

liga flit: 1:o Prosopographia Sacratissimorum Regum SuioGothicorum restituta, epigramate donata, exegesi Suecana illustrata et effigiebus exornata; 2:o Prosopographia Serenissimarum Reginarum SuioGothicarum restituta, epigramate donata, exegesi Suecana illustrata et effigiebus exornata; 3:o Caracteres per Regnum SuioGothicum illustrium Senatorum, Heroum, Ducum, Judicum provincialium atque territorialium restaurati, a temporibus injuria vindicati atque insignibus suis redimiti; 4:o En Genealogisk Tafla öfver alla Slägt-register i hvar familia; 5:o Hialmters och Olvers samt Attilas och Rolfers, Mannahems eller Sveriges forna Konungars Sagor utaf gamla Göthiske manuscripter afskrifne och försvänskade; 6:o I sex särskildta reseböcker sammanritat Runestenar och andra monumenter i Upland, såsom ock alla kyrkor och socknar i Södermanland kringrest, och många märkeliga antiqviteter och runestenar, borgar, kyrkor, grifter och vapnar inhemtat; 7:o Af Archivi och Collegii Antiquitatum gamla pergamentsbref några hundrade gamla herrars och förnäma mäns vapnar och sigiller, med hvar och ens förvaltning och beställning, i köp, skifte eller testamenten etc. för Historiens och Genealogiens visshet skull aftagit och beskrifvit.

Hans lön utgjorde, som förut är nämndt, 200 daler s:mt, hvilka dock i vårt mynt kanske motsvara 800 Rdr Riksgäld. Konungen remitterade ansökningen till Cancelli-Presidenten, Gr. Bengt Oxenstierna. Denne afgaf då följande utlåtande: "Som Hr Peringer icke allenast har 200 dlr s:mt på Collegii Antiquitatis stat, utan ock duplex stipendium i Upsala, som är årligen 220 daler s:mt; och K. M. benådat honom med medel att resa utrikes, och Collegii Antiquitatum stat måste något knappas och indragas till besparing för Collegis i scholarne; ty kunde den begärta förökningen i lönen honom icke tilläggas; men när något af hans under händer hafvande verk blir såvida färdigt, att det kan komma under censur, och det befinnes vara af det värde, att det kan förtiena en extraordinarie vedergällning, förmodas i underdånighet, att K. M. varder honom då med någon råd upphjelpandes, kunnandes han försäkras, att om han gör sig igenom peregrinationer och studier vidare skickelig, lärer han ock framdeles med promotion till bättre vilkor kunna ihogkommas och särdeles när något Assessorat ställe vid Collegium Antiquitatum kunde blifva ledigt." Dervid blef det ock, någon löneförhöjning kom icke ifråga, men då P. samma år beslöt att resa utom-

lands för att uppsöka minnesmärken efter Götherne, befallde Konungen Stats-Contoiret att i tre år till honom utbetala 500 dlr s:mt. Genom ett annat Konungabref af samma dag, d. 17 Nov. 1685, fick P. fritt tillträde icke allenast "till Riksens Archivi alla Registraturer, gamla Acter och Manuscripter, utan ock till de orter och ställen, der som fordna Konungars och Drottningars contrafaiter och documenter kunde finnas", på det han så mycket lättare skulle kunna fullborda sitt under händer varande historiska och poetiska arbete om Sveriges Konungar, Drottningar och Rådspersoner. Straxt derefter fick han Konungens tillstånd, att på en gång få lyfta hela det beviljade rese-anslaget. En lärd man, man vet ej hvem, uppsatte ock en promemoria åt honom, huru han med största nytta skulle resa, för att vinna det åsyftade ändamålet. Allt var således i ordning, men resan uppskjöts och blef sluteligen alls icke utaf, sedan P. 1690, efter Örnhielms befordran till Censor Librorum, blifvit utnämd till Assessor i Antiquitets-Collegium. Hade han lust för arbete, så räckte det också väl till, i synnerhet sedan han i slutet af samma år fått uppdrag att biträda vid den anbefallda undersökningen om klostergodsen. Utomdess gick han Reductions-commissionen tillhanda med underrättelser om de gamla slägternas genealogier och förhållanden, hvarom han egde den djupaste kännedom. Han hade ock samlat tillhopa en mängd permebref och diplomer, hvilka han lät afskrifva uti åtskilliga Registraturer, på det att de på ett ställe skulle befinnas. Detta Diplomatarium skulle gå från början af 11:te seklet intill år 1500, och innefatta alla Konungars och Regenters utgifna bref och befallningar rörande friheter, frälsen, köp, byten, donationer, förläningar och stadfästelser. Originalerna hade igenfunnits i landsorten och en del förvarades i Antiquitets-Collegium. Konungen gillade planen och medgaf understöd för en Amanuens, som han antagit och blifvit vand att läsa gamla handlingar. Till understöd för företaget föreslog P. de beviljade respenningarna, 1500 dlr, som han ännu icke lyftat. Äfven detta beviljades. Denna samlings sorgliga öde blef, att i den stora slottsbranden 1697 aderton folianter af Registraturerna förstördes. Arbetet upphörde dock icke härigenom, ehuru det ej bedrefs med samma ifver som förut. Hvad som är i behåll har sedermera varit till gagn vid utgifvandet af "Diplomatarium Suecanum", hvilket vigtiga arbete först i vår tid kommit under utgifning, till en början genom enskild mans (Hr Alex. Setons) nit och frikostighet.

Den 12 Juli 1693 dog Sekreteraren och Riks-Antiquarien Hadorph. Redan följande dagen discurrerades i Cancelli-Collegium om hans blifvande successor. Assessor Peringer nämdes vara "den kunnigaste ibland dem, som nu äre uti Antiquitets-Archiven om våra gamle handlingar, men om han ock hade vant sig vid någon god latinsk styl, visste man intet." Norrman, Pet. Lagerlöf m. fl. nämdes, men Bengt Oxenstierna, som kände Konungens nåd för Peringer, sade: "Jag tror ej, att res nu mera lärer vara integra, utan af K. M. allaredan lärer i nåder härutinnan hafva gjort en disposition." Grefve Bengt misstog sig icke. Redan samma dag utnämdes P. till Sekreterare och Antiquarius.

Ett nytt prof af Konungens nåd rönte P., då han den 1 Oct. 1693 upphöjdes i adeligt stånd. Hos K. Carl XII stod han i lika gunst. När Isländska Translatorn Gudmund Olsson dog 1698, fick P. tillstånd, att sjelf åtaga sig Translators-sysslan och uppbära den dertill anslagna lönen. Till arbeten, som fordrade dryga förlagskostnader gafs understöd. Snorre Sturlesons Heims Kringla, med P:s öfversättning, utkom sålunda redan 1697; Bibliskt Slächt-Register 1713. Detta sednare arbete blef redan 1704 på Cancelli-Collegii befallning öfversedt af Öfverhofpredik. Molin, P:s broder Lillieblad och Kyrkoh. Simon Isogæus, men krigstiderna gjorde att de på Stats-Contoiret anvisade medlen ej kunde utfalla, hvarföre tryckningen gick långsamt.

Trött af mycket arbete anhöll P. 1711, att få öfverlemna Translators-sysslan till sin son, hvilken ansökning bifölls. Efter den nya Cancelli-ordningens utfärdande 1714 föreslogos flera indragningar vid Antiquitets-archivum, men P. "stälte sig, lik en Zions Wäcktare, i gapet och försvarade ett Wärck, hvarvid han nedlagt så mycken möda. Han bevisade för Kongl. Cancelli-Collegium den 8 Febr. (1715), att dess företrädare i Ämbetet hade allenast utarbetat 949 tryckta ark; men han deremot dels utgifvit, dels under händer hade att utgifva 1236. Arkskillnaden var således nog handgripelig; så mycket mer, som dess företrädare haft en rikeligare fond af några 1000:de daler s:mt att taga utaf; men han ej mer än allenast 600 dal., hvartill kom, att minst 13000 dal. s:mt af löhnen, i de svåra krigsåhren blifvit för honom outfallne, men han hade ändå icke tröttnat." Svaret blef, att Collegium lofvade att innesluta honom i Konungens nådiga åtanka. Slutligen trött af arbete och af svag helsa, sedan han några år förut haft ett slaganfall, ingaf han i Mars 1719 en inlaga, hvaruti han

omtalar sin 40 års tjenstetid och uppräknar sina tryckta och otryckta arbeten, samt påminte om sin tröga befordran, hvarpå snart följde afsked med Cancelli-Råds titel och fullmakt för sonen att vara efterträdare. Grefve Arvid Horn säges hafva hos Drottningen föreslagit, att nämna honom till vice President vid Antiquitets-verket, men denna befordran uteblef, förmodligen af den orsak, att någon sådan syssla icke fanns.

Peringskiölds förtjenster om Svenska häfdeforskningen erkännas allmänt, men tillika måste man beklaga den ringa kritik, hvarmed han gick tillväga, och att han icke tyckes dragit i betänkande att rent af dikta bevis för sina påståenden. Biskop Celsius (i sin biographi öfver P. i Fantska mscpt-saml.) säger om honom: "Några säga och kanske med skäl, att han uti de äldre tiders historie, hvarutinnan han gerna med den gamla Hr Rudbeck gerna ville gå för långt, eller, som Hr Leibnitz säger, Poropitzare et Rudbeckizare, ej var understödd med nog tillräcklige studier till en god kritik. Min fader har visat ett eller annat exempel däruppå uti sina observationer öfver runstenar." Celsius berättar ock, att många trodde att hans lärde broder, Lillieblad, hjelpt honom med observationerna till Cochlæi Vita Theodorici, ehuru andre gissa, att de voro plagiater ur sjunde delen af Messenii Scondia illustrata, som Peringskiöld påstod vara förkommen. Den skarpsynte Erik Benzelius skrifver om hans Åttartal *): "Han borde ställa caution för största delen af sina stammar och grenar. Sannerligen han hafver diktat största delen. Jag tror honom intet mer förrän han, eller then som blint följer honom, visar att någon annan sagt så med, och tå få vi tala med then och fråga hvad grund han hadde." Brodren, Gustaf Benzelstierna, säger i sitt svar: "Sal. P:s Åttartal är vackert sedan han kommit till Secula Diplomatica, hvaraf det första är hos oss Seculum XII:mum, men i de förra tiderne behöfver han visserligen, som min Bror säger, caution bourgeoise, då han går ända till Dardanum apud Troas, och vår Svibdager och flere heroas in concavo Lunæ." Emellertid säges om detta arbete, som 1725 af sonen utgafs på Kongl. bekostnad, att det var "med åtskilliga gamla Witnesbörder af Kongl. och Furstl. Personers Bautastenar, Grafvårdar, Skådemynt och Sköldar besannat och uthsmyckat." P. sjelf hade anmält hos Cancelli-Collegium, redan 1692, att han hade

*) Brefvexl. sid. 174, 175.

under det året utarbetat detta verk. "Som han tillförene de förnämste Familiernes Genealogier här sökt att veta och deducera, så hade han ock i år låtit sig vara angelägit, de Gamle Svenske Konungarnes Släckte-Register och ursprung att utleta och sådant af de äldsta Eddor, Historier och Sagur. Han genombläddrade sina skrifter, uppslog en och annan passage, utförandes vidlyftigt sine skiähl, och det hvarmed han kan bestyrka det, som han har skrifvit och staterat."

Att P. lade vigt på mängden af sina arbeten och deras arktal, synes både af hans förut omtalade inlaga till Cancelli-Collegium, och af de Promemorier *) öfver sina arbeten han emellanåt inlemnade. Hade han derföre nedlaggt större möda på färre arbeten är intet tvifvel, att litteraturen gjort större vinst. Inga utaf hans arbeten torde dock vara att alldeles förbise och de flesta hafva ett erkändt värde. Hans Monumenta Ullerakerensia och Thiundica torde få räknas som hufvudkällan för Uplands topographi, och de samlingar, han gjort i afsigt att på samma sätt beskrifva alla våra landskaper, ha sednare författare flitigt begagnat, utan att alltid nämna Peringskiöld. Hans efterlemnade manuscripter, bestående i de topographiska samlingarna, diplomsamlingen, öfversättningar af flera sagor, de ofvan (s. 140) nämda ungdomsarbetena samt åtskilliga "curieusa" samlingar, såsom: "Metronymica eller förtekning på män, som fordom nämnt sig efter deras mödrar uti tilnamn", "Specilegium Antiquitatis eller Prof-strek af forna Tidens Skat, i Svea och Götha länder igenfunnen och i K. Maj:ts Häfdabur korteligen beskrefven" m. fl. förvarades bland Antiquitets-Archivi handlingar och följde dessa till Riksarchivet. På ett af dessa manuscript, som bär titeln: "Harda Gudir Trigiar auk miuk Gudir Thiægnar; det är Härli goda drängiar, eller stridbare hjältar och mycket förnäma tjänare, uti sit Nordiska Atland, Svea och Götha Rike, från förödelsens mörker upväkte och framkallade af Joh. P.", har en sednare hand tecknat: "En präktig titel på en oduglig deduction, skrifven med mycken häftighet emot Rudbeck, som annorledes uttydde tre gamla ord, hvilka pläga ofta förekomma på gamla runstenar. Cancelli-Collegium måste bilägga trätan och befalla P. att resa till Upsala och i godo förlika sig med Rudbeck om uttydningen af dessa ord." De genealo-

*) Ett 1703 till K. Maj:t ingifvet memorial är tryckt i Handl. rör. Skand. hist. VII. s. 102 o. f.

BIOGRAPHISKT
LEXICON

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

ELFTE BANDET.

ANDRA HÄFTET.

Upsala
WAHLSTRÖM & LÅSTBOM.
1843.
På N. M. Lindhs förlag.

Innehåll.

giska samlingarna inlöstes till Riddarhus-archivet. De tryckta skrifterna uppräknas nedan.

P. afled d. 24 Mars 1720. Han var två gånger gift, 1. med *Elisabeth Eliædotter*, hvars fader Elias Jakobsson, Rådman i Nyköping, vid 102 års ålder öfverlefde mågen; 2. med *Sophia Polus*, dotter af Kongl. Stats-Rådet Grefve Thomas Polus. Med den förra hade han sonen *Johan Fredrik*, se nedan. Hans porträtt är in 4:o utkommet, men var redan för 60 år sedan mycket sällsynt. Det föreställer honom med en stor svart peruk, mager och torr samt omgifven af stenkummel, ättehögar, runstenar och andra fornlemningar. Originalet till denna gravyr påträffades på 1780-talet af Gahm i ett klädstånd i Stockholm och inköptes af Berch. På framställd fråga till klädmäklerskan, hvem porträttet föreställde, hade denna svarat: "En gammal General under hedendomen."

Skrifter: Historia Hjalmari ex Fragmento Runici mss. Runis et litteris recentioribus descripta atque gemina versione, suet. et lat. illustrata. S. l. et a.; endast lat. öfvers. är sedan tryckt i Hickesii Linguarum septentr. Thesaurus. P. I. Oxon. 1705. — Catalogus Codicum Mscr. et impressor. quos R. Antiquit. Archivo legavit J. G. Sparfvenfelt. Holm. 1706. — Ätt- och Stamgård för K. Carl XII. S. l. et a. — Monumentorum Sveogothicorum Liber I. Uplandiæ partem primariam, Thiundiam continens. Suet. et Latine. Holm. 1710. — En Book af Menniskiones Slächt och Jesu Börd etc. Ib. 1713. — Wilkina Saga l. Histor. om K. Thiderich af Bern, samt Niflunga Sagan. Ib. 1715. — Ulleråkers Häradz Minnings-Merken med nya Upsala. Ib. 1729. — Ättar-Tal för Svea och Götha Konunga-hus. Ib. 1725. — Heims Kringla l. Snorre Sturlesons Nordländska Konunga-Sagor. Ib. 1697. — Vita Theodorici Regis OstroGothorum et Italiæ auct. Joh. Cochlæo, cum additamentis et Obss., quæ SueoGothorum ex Scandia expeditionibus et commercia illustrant. Ib. 1699. — Utgifvit och med anmärkningar försett Messenii Scondia Illustrata; — samt Anna Bylow's Chronicon Genealogicum l. Undervisning på någon gammal Slächt, med åtsk. tidahändelser vidare upteknade af Lars och Eric Sparre. Sthm 1718.

(Källor: Gahms Saml. om Riks-Antiqvarier & Upsala Akad. Bibl. — Fants Saml. ibid. Vol. 197, 4:o. — Benzel. Brefvexl. — Warmholtz' Bibl. SuioGoth. — Upsala Bibl. Catal.)

PERINGSKIÖLD, JOHAN FREDRIK.

Den förres son. Var född 1688. Ifrån unga åren hölls han af sin fader, såsom denne sjelf säger i en inlaga till Cancelli-Collegium, "att ex professo och i synnerhet studera uti våra inländska Historier och Antiquiteter, på det

han till fäderneslandets tjenst i thy mål måtte giöra sig capabel." Också belönades hans flit, ty, sedan han ett eller annat år bevistat Upsala Akademi, utnämdes han 1712, i fadrens ställe, till Translator linguæ veteris Gothici i Antiqvitets-Archivet. Han hade då redan utarbetat flera afhandlingar. Då fadren 1719 lemnade Antiqvarie-tjensten efterträddes han äfven i densamma af sonen, sedan dock Assessor Niclas Keder, som icke kunde förbigås utan orättvisa, blifvit erbjuden tjensten, men för sin höga ålder och svaga helsa afstått från samma befordran, mot erhållande af 500 dlr s:mt af lönen. Den gamle Keder öfverlefde dock sin competitor i tio år, ty denne dog redan d. 2 Mars 1725, ogift, och utslocknade med honom Peringskiöldska ätten.

Skrifter: Chorographia Scandinaviæ eller Mester Adams Caniks i Bremen för 646 åhr sedan författade Beskrifning om Sverige, Danmark och Norige, samt dess folks forna Seder och Gudztjenst. Af Latinen på Svensko uthtydd och på trycket uthgifven. Sthm 1718. — Jornandes, Fil. Alani Wamuthi, Gothus de Rebus Geticis eller Doctor Jordans Biskopens i Ravenna i Italien Beskrifning om Göthernas Ursprung vid an. Chr. 552 nu för 1166 åhr sedan författad, af Latinen på Svensko öfversatt. Sthm 1719. — Sogubrot af nochorum Fornkongum i Dana och Svea Velldi samt om Bråvalla slag på det gamla Nordiska språket med Svensk Öfversättning. Ib. 1719. — Hjalmters och Olvers Saga på det gamla Nordiska språket med Svensk Uthtolkning. Ib. 1720. — Fragmentum Runico-Papisticum seu Soliloquium deiparæ Virginis querulum circa passionem Domini, anonymo auctore, lingua et Runis Gothorum in membrana conscriptum, ex fragmento vetusti mss. accurate delineatum, ac literis recentioribus descriptum cum gemina versione. Ib. 1721. — Asmund Kappabanes Saga, e codice Mss. Linguæ priscæ Scandicæ descripta, cum gem. versione. Ib. 1722. — Dessutom hade han i handskrift tryckfärdiga: En öfversättning af Pauli Warnefridi Historia Longobardorum. — Platonis Critias Atlanticus el. Samtal om Atlands forna tilstånd, 400 åhr före Chr. föd. uppskrifvit (svensk öfversättn.) — Öfversättningar af Jomsvikinga-sagan, Sagan af Halfdane Bronufostra, Sorle den starkas Saga, Sverre Saga den större samt slutligen ett arbete kalladt: Proverbiorum Gothicorum Fasciculus, el. Samling af några forna Ordaqväden.

(Källor: Gahms Saml. å Ups. Bibl. — Ups. Bibl. Cat.)

PERSSON, GÖRAN.

Då, i följd af Reformationens införande, presterne erhöllo tillstånd att gifta sig, hade en prest i Sala, vid namn *Petrus*, troligen varit en af de förste, som begagnat denna tillåtelse. Af detta äktenskap föddes *Göran Persson*, förmodligen omkring 1530 eller något förut. Emedan dock

slika äktenskap i början ansågos för olofliga, yttrade Hertig Johan engång till Göran Persson, dä denne förevitade honom hans upproriska stämplingar: "Om min sak skola Konungar och Furstar dömma, men icke du, din prestekläpp!"

Ynglingen skickades till Tyskland för att fullborda sina studier, hvarifrån han hemkom 1552 med ett betyg af Melanchthon *), hvarefter han ingick i Konungens hof, men berättas der hafva uppfört sig så illa, att han blef dömd från lifvet, hvilket straff dock på Hertig Johans och Svante Stures bemedling förvandlades till en evig landsflykt **). Men i stället för att resa ur landet, begaf sig G. P. till Hertig Erik, tillvann sig hans gunst och förblef hos honom beständigt, i trots af fadrens trägna varningar.

När Hertigen uppsteg på thronen, var G. P. redan hans förklarade gunstling och förtrogne rådgifvare, under titel af Kongl. Maj:ts Procurator och Sekreterare (icke vice Canceller, som Fryxell enligt Celsius skrifver). Det behöfdes icke mer än denna ställning hos en Konung, som herrskade så enrådigt och nyckfullt, som K. Erik, för att göra gunstlingen till ett föremål för allmän ovilja och afund. Det hette, att han, född af ett ringa stånd, sjelf hatade och afundades adeln, och detta torde ock icke sakna grund, ehuru han sjelf benådades med adelskap. Om så är, så var det väl icke på gunstlingens råd, som Konungen i början af sin regering gaf rikets första stånd en ökad glans och makt genom införande af Grefve- och Friherre-värdigheten, med rika förläningar och stora privilegier. Troligen ville Konungen dermed icke allenast tillfredsställa sin bekanta böjelse för ståt och prakt, utan äfven tillskapa en motvigt emot sina bröder.

Deremot torde man kunna tillskrifva G. P. de många goda författningar och inrättningar, som utmärkte början af Kung Eriks regering. Dit borde ock rätteligen kunna räknas inrättningen af en ständig Öfver-Domstol, under namn af Konungens Nämd; men detta tribunal antog snart, liksom Stjernkammarn i England, charakteren af en blodsdomstol, som dömde från lifvet hoptals menniskor för så kallade statsbrott eller mindre förseelser, hvilka icke Sveriges lag, utan endast Konungens hofartiklar, eller hans godtycke belade med ett sådant straff ***). Oviljan träffade

---

*) Fant, Observat. ad Hist. Suec. Fasc. II. P. I. p. 3.

**) Terserus i Nettelbladt Schwed. Bibl. St. IV. s. 209.

***) Geijer, Sv. Folkets Hist. II. s. 186.

mest G. P., åt hvilken befattningen som åklagare var uppdragen; helst som han verkligen *con amore* synes hafva fullgjort detta åliggande; dock hände att domstolen (ofta, enligt Celsius, sällan, enligt Geijer) frikände oaktadt häftigheten af hans anklagelser.

Ett annat och mäktigt parti fick G. P. emot sig, genom sitt deltagande i de stränga åtgärderna mot Hertig Johan. Det var G. P., som till en början förhörde hans fängsliga tjenare och genom pinliga medel sökte aftvinga dem bekännelser; det var han, som beredde Hertigens eget fängslande och underhandlade med Catharina Jagellonica*). Men G. P. uppträdde icke blott i statssaker och politiska högmål, utan lät äfven nyttja sig såsom ett verktyg för tyranniets enskilda missgerningar. Så var det han, som, då Catharina Månsdotter öfverraskades vid en sammankomst med sin fordne friare, hvilken endast ville taga afsked, Fänrik Maximilian, anklagade honom på svepskäl, hvarefter han blef dömd från lifvet, stoppad i en säck och kastad i strömmen.

Sedan Konungen ansåg sig hafva qväst den mest fruktade af sina bröder, började han han frukta för adeln. Det påstods, att G. P. uppgjort en plan till dess systematiska kufvande. Undertiden smickrade K. Erik det lägre folket, hvarföre adeln kallade honom en bondekonung, gaf sysslor och nådebevisningar så litet som möjligt åt detta stånd, och slutligen spridde sig ett rykte, att på riksdagen i Upsala 1567 skulle de förnämsta herrarne falla och Göran taga deras gods osh embeten**).

Mest misstänktes Sureslägten, den högst ansedda näst Konunga-familjen. Ett förespel till den förföljelse, som väntade denna ädla slägt, var Nils Stures nesliga intåg, till hvilket likaså orättvisa som politiskt dåraktiga upptåg G. P. antingen var upphofsman eller lånade sig som verktyg. Vi vilja icke upprepa kända händelser och förbigå således de närmare omständigheterna härvid, äfvensom hvad inträffade vid den ofvanberörda hemska riksdagen 1567, som befläckades af Sturarnes och flera andra ädlingars blod. Inledningen till detta sorgespel, var ett bref till tyska adelsmannen Josua Gennewitz, som G. P. i förband tvungit Abrah. Stenbock att underskrifva, och hvilket sedermera begagnades såsom domskäl till de anklagade herrarnes fällande; denna skrifvelse innehöll väl ingenting förrädiskt, men deruti taltes

---

*) Skandin. Sällsk. Handl. III. sid. 21.

**) Fryxells Hist. Del. III. sid. 260.

om guldkedjor, som skulle betyda penningar, harnesk som skulle betyda soldater o. s. v. När Erik d. 24 Maj begaf sig till de anklagade herrarnes vistelse, i afsigt (som det troddes) att med dem förlika sig, var det G. P., som afbröt underhandlingen, och lockade ut Konungen, som då befann sig i Svante Stures rum, och meddelade honom genom någon tredje person den falska underrättelsen, att Hertig Johan kommit lös och höjt upprorsfanan. Det var efter denna svekfulla tidning och efter samtal med Petrus Caroli, Ordinarius i Kalmar, under en spassergång till Sandviken, som Erik, upprörd, störtade in i Nils Stures fängelse med en blottad dolk och stack honom i armen, hvarefter G. P:s systerson, drabanten Peder Wiljamsson, fullbordade mordet. När sedan Konungen sprang till skogs och hans fordne lärare Dionysius Beurreus ilade efter honom, för att förmå honom att återkalla den innan sin affärd uttalade blodsdomen öfver de fängslade herrarne, var det samme P. Wiljamsson, som dödade den gamle mannen, likväl icke förr, än Konungen sjelf stuckit efter honom och sedan ropat: Späker mig den skälmen!

Efter detta mord sände Konungen befallning till slottet, att alla fångarne skulle aflifvas, undantagande Herr Sten. Derpå begaf han sig sjelf längre bort in i skogar och utmarker, så att ingen visste, hvart han tagit vägen. Peder Gadd hade befälet på Upsala slott. Då han fick Eriks befallning om de andra herrarnas aflifvande, gick han till Göran Persson, och begärde dess råd. Göran satt då och spelte kort. Han svarade korteligen: "Jag hvarken vet eller vill veta något i denna sak. Råd dig sjelf!" — Enligt Fant*) skulle svaret lydt, att det vore likagodt, hvilkendera som dödades eller skonades, och att det ej anginge honom. I följd af den tvetydiga befallningen undsluppo både Sten Lejonhufvud och Sten Banér den död, hvarföre de öfriga herrarne blefvo offer. En och annan dag derefter förmådde G. P. Ständerna att bekräfta den efteråt uppsatte dödsdomen: dock länder det Presterskapet till ära, att det åtminstone indirecte deremot anförde protest.

Den vansinnighet, hvaruti K. Erik nu befann sig, var kanske lika mycket hycklad som verklig. D. Magnus Stigtomtensis säger, att "han ställde sig som han intet förnuft hade." Geijer**) anmärker, att han under denna tid visade en ingalunda minskad, utan snarare ökad verksamhet; och

---

*) De Georgio Petri Salomontano. P. I. p. 5. **) Sid. 205.

att han skref flera bref om dagen i regeringsänder, samt att det vill synas, som hade hans uppförande efter Sturemordet åtminstone blifvit lika mycket förorsakadt af fruktan som af ånger. Kanske hade han endast af feghet flytt från blodsceuer, dem han väl egde mod att besluta, men icke öfvervara, men för hvilkas politiska följder han bäfvade. Kanske sökte han i sin sinnessvaghet en ursäkt för sina grymheter. K. Eriks föregående handlingar äro så beskaffade, att de icke kunna förklaras annorlunda än genom antagandet, att han längesedan varit rubbad till sinnes, och denna svaghet synes blott efter händelserna i Upsala blifvit uppstegrade till en högre grad än förut, särdeles genom ångesten för mötet med brodren, den 8, 19 och 21 Oct., under hvilken tid hans galenskap stundom var så stor, att han inbillade sig vara fången och Hertig Johan Konung.

I början hade riket befunnit sig utan all regering, till dess Rådet af egen makt åtog sig styrelsen. En af dess första omsorger var att straffa G. P., som man ansåg såsom roten till allt det onda. Dertill fann sig Konungen icke ovillig, och den 15 Juli afgick hans befallning till Rådet, att anamma G. P. och hans hustru på vägen, att the må stå them till svars, som them med rätta kunna hafva något till att tala *). Huruvida Konungen gerna eller ogerna utlefvererade verktyget för sina blodsgerningar, är obekant. Mellertid vidtogos andra steg till de afrättades rättfärdigande, i det att de genom en härold blefvo förklarade för oskyldiga och blefvo hederligen begrafne (d. 25 Juli) samt genom en särskild skrifvelse (af samma dag) förklarades, att det domskäl G. P. hemtat från brefvet till Genewitz "vore orätt och skedt emot Konungens vilja och befallning" **). Till de aflifvades slägtingar hade förut rika föräringar blifvit utdelade. liksom kunde blod försonas med guld.

Rättegången mot G. P. började. Under d. 6 Sept. har man af honom qvar ett bref ***) till Konungen, deruti han under åberopande af sin oskuld bedjer "på det allerunderdånigste, att E. K. M. för Jesu Christi vår Frälsares och Återlösares skull, så ock för de Konungslige och nådigste tillsagor, såsom E. K. M. mig så ofta gunsteligen tillsagt hafver, icke vill låta mina ovänner öfver mig råda heller tillstädja, att de skola hafva våld och makt öfver mitt lif och lefverne" o. s. v. G. P. blef dömd till döden d. 19 Oct.

---

*) Brefvet läses i Fants nyss citerade Dissertation sid. 3.

) Derst. sid. 4. *) Derst.

på Stockholms Rådhus af en nämnd utaf 48 oväldige personer, men förunderligt är, att thronen som nu stod ledig efter en Konung, den der sjelf förklarade sig för sinnessvag och anmodat Biskoparne låta bedja för sig under sina svåra anfäktningar, egde det anseende, att Rådet icke hade mod nog att låta verkställa domen förrän Konungen tillfrisknat, utan inlade den förseglad under sitt förvar. Äfven G. P:s hustru dömdes skyldig, att hafva velat förgifva Konungens frilla *).

Mellertid hade Konungen d. 6 Sept. **) (samma dag G. P. skref nyssnämde bref) rest till Svartsjö. Den fångne G. P. lät icke modet falla, utan han åberopade sig under "fast trotsige ord" Konungens ännu fortfarande gunst och hotade med dess onåd dem som vågade tillfoga honom ondt. Rådet anmodade i följd deraf Mäster Mårten Helsing, att hos Konungens Sekreterare, Olof Larsson, förfråga sig, huruvida den lifdömde vidare egde att räkna på något beskydd, hvarpå denne svarade***) som följer: .... "Så hafver han, Olof Larsson, migh thertil således svarat, at han i sanning veet, thet Jöran sådant och annat meer hafver sjelf upptänkt, ståfferat och dicktat, ja lugit på Högsthe:te K. M:st såsom en Ehrelöös bösvichter. Ty förbemälte Olof hafver i thessa dagar, synnerligen af högsthe:te K. M:st väl så mycket förnummit, at Hans K. M:st är honom med så mycken gunst icke benägen, såsom han päckar och snarkar uppå, therföre synes honom och migh icke orädeligit vara, att E. H:tr låta honom igjen förstå, thet han icke skall njuta till godo sådanna lögner, synnerligen på Högsthe:te Kongl. M:st och låta förthenskull ännu bätter och nogare förvaran. Man förnimmer och i sanning at förbe:te Jöran hafuer och uthaf then djefvulske vanartighet, som han altid hafver med omgåt mycket annat dicktadt och lugit på Högsthe:te K. M:st som han borde och ingalunda hållas till godha, uthan heller bekomma therföre ett fast hårdare fängelse, än som han här til haft hafver. Hvarföre kan jagh E. H:tr inte annat suar uppå samma ährende nu gifva, uthan att E. H:tr måge vara viss ther uppå, at Jöran sådanna tråtsigh ord hafver dicktat uthaf sig sjelft i then acht och mening at han inte kan komma nog oenigheet och missför-

---

*) Dalin, Sv. R. Hist. III. sid. 662. **) Fryxell, enligt K. Eriks egen dagbok. Geijer skrifver sid. 206, att "Carl tillika med Hertig Magnus af Saxen (redan) den 12 Aug. följde Konungen till Svartsjö." ***) Fant, sid. 7.

stånd åstadh emellan Högstbe:te Kongl. M:st och Hans K. M:st trogne män och undersåtare, såsom man och förnimmer, att Peder Vellamsson, Jörans Systersohn, gjör i thet att han dichtat sigh bref under Doctor Lorents och fleres här i håfvet, ty han hafver slätt intet tilståndh, anten af Högstbe:te Kongl. M:st eller några andre här i håfvedt, uthan omgår medh samma djefvuls list som Jöran Pedersson, ähr förthenskuld intet för nöden, att E. H:tr sigh någon farlighet befrucktar, anten af Jöran eller Peder Vellamsson, uthan ähro vid ett gått fritt moodh och gjöre thet E. H:tr vett K. M:st och rijket kan komma till goda, uthi hvad måtta jagh kan, vara E. H:tr till villje och tjenst gjör jagh thet jerna thet Gudh kjenne thet jag E. H:tr tjenstackteligen ville hafva här medh befallat."

Ännu den 10 Dec. skrifver *) G. P. från sitt "förra fängelse", "der han inom en tjock mur med två dörrar och vakt väl förvarad nu uti 20 veckor" sutit, ett bref till "Råds-Canzler Olov Larson", hvaruti han bland annat tillstyrker, att K. M. ville "uti egen konungslig person något närmare emot fienden (Danskarne) sig begifva", ty i fall Gud ville tilldela segren, så är det veterligt, "att väldige Herrar och höga Potentater vinna derutaf stor vällust, när sådant uti deras närvaro skedt är; det kunde ock hjelpa att den melancholiska blod, om något sådant är å färde, derigenom försvinne, men att K. M. sig uti någon farlighet heller vidare bekymmer begifva skulle, det vore icke heller rådligt" m. m.

Möjligt var det i anledning af detta råd, som Konungen midt i vintern, d. 9 Jan. 1568, bröt opp från Svartsjö, och stötte till sin här. Med honom följde de begge Hertigarne, och sedermera infann sig äfven — G. P. i lägret **). Hans ankomst var väl en följd af ett dennes bref ***) till Konungen (utan dato), deruti han, "arme tjenare, hade något synnerligt och vigtigt, ther K. M. mycket är omliggandes", anhållandes "underdånigst, att K. M. ville med K. M:ts skrifvelse till Ståthållaren här på Stockholm låta fordra migh till E. K. M:st oppå thet att E. K. M:st i tijdh ther om underdånigst måtte varda berättat intet annat uthan så länge jagh lefver vill och skall jagh vara E. K. M:sts hulde trogne och rätträdige tienare, migh så sant Gudh hielpe, Then Altsmektige efvige Gudh som himmel

*) Fant, anf. st. P. II. sid. 1. **) Fryxell, sid. 314.
***) Fant, sid. 4.

och iord skapat hafver förläne E. K. M:st ett Lyckosampt långvaricht och roligit regemente och Segervinningh och Victoria emoot alla E. K. M:sts fiender." Snart var förtrolighetsbandet mellan Konungen och den fordne gunstlingen lika fast, som förut. "Det hände nemligen en dag, att Göran och en annan sekreterare vid namn Mårten Helsing voro ensamme inne i tältet hos Konungen. Då aflossades utanför i lägret en kanon. Ack! utropade Konungen, om den kulan ginge tvärtigenom den trolösa rödskäggingen. Han menade Hertig Johan. Mårten Helsing sade då: Vare en sådan olycka långt från Eders Majestäts broder! Måtte kulan häldre gå tvärtigenom Göran Person, som åter stämplar oenighet! Vid dessa ord rusade Erik upp, fattade en eldgaffel och genomborrade dermed Mårten Helsing. Någon tid derefter dog denne af såret; och Erik ångrade sin öfverilning, men försent."

Föröfrigt lät Konungen skrifva efter ljufligt vin, socker, kanel, insyltad ingefära, russin*), så att (såsom det synes) "den melancholiska bloden" snart försvann. Då Konungen straxt vid vårens ankomst (kanhända med anledning af Drottningens nedkomst d. 28 Febr. med Prins Gustaf), återvände från hären, var Erik alldeles en ny menniska, eller rättare åter helt och hållet den gamla menniskan. Alla spår af ånger, "ifall någon sådan förut varit å färde", voro nu alldeles förbi, och hans fruktan för adeln borde rimligen vara utplånad, då han sett, huru lamt och undfallande för majestätet den gått till väga under mer än ett halft år, då högsta makten låg i dess händer. Så snart han från Svartsjö återkommit till Stockholm, var hans första omsorg att frikalla G. P. Det hette, att Göran**) blifvit anklagad och dömd af samma personer. Anklagelsen hade äfven rört Erik sjelf, och kunde således ej gillas. Han lät en härold utropa, att Göran Persson var en ärlig, oskyldig man; deremot, att de i Upsala mördade herrarne varit förrädare, de der förtjent sin död. Tillika utgaf han befallning, att alla Sturarnes slägtingar skulle återbära de böter, Konungen utbetalat, likasom att bönderna i Odensala skulle återgifva det guld och silfver, han under sin sjukdom der utdelat." Erik krönte sin galenskap dermed, att han stötte sig med Hertig Johan, så att han nu åter hade både honom och den högre adeln emot sig. Han skref nemligen till honom "och förklarade deras förlikning ogiltig; emedan den under hans

*) Geijer, sid. 210. **) Fryxell, sid. 313.

svaghet blifvit uppsatt. Hertigen skulle nu säga, om han ville hålla sig till Svenska eller Polska partiet." Någon tid förut hade han utgifvit ett slags manifest *), som påböd allmän tacksägelse för hans återvunna helsa, men tillika återtog de förklaringar han utgifvit "under sin svaghet" om de aflifvade herrarnes oskuld; tillika var detta uppfylldt med anklagelser emot den mördade Nils Sture, som påstods hafva sträfvat efter kronan, emot hans anförvandter och vänner, som läto Konungen släppas handlös i skogen lik ett oskäligt kreatur, och lemnade honom i enslighet på Svartsjö, då han ej annat kunde tro, än att han var fången o. s. v. jemte andra osanna och skrymtande uppgifter. Derjemte afgick bjudning till Hertigarne att komma till det kongliga bröllopet, hvarunder man ämnade rödja dem och deras vänner ur vägen; men de blefvo varnade af sin syster Sophia och Catharina Månsdotter sjelf och höjde i stället insurrections-baneret.

Bröllopet firades den 4 Juli, och den 17 Sept. slogo Hertigarne läger utanför Stockholms murar. När Konungen från det höga tornet Tre Kronor betraktade deras fanor, yttrade G. P. till sin herre: "haden J följt mitt råd, Nådige Herre, och laggt Hertig Johans hufvud för hans fötter, så hade icke detta händt." Man underhandlade. Men Hertigarne ville icke höra talas om någon förlikning, förrän de fått den onde rådgifvaren i sina händer. Konungen sträfvade väl deremot, men tvingades af besättningen och borgerskapet att efterkomma denna begäran. Förgäfves gömde sig G. P. på slottet, men blef af Dalkarls-soldaterna uppletad och utlefvererad. Under vägen till det furstliga lägret ropade han, att han trott att himmelen förr skulle falla ned, än att K. Erik skulle öfvergifva honom (men detsamma hade ju vederfarits honom året förut?), och förmanade folket att lita på Gud, men icke på store herrars ord. Efter ankomsten till lägret blef G. P. lagd på sträckbänken och pinad till många bekännelser om sig och sin herre. Domen afkunnades och utfördes utan allt uppskof, d. 28 Sept. Först blef adelsbrefvet uppspikadt på galgen jemte missgerningsmannens öron, hvarefter han sjelf deri upphängdes; men straxt derefter blef han nedtagen, långsamt rådbråkad på Brunkeberg, slutligen halshuggen och steglad. — Dagen derefter var Erik sjelf Hertigarnes fånge! Uppoffringen af rådgifvaren hade således icke gagnat honom.

---

*) Dalin sid. 671. Geijer sid. 210.

G. P:s moder, som hölls för en trollpacka, hade på samma gång som sonen blifvit med kafle i mun utförd, men hon föll (eller kastade sig med flit?) af hästen och bröt af sig halsen; derefter stack man en påle genom hennes kropp och begrof henne i ett kärr *). — Vid de furstliga soldaternas intåg i hufvudstaden blef G. P:s hus plundradt.

Så slutade den konglige Procuratorn sina dagar, hvars namn historien har bränmärkt med evig vanära. Otvifvelaktigt är, att G. P. var en låg, nedrig och samvetslös menniska, som aldrig tvekade att doppa sina händer i oskyldigt blod, men om alla de onda rådslagen hade sitt upphof från honom eller den krönte tyrannen sjelf, som icke var mindre grym, försåtlig och derjemte vida mera feg, derom kan numera endast den högste Domaren dömma. Svårligen kan med den klokhet, som tillerkännes G. P., antagas, att det var han som styrkte till alla dessa icke blott omenskliga, utan äfven politiskt förryckta företag, som utmärkte Eriks senare regeringsår. Hade han i allt följt sin Achitophel, så hade hans regering varit kanske ännu mera blodig, men han sjelf och kronan deraf skördat större fördelar. Ty att G. P., oaktadt sitt förderfvade hjerta, var ett klokt hufvud, detta intygas af en kännare, som sjelf var föga blid, men som endast för stora ändamål och med fullt medvetande höjde bödelsyxan. Detta vittne är Hertig Carl, hvilken (i fall berättelsen är sann), skall hafva, då han genomläste den af G. P:s son, Tegel, handskrifna historien om den förflutna tidens händelser, i hvilken han sjelf gjorde flera tillägg och rättelser, ofta hafva yttrat: "det var skada att den mannen G. P. skulle så komma om halsen, ty han hade icke så stor skuld, som honom gafs, önskandes, att Hans Furstl. Nåde måtte hafva honom igen för hans lärdoms och trohets skuld" **). Detta yttrande är dock uteslutet i den tryckta boken.

G. P. var gift med *Anna Andersdotter* ***), som lefde till 1598. Hans broder *Christer*, som fängslades 1567, hade dödt före Konungens afsättning. Af hans barn känner man 1. *Erik*, som sedan kallade sig Tegel, † 1636, författaren af Gustaf I:s och Kon. Eriks historia, stod i nåd hos Carl IX, var offentlig åklagare vid blodbadet i Linköping 1600, angaf 1606 Jakob De la Gardie för förrädiska stämplingar och förföljde sedermera Johan Messenius ända till dess han blef insatt i evigt fängelse. — 2. *Anders*, från

*) Dalin, s. 684. **) Fant, P. II. s. 5. ***) Derst. s. 5, 6.

hvilken Cronhjelmska slägten på mödernet härstammar. — För systersonen *Peder Wiljamsson* inlade Drottningen *) hos Rådet sitt förord, skrifvande den 22 Nov. 1567 från Svartsjö: "att man icke kunde förneka målsäganden deras rätt, om de ville honom lagföra: hvad han gjort, hade skett i god agt och mening, i fall samme målsägande velat sig från sin rätt begifva." Men efter Konungens olycka blef han halshuggen jemte Peter Gadd.

(Källor: Tegel, Messenius, Werwing jemte de förut anförda.) P.

PERSSON, MATTHS.

Vid den riksdag, då vårt statsskick ombildades, fanns i Bondeståndet en man, som företrädesvis utmärkte sig, samt inom och utom ståndet njöt en odelad aktning. Det var *Matths Persson*, hvars minne här nu skall tecknas.

Hans personliga öden kunna berättas i få rader. Född d. 23 Juni **) 1734 i Utsund, Folkärna socken, St. Kopparbergs län. "Hans yngre år voro utmärkta af sedighet och godt lynne; den sednare åldern af mognad i eftertanka och styrka i omdömet", ehuru han aldrig lärer njutit någon lärd eller halflärd bildning och ehuru han ständigt förblef i sina fäders stånd. År 1786 valdes han första gången till Riksdagsman: samma förtroende återskänktes honom 1800 och slutligen 1809. Vid riksdagen 1800 valdes han af sitt stånd till fullmäktig i Riksgälds-Contoiret, hvilken befattning han genom ny inväljning innehade i åtta år. År 1809 valde honom äfven Nordmarks härad i Vermland till sitt ombud. Tillika var han då Ledamot i Constitutions- och Hemliga Utskottet. Slutet på denna riksdag och början till fäderneslandets ljusare framtid hann han dock icke öfverlefva, ty han afled efter några dagars sjukdom den 20 Dec. 1809. Konungen bestod likfärden; Erkebiskopen talade vid jordfästningen; Oxelberg, oftast hans politiska motståndare, fuktade grafven med "sina tårar"; hela hans stånd och en mängd af de öfriga Riksstånden följde liket. Ståndsbröderne slogo öfver honom en minnespenning.

Presteståndets Talman förklarade vid det högtidliga tillfälle, då han kastade mullen på den aflidnes kista, att M. P. hade njutit allmän "aktning för redlighet, oegennytta och

*) Fant, P. II. sid. 1. **) Enligt de biographiska uppgifterna i Erkebiskopens tal; men på likkist-plåten, hvars inskrift i samma ställe finnes införd, står: den 19 April.

ljust omdöme"; men som inga andra underrättelser än de uppgifna äro att hemta hvarken af det Erkebiskopliga Talet eller af de Oxelbergska Tårarna, vilja vi efterse i Ståndets Protokoller för 1809, hvilka de förtjenster voro, hvarigenom denne Danneman tillvann sig denna aktning under lifvet, denna saknad, ära och utmärkelse efter sin bortgång.

Vid valet till Ledamöter i Constitutions-Utskottet erhöll M. P. 21 röster, Hyckert 20, Jon Jonson 9. (Bd. I. sid. 51). — Vid Anders Danielssons anklagelse emot medbrodern Svartengren, för bitterhet och grälaktighet, uppträdde M. P. (sid. 131), medlande, men det hjelpte icke, utan Svartengren blef d. 30 Maj utvoterad, hvarefter M. P. till följande dagens protokoll (s. 146) anförde sin enskilda tanka, att mannens uteslutande icke deraf borde följa, enär han blifvit utvoterad genom mindre än 5/6 af Ståndet, hvilket antal likväl enligt projectet till den nya Regeringsformen erfordrades för att gifva kraft åt en dylik åtgärd.

Den 5 Juni var en het dag i Bondeståndet. Förslaget till nya Grundlagen skulle då granskas *). Ståndet fästade dervid flera villkor: bland annat, att Biskopsembetena skulle indragas, samt att det vore nog med, att antingen tillsätta en Justitie-Canceller eller Justitie-Ombudsman. Mest svårighet gjorde privilegierna. M. P., Anders Danielsson och fyra andra bönder hade inlemnat ett Memorial, hvaruti de såsom ett villkor för Constitutionens antagande af Ståndet äskade jordens lika beskattning, väl icke genast, men successive. Såsom motif för denna fordran uppgafs bland annat: "De Säterier och Frälse-egendomar, som varit bibehållne inom Familler hundradetals år, torde nu mera hafva fått en ersättning för den uppoffring eller Riket bevista tjenst som af förste egaren varit gjord, helst samma egendomar äro i mer och mindre mån eller alldeles skattfrie, deremot andre Hemman i allmänhet måste årligen vidkännas mångfaldiga onera och odrägliga bördor i synnerhet i krigstider. Huru många krig hafva dock icke varit förda sedan Säteri- och Frälse-friheterna, till förmån för deras innehafvare, grundlades. Desse friheter måtte väl aldrig varit gifne på det de skulle räcka evärdeligen, eller månne det stått i gifvarens makt, att taxera efterkommande Slägter, särdeles i en Stat, som skall hafva namn af sjelfständig? Serskildt

*) Vid 13 § ang. Konungens rättighet att göra krig och fred, hade M. P. påyrkat den ändringen, att om Statsrådet enhälligt afstyrkte ett tillämnadt anfallskrig, vore Konungen förbunden att göra afseende derå (Protok. I, sid. 304).

få undertecknade Riksdagsmän från Dalarne erindra, hurusom Allmogen i denna svaga och fattiga Province gjorde Riket en betydelig uppoffring och tjenst i Konung Gustaf den förstes tid, då dess Inbyggare fördrefvo fienden ur landet, som historien förmäler, men derföre erhöllos icke några Säteri-friheter, utan tvärtom, då Indelningsverket inrättades 1681, åtog sig Allmogen derstädes 300 man soldater mera, än de förut haft och underhållit inom länet, utom frivillige corpser, som från denna mer än andra orter i krigstider blifvit utgjorde, och detta vill ingen åberopa såsom ledande till undantag för Dalarne."

"De som köpt Säteri- eller Frälse-egendomar för 10 år sedan calculerade kanhända köpesumman på spannemålspriset till 3 à 4 Rdr tunnan, som nu i det stället har stigit till 13 à 14 Rdr; månne denne gjort så olycklig handel? De som köpt för fyra eller fem år sedan hafva icke eller kunnat beräkna så höga varu-priser som nu och de hafva således en opåräknad inkomst. Vid en Stats hvälfning, ellar då ett Rike skall frälsas, månne icke några komma att uppoffra mera än andra, för att vinna ändamålet?"

Sedan denna skrift samt flera andra af ungefär enahanda syftning blifvit upplästa, beslöts, churu sådant bestreds af Oxelberg m. fl., att dess innehåll skulle communiceras med de andra ständen. Innan dock deputationen hann afgå, ankommo deputationer från Adeln och Presterne, med underrättelse, att båda dessa Stånd redan antagit grundlagen, och uppmaning till Bondeståndet att utan uppskof göra detsamma; från Borgarståndet väntades stundeligen samma tillkännagifvande. Allt uppskof med denna saks afgörande, som måste föregå valet af en Konung, var i detta ögonblick högst vådligt för rikets betryggande. I anledning deraf förmanades ståndet att förena sig i samma beslut af Sekreteraren och Talmannen, som besvuro Ståndet, att icke förspilla den för fäderneslandets räddning dyrbara tiden med denna sak. Men M. P. ansåg likväl Ståndet böra vidblifva sitt beslut och påyrkade deputationens afgång, hvaruti han understöddes af flertalet. Straxt derefter infann sig en ny deputation från Adeln och Presterne, med underrättelse att begge Stånden beslutat erbjuda Sveriges krona åt Riksföreståndaren, och ville samma dag kl. 6 e. m. i denna afsigt uppvakta Riksföreståndaren, hvartill Bondeståndet inbjöds att förena sig; straxt derpå anlände den väntade deputationen från Borgarståndet, med tillkännagifvande att äfven detta Stånd antagit Constitutionen, dock med vissa förbehåll, samt

beslutat att i samma afsigt som de båda andra Standen uppvakta H. K. H. samma dag.

M. P. fortfor dock äfven derefter, att påyrka uppskof, tills svar hunnit ankomma från de öfriga Stånden på Böndernas memorial; genom votering afgjordes likväl, att Grundlagen väl skulle antagas, men med förbehåll att frågan om den privilegierade jorden före riksdagens slut skulle på lämpligt sätt afgöras. Propositionen om Kronans erbjudande åt Hertigen gick derefter genast igenom utan all gensägelse, åtminstone finnes derom ingenting antecknadt.

Då val till Heml. Utskottet d. 9 Juni företogs, erhöll M. P. också de flesta rösterne, neml. 19; dernäst undfick Erik Mattsson 17, Anders Danielsson 16 o. s. v.

Privilegii-frågan gaf dock ännu anledning till vidlöftigheter. Den 12 Juni tillkännagaf Talmannen, att Hof-Cancelleren anmodat honom att underskrifva Regeringsformen, hvarom han ville sig hos Ståndet förfråga, förmodande dock att derför intet hinder mötte i anledning af dess gjorda förbehåll. Då uppstod en stor rörelse, hvarvid nästan hela Ståndet, och deribland äfven Oxelberg, nu mera enig med M. P., bestred denna framställning, sävida icke §. 114, som bekräftade de omtvistade privilegierna, tills vidare uteslöts, ty, sade man, fanns denna §. qvar, så förhindrade den all vidare öfverläggning om hvad Ståndet redan beslutat.

Den 19 Juni upplästes en afskrift af ett Konungens handbref till de trenne andra Stånden, hvaruti H. M. erböd sin bemedling till tvistefrågans lösning, jemte uppmaning till samtliga Stånden, att visa ömsesidig billighet och eftergifvenhet under en tidpunkt, då endrägt mer än någonsin var af nöden. Oxelberg uppmanade dock Bönderne att förblifva orubblige vid sitt beslut. Derefter upplästes ett på Riddarhuset hållet Protokoll, deruti Böndernes anspråk kallas obilliga, helst som Adeln nu afstått från sina exclusiva privilegier; det var åtföljdt af tvenne Memorialer, innehållande vederläggningar af M. P:s förut anförda skrift, det ena af Grefve Ad. G. Mörner, det andra af G. A. Silverstolpe. Ur det sednare, som väl förtjenar läsas, låna vi uppgiften om Hemmantalet i Riket, stödd på Kammar-Collegii meddelande:

Skatte	34,164 ½
Krono	9,590 ½
Rå och Rör	702 ⅞
Säterier	7,882 $^{7}/_{12}$

Insockne Frälse	$1{,}802\frac{5}{8}$
Utsockne och purt Frälse .	$15{,}142\frac{22}{73}$
Summa	$65{,}287\frac{11}{12}$ *).

Ståndet stod, detta oaktadt, fast vid sin mening, förklarande likväl M. P. "att hans mening aldrig varit att stöta någon menniska." Efter flera underhandlingar om förlikning fattades slutligen d. 23 Juni det beslutet, att ett Utskott af Bönderne skulle med samtliga Stånden sammanträda i Förstärkt Besvärs-Utskott, för att uppgifva sina fordringar samt rådgöra om jemkningar och ömsesidiga uppoffringar. Dessa anspråk uppsattes i nästa Plenum d. 25 Juni (s. 411). Oxelberg m. fl. voro af den tanken, att Ståndet skulle gifva efter, men M. P. bestred det (s. 429); då Oxelberg föreslog att uppvakta K. M., föredraga Ståndets skäl och söka utverka dess försäkran om bemedling, i hvilket fall han medgaf att allt hinder vore undanröjdt för Constitutionens underskrift. Uppvaktningen gick för sig, Konungen gaf sitt löfte åtföljdt af nådiga bannor; hvarefter acten undertecknades, men, på M. P:s förslag, "under de förbehåll och anmärkningar, som å Ståndets sida förut gjorda äro."

Sedan denna långa tvist var afgjord, spelar M. P. ej någon särdeles framstående role i Ståndsprotokollerna. Mellertid vilja vi angifva de vigtigare frågor, i hvilka han yttrade sig. Den 8 Juli talade han för indragning af öfverflödiga embeten, — den 21 s. m. biträdde han Oxelbergs Memorial om afslag på den väckta frågan, att all Jord och Egendom skulle få köpas af alla, hvarvid nu påyrkades undantag för Bergslagsjorden. I nästa plenum d. 26 betygade Wessing sin stora förundran, huru en "så värderad och hedransvärd medbroder som M. P.", som sjelf så ifrigt kämpat mot den privilegierade jordens skrårättigheter, nu kunde försvara en slik mot denna princip snörrätt stridande motion. M. P. sökte försvara denna inconsequence med åtskilliga skäl, hvaribland det förnämsta dock var intet annat än han var ombud för flere bergsmän. Men som Ståndets flertal icke voro bergsmän, segrade vid voteringen rättigheten för alla att besitta bergsmans-hemman. Öfver detta afgaf han den 27 jemte några andra bergsgubbar en Reservation, hvilken emottogs med "ett allmänt uttryck af miss-

*) Summan gör 68,287, så att något fel insmugit sig. De flesta ziffrorna afvika föröfrigt betydligt från M. P:s uppgifter om hemmantalet, sådant det uppgafs på 1800 års riksdag. Jfr II B. s. 358.

nöje", och på O. Schåres anmärkning, att den innehöll många origtigheter, förvägrades M. P. rättigheten att få skriften communicerad med de öfriga Stånden.

Den 21 Aug. föreslog M. P., i anledning af en särskild klagan, att Ståndet hos K. M. ville anhålla, det Befälhafvare i allmänhet måtte förständigas, att med saktmod och försigtighet behandla allmogen. — Satte sig den 24 Aug. emot beslutet, att godkänna vederbörandes förvaltning af allmänna medel sedan 1800, förrän Revision skett; samt föreslog, att banken skulle utgifva sedlar till ett visst bestämdt belopp, liksom han den 13 och 14 Sept. ogillade Stats-Utskottets förslag till anskaffande af krigsmedel och ville hellre anlita Banken, hvilken mening till en viss del också antogs af Ståndet. — Instämde d. 5 Sept. med Óxelberg och Anders Danielsson, att Riksdagsordningen ej borde af Ståndet antagas, förrän man fått slut på privilegiifrågan. — Vid öfverläggningen om Stats Utskottets förslag om Hofhållningen, förklarade M. P. sig dermed nöjd, men ville att Kongsör och Strömsholm, bestämde till Kongl. stuterier, skulle derifrån undantagas, "emedan gagnet ej svarade mot kostnaden", föröfrigt yrkande, att alla de till K. Familjen ej anslagna Kungsgårdar i smärre delar skulle försäljas, — men förklarade dagen derefter (s. 660), att tiden dertill ej ännu vore inne. — Afstyrkte A. Danielssons motion angående Nämndemäns löningssätt och skjutningsskyldighet, hvilket ämne af Ståndet med särdeles hetta behandlades. — Nästa gång M. P. befinnes hafva yttrat sig, var d. 18 Oct., då han först yrkade, att bevillning skulle påläggas hundar; tillstyrkte sedan att Adelsfane-reg:ts boställen skulle säljas till skatte, hvilken fråga dock i Ståndet uppskjöts. — Anförde d. 19 Oct. en Deputation, för att förklara de öfriga Stånden Bondeståndets bifall till Successionsordningen. — Vid granskningen af Riksdags-ordningen yttrade han sig åtskilliga gånger, hvarvid den vigtigaste anmärkningen var den, att Fullmäktige i Banken och Riksg.-Contoiret borde utväljas af samma personer: — hvilken fråga Står det fann "förtjena särdeles uppmärksamhet."

Längre vilja vi icke, för att ej förlänga denna biographi, fortsätta våra forskningar i Ståndets Protokoller, sedan vi öfvertygat oss att man af dem blott ofullständigt lär känna denne riksdagsmans förtjenster. Han ingaf få memorialer och synes (så vidt discussionerna blifvit upptecknade) sällan nog yttrat sig, till och med vid de tillfällen, då man

mest kunde vänta det. Ett af dessa var d. 4 Oct., då Ol. Schåre och Oxelberg hade inkastat hvar sin eldbrand i Ståndet. Den förra inlemnade nemligen en formlig anklagelse mot Presidenten Gr. Ugglas, som uppenbart beskylldes för egennytta och åtskilliga olagliga embetsmanna-åtgärder, i följd hvaraf yrkades, att Ståndet skulle begära hans entledigande ur rikets tjenst. Talmannen och Sekreteraren yttrade, att en sådan begäran vore alldeles olaglig, och således ingen remiss kunde medgifvas; men striden blef så häftig, att Talmannen måste förständiga Protokollsföranden, att afträda från Protokollet. Då framträdde flere, anförde af Jon Göransson till bordet, yttrande: "det är vi, som befalla och ingen annan har rätt att besluta. Jag befaller er att åter sätta er vid protokollet." Då denna befallning ej efterkoms, utfor man med yttersta hetta emot Talmannen, och Schåre förmådde Sekreteraren, att förse de trenne afskrifter, han medförde, med sin påskrift. Derefter uppläste Oxelberg ett memorial af lika eldfängd beskaffenhet, åsyftande extra undersökning om allmänna medlens förvaltning, hvilket gaf anledning till nya stormar. I nästa Plenum d. 10 Oct., framträdde Oxelberg med en formlig anklagelse emot Talman och Sekreteraren, såsom de der kränkt riksdagsmanna-rättigheten. Men denne demagog hade missräknat sig om den verkan som åsyftades; i stället att mötas med bifall emottogs den tvertom med temligen allmän förtrytelse; ja Jon Jonsson uppsteg för att begära Oxelbergs utvotering, understödd af Anders Danielsson m. fl. Det är här vi sakne M. P:s namn, hvilken dock, i följd af sitt anseende, mer än någon, synes varit kallad att lugna stormen. Äntligen stillades oväsendet i anledning af en från Konungen ankommande skrapa, då oroligheternas anstiftare förklarade, att de voro färdiga att återtaga sina skrifter, sedan de blifvit upplyste, att dessa stodo i strid mot den nyss antagna grundlagen.

Den förundran vi anfört öfver M. P:s saknade bemedling vid detta tillfälle och öfver hans mera sällsynta framträdande föröfrigt, har icke till ändamål att i minsta mån väcka något tvifvelsmål emot hans riksdagsmanna-duglighet. Det gifves förtjenster, som äro tysta men derför icke äro mindre verkliga; ehuru föga vitsordade af Protokollerna, voro de dock erkända af samtiden, af Konungen och Medstånden, och dessas intyg äro så mycket mer ojäfaktiga, som M. P., såsom vi sett, noggrannt bevakade bondens och bergsmannens interessen. Dessutom lärer M. P. såsom leda-

mot i de båda vigtigaste Utskotten gifvit prof på klokhet, hofsamhet och ljusa begrepp. Föröfrigt gifves det i offentligt tryck ännu ett intyg å denne riksdagsmans förtjenster. När 1823 en fest firades i Stockholm till minne af aflidne riksdagsmän, var M. P. ett af föremålen för denna hyllning, jemte C. A. Wachtmeister, Adlerbeth, Stael von Holstein, Hermelin, Gahn samt bonden Anders Åberg. Talaren var den bekante Anders Danielsson. Med några anföranden ur hans loftal, vill förf. sluta dessa anteckningar. "Det ädlaste och upplystaste, Bondeståndet kanske någonsin kunnat framvisa ibland sig, den ovanlige Matts Persson, måste ovillkorligt genast framställa sig för min tanke. Det är väl redan flera år sedan han dog; men hans minne, hvilket, som jag hoppas, aldrig dör, är ännu nog friskt, för att icke fördunklas af några mindre utmärkta män, som de sednaste åren blifvit oss frånryckte." .... "Den, som aldrig lät förleda sig af smicker eller skaka sig af hot, aldrig sökte egna fördelar på det allmännas bekostnad, aldrig sade annat än hvad han tänkte, och aldrig hyste en tanke, den han ej lugnt pröfvade, innan den yttrades, — den slutligen, som såg det rätta och vågade vilja det rätta — det var Matts Pehrsson. Jag tycker mig ännu se det lugna öppna ansigtet, der icke en muskel rörde sig till fruktan eller harm, äfven då han misskändes och misshandlades af dem, för hvilkas bästa han arbetat. Jag minnes ännu en dag, då ett häftigt utlåtande öfver en af Matts Pehrsson föreslagen, och nu af hvarje tänkare såsom nödvändig erkänd Lag upplästes. Den, som läste, gjorde sig ett nöje af att ytterst tydligt och med uppehåll och på Matts Pehrsson rigtade sidoblickar, deklamera skriften. Alla vänner af honom och af saken voro högst upprörde; Matts ensam, i hvars känsliga själ utan tvifvel det sved förfärligt, att misshandlas för välmening och upphöjda afsigter, visade icke ett tecken till harm; han sade blott sedermera: "i dag hafva de stekt mig vid sakta eld." — Då granna löften och smicker slösades, huru ofta tog då icke den ärlige gubben en ung varmblodig medbroder i handen och varnade: "Tro dem icke", sade han; "nu, så länge de behöfva dig, fjäsa de för dig; men så snart de vunnit hvad de önska, känna de dig ej mer." Denna lära, som predikades af en gammal och erfaren man, hvilken man borde älska och vörda såsom en far, skulle slå djupa rötter i hvarje oförderfvadt hjerta." Af en äldre man, som personligen kännt M. P., hafva vi föröfrigt hört, att han aldrig var svarslös, utan oftast fintlig i repartier.

(Källor: Tal vid Riksdagsmannen från Näsgårds Län i Dalarne, Matts Perssons jordfästning i Storkyrkan i Stockholm den 3 Jan. 1810, af J. A. Lindblom. Sthm 1810, med aftryck af minnespenningen. — Mina Tårar vid Matts P:s graf m. m. (af Oxelberg). Sthm 1810. — Tal till Åminnelse af Aflidne Riksdagsmän. Den 16 Apr 1828. Sthm 1828. — Bondestånd. Protok. för år 1809.)

P.

PETRÆUS, ESKIL. (Se bokstafvens slut).

PETREJUS, PETRUS.

Petrus Petrejus eller *Peer Persson* kallas i Sveriges Litteratur- och Konsthistoria (pag. 91) af Lénström "en tid Minister i Ryssland och Hofpredikant", deri förf. liksom andra följt L. Hammarsköld, hvilken i Sv. Vitterheten (p. 81) uppgifver, att Petr. Petrejus "var Kongl. Hofpredikant." Uppgiften synes uppkommit af en mindre lycklig öfversättning af "Minister aulicus", som träffas i Schefferi Svec. litterata p. 71 (Petrus Petrejus Upsaliensis, Regis Caroli et Gustavi Adolphi Minister aulicus, ut se ipsum appellat." Något betyder i detta hänseende att A. Westén, som under utarbetandet af K. Hof-Clericiets historia anträffat och antecknat en så stor skara hofprestliga namn, alldeles ej träffat P. P., men än mera, att denne författare sjelf skrifver sig "P. P. de Erlesunda, Regis Caroli IX et Gustavi Adolphi Minister aulicus" (se v. Stiernm. Bibl. Sviog. p. 145. Linköp. Bibl. Handl. 2. 45), hvilket vi, enligt den tidens stil och smak anse snarast böra öfversättas med: P. P. herre till Erlesunda, K. Carl IX:s och Gustaf Adolfs hofjunkare, särdeles då man finner, att Prof. i Upsala Joh. Chesnecopherus i sina gratulationsverser kallar honom Sereniss. et illustriss. Regis Sv. Gust. Adolphi servitorem fidelissimum, Clarissimum Virum Dom. P. P., då denne 1615 utgaf Regn. Muschov. Scio[a]graphia, och Hofpredikanten Sv. Jonæ Moderus framför hans Chrönica om alla Sverikis etc. 1614 kallar honom Reg. Sv. G. Adolphi *servitorem fideliss. clarissimum*, eruditione et virtute ornatissimum virum Dn. P. P.; och tyska pastorn i Stockholm J. Seiler nämner honom virum clariss., virum ornatiss. Reg. Maj. svec. *ab officiis* et fideliss. et diligentiss. Dn. P. P. *Svecum Historiographum.* En hvar inser, att den tiden åtminstone prester ej skulle försummat att om en prest, dertill Kongl. Hofpredikant, anföra prestliga titlar och epitheter. Och en hofpredikant lär svårligen finnas i den tiden kallad *Regis ab officiis*, om också möjligen Minister aulicus. Vi drista på dessa anförda skäl anmana dem, som ha tillgång till Stockholms archiver, att snarare söka

upplysningen om denne författare der fråga är om Rongl. Trotjenare, Historiographer och Hofjunkare, än der Hofprester, "Ordets tjenare", anträffas.

Petrejus var ej familjnamn, utan ett sätt att latinisera Pers son. Vid denna tid funno många nöje i denna variation. En J. Petrejus från Jönköping utgaf en Polens historia 1641, en N. Petrejus i Skåne skref en Cimbrernas historia vid 1570, en G. Petrejus Salverpianus skref vid samma tid om Liturgien o. s. v. Således må man ej föra dessa med flera Petrejer till samma slägt. Deras fäder hade hetat Pehr eller Petrus. Pehr i Erlesunda eller Erlesund är oss alldeles obekant liksom hans gård. Om denna ock legat vid ett sund i Ärla socken nära Eskilstuna, så synes hans son *Peer Persson* "Upsaliensis" ha bott i Upsala, sannolikt född omkr. 1570, helst den *Petrus Petrejus Upsaliensis*, som responderar under en mathematisk disputation i Marburg 1592 (Sv. sköna Litt. III. 96) väl är samme man, som sedan under samma namn undfägnar med historiska skrifter. Hemkommen från sina "peregrinationer" synes den lärde herren ha blifvit anställd i K. Cancelliet och nyttjad till beskickningar till Ryssland, hvarvid lärda och ofrälse ännu i Hr Brenners tid blefvo använda*). År 1615 skrifver P. i "förtalet" till Beskrifn. om Rydzland: "effter iagh i 4 åhr i samma Landzända medh stoor Liffzfahra icke allenast haffver vistat, utan oc sedan Gudh Alzmechtig mig heem til mitt k. fäderneslund nådeligen halp, är sedan både aff then Stormecht. Her Carl IX E. K. Mtz Herfader: Såsom af E. K. M. några åtskilleliga resor med synnerlig värf och ärender både til Muskow och store Nogården förskickat, ther af iagh haffver Landzens lägenheet någorlunda seedt, beskådhat oc anteknat", kallande sig der (Stockholm d. 30 Nov. 1615) Konungens "ödmiuke och troplichtige tienare." Han synes ha varit i fältherren Jac. De la Gardies sällskap, när han såg Prins Gustaf Erikssons graf i björklunden utanför staden Cassin, der denne Vasa-ättling nedlades vid sin död 1607 och således ej, som Mart. Beer uppgaf, i klostret Mitrofjolunski. 1601—04 såg P. P. i staden Muskow den stora hungersnödens hemska taflor. Engång skådade han en menlös och försmäktad qvinna i van-

---

*) Brenner skall sändas som Envoyé till Ryssland att protestera mot det elaka bemötandet, våra fångar lidit. 1662 d. 2 Jul. . . . Mons. Brenner är mot all förhoppning återkommen från Moskau . . . förfrusit sin arm, som bärs i band. 1663 d. 7 Jan. De la Gardieska Archivet IX. 23, 24.

sinnighet börja äta på sitt barns arm, sättande sig dervid ned på gatan. Folket sålde sig för en ringa penning och gåfvo "segel och bref" på sig. Tusentals menniskor lågo öfverallt döde. Men, för att ej släppa pengar ur landet, fingo köpmän ej tillhandla sig af ankomna spanmålslaster, utan måste skepparne fara med sina af säd fyllda skepp tillbaka. 500,000 menniskor räknades sedan ihjälfrusna blott i hufvudstaden. Han såg således här urtypen för det svenska strypsystemet. Under allt detta fann han att Zaren och de förnäma "drucko sig öfvermåttan druckna, galna och fulla" och då främmande Gesandter kommo, utbreddes blott prakt, och hungren stängdes inom lås och nyckel. Hans skrift, som, säkerligen på Gustaf Adolfs anstaltande inbands jemte hans i skolorna länge läsna Svenska Chrönika, har säkerligen mycket bidragit att i Svenska nationen inpressa de djupa ryska antipathierna. Hans stil är rask, händelserna bli åskådliga och de "fördomar" han egde gemensamma med sitt tidehvarf, hindra ej upplystare tider att läsa. Likaledes är visst, att detta arbete, snart på uppmaning af Mart. Petrides Heneta öfversatt af författaren på tyska, författadt af ett till en stor del åsyna vittne, mycket grundlaggt hvad som i de följande i Europa spridda allmänna historierne anförts om Ryssland för nämde tid *). Det hör således utan tvifvel till märkvärdiga skrifter inom vår litteratur. Ej heller bör glömmas, att denna Upsaliensaren var den förste bland nyare historieskrifvare, som uttalade hvad som nu blifvit den vetenskapliga öfvertygelsen rörande Ruriks och Varegernas härkomst, sedan J. H. Schröder i Sverige, Finn Magnusen i Danmark och Sjögren i Ryssland deri bragt så mycket nytt ljus. P. yttrar i 2 Boken, tillegnad Carl Philip: uthi theras (Ryssarnes) Böcker förmäles om ett slags Folk, som the nämpna Waregos, som skulle haffva fördt medh them krijgh, och them öfvervunnit och tvingat til at gifva sigh ett gråskinn om åhret af huar Gård til skatt. Men hvilka the Waregi hafva varit, kan jagh intet annars veta eller rättare förstå, än som the skulle hafva varit kompne aff Sverige." Han inför derefter en utförligare framställning ur Nestor, som väl nu först blef Svenskar bekant.

Nyss sedan Jac. De la Gardie hållit sitt intåg i Moskau 1609, begärde "en Minister från Sverige P. Petrejus", enligt

*) Man får der, yttrar Lagerbring, en långt fullständigare beskrifning på Ryssland och dess besynnerliga omskiften, än man haft tillförene i vestra delen af Europa.

Dalins ord (S. R. H. III. 2. p. 609), sitt företräde hos Zaren, hvilken påminte om förbindelsernas fullbordan; han hade ock med sig några Tartarer, för hvilka han erhöll pass till Crim, der de skulle uppvigla Chan till krig mot Polen. Då 1611 en ny falsk Demetrius anmält sig hos Ståthållaren i Narva, Phil. Scheding, såsom varande den, hvilken sagts vara mördad i Kaluga, affärdade Sch. ett sändebud till K. Carl att förhöra sig om H. Maj:ts vilja, insändande pretendentens eget bref. Då sände, enligt Dalin, K. Carl P. Petrejus, som varit i Ryssland och ofta sett den förre Demetrius, att resa till denna och utforska sanningen. Det skedde. Petrejus begärde företräde; men Demetrius tordes ej för honom visa sig. Han förebar en slät ursäkt, att hans hof icke var i det stånd, som fordrades till en kunglig Ministers emottagning. Man kunde då märka, huru ren han var i sitt verk. Det blef ock allt vidare bekant.

Petrejus har utgifvit sin Rydzlands Beskriffning i 6 böcker, den 1:a B. Sthm 1615, tillegnad åt K. Gustaf Adolf; den 2:a ib. 1614 åt Hert. Carl Philip; den 3:e ib. 1615 åt Hert. Johan; den 4:e ib. s. å. åt Axel Oxenstierna, Jac. De la Gardie (såsom Grefve), och Jesper Matzson (Cruus); den 5:e ib. 1615 åt C. C:son Gyllenhjelm, Joh. Skytte och Bror Andersson (Rålamb); den 6:e ib. 1615 till Gabr. Oxenstierna, Lind. Ribbing och Erik Jöransson (Ulfsparre). Han utgaf detta arbete i tysk öfversättning i Leipzig 1620. Om den Svenska Chrönican yttrar H. Reuterdahl (V. H. A. Handl. 1833), att den är "en recapitulation af Johannes Magnus... Det egna, som skriften företer, äro chronologiska data. Hvarje Konungs regeringstid uppgifves noggrannt. De 3:ne upplagorna af boken (1611, 1614, 1636) bevisa bäst att arbetet icke ansågs som föraktligt. Det synes hafva blifvit nyttjadt som skolbok." Äfven här tillegnas en bok åt Konungen, en åt hvardera Hertigen *). Sist följer Ragvaldi oration 1440 in Concilio Basiliensi, tillegnad Jacob De la Gardie (Friherre) och Ev. Horn, ett tal, som gaf ämne åt K. Gustaf II Adolf vid hans tal till Ständerna 1630. Han har dessutom utgifvit åtskilligt, hvarom nedanför. I hand-

*) Ett ark blef omtryckt, såsom anstötligt för Danmark, enligt Rådets beslut 1618. Danska regeringen hade ock begärt att förf. skulle straffas. "Maintenerades vid lifvet och äran, men efter han trädt ur sitt historiska uppsåt, så skall den puncten, som angår de Danske, utu historien tagas." Rådsprotokollet. Torde likväl ej verkställts i många exemplar. Se Alnander, Hist. libror. prohib. P. I. in præf. Warmh. Bibl. Hist. SvioG. V. 56. Palmsehöld. Samll.

skrift har han efterlemnat "Femtio olideliga ordsaker, hvarföre allo fromme icke kunna eller skulle med the Calvinister komma öfverens . . . sa. uandragen och på svensko utsatt af Petro Petrejo Upsaliensi. A:o 1646." 33¼ ark; i Benzelianska saml. i Linköping (Bibl. Handl. 2: 42, 43).

Enligt Dalin (anf. st.) blef han sedan Hofråd. Lagerbring (S. R. H. i Sammandr. 3: 124) känner honom blott såsom Minister i Ryssland. Hans dödsår är obekant.

Skrifter: Disp. Mathematica. Marburgi 1592. — Petri Petreji Beskrifning om K. Carl IX:s Kröning 1607. Orig.mscpt på Riks-Arch. Afskriften: Chronica eller Beskrifn. om Carl IX:s kröning in fol. i Rålambska Bibl. (n. 8006 hos Warmh.). — K. Carl IX:s Ericsgatu ridandes Beskrifning af Petro Petrejo orig.mscpt på R. Arch. Afskriften: K, Carl IX:s Eriksgatu, som rättsyles å Landeroda a. 1609 och begyntes d. 7 Febr. och lyktades then ... Skrifven af Pehr Pehrsson Upsaliensi in fol. (n. 8036 hos Warmh.). — Vera narratio ... Een viss och sanfärdig berättelse om några förändringar, som thesse framledne åhr uti Storfurstendömet Moskau skedde äre, allom trognom rättrådigom menniskiom, som bygga och boo under Sveriges Rikes Crona till rättelse och undervisning, skrifven af Peder Pehrsson Upsaliensi. Sthm Gutterwetz 1608. — Caspari Melissandri preces in sveticum versæ. Holmiæ per An. Olai A:o 1609. — Historia Pseudo Demetrii seu Griska Drapeia Ducis Moschovitarum sermone svetico. Sthm 1608 (enl. Scheffer. Svec. litter. p. 71). — Een kort och nyttig Chrönica om allo Sverikis och Göthis Konungar, som hafva både in och utrijkes regerat ifrån K. Magog intill n. v. h. l. K. Gust. Adolph så ock om the Amazoniska Qvinnors bedreef ..... sampt en Oration, som hållen är uthi Basel aff D. Nils Ravaldi Erchiebiskop i Vpsala, i 3 böcker. Dessutom om Konungavalet. Sthm 1611. 152 sidd. Nu på nytt förbättrat och utgången af Petro Petrejo Vbsaliensi. Sthm hos Ignat. Meurer 1614. 188 sidd. Sista uppl. 1656. 178 sidd. (Carl IX:s hist. utesluten). — Regni Muscovichici Sciagraphia *). Thet är Een wiss och egentligh Beskriffning om Rydzland med the många och stora Furstendömen ... Såsom ock the Muskoviterska Storfurstars härkomst. Regemente, makt och myndighet, med theras Gudztjenst och Ceremonier — uti 6 böcker — af Petro Petrejo Vbsaliens. Sthm hos I. Meurer 1615. 2:a delen har 1614. Öfvers. af Auctor på Tyska, tryckt i Leipzig 1620. 20 ark **). — Institutio brevis Linguæ Fennicæ. Enl. Schefferi Sv. litt. Femtio Olideliga Ordsaker, hvarföre alla fromma och rättsinniga Christna, som Gudz son af alt hjerta älska och kiär hafva, icke kunna, heller skulle med ... Calvinister komma öfverens ... sammandragen och på svensko satt 1606. 33½ ark.

(Källor: Schefferi Svecia litterata. — Stiernmans Bibl SvioG. — Linköp. Bibl. Handl. — Dalin, Sv. R Hist — Warmholtz Bibl. SvioG.) — N.

*) Genom tryckfel Sciographia.

**) Tillegnad Johan Georg Hertig af Saxen, Christian Vilhelm Administrator i Magdeburg och Vilhelm Hertig i Lifland, Curland och Semgallen. 7 Professorer i Leipzig m. fl. ha försett boken med gratulations-verser.

PETRI, OLAUS.

Olavus Petri, såsom han alltid sjelf skref sig, var född i Örebro 1497. Fadren *Peder Olufsson* var Smed derstädes. Modren hette *Kerstin Larsdotter.* Sin första undervisning erhöll han i ett Carmeliterkloster i Örebro; sedermera begaf han sig jemte sin yngre broder till Wittenberg, der de antogo tillnamnet *Phase*, hvilket de dock icke finnas hafva begagnat efter återkomsten till fäderneslandet. De studerade i Wittenberg, isynnerhet under Luthers och Melanchthons ledning och promoverades till Phil. Magistrar d. 10 Febr. 1518. Olaus hade äfven fått tillfälle att följa Luther på en besigtningsresa öfver kyrkor och skolor i Norra Tyskland, hvarunder han lärde mycket. Följande året återvände han till fäderneslandet, och ärnade fortsätta sjöresan ända till Stockholm; men efter en svår storm, den han med lifsfara undkom, strandade fartyget nära Gottland. Redan der började han träda i Luthers fotspår, och gjorde hos Severin Norrby eftertryckliga föreställningar mot det äfven på denna ö rådande aflatskrämeriet. Det berättas, att Norrby gerna hade behållit Olaus qvar för att gå sig tillhanda; men Försynen hade med honom helt andra afsigter. Olaus begaf sig till fäderneslandet, och blef snart med ynnest omfattad af Biskopen i Strengnäs, Matthias, som genast antog honom till sin Canceller (Archigrammateus), och följande året (1520) förordnade honom till Diaconus*) och Canonicus Strengnensis. Olaus började här att hålla föreläsningar, i synnerhet för några unga chorprester, och förklarade vissa stycken af den Heliga Skrift: hans lärjungar ökades dagligen: äfven den gamle Archidiaconus Laurentius Andreæ hörde honom gerna, och utverkade för honom ett uppdrag att handleda skolungdomen i Strengnäs.

Vid blodbadet i Stockholm var det nära att den blifvande reformatorn förlorat sitt lif. Han hade följt sin Biskop till Stockholm och då han oväntadt fick se hans hufvud falla för bilan, yttrade den oförsigtige högt sin afsky öfver denna nedrighet, hvarpå han genast greps och infördes inom spetsgården, men räddades af en bekant från Wittenberg, Edvard Leux, som förklarade att han icke var svensk utan tysk till nationen.

Det dröjde dock icke länge förrän O. P. kom i andra faror. Denne sanningens apostel fortfor att med all ungdomens eld och

---

*) I ännu 100 år bibehöll sig bruket inom Svenska kyrkan, att mången blifvande prest först ordinerades till Diaconus eller halfprest

dristighet förkunna den nya lära, som nu med förvånande framsteg börjat sprida sig i Tyskland och hvarom ryktet äfven haft åtskilligt att förkunna i Sverige. Hans fader dog 1521 och hade testamenterat till Carmeliterne i Örebro ett stycke jord, på det att de med själamessor och andra ceremonier skulle fira hans likbegängelse. Sönerne satte sig häremot, och då den bedröfvade modren förebrådde dem, att de icke för fadrens ro skulle vilja göra en så ringa uppoffring, sökte de öfvertyga henne, att själen icke frälsas genom messor och ceremonier. De frågade henne, om hon förstod munkarnes latinska messor, då hon svarade: "Icke förstår jag dem, men då jag hörer dem beder jag af hjertat, att Gud måtte låta sig deras bön behaga, hvarpå jag icke tviflar." Munkarne blefvo naturligtvis högeligen uppbragte öfver en så oerhörd djerfhet, och deras Confessor generalis Magnus Birgeri skref till Decanus i Strengnäs D:r Nils, hurusom "then Diaconus Olaus Petri och hans broder Laurentius Petri här voro på sin faders begrafning, och mycket smädeligen talade emot Gudh och hans helighe Nampn oss Brödrom och allom Christlighom till förargelse, och sadhe, at the skulle byta then heligha Kyrckones stadga och lagh, som våhris förfäder så obrotsligen hållit hafve; the afviste snöppeligen medh mång hädilse-ord oss Bröder i conventet ifrån begängelsen, epter theras faders döda lekamen, aldeles emot theras Gudelighe faders sista beslut, som för sin fattiga siäl stadgade och ordinerade mässa, och therföre til våhris vnderhåld, gaf sin åker östan om staden ther på han bref epter sig lemnade, som doch blefvo af hans ogudhlige söner, them Gudh nådsligen vmvende, förhålne, at then aldrig kom oss brödhrom, sva Gudh oss hielpi, til någhor fördehl. The taladhe ock smedeligen emot Påfven och sade, at the niderslå hans rike, som tilförene giordt är, af then ketterska Muncken Luthero i Rom, om hvilken the mächta talade och för folcket berömde, men ther emot oss lastadhe, och öknampn kallade, som ähn af månghen ihogkommes, som vthspy på oss spe och löje, ristandes hufvudet öfver oss; men vij acktom fögho sådant lidha för Guds skull, som för oss och våhris syndher lijdith. Kiere Doctor Nils låther Edhir vårda vm thetta, och förfaren epter Kyrckiona-lagh med thenna Diaconus Olaus

---

och sedermera till Presbyter, då han först erhöll plenos ordines. Flera exempel förekomma i Vesterås Stifts Herdaminne af J. F. Muncktell.

tri, som så myckin oredho förorsakat; then evige Gudhen
ıe Edher therföre."

Doctor Nils med flera af presterskapet beredde sig nu
ett allvarligt motstånd, och Biskop Brask i Linköping
ref till Påfven för att vinna ett kraftigare biträde. Emel-
tid började Olaus år 1523 att predika i Strengnäs emot
Påfviskes villfarelser, isynnerhet mot helgonens tillbed-
ıde, klosterlefnaden, öronbigten och de öfverflödiga cere-
ınierna vid gudstjensten. Gustaf blef på Riksdagen i
:engnäs samma år utkorad till Konung, och hade flera
ntal med Olaus, för att blifva närmare underrättad om
n så kallade nya Läran. Konungen gaf väl tillkänna nå-
n förundran, då han hörde Påfven nämnas Antichrist o.
v.; men insåg dock sakens vigt och beslöt till en början
: åtminstone icke lägga något hinder i vägen för den ev-
geliska Lärans utbredande. Efter ett mognare ompröf-
ıde fattade Konungen mera välvilja för Luthers lärjungar,
nnerhet sedan Laurentius Andreæ blifvit Canceller och
gligen påyrkade en Kyrko-reformation såsom ett nödvän-
gt medel att i grund upphjelpa fäderneslandets förvirrade
lstånd. Till en början förordnades Laurentius Petri till
ıeol. Professor i Upsala. Undertiden hade Påfven, till
ır på Biskop Brasks skrifvelse, hitsändt Johannes Gothus
som sitt fullmyndiga sändebud, för att bilägga Religions-
ridigheterna. Denne ansåg det vara säkrast att draga Ko-
ıngen på sin sida, för att med hans tillhjelp förtrycka en
ra, hvilken ej med andeliga vapen kunde besegras. Han
ref derföre till K. Gustaf med anhållan, att Luthers lär-
ngar ej måtte hafva tillflykt och beskydd hos Konungen,
h att Luthers böcker, som födde af sig stor villa och
edrägt, måtte blifva alldeles förbudne, på det H. Maj:t
åtte hafva en christelig Furstes rykte öfver all Christen-
ten. Konungen svarade, att han icke hört Luthers skrifter
;illas af opartiske domare, utan endast af hans vederparter,
t de böcker, som voro skrifna emot honom fingo införas
ıaväl som hans egna arbeten, af hvilkas jemförande lärde
h förståndige män kunde finna hvad rätt vore. I afseen-
: derpå att M. Olof och andre Lutheri disciplar ej måtte
skyddas af Konungen påminte han, att det tillhörde K.
aj:t att skydda alla sina undersåtare för öfvervåld och
ätt, men ville de någon tilltala, så skulle densamme få
elf tillbörligen svara.

År 1523 kallade Konungen Olaus till Stockholm der
ın, i egenskap af Stockholms Stads Sekreterare, emottog

stadens sigill, hvilket han behöll till 1531. Konungen lä
ock i storkyrkan bygga åt honom en hög predikstol, hvar
likhet med en korg gaf folket anledning att kalla honom
"Mäster Olof i korgen." Härifrån förkunnade han nu p
svenska språket den nya läran, under mångas bifall, me
också ofta af sina förbittrade åhörare afbruten. De gröfst
skällsord vankades, och ofta kunde han ej utan lifsfara und
komma den råa massan, som kastade på honom stenar, käp
par eller hvad de fingo i händerna. Men han förblef oför
färad och lät af ingenting skrämma sig.

Domcapitlet i Upsala utfärdade i Oct. 1524 kallels
till de begge bröderna, att infinna sig och stånda till an
svar för sitt kätteri. De infunno sig ock oförskräckte. D
de icke kunde vederläggas, grep Erkebiskopen till den van
liga utvägen, att locka dem med lysande löften om hög
värdigheter inom kyrkan, med åtföljande makt och rikedo
mar. Med förakt afvisade de dessa förslag, hvarpå Dom
capitlet förklarade dem bannlyste.

Vid samma tid anlände till Stockholm Melchior Rin
och Knippert Dolling, två olärde handtverkare, tillhörand
de s. k. Vederdöparne, en svärmisk sekt, som uppstått
Tyskland och som kallades så, emedan de omdöpte alla
som slöto sig till dem. Om deras framfart i Stockholm lån
vi Fryxells ord: "I början höllo de sig stilla; men, då ko
nungen rest ned till Malmö, uppträdde de oförfäradt oc
ofta med våld uti predikstolarna, och begynte att utfara p
det ifrigaste både emot de påfviska och hela deras guds
tjenst med sång, beläten och kyrkoprydnader. De föregåfv
sig vara drifne af den Helige Anda, väsnades och skreko
och lyckades så slutligen att uppröra det sämre folket. N
uppstod ett ohyggligt oväsende. Skomakare, garfvare oc
andra, ofta de okunnigaste och lastfullaste personer, inbil
lade sig, eller ville inbilla andra, att äfven de voro drifn
af den Heliga Anda. Dessa nya apostlar trädde upp i kyr
korna, men icke kunde man igenkänna christna apostlar p
den vrede, den häftighet, hvarmed de predikade. Pöbeln
uppviglad af deras tal, rasade våldsamt fram uti kyrkorna
och klostren. Alla beläten och kyrkoprydnader nedrefvo
och släpades föraktligt omkring på de smutsiga gatorna
Olaus och hans medhjelpare skyndade ut och sökte stilla o
väsendet; men det upprörda stormande folket lyssnade e
till deras röst. De förståndigare betraktade detta oväsend
med afsky, och började frukta för den frihet uti trossaker,
som inkommit i landet. Många sluge prelater betraktade

d hemlig tillfredsställelse de vildsinta upptågen; de hop-
les deruti få en förevändning, att göra slut på hela re-
mationen. Men de fromma enfaldiga katolikerna sågo
d tårar riksens patroner och helgon släpas uti smutsen.
t grämde dem djupt att se uti sådan förnedring Sankt
ik konung och den heliga Brigitta, för hvilka de från sin
ndom så ofta uti fast tro och innerligt hopp framburit
a böner och tacksägelser. Mest harmades de bönder,
u voro inne i staden. De skyndade med afsky ut ur
ckholm, likasom från ett förderfvadt Gomorra, beskrif-
de för de öfriga bönderna den förbistring och styggelse,
rtill de varit vittne; och allt skyllde de i sin okunnighet
Luthers lära. En allmän förtrytelse och till och med oro-
heter förspordes i hela Upland; bönderna hotade att göra
pror, draga till Stockholm och rensa staden och riket
n alla Lutheraner och kättare. Så stodo sakerna, då ko-
ng Gustaf återkom från Malmö till hufvudstaden. Straxt
lade han upp till sig Olaus Petri och dess medhjelpare;
fingo uppbära många och svåra förebråelser för de-
flathet och eftergifvenhet mot svärmrarne. Sedan upp-
lades Melchior Rink och Knippert Dolling; och vankades
dem ännu värre ord. Slutet blef, att de kastades i fän-
lse, och sedan med första skepp fördes ur riket med den
lsning från konung Gustaf, att det skulle kosta deras hals,
rest de vågade ännu en gång sätta sin fot på Sveriges ri-
s jord." Desse begge svärmares slutliga öde blef, att de
pärrades i jernburar, som upphissades på Domkyrkotornet
lünster.

Jultiden samma år, 1524, begaf Konungen sig till Up-
a med Olaus. Han begärde, att få höra alla skäl för och
ot den nya läran, och anhöll att fäderne ville anställa
aspråk härom med Olaus. Capitlet utvalde sin munviga-
ledamot, den lärde Peder Galle, till sin kämpe och e-
llan honom och Mäster Olof började en häftig strid.
lle åberopade kyrkofäderna, Olaus den hel. Skrift. In-
dera ville gifva vika och disputen blef allt häftigare och
ljuddare. Konungen befallde dem då att tiga och att
iftligen uppsätta de förnämsta hufvudpunkterna. Dessa
ifter lät han sedan öfversätta på svenska, trycka och
erallt utsprida.

Förbittringen mot Mäster Olof steg än ytterligare, då
i 1525 på söndagen Sexagesima gifte sig, vid hvilket till-
le messan första gången sjöngs på svenska språket. Bi-
p Brask, som med djupt bekymmer såg huru Romerska

kyrkan alltmera undergråfdes, skref ett allvarsamt bref
Konungen, hvaruti han beskyller honom att emot Påfv
lag hafva tillåtit detta giftermål, hvilket han förklarade i
vara något rätt äktenskap utan i bann efter kyrkolag
Konungen svarade, att han icke visste utaf detta äktensk
emedan han då var i Upsala, men att han, efter erhållan
af Biskopens bref, kallat till sig Olaus, som förklarat,
han med Guds lag ville försvara sig, och frågat om in
Guds lag skulle gå före menniskolag. Äfvenså tycktes
Konungen underligt vara, att äktenskapet, som Gud i
förbudit, skulle beläggas med bann, då deremot "ibland e
Kyrckenes personer för hordom, jomfrukränckelse och an
flere slembeter, ther Gud hafver förbudet, ähr man inte
bann fören efter Påfvens lagh."

Vid den ryktbara riksdagen i Vesterås 1527 måste å
M. Olof strida med Peder Galle. Denne ville företaga s
den på latin, Olof på svenska. Han öfversatte derföre fö
Galles inkast och vederlade dem sedan. Disputationen fo
sattes ända tilldess det inbrytande mörkret tvingade dem
sluta. Olai Petri seger var gifven; mången gick bort n
gynnsamma tankar om den nya läran. Vid Konungens k
ning i Upsala 1528 tjenstgjorde han som Härold. År 15
återlemnade han stadens signet, då han i stället, som I
nungens Canceller, emottog Rikssigillet, hvilket embete l
behöll till 1533. Undertiden fortfor han att predika
evangeliska läran, och brukades i många för hans emb
främmande förrättningar, hedrad med Konungens oinskrän
förtroende. År 1539 lät han prestviga sig i Strengnäs
den 30 Aug. s. å. blef han förordnad till Kyrkoherde
Storkyrkan i Stockholm.

Förhållandet emellan Konungen och Olaus var då i
detsamma som förut. Olaus började med fruktan och mi
troende betrakta Konungens växande makt, som äfven ho
de att inskränka presterskapets mera, än han måhända
såg tillbörligt. Han började att utan vördnad tala om K
nungen; ja, hans häftighet förledde honom, att till och m
från predikstolen på ett förolämpande sätt hänsyfta på K
nungen. Gustaf hade den fula ovanan, att inblanda sv
domar i sitt tal. Olaus höll i anledning deraf en predik
emot "the Gruffveliga eedher och Guds försmädilse, som
almenneliga brukas", hvilken han s. å., 1539, lät utgå
trycket. Äfven kallade han Konungen oförtäckt en tyra
och girigbuk, och, då några vädersolar syntes, lät han
måla dem och upphänga taflan i storkyrkan, yttrande: de

lar båda ett stort straff öfver riket, för konungens syn-
rs skull. Att Gustaf harmades öfver detta otacksamma
pförande var icke underligt. "Vi hade förmodat, skref
n till Olai broder, Erkebiskopen, att menigheten borde
dervisas, ej hållas i blindhet och uppröras. Predikningar
rde bestå ej uti smädelser och utrop emot cerémonier,
an i kärnan af christendomen, i läran om broderlig kär-
s, gudeligt lefverne, tålamod i bedröfvelsen m. m. Chri-
ıs och Paulus predikade lydnad mot öfverheten; Svenske
ester åter gensträfvighet, gifvande konungen skulden för
den svordom, som gängse är, på det allmogen må upp-
tas. Guds ord bjuder dock, att först hemligen varna och
mana till bättring; men här begynnes med uppenbara för-
nnelser både i predikningar och tryckta skrifter. Då j
rföre, tillade Gustaf, saken så ovisligen företagen, så be-
le vi, att från denna dagen intet uti reformationen får
retagas, intet tryckas, oss oåtsporda; och skolen j, Erke-
ıkop, häruti noga taga eder till vara, derest j viljen und-
ta olägenhet." Följden var att Biskoparnes makt ännu
ra nedsattes, då Konungen utnämde Georg Normann till
perintendent öfver rikets presterskap samt satte ett Reli-
onsråd till hans biträde. Samma år upptäcktes äfven, att
aus varit medvetande af den af Lübeckarne tillställda
mmansvärjning emot Konungen, då en krutfjerding skulle
ggas under hans stol i storkyrkan, hvilken sammansvärj-
ng nästan i sista stund upptäcktes genom en af de sam-
msvurnes prat i fyllan. Han ställdes genast för rätta,
n undskyllde sig dermed, att han fått förtroendet under
mlig bigt. Konungen ville ej godkänna ursäkten, utan
n dömdes att mista embetet och lifvet. Erkebiskopen
lf måste fälla och underskrifva domen. Commissionens
m föll den 2 Jan. 1540. Förre Cancelleren Laurentius
ıdreæ, som äfven var medvetande och erhöll samma dom,
k lösa sig med all sin förmögenhet, men för Olaus Petri,
t hvilken Konungen var mycket uppretad, stod det hårdt
få nåd, som beviljades först sedan hela Stockholms bor-
rskap bönföll för sin kyrkoherde och i böter erlade 500
ıgerska Gyllen. Han återfick 1542 Stockholms stads si-
l och den 7 April 1543 äfven sin syssla, som han med
t förra nit skötte till sin död, som inföll d. 19 Apr. 1552.

Äfven efter döden skulle han göra Konungen förträt.
ın hade efter Biskop Matthias Gregerssons halshuggning, i
ockholms blodbad, tagit i förvar en mängd publika hand-
gar och bref, som han sorgfälligt gömde för den Danska

efterträdaren, och ökade sedan sjelf betydligt denna samling. Dessa begagnade han till utarbetande af en Svensk Chrönika, som är en af de säkraste källorna för vår historia under 13:e och 14:e seklerna. Han erkänner sjelf, att berättelserna för de äldre tiderna, som han hämtat hos Ericus Olai, rimchrönikorna och Saxo, sakna fullgiltiga bevis. Konungen var i början mycket nöjd med detta företag och uppmuntrade författaren, samt begärde uttryckligen, att han skulle beskrifva Christians tyranni och de svårigheter Konungen haft att besegra, innan han emottog regeringen och blef på thronen stadfästad. Då denna chrönika efter författarens död kom för Konungens ögon, behagade den alls icke. Olaus hade nog obeslöjadt framställt de fordna Wasaherrarnes tillgifvenhet för Danmark, hade ej varit nog sträng mot katholska presterne m. m. Konungen skref derföre ett allvarsamt bref till Erkebiskopen: "Vår gunst tillförende. Eder drager väl till minnes, käre Biskop Lars, hvad träta emellan oss och eder framledne Broder Mäster Oluf för några år sedan varit hafver, utaf den orsak förnemligaste, att han ville sig mycket företaga och reformere här i regementet, hvilket hans ämbete dock icke krafde, ej eller ville förståndet tillräckia, att han det rätteligen göra kunde: han skickade sig ock ofta således emot oss, att vi god rätt och skäl hafve haft att låta gå vårt tillbörliga straff utöfver honom. Men på det Evangelii lärdom icke skulle der komma igenom på något fall, hafva vi ofta sett igenom fingrena med honom, och stält Gudi saken i händer, som rättvisligen om all ting dömmer. Så hafver han ock emot vår vilja och befallning sammanskrifvit en Krönika, den icke mycket duger, efter hon mångenstädes förer en falsk grund och mening om de Christelige Herrar och Furstar, som i förtiden här i riket ostraffeligen regerat hafve, hvilket utaf gamble Hr Stens, Hr Svantes, unga Herr Stens och andre sådane flere historier nogsamt bevisligit är; och tvertom ganska litet skrifver, huru förrädeligen de Biskopar och andre sådane emot deras rätta öfverhet stämplat och practiserat hafve." .... "Vi kunne ock intet annat förmärkie, när vi samma Krönike med flit öfverläse, än att förbemälte Mäster Oluf mera haft hafver en papistisk consciens än en rätt evangelisk ande, i det han de förrädelige Biskoparnes praktiker icke straffar, utan mere enskyller dem uti deras förrädelige handlingar. Ty ändock en part af dem komme understundom um halsen, förty otrohet slår som oftast sin egen herre, så skedde det dock igenom deras egen förtjenst

och förskyllan. — Finnes ock mycket annat uti samme Krönike, när man tid hade henne med flit att öfverläsa, som är emot hans egne tractater, hvilke han sjelf gjorde och samtyckte den tid han begynte predika och reformera Evangelii lärdom här i riket. Så kan man härutaf nogsamt förstå, att samme Krönike icke till någon förbättring och lärdom skrifven är, hvilket dock vara borde, utan heller till att uppväckie undersådarne emot deras rätte Öfverhet, som oftast ske plägar. Hafve vi fördenskuld nogsamt vårt judicium och mening om föreskrifne Krönike förstå låtit, att vi henne ingelunde gille eller approbere kunne, utan att hon skulle platt afläggies, och ingelunde komme i bruket, förr än hon blifver corrigeret och uppå en vissare grund och mening utsatt. Så hafve vi dock förnummit, att sådant vårt mandat blifver föga aktadt, utan samme Krönike blifver ju mer och mere ibland Adelen och andre, som något förstånd hafva, utspridt, der utaf mere skade än gagn och nytto med tiden följe vill. Derföre vilje vi eder här med allvarligen hafve förmanet, att J ville beflite eder, det förenämde Krönike, ehvar hon finnes kan, ändteligen måtte afkomme och ingelunde mere brukes, till hon kan blifve på ett bättre skick corrigeret, så framt J ville göre det oss behageligit är. Vi vele ock, att J till oss sände alle de exemplar, som J kunne öfverkomma, ty J vete väl, att inge böcker skulle blifve med rätta publiceret eller komma uti allmänneligit bruk, med mindre det sker cum Regis gratia et privilegio. — Vidare, så hafve vi nu ståndet detta riket före i fem och trettio år, med stort bekymmer, omsorg, möda och arbete, som allom nog vetterligit är; hafve och näst Guds hjelp och icke annorledes hållit uti samma vårt regemente, än som Christeligit och för hvar ärlig man svarligit är: så är dock till vetandes vordet, att förbemälte Mäster Oluf eller någon annan utaf hans medhang skall hafva skrifvit och sammanflicket en Krönike om vårt regemente, den icke mycket duger. Ty efter man icke vill låte henne komme i ljuset, medan vi ännu lefve, står nog till troendes, att oss icke varder all ting till bäste meningen utlagdt, ändock vi, det Gud känner, fast annat utaf honom och hvar man här i Riket förskyllat hafve. Är ock fast vetterligit, att vi oss icke annat skole hafve att förmode efter vår död, för all umsorg och bekymmer, som vi för menige Riksens gagn och bäste skull haft hafve, än sådant otillbörligit eftertal. Oss förundrer ock icke litet, att de Religiosi taga sig

alltid sådan djerfhet före, att de ville regere och reformere Herrar och Furstar, efter de dock veta af Christi ord och befallning, att dem sådant icke tillhörer, såsom skrifvit står: *Reges dominabuntur, vos autem non sic.* Vore fördenskull nyttugt, att hvar aktade sitt ämbete, och sig derom vinnlade, att han kunde göra det hans kall kräfver." Lyckligtvis blefvo dock några afskrifter räddade, ty utom det stora värde denna krönika har för sin pålitlighet, skref Olaus likasom sin broder Lars sitt modersmål så väl, att icke på länge någon kunde upphinna deras fullkomlighet deruti.

Olaus Petri hade ej brodrens lärdom, men var dock en ganska kunnig man, isynnerhet bevandrad i theologien, historien och lagfarenheten. Såsom Kyrkoherde visade han sig i kraft och ståndaktighet en värdig lärjunge af Luther. Egentlig theologisk lärdom skulle föga gagnat i en tid, då de enklaste sanningar endast med stor möda, i anseende till vidskepelse och fördomar, kunde inskärpas hos folket. Han hade stora hinder att öfvervinna och mången skulle hafva tröttnat för mindre motstånd. Flere af hans lärjungar försvårade den goda sakens framgång genom ovist nit, så att han ofta var nödsakad att meddela föreskrifter åt både lärare och åhörare. Han sökte äfven verka genom en mängd predikningar och andra skrifter, hvilka spriddes kring land och rike. Han hade anlag för skaldekonsten, hvilka han visade genom flera smärre samlingar af andeliga sånger samt äfven genom ett dramatiskt arbete, kalladt Tobie Comedia. Att de förträffliga "Domare-reglorna" äro af honom författade, torde vara bekant.

Olaus Petri var "en het och framfusig man i sina gerningar; men egde godt förstånd samt förfarenhet så väl i politiska stycken, som lärdom", säger Celsius. Han egde ej brodrens klokhet och lugn. En kraftfull och oförfärad man var han emellertid, just sådan som tiden kräfde, om det stora företaget skulle lyckas. Hans lefnad var också rik på frukter, hvilka alltid skola göra hans minne välsignadt.

I sitt gifte med *Christina*, en jungfru af god börd, hade han en dotter *Elisabeth*, g. m. en Ericus Petri i Stockholm, samt en son *Reginaldus*, som blef promoverad Phil. Magister i Tyskland, sista gången reste dit 1550, och hvars sednare lefnadsöden äro obekanta.

Skrifter: Een liten vndervijsning om echtenskapet. Sthm 1524; omtr. ib. 1528 och Rostoch 1594. — Svar vppa itt ochristligit sendebref som een lögnachtig munck, betandes Paulus Helie, haffuer vtgå låtit emoot thet helga Evangelium, som nv aff Gudz nåde är

i linset kommit. Sthm 1527. — Svar på tolff Spörsmål etc. (mot Galle). Ib. 1527 och 1605. — Itt fögho Sendebref till Paulum Helie. Ib. 1528 och 1605. — Een Christelighum förmaning til Clerekrijt som i nestkommandes Prestamoot forsampnas i Vpsala, Strengnes och Vesterås etc. Ib. 1528. — En Christeligum formaning til Sveriges inbyggiare, vthropat j Vpsala offuer Konung Götzstaffs Cröning. Ib. 1528 o. 1605. — Een liten bock om Sacramenten. Ib. 1528. — Om Guds ord och menniskors bodh och stadgar i thet Andeligha, som för sielenes regement. Ib. 1528; Rostock 1594. — Een liten boock i hvilko Closterleffverne förclarat varder. Sthm 1528. — Handbok på Svensko, ther Dopet och annat mehra forhandlas. Ib. 1529, 1533, 1537, 1541, 1548 och 1557; hvarje ny uppl. under något förändrad titel. — Någre Gudhelige Vijsor vthdragne aff then Helga Skrift. Ib. 1530. — Een lijten Postilla offuer all Euangelia etc. Ib. 1530; s. l. 1535; Lübeck 1537. — Svenska Songer eller Vijsor. Sthm 1531. — Orsak hvarföre messan bör vara på thet tungomål, som den menninghe man förståndeligit är. Ib. 1531. — Een lijten boock, ther vthi forklarat varder, hvarigenom menniskian får then eviga salighetena. Ib. 1535. — Förmaning till alla Evangeliska Predikare offuer hela Sverige. Ib. s. å.; Rost. 1612. — Svenske Songer eller Visor nv på nytt prentade och vnder en annan skick än tilförenne vthsatte. Sthm 1536. — Några Vijsor ... om Antichristum och hans väsende. Ib. s. å. — Then Svenska Messan. Ib. 1537. — Messan på Svensko. Ups. 1541; Sthm 1543 o. 1557. — Een liten ingong i then helligha Skrift. Ib. 1538. — Een Predican emoot the Gruffeliga eedher och Gudsförsmädilser som nv almenneliga brukas. Ib. 1539 o. 1560. — Tobie Commedia. Ib. 1550, 1561 o. 1650; Rost. 1609. — Vårs Herres Jesu Christi pina och vpståndelse. Sthm 1556, 1561. — En verldennes största förvandlingar och ålder. Ib. 1558. — Omständligare titlar kunna läsas i tidskriften Theophrosyne samt i Hof-Clericiets Hist. 1 Del. s. 10-18. Flera af dessa äro sedan omtryckta i de af Erkebiskop Troil 1790—91 utgifna Skrifter och Handlingar til Uplysning i Svenska Kyrko- och Reformationshistorien. — Hans Svenska Krönika är tryckt i 1 Tom. af Scriptores rerum Svecicarum medii ævi.

(Källor: Theophrosyne. Första häft Sthm 1823 — J. G. Hallmans Lefv.-Beskr. öfver Olaus och Laur. Petri. Sthm 1726. — Fryxells Berr. i Svenska Hist. — Rehbinders Canzlers-Hist. — Westén, Hof-Cler. Hist. 1 Del.)

PETRI, LAURENTIUS. (NERICIUS).

Var den föregående broder och delade med honom under ungdomstiden samma öden. Föddes 1499 *) och blef, efter återkomsten från Tyskland, ännu helt ung, Theologiæ Professor i Upsala eller, såsom det då kallades, "Scholmästare" samt Universitetets Rector redan 1527. Blef, vid 33 års ålder, den förste Lutherske Erkebiskop i Sverige 1531. Vid installationen öfverlemnade honom Konungen med egen

*) Gezelius nämner orätt hans mor för *Karin* i st. för *Kerstin*.

hand biskopsstafven, "tvifvelsutan för att sålunda ådagaläg sin magt att den förläna" (Hans Järta). Vigningsakten fö rättades af biskopen i Vesterås, Petrus Magni *), hvilk sjelf var vigd i Rom. I följd af denna omständighet erkä na Katholikerna hos Svenska kyrkan "successio apostoli et canonica" **). Konungen lemnade den nye Erkebiskope för säkerhet och anseende skull, en lifvakt af femtio man

Erkebiskopens omsorg egnades tidigt åt bibelöfversät ningen. "Reformationen utgick från den Heliga Skrift, oc gaf den först åt folket; eburu bibelöfversättningar på la dets språk ännu under Katholicismen funnos", yttrar Ge jer ***). Dessa voro dock alltför fragmentariska och i lån inskränktare scala, än man vanligtvis antager †). De vo

---

*) Ej "Petrus Magnus", såsom han kallas i Vitt. Hist. o. An Akad. Handl. XVI. 121. Han var af en helt annan slägt, än Ola och Johannes Magnus.

**) Jfr biographien öfver Petrus Magni uti detta Lexicon.

***) Litteraturbladet för år 1838 sid. 49.

†) Jfr Reuterdahls Inledning till Theologien sid. 226. Studie Kritiker och Notiser för 1842 N:o 39. Emellertid visar Wieselgre att katholska presterskapet haft mycken omtanka om folkets bildni och att bibelns innehåll ingalunda varit obekant, ehuru man, fö tryckkonstens kännedom, ej lätt kunde sprida den, och hade me skäl då, än nu, att frukta den blifva ett vådligt vapen i fanatiska "n läsares" händer, sådana, som inför våra ögon i denna dag bränna Luthers skrifter. Då våra snäfva perikoper (bland hvilka icke e den djupa allegorien om den förlorade sonen, hvari hela nådens or ning framställes, förekommer) utgöra snart sagdt det enda ur b beln, som från predikstolarne göres till underlag för ett oftast ab tract synthetiskt föredrag, så unnade "papisterne" församlingen lån mera af Guds ord, emedan de för offentlig andakt bestämt allt d historiska i Nya Test., fördeladt i vissa "lester" (lectier eller lä ningar). Jfr Sveriges Sköna Litt. I. 79 ff. Om folkundervisning yttras de mest protestantiska tankar i predikningarna (s. 86), äfven om flera lärostycken. Presterne förstodo merändels tidens universa språk, latinet. Skolgossar funnos, som kunde bibeln utantill. Eva gelierna upplästes på Svenska (s. 95 ff.). I landkyrkor hölls gud tjenst blott en gång i veckan. Predikningar tyckas verkligen haf blifvit hållna. Ottesången kallades "Froprædikan." Äfven Munkar synas hafva predikat så väl uti som utom sina kloster (s. 100 ff. En förteckning på postillor från medeltiden finnes qvar (s. 106 och den tidens berömdare predikstolstalare tilläto sig ej allenast lifligaste rörelser, utan ock inblandandet af andliga sagor för a väcka och underhålla åhörarnes uppmärksamhet. Det katholska Sve rige bör således ej dömas efter t. ex. det katholska Spanien, lik som man ej bör ställa vår adel bredvid den utländska feodal-arist kratien ("feodalistiska åsigter yrkades med mesta consequens" just prest- och magnat-tämjaren Gustaf Wasa, enligt Bergfalk, Skand VI. 82, 87, liksom hos honom visat sig "de båda motsatta ytterlig

en till och med för Olaus Petri så obekanta, att han, an Nya Testamentet utkommit på Svenska, prisar, att ıds ord ändtligen kommit till de Svenska, som bo ytterst orden." Laurentius Andreæ hade hufvudsakligen utarbetat ına öfversättning, ehuru Olaus Petri länge fått uppbära n derför *).

Erkebiskopen har, åtminstone till största delen, sjelf kat det gamla Testamentet: Olaus Petri torde hafva nå- : biträdt dem båda. Hela bibeln utkom ändtligen på enska år 1541, hvilken upplaga allmänneligen kallas K. ıstafs Bibel. Deraf utdelades på Konungens befallning exemplar till hvarje kyrka. Erkebiskopen arbetade se- mera, under hela sin lifstid, på en nödig förbättring af ı Svenska Bibeln och utgaf flera af de hel. böckerna sär- ldt; men en öfversigt af det hela kom dock ej i hans tid fullbordan.

"De vid den gamla kyrkan", yttrar Geijer (Litteraturbl. 38 sid. 53) "ursprungligen fästade läroanstalter ledo af ytningstillståndet (reformationen). Öfver presters okunnig- t och sedeslöshet klagas öfverljudt, och ohyggliga bevis de, under inre oroligheter, förvildade sedernas råhet ekomma." "Af allt synes (Geijer, II. 243), att man skiljt ; vid den gamla ordningen utan att den nya kommit till ıdga." (Jfr sidd. 242, 329). Mången önskade då, att nå- ıt band skulle sammanhäfta de brutna spillrorna och att n s. k. Interim skulle i Sverige antagas och derigenom gen öppnas till en återförening mellan de nu så olyckligt bördes kämpande christna kyrkorna; men detta förslag ef utan verkan. Konungen, hvilken (enligt Hans Järtas trande anf. st.) "synes hafva högre skattat tidig och rik örd af reformationens verldsliga frukter, än en hastig ver- ın deraf till omvändelse af folkets tro", och för hvilken :t var "angeläget" att "försvaga presternas magt och för-

---

terna af demagogi och despotism", enligt Geijer, II. 119), eller rsöka att höja vårt svaga och i växten knutna "tredje stånd" till tydelsen af ett *tiers état*. Derföre nekade Gustaf I alltid, att han fört en ny lära. Ännu i Johan III:s dagar visste en stor del af lket ej annat än att de voro katholiker. Konungen gör detta sjelf illande mot Påfven, som fordrade den Latinska messan, då Jo- ın ville bibehålla den Svenska, och yttrade: motsatsen skulle pptagas såsom en nyhet i den katholska religionen, hvilken an ännu här i riket till en stor del anser sig tillgifven. (Geijer, itteraturbladet 1838 sid. 52).

*) Jfr Laurentii Andreæ biographi.

stärka sin konungsliga med kyrkors och klosters gods, dem han, ej sällan utöfver vilkoren i Vesterås recess, sig tillegnade", förbisåg detta ändamål och ville ej befrämja dess ernående. Saken förföll på ett möte i Upsala, som Erkebiskopen sammankallade 1549. En opartisk efterverld skall utan tvifvel allt djupare inse hvad då kunnat göras, ehuru visserligen tiden var ond, och instämma i Atterboms omdömen ("Studier till philosophiens historia och system" sidd. 389—407). Hvad som närmast rörer vårt speciela ämne må derur anföras: "Det religiösa motivet (för reformationen) var, efter allt utseende, först obemängdt hos Carl IX, som fullbordade verket och som sjelf var en grundligare theolog, än någon af rikets nya presterskap; bland hvilket man för öfrigt, under hela sextonde århundradet, knappast upptäcker en, som i personligt värde kan mätas med Biskop Brask *). De berömligaste äro tvifvelsutan bröderne Petri, och af dem tilläfventyrs Olaus mest; den andre framstår vid ett och annat tillfälle såsom en allt för böjlig konunga-tjenare. Se Sv. Folkets Hist. af Geijer **), andra delen; som med factisk utförlighet bevisar sanningen af Fr. v. Schlegels utlåtelse: In Schweden war die Einführung des Protestantismus gar nicht, wie in andern Ländern, durch den Strom der Volksmeinung von selbst herbeigeführt, sondern ging ganz oder vorzüglich vom Souverain aus, der sie mit beharrlicher Klugkeit und grosser Vorsicht allmählig, langsam und vollständig durchzusetsen wusste. (Phil. d. Geschichte II. 225). Vanliga föreställningen synes vara, att svenska nationen vid denna tid lika snabbt ombytt religion, som man afdrager en räck för att pådraga en annan; hvilket mången har prisat såsom tecken af nationens sunda och nyktra förståndighet, mången åter beklagat såsom tecken af dess armod på känsla och phantasi. Sanna förhållandet är likväl, att religionsförändringen upptog sjutio år, och deröfver; under hvilken tid (eller intill Carl IX)

*) I samma anda yttrar Geijer uti Litteraturbladet år 1838 sid. 33: "I allmänhet saknar nog mycket vårt reformationstidehvarf stora andliga charakterer. Olaus Petri, det är sannt, hade en gnista af Luthers eld, och hans bror Laurentius en blick af Melanchthons mildhet. Föröfrigt har Sveriges Reformation mest blifvit gjord af en man, och mest befästad af en annan. Den ene är Gustaf I, den andre Carl IX." — För Brasks rättfärdigande må, bland annat, ett förtjent afseende fästas vid Thyselii Handl. rör. Gustaf I:s hist.

**) Ej jäfvad af Bergfalk i dess ypperliga recension af denna historia uti Skandia.

undervisningsverk, presterlig bildning o. s. v. befunno sig i långt sämre skick, än under den närmast föregående påfviska perioden." Det är sådana omständigheter, som kunna förklara Goethes hårda utsago:

Franzthum drängt in diesen verworrenen Tagen, wie ehmals Lutherthum es gethan, ruhige Bildung zurück.

Vill man härmed jemföra hvad Vertot, "den fransyske Curtius", såsom den "fördomsfrie" Rotteck (VIII. 261) kallar honom, om vår Reformation vidlyftigt ordar uti andra delen af sin Histoire des Revolutions de Suède, så torde möjligen några betänkligheter uppstå, huruvida den synpunkt, hvarur denna reform — till sin grund och upphof — allmänneligen betraktas, är den, som kommer att bestå inför "häfdernas allsherjarting."

Men ehuru Konungen och Erkebiskopen, jemte de öfrige Reformatorerne, sålunda visat sig särdeles ense vid fråga om vidtagandet af modificationer uti deras egen gemensamt utförda reform, skulle dock snart stridigheter af allvarsam art uppstå. Å ena sidan, skrifver H. Järta, ville de sednare framstörta reformerne af kyrkobruken; å den andra, måhända, göra sig sjelfva derigenom gällande samt på sig öfverflytta så mycket som räddas kunnat af det fordna clereciets välde och fördelar. Mycken upplysning härom lemnar Konungens bref till Erkebiskopen af den 24 April 1539, tryckt i Celsii Mon. Polit. Eccles. p. 32. I anledning af prelatens framställning om nödvändigheten att bibehålla åt kyrkan canonical-gällen säges, bland andra skarpa saker: "J vele gerna klippa fåren och behålla ullen, men vachte jorden vele J icke. Predikanter skolen J vara och icke herrar." Säkert är, att Konungen var vid samma tid missbelåten med presterskapet och ej blott mot den hetsige Ol. Petri vred, utan äfven oblid mot den hofsamme Laurentius. Härom vittnar nyss åberopade bref, hvari honom och Biskoparne förevites afsigten att "få svärdet igen", hvilket Konungen ej ernade tillåta; och vidare förklaras, att Konungen icke ville, "det någon reformation efter den dagen ske skulle, med mindre han det förut belefvat och samtyckt hade, ej heller att något prent allmogen derefter lemnades, med mindre han det förut öfversett och beslutit." Vid samma tid, som denna censur infördes, yttrade sig ock först det Konungens missnöje med Ol. Petri chrönika, hvarom flera dess bref af 1541 och 1554 läsas i 2 tomen af Scriptores rer. Suec., sednare afdelningen, sidd. 151—160.

De till Sverige inkomne Tyskarne Peutinger och Norrman samverkade ock nu, skrifver Järta, att "i Konungens sinne ingifva eller bekräfta och vidare utbilda åtskilliga, med hans begär efter magt och rikedom öfverensstämmande begrepp." Ibland sådana hans afsigter visar sig den att gifva kyrkoreformationen en utsträckning och rigtning, hvarigenom de andligas välde skulle ännu mera, än dittills, kufvas. Åt Norrman, ehuru icke beklädande något presterligt embete, uppdrog Konungen det högsta inseendet öfver kyrkan och dess tjenare, äfven öfver biskoparne. I hela sin vidd har väl denna ytterligare reformationsanstalt icke blifvit bragt till verkställighet; ty biskoparne bibehöllo äfven sedermera inom stiften sin myndighet, sådan Vesterås Ordinantia den förut begränsat, ehuru utöfningen deraf, åtminstone någon tid, bevakades af denne nye embetsman, under namn af Superintendent, innehafvande ett välde, som skulle i våra dagar kallas en Ministers för kyrkoärendena. Men Konungens ogunst mot biskopar och prelater, ehuru numera bekännare af Lutherska läran, fortfor under hela den återstående tiden af hans lefnad, och yttrade sig, än genom sönderdelning af biskopsdömena, än genom indragning af sådana prebender, gods och räntor, hvilka dittills fått af biskopar, kaniker och kloster emot öfverenskomna afgifter besittas, än genom andra, förut icke öfvade, sätt att minska de andligas inkomster, än genom bannebref, isynnerhet till Erkebiskopen, hvars anseende hos det Lutherska presterskapet Konungen synes hafva fruktat, och hvars tillgifvenhet för sig, ehuru befästad också genom frändskapsband, han ständigt misstrodde. En ny orsak härtill fann Konungen uti Erkebiskopens gensträfvighet mot hans förehafvande att äkta sin aflidna andra gemåls systerdotter. Om Erkebiskopen och de öfrige härom rådförde prester slutligen måste dertill lemna sitt samtycke, så bevisar likväl både Konungens behof deraf och svårigheten att det erhålla, huruledes de andligas magt i sådana mål ännu erkändes och äfven var nog kraftig för att i det längsta motstå den väldige monarkens, af hans verldslige rådsherrar nitiskt understödda, begär. Af Laur. Petri märkvärdiga berättelse om detta mål, hvilken förvaras i Upsala Akad. Bibliothek, är en del tryckt i Celsii Mon. Pol. Eccl. sidd. 93—114. Jfr Celsius, sid. 723 ff. Hallman, sidd. 112—114 har en mindre detaljerad berättelse än Celsius, och afviker äfven, liksom Gezelius, i en vigtig omständighet, då han säger att Erkebiskopen, oaktadt allt motstånd, likväl förrättade majestäternas vigsel.

Detta synes dock mindre trovärdigt. Biskopen i Linköping lärer hafva förrättat hela tjensten. I fråga om förbudna led var L. Petri alltid af den strängare meningen. Han författade härom en 1571 tryckt särskild afhandling och bragte presterskapet vid kyrkomötet i Upsala s. å. att gilla och bekräfta de deri yrkade satser. Brodren Olaus var af en annan tanka. Han ville, att man skulle endast iakttaga hvad i 3 Mos. 18 föreskrifves. (Jfr Troil II. 143).

Äfven uti politiska och diplomatiska ärenden användes L. Petri. Konungen anmodade honom att deltaga i en beskickning, som skulle underhandla om fred med Storfursten i Ryssland *). Beskickningen blef i Moskwa väl emottagen. Czaren, som visade sig särdeles nådig mot Erkebiskopen, önskade att höra ett samtal mellan honom och en af sina prester. Det skedde. Storfursten, som ej förstod Erkebiskopens latin eller patriarkens grekiska, föreslog Tyska språket; men deri var ej patriarken hemmastadd. Samtalet hölls då på grekiska och begyntes om fastan och belätens tillbedjande. Erkebiskopens metaphysiska termer bragte patriarken i förlägenhet, och den stackars tolken, som skulle för Storfursten uttyda beggederas tal och ej vågade att tillstå sin okunnighet, var ännu mera brydd. Då en af Svenska beskickningen, som förstod både grekiska och ryska, hörde de högst fria öfversättningar, hvilka tolken i sin ångest gjorde, kunde han omöjligt återhålla sitt löje. Storfursten befallde genast samtalets inställande, och lät hänga en tung guldkedja öfver Erkebiskopens axlar samt betygade honom dessutom sin välvilja genom ansenliga skänker. Celsius, sid. 743, säger, att denna legation afgått den 7 Nov. 1556, och Hallman, att den vid nyårstiden 1557 kom öfver gränsen. Gezelius har 1554, hvilket är orätt.

Det kan ej med visshet bestämmas, huru långt Konung Gustaf, derest icke återhållande makter hejdat honom, velat

---

*) Denna omständighet visar grundlösheten af det skri, som för några år sedan höjdes, då Konungen till Statsråd kallade en andlig. Man försäkrade, att de annars så föga aktade symboliska böckerna, hvilkas antiquering ständigt yrkas, skulle hindra ett sådant "sammanblandande" af verldslig och andlig makt. Man ser nu emellertid, huru den anti-hierarchiske Gustaf Wasa, som just skaffade oss de symboliska böckerna på halsen, sjelf såg den saken. Prestmannen Laur. Andreæ var Canceller och Riksråd. Olaus Petri öfvertog likaledes många verldsliga bestyr samt var till och med härold. Likväl bör märkas, att den sistnämde var blott diaconus ända till 1539, då han prestvigdes. Han var således ej egentligen "prestman", såsom Geijer yttrar (II. 62), då han 1525 trädde i gifte.

sträcka den ofvannämde ytterligare reformationen af kyrkoväsendet. Det vådliga uppror, som Dacke anstiftade, för hvilket, bland andra skäl, de redan skedda religions-förändringarna samt tillgreppen af kyrkors och klosters skatter tjenade till förevändning, och som underblåstes af det papistiska anhanget inom och utom riket, manade ock den i sina företag väl djerfve, men dock varsamme Konungen, att ej till allmän hätskhet uppreta äfven det protestantiska presterskapet och med detta öka antalet af sina oförsonliga fiender. Hans sorgfällighet, under detta uppror och näst derefter, att äfven inför främmande folk söka ådagalägga nödvändigheten och hofsamheten af den kyrkoreformation, som han utfört, bevisar äfven, att han insåg osäkerheten af sin ställning. Emedlertid är det sannolikt, att han gerna skulle hafva önskat att närma den Svenska kyrkoförfattningen till en presbyterisk under konungsligt öfvervälde, och lika troligt, att den 1547 inkomne Hertig Eriks præceptor, Fransmannen Dionysius Beurreus, ifrig anhängare af den Calvinska reformerta läran, underblåst denna lust. Denne man, som 1562 blifvit Riksråd och hade Konung Eriks synnerliga förtroende, sökte, i förening med andra Fransmän af samma trosbekännelse, hvilka under löfte om fri religionsöfning fått inkomma i riket, att der bereda Calvinismen insteg.

Från detta håll uppstego således nya moln mot den redan åldrade Erkebiskopen *), särdeles sedan religionsfrihet **) blifvit utlänningarne förunnad genom ett Kongl. Påbud af d. 6 Mars 1561. Men den frimodige och vid Luthers lära stadige prelaten mötte de nya anslagen med kraftigt motstånd och vexlade med Beurreus skarpa dogmatiska stridsskrifter (jfr Baazii Hist. Eccl. Sveogoth. p. 290). Långt ifrån att bringa tvistigheterna till slut, gjorde dessa dem endast lifli-

*) Att Erkebiskopen denna tid icke blott var *primus inter pares*, synes af de visitationer, som af Erkebiskopar anställdes utom deras egentliga stift. En sådan gjordes ännu af Erkeb. Abrah. Andreæ i Linköpings stift 1596. Se det märkliga protokollet hos Troil V. 352.

**) Enligt uppgifter i Theophrosyne. Järta nämner endast ett "löfte om fri religionsöfning", hvilket utlänningarne åberopade. Geijer (II. 177) yttrar: "Öfverflödiga helgdagar och åtskilliga vid gudstjensten ännu bibehållna katholska ceremonier afskaffades. Konungen lät kungöra, att han öppnade sitt rike till en fristad för alla förföljda protestanter. Månge, i synnerhet Fransmän, inkallade af Beurreus, begagnade sig deraf. Calvinisterne grundade stora förhoppningar på den nya Svenska Monarkens kända benägenhet för deras lära, och vid underrättelse om hans frieri till Elisabeth uppvaktade honom Calvinus sjelf med bref."

gare. De främmande trosförvandterne beklagade sig inför Konungen, att det Svenska presterskapet oroade dem genom hårda tillmälen, utropade dem för gudlösa kättare, anabaptister, sacramenterare o. s. v. samt framlemnade sin trosbekännelse, der artiklarne om predestinationen och nattvarden visserligen äro i lindrigare termer affattade, men likväl så, att de Calvinska ideerna ej otydligen röja sig. Detta blef ej heller oanmärkt. Men striden hade af en särskild anledning under tiden urartat till en tvist om en mera speciel fråga, i hvilken likväl samma partier visade sig verksamma.

Under kriget med Danmark och Lübeck, genom hvilket tillförseln från utrikes orter ganska mycket försvårades, uppkom i landet en sådan brist på vin, att på åtskilliga orter sacramentet ej kunde utdelas. Man började tala om ett förslag, som Beurreus eller någon af hans landsmän anses hafva påfunnit, att i stället för vin nyttja vatten, mjöd eller någon annan dryck. L. Petri, som häri såg en afvikelse från Christi ordning, ville att menigheten skulle på annat sätt tillfredsställas och utfärdade derföre ett herdabref. Konungen kallade kort derefter Erkebiskopen jemte Biskoparne i Strengnäs och Vesterås till Stockholm för att rådgöra med dem i denna sak. Beurreus kom då fram med förslaget att, i brist af vin, nyttja vatten eller något fluidum; och Biskop Ofeeg, förut i de Calvinistiska stridigheterna mindre uppenbarligen gunstlingens medhållare, trädde nu oförtäckt på hans sida. Att något formligt beslut denna gång skulle blifvit fattadt och äfven underskrifvet, såsom Celsius (K. Erik XIV:s hist. 2 uppl. sid. 194) säger, derom har man skäl att tvifla; sannolikt är, att den villrådige Konungen hotat Biskoparne med sin onåd, derest de icke ombesörjde, att sacramentet blef utdeladt, men derjemte förklarat, att han ej ville hafva något kätteri i landet. (Detta synes sannolikt af Ofeegs Förklaring af d. 25 Sept. 1564. Om ock hans berättelse är partisk, så kan den ej gerna vara alldeles uppdiktad. Erkebiskopen, i sitt Bref till Fjerdhundra presterskap af d. 8 Juli 1564, skulle visserligen ej hafva förtegat, om något beslut blifvit fattadt enligt hans egen tanke; men han nekar, att något beslut i saken vore honom bekant, sådant som Ofeeg i ett föregående Bref föregifvit). Handlingarne i målet äro meddelade af Troil.

Konungen säges sedermera hafva brefvexlat med några Tyska theologer om saken, som ändtligen slutades dermed, att en skrift, uppsatt af Erkebiskopen eller åtminstone efter hans förut afgifna utlåtande, blef af samtliga Biskoparne,

äfven af Ofeeg, och några andra prester såsom deras gemensamma trosbekännelse gillad och undertecknad. Och Konungen, som länge hade önskat ett slut på alla genom de främmande trosförvandterne väckta oroligheter, utfärdade ett Bref, der han strängeligen förböd dem att skriftligen eller muntligen utsprida sina meningar. Man finner väl, att den vaksamme Erkebiskopen äfven sedermera sökt att motarbeta den Calvinska lärans insteg; men från denna sida blef det på en tid åter lugnt. Fäderneslandet blef en tummelplats för nya skakningar. Tidens oroliga skick, som gaf andra angelägenheter ett högre interesse, bidrog äfven att trygga det strängt Lutherska partiets seger. Erkebiskopen uraktlät ingenting att framdeles förebygga dylika nyheter; flera gånger utkommo af honom förklaringar och förordningar deröfver. (Jfr Rühs, som i allmänhet föga mildt bedömmer L. Petri).

Vid Konung Eriks förmälning förrättade Laur. P. vigseln, och under den påföljande hösten, då Konungen var af sina bröder i Stockholm med härsmakt innesluten, undandrog sig ej Erkebiskopen att närvarande bispringa honom med råd. Under den fruktan och oro, som vid detta tillfälle herrskade bland Stockholms invånare, berättas det, att magistraten och borgerskapet, som hellre ville med godo öfverlemna staden åt Hertigarne, än blottställa densamma för krigets förödelser, rådfrågat Erkebiskopen, om de, under en så hotande fara och under Konungens enständiga vägran, kunde, utan brott emot sin trohetsed, underhandla med Hertigarne. Man menar, säger Celsius, att Erkebiskopen ej skall hafva ogillat deras skäl; men man känner ej med visshet hans tänkesätt i anseende till Konungen och Hertigarne.

Man finner en annan och mera bestämd uppgift, heter det i Theophrosyne, "som vore en fläck på den gamle patriarkens ära, om den kunde ledas i bevis." Efter en misslyckad anläggning att befria Erik och åter sätta honom på thronen, skall Konung Johan hemligen inför Rådet hafva väckt fråga om förkortandet af brodrens lif; hvartill de fleste af Rådet, äfvensom Erkebiskopen och tvenne andra Biskopar uti en särskild skrift skulle hafva samtyckt. Berättelsen är fullt historisk och kan ej förnekas (Geijer II. 218).

Sedan Erik blifvit störtad och Johan gripit dess spira, var denne Konung genast sorgfällig att tillvinna sig anhängare inom de mäktiga stånden. Han beviljade ej blott åt adeln vidsträckta privilegier, utan tillerkände äfven presterskapet nya friheter och fördelar. Af denna läglighet be-

gagnade sig den gamle, men ännu vaksamme och kraftfulle Erkebiskopen, att få antagen en af honom, sannolikt långt förut, författad Kyrko-Ordning, samt derigenom vinna bekräftelse och stadga åt reformationen, sådan han, under snart femtio år, med aldrig vacklande nit den främjat, upprätthållit och mot flerfaldiga angrepp försvarat. Denna Kyrko-Ordning trycktes med Konungens samtycke 1571 och blef vidare det följande året godkänd af ombuden för hela rikets presterskap, samlade till ett möte i Upsala.

Pufendorf, Dalin och Hallman påstå, att det varit af eftergifvenhet för Johans vilja, som L. Petri uti sin Kyrko-Ordning bibehållit några Romerskt-katholska ceremonier vid döpelsen och nattvardens utdelning samt i öfrigt vid gudstjensten. Men redan 1566, då den häremot ifrande calvinismen gynnades af Erik och dess rådgifvare, hade Erkebiskopen, vid ett prestmöte i Upsala, försvarat dessa samma ceremonier, såsom ännu behöfliga till betryggande af den råa hopens samvetslugn; dock tillika förklarat dem blott vara lofliga, men icke väsendtlige, utan kunna och böra småningom afskaffas. De stadganden i denna Kyrko-Ordning, som angå den andliga domsrätten, äro enliga med Vesterås-Ordinantierna af 1527 och 1528. Öfver den förste, äfvensom öfver Vesterås Recess, författade L. Petri förklaringar, hvaraf flerestädes finnas afskrifter. Afsigten dermed var att rättfärdiga de beslutade reformerna och vidare upplysa anledningarne till dem.

Hvarken åt de skolor, som förut funnos vid domkyrkor och kloster, eller åt det ännu unga universitetet i Upsala hade Gustaf I egnat någon kraftig, dem förbättrande och utvidgande omvårdnad; icke heller af de indragna kyrko- och klostergodsen anslagit tillräckliga medel för en så vigtig angelägenhet. Han erfor, genom saknad tillgång på dugliga embetsmän, följderna deraf. Under den närmaste tiden efter djupt ingripande och vidsträckta ombvälfningar af åldriga samhällsförhållanden frodas vanligen en allmännare råhet; än mera skulle den nu utbreda sig, då den icke mötte något motstånd af sorgfälligt underhållna och främjade odlingsanstalter. Må man derföre ej förvånas, om några skarpsynte män föresågo vådorna af reformationen och således med misstro betraktade sjelfva företaget; ty icke hade den i andliga ting ej så särdeles bevandrade Konungen med sina knappt manbara reformatorer kunnat föra saken till en lycklig utgång, om ej en högre magt ledt densamma. Så länge ännu, efter 1527, biskopar och kaniker egde att

uppbära och förvalta någorlunda betydliga inkomster, underhöllo de många scholares och utsände de skickligare till Tyskland att der fullborda sina studier. Men sedan dessa inkomster allt mer och mer blifvit förminskade, måste ett sådant välgörande bruk deraf upphöra eller åtminstone inskränkas. Under dessa för presterskapets bildning så missgynnande förhållanden var det af vigt, att L. Petri i Kyrko-Ordningen införde ett särskildt hufvudstycke om Scholar. Mätes den undervisning, som denna skolordning bestämde, efter vår tids fordringar, så skall den visserligen befinnas ringa, åtminstone i omfång af läroämnen; men utan verkan att utbilda själsförmögenheterna och att lägga grund till högre studier blef den icke. I allt uppenbarade sig afsigten att bereda ungdomen en sådan bildning, som tidens dåvarande skick fordrade, äfven hos dem, hvilka sedermera skulle nyttjas i statens värf. Det behöfligaste var likväl, också med hänseende på den allmänna folkbildningen, att dugliga prester danades, och en skolordning, som hufvudsakligen, ehuru icke endast, syftade till detta mål, kunde aldrig och minst den tiden vara, såsom man i våra dagar ej sällan påstår, ensidigt gagnande kyrkans tjenare allena. Vi anföra en annan anmärkning*), som troligen skall göra L. Petri skolsystem mera populärt, än det hittills lyckats blifva: "Det är ej första gången (i Bisk. Matthiæ förslag till kyrkoordning för Strengnäs stift), som vexelundervisningen genom behofvet upptäckt sig sjelf. Uti Laur. Petri kyrkoordning af 1571 föreskrifves, att, sedan skolungdomen blifvit skiftad i kretsar efter framstegen, skall skolmästaren, sig till hjelp och under sin uppsigt, välja några ur de äldre kretsarne, att höra och lära de yngre; hvilken sed säges böra "behållas qvar i skolorna", och således var äldre."

Man bör likväl icke förbise, att vexelundervisningen blott såsom en nödfallshjelp anbefalles, och detta endast för den nedersta klassen samt med allvarliga påminnelser mot de missbruk, hvilka den föranledt.

L. Petri kyrko-ordning, såsom grunden till den ännu gällande, blifver alltid ett vördnadsvärdt monument. Om icke i allt så noggrannt bestämd, som en nyare tids författningar äro eller synas vara, uppenbarar den dock en anda, hvilken, visligen medlande mellan motsatta ytterligheter, sträfvar att fullborda och befästa en sådan den Svenska kyrkans reformation, som, utan att betaga den andliga

*) Ur Geijers Litteraturblad för 1838 sid. 56.

magten tillräcklig förmåga att vårda folkets religiositet och sedlighet samt främja odlingen af dess förstånd, gör den likväl underdånig statens verldsliga styrelse.

Men den gamle Erkebiskopens sista dagar skulle ännu en gång oroas af nya stridigheter rörande denna kyrko-ordning. Herbest, Drottningens hofprest, hade sändt till dåvarande Domprosten, sedan Biskopen i Vesterås, Erasmus Nicolai, hvilken varit Konungens hofpredikant, en skrift mot Erkebiskopens kyrko-ordning, i följd hvaraf den sistnämnde författade, under de sista månaderna af sin lefnad, och ehuru då dödligt sjuk, trenne afhandlingar till försvar för de Lutherska lärosatserna. Dessa afhandlingar upplästes för presterskapet vid ett möte i Stockholm 1573, hvilket Erkebiskopen ej mägtade sjelf bivista, samt föranledde en offentlig disputation, uti Konungens öfvervaro, mellan Herbest och Biskop Mart. Olavi, angående den hel. Skrifts auktoritet och Påfvens välde; hvarvid Konungen ännu visade sig fast beslutsam att upprätthålla den Evangeliska läran. (Jfr Baazii Inventarium p. 336; Fant, de motibus liturg. diss. p. 4).

Dessa stridsskrifter blefvo ej utgifna förr än efter Erkebiskopens död. Han var redan vid det nämnda mötet så svag, att han ej kunde gå upp i kyrkan, utan mottog i biskopshuset det samlade presterskapet. Han afled omsider i Upsala d. 26 Oct. 1573. Domkyrkan förvarar hans stoft.

Såsom författare var han en af de yppersta i vårt fädernesland. Han hade ej brodrens talegåfva, men öfverträffade honom och alla andra på sin tid, när han fattade pennan. Större delen af hans skrifter, ehuru egentligen författade med afseende på samtidas behof, äro ännu ganska läsvärda. För den, som vill känna Svenska församlingens historia, äro de oumbärliga. Den, som älskar modersmålet och vill taga kunskap om dess utbildning, kan af Laur. P. lära mer, än af alla författare i detta århundrade tillsammantagna. Han förmanade ofta presterskapet att sorgfälligt vårda sitt modersmål. Så heter det t. ex. i hans Kyrkoordning: "Så är ock godt, att Prædikarenar vänja sig till att tala rätta Svensko, och bruka de ord, som allmänt kunnog äro, ty der man fremmande ord bruka vill, såsom månge göra pläga, förbistrar man de enfalliga, som sig på sådane ord intet förstå kunna, och lyktas så der med, att de fögo förbättring kunna hafva af det som talat varder. Der till varder ock vårt Svenske mål förkränkt och förvandlat genom sådana sätt, det icke heller hafver nytto

med sig, helst när det sker i oträngda mål, der vi sjelfve hafve ju så god ord, som de fremmande vara kunna." Sjelf begagnade han ett språk, "så fullkomligt och herrligt", säger Svedberg, "att jag näppeligen tror, det Patriarchernes mål, der Gud sjelf med dem talade och de med Gud, och Guds ord först skrifvit blef, skall fullkomligare varit."

Att Laur. Petri så mycket omtalade bannebref till Erik XIV efter Sturemorden är understucket, är numera fullkomligen utredt af Thyselius i Skandia III. 1, ehuru Thomæus (Skandinaviens Kyrkohäfder II. 141) ännu vill tveka.

Rörande hans Svenska Chrönika yttrar Rosenhane uti femte delen af Vitterh. Hist. och Antiqv. Akad. Handlingar: "Laur. Petri ville afskudda sig all misstanka att i brodrens lärda arbeten eller andra företag hafva haft någon del. Han tog derföre det beslut att sjelf författa en chrönika. Den är likväl ej annat än brodrens arbete, öfversedt och förändradt. Utur detsamma äro alla fria och stötande utlåtelser borttagna. Häraf har ock händt, att dess arbete blifvit mindre aktadt än brodrens. Då en författare måste rätta sig efter tiden; då en häfdatecknare tvingas af omständigheter; kan aldrig dess arbete nå den fullkomlighet, som då han har fria händer. Man sätter alltid mera värde på en författares urskrift, med alla sina fel, än man värderar densamma, sedan den, af eho den vara må, undergått hvad slags rättelser och förändringar som helst."

Laur. Petri var oegennyttig. Han underhöll af egna medel femtio studerande i Upsala och befordrade utgifvandet af goda skrifter.

Man ser ofta porträtter af bröderne Olaus och Laur. Petri, hvilka måste antagas för understuckna, helst intet original finnes. Den förre syntes första gången i kopparstick framföre dess lefvernesbeskrifning af Hallman, förflyttades derifrån i Tidskriften Theophrosyne, och infördes slutligen, af Salmson nödtorftligen förbättrad, uti "Svenska Konungar och deras tidehvarf." Lyckligtvis litade Hr S. lika godtroget på sina föregångares auctoritet, och lät ej förleda sig af det vackra porträtt, som man låtit uppsätta i Stockholms Storkyrkas sacristia, copieradt af Sandberg, efter ett likaledes understucket original, som ingalunda föreställer någon andlig man, utan — en civil embetsman i 1650-talets costum. Af ändå sednare dato är det i koppar stuckna porträtt af Laur. Petri, som Nymansson först, och sedan Svederus, låtit utgifva; men detta hade ändå en prestmans beläte, ehuru från början af 1700-talet, till förebild. Vi taga

tillfället i akt att varna för ett misstag af annan art, i fall någon skulle få det infallet att öppna Laur. Petri graf framför altaret i Upsala Domkyrka. Om man der främst skulle träffa en vördig prelats jordiska öfverlefvor, så är det icke den svenske Erkebiskopens, utan den från England landsflyktige Erkebiskopen af Cashel Archibald Hamiltons, som dog i Upsala på 1630-talet och på regeringens befallning fick sin hvilostad i samma graf, som Laur. Petri. (Jfr Sv. Litt. Fören. Tidn. 1833 sid. 22).

Laur. Petri var gift med *Elisabeth Matthsdotter*, hvilkens föräldrar voro Matths Pederson (Uppländning) och Brigitta Vase, K. Gustaf I:s cousine. Med henne hade han sju barn: *Petrus*, *Didrik*, *Christian*, *Johannes*, hvilka alla dogo under en farsot i Upsala 1566; *Margareta*, gift 1) med Erkeb. Laur. Petri Gothus, 2) med Erkeb. Andreas Laurentii Bothniensis; *Magdalena*, g. m. Erkeb. Angermannus; *Christina*, g. m. 1) Kongl. Sekreteraren Blatting, 2) med Professor Luth i Upsala. Flera grenar af ansedda adliga ätter leda sin härkomst på mödernet från dessa fruntimmer. (Hallman sid. 159 ff.).

Skrifter: Een Forklarning om Wijgdawatn. 1538. Omtr. i Skrifter och Handl. till upplysning i Sv. Kyrko och Reform.-Hist., utg. af U. v. Troil. D. 4. — Veræ ac justæ Rationes, quare Regnum Suetiæ Christierno captivo ac ejus hæredibus nihil debeat. Holm. 1547. (Anon.); på Tyska s. å. (Anon.). — Postilla: Vinterdelen. Sthm 1555. Sommardelen. Ib. s. å. och 1641. — Postilla på the förnemligasta Högtidher och Helgedaghar, som falla emellan Adventet och Påscha. Ib. 1555 och 1641. — Någhor almenneligh Evangelia postilerat. 1555 och Sthm 1641. — Emoot Dryckenskap, några wigtiga Orsaker &c. af Tydzkon uthsatt. Sthm 1557; utg. af J. Bothvidi. Rostock 1605. Troil D. 5. — Förmaning til Clerkerijt samt medh menige man om Boot och bättring och allmenneligha Böner 1558. Troil D. 5. — Een liten Undervijsning, huru Christet folk må warda förmanat til J. Christi Nattward. af Doct. Martin Luther. Utsatt af Tydzkon. Sthm 1558. Troil D. 4. — Een Predican om werldzlig Öffwerhet, hållen uthi K. Eric d. XIV Kröning. Sthm 1561. — Om någor Stycker wårs Herras Jesu Christi Nattward anrörandes, Dialogus. Ib. 1562. Troil D. 4. — Om thz är rett och Christelighit, bruka Exorcismum widh Döpelsen, Justi Menii Förklaring. Förswenskat aff Laur. Upsal. Sthm 1562; utg. af J. Rudbeck. Vesterås 1624. Troil D. 5. — Een Predican emoot Mandråp. Sthm 1562; utg. af J. Rudbeck. Vesterås 1622. — Then Swenska Kyrkeordn. Sthm 1571. (Anon.). — Om förbudhen Skylskap och Swågerskap 1572. Troil D. 5. — Öffver Historien om wårs Herras J. Christi Pino och Dödh, någhra (20) eenfalligha Sermoner eller predicaner. Sthm 1572 (in fine 1573); Rostock 1609. — Psalmbok. Sthm 1572. (An.). — Een Copie aff thz som handlat, beslutet &c. bleff aff Clerkrijt i

Concilio, som stodh i Upsala 1572. Sthm 1573. (Anon.). — Om Kyrkio-Stadgar och Ceremonier, skriffen 1566, på prent giffvin aff A. A. A. (Abr. Andreæ Angerm.). Wittemb. 1587. — Dialogus om then Förwandling som med Messone skedde, ta Ewangelium i wår tiidh först uthi liuset upkom. Skriffvin 1542, på prent giffvin af A. A. A. Ib. 1587. — Refutatio Erroris Herbesti de Consecratione Sacramenti Eucharistici, solis Papisticis Sacerdotibus commendata. Ed. A. A. A. Hamburgi 1588. — Een Förmaning till boot och bättring, ther uthi förmäles, hvad retta Orsaken är till Krigh &c. utg. af J. Rudbeck. Vesterås 1622. Troil D. 5. — Hypomnemata de S. Coena. (Clero Ups. in Synodo 1566 proposita). Ed. et not. illustravit Sveno Bring. Lond. G. 1755. Troil D. 3. — Bref till Prästerskapet i Upsala Stift, angående Winbristen vid Nattwardens utdelande 1564. (Ib.). — Bref i samma Ämne till Vederläggning af det Bref, som Biskop Ofeegh skrifvit 1564. (Ib.). — Rationes, cur non uti liceat alio Liquore, quam Vino in Coena Dominica. (Ib.). — Fundamenta nostræ Fidei de Sanguinis Dominici Participatione, facienda in solo genimine Vitis 1565. (Ib.). — Protestation emot Liquoristerne. 1565. (Ib.). — Hypotyposes pro formandis moribus Ministror. Verbi Dei. Clero Ups. propositæ, in Synodo. 1566. (Ib. D. 4).

(Källor (utom några ofvanför i texten omnämnda): Hallman, The tvenne Bröder Oluff P. Phase och Laur. P. til lefverne och vandel beskrifne. — Troil, Skrifter och Handlingar till upplysning i Svenska kyrkohistorien. — Gustaf I:s historia af Celsius, 3 uppl. — Erik XIV:s historia af Celsius, 2 uppl. — H. Järta, om Sv. Kyrkans yttre skick och förhållande till staten efter reformationen. — Theophrosyne. — Gezelius — Spegel. — Rhyzelius. — Alnanders Theol. Bibl. II. 156. — Thyselii Handlingar).

— A — Ö —

PETRI, LAURENTIUS (GOTHUS).

Föddes i Söderköping 1529. Var "redan i sin ungdom utmärkt för mycken qvickhet och outtröttlig arbetsamhet." Studerade i Upsala och blef Erik XIV:s hofpredikant, på Laur. Petri Nericii förord, hvilken "fann hos honom sällsynta kunskaper." Konungen var så nöjd med hans tjenst, att han, efter några års förlopp, gaf honom medel att resa utomlands och uppehålla sig vid tyska universiteter, hvarunder han 1558 i Wittenberg blef Phil. Magister. Efter hemkomsten förordnades han först till Professor i Upsala och sedan till universitetets Rector. Han "underviste ungdomen med stor nytta", enligt Spegel. Blef slutligen 1574 Erkebiskop.

Det var enligt Johan III:s önskan och med dess bifall, som presterskapets val föll på denne man. Till mer än en sammanjemkning af de stridiga religionslärorne, den katholska och lutherska, synes Johan i början af sin regering ej varit benägen. Det är bekant, att den vidtutseende söndringen inom kyrkan redan förut påkallat flere förmedlings-

försök. Kejsar Carl V:s s. k. "Interim" var ett sådant, som likväl i Sverige förkastades 1549. (Jfr föreg. biographi). Lärde och fromme män hade egnat sig åt sådana bemödanden. De utgingo, i afseende på missbruken i den gamla kyrkan, alle från den sats, att missbruket ej upphäfver bruket, och sökte visa, huruledes ofta det, som mest tadlades, haft i sin början en god och christlig mening. Theologien var den tidens vetenskap, och för theologisk läsning hade Johan haft god tid i fängelset. Georg Cassanders skrifter sysselsatte honom isynnerhet. De andas en verklig mildhet och röja mycken kännedom om den äldsta kyrkans bruk, på hvars grund författaren trodde de stridande kunna försonas. En mängd allvarligt tänkande män i alla länder började omfatta dessa åsigter. Phenomenet har något slägttycke med den uti Engelska kyrkan i våra dagar så vidt kringgripande Puseyismen.

Att Johan ej vid denna tid, då den nya Erkebiskopen utsågs, hade andra afsigter än att verka för sådana bemedlingsförsök, visar bäst hans tillkännagifvande, då han 1573 sökte det katholska Polens krona. Ehuru han vid det tillfället med framgång kunnat yppa sina rent katholska åsigter, om han hyllat sådana, eller åtminstone mera förbehållsamt gått till väga, yttrar han likväl, sedan skydd blifvit utlofvadt för Polackarnes religion och frihet: "deremot förbehålla vi oss att öfva hvilken christlig religion oss behagar, och att samma rätt må förblifva åt våra arfvingar, helst vi sjelfva ej vete, hvilken religion dessa varde utväljande, då de komma till mogna år." Man behöfver således icke antaga några orena och egennyttiga motiver, som vållat denne Erkebiskops utnämnande, hvilka Spegel antager hafva legat deruti, att Konungen förmärkte L. Petri "intet vara obenägen till den Påfviska läran." Han kunde för sin skicklighet och sina förtjenster lika väl vara af Johan gerna sedd, som han var väl upptagen hos den calvinskt sinnade Erik XIV. Om sådana biafsigter förefunnits hos Konungen, bör man heldre antaga, att Laur. Petri i allmänhet medgörliga och fogliga sinnelag gjort honom behaglig inför Konungen, än att han hos honom påräknat någon "påfviskhet."

Hvad som först mera praktiskt visade Konungens benägenhet för en modification uti kyrko-reformationen, innehålles i några, rörande ceremonierna vid messan författade, punkter, hvilka i December 1574 förelades Biskopar och de förnämste af presterskapet samt af dem gillades; vidare 17 artiklar, hvilkas godkännande fordrades af den valde Erke-

biskopen, innan han erhölle Konungens confirmation; samt derefter en, Kyrko-Ordningen af 1571 förklarande, Ordinantia, som Konungens sekreterare Fechten författat, och hvilken ej allenast d. 16 Mars 1575 underteckandes i Stockholm af Erkebiskopen, Biskoparne i Linköping, Strengnäs, Vesterås och Skara samt några andra af det högre presterskapet, utan äfven derefter af fem Professorer i Upsala. Denna så ofta klandrade, men så föga kända och ännu mindre förstådda Ordinantia, hvars befrämjande eller fega medgifvande man högligen lagt Erkebiskopen till last, innehåller likväl icke någon bestämd papism, utan polemiserar tvertom kraftigt mot flera påfliga läror och missbruk. Erkebiskopen var nemligen, efter ett träget studium af kyrkofäderna (han höll äfven såsom Erkebiskop föreläsningar öfver dessa i Upsala), stämd för samma medelväg emellan katholicism och protestantism, som Konungen sjelf helst ville gå.

Man har bland annat smädat denne Erkebiskop derföre, att han kunnat underskrifva en sådan sats uti Ordinantian, som den rörande den hel. Skrift. Derom yttras nemligen, att "Skriftens rätta utläggning och förstånd icke står uti hvars och ens förnuft och kraft, utan är Guds synnerliga gåfva och den Helga Andes Verk"; att "egen utläggning kallas den, som hvar och en uti Skriften och den christliga lärdomen efter egen mening och godtyckte gör emot Skriftens grund och trons egenskap, föraktandes hvad gudfruktige uti saken kunna tillförene rätt hafva betänkt och lärt"; att "såsom det är en stor öfverdådighet någon mening och lärdom införa utan den hel. Skrift, så är icke mindre öfverdådighet bruka Skriften emot Skriftens grund och mening, hvilket ofta kan ske, när man icke tillförene tillser hvad de gamle, sannfärdige och gudfruktige kyrkans lärare, synnerligen de, som näst Apostlarnes tid och i Christenhetens första begynnelse hafva lefvat, derom hafva lärt och skrifvit, som med Skriften och hennes rätta grund öfverens kommer" *); att "ändock man icke gör Fädernes skrifter lika goda med den h. Skrift", utan bekänner att den är såsom "ett rättesnöre och en profsten till alla skrifter, eho de helst hafva varit och ännu kunna vara, som dem skrifvit hafva och ännu skrifva, så vill man, att de utläggningar,

*) Det tyckes böra ursäktas Erkebiskopen, om han ej ville yrka, att femton hela århundraden efter Christus lefvat i fullkomligt mörker och missförstånd om hans lära; dermed ingalunda förnekadt, att Reformatorerne öfver flere punkter, om än icke öfver alla, spridt ett högre ljus.

som af de äldsta kyrkans lärare gjorde äro och med propheternas och apostlarnas skrifter öfverenskomna, högt aktas skola och ingalunda förgätas, mycket mindre derifrån trädas i trons artiklar, som nu i vår tid af många lättfärdiga, förvetna och trätsamma lärare, ja förförare med Guds ords förakt och christenhetens alltsom största skada och förderf och många menniskors själavåda, det Gud bättre, allt för mycket sker" *); att "de enfaldige" må "sparsamligen" läsa de skrifter, hvilka "utan återvändo" författas af de många sekter, som i denna tid uppstiga **).

Till de anmärkningar, som innehållas i de tre föregående noterna, må det tillåtas oss att tillägga ännu några ord, som möjligen skola framställa ämnet, och den som understödt dess beredande, i en något ljusare dag än den vanliga. Bland de theologiska vetenskaperna har alltid ett högt rum tilldelats exegetiken, hvars uppgift är, att ej blott kritiskt, grammatiskt och historiskt, utan ock ur en religiös synpunkt (som "icke står uti hvars och ens förnuft och kraft", utan är, eller åtminstone kan i viss mening kallas, "Guds synnerliga gåfva och den Helge Andes verk", såsom det heter i Ordinantian, och hvilken mening icke heller är främmande för de strängaste Lutheraner). Gud, såsom det absoluta förnuftet, och Skriften, såsom detta det absoluta förnuftets fullkomligaste uppenbarelse af sig sjelf och sitt sanna väsende, kan ej förnimmas af någon annan än den, som genom det gudomliga ordet väckt, upplyst och helgad, i den ordning och genom de verkande medel, som detta ord bestämmer, blifvit stämd i harmoni med detta förnuft

*) Dessa satser, öfver hvilka de Lutherska puristerne så erbarmligen väsnats, hvad innehålla de annat, än hvad de nämde puristerne sjelfve gillade, och med skäl gillade, då de antogo symboliska böcker för att undvika split och oro hos de enfaldige, som ej sjelfve skulle haft förmåga att pröfva hvarje särskild predikants subjektiva utgjutelser, ofta grundade på ihåliga insigter? Månne icke Anabaptisternes skrän och Calvinisternes smygande insteg rättfärdigade ett sådant förfarande, för att ej nämna Socinianernes sjelfva christendomens hjertpunkt angripande lära, hvilken vid denna tid redan började sprida sig i flera länder? Alla dessa åberopade den h. Skrift, endast Skriften; och Socinianerne gjorde det åtminstone ärligare, än i våra dagar en hop Hegelska s. k. "Protestanter" eller anti-katholiker.

**) Våra dagars Lutherska purister, t. ex. Schartauanerne, yrka ju samma satser, utan att någon derföre talar om papism, som känner deras snart sagdt hat mot katholicismen. Alldeles det samma gäller om Methodisterne, som ock för öfrigt ligga i öppet krig med Puseyiterne i England. (Jfr tidningen "Pietisten.")

och, i den mån det inom henne lefver och verkar, blifvit och blifver i sann mening förnuftig. Detta högre förnuftigblifvande leder till den enda sanna mysticismen, eller till den inre andliga erfarenheten af den i Skriften uppenbarade gudomliga sanningen. Denna mysticism förer allt mera till den sanna theosophien, som ej allenast är en vishet om Gud, utan ock en vishet från Gud, ej utom eller öfver Skriften, utan i harmoni med denna, medelbart genom den, och erkännande denna såsom sin grund, sitt rättesnöre, sin lefvande och lifgifvande princip. Reformationen, som skulle innebära ett bortskiljande af nya läror och missbruk och föranleda en återgång till christendomen i dess ursprungliga renhet, bör ej vara främmande för denna åsigt *). Att L. Petri Gothus icke var det, torde kunna räknas honom till förtjenst snarare än till klander, om han äfven felat i tillämpningen.

Sedan de religiösa stridigheterna i allt skarpare former framträdt, och då alla partier åberopa Skriften såsom stöd för sina satser, har behofvet af en på högre grunder stödd exeges allt starkare framträdt. Subjektiva åsigter, dogmatiska eller ästhetiska, af hvilka all sann skrifttolkning måste vara oberoende, ha länge alltför ofta gifvit rigtning åt de exegetiska forskningarna och inom denna kunskapsgrens område alstrat en godtycklighet, hvilken likväl ej längre kunde ega bestånd, sedan conflicten emellan dessa motsatta åsigter stigit till sin höjd. Sedan slutligen de allt mer divergerande åsigternas, rationalismens och supranaturalismens, förfäktare, ehuru med vissa modificationer, antagit den grammatico-historiska tolkningsprincipen såsom grund för all skriftinterpretation, uppstodo tvenne exegetiska skolor, hvilka för närvarande äro i Tyskland de rådande. Den ena af dessa har man kallat den philologico-exegetiska, emedan den företrädesvis tror sig kunna, genom grammatikaliska och lexicographiska undersökningar, uppnå sitt mål. Den andra skolan kan än benämnas den speculativt-religiösa, än den dogmatiserande, allt efter som dess medlemmar mera speculativt eller dogmatiskt söka uppfatta och tolka Skriften. Con-

---

*) Luther yttrar också, i ett beslut efter en predikosamling (utg. 1522), som vi bibehålla i sin gamla svenska öfversättning: "O att hvarken min eller några andras lärares utläggningar behöfdes, utan att hvar och en Christen sjelf kunde taga bara Skriften och Guds rena ord för sig! Derföre läser Skriftena och låter min och alla lärares utläggningar allenast vara eder en liten hjelpreda till att begynna rätt förstå henne!"

sequensen af denna åsigt, som hyllas utaf flere af Tysklands nuvarande berömdaste theologer, yttrar sig i det vigtiga resultat, att endast i den mån det gudomliga lifvet (hvilket ju är "den Helga Andes verk", såsom det heter uti den ofvannämda Ordinantian) inom menniskan lefver och verkar, kan Skriften och all religionskunskap (hvilken alltid måste innebära något högre än en blott förståndskunskap) fattas och förklaras. Allt vetenskapligt vetande om den gudomliga sanningen eger då först för menniskan sanning och lif, när hennes inre blifvit genomträngdt af det gudomliga, när detta omedelbart i hennes själ uppenbarar sig. Så äro, i följd af denna grundsats, t. ex. Tholucks arbeten särdeles rikhaltiga på citater från kyrkofäderna, emedan han anser dem, hvilka äro religiositetens förnämsta representanter, äfven vara de, som i sitt inres erfarenhet bäst uppfattat Skriften uti dess högsta religiösa betydelse. Det inkast, som blifvit framställdt mot Tholuck särdeles af den philologiska skolans koryfeer, att de bibliska commentarierne på detta sätt skulle förvandlas till homilier och catener ur kyrkofäderna, härleder sig derföre från missförstånd af denna grundåsigt. Exegetiken måste erkänna det religiöst-moraliska medvetandets förvandtskap med det gudomliga, samt använda denna princip vid Skriftens tolkning. Den finnes bestämdt uttalad af Paulus (Ap.G. 17: 26—28; Rom. 1: 18 ff.; 2: 14 o. s. v.) och af Johannes (1: 4 ff.; 3: 21; 4: 24; 6: 45; jfr Matth. 6: 22; Luc. 11: 34 o. s. v.), hvilka skola mer eller mindre missförstås, om ej detta antages. För exegetiken är likaledes af vigt att ej dialektiskt söndra de begrepp, hvilka både enligt en sann psychologi och det bibliska språkbruket äro på det närmaste förenade, ja identiska, deruti att de utgå från samma grundkälla och växelvis äro vilkor för hvarandra. Detta gäller isynnerhet vid tolkningen af de ord och ställen, som ega på en gång en theoretisk och praktisk betydelse. Med hänseende härtill yttrar Tholuck: "Frälsarens så väl som hans apostlars lära är, att kärleken grundar sig på tron, och åter tron på kärleken, så vida båda endast äro särskilda yttringar af det enda, gudomliga lifvet, hvilket hos menniskan uppkommer genom Guds andas meddelande."

I den mån man genom säkrare fastställande af Skrifttolkningsgrunderna och deras rigtigare tillämpning i ofvanantydda anda kan djupare uppfatta Skriftens mening och fullständigare utveckla dess lärobegrepp, kan ock Protestantismens system ännu vidare utbildas. Schartau

har i dogmatiskt afseende gjort det, enligt competente domares utsago, men snörrätt och följdrigtigt på Luthersk grund. Det är nya skott på samma qvist, ehuru äfven i hans skrifter ej saknas antydningar, som gå åt samma mål med några i Ordinantian framställda. Han varnar de enfaldige för vådlig läsning af sekteriska böcker o. s. v. och man känner, att det var ett högst inskränkt antal författare, utom bibelns, som han ej snart sagdt ansåg för skadliga. Detta i förbigående, utan att föröfrigt neka, det hos Schartau förekommer åtskilligt observandum, non imitandum.

En annan förargelseklippa hos Ordinantian har man stött sig på, nemligen det förmenandet, att den skulle åter påbjuda coelibatet. Derom förekommer dock ej annat än följande, som kan ur Skriften förklaras: "Såsom äktenskap är icke för något stånd isynnerhet stiktadt eller för några personer, utan är i all stånd allom ärligt och godt så väl Prestmän som androm fritt efter Guds ordning, så är ock renlefnad utan äktenskaps stånd detsamma, allom dem, som deruti lefva kunna och vilja; och de, som af Gudi den gåfvan hafva, äro ledigare att tjena Gudi än androm." Erkebiskopen var sjelf gift.

Likaså förhåller det sig med det omtalade kloster-påbudet. Om klostren medgifves, att "de hafva varit uti stor missbruk"; det blott beklagas, att de "sköna husen" både i städer och på landsbygden mestadels blifvit förstörde. Endast den önskan uttryckes, att de kloster, som ännu voro vid magt och lätt kunde upphjelpas, måtte till ett "christligt bruk vändas": somliga, "att gamla ålderstegna och förlamade prestmän och jemväl andra, som till verlden ingen lust hafva *), måtte sig der förhålla, lefva uti böner och gudfruktighet"; somliga "att gamla matroner och jungfrur både af adeln och andre, som till äktenskap antingen icke lust hafva eller tjenlige vara kunna, måtte sammaledes der lefva uti stillhet och gudlighet, lära och undervisa hvarannan, hållas uti tukt och goda seder. Derförutan skola båda parterne vara förpligtade upptukta och lära faderlös och moderlös barn, som öfverheten der insätta godt synes, med läsande, skrifvande, sjungande och sömmande." För öfrigt förklarades, att "ingen skall så förpligta sig med löfte, att han eller hon ju måtte begifva sig der ut igen med föräl-

*) Samma åsigt hafva vi funnit hyllade af så berömda författarenamn, som Richardson (uti "Charles Grandison") och Fredrika Bremer i någon af hennes romaner.

drars samtycke och förmyndares lof. Sådana kloster äro rätteliga skolor, och vore i riket en ära att man ju åtminstone hade ett med årligt underhåll uti hvart biskopsstift."

Sedan den ifrågavarande Ordinantian var af de förnämligare bland presterskapet undertecknad, blef sättet för den nye Erkebiskopens invigning ett nytt stridsämne. Johan, hvilken (såsom Geijer yttrar sig) "älskade hierarchisk ståt såsom all annan", var ej belåten med ceremonielet uti 1571 års Kyrko-Ordning, enligt hvilket, när Biskop ordinerades, både han och ordinator skulle endast bära "röklijn och chorkappa." Förhöjd ståt hade blifvit föreskrifven redan uti den nya Ordinantian och nu fordrade Konungen äfven tillägg af smörjelsen *). Erkebiskopen gjorde sjelf skriftliga föreställningar häremot. Detta visar, att han icke, såsom vanligen uppgifves, var ett blindt verktyg i Konungens hand. Längre fram ogillade han öppet vissa "missbruk af den andliga magten" och "äskade att få sjelfständigt förfara i alla andliga saker, eller nedlägga sitt embete; men det motstånd, han nu gjorde, hade ingen annan påföljd, än att Konungen till straff indrog hans inkomster" **). Man har icke hört, att hans oinskränkt prisade företrädare — lika ensidigt upphöjd, som efterträdaren vanligen oinskränkt fördömes ***) — försökt en sådan kraftyttring, då man begärde hans medverkan och auctoritet för hans lagkrönte Konungs, Erik XIV:s — mord. (Jfr föreg. biogr.).

---

*) Måhända ville han genom concession i dessa adiaphora bidraga till katholikernes eftergifter i väsendtligare frågor och sålunda befordra biläggandet af religionsstridigheterna.

**) Jfr Rühs, III. 361; Spegels bevis, hörande till Svenska Kyrkohistorien, sid. 114. Att Erkebiskopen i början hade mera förtroende för Johan och villigare lämpade sig efter hans åsigter, kan förklaras deraf att Konungen i kyrkligt afseende, såsom sjelfve Rühs erkänner (III. 349, 350), "vidtog flera lofvärda författningar" och att man såg folket nu sluta sig till den Lutherska läran "med likaså mycken fanatism, som dess fäder förut kämpat mot densamma."

***) Ett sådant förhållande bör väl rätteligen tillskrifvas den Lutherska "fanatismen", hvarom Rühs talar. Få hafva dömt så sundt om katholicismens och Lutheranismens ömsesidiga ställning som Hammarin (i Carlstads Stifts Herdaminne): "Den katholska tiden är visserligen icke att prisa; men vid öfvergången från den till Lutheranismen ansågs som en skyldighet att om den säga mera ondt, än den kanske förtjente, och detta har bibehållit sig till våra tider. Det fanns visserligen, då som nu, många i andeliga ståndet, som ej bort tillhöra det; men, för att vara rättvis, måste man ock erkänna, det flere bland katholska presterskapet egde den ädlaste charakter."

Messa och Handbok på Svenska hade redan blifvit utgifna af Olaus Petri och sedan flera gånger omtryckta. De kommo småningom i bruk. Dock var det ännu icke förbudet att hålla messan på latin. Tvärtom befallde K. Gustaf att den skulle bibehållas, der dess afläggande väckte förargelse, innan menigheten blifvit tillräckligt upplyst. Kyrko-Ordningen af år 1571 tillåter ännu latinska psalmer och böner. Den bekanta Liturgien af 1576 är på begge språken, tryckta bredvid hvarandra. Under Erkebiskopens namn*) sattes framför verket ett recommenderande företal, hvari han utgifver det för sitt arbete och rättfärdigar detsamma, samt slutar med en förmaning till alla fromma, "att nu trösta och glädja sig deröfver, att vi Svenskar på detta sätt under en så stor förvirring i religionssaker och på en tid, då så stora villfarelser äro herrskande, så mycket som möjligt ställa oss i likhet med den gamla rättroende och allmänneliga Guds kyrka." I brädden och nederst på sidorna finnes en mängd till förklaring tjenände anmärkningar, späckade med åberopanden af kyrkofäderna. Denna liturgi närmar sig visserligen den nya katholska, genom Tridentinska mötet förbättrade, och år 1565 tryckta, missalen; men man hade dervid icke förbisett inrättningen af den protestantiska gudstjensten samt för predikans skull delat messan i tvenne hälfter.

För att gifva ett ytterligare bevis på tidens anda och de förhållanden, med hvilka L. Petri hade att kämpa, må vi anföra några utdrag af ett, kort efter hans död, af Konungen utfärdadt bref till det Småländska presterskapet. Konungen beklagar sig deri öfver de beskyllningar och lögner, som några prester utspridt så väl emot honom, som mot Erkebiskopen. De hade sagt, att Konungen "gillade en djefvulsk lära och en förgiftig papistisk", men det skulle de aldrig kunna bevisa; de hade yttrat, att "de ingalunda ville lyda någon sådan Konung och gåfvo före, att den, som öfverfölle Konungen och dödade honom, skulle det väl hafva gjort förgäfves (utan skuld) och ej blifva derför straffad." Icke, såsom de påstått, "hölle han med Påfven i Rom och gillade allt hvad denne föregåfve med sine aflatsbref, vigvatten, förbjöde presterne äktenskapet, hade de helige till patroner och medlare m. m."; Konungen "hade läst sin bok så väl, som de, och än bättre, samt tackade Gud det han

---

*) Theiner (Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl, I. 412) uppgifver likväl Fechten såsom den verklige författaren.

hade ock studerat och lärt hvad hans själs salighet anlangade och hvad han skulle tro och hålla sig vid", och, tillägger han, "säger jag eder, det jag hvarken hafver eller gillar, icke heller hafve vill eller gille någon djefvulsk lärdom, eller ock att jag gillar någon svärmesk ande, vare sig anten i den Romerske kyrkie, eller eljest annorstädes såsom i Tyskland. Jag passar icke uppå och icke heller låter mig vårda om något det, som Påfven i Rom påbjuder efter sin vilja och påfund, icke heller hvad patriarchen i Constantinopel eller Alexandrien hafver för en tro; och mycket mindre hvad en bondeprest på bygden anten gillar eller ogillar *), utan jag håller mig vid sanningen och vid Guds

*) Konungen hade stora skäl att taga denna ton mot sina antagonister. Det är den kunnigares rättmätiga sjelfkänsla mot råheten. Johan kunde kallas **lärd**. Han talade Tyska, Engelska, Italienska, Polska, förstod Fransyska, var ej okunnig i Grekiskan, och i Latinet så öfvad, att han ofta oberedd höll långa latinska orationer till utländska sändebud. Deremot befunno sig presterskapet och kyrkan, vid Johans uppstigande på thronen, i det största förfall. I de med presterskapet 1569 och 1574 afhandlade artiklar klagas, att okunnige djeknar kallas till prestembetet; att dråpare, drinkare och horkarlar ostraffade utöfva det; att många prester försumma sin tjenst för handel och verldslig näring; att de ej tänka på predikan förr än de komma i kyrkan och då läsa upp ur postillan hvad som förekommer, om det ock ej passar till dagens evangelium; att de i söndriga, orena kläder gå för altaret och utdela nattvarden med smutsiga händer. Många kyrkor voro förfallna och förstörda. Kyrksilfret var så försvunnet, att lerkäril nyttjades vid sacramentets utdelande, oaktadt presterne (klagar Konungen 1577) hemma i husen hade silfbägare. Konungen använde stora summor till nybyggnad och förbättring af kyrkor, till anskaffande af anständig kyrkoskrud och käril m. m. Han brukade nykläda trasiga prester, som ställde sig i hans väg. Öfver presters okunnighet och sedeslöshet klagas öfverljudt. Mandråpare omtalas, som druckit sina fienders blod; sådant intygades om en prest, beryktad för flera mord och andra rysliga missgerningar; och ehuru den nye, i allt öfrigt så vettlöst våldsamme, fanatiskt antikatholske, erkebiskop Angermannus sjelf ransakade målet, blef dock denne spetsbofs dom ganska mild, "emedan", heter det, "han var oense med oss i läran och nu lofvade att blifva ense med oss." Är ej **detta** "jesuitism", hvar finnes den då? Kyrkoherden Erik i Badelunda, sedan han anklagat den gamle biskop Bellinus i Vesterås för stämplingar med papisterne, och 1606 blifvit den afsattes efterträdare, halshöggs kort derefter i samma stad för — dubbelt hor. Schepperus, som tällade med Angermannus i fanatism mot liturgien, började slutligen äfven rabulisticera i politiken och måste afsättas af Carl. Angermannus tog honom i beskydd. Carl skref då (1597) till denne: "Vi vele förvara den rättighet, vår salige fader förvärfvat, att Öfverheten må förbjuda en prestman för skäliga orsakers skull embetets utöfning; och vele vi eljest så gerna stå under påfven, som under erkebiskopen och Capitlet i Upsala." Sjelfve Carl var ock

ord." Derefter försvaras liturgien. Att presterne, förr än de utdelade sacramentet, skulle två sina händer, vore förordnadt, icke för att göra sacramentet heligare, utan emedan hvar och en borde "dermed umgå renligen och vyrdeligen"; ty, "om någon prest ville bjuda mig sacramentet och han hade icke rena händer, och eljest om jag vorde varse att någon prest vore så oförståndig och en sådan svinardus, skulle han icke allena icke blifva liden af mig, utan också med största onåde afsatt." Konungen vore icke någon afgudadyrkare; han dyrkade icke och åkallade ej de heliga; men han ärade dem. Rökelsen i kyrkorna skedde ej för att dermed verka någon helighet, utan att der förtaga ond lukt och sjukdoms smittor; "men de svinardi höllo deras kyrkor såsom fähus eller svinestijor." Icke hade de rätt, som sade, att den ej vore någon "Guds församling, som ej vore under påfvens lydno i Rom"; men icke heller de, som påstodo, att allt, som den Romerska kyrkan hade, borde förkastas, ty då skulle ock "förkastas Fader Vår, Troon och den hel. Biblien." Men så vidt vore det kommit, att icke allenast mycket annat godt blifvit förkastadt ur bruk, utan äfven tio Guds bud. "Mänge och snarast sagdt meste delen af presterne låto sitt legofolk arbeta om helgdagarne och höllo det icke för synd." Fördömliga, från girighet utgångna, voro de påfligas fordringar af goda gerningar, men lika fördömlig ock den lära, som här i riket drefves af prester, hvilke "talade föraktligen om goda gerningar", beropade sig på tron, "som dock alldeles i dem död vore och platt ingen", förde ett ogudaktigt lefverne och "med denne djefvulske läran förförde många ifrå salighetens väg till fördömelsen." De mena, "att det är nog hafva en historisk tro, och att de derigenom blifva salige, fast de aldrig göra någon god gerning." Konungen hade utgifvit en bok af G. Cassander, icke i akt och mening, att han gillade allt deruti, utan, såsom Cassander hade för afsigt att "komma den Romerska kyrkans lära med Lutheri läro till förlikning", ville ock Konungen "derigenom komma våra församlingar till enighet." Hvad denne man skrifvit om goda gerningar, ville Konungen att presterskapet skulle lära och

---

högst illa belåten med Angermanni sätt att utöfva kyrkoräfsten. Han hade uppfört sig som en s k a r p r ä t t a r e, sade han, ej som en erkebiskop, och väckte en stor oro bland allmogen, hvilken ansåg den missväxt och förskräckliga hungersnöd, som nu i tvenne år följde, för ett Guds straff öfver Angermanni s. k. Reformation. Jfr Geijer, Hist. II. 239, 245, 329; Litteraturbladet för 1838 sid. 55.

predika. Ytterligare polemiserar han mot Calvinisternes lära om nattvarden, klagar öfver förrädares lögner och förklarar sig hafva "ännu mycket att säga dem till svar, men vilja quart behålla det till ett allmänligt prestmöte."

Erkebiskopen, som blott fem år innehade sin sista befattning, afled den 12 Febr. 1579. Baazius, och många efter honom, anföra något sqvaller att han skulle dött af oro och samvetsförebråelser. Men Stiernman anförer, att pesten slutat hans dagar. Messenius har samma uppgift. Han ligger begrafven i Upsala Domkyrka.

Gift med sin företrädares dotter *Margareta* (som sedan förenades med Erkebiskop Andreas Laurentii). Hade med henne tvenne döttrar: *Elisabeth*, g. m. Ståthållaren på Skaraborg Axel Drake; *Sara*, g. m. Carl Månsson.

Skrifter: Stratagema Gothici Exercitus adversus Danum perjucundum carmine redditum elegiaco ad Ericum XIV Svecor. Regem. Vitteb. 1559. — Aliquot Elegiæ. Holm. 1561. — En lithen tröstbock. Gudz ordz edle och dyrbare skatt &c. Aff Tyskone förvent in uppå wårt Svenske mååll. Rostock 1564. — Hela verlden klaghar sig vi måste döden lidha. Öfvers. (Gamla Ps. B. N:o 399). — Liturgia Succanæ Ecclesiæ Catholicæ et orthodoxæ confirmis. Holm. 1576. — Programma ad Studiosos Academiæ Upsaliensis. 1576. — Catechesis Scholasticæ juventutis dedicata. Holm. e. a. — Epistola contra dispensationem matrimonii inter adulterum et adulteram, facta per Laur. Norvegum. (Bazii Inv.). — Declaratio Liturgiæ contra Momum. — Contra Catechismum Cromori. — Responsiones brevissimæ contra novas Papistarum machinationes intra limites patriæ excitatas. A:o 1578. (Jfr Westén, HofCler. Hist. 1 B. p. 109).

(Källor: Stiernman, Bibl. Suiogoth. Tom. I. (mscr.) — Baazii Inventarium. — Schefferi Suecia Litterat. — Messenii Chronicon Episcoporum. — Messenii Scondia Illustr. — Raymundi Hist. Liturg. — Spegels Kyrkohistoria. — Rhyzelii Episcoposcopia. — Westén, Hof-Clericiets Hist. — Sv. Litt. Fören. Tidn. 1833. — Geijers Hist. och Litteraturblad. — H. Järta, om Svenska Kyrkans yttre skick och förhållande till staten efter reformationen. — Theiner, Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl.)

— A — Ö —

PETTERSSON, ABRAHAM.

Doctor Abraham Pettersson var en af vår kyrkas prydnader, då dylika ej voro så fåtaliga, och sannolikt den vältaligaste bland våra homileter, förrän den Lehnbergska vältalighetsskolan uppträdde. Han fordrar biographens tacksamma uppmärksamhet.

A. P. föddes i Götheborg den 17 Mars 1724. Fadren *Christian P.* var Post-Directeur i denna stad, g. m. *Anna Elisab. Lander*. Genom en hård lindning öfver bröstet i de späda åren fick han bräcklig helsa, som likväl vid en mera stadgad ålder någorlunda förbättrades. Med raskhet i fram-

steg genomgick gossen skola och gymnasium samt predikade vid ännu ej fyllda 17 år, dragen till detta kall af en inre liflig lust. Biskop Jac. Benzelius, som snart blef uppmärksam på gossens anlag, gaf honom fritt tillträde till de collegia privatissima, Ephorus höll öfver sin Repititio theologica, lånande honom böcker ur sitt bibliothek. 1741 student i Lund, dit han med de vackraste betyg från Gymnasium afrest. 1743 i Upsala; derifrån han begaf sig på condition hos Cancelli-Rådet Baron v. Otter samt Öfversten v. Otter, hvilka herrars söner han undervisade både i Stockholm och sedan i Upsala. Prest 1747, kallad till Amiralitets-predikant, samt kort derpå antagen till K. Hofpredikant, sedan Konungen, som hört honom predika på Skeppsholmen, blifvit synnerligen uppmärksam på de ovanliga gåfvorne. Vid Magister-promotionen i Upsala 1749 var frågan om att P. skulle få första rummet, men andra vanns deremot och man beslöt att hänskjuta frågan till Cancelleren. Vid ryktet om striden afsade sig Hofpredikanten att promoveras. K. Fredrik befallde snart P. att alternera med K. Öfverhofpred. Doct. Jör. Schröder i att predika för Kungen på tyska i Dess enskilda kabinett och ensam, då Schr. var opasslig. Redan 1750 blef P. Ordin. K. Hofpredikant med 1200 dal. kppm. på Hessisk stat. Då Bælter befordrats till Domprost i Vexiö, blef P. Hofpredikant på furstliga staten hos H. K. H. Adolph Fredrik och kort derpå vid kröningen Theol. Doctor, då han afslöt högtidligheten med ett till trycket begärdt tal, som vann stort bifall. Kyrkoherde vid Riddarholmens och Bromma församl. 1752. Inrycktes snart i medborgerliga befattningar såsom Riks. Ständers fullmäktig i Slottsdeputationen, likaledes i Ständernes Contoir och Barnhusdeputation. Kort lefde den utmärkte mannen, tärd af sin oförtrutna ifver i embetet, säkerligen undergräfd till helsan från den hårda lindningen i sin späda barndom, som följdes af blodstörtningen. Han dog d. 23 Maj 1763; 39 år 2 mån. gammal, begrafven i Riddarholmskyrkan.

Gift med *Ulr. Elis. von Hauswolff* 1752. Hon var dotter af Capit. och Ridd. H. A. v. H. Den bedröfvade makan stod vid hans dödsbädd, omgifven af 7 barn, då hon märkte att han ville tala något. Hon böjde sig ned och hörde honom säga: "Magister Stricker blir dem en god far." Nästa ögonblick var han ej mer. Enkan vördade hans sista vilja, men insåg ej, huru det här skulle kunna ske, då landets sed och hennes blygsamhet förböd henne att uppenbara detta mannens sista förtroende. Medhjelparen i huset dristade ej

att tänka på ett slikt parti; men efter någon tid hade dock deras hjertan dragits intill hvarandra*). Hofpred. J. Chr. Stricker, blott 2 år yngre än Doct. P. ordinerad till prest på hans kallelse 1752, blef, sedan han 1768 fått Carlshamns pastorat, gift med Doctorinnan Pettersson och en god styffader åt Doct. P:s tvenne söner Hans Ev. P. Rådman i Götheborg och Abrah. P. Stads-Sekret. sedan Rådman i Carlshamn, titul. Borgmästare, död i sista decenniet, fader till Pastor Prim. L. N. O. Doct. A. Z. Pettersson. En dotter af Doct. P., Ulr. Charl., blef gift med Amiralitets-Capit. J. R. Osterman. Detta äktenskap mellan Hofpredikanten sedermera Doct. Stricker och Doctorinnan väckte den grälaktige Lectorn Stagnell i Kalmar till att utge en "Lyckönskan till Hofpr. Mag. J. C. Str. etc. Kalmar 1768", som sedan till flera 1000 exemplar 2 gånger upplades i Stockholm, mot hvilken skrift en Doct. Rothman gaf ut en motskrift, som åter väckte Stagnells galla. R.R. Baron Funck ålade Justitie-Cancelleren, att fiscaliter tilltala Stagnell. En parodi, Stormhatten, trycktes i Upsala. En flygskrift i samma ämne heter: Stämmorna, olag vid Strickerska bröllopet. Man har ansett att 1769 års riksdag blef sista resultatet af denna strid**). Säkert är, att den mycket förberedde sinnena till 1772 års revolution, emedan de förståndigare ej ansågo det folk moget för friheten, som så illa begrepo offentlighetens gränsmärken.

Äfven Doct. P. var i sin tid föremål för en kritik, som väl ock i partiväsendet hade sin rot. 1759 inlemnade Notarien vid Bokauctionskammaren i Stockholm Erik Ekholm, bekant såsom utgifvare af historiska handlingar, i Kongl. nedre revisionen anmärkningar särdeles mot tre af Doct. P. 1756—57 utgifne predikningar, der han klandrade såsom högvigtiga kätterier de obetydligaste ting, t. ex. "menniska ditt lif är en gnista, som aldrig slocknar", der E. E. ansåg högst nödvändigt, att Censorn utstrukit lif och satt själ. E. fick näpst för det han "besvärat K. Maj:t med onödiga klagomål och andra med odugliga och bittra anmärkningar och granskningar."

P. utgaf 15 särskilda predikningar, som hastigt spriddes öfver land och rike. Man läse t. ex. hans högmesso-pred. på 2 S. e. Trett. Jul 1754: "det är godt att förtrösta på

---

*) Berättadt af en gammal fru i Stockholm, hvars föräldrar voro förtrogna vänner i Doct. P:s hus.

**) Löfgrens Clerus Calm. I. 86. Jfr. Hof Cler. hist. III. 364—366.

Herran", Sthm s. å. 4:o, om man vill se huru högt vår vältalighet steg på den tyska grunden, förrän någon svensk prest ännu läsit Thomas. Han väljer äfven praktiska ämnen af allmän vigt, t. ex. 'En Christlig barnauppfostran." Sthm 1753. Det är ej Nohrborgska källvattnet, utan både färg, lukt och smak, der blott lärans himmel återstrålar ur det klara djupet. P. är sin tids Wallin, och P. har sin tids färger, liksom Wallin sedan hade sin tids. Deras tider voro skilda mer än ett halft sekel. Språket hade derunder vuxit, det är visst, men båda vunnit och förlorat. Ideerna hade tagit en allt allmännare, uttrycken en allt mångfaldigare skepnad. Men märkliga jemförelsepunkter återstå mellan desse män, nemligen såsom kyrkliga vältalare. P. måste klandras för vidlöftighet, för ett begär att omsäga i vexlande uttryck, men blott af sina läsare. För åhöraren ägde säkert denna ordrikhet behag. Han släppte ej tanken, förrän alla kunnat fatta den. Han uttryckte troget vår kyrkliga bekännelse och var de fromma kär. Hans valspråk var Gal. 6: 16. Stricker utgaf "Peterssons Postilla" eller "Chr. Betrakt. öfv. de årl. Sön- och Högtidsdags-Evangelier." Sthm 1764. Sedan tvenne gånger upplagd (andra gången 1768). 1764 utkommo ock 4 st. "Bönedagspredikningar" från 1762, 1756, 1759 och 1753. Hans "Nattvardsförhör", först utkomna 1759, tredje gången 1763, äro mycket spridda och med allmänt förtroende begagnade. Han utgaf med tillägg och anmärkningar Öfv.Lieut. och Ridd. N. Stiernmarks öfvers. af Abbé De St. Reals "korta sätt att öfvervinna fritänkare i Religionen." Sthm 1756, berömd af Alnander (Hom. Bibl. VII. 142. 143), som anser utgifvandet af P:s skrifter för "förtjenstfullt inför dem, som fått smak på det utbredda, bevekliga, ordrika och prydda föreställningssättet, som i alla Doct. P:s skrifter utmärker dess vackra penna" (L. c. VIII. 30). Thomæus yttrar, att "han gagnar ännu genom sina skrifter" (K.häfder 2: 527). Väl, yttrar en annan, äro orden många och omskrifningarne långa, men tanken fyller dem och en jätterustning blifver löjlig allenast, då dvärgen iklätt sig densamma. Stricker vittnar: "Han var ganska flitig i sitt embete, höll ordning . . . vårdade de fattige, besökte de sjuka träget, höll rörande skriftermål . . . vann den ena segern efter den andra öfver Mörksens rike i dessa fria och bedröfliga tider."

En schola uppvexte i P:s spår, deraf Homiletiska Bibliothekets författare Stricker kan anföras såsom representant och hans omdöme om P. betraktas som prof: "Försynen

hade skänkt denne läraren ett rikt mått af vältalighet till sin ära, och det är ej utan, att ju medelvägen är svår i början. Men när nåden intagit hjertat, uppsåtet blifvit obesmittadt, erfarenheten stadgat verket och man blifvit något tillöfvad i korsskolan, då helgas jemväl den gåfvan.

Skrifter: Christl. Betr. öfv. de årl. Sön- och Högtidsdags-Evangelier. Utgifne efter dess död af J. C. Stricker samt med dess företal. Sthm 1764, 1768 m. fl. — Nattvardsförhör, bestående i frågor och svar m. m. Sthm 1759 etc. — Strödda Predikningar, upptagna med sina titlar i HofCler. hist. och Strickers Homil. Bibl. — Företal till Rambachs Betr. öfver Jesu lidande, öfs. af Wassenius. Sthm 1761. — Tilläggningar och Anmärkn. öfv. N. Stiernmarks öfv. af St. Reals sätt att öfvervinna fritänkare i Religionen. Sthm 1756 m. fl.

(Källor: Westéns Hofcler. Hist — Alnanders Theol. Bibl. — Strickers Homil. Bibl. — Gez. Biogr. Lex.) — N.

PETTERSSON, ABRAHAM ZACHARIAS.

Sonsson af nyss anförde. Född i Carlshamn d. 17 Nov. 1792. Föräldrar: Magistrats-Sekreteraren derstädes, Borgmästaren *Abraham Pettersson* och *Ingrid Margareta Stenhoff*. Student i Lund 1808 och Magister 1811. Seminarii Docens 1814; prestvigd d. 9 Dec. 1815; Domkyrko-Adjunct 1817 —1820, och derunder i nio månader vice Pastor på eget ansvar; förrättade ock under dessa fyra år Notarie-göromålen i Domkyrko-Rådet; höll offentliga föreläsningar öfver Nya Testamentets exegetik och predikoföredragets theori, samt anställde declamationsöfningar och deltog med de öfriga Seminarii-lärarne i corrigerandet af predikningar till hösten 1817, då han transporterades till Docentur i Theologiska Faculteten; s. å. höstterminen vicarius i öfra afdelningen af Cathedralskolans Rectorsclass; förestod första Theologiska Professionen med dertill hörande offentliga föreläsningar och examina vårterminen 1818; Pastoral-examen 1819; Sekreterare, Arkivarie och Casseur i Lunds Bibel-Sällskap 1819—1826; Præfectus Seminarii, samt Kyrkoherde i Kerrstorps och Glortorps præbende-pastorat 1819, tillträdde 1821 och utnämdes till Prost s. å.; höll offentliga föreläsningar i kyrkolagfarenheten och homiletiken, samt deltog i tentamina, examina och predikocorrection 1821—1826; tidtals under dessa år adjungerad i Lunds DomCapitel och Notarie vid af Biskopen hållne visitationer i Stiftet; utnämd till Kyrkoherde i Landscrona, Asmundtorps och Tofta pastorat 1826; Con-

tracts-Prost i Rönnebergs härad s. å.; Riksdagsfullmäktig för Lunds stift 1828—1830; utnämd till Kyrkoherde i Jacobs och Johannis församl. i Stockholm samt Ledamot af Stads-Consistorium 1830; Sekreterare i Svenska Bibel-Sällskapets Comité 1830—1842; Theol. Doctor 1831; Revisor i Banco-Disconten 1832; Ledamot af K. Nordstjerne-Orden 1834; Fullmäktig i Riksgälds-Contoiret 1834; Riksdagsfullmäktig för Stockholms Clerus 1834—1835; Fullmäktig i Rikets Ständers Bank 1834 och åter vald 1841 och 1845; en af Comiterade för Tryckfrihetens värd 1834 och åter dertill vald 1841; Sekreterare i Svenska Missions-Sällskapets Direktion 1835—1842; å Bankens vägnar Revisor af Götha Canals och Motala verkstads räkenskaper åren 1835 och 1839; Ledamot af Direktionen för de döfstummas och blindas Institut 1836, i hvilken egenskap han undervisat och till den första nattvardsgången confirmerat 65 döfstumma barn; Ledamot af Comitén för K. Kyrkolagens öfverseende och granskning 1836; å Bankens vägnar Revisor i Malmö Låne-Contoir 1837; tvenne gånger åren 1837 och 1841 kallad till profs afläggande för kyrkoherde-embetet i Storkyrko-församlingen och erhöll 1842 första rummet på förslaget; i nåder utnämd till Kyrkoherde derstädes samt Pastor Primarius och ordin. Præses i Stockholms Stads Consistorium 1843; tillträdde genast de med detta embete förenade befattningar, såsom Inspector för Gymnasium och Församlingen samt Ledamot af Directionen för H. K. H. Prins Carls uppfostringsanstalt för vanvårdade barn; i nåder förordnad att deltaga i Revisionen af Rikets Elementar-Läroverk 1843; Ledamot i Directionen för Josephinska Ortopediska Institutet sedan 1833, i Directionen för Stockholms Stads undervisningsverk sedan 1834; i Prestståndets Cancelli-Direction, samt i Handels- och Närings-Discont-Directionen sedan 1834; i Småbarnsskole-Directionen sedan 1836; i allmänna Enke- och Pupill-cassæ-Directionen sedan 1838; i Directionen af Sällskapet "för nyttiga kunskapers spridande" samt dess Redactions-Comité ifrån 1839; i Frimurarebarnhusets Direction i förening med inspectionen öfver skolan sedan 1839; Ledamot af Evangeliska Sällskapet och dess Comité, af Sällskapet pro Patria, Patriotiska Sällskapet, och Sällskapet för vexelundervisningens befrämjande m. fl. barmhertighetsstiftelser; Ledamot af Samfundet pro Fide et Christianismo samt dels vice, dels ordinarie Ordförande; under tjenstgöringen i Jacobs och Johannis församl., Ledamot af Directionen för Ulricæ Eleonoræ Hospital (Drottninghuset) samt Ordförande i Norra Frivilliga

Arbetshus-Directionen och Förvaltningen af den derunder lydande Pauliska Pensionsfonden; Inspector för Högre Apologistskolan, Fattigskolan, Handtverks- och Borgareskolan samt Norra Allmänna Barnskolan.

Gift 1819 med *Agneta Christina Rothstein*, dotter af Theol. Professorn, Contracts-Prosten öfver Onsjö Härad, samt Kyrkoherden i Billinge och Röstånga Doctor Jonas Raphael Rothstein och Petronella Eva Christina Olin. Har med henne 3 söner, som lefva, samt en dotter, död 1842, g. m. Häradshöfd. Fr. Holmqvist.

Skrifter: Dissertatio acad. de Thoro veteri Scandinavorum Deo. Lund 1814. — Theses pro munere Rectoris obtinendo. Lund 1816. — Predikningar af J. P. Mynster, 2 delar, öfversatte från Danska. Sthm 1818, 1819. — Om Sveriges kyrkoförfattning och undervisningsverk af F. V. von Schubert, 2 delar, öfversättning från Tyskan med anmärkningar och förbättringar. Lund 1822, 1825. — Supplement och register till nämde arbete. Ib. 1825. — Försök till en theori af det yttre föredraget i vältaligheten af Bloch, öfversättning (införd i Eccles. Tidskrift, Upsala). — Likpredikan öfver K. Hofpredikanten och Kyrkoherden Per Schyttén, dess Fru Sophie Bergman samt deras två barn. Lund 1820. — Pred. på 16 Sönd. efter Hel. Tref., hållen i S:t Jacobs kyrka, samt på Michaelis-dagen, hållen i S:t Johannis kyrka år 1830, vid inträdet i kyrkoherde-embetet. Sthm 1830. — Predikan på 3 Söndagen i Adventet år 1830, då Stockholms Stads Fattighuskyrka på Sabbatsberg, efter verkställde inredningsarbeten, till Gudstjenst åter öppnades. Ib. 1831. — Predikan på Allhelgondagen (inf. i christel. predikaren af Mellin. Ib. 1840). — Tal i Lunds Stifts Bibelsällskap, vid dess offentliga sammankomst. Lund 1818. — Tal i Svenska Bibelsällskapets sammankomst. Sthm 1841. — Liktal öfv. Prosten F. G. Spörner. Lund 1823. — Minne af E. O. v. Bibliothekarien Mag. Jacob Faxe. Ib. 1827. — Jordfästnings-Ord vid Fabriks-Bokhållaren Idogan Fride Lundgrens graf. Ib. 1830. — Minnes-Ord vid Demoiselle Lovisa Reg. Löfmans jordfästning. Ib. 1831. — Jordfästnings-Ord vid H. Excellens Grefve von Stedingks makas likbegängelse. Ib. s. å. — Tal vid Källarmästaren C. Fr. Sandbergs jordfästning. Ib. s. å. — Minnes-Ord öfver Öfverste-Kammarjunkaren Friherre K. Kurck. Ib. 1832. — Vid Comministern Mag. E. Carlstrands makas jordfästning. Ib. s. å. — Vid HofRätts-Assessorn J. S. Mobergs jordfästning. Ib. s. å. — Minnes-Ord öfver Brukspatronen P. A. Tamms maka född Ehrenbill. Ib. s. å. — Vid f. d. Krono-Faktoren Hr G. A. Utterbecks jordfästning. Ib. s. å. — Vid Enkefru Anna Marg. Lundbergs, f. Schmidt jordfästning. Ib. s. å. — Minnes-Ord vid Enkefru Öfverstinnan M. U. Montgommerys jordfästning. Ib. 1833. — Vid Öfver-Kammarherren Grefve E. Pipers jordfästning. Ib. s. å. — Vid Hans Excellens Stats-Ministern för utrikes ärenderna Gr. af Wetterstedts k. makas, f. Friherrinna De Géer, jordfästning. Ib. 1834. — Åminnelsetal öfver Under-Ståthållaren O. af Wannqvist, vid dess jordfästning. Ib. 1834. — Vid Medicinal-Rådet E. C. Trafvenfelts jordfästning. Ib. 1835. — Vid Förste Exped.-Secret. Frih. L. A. Mannerheims jordfästning. Ib. s. å. — Vid Fru Henr. Ulr. Hon-

gelins jordfästning. Ib. s. å. — Vid Friherrinnan Focks, född Falcker, jordfästning. Ib. s. å. — Minnes-Ord vid Commerce-Rådet Olof Zenii jordfästning. Ib. 1836. — Minnes-Ord vid General-Lieutenanten Grefve J. A. Cronstedts och dess Frus jordfästning. Ib. s. å. — Minnes-Ord vid Öfv.Lieut. M. Sturtzenbeckers jordfästning. Ib. s. å. — Minnes-Tal vid Hans Exc. FältMarskalken Grefve Curt B. L. C. von Stedingks jordfästning. Ib. 1837. — Vid General-Lieut. Frih. C. T. von Schulzenheims jordfästning. Ib. s. å. — Vid Fru C. E. Ouchterlonys jordfästning. Ib. s. å. — Vid Enkefru J. A. Olivecreutz's jordfästning. Ib. s. å. — Vid Stallmästaren A. F. Drufvas jordfästning. Ib. 1838. — Vid K. Hofpredikanten And. Lundgrens jordfästning (tr. i slutet af Lundgrens Predikningar och Andeliga Tal. Ib. 1840). — Vid Capitaine Magnus Elliots jordfästning. Ib. 1838. — Vid Justus Östermans jordfästning. Ib. s. å. — Vid Fru H. A. Klefbergs jordfästning. Ib. s. å. — Vid Fru Grefvinnan Gyldenstolpes, f. Stackelberg, jordfästning. Ib. 1839. Minnes-Ord öfver Professorn Doctor B. F. Fries. Ib. s. å. — Vid Enkefru Grefvinnan U. C. Löwens jordfästning. Ib. 1841. — Vid Enkefru Friherrinnan E. E. von Schulzenheims, f. Salvius, jordfästning. Ib. s. å. — Vid Fru C. P. Helledays, född von Bildstein, jordfästning. Ib. s. å. — Vid Fröken E. M. von Troils jordfästning. Ib. 1842. — Vid Kammarherren Grefve F. Snoilskys jordfästning. Ib. s. å. — Vid Hans Exc. Grefve J. G. De la Gardies jordfästning. Ib. s. å. — Vid Grefvinnan E. M. Pipers, född Ruuth, jordfästning. Ib. s. å. — Vid Demoiselle S. M. Ramstedts jordfästning. Ib. 1843. — Årsberättelser för Lunds Bibel-Sällskap 1820—1825. — Dito för Svenska Bibel-Sällskapet 1830—1841. — Dito för Sv. Missions-Sällskapet 1835—1839. — Åtskilliga tillfällighetsstycken i bunden stil, samt anföranden och motioner i Presteståndet under tvenne riksdagar, 1828 och 1834.

PFEIFFER, JOHAN.

Föddes i Stockholm den 22 Jan. 1731. Fadren *Elias Pfeiffer*, Kopparslagare-ålderman. Student i Upsala 1744. Disputerade 1755 under Linné, reste s. å. till Greifsvald och blef derstädes promoverad Philos. Magister vid jubelfesten 1756 samt följande året Medic. Doctor. Antog s. å. tjenst som Sjukhusläkare vid Svenska armeen i Pommern, hvarifrån han 1762 återkom till Stockholm. Jemte medicinsk praktik sysselsatte han sig med öfversättare-arbete för bättre utkomst skull, samt antogs 1763 till Fattigläkare. Amiralitets-Medicus i Stockholm 1765. Tillika Läkare vid Tullstaten 1766 och 1770 Assessor i Collegium Medicum. Genom byte 1772 Stadsphysicus i Gefle, men tog 1773 afsked från samma syssla.

Sistnämda år köpte han Directeur Mommas betydliga boktryckeri i Stockholm, hvilket han i 29 år bibehöll, samt förordnades 1776 till Ordens-Boktryckare. Under denna tid

utgaf han från sitt tryckeri Tidningen Dagligt Allehanda, hvilken då lemnade en betydlig behållning, såsom varande hufvudstadens egentliga annonsblad. Med särdeles ifver uppmanade han i denna tidning till gåfvor åt brandskadade eller andra olycklige, hvilka han emottog och redovisade. Då han 1802 lemnade boktryckeriet till en slägtinge, hade han på detta sätt insamlat öfver 50,000 Riksdaler.

P. var älskare af vitterhet samt en stor musikkännare, hvarföre han ock var en af Musikaliska Akademiens Ledamöter. Berömmes föröfrigt såsom en uppriktig och hederligt sinnad man, munter i umgänge, i sitt hus gästfri. Afled d. 12 Dec. 1806. Hans porträtt är uppsatt i Sundhets-Collegium.

Gift med *Margareta Vilhelmina Matzen*, Kyrkoherdedotter från Rügen. Af sex barn kommo endast en son och en dotter till mognare ålder.

(Källa: Sackléns Läkare-Historia.)

PHRYGIUS, SYLVESTER JOHANNIS.

Sylvester Johannis Phrygius, den förste Kyrkoherde i Götheborgs stad och förste Superintendent, der nu Götheborgs biskopsstol är ställd, föddes i Kalmar den 25 Dec. 1572, enligt Lector J. Gothenii i Götheb. Magazinet för år 1766 införda biographi öfver Ph., följd af Gahm i Archiv. Smol.; men 1576, enligt Ihre i en disp. de poetis in Sveogothia latinis. Fadren säges ha varit Borgmästare i nämda stad, och hade inkommit från Tyskland i Gustaf I:s tid *). Hvarifrån namnet *Phrygius* tagits, ha vi ej kunnat utransaka. Gossen studerade i Tyskland. Sedan han bevistat akademiska föreläsningar i Rostock, Jena och Wittemberg, blef han Philos. Magister i Wittemberg **) d. 23 eller 28 Mars 1602. (Rhyzelius har första, Ihre andra uppgiften). I likhet med sina landsmän A. Gyldenklou, L. Laurinus, J. Messenius, D. Hjortvipa och L. Bojerus blef han Poëta Cæsareo-

---

*) Phrygius, sonen, förde i vapen en förgyld sparre snedt öfver fältet, med blommor och löfverk omkring.

**) Hertig August af Saxen var Rector och gaf venia promovendi. Gratulationsverser till Phrygius af elfva kamrater äro tryckta. En Laur. Gothus börjar:

Laureolis Phrygium sertis ornemus amicum
Ambrosiumque rosæ flore decente caput.

Två af gratulanterne, Smolandi, blefvo Stifts-Ephorer, liksom han.

laureatus 1602, en titel, som Phr. ej glömde äfven jemte sin Superintendent-titel. Han prestvigdes 1598 och reste tvenne särskilda gånger derefter ut till utländska högskolor. Vid sista återkomsten blef han Rector Scholæ i Linköping efter J. Kylander, som sedan blef Biskop, och vid installationen 1603 tillika Poenitentiarius, således själasörjare särskildt för dem, som skulle beredas för skrift och aflösning. Under denna tid blef han "ofta betungad med Capitelssaker, bekymrad af stor tillsökning och på Stiftets vägnar besvärad med åtskilliga resor." Vi minnas, att Linköpings Gymnasium ej var inrättadt och Skolans Rector således väl ordin. Assessor i DomCapitlet. Han blef nu gift med Bisk. i Linköping Mag. Petri Bened. Oelandi dotter. Då han efter 7 år höll sin "valetpredikan" från skolan Fastlagssönd. 1610 i Linköpings Domkyrka, yttrade han: "uti min disciplin och aga har jag icke varit för mycket bitter och sträng, icke heller för mycket vek och blödig", glad att ej ha haft många "tjockhufviga skalkar" i sin verkstad, men att många af hans lärjungar redan "beklädde predikostolen." Han hade under denna tid också låtit bruka sig i predikstolen. Han hade hvarken å egen eller sin hustrus slägt haft någon befordrare, ingen heller med gåfvor och skänker dertill sökt vinna*). Han blef 1610 Kyrkoherde i Sköfde, som nu var stiftsstaden i Hertig Johans Hertigdöme. Phrygius blef också 1612 l. 1615 Superintendent i detta Hertigdöme, som bestod af vissa härader i Öster- och Vestergöthland samt Dalsland, dock sannolikt blott i den Vestgötiska och Dalska andelen af Hertigdömet. Oaktadt Sköfde (skrefs då Sködeved) pastorat bestod af 8 socknar supplicerade Phr. hos Hertigliga Rådet den 10 Aug. 1611, att det hos H. Förstl. Nåde måtte skaffa att lägenheten blef förbättrad eller ock ville Phr. hos Öfverheten söka annan befordran, för att få dagligt uppehälle och desslikes råd att låta komma i prentet hvad han i svenska och latinska tungomålet författat, bland annat ett opus poeticum och methodus concionatoria. Möjligen var der ingen Superintendentlön och Phr. förstod sig, säges det, ej på att som jordbrukare skaffa sig inkomst af sitt boställe. Då Hertig Johan dog 1618, upphörde Super-

---

*) En Valetpredrikan hölls från staden följande Söndagen, i hvilken han gör allvarliga anmärkningar mot pericoptvånget, försäkrande att man likväl ej bör låta det så binda sig, att man ej, när lägenheten sådant kräfver, kan förklara andra Bibelställen. "Ty hvarken Apostlar eller Evangelister hafva sådant stadgat", utan en verldslig öfverhet den tid man ej hade råd till att afskrifva hela Bibeln.

intendentien, då en ny upprättades af Flundre, Ale, Säfvedal, Askims, Vättle, Bollebyggds, Marks, Kinds och Mohärader samt Dalsland med stiftsstad i Götheborg, dit Phr. förflyttades såsom Superintendent. Hans öfriga förra stift återgick till Linköpings och Skara stift, efter som häraderna förut varit fördelade *). Mohärad lades sedan under Skara. Collationsbrefvet för Phr. är gifvet Steghsund den 26 Juli 1619 och Confirmationsbref för Phr. på Götheborgs kyrkoherdedöme är gifvet Stockholm den 26 Apr. 1620. I det förra kallas han blott "Mester Sylvester, som här till hafver varit Kyrkoherde uthi Skiöfvede", hvilken såsom "en god man" förordnas till Kyrkoherde i Göthenborgh. I det sednare heter det att "Oss älskelig, högh och vällärd Magister Silvester Phrygius skall vara Kyrkoherde och Superintendent öfver de undersåtare, som tillförene i Nylödhsjö bott hafva. Och efter der intet **) visst prestebol fans, så ock ingen viss våning kunde af åhörarne byggas eller tillredas, förrän de samtlige flyttade till den ort, der K. M:t ville hafva staden, så gafs honom till annex Fässbergs gäll ***), der han kunde bo, hvaremot Hr Torsten i Fässberg strax finge afflytta till Skiöfde såsom Kyrkoherde. "Och efter ock förmodeligt är, att med tiden uti Götheborg åtskillige nationer sig nedersättande varda, derigenom mycket sällsynt kan förelöpa och sig tilldraga, som till Capitels förhör och decision lämpas och slitas måste och de för Biskopens fjerran frånvarande till Skara icke alltid utan besvär kunna refereras, derföre tillstå vi honom, att han alla förefallande saker som Capitlet vidkommer och der i staden så väl som uti hans annexa och dernäst omkring sig tilldraga, må upptaga, förhöra och slita, så vidt som Kyrko-Ordningen och Capitels rätt medgifver." Honom gafs ock den behållna kyrktionden i Skeplanda och Brystada kyrkoherberge. Han skulle lära Guds rena och klara ord utan någon vidskepelse eller villfarande sekts mening. Phrygius fick själavård för Tyskar, Holländare, Skottar m. fl. utländningar jemte sina landsmän, som bodde eller nedsatte sig

---

*) Något skäl till Gahms mening, att Hertigdömets härader hinsidan Vettern förut hört till Linköpings stift, ha vi ej funnit, hvarföre vi ej förtänka Rhyzelius för det han i Biskops-Chrönikan ej "nämner ett ord om denna tillökning för Linköpings stift."

**) Indelt i Bexells Götheborgs stifts historia I. p. 10 not. r. 11 är tydligen tryckfel för intet.

***) Bestod af fem små socknar, nemligen Fässberg som moderkyrka, Frölunda, Askim, Kollere och Råda såsom annexer.

inom det Götheborgska pastoratet. Som det ej var med rikets lagar enligt, medgaf han ej att några af de utländska 1622 skaffade sig en prest af Arminianska sekten *), som höll privat gudstjenst för sina trosförvandter på sön- och helgdagar, men snart bildades en Tysk församling, som 1623 köpte förra kyrkan i Nylödöse för 300 Rdr courant. År 1627 invigde Phr. Hospitalskyrkan i Götheborg, som började byggas 1624 **).

Då han ankom till Götheborg var der mest askhögar efter halfbyggda hus. År 1607 anlade Carl IX Götheborg på ön Hisingen gent emot gamla Elfsborgs slott, då ännu Nylöse stad utbredde sig jemte Säfveå och Götha elf, der nu "Gammelstaden" är. Men 1612 sköflades och uppbrändes begge städerna af Danskarne, då de fleste inbyggarne flyttade till fränder och vänner på längre eller närmare håll; flera till Sköfde, som synes sedan föranlåtit Phrygii befordran till Götheborg. I det nya Götheborgs privilegier af 1619 yttras, att begge städernas borgerskap skulle sammanflytta i en stad och denna heta Götheborg. Till embetsbroder i Tyska kyrkan fick Phr. Vilh. Longimanus Kleinschmidt från Lübeck, som ankom 1623, blef prestvigd i Skara 1624, men Phrygii efterträdande Superintendenter ombetroddes att ordinera K—dts efterträdare. En svensk skola utlofvades af K. Maj:t 1624, men kom ej till stånd i Phr. tid. Man vet ej, hvilka som utgjort Assessorer i hans Capitel. Troligen Tyska pastorn och granskapets kyrkoherdar. Som Tyskarne deremot 1625 fingo skola och publik lärare (en Burmeister), finner man lätt, att utländningarne utgjorde flertalet af förmögna borgare.

Då Phr. en gång spatserade utåt landsvägen utom sin nya stad (troligare än Sköfde), mötte han en ridande herre, som frågade hvem han var. Phr. svarade: Jag heter Magister Sylvester, Mäster för alla prester (i Superintendentien: må väl tillaggts). Den frågande anmärkte: det var ett långt namn, jag heter blott: Gustaf Adolph (troligare än: Carl), Kung i Sverige. Den sjelfkäre presten blygdes härvid så, att han ej endast strax begaf sig undan, utan var borta vid

---

*) Tvifvelsutan någon af de landsförviste Arminianer, som 1622 spridde sig äfven till Holstein. Dordrechtska mötets intolerans verkade mycket till Götheborgs uppkomst, jemte K. Carl IX:s inclination för reformerta läran och Gustaf II Adolphs tolerans.

**) Då Er. Cederbourg författade sin 1739 tryckta Götheborgs beskrifning, fick han af Cancellisten G. de Silentz Phrygii predikan, som hölls vid invigningen, i original.

stadsinbyggarnes underdåniga lyckönskan. Men vid gudstjensten, som snart inföll, kunde han ej absentera sig. Konungen skall då i en biljett, lemnad då Fader Vår var läset, gifvit denne Mästare ett ämne att predika öfver. Han lydde och det lyckades så väl, att Konungen vid gudstjenstens slut sade: "ert namn är Magister Sylvester, Mäster för alla prester. J ären det ock." Phr., glad öfver den oväntade utgången utbad sig att få nåden predika för Konungen efter vederbörlig beredelse. Det medgafs. Bruket var att, äfven då predikan var skrifven, uppläsa den ur minnet. Phr. kom af sig. Konungen anmärkte: det gick bättre förra gången. Huru var det i dag? Phr. svarade: E. K. Maj:t! Sist predikade Guds ande, men nu var det jag. Konungen bad den förödmjukade dock gifva sig tillfreds.

Phr. räknas med skäl bland sin tids utmärktaste författare. Förteckningen på dess tryckta arbeten upptager i Archiv. Smol. af Gahm 24 nummer på 14 qvartsidor. Åtskilligt är der tillagdt till det Stiernman i Bibl. Sviogoth. och Schefferus i Svec. literata kunnat uppgifva. Hans latinska skaldestycken värderades högt. Att han versifierade med utmärkt lätthet, kan man dömma blott af denna början af ett poem öfver Drottning Gunilla:

Sol Gunilla, tui generis fax, æmula nymphis,
Quas mare, quas tellus, quas habet aula Jovis.
— — — — — — —
Carpere nunc tibi*) fas est mollia si qua per hortum
Lilia funereis usibus apta virent.
Carpe verecundo ridentia gramina vultu,
Confice nunc tenera regia serta manu.

Det exemplar, han synes lemnat i kungliga händer och som sedan tillhört Drottn. Hedvig Elis. Charlotta, förvaras nu på Löberöd. Han utgaf förut 1602 i Rostock en Centuria af Disticher, tillegnade sin lärjunge Välborne Per Nilsson af Säby, "för att lifva honom till dygd och goda seder", då han studerade i Wittemberg. I Lübeck utgaf han en minnesskrift öfver Svärföräldrarne, Bisk. P. B. Oelander och och Fru Magdalena 1608. I Stockholm trycktes hans "brudpredikan" vid Isak Rothovii och Anna Eriksdotters vigsel i Nyköping 1605; likaledes hans Gratulation till Hert. Johan, vid Hertigdömets mottagande 1608. Likpredikan öfver Margareta Tyresdotter, tryckt i Linköp. 1608 och öfver Magdalena Rosengren s. å. äro begge okända för Stiernman. Likpred. öfver Ulf Schneckenborg är utg. i Sthm 1610. Valet-

*) Pallas.

predikan i Linköping 1610 utkom i Sthm 1613. I Sthm 1612 utgafs Dialogus nuptialis &c. vid Hertig Johans förmälning med Hertiginnan Elisabeth "inter turbas comitiales." Likpred., öfver Andr. Ekeblad, hållen 1611, utkom 1613 i Sthm. (Var en broder till skalden Christopher Johansson Ekeblad, stupade genom ett fall från hästen i Danska fejden). Bröllopspredikan öfver Joach. Wickmann i Mariestad och Brita Larsdotter, utkom i Sthm 1615. Sex predikningar på Christi förklaringsdag, hållne i S. Helena kyrka i Sködvij 1610—15, utgåfvos 1615, tillegnade Hert. Johan. År 1617 utkom i Sthm likpred. öfver Erik Ribbing, R.R., Lagman i Småland, hållen 1613. Coronarium Gustavo Adolpho an. 1617 oblatum, utkom i Sthm. Likpred. öfver Nils Liljeöök, tr. i Sthm 1619, ej nämnd i Schefferi Svec. literata. Oratio præfatoria till Petri Nigri ähro-predikning öfver K. Gustaf I, hållen 1560, som Phr. utgaf 1620 med noter och epitaphier. Likaledes utgaf han Agon Regius eller K. Johan III:s dödskamp; besmyckad med threnodia dramatica och Drottn. Gunilæ epitaphiis ("restauratore et auctore S. J. Phrygio"). Utkom i Sthm 1620. Oratio encomiastica om Hert. Johans dygderika lefverne och högtpriseliga mandomsverk, utkom 1618. Ähra skyldig lijktienst öfver Hertigen och hans Hertiginna ("una cum epicediis ac processu exequiali ab arce Vadstenensi ad templum cathedrale Lincop. ubi funus Ducis deportatur"). Utkom 1620. Likpredikan öfver Elisabeth, Hertiginna af Brunsvik, hållen 1619, utg. i Sthm 1620. Samma år utgaf han M. Johannis Coleri judicium de ebrietate, öfversatt af Erik Ribbing, i förbättrad upplaga. Han har ock utgifvit Hertig Magnus till Östergöthland: "afskedh ifrå thenna timmeliga skröpligheten." Hans likpredikan öfver Hertig Carl Philip 1622 är, enligt Gahm, omissa a Cel. Scheffero et "*plagiario*" Stiernmanno.

Phr. hade sändt sitt *opus poeticum*, frukten af 20 års tjenst hos sångmöerna, för att tryckas i Frankfurt am Main eller Wittemberg; men ej ens *non-plagiarius* Gahm hade fått något vidare besked om detta "opus sane auro cedroque dignum." Om Phrygii *Methodus concionatoria* visste han ej heller mer än hvad som af Phrygii yttrande kunnat inhemtas; fruktade dock att detta arbete frättes af mått och mal. "O tristia fata!" Man kan ej neka Phr. ett utmärkt rum bland samtida skalder i latinsk rustning. Och vi få tillerkänna honom mer än lätt versification. Han yttrar om K. Gustaf II Adolph såsom en återfödd Gustaf I:

Svecicus hic Phoenix surgat redivivus, et illud
præstet ubique Gothis,
Iste quod Herculeo subjectis præstitit olim
robore, mente, manu.

Christiern Tyrann inför han talande:

Quidquid tentabam, quidquid meditabar, et ore
Quidquid conabar dicere *sanguis* erat.

Han skref ock svensk vers, men man ser der en snäll dansmästare i dalkarlsskor. Gahm anför ett prof, hvaraf han slutar till mannens värde i jemnförelse till sina samtida.

I Consistorium i Götheborg finnes en kopparplåt, skänkt af Borgmästaren N. Kellander i Jönköping, föreställande S. Phrygii "mycket allvarsamma utseende", aftagit i hans 51 år, med verserna:

In terris faciem talem dedit arbitu ævi
Sylvestro Phrygio,
Clarius in coelis mox transformabit eandem
Ritibus angelicis.

Äfven är det ofvannämnda vapnet der utstucket samt hans symbolum med initialerne:

*S*alvator *J*ugiter *P*erseveranti *C*oronam.
(Sylv. Joh. Phrygius Concionator (?))

I äktenskap hade Phr. "flera barn", enligt Gahms uppgift. En son *Johannes* lär dött ung. *Petrus Sylvester Phrygius*, som lär varit den förste Historiar. et Poës. Lectorn vid det 1640 upprättade Gymnasium i Götheborg. Om *Joseph Phrygius* "Landskamrern i Linköping" äro uppgifterne orediga. Han kallas för Superintend. S. J. Phrygii son af Gahm, Archiv. Smol. Tom. IX n. 514. I Clerus Calm. af Löfgren T. I. p. 78 läses: "Lars Wallerius (L.L. O.O. sedan Kyrkoh. i Högsby), 2. g. m. Rebecka Phrygia, enka efter Bokhåll. Joseph Phrygius, hvars fader var Superintendent i Götheborg." I samma verk T. II. p. 485 heter om L. W:ii son Nils Wallerius, Kyrkoh. i Högsby: "gift 1659 med sin stjufmoders broder, Landskamreraren i Linköping Joseph Bengtsson Phrygii dotter Christina Phrygia."

I Album Amicorum Axelii Oxenstierna, som nu förvaras i Strengnäs Gymnasii Bibliothek, finner man ock namnet Sylv. Phrygius Svecus. Hans namnteckning ses å planchen till De la Gard. Arch. X D. taget ur Glandii Album, anförd l. c. p. 227, der han kallar sig Gymnasii Rector Lincop. 1604.

Skrifter: Se ofvan, jemfördt med Schefferi Svec. liter. och Stiernmans Bibl. Sviogoth.

(Källor: Archiv. Smol. T. IX. msept. — Bexellernas Götheborgs Stifts Historia. — Löfgrens Cler. Calmar. — De la Gard. Arch. — Cederbourgs Beskrifn. öfver Götheborg. — Götheborgs Magazin 1766 n. 47.) — N.

PILO, CARL GUSTAF.

Föddes i Runtuna socken i Södermanland den 19 Mars 1712 enligt Wennbergs nedan citerade tal, men tvenne anteckningar i Gahmska Saml. hafva d. 6 Mars 1713. Fadren *Olof Pilo*, elev af den berömde Sylvius, var en ganska duglig målare, men hade af sin konst skördat så ringa fördelar, att han afrådde sonen från att beträda samma bana, och i stället tillstyrkte honom att på skrifvare-vägen söka sin fortkomst. Modren hette *Beata Sahlstedt.* Gossen sattes i Nyköpings skola, der han gjorde små framsteg i lärdom, men så mycket mera öfvade sin medfödda böjelse för måleri. Hans första arbete var K. Carl XII:s porträtt, måladt med de minst dyra färger på karduspapper. Flera sådana, i hemlighet förfärdigade och sålda för några styfver stycket, inbragte en liten summa, hvarmed han kunde skaffa sig ett litet förlag af blyertspennor, färger, penslar och bättre papper. När fadren slutligen fann, att sonens böjelse var allt för afgjord, började han att sjelf gifva honom undervisning. Ganska ung lemnade han 1723 föräldrahuset och begaf sig till Stockholm, der han inskrefs i målare-lära och efter genomgångna läroår blef gesäll hos Målaren Crisman, hvars verkstad då var den anseddaste i hufvudstaden. Under sin lärotid hade han äfven begagnat undervisningen vid den nya, i Stockholm inrättade, Målare-Akademien. År 1734 lemnade han hufvudstaden och reste till Wien, samt återkom efter två år, sedan han genomrest en god del af Tyskland. Som han inga penningar egde, kunde han ej öppna egen målareverkstad, hvarföre han 1737 ånyo lemnade Stockholm och reste till Skåne. I denna provins vann han stort förtroende, fick inträde i de förnämsta hus och målade flera porträtter, bland hvilka en stor tafla i olja, föreställande Enkegrefvinnan Lewenhaupt med sina fyra sonbarn. Hans vistande i Skåne var ganska angenämt, men lusten att se främmande länder dref honom att resa vidare; men han kom icke längre än till Köpenhamn, dit han 1741 ankom och hvarest så fördelaktiga anbud gjordes honom, att han öfver 30 år der stadnade och troligen till döddagar blifvit en prydnad för Danmarks hufvudstad, om icke oväntade händelser förmått honom att vid 60 års ålder lemna detta land.

Pilo blef till en början genom Professorns vid Cadett-corpsen Almers åtgärd antagen att undervisa Cadetterne i ritkonsten. Snart känd af Grefve Danneschöld erhöll han permission från denna syssla, och fick använda sin ledighet att copiera och studera de ypperliga målningar, som denne herre egde. För hofvets räkning fick han äfven, förmodligen genom sin gynnare, beställningar, och då Danska Målare- Bildhuggare- och Byggnings-Akademien, som hittills varit obetydlig, erhöll nya privilegier och utvidgades, antogs P. till Professor (1748). Han hade ock förut uppgifvit ett project till Akademiens förbättring, på sätt som nu verkställdes. Efter några år utnämdes han till Directeur för samma Akademi.

Efter Struensees fall 1771 gjordes ett förslag att till Commendantshus inrätta Charlottenborgs slott, som Akademien hittills innehaft. Pilo motarbetade denna plan med den framgång, att slottet för evärdeliga tider tillerkändes Akademien. En betydande man, som gjort sig hopp om att få inflytta i slottet, blef härigenom P:s fiende, och troligen orsaken till hans afgång ur Danska tjensten, så vida icke äfven afundsjukan, att i spetsen för Akademien ha en utlänning, äfven i sin mån var en bidragande orsak härtill. Visst är, att man knappt kan tänka sig ett lumpnare sätt, att afskeda en man, hvars förtjenster voro erkända. Pilo hade nemligen vid K. Gustaf III:s kröning fått Wasa-Orden och begärde, såsom Dansk undersåte, tillstånd att emottaga densamma, hvilket beviljades och dubbningen verkställdes af Svenska ministern, i närvaro af hela Danska conseljen. Någon tid derefter fick han befallning att lemna afskrift af riddare-eden och att inom 24 timmar resa till Holstein för att måla Prinsen af Hessen med dess familj. Då det var bekant, att denne skulle resa till Norrige, så var befallningen att anse som en slags förvisning, hvarföre P. nekade att lyda densamma. Han ansåg sig böra begära sitt afsked, som beviljades, men mot förmodan med årlig pension af 300 Rdr, hvarjemte han erhöll offentlig afskedsaudiens hos Kongl. familjen, då han emottogs med all nåd. Det enda prof af ogunst han rönte var, att en nog kort tid förelades honom, inom hvilken han borde lemna landet. I en inlaga till K. Gustaf af d. 21 Juli 1774 säger han sjelf: "Man trodde att en belöning icke kunde finna rum utan förtjenst, och man fant mig icke kunna äga någon annan i anseende till Sverige än att hysa ett Svenskt hjerta i Dansk tjenst, hvilket jag gerna vidgår; men man sträckte tanckan om denna tillgif-

venhet så långt, att man ansåg mig farlig för framtiden. och äfven straffvärd för det framfarna.... Under prætext af Riddare-Ed, hvilken jag gjort E. K. M., blef jag i hast skild vid en syssla, hvarvid jag nu slutligen hade 1000 danska Rdrs inkomst, och förvist Danmark inom kort förelagd tid. Jag befant mig således straffad på det hårdaste sätt, utan att man sade mig att jag var brottslig till något, brödlös vid några 60 åhr, samt min lilla förmögenhet i det mästa förstörd genom en forcerad försäljning."

Han flyttade nu öfver till sitt fäderneslaud, bosatte sig tills vidare i Helsingborg och begaf sig till Stockholm, der han af Konungen mottogs på det nådigaste sätt. Han inlade en ansökan om pension, som äfven beviljades, men efter nog långvarigt dröjsmål, först den 19 Dec. 1774, till ett belopp af 2000 dal. s:mt, att räkna från Mars månad s. å. Han hade dock i Mars 1773 erhållit en lika stor summa. Under tiden hade han 1775 blifvit kallad till Ledamot af Målare- och Bildhuggare-Akademien. Han nedsatte sig i Nyköping, der han i stillhet sysselsatte sig med sin konst till 1777, då Konungen under sin resa till södra provinserna gjorde besök hos konstnären. Konungen var en allt-för varm beskyddare af de sköna konsterna för att tillåta, att en så utmärkt talang längre gömdes i en landsort, hvarföre han befallte honom rita ett utkast till en tafla öfver Konungens kröning. Sedan detta blifvit till H. Maj:t öfverlemnadt, gjordes contract om arbetet, som 1782 började, sedan P. flyttat till Stockholm. Ett annat prof på erkännandet af hans förtjenst hade han 1778 emottagit, då han valdes till Akademiens Directeur och i denna egenskap erhöll styrelsen af Akademiens undervisningsverk. I 12 år förestod han detta embete.

"Pilos manér var storartadt i det hela, i delarne af sammansättningen röjdes lifligbet och värma, och genom mycket arbetande blef han slutligen en god tecknare. Han satte mycket värde på det goda och användbara af antiken, fordrade natur och sanning i alla delar; hans draperier voro rika och fylliga, snarare för tunga än för lätta" (Boye). En, i allmänhet icke blid, konstdomare har, i anledning af 1841 års stora konstexposition, der sex af Pilos taflor voro exponerade, tilldelat honom de amplaste loford. Om de exponerade arbetena säges att de "skulle i hvilket som helst af Europas ryktbara gallerier fästa och fängsla uppmärksamheten. I färgens poesi låg egentligen P:s mästerskap, ehuru han i ingen af de egenskaper, som utgöra konstnärn, stod

egentligen lågt. Bland hans stora förtjenster synes den, nog sällsynta, hafva varit, att han kände sin förmåga och icke vågade sig in på ett fält, der han ej var säker att lyckas. Derom vittna, bland mycket annat, valet af hans högre ämnen och sättet att behandla dem. Djerfhet, tragisk styrka och djuphet torde man få antaga ej lågo inom hans sfer. De tyckas oförenliga med den smältande harmonien i hans färgton, rundningen och behaget af hans ofta obestämda former; troligen har han derföre ej vågat måla Kain fullt. Med en af dessa sköna skuggor han egde i sitt våld, höljde han dennes anlete och ställde det så, att uttrycket mera skulle anas än bestämdt uppfattas; dock beräknade han skuggans makt och att den skulle ge hemskhetens stämpel åt en figur, den han ej trodde sig om att förläna all den gräsliga energi situationen fordrade. Så torde han ock känt behofvet att medelst färgspelets och ljusdunklets tillhjelp dölja en mindre säker teckning och derföre äro hans conturer så ofta svåra att noga följa. Derföre ock, kanhända, insvepte han alla sina taflor i denna genomskinliga ljushinna — om jag så får uttrycka mig — som ger dem ett så magiskt tycke, ehuru den strängare kritiken ej torde kunna godkänna den. Carnationen i Abels kropp är bland det yppersta och har ett tycke af Rubens, när denne ej dessmer använder sina blå teinter. Förkortningen i samma figur är bland de saker till och med hvarje profan, som ville anses veta något om Expositionen, måste lära sig utantill. Abels hufvud är ädelt, ställningen med armen till hufvudkudde måhända litet sökt och sirlig. Om grupperingen i "Abel och Kain" af skäl, som till en del ligga i ämnets natur, är ungefärligen ingen, så är den så mycket talangfullare utförd i "La Charité Romaine." Det är en innerlig känsla i denna tafla; men figurerna hafva mera behag än djup i uttrycket. № 89, ett gubbhufvud, skulle man tro vara ur Rembrandts skola. I färgens behandling är det svårt att hinna längre; likaså att vara obestämdare i teckningen, än hvad denna tafla utvisar. En ypperlig genretafla är "Skomakaren" och visar hvad Pilo var i denna väg. Den naivetet och godlynthet utan all flärd, som ligger i figurernas uttryck, intager på det högsta och behandlingen af denna interiör är hvad den borde blifva under Pilos hand."

Hans förnämsta arbete är naturligtvis den stora kröningstaflan, hvilken han vid 70 års ålder började, men icke hann alldeles fullborda. Densamma uppsattes på Drottningholms slott. En ref. af 1841 års konstexposition har efter

Pilos samtida omnämnt ett rykte, att P. ej fullbordat denna tafla, emedan han hade 2000 dal. s:mt årligen, till dess den blef fullbordad. Om också icke denna summa vore lika med hans 1774 — således flera år innan taflan påtänktes — beviljade pension, hvaraf ett misstag kunnat uppkomma; så tycktes konstnärens höga ålder, då taflan började (70 år) och i följe deraf aftagande krafter, vara ett tillräckligt skäl att en så stor tafla ej fullbordades, utan att egennyttiga afsigter behöfva tilläggas honom. Bland hans öfriga arbeten anses förut nämda "Kain och Abel", samt "La Charité Romaine" för de bästa.

I början af år 1792 hade han ett svårt anfall af stenplågor. Efter denna tid började krafterna märkbart aftaga, lynnet blef tungt och allvarsamt, synen svagare. Sista dagarna af Febr. månad 1794 sjuknade han ånyo, troligen genom förkylning under Akademiens exposition, och afled d. 2 Mars utan plågor.

"Till kroppsbyggnaden var Pilo reslig, af en väl bildad vext, rediga och vackra anletsdrag; utseendet manligt, något alfvarsamt och djupsinningt, men af ett behag, som ökades genom mildheten i dess blick, vänligheten i dess leende." Hans panegyrist, som sålunda beskrifver hans utseende, tillägger honom äfven flera vackra egenskaper. Han var godhjertad, hjelpsam; mild i omdöme och foglig i rättelser, då det gällde yngre kamrater; huld förman och nitisk embetsman. Talade kort men sinnrikt, munter i sällskap och angenäm värd. Misstrodde sin egen färdighet, hvilken öfverdrifna modesti förorsakade en viss långsamhet i arbetssättet.

I sitt gifte med *Charlotta Desmare*, född i Köpenhamn af fransyska föräldrar, hade han inga barn.

(Källor: Dess Minne (af Thure Wennberg). Sthm 1794. — Frey 1841 N:o 8. — Gahms Saml. om Konstnärer på Ups. Bibl. — Boyes Målare-Lexicon.)

PIPER.

Carl Piper, Kongl. Råd och Grefve, har ett verldshistoriskt namn, om också den historiska bilden är "hälften mörk och hälften med ljus färg", likasom "Tidens dubbla hufvud" i vår gamla myth. Många höra till den ordningen af de namn, vi se i vår allmänna historia. Ätten med namnet Piper är mycket förgrenad och, som ofta irringar möta genom att den grefliga och de adliga ätterna förblandas, må vi först lemna en kort genealogisk skiagraphi.

Från Lübeck hade en slägt *Piper* utbredt sig till Lifland och Finland i slutet af 16:e och 17:e seklet. En *Berendt Piper* af denna slägt var Borgmästare i Wiborg; hans äldsta son var *Henrik Berendtsson Piper*, Rysk Translator, Öfverborgmästare i Nyen och Kongl. Svensk Commissarius i Ryssland, adlad 1678, men ej introducerad; g. m. Cathar. Andeflycht, dotter af Svenska General-Commissarien i Vestphalen Carl Andeflycht (Sv. Adelsm. n. 312). Deras son var 1. *Henrik Henriksson Piper*, Ståthållare öfver Ingermanland, död 1704; g. m. 1) Catharina Loos; 2) Hedv. Cronström, Isaksdotter; hade i sednare giftet sonen *Gustaf Abraham Henriksson Piper*, introd. under № 1899 år 1752, se nedanföre, hvars son var *Sten Abraham Piper Gustafsson*, se nedanföre.

Henrik Henrikssons andre son var *Henrik Berendt Henriksson Piper*, Capit. vid Sv. Amiralitetet, äfven engagerad i Holländsk tjenst, g. m. U. C. Graustein, systerdotter af Presid. Frih. Gabr. Stjernerona. Deras söner voro: 1. *Gabriel Magnus Piper* och 2. *Peter Bernhard Piper*, Henrikssöner, som 1776 fingo renovation å gammalt adelskap och introducerades på № 1899. Se nedanföre. *Berendt Piper*, Borgmästare i Viborg, hade ock sonen *Peter Berendtsson Piper*, Tullnär i Viborg, hvars son *Peter Petersson Piper*, född i Viborg 1642, tjente sig upp från gemen både i Holland och Sverige, Major af Åbo läns Cavalleri 1679. Adlad 1684, introd. under № 1058 år 1686. Död 1690 barnlös. Gift med Anna M. Rhebinder. Berendt Pipers, Borgmästarens, tredje son *Carl Berendtsson Piper* blef Kamrer i Krigs-Collegium 1644, gift med Ingrid Carlsdotter, hvars fader Carl Hansson eller Henriksson var Rådman. De hade sonen

1. PIPER, CARL CARLSSON.

Föddes i Stockholm den 29 Juli 1647. Blef faderlös 1650. Modren höll "goda huspræceptorer" tills han, 13 år gammal, kunde 1660 sändas till Upsala med præceptorn Ol. Nezelius, sedermera Biskop i Götheborg (1705, då discipeln var Minister), och stod dessutom under inspection af gamle Doct. M. Brunnerus, som bestämde hans studier. Doctorn hade dylikt förtroende af många föräldrar och samlade i sitt hus och på sin gård de så anförtrodde ynglingarne till lek. Vid dessa tillfällen delade sig desse gerna i två hopar, då der täflades med båll, trissa eller dylikt. Man har anmärkt,

att som Antesignaner dervid framstodo Matth. Steuchius och Carl Piper, hvilka sedan blefvo antesignaner för både kyrkliga och borgliga makterne i fäderneslandet. Pipers studier bestämdes af gubben Brunnerus för Cancelliet. Efter 6 års flitigt förberedande vid Akademien, återkom han till Stockholm 1666, med önskan att i Kongl. Cancelliet intagas. På förord af Olivecrantz blef P. af Riks-Canselleren Gr. M. G. De la Gardie antagen till E. O. Cancellist 1668. Här gjorde han sig snart känd för duglighet och redan 1673 se vi honom såsom Ambassad-Sekreterare åtfölja Riksrådet Gr. G. Oxenstierna och tvenne Lifländske Landtråder på en beskickning till Ryssland *). Beskickningen misstänkte Rysslands vänskap och ett Defensionsverk upprättades på gränsen, dervid Piper blef Sekreterare. Anfall uteblef, som väl skulle stått i förbindelse med det som ej uteblef från Danmark. Under Danska kriget var P. 1676 anställd vid Fält-Cancelliet, sedan, då K. Carl lärt känna hans duglighet, blef han Registrator i Stora Cancelliet 1677. Han blef 1679 Sekr. i Kammar-Collegium och adlad; introducerad 1680 näst efter № 932 von Brömsen, i dåvarande nummerföljd № 904.

Piper blef nu en af dem, som genom utomordentlig arbetsamhet samlade i sin hand under en redbar regent stor makt, i en tid, då makten allt mer gick den äldre adeln ur händerna, mindre van vid ett ihärdigt arbete. Han blef 1689 Cancelli-Råd och Sekreterare af Staten och gifte sig 1690 med *Christina Törnflycht*, dotter af Commerce-Rådet Olof T. samt syster till Riks-Rådet Grefve Olof Törnflycht och Öfverståthållaren Grefve Mich. Törnflycht.

Mycken arbetsförmåga fordrades den tiden för en Stats-Sekreterare, föga mindre än den fordrats förut för Sekreterare i Kammar-Collegium under pågående Reduction. Ty Konungen ålade sig ofta de minsta detaljfrågors afgörande.

---

*) Att verkligen Danmark och Ryssland uppgjort en gemensam anfallsplan, synes af mycket. Den 16 Oct. 1676 skref J. F. Taube, Gouverneur i Ingermanland, till RiksR. General Grefve A. J. De la Gardie, som hade befäl öfver de militära försvarskrafterna, att Svenska Legaterne hört Ryssen helt högmodigt fordra, att Ingermanland och Karelen skulle afstås, annars skall oförtöfvadt infall och blodsutgjutelse följa; ja de ville gripa Legaterne med våld. Och stor brist var på Svenska sidan. De nyskrefne soldaterne hade intet på kroppen att skyla sig med och i Narva var ej en aln kläde att få. Men efter Svenska Konungens bref till Storfursten stodo Ryssarne stilla. (De la Gard. Arch. XVI. Bih. 76). Carl XI insatte nu Defensions-Commissionens Sekreterare i sitt Fält-Cancelli i Skåne. P. hade nog aflaggt goda tirocinier vid Ryska Defensionsverket.

År 1692 om hösten hade K. Maj:t funderingar på att bli spanmålshandlare. I ett af C. Piper contrasigneradt bref d. 9 Nov. förbjudes Kammar-Collegium att sälja lästen under 24 Rdr, men fråga var om ej Konungen borde sjelf trafikera dermed på utrikes ort. Konungens resolutioner finnas nu ofta uppsatta med Pipers hand, ytterst lakoniska, på sjelfva supplikerne, hvilka likväl ofta voro så oskickligt skrifna (t. ex. med 20 rader på första sidan), att föga rum blef till Resolutionen. Derföre bortgingo lätt några bokstäfver, då Konungen satte i lack ett litet signet under namnet. Mer än engång måste raderas, och brefvet blef likväl utlemnadt. "J hafva att ....", hette det, lika då Drotset och den ringaste supplicant var i fråga. Skrapor äro hvassa med besked. Nådiga uttryck gå ock stundom nedanom kunglig värdighet. Det synes vara Pipers fel, att han ej oftare sökt afböja nedskrifning af Konungens första diktioner. Kanske gjorde han det dock ofta och kunde det ej oftare, än som skedde. Om det raska i resolutionerne kan man dömma af följande. År 1689 hade K. Maj:t funnit att soldaternes fötter skafdes af illa gjorda skor. Öfverstarne fingo då sig uppdraget, att låta förfärdiga "rumma och lagom långa skor" af privilegierade skomakare och den sockenskomakare, som efter den dagen understod sig att göra soldatskor, skulle skrifvas till knekt och den knekt, som understod sig göra knektskor, skulle straffas med — gatulopp. Derunder: Carolus Piper*).

Det synes, som P. funnit sig belåten med sin Stats-Sekreterare-post. Ingen befordran följde från 1689 till Konungens död, oaktadt P. var särdeles älskad. Posten var ock indrägtigare, än en Kongl. Rådsplats. Den sednare skildras, en tid derefter: "Ingen lön, inga sportler, öfvermåttan träget arbete, de lefva hvar opp sitt silfver, ingen postdag få de vid lifsstraff försumma och då de ej ha någon tjenst dessutom, äro de af intet anseende." Och teckparinnan, som härmed ville afstyrka sin man, en General-

*) I Palmsköldska Saml. förvaras och i Stockholms Magazin för Maj 1780 är aftryckt ett af C. Piper uppsatt Konung Carl XII:s svar till en Landshöfding rörande en eur, som Konungen gillar mot Capellanen Calisii svagsinta dotter dat. Kungsöhr d. 26 Jan. 1699: ... att med andakt läses Fader Vår och den 51 Davids psalm, hvar gång henne gafs mat och om hon visade sig gensträfvig och ej ville ställa sig gudfruktig samt läsa berörde bön och psalm, låta gifva henne 3 à 4 par spö eller ris, 2 slag af hvardera allvarsamt, upphörande med slagen så snart hon läste bönen.

Gouverneur, att återvända till sin rådsplats, kände att "sportler" vankade på Pipers plats. Grefvinnan S. J. De la Gardie hade med sina svaga krafter sjelf levererat en supplik i Pipers händer, men fått surt svar. En annan gång sände General-Gouverneuren Grefve A. J. De la Gardie från Estland (1694 24 Maj) 150 t:r hafre, deraf till sin hustru 50 och 100 åt CancelliRåd. Piper "för man måste hålla honom till vän, man behöfver honom alltid." Hafren kostade 15 dal. t:an *). Och Grefven var nu ytterst fattig och saknade ofta det nödvändiga. Hafren var dock förgäten 1695. De fattiga makarne De la Gardie sökte så vidt möjligt var, att framdraga de fattiga fränder, Grefvens systerson Måns Stenbock (sedan Fältmarskalk) och Grefvinnans kusin Arvid Horn (sedan Cancelli-president). Grefven hade sistnämde år fått Gr. N. Bjelkes löfte, att A. Horn skulle bli Öfverste-Lieutenant, om Konungen biföllc; men som dertill "fordrades, att man gjorde Piper handen tung" och Grefven nu ej mäktade detta, blef befordran om intet. Detta uttryck lär varit ett ordspråk. Grefve De la Gardies egen son skref till sin fru moder under ett dylikt förhållande: "Jag ville önska att jag kunde göra Piper handen tung och felas intet annat, än att min nådiga mamma det genom sin credit intrigerar, på hvilket jag allsintet tviflar." (De la Gard. Arch. XIII. 129). Nu lär Grefvinnan gripit sig an, fast hon "måste alltid gå i samma klädning, helge- och hvardag" och länge bötat sin natt-tröja, helst mannen ej kunde ge henne en ny.

Piper tog dock ej blott, han gaf ock, väl vetande att "med gåfvor och gengåfvor befästes vänskapen." Kon. Carl XI antecknade i sin almanacha d. 10 Nov. 1696: . . . "förärade Stats-Sekreteraren Carel Piper till K. Maj:t en stor sköldpadda, som var kåmmen medh kjöpmans Sepet Tre Prinsar ifrån Alimatta. Sjölp. är lång . . . och bredh **)." . . Det berättas af Berch, att K. Carl XI på sin sotsäng ångrade, att han ej skyndsammare gjort Pipers lycka, men förklarade sin önskan, att Enkedrottningen och hans son skulle verkställa hvad han icke hunnit. Han måste ock gifva Konungen handen på, att blott för Enkedrottningen och Konungens efterträdare uppenbara hvad Piper kände att han hade haft i sinnet rörande anställning af en och annan embetsman. Så lät Konungen hjelpa sig upp i sängen och omfamnade P., tryckande honom mellan sina armar, som en vän och like, mer än som en undersåte och tjenare.

*) De la Gard. Arch. XIV. 15. **) Anf. st. XVII. Bihang.

Möjligen låg en djupare mening i denna omfamning, som väl borde gälla som utnämning af P. till den unge sonens förtrognaste Minister. Och när man såg P. straxt efter Konungens död föreslå Carl XII:s myndighetsförklaring före den tid testamentet bestämt, månne vi ej få sluta, att någon upptäckt skett, som föranlåtit den döende K. Carl XI till att sjelf önska ett slikt steg och att utse C. Piper till favorit-ministern? Vi veta ej, om Carl XI misstänkte någon förgiftning, men det lär nog vara visst, att så snart de af Reductionen ruinerade sågo hans död viss, de vändt sig till Enkedrottningen med bönfallan att hon under förmyndare-regeringen ville utföra en reaction mot Reductionen, och hade hon troligen så lofvat. Nils Bjelke, hvars hat till reductionen ses i hans brefutdrag i De la Gard. Arch., ansågs såsom den blifvande spiritus rector i Förmyndare-regeringen. Om också Carl XI ej före sin död fruktade återgång af sitt verk samt ej derföre önskade se fästad så nära sin son denne man, hvilken de af reductionen krossade aldrig kunnat förlåta och som således måste se sin hela välfärd bero på reactionens förekommande; så är all anledning att antaga, att den kloke P. ej utan högre statsskäl föreslog, och att pluraliteten af de då makthafvande Ständerna ej eller utan för dem högst tvingande nödvändighet i blinken bifbllo att bryta det kongl. testamentets tydliga bokstaf och lemna envåldet i ett ystert barns händer. Detta skedde den 29 Nov. 1697. Då Piper och Polus fingo sina två Statsråds-stolar jemte thronen vid kröningen, ansågs det inom den högre kretsen betyda, att Rådet skulle upplösas *). Dertill torde de likväl ej dristat uttaga steget och det hade säkerligen ej heller lyckats. Ty äfven om man ville antaga, att aristokratien nu var särdeles blindt förhatad, till och med misstänkt för delaktighet i Konungens död och slottets brand, dervid de välvillige dock anmärkte, att just det rum, som varit angelägnast att tända, i händelse liket bort uppbrännas för att ej kunna noggrannare undersökas, var bland de få rum, som ej bärjades af lågorna, så hade nu redan medlidandet börjat hos mången uttränga afunden och der var var dock hos folket en vördnad för de gamla ätternas namn och ett förtroende för många bland dessa namns arfvingar, som ej uppvägdes af Professors-sonen Polus från Revel och Borgmästar-sonsonen från Revel och Kamrerare-sonen i Stockholm Piper. I dessa tider var det dessutom ännu en slags

*) De la Gard. Arch. VIII. 141.

religiös tro på anornas vigt och värde, och den högre svenska adeln, om ock blifven fattig, hade i det bildade Europa stort anseende.

Stats-Sekreteraren Piper hade emellertid under Hof-Cancelleren J. Bergenhjelms opasslighet fått göra propositionen om Kon. Carl XII:s myndighetsförklaring, viss, efter öfverläggningen i Axel Sparres hus aftonen förut, om så många ja-rop, att det blifvit äfventyrligt att ropa nej för en lätt ihågkommen minoritet. P. vann sitt syfte, och detta var säkerligen ett högre, än det Voltaire antager, hvilket väl kunnat vinnas utan sådant vågspel.

Piper blef snart själen i alla rådslag och uppgafs som allrådande. Sedan han d. 31 Dec. 1697 jemte Polus blifvit Stats-Råd *), upphöjdes han på engång till Friherre och Grefve (№ 46) den 3 Jan. 1698, men syntes ej erna på Riddarhuset nedlägga något arbete, hvarföre han der aldrig tog introduction. Det beklagades af alla tänkande män, att P. nu undanträngde Bengt Oxenstierna, som ännu i den tredje Konung Carls tid fortfor att träda i Axel Oxenstiernas spår såsom en integer och djupsinnig Rådsherre. Derigenom kom Carl att välja ett system, som gjorde hans regering till en kedja af krig. Ministern P., nu 50-årig, syntes lika ifrigt söka kriget som den 15-årige Konungen. Då Carl seglat till Danska kriget 1700 och sprang från flottan ut i vattnet för att desto förr hinna upp på Selands strand, såg man den trogne gubben Grefve P. också i vattnet upp till armarne, jemte Franska Ministern, som här var den hemliga machinisten. Nödvändigt var visst, att P. visade sig ytterst devouerad och väl att någon således hade makt öfver Konungen, som visste hvad styrelse ville säga. Ville Piper hvad som politiskt följde af Franska alliansen eller hade han ej ännu ett politiskt system, öfvertalad eller med andra medel vunnen af Frankrike? Den frågan kunna vi ej besvara. Men ej heller kunna vi frikänna honom från delaktighet i Carls införande i den labyrinth, derur samme P. sedan förgäfves bemödade sig att föra Minotaurens offer. Be-

---

*) I Rådslängden nämnes ej att de sedan särskildt utnämndes till Kongl. Råd. Om så ej var, finner man dock, att, när Kongl. Rådsembetet ej försvann, Stats-Råderne ansågos ock som Kongl. Råder. Piper kallas Excellence redan i början af 1698. Stats-Råd skulle motsvara Stats-Minister i andra länder. Piper tog här Polus till kamrat, ur samma skäl, som Napoleon tog Cambacères och Le Brun — för att ej synas ensam.

synnerligt är att se den kloke mannen utgifva ett intyg *), att han sett den af P. Rudbeck, på Bråvallahed i en åker fundna stenen och läsit en nu väl bekant drömskrift d. 21 Sept. 1700, således förrän C. Wrede ännu ansåg hoppet förloradt om Konungens återvändande från Carlshamn till Stockholm. Rudbeck, en adept i den historiska förfalskningsskolan, hade några dagar före d. 21 Sept. uppvisat för H. Maj:t den beryktade kopparstenen, der C XII och hans vapen, ja gestalt utvisades. För hans fötter låg ett lejon, derhos årtalen 1682. 1701. 1710. Det uttyddes: "Carl XII, född 1682, skall begynna ett stort krig 1701, som ej skall ändas förr än 1710. På öfversta ändan stod Konungen, på nedersta Påfven. Detta allt står dock på stenen, att dömma af det facsimile, som ligger framför oss, på samma sätt som 1788 års krig stod i Mamsell Arvidssons kaffesump. Drömskriften uppger att Kon. Gustaf II Adolf före 1629 drömt om sina och sina efterträdares bedrifter. Afsigten skulle väl vara, att inbilla den fromme Carl, hvad Jungs skrifter sedan inbillade K. Gustaf IV Adolf, eller att Sveriges Konung var af Gud utsedd att ombvälfva verldens öden. År 1700 var Påfven för Carl XII och Svenskarne hvad Napoleon var för Gustaf IV Adolf och rojalisterna i hans tid. De, som vände Carls håg från ett religionskrig — i fruktbara länder — till ett politiskt-patriotiskt krig mot vår ende farlige granne, böra äras, fast utgången blef olycklig.

Kammarherre Carl Wrede skref till sin fader K. Rådet Fabian Wr. den 25 Sept. 1700 från Carlshamn, att hoppet, det Konungen skulle återgå till Stockholm, var nu alldeles förloradt. Stats-Rådet Polus och Stats-Sekreter. Akerhjelm sökte att få Konungen att underteckna expeditioner, men han undvek dem så mycket han förmådde och om ej Piper blandat sig deri, hade de aldrig fått underskrifter. Konungen var villrådig i frågan om alla medel, men bestämd i frågan om ändamålet. Endast Piper kunde skaffa Kammarherren besked i de vigtigaste ärender rörande hofhållningen. Det var nu mycket förtroligt mellan N. Bjelkes gamle vän F. Wrede och gunstlingen Piper. F. Wrede bad P. tala för sonen hos Konungen. P. gjorde unga Grefven alla civilités och Wrede drack hos honom det bästa champagnevin och Vin de Volney, hvarunder P. beklagade, att Konungen ej under denna resan gjorde så mycket afseende på hvad P. tillstyrkte och det oaktadt Grefve P. hade les meil-

*) De la Gard. Arch. XIII. 117.

leurs intentions du monde. Il y a d'autres gens qui ne trouveroient pas leur comte, si on suivoit ses conseils. Dessa nya rådgifvare voro tydligen några bland Generalerne. Och här var nog Pipers råd enstämmigt med Stenbocks *) det bästa, nemligen att gå directe på Ryssen, då Rehnsköld och flera bland Generalerne hellre ville föra krig i rikare provinser. Men d. 16 Oct. kunde Wr. skrifva från Pernau till sin fader, att Konungen, efter flera instanser af Generalerne, beslutat, att först gå Narva till hjelp med hela sin styrka, trygg för Saxen. Emellertid ville P. aflägsna Fransyska Ambassadeuren, förklarande honom, att det vore bättre, att han begåfve sig till Stockholm, der afhandlade ärenderna med Ministrarne och upprepade dessa tillsägelser, oaktadt Konungen tyckte om Ambassadeurens propositioner. Piper sjelf skref till Fab. Wrede, huru otålig Konungen var öfver den släta anstalt som gjordes från Stockholm till armeens subsistance. Piper remonstrerade väl medellösheten, men det heter blott: det måste skaffas, så att han försäkrade sig önska vara långt derifrån. Han blef dock qvar. Han hade två gånger framskjutit om unga Wredes avancement för K. Maj:t, men som det var hans högtärade broder bekant, att trä't faller der intet i första hugget. så ville P. ej försumma vidare tillfälle, helst som han ej heller kunnat märka, att Konungen honom onådigt anhört. Snart dog den unge Grefven. P. syntes då rörd, väntade snart vandra samma väg i anseende till sina krämpor. Han önskade fred (Lais d. 14 Jan. 1701), men utan all utsigt dertill. "Han hade detta året utstått mera äfventyr, förtret och vedervärdigheter, i det han som oftast måst lägga sig emot det att man intet måste skrida till sådane expedienter, som på engång kasta credit och all commerce öfver ända, än på alla de förra 11 åren, han sutit vid expeditionerna hos Öfverheten." Men hvad hjelper? Efter regn kommer solsken. Det var illa, att några före Konungens afresa från Stockholm lofvade honom så många pengar han åstundade, der han till deras förslag täcktes samtycka. Nu visades liten effekt. Det lyckas intet lika hos denne Konungen, som hos dess sal. Herr Fader, att slå stora spikar, att lofva rundt och blifva tillbaka. Redan hade contributions-placater måst utsändas. Och så fick P. snubbor såsom en den der öfver-

*) Piper sökte enighet med Stenbock. Då ett rykte utkommit, beräknadt att söndra dem genom att förvrida ett ord af St., förklarade P. sjelf att han insåg afsigten och bad St. vara obekymrad.

talte Konungen att låta de placaterne utgå. Man finner af flera P:s bref, att han måste ytterst försigtigt gå till väga, om han ville vinna ett bifall hos den unge Konungen. Ofta stod det hårdt, såsom när det gällde att fälla förbön för Grefve Erik Sparre (Axels broder, sedan Fältmarskalk), när denne utan Konungens tillåtelse och permission och afsked engagerat sig i Fransysk tjenst. Och alldeles förgäfves var P:s bemödande att skaffa Aurora Königsmark den audiens han dristat lofva henne. P., till hvilken K. August skrifvit, sökte ärligt bemedla saken mellan K. Carl och K. August, ehuru till begges olycka förgäfves. Piper skref nu den 29 Aug. 1702 ur lägret till Krakau i samma anda som Bengt Oxenstierna: — "Bör dethronisationen fullföljas eller bör man lyssna till fredsförslagen? Dethronisationen tyckes omöjlig med eller utan republikens samtycke. — Det är mot Polackarnes heder och deras ära, att en främmande beslutar om af- och tillsättande af deras Konung. Ett nytt val har för dem vådor, lika fruktansvärda, som ett utländskt krig. Sjelfva dethronisationen synes skadlig för E. Maj:t. ... Sverige bär redan hårdt tyngden af ett krig, som fordrar folk och penningar. ... Försonligheten ligger äfven i en krigares dygder och tillhör den sanna gudsfruktan och K. August ber om en fred, som Sveriges väl fordrar, som E. Maj:ts ära, för att fästa välsignelse vid sina segrar, äfven påkallar. ... Hvad nytta för Sverige, om E. Maj:t i förening med republiken tager skadeersättning af Czaren i länder och städer, hvilka gifvande trygghet i öster skola stärka och runda Sveriges provinser?" — Hade den 20-årige Konungen här hört sina två grånade Ministrars råd, så hade Sverige säkert än i dag varit en af de makter, som utgöra den europeiska Areopagen och K. Carl en af våra stora Konungar.

Bengt Oxenstierna öfverlefde ej länge förkastandet af sitt råd. Piper efterträdde honom som Upsala Akademies Canceller den 29 Aug. 1702 och vi få lemna en sidoblick åt hans uppfyllande af detta kall. För Upsala, heter det i Tillägget till 4:de delen af Gezelii Biogr. Lex., fällde denne gode Herren många goda ord, så länge han var vid sin Konungs sida. Der nämnes att han utverkade rang för Professorerne och ett eget anslag för ett Nosocomium, som likväl först vid slutet af Kon. Fredriks regering blef färdigt. Han gaf anslag till stipendier för fyra studenter i Upsala och åtta djeknar i Linköping. Dessa stipendiarii började redan i Grefvens lifstid åtnjuta ett hederligt understöd, fast Enkegrefvinnan först utfärdade sjelfva gåfvobrefvet, der än-

dring väl gjordes i stipendiariernes antal, men fonden öktes. Att de lärde räknade på den grundligt undervisade Ministern, kan man sluta af H. Spegels bref af d. 25 Nov. 1703 (Handl. rör. Skand. Hist. XVII. p. 322 f.), rörande Kongl. privileg. på sina egna vittra skrifter, som han ernade lägga under pressen. De fria konsterna torde ej så materialistiskt uppskattats af denne "vid expeditionen hos Öfverheten sittande" Gubbe. Man läser C. Pipers namn under Kon. Carls Resolution af d. 24 Nov. 1699 rörande Capellmästare och Musikanter af K. Maj:ts capell i 7 paragrapher. Här skulle vid lön-regleringen ej allenast ses på ålder i tjensten, på det hvar och en så mycket mer måtte vinnlägga sig att förkofra sig i sin konst och vetenskap.

År 1705 blef P. Öfverstemarskalk, dock med vilkor, att ej återvända till Hofvet i Stockholm, der Nicod. Tessin såsom Öfverintendent och Hofmarskalk styrde för affärerna, dertill han som Kammarherre och Hofarchitekt utnämdes af Förmyndareregeringen 1697, under C. Pipers contrasignering. Men som K. Carl brukade säga, att Grefve Pipers qvarter var hans (K. Carls) palats, så var ock billigt att värden i detta qvarter var Öfverstemarskalk. Tvenne gånger besökte Grefvinnan Piper sin man och hade på hvardera resan en af sina systrar med sig. Och de fingo straxt Generaler till friare och Konungar voro bröllopsgäster. Inga Törnflycht gaf sin hand åt General-Lieut. Arv. Horn och Anna Mar. T. sin åt General-Majoren J. A. Meyerfelt. "Hvem skulle ock icke hafva önskat komma i svågerskap med Grefve Piper?" utropar Berch, utan att ändå något upplysa om svägerskorna.

Nu var Pipers mest lysande period. Och den främsta äran var ej att K. Carl och K. Stanislaus voro hans gäster, utan att han sökte så länge möjligt var, att förmå "Jernhufvudet" att följa en svensk politik. Mot det högmodiga försöket att

"med svärdet plocka stiernor ner
och, gudasként ge bort dem genast",

som statsvisheten och patriotismen måste anse både oklokt och oädelt, arbetade P. ärligt i rådslaget, men, då han ej segrat, var han en trogen verkställare af det ogillade Konungabeslutet och satt, som det syntes, förnöjd vid Kon. Carls sida jemte Prinsen af Würtemberg — incognito — för att åskåda Stanislai kröning. Och när Carl 1706 nalkades Schlesiens gränser för att föra vapen in på Tysklands jord och det bildade Europa, som dittills förgudat de Slaviska hordernas besegrare, häpnade för en ny Attila, skref

P. sitt afstyrkande råd, visande det ovisa uti, att, under det Ryska vapnen öfverallt voro segrande vid våra östra gränsor, väcka nya fiender och bland dessa Tyska riket och sjömakterna mot oss, lemnande Ryssen tid att befästa sig vid vårt haf, samt tillstyrkte att använda våra krafter allenast till skyddande af den nya Konungen i Polen och imponerande på dess annalkande riksdag; men Rehnskölds råd att infalla i Saxen vann den äfventyrälskande riddarkonungens gehör. Och Carls olycksstjerna var uppgången. Marlborough kom till Kon. Carl i Saxen och Carl öfvergaf det Franska partiet, han tillhört, alltsedan han befallte med ynglingens öfvermod den under nära 50 år i Konungens Rådkammare dittills med aktning hörde B. Oxenstierna att tiga. Och man fann nu, att Piper ändrat system tillika med Konungen. Kort var vägen till misstankan, att P. ändrade sin tanke först. Och — försäkrar Voltaire — hela Europa trodde, och Czar Peter talte högljudt om, att P. härvid svigtat för frestelsen, som säkerligen voro svårare, än de, för hvilka han misstänktes ha varit svag i Carl XI:s tid. Man läste i Petersburgska Anmärkn. för år 1733 s. 102, 103, att en tid förut blef en silfverservis af 25,000 Rdr värde med Holländskt pass skickad från Paris till Tyskland, som var bestämd åt P. för det att han skulle fortfara att leda sin Konung efter Frankrikes önskan. Men England ville ha Carl att taga sitt parti. Och, hette det, för att förmå Piper att dertill förmå Konungen, var Marlborough instruerad af Drottn. Anna med gällande skäl, bestående i 100,000 pund sterling, att vederlägga Frankrikes glänsande resoner; men, upprepades, M. hade ej behöft mer än 50,000 pund, för att öfverbevisa P. om Englands bättre skäl. De öfrige 50.000 skulle M. behållit eller fått behålla i lön för sin skicklighet att öfvertyga med blott hälften af hvad Drottningen anslagit. (Se Berchs Skådepenn. 3 Fl. s. 130). I Nachlese verschiedener Anmerkungen zu des Herrn von Adlerfeldt Geschichte K. Carls des XII von Schweden p. 486 yttras, att blott så mycket var säkert häraf, att P. fått en medelmåttig skänk från Kejsaren, genom Grefve von Wratislaw, men ej af Hertigen af Marlborough. Sägen upprepas dock, huru P. fått mutor af Hertig M., men blott 25,000 pund. I tyska öfversättningen af Voltaires historia öfver Carl XII hade influtit, att Svenska Gesandten i Haag hade begärt pass för en silfverservis från Paris, värd 20,000 Rdr, om hvilken gissades, att den var bestämd såsom ofvan angifves. Doct. Nordberg försäkrar, att han under Grefve Pipers sjukdom

1712 i Moskau bragt detta för Grefven i biktstolen, men att Grefven svarat, att det vore dikt. Så mycket tillstod han dock, att Hertigen hade gifvit Grefvinnan P. en diamantring värd 2000 Rdr. Berch yttrar: Isynnerhet har P. bedyrat, att han icke fått några engelska mutor, äfvensom att Franska Ambassad. Besenvals insinuationer varit fruktlösa. Om man ock ej får af detta allt sluta, att Gr. P. ej så gerna lät Konungar och Hertigar "göra sig handen tung", som fattiga officerare, så ser man dock, att sqvallret ej visste någonting säkert *).

Om också Piper ej står ren från skuggan att ha låtit begåfva sig med utländningens guld, så följer deraf ej, att han handlat mot sin öfvertygelse **). Han skref vanligtvis de råd, som Svenska intresset fordrade, och som skulle läsas och erkännas såsom patriotiska af hans landsmän; men han satt dock qvar som Konungens sängkammarråd, oaktadt hans råd i de vigtigaste målen nästan aldrig — enligt hans

*) Bruzelius yttrar sig i Sveriges historia för Ungdom sid. 497: "Så stodo sakerna (1706) med Ryssland, då fred slöts med K. August. Frankrike sökte genom sitt sändebud (Berseval) medla fred mellan Sverige och Ryssland, på Czarens begäran. Men Engelska Ministern (Marlborough) hade skänkt Grefvinnan Piper en ring af 2000 Rdr värde, derigenom vunnit Piper på sin sida och hindrade således Konungen från all gemenskap med Frankrike." Lundblad uttrycker sig i Carl XII:s historia: "Ryktet spridde sig, att Englands guld verkat på Grefve Pipers sinnelag; men detta är lika ogrundadt som mycket annat till nackdel för hans namn. Grefvinnan P. erhöll ett diamantsmycke af 2000 Rdr värde, en present, hvars emottagande endast illviljan kunde misstyda." Men en slik "illvilja" torde så länge svensk ärlighet finns till, komma att som en historiens rättfärdighet följa alla Ministrar, som taga utländska gåfvor för sina politiska tillgöranden. Ty äran har dervid blott ett svar, hedningens, som yttrade: antingen är det du önskar fördelaktigt för mitt fädernesland eller ej. I förra fallet behöfs ej din gåfva; i sednare fallet har ej din herre nog guld. Att låta utländningen löna sig för fosterländska steg, ser åtminstone misstänkligt ut. Och man bör som christen undfly ej blott hvad ondt är, utan ock hvad ondt synes. 2000 Rdr voro då en betydligare summa än nu. Det var ju $1\frac{1}{15}$:del af hvad man sedan begärde för Piper sjelf och som fanns för högt för hans lösen.

**) I Büschings Magazin VIII. s. 478 står, att K. Carl medgaf P. att mottaga de Engelska 100,000 pund Sterl. En Ryttmästare uppgifves som sagesman. Lagerbring yttrar: "Om så är, kunde väl Grefve P. aldrig lättare förvärfva en så ansenlig summa; ty man kan vara förvissad, att Konungen aldrig var sinnad att blanda sig i detta kriget." (Spanska Successions). Lagerbring anser saken "ganska ovisst." Till det ovissa torde ock få räknas, hvarföre de gissade gåfvorna skulle egentligen gifvits.

eget påstående — följdes. Då Marlborough synes vändt Carls håg åter mot Ryssland, — en tanke, som i grunden var Pipers och hvartill han ej, som man anmärkt, behöfde köpas — blef frågan om säkraste vägen till denne fiende. Piper tillstyrkte den klokaste, nemligen först till Finska viken, Lagercrona och andra utan snilleblick skildrade ett triumftåg till Moskau, som anslog Carls sinne för det sagolika. Under det Rehnsköld, för att enligt vanan mena tvertom i anseende till Piper, "jakade till alla ytterligheter eller bidrog att bilda dem" — Lundblads ord — utsade P., hvad klokheten böd, hvad Sveriges väl fordrade. I sin trohet för densamma — vi anföra åter Lundblads ord — i sitt nit för Carls ofördunklade ära, besvor han honom, att ej sätta kronan på spel. Men Monarchens envishet är så stor, voro Pipers ord, att den aldrig böjes utan genom olyckan och då faller verket af sig sjelft. Man öfvergick Dniepern. Pipers hat till Rehnsköld blef förstärkt, men deraf ingenting bättre. Utsigterne förmörkades. R. nalkades nu P. såsom han försäkrade Gyllenkrok, "för att få honom att gifva Konungen helsosamma råd; men, hette det, P. var en underlig man; när jag kommit till honom och rört i detta ämne, har han gifvit mig svaret: den djefvul, som tillförene rådt, kan råda härefter." Till Lewenhaupt yttrade Piper: "Jag har gjort alla möjliga föreställningar; jag kan icke mer göra, än efterkomma min Herres vilja och låta sakerna gå som de kunna." Till Gyllenkrok, som kom som medlare från Rehnsköld, voro hans ord: "det är att beklaga att det är så långt kommet, att jag och Fältmarskalken skola tala vid hvarandra genom tredje man. Till missförståndet oss emellan är ingen annan orsak, än att, när jag ber Fältmarskalken se sig för och icke färdas så öfverdådigt fram, som vi göra, så le H. Maj:t och Fältmarskalken åt mig och traktera mig en ridicul. Jag har länge sagt, att det skulle komma, att Konungen ej sjelf visste, hvarthän han skulle taga vägen, emedan han ingen dessein förut fattat." I den conclav, som nu Konungen höll med de förnämste, yttrade sig P. allvarligt mot ett längre inträngande i ett obekant land, åtminstone under dåvarande ställning, slutande: "Svenska soldaten, som väl hittills fäktat med ojemnförligt mod, kunde lätt, i hopplösheten att någonsin mer få återse det k. fäderneslandet, bli bragt till ett missnöje och en nedslagenhet, som gemenligen äro nederlagets säkra förebud. Hvilka voro då resultaterna af alla de hjeltedåd, Konungen hittills utfört? Hvad blefve då fosterlandets

öden och olyckor?" Och nu syntes Rehnsköld likväl bli glad, att Pipers råd förkastades och föreslog sjelf den oduglige favoriten Lagercrona att aftåga för att bereda väg till Severien. Och samme Rehnsköld tog 12,000 dlr samt ur krigskassan och lät soldaterne tigga sig fram till sina hem, sedan en kula ur ett litet gevär dödat Kon. Carl vid 500 steg från Fredrikshalls fästningskanoner. Jemte honom står alltid Pipers minne i ljus.

P. skref vid denna tid till sin hustru: "Det nuvarande fälttåget är så miserabelt, så besvärligt, att det öfvergår all mensklig beskrifning. Gerna skulle jag meddela dig alla omständigheter, men hvarken conjuncturen eller osäkerheten tillåta något sådant." Ännu utanför Pultava afstyrker P., understödd af Mazeppa, ja af hela hären utom Rehnsköld, att låta uppehålla sig för den lumpna fästningens skull. P. måste nu, efter slagets olyckliga utgång, ge sig sjelf fången på Pultavas fästning, för att undgå att nedhuggas af vilda Kosacker.

Ennes anser sannolikt, att P. rådt Konungen till dess tåg genom Ukrain. Vi tro att, om också så vore, det rådet likväl ej bestämdt Konungen till detta, som det synes, sjelftänkta steg, men finna sannolikare, att P. med många ord afstyrkt. Det var P:s olycka, att han ej var en stor man och Sveriges och K. Carls olycka, att en person, som ej var det, kommit på hans plats, ehuru han utan tvifvel var en ganska klok man. Han insåg det rätta, han sade det, synes till och med angelägen att bli känd såsom den der talade mot allt som skedde och ej var bra, men för att ha gjort sig förtjent af den store statsmannens odödlighet, hade han väl heldre bort våga lifvet — det hade dock ej kommit i fråga — hellre genom att nedlägga sitt embete och återgå som privatman till Sverige, än jemt råda och behandlas "en ridicule." Vi förebrå honom förnämligast hvad Geijer förebrått C. Lagerbring. Hvarföre misströsta om det moraliska modets makt? Hvem vet, om Carl ej tagit saken allvarligt, den stund den kloke gubben, som dock så länge varit hans faders och hans egen rådgifvare, ej längre följt Konungen som dess skugga, väl knotat men ändå följt? Hvem vet om sjelfve Rehnsköld ej skulle insett Generalitetets behof af den gamle ministern, i den stund, han hotat att öfverge dem? Försöket hade han åtminstone varit skyldig sitt fädernesland, sin Konung och sig sjelf. Han höll sig således alltjemt uppe, som rådgifvare, det är sant, men fäderneslandets sol gick ner i blod.

Och för sitt begär "att följa med", så vanligt hos ministrar af mindre storleken, blef han sjelf ett offer — gemensamt med Rehnsköld. Men de förstoras af olyckan. Begge infördes som fångar den 22 Dec. 1709 under sju triumfbågar i Moskau. Då Czaren i Oct. 1710 ville utvexla dem mot fångna generaler och de i sådan afsigt sändts till Petersburg, vägrade de sjelfve att låta utvexla sig, fruktande att Ryssland kunde ha gagn och Sverige skada utaf att dessa erfarne generaler nu återkommo till Ryska hären, hvarföre de återfördes till Moskau. Följande året hade de nära blifvit dräpne på en befallning af Czaren, sannolikt gifven under samma öfverlastade sinnesskick, hvarunder han lät döda sin son; men de räddades af Menzikoff. De tillbragte dock några veckor i stundlig ovisshet om lifvet, bortförda i byar utom staden, der verkställandet af dödsdom skulle kräfva någon tid.

Under sin fångenskap framstår P. ej blott som en klok man, sådan vi sett honom vid Svenska Konungarnes sida, utan som en ädel man med drag af storhet. Ett dylikt nämde vi nyss. Han var mer oförfärad inför sin tyrann, än han varit inför sin Konung. Då en dag Czar Peter fått ett bref från Kon. Carl, skrifvet med von Müllerns hand med skarpa ordalag, yttrade Czaren, att von M. skulle hängas, då Piper inföll: "i Sverige plägar man aldrig flå björnen, förrän man skjutit honom." P. var under en hårdare behandling än den de öfrige fångarne ledo, den verksammaste för de öfriges bästa. Han understödde dem ej blott med penningar, utan förde en så vidlyftig correspondence med K. Carl och Ryska Regeringen samt Regeringen och Collegier i Sverige, utom med de på så många olika håll i Ryssland förströdde officerarne, att registraturet deröfver, jemte Rehnskölds bref i samma ärende, uppgick under 1703—15 till mer än 200 sexterner. Som Sekreterare användes härvid en kusins son Fänriken Gustaf Abraham Piper — hvarom nedanför —, som renskref 1714 med flit och noggrannhet Grefve Pipers svenska öfversättning af Bönerne i Joh. Arndts Sanna Christendom, ett arbete, som Berch uppgifver att Enkegrefvinnan sedan lät af trycket utkomma och till lågt pris försälja, möjligen den Paradis lustgård, som utkom i Stockholm 1731. Äfven i fångenskap kunde fränden G. A. Piper blott genom att "tråka med mycken oförtrutenhet sig igenom, omsider vinna Grefve P:s ynnest och tycke, oaktadt han var en ganska noga och drifvande herre." Omkring medlet af Dec. 1714 ankom Czarens ordres till

Commendanten Ismajelow i Moskau, att Grefve P. skulle genast föras till Petersburg, allenast beledsagad af sin kammartjenare, en lakej och kock. Nio timmar efter orderns ankomst var Grefven redan ur staden. Grefven syntes vid skiljsmessan från sitt husfolk mycket rörd, yttrande: om jag vore en 20 år yngre, skulle jag litet fråga efter detta upptåg; men nu, då jag är så gammal, lära de snart plåga lifvet af mig" (han var nu 67½ år). Sin hund anförtrodde han Fänriken P. med uppdrag, att aldrig låta honom komma i Ryssarnes händer. Denne sörjde sig likväl snart ihjäl, skiljd från sin förra husbonde, hvilken han aldrig lät någon komma 3 à 4 steg nära utan att anfalla. År 1715 blef Fänrik G. A. Piper utvexlad och kom öfver Newaströmmens is till Petersburg. Snedt öfver Corps de Garde vid pass 100 steg såg han då det hus, der Grefve P. satt, ett litet träkyffe. Hvar middag fick han lof promenera utanför stuguväggen, nu, sedan han uthärdat fastande vid vatten och bröd i 17 dagar. G. A. Piper fick vid ett slikt tillfälle med medömkan se honom, men ej tala med honom. Äfven såg han honom engång i predikan i General-Fälttygmästaren Bruces hus, då han var ganska affallen, så att rocken hängde helt vid på honom, men der fick ej heller någon tala vid honom, emedan en vaktsoldat stod bredvid bänken, der han satt, sådant att afvärja. Innan sin afresa från Petersburg sände Hans Excellens genom sin lakej Holling, som var hans inköpare, till G. A. P. och lät säga honom, att som Grefven genom hungrande blifvit tvungen att utgifva en vexel på Fru Grefvinnan af 30,000 Rdr att betalas i Amsterdam till den Ryska Ministern Kurakin, så bad han att G. A. P. skulle säga Grefvinnan, att hon väl skulle ställa sig, som ville hon betala vexeln, men dock under hand skaffa sig H. Maj:ts förbud att vid vite det icke göra. Året förut hade K. Carl föreslagit Grefvens utvexling mot Knes Jac. Fedorowitz Dolgorucki, hvilket på Ryska sidan blef samtyckt. Knesen var redan på ett svenskt skepp i Finska skären, då fångarne här gjorde sin vakt till fångar och så skaffade sig sjelfve frihet, hvarefter Czaren ej ansåg sig skyldig lemna P. för intet; men den summa som först begärdes var, om vi få tro Berch, vida större, än då Grefven skickade ofvannämde obegripliga helsning till sin hustru, eller 100,000 Rdr Hamb. B:co till Holländska köpmäns förnöjande, som påstodo skadestånd för det någras skepp blifvit upptrände vid Helsingfors, då Ryska krigsmakten fiendtligen anföllo nämde ort. Dessa fordrade Czaren

att Grefve P. skulle förskjuta och sedan skaffa sig af sin Konung sin skada igen i Finland, der Czaren lofvat Holländarne att få nedfälla och afföra så mycket trävirke, som svarade mot deras uppgifna förlust, ehuru de ej ville gå in derpå, utan fordrade contanter. Grefven vägrade gå in härpå utan sin Konungs tillåtelse, hvarföre han kastades i hårdare fängelse och tvangs genom hunger till att utfärda ofvannämde vexel. Helsningen lär framkommit till K. Carl, som, enligt Berchs uppgift, förböd hos Grefvinnan nämde vexels betalning, "emedan ovisst vore, om icke flera på dylikt våldsamt sätt afpressade förskrifningar torde följa." Tidningen om protesten kom under sommaren 1715 till Petersburg, då i förtrytsamheten P. blef insatt på fästningen Nöteborg, der han under mycken svårighet och ringa skötsel ändade sina dagar d. 19 Maj 1716, 68 år och 10 månader gammal. Ännu kom man i Sverige ihåg, huru Prosten Jac. Boethius, som 1698 ogillat enväldets öfverlåtande i en 15:årig ynglings hand, rycktes en natt ur sin säng, dömdes till döden och benådades med ett lif på Nöteborgs slott, derur Ryssarne, då de intagit fästningen, släppte honom, som "hellre ville vara K. Carls fånge, än Czar Peters patriarch" (se detta verk II Bd. s. 356), och som allmänheten såg i denna förföljelse mot enväldets vedersakare Gr. Pipers finger, så var ej oväntadt, att många i Gr. P:s inneslutande och död på samma Nöteborg skulle se — Guds finger. Nordberg trodde dock ej att det var samma rum på fästningen, som hyste båda. P:s lik blef balsameradt i groft salt och hemskickades till Stockholm i Sept. 1718; det bisattes i Enkegrefvinnans hus och begrofs i Ängsö kyrka den 3 Maj 1719, der ett präktigt grafchor är uppfördt vid östra sidan. Se Tab. XIV i Graus beskrifning om Vestmanland. På kistan ser man Pred. B. 7: 2. Es. 54: 8. Job 19: 25. 26. 37. Vish. 14: 7, hvaraf det sista språket ("Ty sådant trä är välsignelse värdt, der man rätt med handlar") väl minst kan vara vara valdt af den aflidne eller dess anhörige. Här uppgifves, om det ej är tryckfel hos Grau, att Grefven var född "1637 d. 29 Juli och död 1715 d. 29 Maj emellan klockan 1 och 2 eftermidd. uti Schlusselbourg." (Han hade under sin fångenskap 1712 köpt af Baronerne Sparre den gamla Sparreska egendomen Ängsö, utgörande en hel kyrksocken och ö i Mälaren).

Under de olyckor, som föregingo K. Carls död, hann man ej att mycket bemärka enstaka dödsfall, och efter

"Frihetens" ingående kunde ej Grefve P. hugna sig af mycken ihågkommelse. År 1717 hölls en vanlig parentation af Prof. Fabian Törner i Upsala öfver den förre Cancelleren, tryckt in fol. s. å. och Grefvinnan lät Karlsten slå en minnespenning af 6 lod, der omkring bilden läses: *C. Piper R. S. R. M. Senat. Consil. Stat. et Sup. Maresc.*; å andra sidan som sinnebild en klippa trotsande brusande stormvågor, deröfver läses *Tamen. altior. exstat.* (Likväl uppstår den). Natus a. 1647. Obiit 1716. Arbetet säges vara Karlstens sista och sämsta (Berch).

Vi kallade Grefve Pipers helsning till sin Grefvinna, att hon ej borde honorera hans vexel, obegriplig. År det ett drag af storhet — eller snålhet? Ansåg han sig numera ej kunna öka sin och familjens förmögenhet, om han ock återkom, kanske snarare blottställd för ett moraliskt tvång att använda sin stora rikedom till andra fångars utlösen och dylika patriotiska uppoffringar? Ville han derföre hellre förlefva en kort ålderdom i fängelset, viss att lemna en rik ätt efter sig, än komma lös och se hoppet om en greflig Pipersk ätt af stor rikedom försvinna? Eller var det verkligen patriotism? Var det för att afböja "Czarens vidare prejerier" i lösningsväg? Vi kunna då ej neka storheten i en sådan charakter. Det är Regulus, som frivilligt väljer bojor i Carthago *).

Piper hade hög tanke om "adligt blod", ehuru sjelf homo novus; till och med högre än K. Carl XII. Det är dock ej en ovanlig företeelse. Skalden Oxenstierna log åt den adliga ifvern hos

"Sillén, som adlades i går."

Grefve Piper hade sjelf berättat för Nordberg, som likväl ej i sin historia införde anekdoten, huru han recommenderade Grefve Axel Oxenstiernas sonsonsson, den siste af grenen, men som, enligt hvad Grefve A. F. Skjöldebrand hört, var en odugling. Då hölls följande samtal: *Gr. P.* Det gör mig ondt om den unga Oxenstierna, som jag såg på middagen hos Creutzen i går. *Konungen.* Hvad felas? Han är ju hos Creutzen och för en månad sedan blef han Corporal

*) Till folksägen bland ståndspersoner har öfvergått, att Grefvinnan, hvars snålhet anmärkes i uppsatsen till Handl. rör. Skandin. Hist. VII D., ej velat lösa honom. Var Holling en ärlig budbärare? Och borde Grefvinnan föröfrigt ha följt en mundtlig helsning, kommen till henne genom tredje man, då det gällde blott 15 ringars värde i hennes juvelskrin, för hvilka mannens lif borde räddas?

vid Lifregimentet. *Gr. P.* E. Maj:t hade väl kunnat göra honom straxt till Cornett. *Konungen.* Ja, jag hade så kunnat, men J måste besinna, att jag intet utan orsak gjort det som nu är, ty 1) om en sådan ung adelsman blifver genast Öfverofficer, så är han ovettig mot gemene man; men när han sjelf får något litet tjena för gemen, göra vakt, stå på utpost, då lärer han hvad gemene man likar och blifver derigenom höfligare; 2) vill jag aldrig præjudicera någon. Om en ung adelsman blifver så framdragen, kan det intet utan förtryta en annan, som längre tjent och står i touren att avancera. *Gr. P.* På Gr. O. kan ingen förtryta, ty utom det att han är af våra äldsta lustre familjer, har han den lyckan att vara E. Maj:ts blodsförvandt och syssling. *Konungen.* Gammal adel och ung adel gör ingenting i sjelfva godheten af en karl. Vi hafve många Regiments-officerare vid armeen, som icke äro adelsmän och ändock braf folk. När en gemen ryttare är braf, kan det vara lika om han är adelsman eller intet; ... fordrande att Oxenstierna skulle göra något dugtigt, förrän han finge vid en öppning sättas på förslag *).

Vid ett annat samtal visade sig, att K. Carl var strängare än Gr. P. i fråga om förhållandet mellan moralens och bördens vigt för fruntimmer. *Gr. P.* Grefvinnan Aurora Königsmark yttrade på ett ställe i Leipzig, der jag åt middag tillsammans med henne, att hon väntade bli buden till det bröllopp, jag skulle göra åt min svägerska. *Konungen.* Hvarföre böd J henne ej straxt? *Gr. P.* Jag tordes icke utan E. Maj:ts lof, hvilket jag nu utbedjer mig. *Konungen.* För min skull kunnen J väl bjuda henne. Jag skall lika fullt komma. *Gr. P.* tackar underdånigst.

Då sedan Grefven skulle fara till sitt qvarter, fortsattes samtalet. *Gr. P.* Nu faller mig in: hvad rum skall jag gifva Grefvinnan A. K. bland det andra svenska fruntimret? Min hustru, som värdinna, cederar henne gerna, men der komma ..... *Konungen.* Hon kan intet begära företrädet före dem, ty hon är en h..a och har ingen rang. *Gr. P.* Hon är likväl af våra gamla lustre familjer Königsmark och De la Gardie och om hon råkat gå på sido, så är det skedt med ett krönt hufvud. *Konungen.* Ett krönt hufvud och en gemen karl äro i den saken lika. Hon är och blifver alltid en h..a och har ingen rang. *Gr. P.* Om hon icke considereras såsom af rang, kan hon ej komma dit. *Konungen.* Så kan hon blifva dädan.

*) Handl. hör. till K. Carl XII:s hist. (af G. Floderus) I. 208 f.

Piper erkände sjelf vigten af att ha förfrågat sig närmare såsom skedde, ty om han låtit bero vid Konungens första löfte och så placerat henne efter eget tycke, hade Konungen säkert blifvit missnöjd och genast farit från bröllopet. Man kan häraf sluta till den fullkomligaste hof-försigtighet i all Grefvens umgängelse med sin Öfverhet. Utan tvifvel syntes den vise mannen lika uppmärksam som Konungen, då lakejen Hultman väl också "uti Grefve Pipers och Hofmarsk. Baron Dübens åhörande" förtäljde om K. Gubernus af Maxibranda och Prins Gideon och den kostliga juvelen, den sköna Prinsessan Calista. Orubbligen egde han ock sina monarchers nåd och blef af courtoisie qvar i sitt fängelse, då dörren öppnades, "helst han ej egde disponera sin Konungs fångar." Han var conseqvent i politik och intet drag visar att han svigtade i sin tro på envåldets gudlighet, då han måste förtära dess bittraste frukter, således i charaktersfasthet lik Boethius, som, oaktadt alla sina lidanden, aldrig ändrade sin bekännelse om envåldets ogudlighet.

Grefve Piper var en ytterst rik man i en tid, då nästan alla voro fattiga, — "Grefve till Sturefors och Viggebyholm, Friherre till Krageholm, Högesta och Baldringe, Herre till Ängsön och enligt folktron bland allmogen så rik, att Grefvinnan kunde sända silfverspecier att lösa honom, som östes i rummet, der han stod fången, tills de gingo honom öfver hufvudet, churu det ej ändå ansågs tillräckligt. Gezelius utlåter sig: "Genom god hushållning under en långvarig tjenstetid i de vigtigaste embeten, hade Gr. P. satt sin Grefvinna och famílj i ett högst förmöget tillstånd." Som en obekant slägt så i hast uppträdde bland rikets högsta och rikaste familjer, möttes den bland dessa med mycken afund. Ännu hör man bland dessa ätter tal om den franska silfverservicen, såsom ännu tillvarande, och vanligen uppgifves rikedomen såsom förvärfvad af den C. Pipers hand, som ville bli tung. Ännu under Fersiska mordscenen talades om det Bjelkeska och Franska silfret bland dem som förföljde C. Pipers sondotter med blodtörst, ovärdig äfven den pöbel, hvars drägt man ikläödt sig.

I den förträffliga uppsatsen i Handl. rör. Skandin. hist. VII D. charakteriseras Grefve Piper med följande uttryck: 'K. Carl XII misstänkte den gamla adeln och kastade gerna förtroendet till de nybakade, isynnerhet i civila mål, hvartill han intet ringa styrktes i mjugg af Grefve Piper, som svängt sig opp, icke utan en djup slughet och hofkonster, redan i K. Carl XI:s sista år, till denne Konungs favorit;

hafvande capacitet i ärenderna och klokhet i rådslag, ej utan misstanka att vara hämndlysten och föga nogräknad: den, att han var snål och tog emot, tillhörer hans Grefvinna. Till ett bevis af hans intriguer emot de gamle förnäma är: den rancuneusa injurie processen mot K. Rådet och nyttjebara Fältmarskalken Grefve Nils Bjelke; kanske ej alltid bonus vir. Man hör medge, att af den gamle adeln icke många voro vuxna till civila embeten." ... Om Bjelkes missöde se detta Lex. Bd. II. s. 283 f. Dertill må läggas, att när egendomen dömts ifrån Bjelke på inga eller skenfagra grunder, Enkedrottningen gjordes intresserad att hindra upprättelse, genom att få, utom sin stat, 110,000 dal. s:mt af samma egendom. Och dessa penningar mottog denna föga berömliga Drottning, som dock visste, att hennes gemål erkänt att N. Bjelke räddade hans lif i slaget vid Lund. Misstankar brusto icke, att sjelfva det crimen læsæ, som uppretade den unge Kon. Carl XII, var en anlagd snara. Konungen utnämde en Bjelkes förra betjent till officer under Bjelke. Man hade då ej illa beräknat den stolta Fältmarskalkens charakter, i medvetande af en europeisk ryktbarhet, som ej lång tid förut skaffade honom anbud af Venetianska republiken att bli dess fältherre. Han vägrade mottaga den honom påskickade f. d. drängen, då denne framlemnade sin fullmakt. "På sådana comportementer mot sin Öfverhet, plägar lif, ära och gods springa", hette det snart i ett bref med den femtonårige Konungens namn under, men dervid Bjelke trodde sig igenkänna dictamen af den 50-årige Ministern, sin gamle ovän Piper. Och Bjelke dömdes att mista lif, ära och gods, ehuru man blott dristade taga godset. Ryktet har varit enstämmigt i att föregifva, att godset dock så delades, att den fiende, som uttänkt snaran och således beredt Bjelkes fall, fick allt dennes silfver. Det upprepas ännu ofta inom äldre ätter såsom begynnelsen till den Piperska förmögenheten. (Se detta Lex. Bd. II. s. 284 efter Berchs Skådepenn. 3: 116, som citerar Lambertis Memoirer 3 Delen). Det är svårt att numera utreda, huru mycket som har sin grund i partihat och hvad som har grund i sanning. Vi ha velat anföra denna skugga jemte ett lysande namn, för att påminna dem som ransaka häfdagömmorna derom, i hopp att de genom denna hågkomst snarare förmå begripa hithörande upplysningar, som kunna bringa visshet. Vi önska, att denna måtte förjaga skuggan. Ofvan är nämndt ett allmänt skäl, som kunde drifva P. att söka tränga Bjelke ur förmyndare-regeringen.

Att Grefve C. Piper var en af våra skickligaste embetsmän har aldrig nekats af sjelfva fienderne. De ha till och med ofta erkänt, att han var statsman af en högre ordning. Han framställes af vän och fiende såsom summan af hela det namndigra Kongl. Rådet i Carl XI:s sednare och Carl XII:s tolf första regeringsår. Många af dem, som hetat Konungar, torde i sjelfva verket ej regerat Sverige längre och mera de facto än han. Det är oförklarligt, att en man, som ansetts duglig att så länge styra riket under en krigande Konung, ej återlöstes med statens silfver, om Grefvinnan ock velat spara sitt, och detta mot eller med hans vilja. Hade ingen efterträdande regeringslystnad sin hand med i det spelet? Var det blott vaktens oskicklighet, som gjorde, att Dolgorucki kunde fängsla sin vakt och var det sedan brist på dylika Knesar bland fångarne, som gjorde att ingen ny utvexling kom i fråga? Kunde Pipers afundsmän ej efter hans skiljande från monarchen lägga sådant i dagen eller dikta sådant, som minskade K. Carls eget begär efter den "allsmäktige ministern?" Och om vi få lemna här antydda misstankar rum, var det en lycka för fäderneslandet, att Dolgorucki löste sjelf sina band, så att P:s blefvo olösta? Vi tro det ej. Det gick bättre för både K. Carl och Sverige, så länge "Gubben" satt "på trumman" och mumlade sitt knot*), under det underdånigaste bugande inför Majestätet, än sedan en v. Müllerns medelmåtta och v. Görtz' öfvermåtta halp Konungen att knyta statskonstens fina trådar med en hand, som var mest skapad för att med pampen afhugga dylika. Detta förhållande ensamt gör Gr. Piper värd vår stora uppmärksamhet. Till 1709 var det dock i det hela förstånd i K. Carls politik. Detta förstånd synes med Pipers försvinnande i kabinettet ha försvunnit. Det måste lända hans minne till fördel i våra häfder, och är det visst, att P. var denna Carls gode genius, som sökte "hålla sig uppe", för att kunna förekomma mycket ondt, om han ock ej hade mod till afgörande steg och ej heller förmådde uträtta mycket godt, så är han en af våra ärevärdaste Ministrar, fast han också med andra Ministrar skulle dela skuggor, som ofta voro svartare, utan motsvarande ljuspartier. Under fältlefnaden visade han mycket mod. I belägringen vid Thorn 1703, der General Liewens

*) Någon har antecknat, att då han framkom, ni fallor, till Pultava före slaget, såg han Konungen omgifven af sina Rådgifvare, deribland Piper, som satt på trumman.

begge ben afskötos, då han stod jemte Konungen, flyttade Piper ej ur sina rum, förrän 8-pundiga kanoner begynte genomborra skrifvarnes tält, enligt Knut Posses bref i De la Gardieska Archivet X. 66.

Enkegrefvinnan Piper dog först 80 år gammal 1752. Öfver henne parenterades vid Lunds Akademi. (Se härofv. Artikeln Palmstjerna). Äktenskapet välsignades med en son *Carl Fredrik* (se nedanför) och 7 döttrar, hvaraf 4 hunno den ålder att de blefvo bortgifta. Från dem härstamma flera Grefvar Bjelke, Friherrar Sture, Friherrar Ribbing af Kobergska grenen och Grefvar Löwen. Grefvinnan gaf Sturefors, ett gammalt Bjelkegods, åter till Riks-Råd. N. Bjelke, som faddergåfva. Till tacksamt minne häraf uppförde N. Bjelke sedan ett tempel på en kal klippa i fonden af trädgården, enligt ritning af Hof-intendenten Cronstedt. Capitelerna till pelarne voro af porcellaine, öfverstrukna med oljefärg, väggarne nog låga i anseende till cupôlen. De yttre pelarne hängde fast vid väggen. Inuti templet på ena väggen ses Grefvinnan Pipers medaljong och vapen och under densamma en tafla af svart marmor med inskrift: *Christinæ Beatis manibus ob redditum Bielkianæ familiæ proedium Sturefors instauratum, auctum, decoratum, hoc delubrum Sacrum esse voluit Nic. Bjelke.* MDCCLXXVI. Omkring medaljongen står: *Christinæ Törnflycht Vidua C. Piper Com. R. Sen. et S. Mar.*

Hans porträtt är graveradt två gånger in fol. och fyra gånger in 8:o. Hans autograph ses å planchen i Handl. rör. Skandin. Hist. 7:e Delen.

Skrift: Böner öfversatta ur Arndts Sanna Christendom, tryckta af Enkegrefvinnan och utspridda till nedsatt pris.

(Källor: Nordbergs Kon. Carl XII:s Hist. liksom alla monographier öfver denne Konung. — Törners parentation. Ups. 1717. — Arrhenii disp. Hist. Acad. Ups. P. III. p. 81. — Gezelii Biogr. Lex. 2 D. Tillägget i 4 D. p. 585 f. — Borchs Sv. Herrars och Fruars Skådepenn. 3 Fl. — Ennes, K. Carl XII:s Krigare 2 D. s. 300 f. — Handl. rör. Skandinav. Hist. VII och XVII DD. m. fl. — G. Floderi Handl. till Carl XII:s Hist. 1 D. — De la Gard. Arch. XXII. XIII. XIV. XV. XVII. samt Bih. till XVII. — Rådslängd och Adl. Matr. — Bref på Löberöd.)

— N.

2. PIPER, CARL FREDRIK.

Den föregåendes ende son. Grefve till Sturefors och Viggebyholm, Friherre till Krageholm, Högstad och Baldringe, Herre till Ängsön m. m. Föddes i Stockholm d. 20 Febr. 1700. Hans fader lemnade snart derefter fäderneslandet, för att aldrig mera återse detsamma, och sonen såg

honom sedermera endast en gång, vid ett besök som modren gjorde i Svenska lägret efter freden i Alt-Ranstadt. Den unge Grefvens uppfostran besörjdes med den största sorgfällighet i Upsala, der han studerade under Erkebiskop Spegels inspection, närmast handledd af Prof. Jöns Steuchius, som slutligen blef Erkebiskop. Utom de för hans framtida embetsmannabana nödiga kunskaper, lärde han Tyska, Franska, Engelska och Italienska språken samt äfven det Latinska så grundligt, att han intill sednaste åldern kunde detsamma både tala och skrifva.

Knappt hade tidningen om gamle Grefve Pipers död kommit till Sverige, förrän Konungen beslöt att göra sonens lycka, men på den krigiska banan, som Konungen fordrade att all ungdom af stånd skulle välja. Men Grefvinnan Piper ville icke blottställa sonen för samma olyckor, som drabbat fadren, hvarföre hans afresa till främmande länder påskyndades, och den unge Grefven hade redan i hemlighet lemnat Götheborg, då Konungens befallning ankom, att han skulle infinna sig vid armeen. Vägen togs till Leiden, men så snart Konungen lärt känna hans vistelseort, befalltes Polske Generalen Poniatowski och Baron Görtz att taga honom med sig till Sverige, för att befordras vid armeen. Desse Herrar kände Grefvinnans önskan, hvarföre de svarade Konungen, att den unge Grefven vore alltför sjuklig, för att vara passande till krigstjensten.

P. fick alltså i stillhet fortsätta sina studier och resor, och han hemkom först 1724 efter 8 års frånvaro, sedan han besökt Tyskland, England, Holland, Frankrike och Italien. Undertiden hade han 1719 erhållit Kammarherre-fullmagt af Drottningen.

Icke långt efter hans hemkomst afsändes Riks-R. Baron Cederhielm såsom Ambassadeur till Ryssland. P. följde honom såsom Cavaljer och stadnade ett år vid denna beskickning. År 1727 utnämndes han till Extraord. Kammar-Råd och blef först i slutet af 1733 ordinarie med lön. I Dec. 1742 befordrades han till Hof-Canceller, och 1747 till President i Kammar-Collegium. Vid ordnarnas insticktelse 1748 erhöll han Seraphimer-orden, då han tog till valspråk: *Nil conscire sibi.* Tog afsked ur rikets tjenst 1756, hvilket utföll i smickrande ordalag.

Älskare af lärdom och vetenskaper, var hans hus en samlingsplats för den tidens vittraste män. Studenten Dalin, ankommen till Stockholm såsom informator för tvenne unga herrar, blef snart bekant för P. och omfattades af honom

med den största ynnest. Ordens-Sällskapet Avazu och Vallasis, som Dalin inrättade och hvars Sekreterare han var, hade Piper till Ordförande och samlades i hans hus. Dess valspråk var "Tro och Redlighet", dess göromål förnämligast upplifvandet af hjeltars och framledne Konungars minnen. Gustaf Adolphs och Carl XII:s dödsdagar firades alltid af sällskapet. Vetenskaps-Akad. kallade P. 1747 till Ledamot.

Från och med riksdagen 1726 hade Piper deltagit i Ständernas göromål, de flesta riksdagar som ledamot af Secreta-utskottet och som ordförande i åtskilliga deputationer. Tre gånger var han uppförd på Riks-Råds-förslag, men undanbad sig att komma i fråga vid utnämnandet. I tidens partistrider blandade han sig icke. De sista åren af sin lefnad tillbragte han i Skåne, der han hade stora egendomar. Han var älskare af landthushållning och prydde sina egendomar med vackra stenhusbyggnader.

Grefven afled d. 27 Aug. 1770. Prisas som en vitter och kunnig herre, välgörande och frikostig. I sitt gifte med *Ulrika Christina Mörner*, dotter af Kongl. Rådet och Fältmarskalken Grefve Carl Gustaf Mörner, hade han tre söner och två döttrar: *Carl Gustaf*, Öfver-Kammarherre; *Adolf Ludvig*, Kammarherre, hvars barn och barnbarn egt Ängsön; *Ulrika Christina*, gift med Öfversten, Commendanten i Malmö och Ridd. Friherre Otto Vilhelm Mörner; *Christina Charlotta*, gift 1. med den olycklige Öfversten Grefve Erik Brahe, 2. m. Riks-Rådet Grefve Ulrik Scheffer. Tredje sonen *Fredrik Thure* afled före fadren.

Öfver-Kammarherren Grefve *Carl Gustaf Piper* var född d. 18 Mars 1737. Blef tjenstgörande Kammarherre hos K. Maj:t 1757, Öfver-Kammarherre hos Drottningen 1773, R. N. O. 1775 med valspråk: *Virtute viret*, C. N. O. 1778, tog afsked 1789 och afled d. 31 Jan. 1803. Anslog lön till Bibliothekarie vid Linköpings gymnasium, hvilket läroverk förut af hans farfader blifvit ihågkommet med fond för flera stipendier. Såsom en gärd af läroverkets tacksamhet höll dåvarande Bibliothekarien ett svenskt åminnelsetal öfver Grefven vid allmänt prestmöte 1805. Med sin Grefvinna *Hedvig Catharina Ekeblad*, dotter af Riks-Rådet Grefve Claes Ekeblad d. ä., hade han tre söner:

1. *Carl Claes Piper*, född d. 12 Apr. 1770, inskrefs tidigt i krigstjensten och var Ryttmästare vid Lätta Lifdragonerne eller nuvarande Lifgardet till häst, då han 1795 blef Capitaine-Lieutenant vid Lifdrabant-corpsen och Öfverste i armeen. Major vid Lifgardet till häst 1802, hvarifrån han

tog afsked 1810, R. S. O. 1809, C. S. O. 1817, erhöll General-Majors n. h. o. v. 1818, C. S. O. m. St. K. 1824, Öfverste-Kammarjunkare 1825, En af Rikets Herrar 1830, R. af K. Carl XIII:s O. 1832 och af SeraphimerOrden 1836. Har till valspråk: "Rätt och Pligt."

2. *Gustaf Piper*, född i Juni 1771. Var Major vid Lifregiments-Brigaden, då han 1805 tog afsked och nedsatte sig på sina betydliga egendomar. Blef R. N. O. 1824 och C. W. O. 1829. Öfverste-Kammarjunkare 1835.

3. *Erik Piper*, född d. 31 Dec. 1772. Tog afsked ur krigstjensten 1807, varande Major vid Lifgardet till häst. Kammarherre hos Drottningen 1802, Öfver-Kammarherre i survivance 1816 och verklig 1821. R. N. O. 1815 och Commendeur 1823. Död d. 13 Maj 1833.

Efter Presidenten Gr. Carl Fredrik Piper finnas tryckta

Skrifter: Tal å Sekreta-Utskottets vägnar till Riks-R. Gr. C. G. Tessin, då han återvant Rikets Ständers förtroende. (Omtryckt i Stats-Journalen 1768). — Tal i anledning af K. Fredriks död vid præsidii nedläggande i Vetenskaps-Akademien 1751.

(Källor: Åminn.Tal öfver Presid. C. F. Piper i Vet. Akad. af And. Schönberg. — Rehbinders Canzlers-Hist. — Rosenhane, Vet. Akad. Hist. — Åm:nn.Tal öfver ÖfverKammarh. C. G. Piper af Jac. Ek.)

3. PIPER, GUSTAF ABRAHAM.

Landshöfdingen *Gustaf Abraham Piper* var, som vi sett i Grefve Carl Pipers biographi, dennes kusin Ståthållaren Henrik Henriksson Pipers son i sednare giftet, född 1692. Redan 1706 ingick han som Volontaire af Fortification, blef Fänrik vid C. Björnbergs Helsinge Tre- och Fem-männingsbataljon s. å. och 1708 Fänrik af Östgötha reg:tet. Han uppsökte det året Svenska armeen, träffande för sig allt flera officerare, stadda i samma afsigt, som väl liksom han förut bortsändts med speciella uppdrag, genom skogar med beväpnade bondhopar och öfver breda floder. Armeen hanns vid Niepern. Nu marscherades genom stora moras, ofta ej mer än 2 mil om dagen, någon gång med 3 à 4 skorpor med hela rågkorn uti till mat på dygnet. Knekten plockade dock lingon till sofvel åt sin officer och funno stundom en rofva, som skänktes honom, då han ej mer orkade rida. (I sin Öfverstes vagn fann han blott två flaskor bränvin). Stundom mötte Kosacker, men redo bort, då man lade an mot dem. Men vid ett dylikt tillfälle såg han dock sin kamrat Capit. Spole massakreras och Lieuten. Pilfelt sig öfvermåttan distingvera, ehuru tvert genomskjuten.

Detta var den roligaste och nöjsammaste rencontre jag belefvat — skrifver P. i sin lefnadsbeskrifning. Trängseln var stundom ofantlig, t. ex. en gång 7 regimenten i en by. Utanför en fästning kunde man stundom få se commendanten steglad. Då fienden anföll måste P. engång såsom sjuk, jemte de öfrige sjuka, fäkta inom vagnborgen eller uppkrupne och sittande i vagnarne, ställde samman i fiendens väg, besvara hans anfall, som skedde så att fienden drog sig tillbaka från invaliderne. Den 12 Dec. 1708 blef han Fänrik af Gardet; men förfrös begge fötterna under en förfärlig köld julafton, hvarefter han måste på händer och knä krypa in i staden Wiprecht. Excellensen Grefve Piper sände fältskärer till honom, som ville afstympa den 16-årige krigarens fötter och anviste honom klumpen af träd i stället. Han ville då heldre dö; men en gammal fältskär räddade honom med mindre äfventyr. Mat fick han från Gr. Pipers måg, General-Major Meyerfelts bord, hvilken General ock låg sjuk i staden. Emellertid kom P. åkande till Pultava. Konungen såg "Fänrik Piper af gardet" och förklarade, på dennes upplysning, att hälar och tår voro borta: hå lappri, lappri! hvarpå H. Maj:t upplade sin fot på sadelknappen och tecknade på halfva sitt fotblad med handen, sägande: jag har sett dem, som så långt misst foten och då de uppstoppat stöfveln, hafva de gått lika väl sedan, som förr. Före drabbningen vid Pultava såg han ock Konungen komma sakta ridandes med upplaggdt ben på sadelknappen, deltog i slaget, men hörde innan han stupat, det ordet, att det var capituleradt. Han affördes till Moskau, dit han kom d. 20 Dec. 1710, men slapp som invalid att deltaga i den nesliga triumfen under de 7 triumfbågarna. Han förlades i Galitz. De voro 100 officerare och 50 drängar, som skälldes af de fulle Ryssarne, men "tilltvålade" dem med stora påkar. Några sändes sedan till Czuchlorn, deribland var P. såsom för fattig att muta ÖfverCommendanten. Der handterades de så illa, att några föllo i desperation. En Cornett af familj lät derunder sig omdöpa. "Vi andre, skrifver P., kommo genom denna utvärtes nöd till närmare besinnande af vårt andliga tillstånd; men här var en stor brist på andliga böcker." Af bibeln hade de blott ett exemplar, hvarur dertill alla de smärre Propheterne voro utrifne. Några psalmböcker, men på tyska och Müllers och Freilinghausens Epistel-postillor. P. hade en vacker stil och händerne qvar. Han afskref exemplar af psalmböcker till de andre fångarne. Honom blef prestsysslan uppdragen. Han afskref ock Exercitie-re-

glementen, för hvilka förmögnare officerare i Galitz gåfvo en rubel exemplaret. Än saknades likväl det nödvändigaste. En gång måste P. och hans dräng lefva på 12 styfver i en en hel månad. Än kommo bönder, som fått ordres att massakrera fångarne, med stora klubbor och sökte röka ihjäl dem. Från H. Exc. Grefve Piper kom så 6 rubel till fränden. År 1713 blef han Grefve P:s Sekreterare. Se härom i Grefvens biographi. År 1715 blef han utvexlad, på samma gång som Dr. Nordberg, och 1716 Capitaine med Fänriks lön vid Gardet. År 1729 fick han Compagni. Tog afsked 1743, och fick Krigsråds charakter. År 1746 blef P. Landshöfding i Österbotten. R. S. O. s. å., med valspråk *Gladio ac probitate.* Tog introduction på Sv. Riddarhuset under № 1899 år 1752. Fick General-Majors titel 1753. Dog den 10 Mars 1761 på sin gård Viklenry i Södermanland.

Gift med 1) 1716 *Eleonora Gustaviana Tungel;* 2) m. *Märta Sture*, Frih. Sten Arvidssons dotter. Hennes mor var Hedvig Maria Carlsdotter Piper; 3) *Eva von Scheven.*

(Källor: Ennes Kon. Carl XII:s Krigare, 1 D. 328; 2 D. 263 ff. — Stiernmans Höfdinga-Minne 2. 412. — Riksdagstidningen 1756 s. 322; 1760 s. 427. — Låstboms Höfdinga-Minne 2. 62, 319. — Adliga Matriklar,)

— N.

4. PIPER, STEN ABRAHAM.

Hofmarskalken *Sten Abraham Piper*, son af Landshöfdingen *Gustaf Abraham Piper* och dess andra maka, således dotterdottersson af Grefve Carl Piper, föddes den 19 Sept. 1737 på Gräntsö vid Vestervik, studerade i Upsala och ingick sedan i Konungens Cancelli. Var 1772 Ambassad-Sekreterare vid beskickningen till Petersburg. Hans egentliga verksamhet utöfvades inom Lovisa Ulrikas hof. Han hade länge varit Drottningens Handsekreterare och Kammarherre, då han 1774 blef hennes Hofmarskalk och Gouverneur öfver hennes slott och säten Drottningholm och Svartsjö. Han räknades bland sin tids vitterlekare. Inkallades af Lovisa Ulrika i hennes Vitterhets-Akad. och blef 1786 Hedersledamot i Vitt. Hist. och Antiqv. Akad., der han höll loftalet öfver Enkedrottningen s. å. R. N. O. 1776. C. N. O. 1801. Gift med *Lovisa Ulrika Ehrensvärd*, den snillrike Memoirförfattarens syster och dotter af General C. Ehrensvärd. Död d. 12 Juni 1813. Ätten fortlefver.

Nyssnämnde Baron C. Ehrensvärd yttrar i sin Journal (mscpt) för d. 27 Aug. 1776: "Man har haft många tankar

om Drottningens (Lovisa Ulrikas) nåd för Hofmarsk. Piper. Det är sannt, att Hennes nåd, som för många favoriter varit prodiguerad, aldrig varit så verkande för någon som för honom. De förre ha dels vågat sina hufvuden i politiska phraser för henne, dels tillsatt sin egendom i hennes tjenst. Men P. har gjort intetdera och utom sin personella förtjenst emot henne ingen annan än den han i sin Hofmarskalkssyssla på några år kunnat visa. Det är möjligt att hon finner att .... all *hans* zêle är för hennes person och ej för hennes höghet, och att denna enda sentiment kan ge så mycken erkänsla, så mycket, så ogränsadt förtroende, att den kan få utseende af en hel annan drift, än derifrån den härleder sig. Detta kan orsaka den fägnad hon har att se honom, den ledsnad hon visar det ögonblick han är frånvarande, det nöje hon sätter i att midt ibland slägt, ibland de aldraförnämste, dock utmärka honom, den del hon tar i allt hvad honom angenämt händer, den erkänsla hon visar för all den distinction honom vederfares, huru glad hon blir, då Konungen eller Drottningen i sina tal adressera sig till honom.... Man kan således med all trygghet förvissas, att alla de rykten och alla de omdömen, som härmed äro olika, äro falska, uppfundna af dem, som i allt vilja söka orsak till tadel." Kammarherren hos H. M. Drottningen Gr. Ad. Hamilton yttrar sig om samma ämne: Det var om våren 1774 man började märka, att kärleksguden, hvars grymhet mot Hertig Carl gjorde nödvändigt för Grefvinnan Löwenhjelm att följa sin man till Dresden, äfven sårat Enkedrottningens hjerta för hennes Kammarherre Sten Piper, som hon öfverhopade med presenter, med nådebetygelser, som hon gjorde till sin Hofmarskalk, till sin förtrogne, till allt — utom hvad hon mest åstundade. Hon var en nedgående sol; hennes strålar kunde ej uppvärma hans kalla hjerta eller gifva lif åt hans försagda saktmodighet. Denna platoniska böjelse varade till hennes död, utan andra följder, än att sysselsätta henne ensam och roa begge Hofven, det i Stockholm och på Fredrikshof.

Det vissa synes dock vara, att kärleksguden spelat den gamla Drottningen ett spratt; det ovissa är, om hon besvarats. År 1776 var Enkedrottningen 56 år och föröfrigt ingen Ninon Lenclos och Sten Piper 37 år.

P. var af den gamla vittra skolan i den tiden, således grundlig i sina vittra studier, hvilka inskränkte sig hvarken inom den klassiska eller moderna vitterheten, utan omfattade humanismens både vår- och höstblommor. Hammar-

sköld anför i Sv. Vitterheten 293, 294: "Stycken ur Tacitus, öfversatta af Hofmarskalken Grefve Sten Abrah. Piper" bland dem, som denna tiden "sökte verka på den allmänna smakens förädling." Att han ej var Grefve, är här ofverflödigt att anmärka.

Skrift: Loftal öfver Lovisa Ulrica. Stycken öfversatta ur Tacitus. Begge i K. Vitt. Hist. och Antiqv. Akademiens Handlingar.

(Källor: G. Ehrensvärds Journal i Konung Gustaf III:s Hof, handskr. — Adels-Matriklar. — Hammarsköld, Sv. Vitterheten.) —N.

5. PIPER, PETER BERNHARD.

Presidenten *Peter Bernhard Piper*, Henriksson, föddes i Upland den 14 Jan. 1723. Student i Upsala. Volontair vid Artilleriet 1741. Sous-Lieutenant vid regim:tet Royal Svedois 1745. Bevistade dervid campagnerne i Flandern och Vestphalen 1748, 1757 och 1758, slutligen som Capitaine. Blef undertiden 1754 UnderLieutenant vid Sv. Artilleriet. Capit. i Sv. armeen 1758 och bevistade 1758—61 campagnerna i Pommern. Lieut. vid Artilleriet 1761 samt constituerad Öfveradjutant hos en Chef-commenderande Generalen Grefve Augustin Ehrensvärd. R. S. O. 1767. Stabs-Capitaine 1771. Place-Major på Sveaborg 1772. Fick renovation på gammalt adelskap 1776, introducerad under № 1899. Constituerad Öfveradjutant hos Fältmarsk. Frih. Stackelberg samt General-Adjutant af flygeln s. å. Constituerad som Commendant på Sveaborg 1780—84. Öfverste i armeen 1783. General-Intendent vid Commissariatet i Finland 1784. Nu utbröt Finska kriget och gubbens verksamhet togs i fullt anspråk. Det var en man af sjelfständig charakter. Att han hade öga visade sig deraf, att han hastigt (d. 24 Maj 1788) insåg af ställningarne, att meningen var, att reta några ryska troppar på oss, "och dymedelst nyttja pretexten till defensive steg; och, skrattar bäst som skrattar sist", skref han dervid till sin gamle vän General-Majoren Baron Carl Armfelt. "Ställningen är emellertid besynnerlig och det är endast från svenska sidan man trugar sig till liknelser af anfall. Herren styre till det bästa, om vi det förtjena; i annor händelse, att vi åtminstone måtte draga vårt kors med tålamod." Ju närmare krigsutbrottet blef, desto oroligare blef General-Intendenten. Uppifrån fann han blott oordningar och fjäskande utan allt system. Det var honom så odrägligt d. 5 Juni, att om religionen ej förböde honom, sköte han sig för pannan. I Tolls opera-

tionsplan, hvars lösen var: segra eller dö, och enligt hvilken man med flottorne straxt skulle gå löst på Petersburg och taga Fredrikshamn med en coup de main, fann han principer som voro förträffliga i romanens trollverld. Här önskade han blott någon i Sodom, som kunde med bön afvända den vrede, som måste följa de blinde, som oförväget fara fram. Då Riks-Rådet Carl Sparre kunde yttra sig såsom skett om närvarande conjuncturer, hvad skulle smått folk då tänka. Den 4 Juli lemnade han en note till General Toll, sedan han haft en brydsam natt, der han rent ut förklarade, att sakerna gingo på fusk. Han tröstade sig med sin ålder, hoppandes ej öfverlefva de tider, som nu beredas. Krigsanstalter kunde aldrig ha värre blifvit hopföste, ej en gång bland Turkar och Tartarer. För att hjelpa — adjungerades A. F. Munck. Snart måste han arbeta med Toll och Ruuth. Han trodde ej att någon skärseld kunde vara mera plågande. "Politiken och bedrägeriet äro synonyma", skref han till sin vän d. 25 Oct.

Blef Gouverneur för K. Krigs-Akademien på Carlberg 1792, och fortfor dermed en tid. General-Major s. å. President i Krigs-Collegium 1793. C. S. O. 1794, C. S. O. m. St. K. 1795. Man finner häraf att han var väl under Förmyndare-regeringen. Han dog d. 27 Maj 1799. Gift med *Elsa Maria De la Motte.*

I Ehrensvärds Journal förekommer om honom följande anteckning: "1779 anförde Piper ett krigsanfall mot Kareliska bönder. Desse flydde åt skogarne och gömde sig, ehuru P. samlat soldater utan deras misstroende. Han satte då böndernas hatkyckling Häradshöfd. Didron med dennes eget begifvande i arrest, ryktet derom spriddes med stor flit, med tillägg, att han skulle undergå det straff han för sitt uppförande mot bönderne förtjenat. Nu förekommo de fördolde i segerglädje, då 200 häktades, innan Didron gick ur fängelset. De fingo spela på trumman om spö och gatulopp, hvilket påföljande dagar till stor myckenhet utdelades. Montgommery, också bekant i 1788 års krigshistoria, delade härvid lagrar med P. B. Piper."

Hans äldre broder *Gabriel Magnus Piper*, född d. 20 Aug. 1721, Kammar-Råd i Holstein 1743, Svensk K. Hof-Intendent 1762, dog 1777 i Helsingfors. Han hade såsom Jagt-Adjutant hos K. Fredrik blifvit nyttjad i beskickningar och var känd för insigter i Bergsvetenskapen. Han hade som Holsteinskt Kammar-Råd rest att bese de Saxiska berg-

verken och hade medelst sin insigt och omtanka igångbragt flera silfver-, koppar-, gallmeje- och jernverk.

(Källor: Adliga Matriklar. — De la Gard. Arch. XVIII D.) —M.

von PLATEN.

1. Genealogisk inledning.

Likasom Königsmarkska, så har ock Platenska slägten både i medel- och nya tiden inkommit i vårt fädernesland. Som en af Platenska slägten i medeltiden upptog ett Danskt mödernenamn Brahe och slägten under detta namn hann det högsta medborgliga anseende i Sverige, förleddes inställsamme langfedgare, att fastknyta denna höga med Vasahuset befryndade Braheätt med en högt ansedd medeltidsätt eller St. Britas. Som detta är ett uppenbart misstag, torde Platens-slägtens medeltids historia i Sverige här få något belysas, hvarigenom en allmän irring i våra häfder också kan för alltid förjagas.

Den äldste af v. Platenska slägten i vårt land är *Erngisle Plate*, en Riddare (Dominus) i Sverige, förrän ännu K. Magnus kallade någon "Miles noster" eller "miles regis", nämnd i dipl. 1286—90, g. m. Johan den Werm(länd)skes enka och styffader åt en Margaretha, som, enligt № 912 i Dipl. Svec. ger en gård i Vermland till Nydala. Vid ett tornerspel på gränsen mellan Sverige och Danmark 1284 kastade E. Pl. med första lansstöten den Danske Riddaren Magnus Dysavald (Duus a Vald?), som med en Goliaths trotsighet utmanat en af de Svenske till tvekamp. Synes i Svenska Riksrådet 1280 enligt Rådslängden.

Katerina filia eringisle Plate ingick i Skeninge Nunnekloster 1332 eller också före det året. Hennes gåfvobref till klostret af hälften i fädernegodset Lidhult (Lidaholt) ses i De la Gard. Arch. III. 104. Om hon blef Abbedissa, som Rhyzelius uppgifver, så har det dock ej skett 1282. (Se de Claustris SvioGoth. auct. P. Wieselgren. 2. p. 25). Hon hade en cognatus *hemming æringislason*. *Laurentius Plate Erngislonis Plata filius*, enligt Messenius.

Nicolaus eller *Claus* Laurentii fil. enligt Messen. (*Claus* var förkortning af *Nicolaus*, *Claes* af *Claudius*). Väpnare 1378, Ridd. 1396. (Tibells Riddarlängd. v. Stiernm. Höfd.M. 2. 400). Månne ej *Nils Larsson* i Ugglas Rådsl. III. № 377?

Greger Nilsson (Plate), Riks-R., Häradshöfd. Väpnare 1423. Ridd. 1447. Tibells Riddarlängd. Ugglas Rådsl. III. № 524.

Claus (l. *Nicolaus*) *Nilsson* (el. *Clausson*) *Plate*, utgaf sitt morgongåfvobref 1420 på 200 nobler. Väpnare 1422. Förblandas med sin fader af Messenius. Förde, enligt von Stiernman "samma vapen som Braherne, nemligen 2 flygande svarta örnvingar i gult fält" (Höfd. M. 2. 400). Deltog i Engelbrechts och Pukes rörelser, och då begge dessas hufvuden fallit, flydde han till Rügen, der Plateslägten egde gods, men snart med ära återkallad (Messen. Theatr. Nob. 136), underskref han 1438 förbundet i Kalmar och bevistade herredagen i S. Telge s. å. 1440 Underhäradshöfd. i Rönö (enl. Permebrefvet № 20 på Krapperup); 1445 Höfvidsman på Borgholm. Riks-R. enl. Rådslängd. III. № 512. (Nils Classon Pl.) 1456 Höfvidsman på Korsholm (Höfd.M. 2. 400) och Gouverneur i Finland (de Hofman). Bevittnade s. å. främst bland vittnena ett Er. Nieperz's köpebref dat. i Juleta kloster (De la Gard. Archiv. III. 106). Kallas då *Clawus Plathæ.* Var gift med Cecilia, dotter af Niclis Arvidsson (Lejonansigte), enka efter Cordt Niepertz.

N. N. Gregers och Claus' syster g. m. Erik Puke, som halshöggs 1437.

Mechtild Clausdotter g. m. Riks-R. Åke Jönsson Svarte Skåning.

Laurentius Nicolai el. *Lars Clausson Plata.* Messenius.

Magnus Larsson el. *Magnus Plata*, Riks-R. 1422—44. Rådsl. III. 437. *Magnus Plates* bref af 1422 i Örnevinges Genealog. Brah. är försedt med alldeles lika sigill, som *Magnus Larssons* bref af 1444 dersammastädes. Sophia Brahe (hennes slägtbok förvaras på Lunds Univers. Bibl.), som sett ett hans sigill af 1444, intygar, att han förde två svarta vingar, som vände sig mot hvarandra i fält och på hjelmen lika sådane vingar. Han var g. m. Johanna Brahe Torkelsdotter af Norrige, enligt de Hofman, hvilken Thorkild Brahe hade bott på Gyllebo i Skåne, då det fråndömdes honom för ett mord och anslogs till ett kloster (ruinerna deraf utvisas ännu); han flydde nu till Sverige, sedan till Norrige. Egde Mygdal (Nöjdal) i Halland. Skref sig till Rendenäs. Johanna Brahe säges gifven Magnus Plate med förbehåll, att en Thorkilds son Peder Brahe skulle uppkallas bland barnen, och den sonen sedan bära sitt mödernes tillnamn. Begge makarne M. Pl. och J. Br. lefde ännu 1456 i Strengnäs.

Nils, Magnus Larssons son, kallades *Plata*, död den 8 Nov. 1484. Begrafven i Åkers kyrka nära Vaxholmen. Han var den siste Svenske Plate i medeltiden.

Peder, Magnus Larssons son, kallades *Brahe*. Redan 1450 skref han ett qvittobref. Efter Magnus Plates död gifte sig fru Johanna med Knut Carlsson (Tuppfot) till Terna, Riks-R. redan 1428 (Rådsl. III. № 444) och hade med honom sonen Knut Knutson till Terna, Riks-Råd 1460—65. (Rådsl. III. 587). Efter dennes död utan barn ärfde modren Terna, detta hennes yngsta sons gods, och efter hennes död blef Terna Peder Brahes, hennes äldsta sons, stamgods. P. Brahe var Riks-R. 1472 (Rådsl. III. № 618); uppbrändes i en lada under ett bonduppror 1484, g. m. 1) Cecilia, Måns Grens dotter, 2) Öllegård Thuresdotter Svarte Skåning. Hans son *Joachim Brahe* halshöggs i Stockholms blodbad som Riksråd 1520, g. m. Margar. Wase, Kon. Gustaf I:s syster. Hans efterkommande ätt är allmänt känd. En gren af Platerne synes dessutom till. Hos v. Stiernm. (Höfd. M. I. 11) nämnes en *Karin Brahe*, dotter af Erik Nilsson till Wäsby. Denne Erik nämnes som Väpnare redan 1435, således förrän Brahenamnet var upptaget i Sverige. Lika vapen har således allena kunnat föranleda en v. Stiernman, att kalla honom Brahe. Han är med sina två örnvingar son af Nicolaus Plata, Riddaren af 1396 eller någon annan Nils i denna slägt. Riksrådet Erik Nilsson till Wäsby och Hammarskög var Ridd. 1457 enligt Tibell, Riks-R. (Rådsl. III. № 490), lefde ännu 1460. Gift med Ramborg Cordtsdotter Gördtze till Benhammar och Brunby. Hans dotter *Karin* var g. m. Sten Pedersson (Stierne) Riks-Råd och dotter *Anna* g. m. Greger Bengtsson Läma (Höfd.M. I. 11). Sonen *Peder Eriksson* till Granhammar kallas *Plata* i Tibells Riddarl. Väpnare 1489—97. Ridd. 1511. Riks-R. (Rådsl. III. № 652), g. m. Karin Arendtsdotter Ulf. Denne Peder Eriksson förde två svarta örnvingar uppresta mot hvarandra å sköld och på hjelm, enligt en ritning i Ekeblads Saml. Enligt en gammal anteckning kallade han sig sjelf Plate. Hans son *Arendt Pederssons* till Ornäs (g. m. Barbro Stigsdotter) efterkommande började kallas *Örneflycht*, såsom den der, enl. språkbruket i Sophia Brahes tid, förde de två "Örneflychterne." Ätten introduceras med en *Magnus Örneflycht*, som dog 1657 och lär slutat sin ätt.

Ännu i Ebba Brahes tid (förrän Assess. Örnevinge uppträdde) hade de svenske Braherne ingen aning om, att Hrr Braher till Terna skulle ha varit arfvingar af den gamla Englaslägten till Finstad. I De la Gard. Arch. på Löberöd ligger en stamtafla för Marg. Brahe, Peder Joachimsdotter, som föddes före 1564, hvarpå dottren Ebba Brahe skrifvit:

"min fädernäslinia på fäderne ågh möderne." Den uppgår säkerligen så långt Grefve Peder kände sina förfäder, men stannar vid *Magnus Laurentii*, g. m. Johanna Thorkelli Brahe filia. Det vore ett slags mirakel i vår adelshistoria, om denne Laurentius varit sonson af den märkvärdige Peder Israelsson till Finstad, Riksråd, som följde sin landsflyktige Konung till Norrige, och hvilken sjelf var sonson af den gamle Lagmannen Birger Pedersson till Finstad och son af Hr Israel, som enligt St. Brigitta, åtminstone hennes öfversättare, valdes till Konung i Sverige, men försköt Sveriges och valde martyrkronan som en Christi Riddare i Lifland, utan att Peder Joachimsson hört något derom eller kunnat upptäcka, eburu i historien bevandrad och sjelf författare, att han ägde bördsrätt till Finstadslägtens många gods och gårdar. Sjelfva den katholicism, för hvilken han beskylles, skulle väl lifvat honom att söka med minsta skymt fullt uppdaga sin slägtskap med helgonet St. Brita. Hans fader Joachim, som uppväxt bland dem, som torde lefvat innan Israel Birgerssons dotter Helena dog, skulle således ej heller känt denna sin slägts ära och anspråk på de fädernegods, man antager såsom fråndömde Peder Israelsson för sin trohet mot K. Magnus Eriksson, skulle väl under nya förhållanden någongång väl yttrats af ättlingarne, om sådane funnits till och med i Riksrådet omkring 50 år efter sjelfva Israel Birgerssons död (1368).

Se här Tyska Plate von Platen och Svenska Plata-Brahe-slägterna, collateralt framställda:

Den äldste till namnet i Tyskland kände stamfadren är:	Den äldste till namnet i Sverige kände stamfadern är:
Otto *cum Plata* (oder cum thorace) Riddare 1255.	Erngisle *Plata*, hitkommen före 1284.
Från honom stammade den äldste i Tyska Plata-genealogien:	Från honom härstammade utan tvifvel
Henning Plate, lefde 1396.	Laurens (Clausson).
Wilcken Pl. auf Granskewitz, lefde 1427.	Magnus Laurensson Plata, R. Råd 1422.
Heinrich Pl. 1480.	Peder Bragde, R.R. † 1484.
Wilcken v. Platen Land Vogt auf Rügen.	Joach. Brahe, R.R. † 1520.
Heinrich v. Pl.	Gr. Peder Brahe, R.Dr. † 1590.
Jurgen v. Pl. 1626.	Gr. Abrah. Brahe, R.Dr. † 1610.
Heinr. v. Pl. auf Dornhof und Silentz.	Gr. Nils Brahe, R.R. † 1632.

Baltzar v. Pl. † 1715.	Gr. Nils Brahe, R.R. † 1699.
Christer Ernst v. Pl. Landtråd. f. 1686. † 1753.	Gr. Abrah. Brahe, Gen.-Major, f. 1669. † 1728.

Då man känner huru slägtnamn vanligen bevarats bland adeln, torde ej ett ringa bevis ligga i följande:

Tyska grenen:	Svenska grenen:
Catherina, sæpius.	Katerina filia eringisle har en cognatus
Hemming Plate 1343.	Hemming æringislason.
Henning Plate 1396.	
Hemming Plate 1456.	
Claus Plate 1391.	Claus Plata 1378—96.
Claus Pl. köpte Subzow 1404.	Claus Plata 1438—56.
Claus Pl. to Redelysse, sålde 1452 Hof in Re.	
Claus Pl. af Retelitz 1496—1524.	
Magnus Plate köpte S. 1405, sålde det 1430 till Bergens kloster på Rügen.	Magnus Plata 1422—44. Magnus Brahe 1564—1633.
Joachim Plate, Jur. Doct. et Præpos. 1509.	Joachim Brahe † 1520. Joachim Brahe † 1576.
Joachim Pl. auf Retelitz, Hofmästare 1524.	(Sjöborg finner en annan Joachim i Slägten † 1410. Se Saml. f. N. Fornälskare III. 66). Joachim Brahe † 1630.

På Dennies' omsorgsfullt utarbetade Platenska tabeller ha vi funnit 8 Claus, 16 Henning eller Hemming, 16 Joachim o. s. v. Är det sannolikt, att de Svenske Braherne och deras närmaste förfäder skulle så flitigt burit dessa Plate-namn, men ingen enda hetat *Anders*, *Birger*, *Israel* o. d. om de varit af Mohammar-Finstad-slägten? (Pedernamnet inkom i slägten från Danmark, Ebba och Abraham från Lejonhufvudslägten, Margareta från Vasaslägten o. s. v.). Nu torde vi få erinra om Finstadslägtens och Ternaslägtens olika ättemärken, som vid denna tid i de ätter, som voro senatoriska, visst ej äro utan vigt i genealogien.

(enligt Messenii uttryck)

Finstad-slägten förde:	Terna-slägten förde:
Alæ *plurimum nitentes* prolixiores *obvertentes* plumas	Alæ *nigri pigmenti* aëra velut *mox transvoluturæ*

Colla vinculo circa medium rosa *fulvi pigmenti* decorato copulata gerentes in umbone *flavo* explicatæ

Galea multa *pavonum pluma* senis subinde *vexillis rubris* aliquando totidem *sideribus* in circuitu oberrantibus. *pariligni forma* in fastigium *Cassidis* sublatæ consistunt.

Omkring 1400—50 hade vår heraldik dock fått den stadga, att man ej förblandade en röd sköld med en gyllene, tvenne hoplänkade glanshvita vingar, nedåt vända, med tvenne skilda svarta, uppåt flygande, om ock fanor, plumager och stjernor på hjelmen kunde utbytas med sköldemärket der återkommande.

Mohammar-Finstadslägtens s. k. spangbrynjor *) m. m. äro tvenne englavingar, sådana heraldiken då föreskref dem. Professor Brunius, van att betrakta medeltidens tecknings-konst, försäkrade vid första blicken på Birger Pederssons sigill i Monum. Ullerak. (på grafstenen i Upsala är teckningen gröfre), att det är två englavingar i den correctaste ornamentsstil från 14:e seklet. Alsnö-slägten, som härstammade från Israel Andersson, son af Anders till Mohammar, förde de samma vingar uppåt vända, som Finstad-slägten, hvilken härstammade från Peder Andersson, son af samme Anders till Mohammar, förde nedåt vända **) och begge grenarne hade tydligen fått dessa vapen genom sin slägtskap, på mödernet, med Englesläglen, som förde hela Engelns ***). En ännu större anledning få vi att söka Brahe-

*) Denna Berchs förklaring har föranledts af hålen för naglar uti Israel Birgerssons vingar (se sigill-aftrycket i Mon. Ullerak. p. 88). Som riddare och härförare i Lifländska korståget torde han egt rätt att bära vingar (sitt sköldemärke) på hjelmen. Man jemnföre med Birger-sigillets vingar den Norska Finö-slägtens i Norska Saml. 3 B. pl. 3. n. 213 samt Svenska Riks-Drotzet Ulf Carlssons, Peringsk. Charact. fol. 105.

**) Dylika variationer inom olika grenar af samma ättemärke började vid denna tid ofta visa sig. Abraham Brodersson förde ett svart oxhufvud, sedan skalladt tjurhufvud, brodren Sven Brodersson förde ett brunt (samma slägter).

***) Skäl torde vara att undersöka, om ej denna Englaslägts inkomst i Sverige stod i ett närmare förhållande till det under Kon. Magnus I uppträdande Riddarväsendet (der Riddarne fingo kedjor med "änglaboweden") och om den i Sverige omkring 1350 kände *Johan Angelius* Elofsson, g. m. Folkungen och Jarlen Folke Bengtssons dotter, ej hade frändskap med *Johan Angelus* Sebastokrator, som 1185 lefde i Nordens Miklagård, skyddad af Nordens Väringar,

vapnet på samma rot som Plate-vapnet, då man jemnför Magnus Larssons, Peder Brahes faders vapen på Ebba Brahes stamtafla (från hennes tid) på Löberöd, med det tyska Plate- eller v. Platen-vapnet i Siebmacher III. 1559. Der synas på begge tvenne thoracer eller bröststycken af svarta foglar. Hr Dinnies finner i Plate-sigillen af 1316 och 1526 i Stralsunds archiv: die Koepfe etwas mehr vorwärts gekehrt und haben die nächste Ähnlichkeit mit Köpfen von Nachteuler. En Hr Elzow, som liksom Dinnies skrifvit en Genealogie des Platenscher Geschlechts, anser de två bröstbilderne snarare vara markattors. (En annan lärd Tysk ser der katthufvuden). Också ha Svenska adliga, liksom Danska grefliga v. Platenska vapenbilderne murrhår (mest liknande "couperade hundhalsarne" i Triers' Wapenkunst p. 131). I beskrifningen af Svenska friherl. och grefl. vapnen heter det: ... harneskbröstplåtar af svart färg, öfre föreställer markattehufvuden, nedre delen ... vingar. Man finner att Svenska Riksheraldikern, eller den som ingifvit förslaget, velat ge både Dinnies och Elzow rätt. Att det Tyska Plate-vapnet var, liksom det Svenska Plata-vapnet, fogelhufvuden, synes kunna säkert slutas deraf, att en Claus Platen under ett Pommerskt permbref af 1391 förde tvenne figürer, som likna båda öfre delarne af två foglar och tvenne vingar. Man ser der öfvergången till de Svenska Brahernes örnvingar. (Danskt Adel. Lex. 2 D. Tab. XIII. № 60). Oemotsägligt är emellertid, att det ej är englavingar, hvar-

---

Omkring 1200 dödades och landsförvistes kejsare och kejsarefränder med Angeli-namnet, en tid förrän Frankerne bestego kejsarthronen (Grefve Balduin 1204. Grefve Henrik 1206). Under latinska kejsardömet flydde Gouverneuren Constantin Angeli ättlingar, som uppstigit till sitt förderf på kejsarthronen, till flera länder i Europa, förande namnet Angelus samt Englabilderna och Riddarkedjan, egande inom sig Stormästare-ätten bland de riddare, hvilkas orden ock i 13:e seklet spridde sig till Sverige. Mer än en Johan Angelus i 13:e seklet omtalas i Tablettes chronologiques, genealogiques & historiques. Paris 1812 (p. 248). Jfr De Cange Familiæ Byzantinæ p. 195. Dessa Constantiner-riddare förde $\alpha \times \omega$ som epigraph på riddarkorset. Och det är ju tydligen dessa grekiska bokstäfver Magn. Ladulås insatte i Svenska-signetet i stället för de 3 kronorne, sedan han börjat slå riddare eller efter 1278 (se aftryck af ett sigill vid ett bref af 1279 i Peringsk. Åttartal). Bernd i Wappenwesen I. 112 uppger, att sagan tillskref dessa Christi teckenbokstäfver (ἄλφα καὶ ὠμέγα) åt sjelfve Constantinus. I Magnus Johanssons Angeli ännu qvarvarande sigill ses kedjan, sådan den fördes af Torqvari-klassen i Engla-orden. En Johan Angelo Flavio Comneno var Stormästare och Påfvens Commensalis i 17:e seklet. Vi säga blott: der är anledning till undersökning.

före på den, efter Gustaf Örnvinges uppträdande, målade Ebba Brahes stamtafla de hvita englavingarne i den röda skölden afbildats såsom det nedlagda vapnet, då man ser de svarta örnhalsarne i den gula skölden såsom det upptagna. Men besynnerligt i hög grad hade det varit, om helgonet S. Britas slägt skulle i katholska tiden nedlägga hennes och hennes lysande slägts vapen, medan ännu många lefde, som sett den i hela Europa aktade frun, och upptaga — ej de Brahers, hvilkas tillnamn upptogs, utan — den Tyske Plateslägtens örnhalsar eller örnvingar! Hvar finnes ett dylikt exempel?

Vi ha nämt, att upplysningen om Brahernas nedstamning från Finstad-slägten kom sent. Messenius hade ingen aning derom, oaktadt han, som i 16:e seklets slut redan började sina genealogiska studier, väl borde kunnat upptäcka en förbindelse mellan tvenne historiska ätter, knuten i föregående seklet. I Theatr. Nobil. genealogia XL—VIII har man prosapia Comitum de Visingsburg, der Plata-slägten allena anföres, utan ens en gissning om frändskap med Finstadslägten, hvilken han slutar i XLI geneal. med Peder Israelsson, utan en aning om att ätten ej dött med honom. Och den lärda Sophia Brahe, som skref sin slägtbok mellan 1600—20, med en äldre, också på Bibliotheket i Lund förvarad slägtbok framför sig, mötte deri det misstag, att den Peder Brahe, som först upptog hennes slägts namn i Sverige, angafs som son af en svensk herreman Jon Gedde och hon afskref det, men upptäckte felet sedan och raderade Jon Gedde på alla ställen, der namnet influtit och satte i stället Plata. Hon hade gjort upptäckten efter grundliga undersökningar, citerande i sitt tillägg ett permbref, bekommet från Sverige, utgifvet af Mogens Lauridtzen i Strengnäs 1440, deri han kallar sin hustru Johanna Thorkildsdotter, ett annat, likaledes sändt från Sverige, utgifvet af fru Johanna, der hon kallar sig Johanna Thorkild Brahesdotter och Mangnus Lauridzons hustru, dateradt Stockholm 1456 (slägtboken p. 188) och med dessa permbref i hand försäkrar författarinnan, som säkerligen i denna med henne befryndade slägt ville komma till allt det ljus, hennes lärdom och forskningsnit kunde förvärfva, att Magnus Lauritzson Platas vapen var två svarta vingar, som vände sig mot hvarandra i gult fält och på hjelmen lika sådana vingar, upprepade i Haldis Plata. Hon anför uttryckligen, "M. L. Platas och Fru Joh. B:s sonn, hannd hede Herr Niels Plata. Hand förde hans fädernevaaben og nafn. Den

anden Hr M. L. sonn och Fru J. B:s sonn denn lod de kallde Peder Brahe, efter hendis broder Peder Brahe." Denna svenska Peder Brahe förde "Brahe namn men icke Vaaben og deraf äre de Svenske Brahers Tilkommelse og Oprindelse, dog de förde Plata vapn." Denne "Hr Mogens L:s Platas foreldre og slægt er först kommen af Skotland til Sverige." Misstaget Skottland för Tyskland är ej af vigt. Man ser dock att hon hos sina svenska fränder fått kunskap om att ätten ej var gammal svensk, utan utländsk.

Först 1643 uppkom den som historisk trosartikel sedan bevarade satsen, att Braherne voro af Finstad-slägten, hvarföre sedan i alla våra läroböcker och historiska skrifter plägat skrifvas: "Birger Pedersson (Brahe), St. Brita (Brahe)", lika rimligt, om ock slägtskap funnes, som om man ville skrifva Birger Jarl och K. Waldemar (Lejonhufvud), derföre att en deras ättling upptog från ett danskt möderne-vapen detta namn. Sistnämde år utgaf en Gust. Örnvinge, batard af den till katholicismen och Polen öfvergångne Gr. Erik Brahe, sin genealogia Braheana, der han, enligt hvad Warmholtz antyder, för att kunna visa en stamtafla med Carl den Store först och sig sjelf sist, på fri hand behandlade äldre bestyrkta genealogier. Johanna Bragde måste i brudstol 1) med Magnus till Finstad*), mor i det äktenskapet till Peder Brahe; 2) med Magnus Plate och 3) med Jon Gedde; sedermera 4) med Knut Carlsson (Örnfot) till Terna. Man finner, att fru Johanna måste ha öfvergått sjelfva Ninon l'Enclos i ovansklig brudmessighet. Till bevis för det första äktenskapet anföres ett sigill af Magnus Larsson under ett bref af honom och fru Johanna Brahe dat. Strengnäs 1444, visserligen likt Israel Birgerssons, men som Sophia Brahe sett och beskrifvit ett M. Larssons sigill vid ett bref utgifvet äfvenledes af fru Johanna Br. i Strengnäs 1440 och detta öfverensstämmer med alla andra upplysningar vi ega i ämnet, så drista vi misstänka Örnevingska afritningens noggrannhet, särdeles som han annars gör sig förtjent af föga förtroende. Så afritar han ett Ridd. Anders Eskilssons sigill af 1349, deri man ser en slags

---

*) Denne Magnus till Finstad diktas som son till den Lars Pedersson till Finstad, som förde St. Brigittas lekamen från Rom omkring 1374. Om han för att få detta uppdrag väl får antagas vara 25—30 år, är han född omkring 1344, sednast 1350, då hans fader redan var Senator, ej nämnd efter 1363. Lars Pedersson ha vi ej träffat nämnd efter 1374. Hans son skulle dock skrifva bref jemte sin hustru 1456 — 82 år derefter, — allt föga sannolikt.

vinglös grip. Den noggranne forskaren Tibell känner blott en Riddare Anders Eskilsson för hela vår medeltid, men känner honom just för år 1349. Han förenar sig med alla uppgifterne (dit Vasafamiljens anor i Upsala Domkyrkas högchor höra), deri att denne Riddare förde 1349 ett lejon gående på en half lilja i styckad sköld. Lika liten noggrannhet visar Örnevinge, då han i Gustaf Månssons af Horshaga Sigill, hvars sons estampe ännu är qvar i Skara, finner tre rutor, i stället för tre rosor. Den som i samma arbete gör två sådana misstag, kan ej anses ha egt förmåga, om också vilja, att skilja mellan heraldikens engla- och örnvingar. Sigillbeviset måste således betyda — alls intet. Derpå följer dock ett document. Om detta hänvisa vi till Dr Schlyters omdöme i Uplands-Lagen, Stockh. 1834, p. LXXII: "Ett document, som möjligen kunde anses här förtjent ett rum, är K. Birgers stadfästelse på Upl.-lagen, sådan denna stadfästelse blifvit tryckt i Geneal. Braheana. ... Detta document, som är fullt värdigt att sättas i bredd med .... (ett document som allmänt ansetts förfalskadt), har Ö. låtit narra sig att, med försäkran att originalet ännu fans till i Riks-Archivet, trycka som bevis på Braheslägtens härkomst från Uplandslagmannen Birger Persson. Det heter nemligen här: "fidelis noster Dominus Bergerus Legifer Tiundiæ. Qui fuit Parens atavi Domini Petri Brahe de Tärna, avi Comitis Petri Brahe Senioris." Då Kon. Birger sjelf år 1296 intygade att Birger Persson var stamfader åt de 17:de årh. lefvande Grefvarne Brahe, så lemnar åtminstone åldren af detta bevis intet öfrigt att önska. En stor märkvärdighet har emellertid detta document, såsom bevis på den otroliga frånvaron af vanlig eftertanka och kritisk förmåga, som finnes hos somlige Antiquarier." Så Schlyter. I Ridd. And. Eskilssons bref af 1349 ser man ock en glossa, som, utan att särskildt på minsta vis utmärkas, på samma sätt inflyttas i texten, så att der är ett vittnesbörd om Comes Petr. Brahe från 1349. Om detta än är boktryckarens fel, som insatt tvenne randglossor eller noter i texten, så bevisar en genealogisk uppsats ur minnet af en munk i Vadstena (äfven om hela documentet ej är diktadt), i Peder Magnussons på Terna tid, således omkring 1380, ganska litet, mot allt hvad vi redan anfört, om också munken ej alldeles på måfå gaf "klostrets välgerningsmän" anor, om hvilka denne herre straxt kunnat upplysa honom att de voro tagne ur luften. En Brigittinermunk kunde sannolikt ej förmå uttänka en större artighet, än att låta alla svenska adliga "välgerningsmän"

vara Brigittas fränder. På dessa oskäliga skäl byggdes emellertid en genealogi upp, som det sedan blef nästan brottsligt att betvifla. Man har knappt velat tillåta sig en granskning.

Braheslägten behöfver ej den lånta äran. Plate-ättens anor gå tillräckligen högt äfven för höga anspråk på slik ära. Enligt Genealogie des adlichen Geschlechts der Platen im Hertzogthum Pommern und Fürstenthum Rügen, författad 1786 af J. A. Dinnies (känd som medarbetare i Gadebuschs Pomm. Saml. — ett mscpt, tillhörigt Gr. Platen i Sverige) räkna Väpnare och Riddare cum Plata sin tillvaro ända från det första tyska tornerspelet eller tyska konung Henrik I:s år 934, då en kämpe, som utmärkt sig i striden mot Heruler och Obotriter i Brandenburg, belöntes med en lysande plata, hvarefter han och hans arfvingar, som fingo bära densamma, kallades cum thorace eller cum plata eller mit der Plate, sedan von Platen *).

Ätten återkom, som vi redan nämnt, till Sverige i 18:e seklet under det gamla namnet. Öfverste Balthasar Achates von Platen (fader till Hofmarskalken Frih. Ach. Carl v. P.) introd. 1751 å Riddarhuset, och Öfverste Ph. J. B. Platen (son af Landtrådet Chr. Ernst von P. och Anna Lucretia v. Bohlen) 1779. Se om honom följande biographi.

1. PLATEN, PHILIP JULIUS BERNHARD von.

Han föddes d. 14 Mars 1732 på Platefamiljens gamla stamgods Dornhoff på Rügen. Efter idkade studier blef han 1746 Volontair vid dåvar. General-Majoren v. Schwerins regimente, 1749 Fänrik vid H. M:t Drottningens lifreg:te och 1752 Lieutenant derstädes. Fick permission att göra 1757 års campagne med K. Preussiska armeen i Böhmen och bevistade actionen vid Prag, hvarest han blef blesserad. Efter återkomsten till Sverige, deltog han i sjuåra-kriget, sedan han sjelf på entreprenade uppsatt en Esquadron Husarer och blef 1758 Ryttmästare, s. å. Second-Major vid Blå Husarerne, hvarefter han bevistade alla förefallna attaquer och schermützler, med flera krigsrörelser, under hvilka han 1760 vid affairen för Löcknitz ånyo blesserades. Samma år Ridd. af Svärds-Orden. 1762 Premier-Major vid Gula Husarerne. 1767 Öfverste-Lieut. vid Gröna Dragonerne. Vid 1772 års

*) Det ordet ingick i både Sveriges och Danmarks medeltidsspråk. I gamla stora Rimchrönikan talar Jarlen Carl om sin hjelm, sin brynja och sin Plata. I Danska kämpavisor skildras Riddaren väpnad i Plade. Se Vedel Simonsens Skildring af Middelalderens Ridderwesen.

riksdag var han, som, genom öfverenskommelse med sina bröder, blifvit egare af familjgodset Dornhoff, Pommerska adelns deputerad och fick, vid K. Gustaf III:s kröning confirmation å de Pommerska adelsprivilegierna. Efter revolutionen blef han Öfverste för Norra Skånska Cavalleri-regementet och 1776 General-Major. År 1778 "på Drottningens kyrkogångsdag" Commendeur af K. S. O. derigenom uppflyttad till Riddareklassen inom dåvar. Riddarhus. Han hade s. å. den 13 Oct. erhållit K. Maj:ts naturalisations-diplom bland svenska adeln och tog introduction på Riddarhuset s. å. bibehållande ättens gamla devis: tout au devoir. Bevistade på ärofullt verksamt sätt 1788—90 årens campagner i Finland, derunder tjenstgörande i flera "blodiga fältslagtningar", samt alltid ådagaläggande rättskaffens nit och trohet för sin konung och fädernesland, liksom svensk militairisk tapperhet och ära. Då Te Deum afsjungits på Verelä malm öfver den slutna freden, lemnade K. Gustaf, i Svenska och en del af Ryska arméens öfvervaro, mundtligen det mest hedrande vittnesbörd, tilläggande bland annat, att K. Maj:t med mycken fördel begagnat de mogna råd och det dristiga mannamod, som General Platen, hvilken alltid var tjenstgörande vid den delen af armeen, som Konungen sjelf anförde, städse ådagalaggt, antydande en hög belöning, som blef Seraphimer-Orden, hvartill han nämnd 1790 dubbades 1791 i K. Slotts-capellet. Han hade 1788 blifvit General-Lieut. och 1789 R. S. O. St. Kors.

Den ära Konungen tillerkände honom, förnekades ej heller af allmänna omdömet. Han åldrades under stort anseende som General. Som enskild man egde han också en aktning, gränsande till beundran hos många. Det var en tid, då man berättade allt hvad man visste att Gen. Platen gjort eller sagt, liksom man plägar berätta hvad furstar eller stora snillen orda och göra. Der låg också ofta både i hans ord och gerningar något som var mycket egnadt att ådraga sig en allmännare uppmärksamhet, fast detta ej ingick i motiverna. Då Konungen utnämnt en föga värdig person till Riddare och Pl. skulle dubba densamma, sade han, i stället för: var värdig! — blif värdig, fintligt ursäktande sig sedan, då man affordrade hans förklaring, att han ej så noga förstod svenska språket. Han skref en svårläslig pictur, och kunde ofta ej sjelf läsa sina ordres, då han glömt deras innehåll, men fordrade dock mången gång leende, att Adjutanterne skulle kunna läsa det. Man ser hans namnteckning i De la Gard. Archiv. XX D.

Ädlingen von Pl. "med 32 anor" blef Friherre 1797, introd. 1798 under № 313 på Svenska Riddarhuset. Han hade straxt efter K. Gustaf III:s död fått General-en-Chefsbefälet i Skåne och blef 1795 General. År 1796 blef han upphöjd till en af Rikets Herrar och straxt derpå utnämnd till Gen.-Gouverneur i Pommern och Greifswalds Akademie-Canceller, med bibehållande af Generals-graden i armeen. År 1799 blef Frih. v. Pl. Fältmarskalk. Afsked från Gen.-Gouv:s och Cancellers-embetena ansöktes och vanns 1800 *), sedan han lyckats under sin korta styrelse af Pommern sätta den pommerska kammarens credit i det anseende, att största delen af de återstående lånen kunde sättas till 4 proc. Vid afskedet fick Friherren jemte pris för mandom, skicklighet och en i alla skiften obrottslig trohet, en årlig pension af 3000 Rdr pomm. courant för sin återstående lifstid. Han fortsatte sin verksamhet som Fältmarskalk intill sin död d. 23 April 1805 på sitt fädernegods Dornhoff på Rügen.

Gift 1761 med *Juliana Regina von Ysedom*, f. 1744 på Uddorff på Rügen, dotter af Landtrådet Comm. af W. O. Bogislaus von Ysedom. Äldste sonen *Carl Gustaf*, Gen.Lieut., dog 1819; den yngre Gr. B. B. v. Platen, se följ. biographi.

(Källor: Ofvananförda. — De adliga Matriklarne)

2. PLATEN, BALTZAR BOGISLAUS VON.

Hans fader var Fältmarskalken och General-Gouvern. *Philip Julius v. Platen* (se ofvanf.). Född d. 29 Maj 1766 på godset Dornhoff, följde han i sin späda ungdom föräldrarne öfver till Skåne. I hans biographi**) talas om "mångfaldiga och besynnerliga motgångar, hvilka han haft som barn och yngling, hvilka endast voro kända af honom sjelf och hans närmaste vänner, och hvilka bidrogo att hos honom alstra en viss yttre sträfhet." År 1779 sattes han uti Cadett-skolan i Carlskrona, utnämndes 1780 till Fänrik vid Örlogsflottan och deltog detta och följande år i de den tiden vanliga sommar-expeditionerna. Emedan han likväl dock tyckte att dessa öfningar ej voro tillräckliga att förskaffa honom all den praktiska skicklighet, som den unge sjömannen önskade förvärfva, tog han, ehuru son till en General-Major, såsom Under- och Öfverstyrman tjenst på svenska handelsfartyg, samt besökte i denna egenskap flera

*) Detta afsked lärer dock icke varit frivilligt, se nedanföre.

**) Vet. Akad. Handl. 1829 sid. 298.

länder inom och utom Europa under åren 1782, 1783 och 1784, hvarefter han 1786 och 1787 deltog i profseglings-expeditionen på fregatten Diana, hvarunder han under en skicklig och tapper, men särdeles sträng chef, Öfversten af Christiernin, vandes vid en ytterlig noggrannhet i tjensten. Sedermera medföljde han en ambassad till Marokko.

Återkommen till fäderneslandet med en stor skatt af praktiskt nautiska kunskaper, syntes för honom snart tillfälle öppnas att kunna använda dessa till fäderneslandets tjenst, då han vid början af Finska kriget kallades till tjenstgöring på örlogsflottan. Ödet nekade honom dock tillfredsställelsen att på denna väg kunna egna sig åt fäderneslandets tjenst. Tjenstgörande på linieskeppet Prins Gustaf, hade han i slaget vid Hogland, den 17 Juli, det missödet att blifva blesserad och tillika med sina kamrater på det eröfrade skeppet, tagen till fånga och förd till Wolodmir, Twer och Nischnei-Nowgorod, i hvilken fångenskap han qvarhölls till fredens slut. Så obehaglig denna motgång än var för en så verksam själ, var den dock icke hinderlig för hans framsteg på tjenstemannabanan, ty genom Konungens nåd befordrades han dock enligt sin tour — först den 21 Juli 1788 till Lieut., och den 24 Febr. 1789 till Capitaine *). Efter sin återkomst åtföljde han 1791 en ambassad-expedition till Marokko; befordrades d. 12 Juli 1792 till Major och Öfver-Adjutant, i anledning af en lyckligt utförd tvist med vaktskeppet vid Helsingör; förde samma år befälet på fregatten Bellona, liksom åren 1793 och 1794 på fregatten Eurydice, med hvilken han utförde en Convoy-expedition till Medelhafvet. År 1794 befordrades han till Equipagemästare i Carlskrona, samt 1795 till Öfverste-Lieut. vid Amiralitetet och Gen.Adjutant af Flygeln, samt kort derefter till R. S. O. Året derefter var han befälhafvare på linieskeppet Fredrik Adolf, vid dess kryssning i Nordsjön, under en förening af Svenska och Danska eskadrarna.

Dermed slutade Platens sjömannabana. Redan förut åtalad för ett under convoj-expeditionen till Medelhafvet begånget förment missbruk af sin myndighet, vid en om stöld öfverbevisad Underofficers bestraffning, blef han 1796 anklagad för någon efterlåtenhet i sin tjenst såsom Equipagemästare; ehuru båda gångerna genom laga dom frikänd, förmådde dock detta honom att taga afsked från sistnämnde

*) Fullmaktens datum är väl äldre än fångenskapen, men den är antidaterad.

tjenst 1797; och 1800 den 12 Juni trädde han alldeles ur krigstjensten, hvarvid han erhöll Öfverste namn, heder och värdighet. Orsaken till sistnämnde beslut har man sökt i en hans fader vid den tiden träffad motgång, men hvilken säger biographen i Pantheon icke vara honom bekant; ur nekrologen, införd i Stockh. Tidn. 1829 № 48, kunna vi dock upplysa, att denna motgång var fadrens anbefallda afskedstagande ur rikets tjenst.

Frih. P. köpte då en vacker egendom, Frugården, på Vestgötha-näset, gifte sig, införde der circulations-bruk, planterade skog, och blef ett mönster för en driftig landthushållare. Men hvarken det husliga lifvets behag eller landtmannalifvets lugna och anspråkslösa verksamhet var nog för en sådan efter en högre verksamhet törstande man. Redan innan han 1801 blifvit vald till Ledamot i Trollhätte-Canal-Direction, väcktes hos honom den sedan Bisk. Brasks tid flera gånger påtänkta och lika ofta öfvergifna planen om de båda hafvens förening. Sednast hade Daniel Thunberg 1767 på regeringens befallning utarbetat planen dertill, och sedan denna kom i Friherrens händer, uppeldades hans ifver så mycket mer för detta företag. Hans öfvertygelse befästades under en resa sommaren 1800 på egen båt mellan Venern och Vettern genom de vattendrag, som ligga emellan dessa båda sjöar, under hvilken färd båten på åtskilliga ställen drogs öfver land, dels med oxar, dels med handkraft. Icke nöjd härmed lät han på egen bekostnad vidare undersöka trakten och framlade resultaterna deraf i en 1806 tryckt afhandling om Canaler genom Sverige. Förslaget väckte verkligen regeringens uppmärksamhet, så att 1808 den skicklige engelska mechanikern Telford blef inkallad för att efter anställd besigtning af trakten yttra sig om saken. Telford gillade nästan i allt Thunbergs plan, hvilken han med förvåning fann vara byggd på ideer, som först i sednare tider varit bekanta i hans fädernesland. Året derpå utgaf Pl. ett kostnadsförslag öfver den tilltänkta Canalen.

Väl hindrade kriget tills vidare något åtgörande af saken, men snart inträffade Revolutionen, i hvilken Frih. Pl. lärer varit ibland de invigde: åtminstone var han en förtrolig vän till åtskilliga af dess hufvudmän, såsom Adlersparre, Erkebiskop Rosenstein m. fl. I alla fall måste Pl. med nöje se en statsförändring, som på thronen lyfte hans högste förman under hans fordna sjömannalif. Vare sig i följd af Riksföreståndarens personliga ynnest eller i följd af Pl:s politiska tänkesätt, eller af beggedera, blef denne genast af

den nya regeringen anlitad i flera värf. På våren uppdrogs honom en beskickning, först till engelska Amiralen Hood, som då låg vid Vinge redd utför Götheborg, sedan en dylik till Kronprinsen Carl August, samt vidare fram på sommaren åter en beskickning till engelska Amiralen Saumarez, som då låg utanför Revel, för att utverka hans deltagande i expeditionen till Bottniska viken. Undertiden blef Frih. vid Riksdagens början vald till ledamot i Constitutions-Utskottet, derefter d. 9 Juni inkallad i Statsrådet, den 29 samma månad upphöjd till Contre-Amiral, samt den 3 Juli prydd med Svärds-Ordens Commendeursband, hvarefter den 25 Nov. 1811 följde St. Korset.

Mer än öfver alla dessa hvarandra hastigt följande utmärkelser fägnades troligen denne patriot deraf, att Ständerna gillade och med värma omfattade det förslag, för hvilket han i nio år outtröttligt arbetat. Visserligen syntes tidpunkten ej vara gynnande för ett så stort och kostsamt företag, då nationen var utarmad efter det olyckligaste krig. Men å andra sidan hade Sverige lidit så mycket genom Napoleons continental-system jemte fransyska och danska kaperier, så att man lifligt kände värdet af utsigten att erhålla en segelfart midtigenom landet, under förhoppning att Sverige, oberoende af Danmark, skulle bli herre öfver handeln på de båda hafven. Tillika eldades många af den vackra tanken att visa, det Sverige ännu var mäktigt af ett jetteverk, oaktadt verlden ansåg dess makt vara bruten, dess krafter uttömda. Sålunda, sedan företaget blifvit godkändt och beslutadt af Konung och Ständer, möttes det af en sådan allmän enthusiasm, att inom åtta dagar 4 millioner voro tecknade, vida mer än hvad som ansågs behöfligt, ty kostnadsförslaget upptog blott halfannan million, att utgå inom tio år, inom hvilken tid arbetet beräknades kunna blifva fullbordadt.

Vald den 30 Maj 1810 till Ordförande i Götha Canal-Direction, bibehöll Frih. Pl. dock sin plats i Statsrådet till d. 1 Oct. 1812. Det troddes *) hafva varit han, som tillstyrkt Konungen, att vid 1809 års riksdag begära en conscription: ja i sjelfva Constitutions-Utskottet var han den förste, som väckte fråga om beväringsskyldigheten **), men blef häruti icke understödd. Orsakerna till hans afskedstagande voro flera. Först behöfde Canalen hela hans verk-

---

*) De la Gardieska Archivet XIX. 32.

**) Biographien i Vet. Akad. Handl. sid. 290.

samhet; dernäst fann han det motbjudande för sin känsla, att taga lön på tvenne ställen; slutligen måste han, sistnämnde år, ensam bland sina kamrater, reservera sig mot Konungens beslut om landttullarnes återupprättande, hvarom proposition skulle afgifvas till Ständerna. Dessutom lärer den obetydliga makt och endast rådgifvande befattning, hvartill Statsrådet enligt den nya Constitutionen var inskränkt, icke varit öfverensstämmande med en man af Pl:s befallande lynne. Han lemnade således utan saknad taburetten i Carl XIII:s rådkammare. Hans vän, Adlersparre, hade redan förut utbytt samma plats emot ett Landshöfdingdöme: i ett bref till honom yttrade Pl. att han ämnade följa hans exempel, men gick att i Götha Canal söka sitt län.

Detta "län" blef dock en källa för många bekymmer. Innan kort befanns, att den genom actie-inbetalningarna erhållna halfannan millionen på långt när icke förslog, utan nya tillskott måste äskas dels af Actietagarne, dels af Staten. Derigenom alstrades missnöje, som med hvarje riksdag stegrades och försvårade möjligheten att beveka Ständerna till beviljande af nya bidrag. Dertill kom, att Tidnings- och Riksdags-oppositionen hade utsett Canalen till sina cheval de bataille, och så stor var dess hätskhet, att då endast knappt en mil återstod af hela linien, yrkade tidningen Argus ännu företagets nedläggande. Sålunda måste Platen, nästan ensam, under sju riksdagar kämpa för dess utförande, ägande sitt enda stöd i Carl Johans starka vilja. Emot sina motståndares öfverlägsna antal, deras vältalighet och kraftiga anfall satte Canalens skapare sitt mod, sin ståndaktighet, sin romerska jernvilja, och genomdref, ehuru alltid efter stormande batailler, beslutet, att ej öfvergifva ett företag, som småningom nalkades sin fullbordan, och hvars uppgifvande skulle göra alla hittills använda omkostnader om intet samt dessutom inför Europa bära ett vanärande vittnesbörd om nationens vanmakt eller lättsinnighet. P. segrade icke allenast häruti, utan utverkade också beslutet om Motala verkstads inrättning på allmän bekostnad och bidrog kraftigt till det om anläggningen af Vanäs fästning, hvilken sednare plan stod i förbindelse med ideen om grundandet af Sveriges sjöförsvar på skärgårdsflottan, i hvilken sistnämnde mening han för första gången möttes af oppositionen, men hvilket förslag så mycket bittrare klandrades af den stora flottans anhängare. I en period af slapphet, räddsla och tvehågsenhet — yttrar en af Canalens icke-vänner *) — har

*) Crusenstolpe, de Frånvarande, 4:e uppl. sid. 3.

BIOGRAPHISKT
LEXICON

ÖFVER

NAMNKUNNIGE SVENSKA MÄN.

ELFTE BANDET.

TREDJE HÄFTET.

Upsala
WAHLSTRÖM & LÅSTBOM.

1845.
På N. M. Linds förlag.

Innehåll.

Elfte Bandets Innehåll.

man svårt att uppfatta, ännu svårare att uppskatta det öfvermått af styrka, beslutsamhet, mod och drift, som uppenbarade sig i Gr. P:s personlighet. Oppositionen afundades hans framställningssätt, äfven de som hatade och bekämpade hans framställningar." Ett af de tillfällen, då denna förmåga på det mest lysande sätt triumpherade, var nattscenen på Riddarhuset d. 1 Mars 1823, då han stridde mot Frih. Anckarsvärd, som då stod i blomman af hela sin kraft och för detta tillfälle hade uppbjudit hela makten af sin vältalighet.

P. hade användt den strategien att låta arbeta på begge linierna på engång, utan tvifvel i afsigt att förhindra beslutet om att endast fullborda endera. Blott den enas utförande hann han öfverlefva: Vestgötha-linien öppnades 1822. När också den östra segelfarten var färdig, befanns att hela företaget hade kostat omkring 10 millioner och den till tio år beräknade tiden blef utsträckt till trettio. Dåraktigt är att förneka att icke Götha Canal bragt och bringar riket mångfaldig nytta; det är ett offer, som en nu bortdöende generation nedlaggt på fäderneslandets altare, visserligen ofrivilligt, ty få anade väl i början hela vidden af den ekonomiska missräkningen, och att detta skulle medföra en nästan total förlust af deras nedlaggde penningar. Allraminst kan förmodas, att den redliga upphofsmannen ville föra allmänheten bakom ljuset. Deremot kan väl icke Canal-Directionen fritagas från beskyllningen för misshushållning och felaktiga ekonomiska anstalter. Jag vill blott anföra ett par exempel, som äro mig bekanta. Stegeborgs slott är förenadt med fasta landet genom tvenne långa broar. En af dessa måste enligt planen för segelfarten bortrifvas, men detta skedde (om jag minns rätt) ungefär tio år innan sådant var behöfligt, hela orten till stor obeqvämlighet och hvilket tillika förorsakade Bolaget kostnaden af en färja, som till hälften var obrukbar, innan en sådan hade behöfts. Vidare: stationen Mem var en ibland de första, der arbetet både började och slutade. Men efter första arbetstidens upphörande bortauctionerades materialier och effecter för ett vrakpris, hvilka sedermera ganska dyrt måste återköpas.

Visserligen saknade icke Frih. P. detalj-kunskaper, icke blott i sitt första hufvudyrke, sjömanskapet, utan ock i allt hvad som hörde till canal-arbetet, ända in i dess minsta delar; men till hans öfriga stora egenskaper synes den ekonomiska detalj-calculen icke hafva hört. I alla fall kunde

vid ett så stort företag alla omkostnader icke ens approximatift beräknas och förutses, och under den långa tiden, som arbetet varade, hade prisen undergått icke obetydlig förändring. Föröfrigt älskade han att se sakerna i stort. Till hans beröm hör ock det solida, varaktiga och vackra sätt, hvarmed arbetet utfördes, och hvarom, så bland utländningar som landsmän af alla opinioner, endast en enda röst finnes. Det allmänna skriket om slöseri och orimliga kostnader förmådde honom icke att deruti göra minsta förändring, utan är den sista slussen byggd med samma omsorg och prydlighet som den första. Likaså anlades Motala verkstad i en ganska stor scala, och det i en tidepunkt, då bolagets financer redan voro förtviflade.

Men vi lemna canalen, ehuru den utgör sin upphofsmans äreminne, och upptaga nu de öfriga momenterna i hans återstående lif. Under continental-kriget förordnades han 1812 till General-Intendent vid den armee som sammandrogs mot Norrige, och 1813 till General-Gouverneur öfver Holstein, Schleswig och Jutland, hvilket embete han dock icke hann tillträda, dels i hänseende till fredens mellankomst, dels emedan han blef förordnad att hafva uppsigten vid Norska armeens proviantering. Sedermera tecknade han, såsom en af Commissarierne 1814 föreningsacten med Norrige; befordrades s. å. till Vice Amiral och utnämdes d. 7 Jan. 1815 till Grefve. Vid Riksdagen 1823 var han Ordförande i Constitutions-Utskottet. Vid Vestgötha-liniens öppnande erhöll han Seraphimer-orden och vid upplifvandet af Stor-Amiralsembetet öfvertalades han att mottaga chefskapet öfver dess tredje afdelning 1827, i hvilken egenskap han företog en besigtning af strömrensningarne och hamn-anläggningarne i riket. I den berättelse han derom ingaf till Regeringen afstyrkte han en stor del af dessa arbetens företagande eller fortsättning, hvilket af några uttyddes såsom ensidighet. En sednare erfarenhet lärer dock visat, att med dessa kostsamma strömrensningar i de nordliga elfverna icke särdeles mycket blifvit uträttadt. Deremot tillstyrkte han väganläggningarne åt Norrige, gaf planen till Hjelmare slussverks ombyggnad, till vattendragets upprensande längs By-elfven, och föreslog att Sulevik borde blifva stad i stället för Arvika. Tvenne gånger hade han på egen bekostnad besökt England. Sedan 1813 var han Hedersledamot af Landtbruks-Akad. och 1815 kallades han till Ledamot i Vet.-Akademien.

Den 4 Juli 1827 utnämdes Grefve P. till En af Rikets Herrar, men emottog icke denna värdighet, dels emedan han

redan som ledamot i 1809 års Constitutions-Utskott hade förfäktat den åsigten, att denna tomma titel stod i motsägelse med den gällande Grundlagen, dels emedan upphöjelsen inträffade samtidigt med förlusten af en älskad och ovanligt hoppgifvande son, som hastigt bortgick vid 26 års ålder. Mellertid, då han s. å. den 26 Nov. utnämdes till Norriges Riksståthållare, medföljde nämde titel detta höga embete, men i Sverige bar han den aldrig. På nämde plats vann han väl icke kärlek — dertill var hans lynne för sträft, hans tänkesätt för konungska, hans seder för orepublikanska, — men dock aktning. Kanhända hade sympathierna kunnat mera ändra sig till hans fördel, i fall bottnen af hans själ hunnit blifva mera känd; men redan d. 6 Dec. 1829 bortrycktes han af döden. Sista sommaren hade han åtföljt Kronprinsen utåt skärgården, för att bese den nya exercisen med kanonjollarne.

Han hade vid Motala, tätt utmed canalen i en förtjusande nejd, låtit åt sig inviga ett grafställe. Här under en anspråkslös vård, skuggad af poplar och almar, hvilar den store mannen, vid sidan af sin älskade *Philip*, i svensk och från Norrige medförd jord. Hvarje fartyg, som äger en kanon, hedrar vid förbifarten med ett par skott minnet af canalens skapare, hvars namn, sedan sorlet och smädelserna längesedan tystnat, skall af den sednaste efterverld med vördnad nämnas och oförgängligt qvarlefva, så länge Sveriges "blåa band" slingrar sig i Götha Rike mellan de båda Hafven.

Hans personlighet har sålunda blifvit tecknad *): "Vid första ögonkastet halkade uppmärksamheten tämligen lätt förbi hans bild. Växten snarare under än öfver medelmåttan, och mager som man bör kunna föreställa sig hos en man, der själen var allt, gaf honom ett utseende, hvilket man vanligen kallar osynligt. Hufvudet, snarare fult än vackert, och med ett uttryck, mera kärft och frånstötande än angenämt, oaktadt de stora skarpa blå ögonen, hvilka täflade med hans ord att genomborra hans motståndare, — detta hufvud skulle likväl, vid nogare betraktande, blifvit ett interessant studium, hvad byggnaden angår, för Gall, och i afseende på anletsdragen, för Lavater; ty det innebar en ny bekräftelse för begges systemer. Grefve Platens stämma saknade klang, var sträf och gnällande. Hans föredrag

*) Crusenstolpe, De Frånvarande, 4:de uppl. sid. 8.

enkelt och otvunget. Hans språk, ledigt, flytande, närmade sig stundom det hvardagliga, var ej alltid rensadt från Tyska egenheter, men desto mera från rhetoriska bilder och poetiska utflygter. Historiska citationer, från äldre och nyare tider, voro hans tals enda prydnader, och lågo då nära till hands för hans aldrig afbrutna tankegång. Korteligen, och för att hit öfverflytta en i Tidningen Fäderneslandet redan begagnad skildring af Grefve Platens förmågas beskaffenhet:

Det var *skälen* och *själen;* kraften i begge, begges sammansmältning. De förra, utan den sednare, den sednare utan de förra, hade varit långt ifrån detsamma, skulle på långt när ej gjort det intryck, ej så genomgripit åhörarnes hela nerfsystem. Det själfulla föredraget gaf skälen dubbel styrka, verkade med fördubblad styrka på de närvarande. Det låter ej beskrifva sig. Man måste hafva hört och sett honom; hört och sett, huru han började, utan minsta spår till passion; huru, i mån som tankarne utvecklade sig, skälen hopade sig, själens eld mer och mer uppflammade i låga, lågan mer och mer grep omkring sig, och slutligen, lik en volkan som brinner, slog med bestörtning och beundran allas sinnen." — Vi tillägga ur en annan charakteristik*) följande drag: "Tidiga motgångar jemte oafbrutet vistande till sjös, just under den tid då ynglingens yttre skick bildas för umgänget, hade hos honom alstrat ett slags tillbakahållande sträfhet, som mången fann stötande, mången ansåg som bevis på ett hårdt hjerta och tungt sinnelag. Hans inre var dock motsatsen. Man skulle se honom i det enskilta lifvet, se hans ömhet mot maka och barn, erfara hans öppna, förtroliga, deltagande sinne mot vänner, huru varm han var för allt som var sannt och ädelt, med hvilken mildhet han öfversåg med deras misstag, hos hvilka redbarhet och förtjenst i hans tanka öfverskylde bristerna; — huru den starka själ, som oböjlig stod emot hotande stormar, liknöjd såg sig omgifven af smädelsen, oförfärad genomvandrade ett icke sällan bekymmersfullt lifs motgångar, huru den skakades i sitt innersta vid förlusten af en älskad son. Han bar dock äfven denna med ståndaktighet. Minnet, tankestyrkan, verksamheten minskades ej, men kroppen led och utan den förträffligaste makas ömhet och vård hade han troligen, i följd af detta krossande slag, ännu tidigare bortgått ifrån en menskliget den han hedrat, ett samhälle som han gagnat."

---

*) Biographien i Vet. Akad. Handl. 1829, sid. 295.

Grefve Platen öfverlefdes af sin maka *Hedvig Elisabeth Ekman*, dotter af framl. Comm.-Rådet E. i Götheborg, en dotter, *Juliana Lovisa*, gift med Hans Exc. f. d. Just.-Stats-Ministern Grefve Arv. Posse, samt sonen, Gr. *Baltzar Julius Ernst*, född 1804, som tog afsked såsom Lieutenant vid flottan, gift med Hans Exc. Grefve De Geers enda dotter, samt ägare af Örbyhus.

Skrifter: Afhandl. om Canaler genom Sverige. Örebro 1806. — Berättelse samt kostnads- och ersättningsförslag rörande den föreslagna Götha-canalen. — Försök till utredn. af den arbets-method vid Götha canal blifvit brukad. Link. 1822. — Om Sveriges Sjöförsvar. Sthm 1829. — Åminnelsetal öfver H. Exc. Gr. J. Puke i Krigsvetenskaps-Akad. Handl. 1816. — Anförande i Ridd. och Adelns Plenum d. 2 och 19 Mars 1829. Sthm s. å.

(Källor: Svenskt Pantheon 9 D. — Vet. Akad. Handl. 1829. — Stockholms Tidn. 1829. — De Frånvarande, 4 uppl — Rothliebs Adel. Matr. 1817. — Tal af G. Bergergren. — Låstboms Höfd Minne D. II. — De la Gard. Arch. XIX. s. 52, 55.)

PLOMGREN, THOMAS.

På Solberga gård i Ålhems socken i Småland bodde i 17:de seklet Bonden Jöran Eriksson, gift med en Ingrid Andersdotter Maillere — troligen dotter af en inkommen Wallon — hvilkas son *Anders Plomgren* kom i handel och slutade som "en hederlig Borgare och Linkrämare i Stockholm", gift med Margareta Le Claire, af en hit inkommen Wallonsk slägt. Desses son Comm.-Rådet *Thomas Plomgren* föddes den 16 Aug. 1702 i Stockholm, en man som i vår Handelshistoria vunnit ett utmärkt namn. Han blef med sin äldre och ende broder uppfostrad "för vetenskaperne", och hade hunnit derföre fatta lust, då han 14-årig såg sin fader dö och sin moder nödsakad att använda honom såsom bokhållare. I detta yrke gjorde han sig snart hemmastadd och ville utrikes öka sina insigter deri. År 1719 antogs han på köpman Trummers kontor i Königsberg, der han efter tre månader kunde förestå och hålla kontorets böcker samt föra correspondencen på tyska. Snart vaknade inom honom tanken på att upplyfta handeln i Sverige så högt möjligt var och han begaf sig till Stockholm åter, der han 1725 inskrefs som borgare. Uppmärksamheten drogs snart in på den yngsta handlanden, som om två år blef invald bland stadens 48 äldste, snart derpå vald till ledamot af borgerskapets bemedlings- tolags- och inqvarterings-commissioner. Presidenten Frih. D. N. v. Höpken lärde känna den skicklige mannen och förmådde honom, att ställa sina han-

delsföretag efter gemensamt uppgjorda planer med afseende på Svenska handelns förkofran. Nu följde allahanda försök på flera förut af svenska skepp obeseglade handelsplatser. Och planerna voro uttänkta med förstånd. Både Plomgren och det allmänna förkofrades. Han räknades för en pelare inom sitt stånd och valdes gerna, der förtroendet hade en röst. År 1733 blef han ledamot i den af samtlige Städernas Deputerade i Stockholm hållna sammankomst rörande Tjäruhandeln, en svensk guldgrufva (vida mer än Ädelfors), som tidigt bedrefs genom ett Tjäru-compagni — det äldre länge ledt af den 1650 så märkvärdige Nils Skunck; det yngre mest sammansatt af embetsmän. År 1733 var Pl. fullmägtig för både Stockholms och Götheborgs handlande borgerskap, att dem företräda i den om Consulatet i Lissabon förordnade commission. År 1738 blef han Directeur för Levantiska Compagniet, 1739 fullmägtig vid General-Tull-arrende-societeten samt straxt derpå Riksens Ständers fullmägtig vid Bancoverket. Nu var Pl. redan en politisk notabilitet. Vid Riksdagen 1738 ansågos Plomgren och Kierman vara Borgareståndets af Hattpartiet ledare, som också inverkade mycket på en del af Boudeståndet. Bönderne lära ännu mindre förstått tractater i politik, än tractat med öl och bränvin. I en riksdags-flygskrift, kanske af Arckenholtz' penna, figurera tvenne vildgaltar vid sidan af klingharpan, borgarståndets talman Aulævill; galtarne hette Kierolfer Folkfylla och Plomer Ölkanna. "Begge voro högmodige åsnor, som blåste ur ett horn och åkte på en släda. De didde Harald (C. G. Tessin) och han didde dem, sedan han uppsvälgt landsnödsgullet." "Galtens gull och Plomers mjöd" ansågs ha vållat det gamla Rådets fall. Då Tessin sjelf svor, blödig och ömkesam, att han ej ville Rådsherrarnes fall, så hade han Folkfylla och Plomer att hålla ropet: tag bort! uppe bland menigheten. Taube, kallad Inachus, fadren till Io, skulle räddas, såsom Konungen så kär. Och häri kan man se, att Pl. var behjelplig, ty när, enligt protocollet och stora secreta deputationen den 23 Februari 1739, Frih. Coyet försäkrat att Taube borde gå ur Rådet, ty den nådigsta Drottningen "kunde hvarken hugna sig af det ena eller det andra", så länge Gr. Taube blef sittandes i Rådet, och höll på att få medhåll, så uppträdde Hr Handelsman Pl. och sade, det ingen ting lärer kunna gravera Hr R.R. Gr. Taube, som ej finns i Rådsprotocollen. Oppositionen såg nu att T. borde upprätthållas och insåg nog, att blott den ej rörde K. Fredriks ömmaste sidor, så lät

han så gerna Hattarne styra som Mössorna. Samtlige ledamöterne nedlade således alldeles saken vid Pl:s ord, eburu flera förut ifrigt "drifvits af sitt samvete, att söka undanrödja allt som strider mot den Högstes vilja och befallning" — dit ett kungligt tvegifte, hvartill en Rådsherre som fader styrkt, hvilket han åtminstone bifallit, med stort skäl räknades. År **1741** blef Pl. ledamot i den då förordnade Kongl. Utrednings-Commissionen. **1742** fullmäktig i Riksens Ständers Contoir och föreståndare för borgerskapets enkhus, likaledes Rädman, hvilken befattning han dock afsade sig. Vid thronföljarevalet **1743** var Pl. ytterst verksam och anfölls sedan af sina Committenter med en process. Ett begrepp om fullmäktige såsom vanmäktige, förutsättande att man uppdrager sin makt åt den valde fullmäktigen och likväl behåller den — en abcdarii-politik, som nu blott synes till hos några Electorer af bondeståndet — var den tiden ännu Stockholmska borgerskapets culmination. Stadens borgerskap ville således sjelft deltaga i thronföljarevalet eller åtminstone förbjuda Pl., sin fullmäktige, att deri deltaga. En Christopher Springer var borgerskapets ombudsman, som lärde sina principaler, att de hos honom borde få veta hvad de sedan skulle instruera sin riksdagsman att säga. Han borde, hette det, i hvarje fall rådfråga sina Committenters opinioner och sedan i ståndet uttala den mening, som var pluralitetens af Committenternas. Pl. förstod sig ej på denna lära och när Springer begärt censur i Cancelli-Collegium för att trycka en hop papper i denna tvistefråga, förständigades han, att tryckning ej kunde tillåtas, sedan Censor Librorum G. Benzelstierna hemställt frågan till K. Maj:t, som infordrat Just.-Cancellerens utlåtande. Och alla auctoriteterna voro angelägna att tillse, det intet sådant måtte menigheterna i landet bibringas, som leder dem in i sådana saker och göromål, som dem intet tillhöra, men att deremot ej intrång skedde i Konungens höghet och Rikets Ständers fri- och rättigheter. Magistraten ålades att tillhålla både Springer och hans Committenter, att i stillhet och enighet frukta Gud, ära Konungen och Ständernas beslut lyda. Springer blef olycklig och Pl. syntes aldrig frisk från Springers ofärd till sin egen dödsdag. Springer hade påstått, att Pl. hade under Dalkarls-upproret haft den danska kassan om hand; påståendet inflöt i Rådhus-protocollet, men bevis brusto. **1747** blef Pl. ledamot i Jernkontoiret; likaledes i den Bränvins-commissionen, som i sitt betänkande yttrade, att bränvinet låg i ena vågskålen och riket i den andra, att denna

dryck, den skadligaste för menniskan till dagligt bruk, som någonsin funnits i alla verldens delar, blott ett medel att förderfva helsa och sinne, skulle ruinera all annan hushållning, hvälfvande riket till sin undergång. År 1749 ledamot i Kgl. Ekonomie-Commissionen. 1751 ledamot i Salt-Contoiret. Samma år Domare och ledamot i Assecurans-rätten. Belöningar uteblefvo ej. 1747 fick han heder och namn af Assessor i K. Maj:ts och Riksens Commerce-Collegium; kort efter titulerad som Commerce-Råd och verklig Handels-Borgmästare samt Præses i Handels-Collegium vid El. Torpadii död. Riddare af K. N. O. 1751, två år förrän Carl Linnæus blef det. Och som Handels-Borgmästare-embetet ej af en adelsman fick innehafvas, så styliserades det adliga diplom, Konungen honom lemnade s. å., till förmån för hans bröstarfvingar: söuerne *Anders till Mästena*, f. 1730, Brukspatron, *Johan*, f. 1731 (död 1753 ogift) och *Carl Fredrik*, f. 1738, ÖfversteLieut., R. S. O., hvars son Peter von Plomgren blef Friherre 1818 (№ 371). Adliga ätten *von Plomgren* intog nummern 1952 på Riddarhuset bland svenska adeln.

Vid fem riksdagar var Pl. riksdagsman för hufvudstadens borgerskap och satt vanligen i "de hemligaste och vigtigaste" deputationer och utskott. Vid den sista riksdagen han öfverlefde, enhälligt vald till sitt stånds talman (1751). Cancelli-Rådet Edvard Carleson erkänner i sitt åminnelsetal, att de under dessa riksdagar utkomne Sjötulls- Licent- Consumtions- Accis- och Manufacturfonds-taxor äro till större delen af honom projecterade och författade; liksom att hans underdåniga tankar och förslag öfver de vigtigaste handelsämnen esomoftast blefvo af Öfverheten infordrade och följdes med märklig nytta för det allmänna. Han var ledamot af K. Vet. Akademien från dess första stiftelse. Hans tankar om handeln, ingifna 1740, infördes i Akad. Handlingar. Hans verksamhet var stor och synes i förtid bäddat hans graf. Han dog d. 21 Juni 1754.

Pl. var "af naturen begåfvad med mycken styrka, en stor och vacker gestalt samt ett ljufligt och manligt utseende, som gjorde honom ansenlig och behaglig." Hans talegåfva berömmes också. Hans maka *Brita Christ. Funck*, Rådmannen Joh. F. i Vesterås dotter, med hvilken han blef gift 1723, hade födt honom 11 barn, hvaraf 9 stodo kring hans dödsbädd.

Hans ifriga verksamhet afsåg äfven det allmänna. Han var bland Jern- Assecurans- och Salt-contoirets stiftare, blef

en af föreståndarne för det först i Stockholm inrättade Barnhuset och "man såg honom ofta midt ibland de små barnen, med våta kinder, bidraga till deras hjelp och hugsvalelse, glömmande bort sin egen svaga helsa och sjukliga tillstånd." Och Carleson talar ock om hans gudeliga dödsberedelse och glada död, med sidoblick på dem, som efter döden kände sig kunna tadla och lasta dem de i lifstiden fjäsat för. Han ansåg sig helst böra i glömskones mörker begrafva allt det obehagliga, som sig tilldragit under bistra tider, dock anmärkande, huru "medlen och utvägarne kunnat vara olika, men huru de hinder vår Plomgren genombrutit samt de förtretligheter han utstått och de svårigheter han genomgått vid vissa omständigheter tilläfventyrs mera rört det allmänna än hans egen person." Allt detta låter något mystiskt.

Samma dag skrefs af en insigtsfull man men af annat parti ett bref, hvaraf en afskrift förvaras på Löberöd, att boet, som Pl. efterlemnat, skattades högre än aflidne Joh. Bedoires, som var 6 millioner eller 20 t:r guld i svenskt silfvermynt. Brefskrifvaren, 60-årig, blef på samma gång som Pl. borgare, hade varit lika idog och omtänksam, förvärfvat god utkomst, men begrep ej möjligheten af så horribel egendom. Visst var Pl. med i rådet om sista ryska kriget och gick just derföre in i fransyska systemet, kunde visst vinna på de skämda vinerne, som här uppköptes och sedan sändes till armeen samt andra leveranser, dem han, sjelf medlem i Utrednings-Commissionen, fick för sig utvälja, men detta kunde icke förslå, att samla så immensa summor. Det medgafs, att Pl. för det han med ett svenskt skepp lät öfversätta pretendenten från Skottland till Frankrike, då han var i det bekanta förtrycket, af Konungen i Frankrike och Påfven i Rom fått sin möda väl betald och att det kunnat stiga till 6 à 7 t:r guld; det kunde ock tros, att Pl. så väl som andra protegéer njutit vackra subsidii-medel för att hålla borgarståndet i det nya systemets band, att han på kopparplåtarnes och Carolinernas uppsägning i banken och utförsel mycket kunnat vinna; att han haft största nyttan af den för några år sedan så öfverklagade höga vexelkursen, som sades vara hans egen tillställning med mycket mera, som allmänt sades; men så borde ock märkas, att han intet ärft, att hans mor slutligen försörjdes på Enkhuset, att han ännu i slutet af 1730-talet ej ansågs solidare, än att Grill och Lefebure begärte fyra gånger större inteckning på honom, än hans handel då var;

hvarjemte han säkert måste ha uppoffrat halfva förtjensten, om ej mer, att underhålla sin stora stat och uppehålla förtroendet till det nya systemet samt balanceen mellan inrikes partierne, hvarvid mycket måste offras på fattige anhängare; hvarföre det blef dock en gåta, huru man nu kunde skatta hans förtjenst på handeln till mer än femton millioner.

Mössan, som grubblade öfver detta under, försökte dock förklara det. Den utländska handelns inskränkning till förmån för inhemska fabriker, hade samlat i Pl:s kistor en ökad skatt af svenska folket, under det fabrikanterne ändå voro tiggare. Det klagades, att när de fått den af Staten anslagna hjelpen, ha de måst ge ifrån sig hälften till den, genom hvars myndighet de fingo det de fingo. I detta hviskar nog afunden; men förstånd var det i brefskrifvarens motmening, då han ville ha fabrikerna så anlaggde att de kunde af sig sjelfva ha bestånd, samt att handeln måtte vara fri mot tull och förbud blott mot det, som de förnäma och rika så väl som folket ansågo för sin pligt att bruka af inhemsk tillverkning, helst i annat fall det ej halp, om ock en galge funnes på hvarje skepp och vid ingången till hvarje gata. De förträtligheter, Carleson så lätt vidrör, ansäg brefskrifvaren afse affären med Christopher Springer. Möjligen hade Pl. förtjent vackert på de danska penningar, Spr. anklagade att Pl. hade om hand under Dalkarls-upproret. Om så var, öfvergick dock Pl. snart till Adolph Fredriks parti. Carleson, yttrar vår brefskrifvare till slut, säges ha fått talet bra betaldt, men blir han Stats-Sekreterare, så torde han ej få lägga de pengarne i sin pung.

Emellan loftalaren och klandraren är rum för erkännande af Pl:s utmärkta duglighet och att han ej kunde samla en så stor förmögenhet på handel, dervid ingen mot sin vilja behöft med en skilling dertill bidraga, utan att många, således det allmänna, äfven riktades. Systemet var Regeringens förtjenst eller fel.

Han var bland de förste, som sände sina skepp till Medelhafvet. Det var förut ej brukligt att från detta hafs kuster hemta varor till Sverige eller dit föra våra produkter. Levantiska handeln ansågs öppnad genom Pl:s handelsflaggor.

Utan tvifvel var han en märkvärdig man och bör förblifva namnkunnig äfven för senare slägter. A. Schönberg yttrar i "Anecdoter", meddelade af Lector J. Carlmark ur Knösiska Saml. i Skara (№ 80): Thomas Plomgren är ett bland de största genier i Sverige, hvilket bevisas af ganska många prof, så vid handeln som eljest. De tre störste

genier i Sverige regerade en tid de tre stånd, de tillhörde, And. v. Höpken som studerat, Thomas Plomgren och Olof Håkansson, som icke studerat. Plomgren har hela Borgarståndet i contribution, commenderar millioner när han vill. Har makten öfver hela riket jemte penningarne, störste financier, Bancoverkets inventor, fast han nu (i Dec. 1750) är sjuk, dirigerar han dock de största affärer. Vet att rätta sig efter conjuncturerna; aldrig rådlös, reder han sig lätt ur de största svårigheter, ej decisif så att han ej kan foga sig; snart hemma i nyss obekanta saker, när han hört talas derom. Vid 1743 års riksdag anfäktades han grufligen och måste gå ur Sekreta Utskottet, men restituerades efter många svårigheter. Anledningen var ett papper, som fanns bland Rydelii skrifter, hvilket Pl. också tillstod att han dit lemnat att försvenskas, fast han ej kunde bevisa af hvem han det fått. Ändtligen uppgaf han, att unga Pechlin honom det lemnat. (Det innehöll Carterets brefvexling med Engelska Ministrarne i Norden, vid Svenska konungavalet 1743 och egdes 1750 (i afskrift) af A. Schönberg). Det kallades gemenligen "den engelska Systemen" och uppbrändes d. 18 Apr. 1744 på Stortorgskåken. På taflan, som hängde derstädes från f. m. till kl. 3 e. m. stod ungefär: Som en skrift, hvilken rör K. Maj:t och Rikets Ständer under sista riksdag inkommit och man ej kunnat utforska dess upphofsman, så varder den här af skarprättaren offentligen uppbränd. Diestel räknade papperet för fingeradt. (Nb. J. O. Rudbeck hörde af en Guydikens dräng, som förut tjent hos Rudbeck några dagar förrän "Engelska Systemen" blef bekant, att Engelska Sekreteraren blifvit utskickad som kurir, men straxt han kom på skeppet, sluten i bojor och förd till London).

När Thomas Pl. hörde att Schröder och Dalin blifvit utnämde till Prins Gustafs informatorer, efter det N. Bjelke blifvit Undergouverneur, "vredgades han faseligen" och sade att Tessin nu gifvit prinsen i tre nattmössors vård, tilläggande: jag undrar huru länge den Harlequin (T--n) skall narra oss. Pl. var god Hatt i alla hufvudmål, men lät ej leda sig i smärre mål. Var "faseligen ond" på Löwenhielm. Prof. Papke stod sig synnerligen väl hos Pl. och Pl:s recommendation hos L—m såsom Lunds Canceller hade betydt mycket, men Pl. kunde ej förmås att obligera den, som han ej nånsin ville tjena tillbaka.

Om Pl:s verksamhet, då Riks-Rådet ombyttes 1738, läse vi i detta Lexicon VIII Bd. sid. 23, efter Bondes och Tessins anteckningar.

Plomgren var, såsom ofvan nämdes, talman 1751. Gezelius, i Knös. Anekd. № 40, yttrar, att han hade sitt stånds fullkomliga förtroende och kunde ej sägas vara af allmänheten hatad, ehuru han lefde stort och ville synas betydande. "Hvarken genom vinst på kronan eller af partiet samlade han penningar till någon betydande del." Dess efterträdare voro långt tilltagsnare.

Sonen Öfv.-Lieut. R. S. O. *Carl Fredr. von Plomgren* till Måstena blef gift med *Hedv. Charl. Silfverskjöld* *). Vi ha nämnt att deras son var Frih. *Peter von Plomgren*, född d. 10 Juli 1770, bevistade som Fänrik vid Konungens eget värfvade regimente slaget vid Hogland d. 17 Juli 1788 på örlogsskeppet Lovisa Ulrika, och 1790 års campagne på örlogsskeppet Prins Ferdinand, derunder bataljen vid Cronstadt d. 3 och 4 Juni, samt retraiten från Viborg d. 3 Juli. R. S. O. 1805. Då Ryttmästare. Deltog i pommerska kriget 1805—7, då han blef fången. Återkom från Frankrike 1810 och blef s. å. Major. Bevistade fälttåget i Tyskland 1813, derunder bataljen vid Gross-Beeren såsom betäckning för ridande artilleriet under Gen.-Major v. Cardells befäl, samt fältslagen vid Dennewitz och Leipzig samt den skarpa affären vid Bornhöft under Sköldebrand, då han mottog regimentsbefälet, sedan Gen.-Major Bror Cederström blifvit sårad. Bevistade fälttåget i Norrige 1814 som Öfv.-Lieut. Öfverste 1815. Baron 1818. Fick General-Majors afsked 1822. Gift med *Gustava Bergman*. Bor på Brodda mellan Lund och Ystad.

PLOMGREN, ANDERS och PLOMMENFELT, CARL ANDERS.

Thomas Plomgrens äldre broder. Föddes d. 11 Febr. 1700. Blef 1716 antagen på ett handels-contoir i Götheborg, hvarpå han i compagni med sin yngre broder Thomas erhöll burskap på grosshandel i Stockholm, inrättande der den första handel och sjöfart till Marseille och Ceuta. And. Pl. gjorde 1737—38 en utrikes resa för handelsförbindelsers ökande till de förnämsta handelsorter i Europa. Utarbetade 1739 jemte andra handlande planen till Sjö-assecurrans-compagniet i Stockholm, hvarå privilegier då gåfvos. Han blef en af de förste Directeurerne och fortfor dermed

---

*) En dotter Maria Charlotta von Plomgren blef Hans Järtas moder. Se detta Lex. Litt. J. sid. 376.

i 11 år. Utarbetade ock i en deputation jemte ledamöter af Svea Hofrätt en Assecurance- och Hafveri-stadga, som stadfästades. Blef 1745 Directeur vid Levantiska och 1746 vid Ostindiska compagniet. År 1747 fullmäktig i General-Tull-arrende-Societeten. 1748 projecterade han den af K. Maj:t och Riksens Ständer antagna Vexel-stadgan. Commerce-Råd 1753. Uppsade sitt burskap på grosshandel 1760 och fick 1761 tillstånd att besitta säterier. R. N. O. s. å. En af de 48 äldste och bland dem länge en af de 6, som under tysthetsed borde gå Kongl. Maj:t och Rikets Commerce-Collegium tillhanda i det, som rör rikets handel och navigationstrakter. Dog i Stockholm d. 2 Juni 1766.

Gift med 1) *Anna Catharina*, dotter af den för sin rikedom och verksamhet namnkunnige handelsmannen *Jan Claesson* och *Anna Maplier* af Wallonsk ätt. 2) *Margareta Björkman.* År 1770 adlades sonen i sednare giftet

Carl Anders Plommenfelt, född den 7 Augusti 1750. Student i Upsala, der han i Bergsväsendet försvarade tvenne lärdomsprof, blef 1769 Auscultant i K. Bergs-Collegium. Vice Notarie 1770. Gjorde 1771 en vidsträckt resa till de förnämste bergverken i Europa, derunder han kallades till ledamot i flera utländska Vetenskaps- och Vitterhets-Akademer såsom i Siena, Bologna, Florens, Rouen och Berlin. Hemkom 1776. Ledamot af K. Patriotiska Sällsk. 1777. S. å. vice och 1778 tjenstgörande Ceremonimästare vid K. Maj:ts hof. Det heter i G. Ehrensvärds Journal i K. Gustaf III:s hof för den 19 Juli 1779 ... Der voro några Flandriska köpmän hitkomne att begära rättvisa emot Plomgrenska contoiret, som nyligen gjort en så vanhedrande banquerotte. Med mycken höflighet gåfvo de tillkänna, huru Sveriges penningecredit är på språng; förlorad i ett land, vore den ej lätt bibehållen i ett annat. De visste grofva bedrägerier af detta i förra tider så hederliga och säkra contoir .... att endast ett handelshus i Flandern der i 30 år haft innestående 170,000 Rdr, men man kände endast den gamle Plomgren och icke den bedräglige Lundin och den magnifique Plommenfelt." — Bankrutten gick ut på, att infria alla svenska skulder, men bedraga utlänningarne. G. Ehrensvärd,

---

*) Då vi så ofta finna dem, som först upplyftade vår handel, härstamma från inflyttade Walloner, kunna vi förstå, att främmande förhållanden inverkat på den credit i Holland med flera ställen, som vi ofta finna hafva först upplyftat dessa hus och i och med detsamma svenska handeln.

nyss utnämd Minister i Holland, anmälte saken hos Konungen, som tog den allvarligt såsom en Hercules mot allt svek och eftersände Revisions-Sekret. Låstbom, att med honom conferera om de bästa mått och steg. Låstbom lofvade skaffa de klagande en god sakförare. Likväl fick kort derpå Plommenfelt uppdrag att doublera Hofmarskalk Düben, hvari han såg ett bevis, att dess concurs och contoirsärender ej voro så hårdt ansedde. Han bekände för sin vän Kammarherren J. J. De Geer, att han ej kunnat vänta sig en så lustre distinction. Vid den cour, der Pl. föreställde Hofmarskalk, infann sig med förnöjelse hans svåger General Fredrik Horn, hvilken som måg i Plomgrenska huset hade flera ledsamheter af denna bankrutt i allmänhetens opinion; men de utländska ministrarne, inbjudne vid en opera på hofvet, aflägsnade sig deremot, emedan, sades det, de ej ville sitta i bredd med Pl. H. Maj:t förklarade nu, att om processen ej toge en mera för Pl. favorabel vändning, sig vilja förbjuda honom hof och tjenstgöring. Få se, sade Konungen, om han ej slutar med att gå in i ett katholskt kloster. Just.-Cancelleren Grefve Wachtmeister kom d. 30 Sept. att gifva rapport om Justitie-ärendernas drift i Stockholm. Frågan var isynnerhet om Plomgrenska contoirets concurs. Riks-R. Carl Scheffer var i detta ämne så förifrad, att han sökte öfvertala H. Maj:t att befalla Plommenfelt att afhålla sig från Ceremonimästare-sysslans förrättande, tills han urskuldat sig från de honom gjorda vanhedrande beskyllningarne. Då Lundin sedan i Nov. rymde, blossade Konungen upp, befallte Polismästaren arrest, skref ett skarpt bref till Öfverståthållaren (Baron C. Sparre) och försäkrade, att han skulle visa sin myndighet; vred var han nemligen nu på General Fredr. Horn för dess djerfva högfärd, obetänksamma hetta och bullersamma uppförande, samt på Plommenfelt för dess många dårskaper och missbrukadt förtroende i hemliga ärender. General Horn hade nemligen vredgats på Konungen för det interesse han började visa mot Plomgrenska huset. Vi ha anfört detta för att visa hvad som tilldrog sig bakom kulissen från den dag en Horn med förmenta anor från Jul. Cæsar och ett tusenårigt namn, ville aflägga detsamma och kalla sig Gustafs vän, till den dag hans son är inblandad i conspirationen mot samme K. Gustafs lif. Det är en Plomgrensk biographi, hvilket torde rättfärdiga denna uppmärksamhet på de mindre märkvärdiga, men här berörde personerne. Kanske må dock sakens utveckling i korthet angifvas. Konungen tillsade Hertig Carl, att för sina ordens-

adepter Fredr. Horn och C. A. Plommenfelt hålla allvarliga föreläsningar om hederns lagar. Den 22 Jan. 1780 tillsades Pl. i en hemlig Frimurar-sammankomst, att afhålla sig från Ordens högre grader, tills processen kunde bli mera gynnsam för hans heder, än den nu var. General Horn sökte försvara hans oskuld, men vann blott att beslutet communicerades med höflighet. Man såg häri ett förberedande steg till det, som hofvet af gammal adel åsyftade, att snart få se köpmanssonen aflägsnad som Ceremonimästare. Kort derefter fick Kammarherre Bergenskjöld uppdrag att förvalta hans hoftjenst. Då Enkefru Plomgren dött 1780, yttrade G. Ehrensvärd, huru svårt det blefve för de Holländska köpmännen att få rätt, då compagnonen Lundin var rymd, rätta Svaranden nu död, mågen Gr. Fredr. Horn rest utrikes och sonen Plommenfelt dels mycket prolegerad, dels oskyldig, dels oförmögen att ersätta en banquerotte. Protectionen synes åsyfta Hert. Carl. Pl. var en stor Ordensvurm. Här ha vi förberedelsen till det bekanta uppträdet, då Pl. skref på en fönsterruta i en af Clas på hörnets källarsalar, under en anteckning om Kon. Gustaf III såsom en stor medborgare, att han numera vore en stor bedragare — den ruta, som en annan källarkund*) utskar och lade inför Konungens öga. Pl. lemnade nu riket och vi känna ej hvilka öden, som sedan mötte eller om denna andra grenen af Plomgrenska stammen är utdöd eller ännu lefver. Enligt K. Maj:ts nådiga skrifvelse af den 12 April 1782 till Dess och Rikets Svea Hofrätt, samt Hofrättens d. 22 i samma månad öfver "för detta Ceremonimäst. v. Plommenfelt, är denna under № 2070 å Riddarhuset introducerade adliga ätt på svärdssidan utgången" — heter det emellertid i Rehbinderska Matrikeln (tillägg till den 1781 utgifna). Den 14 Apr. 1780 antecknar Ehrensvärd: H. Maj:t erhöll till sin conseil en preliminär fråga af den brydsamma Plomgrenska processen. Plommenfelt hade redan vunnit, att till Svea Hofrätt få hela sin sak förvisad och att der få svara, men då Hofrätten började arbeta, och det tycktes som processen snart skulle bli slutad, begär Pl:t ånyo, att Underrätter, Magistrater, Kämnärsrätter skulle i åtskilliga mål börja undersökningen: en sak den han förut nekat, begärande forum i Hofrätten. Saken föres till K. Maj:ts rådkammare. Pl:t, biträdd af sina Ordensbröder Riksråderne

---

*) Capitaine Lundstedt, adlades Lindestam, men måste taga afsked emedan kamraterne uppsade tjenstgöringen med honom.

Stockenström, Bielke och Bunge, begär att saken må återvisas till Underrätterne. De öfrige på divisionen varande Riksråderne Beckfris, Wrangel, Ribbing och Falkenberg voro deremot och påstodo, att Hofrätten kunde infordra dessa underrättelser af Underrätterna, men att saken enligt ett förut taget beslut skulle i Hofrätten afgöras. Justitie-Cancelleren Gr. Wachtmeister gaf ett skarpt utlåtande till Rådsprot. i denna sak, på H. Maj:ts particulaira tillsägelse, men utan att nyttja Konungens namn. Stockenström, Bielke och Bunge läto sig dock icke beveka till någon ändring och beredde derigenom ett billigt misstroende till deras rättvisa, då Ordens afsigter och förbindelser i Konungens Högsta Nämnd kunna hafva inflytelse. Man undrade icke på den utlefvade RiksR. Stockenström, hvars förstånd är i aftagande och som merändels radotterar, man väntar icke annat af den enthusiastiske och okunnige Riks-Råd. Bunge, men man kunde med skäl hoppats mera rättrådighet af Gr. Bielke, om man ej blifvit öfvertygad att allt hans nit är förenadt inom Frimurare-Orden, att hans håg för decorationer, för ceremonier och småsaker öfverträffar allt hvad man annars hos en man af hans stånd, hans namn och hans ålder kan vänta. H. Maj:t, lika nitisk i Orden, men upplyst och rättvis utom densamma, tyckte att dessa Riksråd förtjente någon skam för sin votering. Han befallte derföre en ovanlighet, som mycket bekymrade dessa Råders egenkärlek. Han tillsade Riks-R. Hermansson, att träda öfver på Justitiesidan och gifva sitt utlåtande i denna sak, innan den i conseljen skulle föredragas. H. Maj:t slapp derigenom att med sina röster decidera pluraliteten. Hermansson förenade sig med Ribbing, Beckfris, Wr. och F—g. Saken föredrogs i conseljen och H. Maj:t biföll dessa Rådsherrars grundade tanke, äfven så rättvis, som för inländska creditens bibehållande nödvändig. Pl:t fann sig högligen förtörnad och tyckte att då H. Maj:t vid hvarje hans opasslighet skickar sin löpare att fråga huru han mår, borde H. Maj:t äfven tro, att han i processen ej kunde ha orätt och ha för honom som frimurare en broderlig plaisance. Fr. Horn fann sig äfven högligen stött öfver detta beslut, hotade med att taga afsked och aldrig, sedan han rest, återkomma till Sverige. Detta H. Maj:t rättvisa beslut blef så mycket betydelsefullare, som det afgjordes på en tid, då så mycket talas om Frimurare-Ordens tillvext, då man så mycket förundrar sig öfver H. Maj:ts beskydd för denne Orden och deltagande i dess arbeten. Man har ej skäl att tro, det

Hertig Carl i samma ställning gifvit samma utslag. — Fred. Horn begärde afsked på Levéen hos Konungen d. 19 April 1780. Han hade med Konungens samtycke bytt regimente med Hert. Carl och vid sitt afträde från S. Skånska Cavalleriet fått för detta regimente en tunna guld och Lif-Regimentet, samt nu fått löfte att med General-Majors lön qvarstå i arméen. Lifregimentet hade under hans tid aldrig varit samladt.

Då i detta Lex. VI B. sid. 255, föga ljus meddelats rörande Horns inre metempsychos mellan 1772 och 1789, ha vi här meddelat något ljus i frågan.

Om Fr. Horn yttrar härvid E—d, att han som undersåte var redlig och laglydig, som embetsman mera nitisk än kunnig, mera djerf, oredig och besvärlig, än försigtig, ordentlig och sträng, som krigsman mera soldat än officer, mera officer än General, tapper för sin person, men inquiett för sin tropp, osäker vid anläggningen, men pålitlig vid utförandet af en plan. Ansedd som vältänkande medborgare minskade han dock detta anseende genom håg att vara vältalig på ett vidlyftigt pockande och mystiskt sätt samt genom högmod blandadt med hetsighet, hvari också ingick godt minne af förfädrens förtjenster. Han måste före sin utresa till varma baden comparera inför Svea Hofrätt i Plomgrenska concursprocessen, der han tillsades att ställa borgen för sig. Lät följande söndag bedja i Clara kyrka för sin lyckliga utresa med Grefvinna och son, något som dittills blott förnummits om Kongl. personer.

Här må nämnas, att Plomgrens dotter d. 19 Aug. 1772 fick entré till hvita rummet och H. Maj:ts porträtt att bära, i juveler infattadt, i blått band på bröstet — två sällsynta distinctioner.

Rika köpmän, som vilja inkasta söner i Hofvets trängsel, för att der söka äran, torde ej utan gagn läsa dessa erinringar ur historien, "lifvets bärarinna."

(Källor: Ehrensvärds Journal i K. Gustaf III:s hof. — Adliga Matriklarne. — De la Gard. Arch. XVI och XVII Del). — N.

POLHEM, CHRISTOPHER.

Mechaniken är i Sverige en ung konst och för dess egentliga utbildare kan Polhem anses. Våra hedniska förfäder ägde af den föga behof; och först vid en framskridande upplysning lånades, jemte hyfsningen, från främman-

de folk, vägledning till ett beqvämare lefnadssätt. I detta, liksom i så många andra afseenden, står Sverige i en outplånlig förbindelse hos de utländska missionärerna, hvilka, jemte christendomens ljus, hos oss införde den allmänna bildningens frön. Ännu saknas oss en culturhistorisk öfversigt af dessa förhållanden. Och ännu qvarstår hos mången, till och med hos s. k. lärde, den djupt rotade fördomen, att det hedniska Sverige företett bilden af ett gyllene tidehvarf, ett klassiskt Schlaraffenland, en Augustisk tidsålder, med hög litterär och mognad monarchiskt-politisk bildning — Stiernman skref en särskild bok om vetenskapernas tillstånd i Sverige under hedniska (!) och katholska tidehvarfvet — hvilken lycksalighet slutligen skulle blifvit beklagligen omintetgjord af mörkrets anhang, representeradt af prester och munkar, hvilka grundlade det barbari, hvarmed vi än i dag under "långsamt mognande öfvertygelse" sträfva.

Att en sådan åsigt likväl innebär det bestämdaste upp- och nedvändande af all sanning, skall, hoppas vi, en säkrare kritik innan kort ställa utom allt tvifvel*). Snart sagdt alla de idrotter, våra hedniska förfäder, med undantag måhända af sydvestra kustens innebyggare, öfvade, utgöres af jagt och fiske, samt plundring och sjöröfveri. De flesta föremål, som antagits vittna om deras odling, voro hemförda från främmande land, och man har ju till och med sett en nyare forskare påstå, att icke ens de gamla flintknifvarne äro inhemsk svensk vara. Att bergsbruket (se Langebek och Ångman), architekturen (se Münter), trädgårdsodlingen, biskötseln, myntslagningen m. m. först med missionärerna blifvit hemmastadde i Norden, bör numera vara föga tvifvel underkastadt.

Presterna borde så mycket mera bemöda sig att meddela sina åhörare kunskaper till hushållningens förbättring, som sådant ofelbart skulle gifva dem anseende samt göra religionen mera behaglig, då undervisningen rigtades både till deras andliga och verldsliga förkofran. Om inbyggarne hittills i sin jagt, fiske och boskapsskötsel kunnat hafva vissa smärre biträden af mechaniken, så förökades desamma i betydlig mån, så snart jordbruk och husbyggnad infördes, hvilka innefattade plogens användande, forslor med häst och tyngders lyftande. Dessa kunskaper skulle jemväl mer och mer utbredas i förhållande till en efter hand ordnad sjö-

*) Jfr recensionen, i Morgonen, af Wieselgrens Smålandsbeskr.

fart och sedan åkerbruket gaf säd, hvilken borde göras tjenlig till föda. Qvarnen blef nu oumbärlig och det första vattenverk, som här fann rum. I mån af christendomens utbredande spriddes prester öfver hela riket; och då desse, ännu till stor del, voro utlänningar, medförde de andra folks begrepp, seder, slöjder och bruk, dem de bibragte åhörare och svenska embetsbröder, hvarigenom flera lefnadsbeqvämligheter tillflöto folket. Församlingar inrättades och kyrkor byggdes, hvarigenom allmogen, jemte flerfaldig undervisning, vann tillfälle till närmare umgänge, det första villkoret för odlingens tillväxt och spridning. Dock märkes ej, att menigheten gjorde synnerliga framsteg i det mechaniska, utan åtnöjdes med den till lifvets uppehälle nödiga kunskapen vid hus- och fiskebyggnader, skogsgiller, jordbruks- och jagtredskap m. m. Biskopsstiftens, Domcapitlens och Klostrens inrättande medförde ej blott främmande inflyttningar, utan satte ock Svenskar i nödvändighet att resa utomlands till Rom, Paris o. s. v. De förre inkommo för att gifva skick åt nämnde inrättningar; och således valdes naturligtvis män af större skicklighet, som kunde meddela folket nytt ljus. De sednare åter voro vanligtvis sådane, som medelst högre studier, och oftast af mera ansedd börd, besökte universitetet och påfvestolen i afsigt att framdeles vinna stift och högre embeten vid Domkyrkorna.

Verkan af sådana reglor, genom bergslager samt väl odlade och med alla slags näringar försedda länder, visade sig i anställda försök att hemma åstadkomma något dylikt; och härifrån hafva vi utan tvifvel hjulqvarnar, hvilka af domkyrkor och kloster öfverallt anlades (den förtjenstfulle Domprosten Andreas And i Upsala skänkte 1316 Studentholmen i Upsala med hus och vattenverk till fattige scholarers underhåll, hvilka äfven fingo bo på ön, som då var större än nu, innan den högra strömfåran igengrundades); äfvensom grufvor började arbetas, isynnerhet inom Vesterås stift. Om desse resande sjelfve inhemtat så stor mechanisk kunskap, att de förmådde skapa qvarnbyggnader och bergverksrörelser, må vara osagdt; sannolikare synes dock, att de låtit inkalla utländska bergsmän. Omkring domkyrkorna uppväxte små städer, och efter hand vunno Stockholm, Lödöse, Söderköping och Kalmar stadsrätt efter utländsk form. Vid klostren tillskapades äfven ofta köpingar, hvilka snart förvandlades i städer. Till alla dessa kallades först utländska handtverkare, som hvar på sitt sätt medförde sin slöjdmechanik. Till större byggnader införskrefvos främ-

mande architekter, såsom till Upsala domkyrka; mindre kyrkors och enskilda byggnaders uppförande besörjdes oftast af prester och munkar, hvilka vanligen idkade någon slöjd eller handtverk, enligt Apostlarnes sed. Sålunda finner man, att den ene var byggmästare, en annan murare, en annan glasmästare, hvarigenom klostren ofta i sina vidsträckta anläggningar voro utan behof af främmande biträde; och då tillgång på sådana saknades inom bolaget, skref föreståndaren till något kloster af samma orden, in- eller utrikes, och begärde en kunnig broder i den konst, som äskades. Så framflöt katholska tiden, meddelande folket flera kunskaper och genvägar i dess arbete och näringar; och "man skulle tro" — tillägger Nordin, från hvilken vi lånat dessa drag — "att den påföljande Reformationen borde hafva medfört nya ljus, hvilket dock ej skedde i den mån, som hade kunnat förmodas" *).

Först Johan III, hvars verksamhet för Sveriges odling ofta, af ett missledt så väl rojalistiskt **) som ultraprotestantiskt ***) nit, rönt otack till lön, blef verksam för byggnadskonsten, och förbättrade ej allenast de Kongl. slotten allestädes i riket, utan byggde nya sådana, upphjelpte flera kyrkor, t. ex. de redan lutande i Sigtuna o. s. v. Adelns gods, de nyligen inrättade säterierna, började ock nu bebyggas enligt de mönster, som deras egare under utländska resor inhemtat. Ännu handhades dock architekturen af utlänningar; och vid en tilltagande byggnadshåg, isynnerhet under Tyska kriget, qvarstod samma behof af främmande architekters inkallande: en olägenhet, som ej upphörde förr än med Tessinska slägtens fästande i landet, ehuru Öfverintendents-embetets handhafvande efter Adelcrantz' död åter häntyder på en inhemska architekturens förfall. Ehuru nyssnämnde byggnader ej egentligen höra till de föremål, som sysselsatte Polhem, spridde de dock hos folket förut okända mechaniska begrepp, och borde således ej sakna infly-

---

*) "Det är föga troligt, att om det grundliga studium, som meddelades först i klosterskolorna och sedan i byggnadshyttorna, fortfarit, man skulle af ett sorglöst nyhetsbegär mottagit den andefattiga och effektlösa cinquecento- eller renaissancestilen, ännu mindre underkastat sig den förderfvade barock- och rococcosmaken", anmärker Brunius.

**) Särdeles under Gustavianska tiden, då man i Erik XIV ville upphöja Gustaf III, och i den yngre brodern Johan III nedsätta Hertig Carl.

***) Se teckningarna af de båda Laurentierne Petri uti detta Lex.

telse på de företag, dem Polhem för sitt bemödande helst valde. Svåra tyngders lyftande, bruket af blocket och häfstången; vissa sammanfogningar och förhållanden, som åstadkomma en ökad styrka; i dessa och flera delar hafva architekturens och mechanikens öfriga konststycken så mycken gemensamhet, att de välvilligt räcka hvarandra handen till inbördes befordran. Sådant inträffade hos Polhem. Såsom yngling hade han i byggnader först funnit krafternas verkan, då de mechaniskt användas, och denna upptäckt bragte honom att eftersinna, vid andra smärre saker, möjligheten af en tillämpning, den han således började iakttaga i hvad som helst hades för händer. Första följden häraf blef ett väggur. Det var ej af någon ny uppfinning; men det ledde honom till ny forskning och håg att gå längre, hvilket ock så lyckades, att han snart tillverkade ur, hvilka slogo timmar, halftimmar, qvarter, och derjemte visade datum samt månens af- och tilltagande.

Polhem föddes d. 18 Nov. 1661 i Visby, der fadren, *Vulff Christopher Polhammar*, var handlande. (Farfadren var en Ungersk adelsman, som för sin religion måste fly från sitt fädernesland. Han satte sig ned i Pommern och ändrade der både namn och stånd). Modren var *Christina Schening* ifrån Vadstena. Tidigt faderlös, hölls han af modren någon tid i Visby skola för att lära läsa och skrifva. Men då hon trädde i annat gifte, tog stjuffadern af sparsamhet gossen ur skolan. Derpå kom han till farbrodern, bokhållare vid Stockholms post-contoir, och fick med hans barn åtnjuta undervisning i Tyska Räkneskolan; men då denne efter tvenne års förlopp afled, måste den tolfårige brorsonen söka tjenst hos oskylda, hvari han fortfor uti andra tolf år, dels såsom gårdsskrifvare på Kungshamns säteri vid Upsala, dels såsom uppbördsman vid Vansta gods i Upland, tillhöriga fru Björnclou.

Alla lediga stunder användes här till grubblerier öfver mechaniska ämnen. Efter många fruktlösa försök lyckades det honom slutligen att inrätta en fullkomlig snickare-, svarfvare- och smedjeverkstad, med flera af honom sjelf uppfunna verktyg, "till att, utom allt annat, förfärdiga först stekvändare och sedan åtskilliga slags ur och dylika machiner, som fordra uträkning och eftertanka, på hvilka hågen besynnerligast lekte." Men P., som ej misskände sin naturliga förmåga, märkte ock tillika, att han ofta hindrades genom osäkerhet i sin konst, så länge han ej kände mechanikens allmänna grunder, dem han, likasom gissningsvis, trod-

de böra finnas. Begäret att ernå kunskap om dessa tillväxte. Han hade fått höra, att han ofelbart skulle vinna denna önskan, om han förskaffade sig nödiga insigter i geometrien och algebran samt kunde studera de böcker, som voro skrifna i mechaniken. Härtill fordrades kunskap i latinska språket, som den 23-årige P. ej lärt. Detta blef nu föremålet för hans varmaste önskningar. I sådan afsigt uppsade han till nästa fardag sin tjenst för att ingå i Strengnäs skola; men fru Björnclou, som nu var särdeles nöjd med hans förhållande, log åt hans nya förslag och förmådde både med löften och "höfligt tvång" den "fromme och foglige" P. att ännu i några år stadna qvar i sin tjenst.

Under tiden kallades en landtmätare till gården för att uppmäta dess egor. "Der trodde han att hafva funnit den man, han så länge hade önskat; ty han mente, att geometri och landtmäteri var allt ett, som mången enfaldig ännu tänker och var en allmännare tanke på den tiden." Några geographiska chartor, i en sal på Vansta, tilldrogo sig äfven den vettgiriges ögon. Han betraktade dem med uppmärksamhet, men plågades af okunnighet om chartors tillkomst. Och när han tillika fann latinsk text tryckt i bredden på en charta, hvilket han trodde lemna upplysning om sättet att uppställa dem, så väcktes med ny styrka den gamla "begärelsen" och han föresatte sig nu oryggligt att lära latinska språket. I sådan afsigt rådgjorde han med en prest om genaste vägen. Denne, "kanske att slippa honom lättast", gaf honom ett latinskt och svenskt lexicon, hvilket han började öfverläsa utantill. Då han snart fann orimligheten i denna method, beklagade han sig för en annan prest, som hos honom beställde ett väggur. P. erbjöd sig att gifva honom ett ur, som skulle slå hela, halfva och fjerdedels timmar samt visa dag och datum med ny och nedan, om han deremot ville lära honom latin. "Herr Lars Welt var nögd med den handeleu" och lät P. läsa grammatican och syntaxen utantill på samma sätt, som han förut gjort med sitt lexicon, och besökte honom en gång i månaden för att gifva nya lexor. För att komma denne Mentor så mycket närmare, skiljdes han från Vansta och tog tjenst på Follnäs, der Hr Lars var huspredikant. Denne flyttade likväl inom kort derifrån, och så gick det äfven med efterträdaren. Slutligen lyckades P. komma i samtal med Kyrkoh. Dryselius, forskaren i vår Kyrkohistoria, och klagade öfver afbrottet i studierna. D. erbjöd sig genast att blifva hans lärare, men anmärkte det långa afståndet mellan Follnäs

och prestgården. P. ansåg detta för en småsak, och försummade sedan aldrig att "till fots i regn och orena vägar, hvar dag, halfannan mil fram och tillbaka, i sju månaders tid besöka sin nye läromästare, oaktadt han esomoftast måste hafva det missnöjet att finna honom af andra sysslor förhindrad och således med oförrättadt ärende måste gå tillbaka." En lärgirighet, som erinrar om Euklides'! "Under detta afskräckande sätt att studera" hade likväl P. hunnit så långt, att han kunde besöka Upsala universitet, försedd med Dryselii förord till Prof. Spole. Denne var då Rector och hindrades derigenom i början att taga P. närmare om händer. P. reste mellertid till Stockholm för att ingå i Landtmäteri-contoiret. "Men då han begynte läsa den listan, som der hängde på väggen, hvarefter han borde examineras, så skrämdes han tillbaka till Upsala igen", och vann der snart Spoles synnerliga ynnest, sedan han till dess fullkomliga nöje förbättrat ett par astronomiska pendelur.

Hans visade färdighet ledde vederbörande på den tanken, att han torde kunna bringa i gångbart skick det konstur, som var uppsatt emellan tvenne pelare bakom altartaflan i domkyrkan, och hvilket under mer än 100 år ej kunnat begagnas. Enligt Klingenstjernas beskrifning var detta ur, efter gamla tidens smak, af en ganska vidlyftig sammansättning. Första afsigten dermed hade varit, att verket, jemte det som egentligen fordras af ett ur, skulle visa hela calendarium med sin computus ecclesiasticus, solens och månans gång i sina cirklar, samt den sednares skiften af ny, nedan och quadraturer; det skulle dessutom visa hvilka timmar om dagen, hela veckan, hvarje planet regerar, efter astrologernes system. En stor del af detta verk hade aldrig varit färdig, en del så illa anlagd, att P. måste ofta ändra, ofta tillägga det som fattades. Uret hade, efter äldsta sättet, gått med oro, och måste uppdragas en gång om dagen; nu sattes en pendel i stället och inrättades så, att det kunde gå sex veckor efter hvarje uppdragning. De särskilda stycken af verket, som ej voro färdiggjorda, hade ock visare; men dessa måste dels hvar dag, dels på vissa tider föras omkring af klockställaren. P. uttänkte ett sätt att förbinda dem med hufvudverket, hvarigenom alla delarne måste lyda en enda kraft, som ej vidare äskade biträde af urets vårdare. Genom 1702 års eldsvåda förstördes detta verk.

Malmuppfordringen vid Fahlun hade, genom grufvans tilltagande djup och vidd, blifvit ganska kostsam. hvarföre

P. anmanades att uttänka någon bättre method. Innan kort företedde han för Bergs-Collegium en modell till uppfordringskonst, af många märkliga fördelar framför de vanliga, och derjemte så enkel till sin byggnad, som mångfaldig till sina verkningar. Ett och samma konstverk förde malmen ifrån brytningsorten fram till schaktet, fordrade honom genom schaktet upp i dagen samt sedermera till hyttan, der tunnorna tömde sig sjelfva medelst bottnens öppnande, hvarefter bottnen åter slutade sig tillsammans och tunnorna gingo tillbaka i grufvan att hemta mera malm: allt utan händers vidrörande på något ställe. Modellen uppvisades för Carl XI, som inrättade en ny syssla för P. såsom Bergsmechanicus med 333 Rdrs lön.

Nu bereddes honom tillfälle till en utländsk resa under åren 1694—1697. Han återkom med de rikaste insigter från Tysklands, Hollands, Frankrikes och Englands mechaniska inrättningar. Qvarnar, sågverk, manufactur- och bergverksmachiner, broar, slussbyggnader, instrumenter af alla slag blefvo föremål för hans forskareblick. För att på säkraste sätt åt efterverlden bevara dessa kunskaper, föreslog han stiftandet af ett Laboratorium Mechanicum, i flera delar en förebild för det i sednare tider inrättade Technologiska Institutet. Carl XII omfattade detta med synnerligt välbehag och försköt kostnaden. Här skulle alla, af honom sjelf eller af utlänningar uttänkta machiner i modell förfärdigas. Kriget afbröt likväl denna lofvande verksamhet. Bergs-Collegii modellkammare fick sedan bevara flera sådana piecer, förfärdigade under P:s tillsyn.

Med uppmärksamhet följde P. den i Upsala 1710 stiftade Vetenskaps-Societetens förhandlingar. Carl XII hade nu, jemte riket, blifvit störtad från sin lysande höjd. Pesten hade utbrutit i hufvudstaden och Upsala blef ej länge skonadt. Ungdomen skingrades och lärosalarne stodo öde. För att under detta bistra tidskifte "kunna åtminstone några ögonblick glömma de bedröfliga föremål, som från alla kanter sväfvade för ögon och tankar" *) hade E. Benzelius inbjudit några af Upsalas lärde, att en eller annan gång i veckan samlas "att pläga samtal om vittra saker." Vi anföra Benzelii ord **) i hvad som rörer Polhem: "Medan min omsorg var att väl anföra de unga herrar, som voro under min inspection, drog jag efter hand deras hug till Mathesin,

---

*) Prosperins Tal i Vetenskaps-Akademiens Handlingar.

**) Uti företalet till Brefvexlingen med Benzelstierna.

då ock deras private præceptores skaffade sig bättre insigt deruti; och begynte Studia Mathematica sticka upp hufvudet; fingo ock några incrementa vid de conferencer, som höllos stundom på bibliotheket, stundom hemma hos mig, emellan professores Rudbeck, Roberg, Har. Vallerius, Upmark (Rosenadler), Elvius och Adj. Joh. Vallerius. Att alltid hafva materiam discursuum, corresponderades med Polhem, som af sitt outösliga förråd in Mathematicis och Physicis svarade på frågor och proponerade problemata, samt gaf afskrifter af många sina mathematiska tankar. Ett recommendationsbref, som denna lilla Societeten skref till Hofcancelleren Feiff för Polhem, gjorde ock honom kunnig för Hans Maj:t, så att han fick ordres komma till Stralsund, och sedan alltmer åtnjuta Hans Maj:ts nåd."

För en af sina förnämsta uppfinningar ansåg P. sjelf den förbättring, han gaf Bergslagens stång-gångar, hvilka förut varit så ofullkomliga, att de på ganska få ställen gjorde någon verklig nytta. Afsigten med dessa var att använda strömvatten, aflägsna på ¼ mil eller mer från grufvor, till uppfordringar derstädes; men då inga konstmästare förstod att gifva vändaxlarne och vinkelarmarne sin rätta ställning, förfelades ändamålet. Saken hjelptes af P., som på geometriska grunder noga utredde sättet att, utan förminskning af vattnets kraft, göra densamma fortfarande på långa afstånd, utan att oländighet eller mellanliggande couperade trakter lade hinder i vägen. Han tillade äfven dubbla vefvar, hvarigenom stängernas gång, fram och tillbaka, kunde förvändas i en circulär-rörelse, så att en axel, en vals, en hisskorg såmedelst beqvämt sattes i tillbörlig gång. Sådana stång-gångar anlades först vid Fahlun, sedan vid Bispberget, Hunebo o. s. v.

Under vistelsen i Carlskrona 1712, der han gaf Lyckeby qvarnar en säker hålldamm, efter flere in- och utlänningars misslyckade försök, inhemtade han underrättelse om den af skeppsbyggmästaren Sheldon föreslagna dockbyggnad, hvars företagande kriget hindrat. Efter desse mäns gemensamma öfverläggning förebragtes några år derefter hos Carl XII förslaget, att dockan skulle sprängas in i sjelfva hälleberget, och att vattnet, medan sprängningen och arbetet påstod, skulle afdämmas. Saken bifölls och dämningen uppdrogs P. Han lät då först upprensa hafsbottnen från grus och stenar samt uppdraga ritning på bergets skapnad under vattnet, der dammen skulle ställas; hvarefter begyntes med dambyggnaden i en halfcirkel af några 70 fots diameter och

24 fots djup. Dammen byggdes hel och hållen färdig ofvanpå vattnet, med alla ojemnheter, som bottnens skapnad fordrade, samt nedsänktes på en gång sådan till hafsbottnen, der den med ringa jemkning snart passade. Allt var färdigt inom samma år.

Nu följer åter ett ryktbart verk. Biskop Brask, "en af historien oftast misshandlad man", enligt den skarpsynte Nordins yttrande, anlade, under oroligheterna med Danmark, en saltpanna vid vesterhafvet, och insåg således möjligheten att riket, vid det mindre behof som ännu kändes af denna vara, skulle kunna förse sig, då Östersjöhandeln var spärrad af fiender och saltet ej kunde umbäras. Svårigheten af en så tung varas forslande landvägen, till Sveriges öfre provinser och Finland, låg dock i vägen för detta uppsåt, och borde afhjelpas. I sådan afsigt uppgaf Brask den plan, att vesterhafvet skulle med Östersjön förenas till en ny segelfarts inrättande, genom vårt med sjöar och strömmar genomskurna landskap. Vid början af förra århundradet upptäckte Er. Benzelius d. y., i Brasks brefvexling på Linköpings bibliothek, detta stora förslag, till hvilket mycket lyssnades, då riket åter, under Carl XII:s Danska krig, kände tyngden af hämmad handelsfart på Östersjön. Verkställigheten uppdrogs åt P., som skulle bereda den segelled, som nu är vorden "Sveriges blå band." Contractet var redan upprättadt och begynnelsen af arbetet gjord vid Carlsgraf, der en sluss skulle inrättas, då Konungen föll vid Fredrikshall, freden med Danmark tycktes närmas, och hela detta värf, på befallning, afstannade.

P:s minne är äfven fästadt vid Söder-sluss i Stockholm. Hans djupa konst till dess plan och fullbordande synes af den ovilkorliga nödvändigheten, att vid vattendämningen 200 åmar vatten i minuten utkastades, och då denna uttömning ej var tillräcklig att hålla grafven vattenfri, så måste förtimringen byggas färdig på landet, sammansatt uthängas, såsom en stor pråm öfver berörde graf, och sedan småningom sänkas ned på sitt ställe.

Hans bemödanden för Svenska manufacturens uppkomst framstå i synnerhet vid anläggningen af verken vid Stjernsunds bruk, der inrikes råämnen af jern, koppar och messing skulle förädlas. Der inrättades verkstäder för jernets valsning till plåtar och bandjern, till saxar, pressar, skruf- och låsmachiner, filhuggeri o. s. v.

Tvenne uppfinningar ådrogo sig isynnerhet beundran: urfabriken och verkstaden der förtennadt jernbleck arbetades.

Den förra bestod i en vattenmachin att göra ur med ganska ringa tillhjelp af menniskohand, utom delarnes sammansättning. Alla hjulen till uret med armar och tänder, axlar och dref blefvo afskurne, svarfvade och afvalsade till högsta fullkomlighet, genom vissa machiner, hvari ämnen till dessa stycken blefvo insatte. Machinen förde dessa ämnen omkring, under det en fil, drifven af samma vatten, gjorde vissa skärningar, lyfte sig sjelf upp då ämnet behöfde vända sig att mottaga en ny skärning af filen, och dermed få en ny tand o. s. v., till dess hjulet var alldeles färdigt. Likaledes blefvo stommar, pelare och andra släta stycken till uren genom machinen noggrannt filade och polerade: alltsammans utan vidare handarbete, än det som fordrades för att sätta alla stycken i machinen och taga dem färdiga ut igen.

Det förtenta jernblecket arbetades i sin verkstad till talrickar, fat och skålar. Sedan ämnen till sådana käril blifvit genom särskilda machiner djupade, rundklippte, betade och förtennte, sattes de in i små hammarmachiner, som drefvos af vatten, då hamringen pågick, till dess de voro alldeles färdiga. Kärlet gick emellertid omkring under hamringen, icke i cirklar, utan i spirala linier, i förstone långsamt, då hamringen skedde omkring bräddarne, och sedan fortare, allt som det hann närmare till medelpunkten, der ringarne af hamringen voro mindre: alltsammans i den proportion, som ringarnes vidd fordrade, så att hammarslagen öfverallt blefvo lika täta. Under detta arbete polerades hammaren ren emellan hvart slag, på det han ej måtte lemna fläckar efter sig i förtenningen, änskönt han slog med en hastighet, som ögat knappt kunde följa. Så snart kärlet var färdigt hamradt, stannade hammaren af sig sjelf, till dess ett nytt ämne insattes i machinen. Allt skedde endast genom machinens inrättning, utan att någon dervid behöfde lägga hand. Aderton sådana hammar-machiner drefvos af ett vattenbjul; men det oaktadt kunde de likväl gå alla på en gång, eller hvilka man helst ville särskildt sätta i rörelse.

Icke heller ylle-manufacturen undgick hans alltfamnande omtanka. Hans tvenne inrättningar af väfstolar till strumpväfveri, en tvättbalja till ull och garn, bandstol till sex band på en gång, varpstol, spolmachin, öfverskäraremachin, kardmachin, tvinnmachin, repslagaremachin m. fl. uppfinningar bära derom vittne.

Härförutan inrättade han en myntmachin i Cassel, som ansågs för den fullkomligaste i sitt slag; och ytterligare böra ihågkommas: konstverkens förbättring i Hartziska bergs-

lagen, dit han kallades af Georg I i England; den machin, som han uppfann, att mäta ett rinnande vattens kraft och verkan i sina mångfaldiga förändringar af dess myckenhet, hastighet, anfallssätt, rännans stupning, machinens starkare eller svagare lastning, med flera omständigheter; huru han genom otaliga försök och derpå grundade uträkningar bragte hela denna vetenskapsgren i tabeller, dem han gjorde allmänna genom trycket, så att den enfaldigaste byggmästare kunde lägga hand vid de vigtigaste strömbyggnader. Med beundran fann man efterhand huru nära dessa försök inträffade med de lagar, som efteråt, genom de nyare methoderna i mathematiken, upptäcktes.

Vid ankomsten till Paris 1695 fann han mathematici sysselsatte med förslag till ett ur, som skulle visa och slå de turkiska, judiska, babyloniska och italienska timmarna, jemte de europeiska eller allmänna. Turkarne dela nemligen dagen efter solens upp- och nedgång i tolf lika timmar och sammalunda natten, oaktadt dagen om sommaren är lång, om vintern kort. De babyloniska och italienska timmarna begynnas ifrån solgången, morgon och afton, och behållas sedan lika dygnet omkring. När svenska Envoyéen Cronström berättade, att man öfvergifvit planen, såsom allt för svår att verkställa, lät P. förstå, att han tilltrodde sig saken. Han hade redan under arbetet med uret i Upsala så vant sig med de tankar, som dertill fordrades, att han i ett ögonblick kunde se svårigheterna och sättet att häfva dem. Snart förfärdigade han en modell, som Cr. lät komma till Perraults kunskap, hvilken, förvånad deröfver, lofvade att hos sin konung utverka belöning och behöll modellen. P. åtog sig deremot att förfärdiga uret med dess slagverk; och ehuru Perrault ej vidare lät höra af sig, gjorde P. dock efter hemkomsten ett sådant ur, hvilket var så mycket svårare, som det var lämpadt efter Stockholms horisont, der skillnaden emellan sommar- och vinterdagarne är större än i Paris. Uppfinningen fullföljdes sedan i Paris efter P:s modell för att såsom present från hofvet skickas till Sultanen. En beskrifning öfver samma ur trycktes derefter i Paris, der P. tillika nämnes såsom förste uppfinnaren.

Vidare kunna nämnas P:s såningsmachin, tröskmachin, nya taktäckningsmethod, förbättring af väderqvarnar och vattenqvarnar, tegelbråka som sjelf slår teglen, upphalningsverket vid Amiralitets-eskadern i Stockholm, bommarne vid Vaxholmen, uppfinningen att rikta och baxa grofva kanoner och mörsare på prâmar och batterier, graderverket eller

salttillverkningen, som skulle inrättas i Bohuslän, machinen för kanonkulors slipning, fogverk till gevärs beredande vid faktorierna o. s. v. Under oaflåtlig tillsyn och handläggning af så mångfaldiga mechaniska arbeten medhann P. dock författandet af ett stort antal skrifter, ej blott i mechaniken, utan ock i naturkunnigheten, i handtverkerier, i allmän och enskild hushållning. De äro dels tryckta, dels i handskrift bevarade, dels förgångna i branden vid Stjernsund. Dessutom gaf P. muntlig undervisning och utbredde, genom öfning i sina verkstäder, kunskapen hos folket, hvilka det stod hvar och en fritt att inhemta. Många lärde här grunden till den storhet, som sedan gaf dem rum bland Sveas celebriteter. En enda må nämnas: Augustin Ehrensvärd!

Lika stor framstår P. om man afser hans moraliska egenskaper. Det fogliga, det flitiga, det ståndaktiga, som utmärkte hans ungdom, lemnade honom aldrig. Ehuru han kände sin styrka, kunde han dock ej förledas till förmätenhet eller något öfvermodigt begrepp om sig sjelf. Det enkla lefnads- och umgängessätt, som från hans första år var enligt med hans villkor, bibehöll han alltjemt, och dermed ett oafbrutet lugn. Om hans sinne varit besväradt af fåfängans, ja äfven rättvisans påståenden, så saknade han ej anledningar till missnöjen både vid dockbyggnaden i Carlshamn och slussbyggnaden vid Götheborg. Men sådant förmärktes aldrig; tvertom: när på hans ålderdom dessa båda företag upplifvades, var han den ifrigaste att med planer, ritningar och råd bringa dem till lycklig fullbordan. Det ädla och höga omvexlade hos honom endast med det stilla och fridsamma.

År 1714 blef P. Assessor i Commerce-Collegium och 1716 Commerceråd samt adlad. Var ledamot af Vetenskaps-Akademien från dess stiftelse och likaledes en af de förste Riddarne och Commendeurerne af Nordstjerne-Orden. Czar Peter och Georg I sökte förgäfves att locka honom till sina riken.

Bergqvist har graverat hans porträtt in 4:o. Vet. och Svenska Akademierna hafva hedrat hans minne med skådepenningar.

Gift 1691 med *Maria Hoffman*. Hade med henne tvenne söner och fyra döttrar. Den ene sonen, mycket hoppgifvande, dog ung 1709.

(Källor (utom de ofvannämnda): Stiernmans Matrikel. — Klingenstjernas tal i Vet. Akad. Handl. — Gezelius. — Martin, Svenska Galleriet. — Nordins Minnesal i Sv. Akad. Handl. — Rosenhane, Vet. Akad. Hist.)

— A — Ö —

POLHEM, GABRIEL.

Den förres son. Föddes i Fahlu stad d. 11 Febr. 1700. Erhöll 1744 Hofjunkare- och 1754 Kammarherre-fullmagt, samt förordnades 1752 efter fadren till Directeur öfver Mechaniken. Afled i Stockholm d. 1 Aug. 1772 ogift och slöt Polhemska ätten på svärdssidan.

Uppväxt vid Stjernsunds bruk i Dalarne, som fadren anlaggt och der han hade sina beundransvärda machiner inrättade, dit in- och utländningar ständigt ankommo, som med förvåning betraktade dessa konststycken, var det naturligt att äfven den unge Polhems håg tidigt skulle vändas till mechaniken. Snart började han i smått göra modeller, samt öfva sig med svarfstolen, hyfveln, fil och hammare, hvaraf han framdeles fick mycket gagn. Att fadren med glädje skulle se sin sons böjelse och understödja densamma var naturligt, då den äldre brodern, som ännu mera lärer liknat fadren i snille, afled på sitt 17:de år, och Gabriel var ende qvarlefvande sonen. Han skickade honom derföre till Upsala Akademi, för att inhemta nödiga kunskaper och isynnerhet Mathematiken.

På Stjernsund lärde P. sig att känna sin faders inventioner, till hvilka han snart med egen hand förfärdigade modeller, af största fullkomlighet, noggrannhet och nätthet. Fadren hade större gåfva att uppfinna, än att tydligt beskrifva och afrita sina påfund, hvarföre sonens skicklighet härutinnan var af stor nytta för det allmänna, som annars lätt kunnat gå miste om hvarjehanda uppfinningar, hvartill nu goda modeller finnas.

Den äldre Polhems åtgärd fordrades på så många ställen, att han ej hunnit med alla, om han ej haft denna sonen, som bättre än någon annan kunde utleta hans rätta tankar och verkställa dem lika så väl som han sjelf. Redan 1716 fick han uppsigt vid Damm- och Dockebyggnaden i Carlskrona och 1718 vid den påbörjade slussbyggnaden i Carlsgraf. På detta sätt gick han öfver 30 års tid fadern tillhanda. Af det allmänna hade han aldrig annat understöd än ett stipendium af 300 daler silfvermynt, som han från 1716 åtnjöt af Bergs-Collegium. De förnämsta af honom verkställda arbeten, som egentligen kunna räknas såsom honom tillhörande, äro: uppfordringsverket i Fahlu grufva, med inrättande af dubbla lingångar och linkorgar 1730; afvägningarna vid Trollhättan för den påtänkta slussbyggnaden 1742, hvaruti Öfverste Carlberg deltog; samt byggnaden af

slussen öfver Söderström i Stockholm, hvilket är ett beundransvärdt arbete. Fadren hade väl med Magistraten uppgjort contract om detta arbete, men hans höga ålder tillät honom icke att mycket deruti deltaga. Om ock uppfinningen af alla de mechaniska påfund, som härvid måste upptänkas, tillhör fadren, så hade dock sonen ensam hela executionen. Byggnaden blef först färdig efter nio års mödor, två år efter den gamles död, och med en kostnad af 3 ½ tunnor guld.

På Kon. Fredriks befallning reste P. 1733 till Cassel, der han byggde ett nytt myntverk, med många nya inrättningar, som både sparade tid och kostnad, samt bidrog till sjelfva myntets jemnhet och noghet i vigten. Påfundet var fadrens, men under arbetet fick sonen anledning till flera förbättringar. Han påfann ett nytt sätt att slipa och polera stålvalsar, till den fullkomlighet efter härdningen, att sedan en silfverskena, af flera alnars längd, dermed blifvit valsad och klippt till plattor, funnos alla dessa på justervågen alldeles lika tunga, antingen de vägdes hvar för sig eller flera på en gång. Från Hessen reste han till bergverken i Sachsen och Braunschweig, öfverallt en firad gäst och hedrad med smickrande anbud, men han afslog alla. Efter fyra års utrikes vistande återsåg han fäderneslandet.

P. hade svårt att uttrycka sig, och begärde derföre vanligen betänketid, då han tillfrågades. När dertill kommer att han var blygsam och aldrig framhöll sina förtjenster eller erbjöd sin tjenst, så hade många ingen särdeles hög tanke om honom, helst han merendels var sysselsatt att utföra sin faders desseiner. Men vid närmare bekantskap fann man, att mannen hade vidsträckta kunskaper och förfarenhet, samt ganska redigt begrepp. Detta vitsord gifves honom af den utmärkte Wargentin. Af Vetenskaps-Akademien kallades han till ledamot samma år den instiftades eller 1739. Han var två gånger dess Præses.

Sjuklighet och böjelse för vällefnad orsakade att han de sista 20 åren lefde i lugn. Ringa uppmuntran hade han ock njutit. En Kammarherretitel vid 54 års ålder var just ingen lysande belöning. Såsom caput familiæ bevistade han flera riksdagar. De sista åren, hvarunder han plågades af gikt och stenpassion, roade han sig med läsning, synnerligen af andliga böcker. Berömmes för menniskokärlek och oskrymtad gudsfruktad.

Skrifter: Tal om de Mathematiska vetenskapers nytta uti åtskilliga byggnaders varaktiga sammansättning, vid præsidii nedläggande i

Vet. Akad. 1748. — Tal om de bästa här i landet befintliga byggningsämnen, vid samma tillfälle 1760. — Sex uppsatser i Vet. Akad. Handlingar.

(Källor: Åminnelsetal i Vet. Akad. af P. Wargentin. — Tal då sköldemärket krossades af G. Planm.)

POLLET, JOHAN FRANS.

Var född i Skenninge stad d. 11 Mars g. st. 1729, der fadren *Frans Pollet* var Kyrkoherde. Modren *Elisabeth Margareta Gädda* var dotter af Prosten och Kyrkoherden i Norrköping Mag. Hans Gädda. Sedan han studerat både vid Calmar gymnasium och Upsala Akademi, blef han Volontair vid Fortificationen och snart derefter Sergeant vid Hessensteinska reg:tet. Reste med Kongl. permission till Frankrike 1745 och antogs s. å. till Fänrik vid reg:tet Royal-Suedois. Befordrades 1747 till Secund-Lieutenant, förordnades 1749 att göra Sous-aide-Majors tjenst, blef 1757 Aide-Major med Secund-Capitaines rang vid regim:tet Royal Deux-Ponts och erhöll 1758 rang som Capitaine à pied. Fick eget compagni 1760 samt befordrades till Major vid nämde regimente 1761.

Under denna tid gjorde han 1748 campagnen i Nederländerna, hvarunder hon deltog i belägringen af Maestricht. Efter sjuåriga krigets utbrott bevistade han åren 1757—62 fälttågen i Hessen och Hannover. Bevistade bataillerna vid Rossbach, Sangershausen, Lutterberg, Bergen, Corbach, Fellingshausen och Münden, belägringarna af Braunschweig och Wolfenbüttel med flera, slottet Sabadings intagande, affairen vid Frankenberg och Oldentruss, passagen öfver Weserströmmen, utom schärmytslingar, recognosceringar och andra mindre krigshändelser. Uppdrogs äfven vid åtskilliga tillfällen att förrätta Place-Majors och Aide-Majors de la place tjenster. Då Hertigen af Zweibrücken 1757, efter batailllen vid Rossbach, uppsatte reg:tet Royal Deux-Ponts, tilldelade han Pollet, i anseende till den möda han haft vid första uppsättningen, en årlig gratification af 600 livres, som sedan förvandlades till pension och hvilken af Hertig Carl II förökades till 1500 livres, med rättighet för Pollets fru att uppbära densamma, i fall hon skulle blifva enka. Samma Hertig gaf honom äfven 1776 General-Adjutants fullmagt. Efter slaget vid Bergen erhöll han, för visad tapperhet, en gratification af 300 livres. Under fredslugnet erhöll han flera bevis på Franska Regeringens erkännande af hans förtjenster. Så erhöll han 1762 Franska orden pour les

Merites Militaires, då han till valspråk antog: *per saxa, per ignes.* År 1765 fick han Öfv.-Lieutenants och 1769 Öfverstefullmakt i Franska armeen samt benådades 1773 med en årlig gratification af 800 livres.

Redan 1761 hade han erhållit Svenska Svärds-Orden och 1771 upphöjdes han i Svenskt adligt stånd, samt introducerades under № 2073. Att Konungen i sin tjenst ville fästa en så distinguerad landsman, som, utom smärre affairer, bevistat sju fältslag och tre stora belägringar, och som var i besittning af en rik militärisk erfarenhet, var naturligt, och P. utnämndes 1776 till Öfverste i Svenska armeen samt 1777 till Commendant i Stralsund. Vid afskedet ur Franska tjensten s. å. erhöll han en årlig pension af 3200 livres. Såsom utländning, dertill protestant och född ofrälse, hade han troligen ej vidare gjort särdeles lycka i Frankrike.

På Konungens befallning bevistade han 1788—90 kriget med Ryssland, och ådagalade, "under Konungens eget anförande, ett utmärkt mannamod och särdeles klokhet vid utförandet af alla honom utaf H. Maj:t anförtrodde vigtiga värf", hvarföre han belönades med General-Majors fullmagt 1789 och 1790, efter fredsslutet, befordrades till General-Lieutenant. Blef Comm. af Sv. Orden d. 29 April 1790 och Comm. med St. Korset d. 1 Nov. 1797. Död i Stralsund d. 26 Febr. 1802, med rykte om sig att ha varit en liflig, driftig och beslutsam man. Var hög frimurare och valdes till Stormästare, då en ny Frimurare-Loge inrättades i Stralsund 1797, hvilken invigdes på hans 71:a födelsedag.

Den 13 Mars 1791 utdelade han enligt Kongl. befallning i Stralsund en mängd tapperhets-medailler i guld, för berömligt förhållande under sista kriget. Han hade vid det tillfället den sällsynta glädjen, att med detta hederstecken pryda sina söner Capitainerne Carl Fredrik och Georg Pollet.

Gift 1764 med *Johanna Carolina Helena von Pachelbel*, dotter af Geheimerådet och Pfaltz-Zweibrückiska Ministern vid Franska hofvet *Georg Vilhelm von Pachelbel zu Gehag.* Sonen *Carl Fredrik*, Öfverste-Lieut. och R. S. O., dog före fadren 1801, 33 år gammal. Den andre, *Carl Georg*, Major i armeen och Capitaine vid artilleriet, dog redan 1793. Ett åminnelsetal öfver honom af Prof. Jakob Wallenius är tryckt.

(Källor: Rehbinders Adel. Matr. 1781 och 1794. — Gjörwells Brefvexl. I B. sid. 179. — Svenska Archivum I. s. 63.)

POLUS, THOMAS.

Föddes i Reval 1634. Fadren Magister *Timotheus Polus*, Poëta laureatus, var Poëseos Professor vid Revals gymnasium. Modren hette *von Werendes.* Tidigt faderlös upptogs han som fosterson af Domprosten i Vesterås Gabr. Holstenius, som satte honom i dervarande skola. Efter fullbordade studier och utrikes resor antogs han 1665 till Sekreterare hos Hertig Adolph Johan samt utnämndes s. å. till Registrator och Refendarie i Kongl. Cancelliet. Följde 1666 som Legations-Sekreterare beskickningen till England och derifrån till congressen i Breda, "hvarvid som han aflade ytterligare prof af sin skicklighet och redeliga förhållande till Ambassadeurernes särdeles nöje, så blef han ock efter begge deras död anförtrodd att fullfölja Legations-Sekret.-beställningen vid den ambassaden, som då näst till det då för händer hafde importante verket af Triple Alliancen afskickades, och efter det verkets lyckeliga slut blef han befalld att bevista den commission, som då förordnad var till att handla om ytterligare garantie af den Aachiska freden, förskaffandes sig derigenom ock erfarenhet om de utrikes sakerna." Antogs till Sekreterare hos Enkedrottningen 1671. Adlad 1673. Sedermera Hofråd hos Enkedrottningen. Stadnade vid denna befattning nära 20 år, innan han åtnjöt ny befordran, då han ändtligen 1693 utnämndes till Cancelli-Råd och Sekreterare af staten vid utrikes expeditionen. Informator för Kronprinsen d. 31 Dec. 1694. Om denna sin befattning uppsatte han en skriftlig berättelse, som i sednare tider blifvit tryckt. Samma utmärkta nåd, hvarmed han omfattades af Kon. Carl XI de sista åren af dennes regering, rönte han äfven af sonen, som d. 31 Dec. 1697 utnämde honom till Kongl. Stats-Råd, "med lika värdighet, heder, lön och underhåll med de öfrige Kongl. Råden, derjemte bibehållen, såsom omistelig, både för den kunskap och förfarenhet han om de utrikes mål och ärender hafver, som ock för vår egen lisa och tienst, vid det af honom härtils så berömligen företrädde Stats-Secreterare embetet", såsom det heter i Grefve-brefvet. Tre dagar derefter, d. 3 Jan. 1698, upphöjdes han på en gång till Grefve och Friherre. Skref sig Grefve till Örneholm, Herre till Adlersburg, Nothoff, Tullinge och Möllersberg. Jemte flere herrar underteeknade han å Sveriges vägnar tractater med Holland, Brandenburg, Frankrike och Danmark 1698 samt 1704 med Hannover.

Uti biographien öfver Carl Piper yttras den förmodan, att Polus nämdes till StatsRåd jemte Piper, på det att denne ej skulle stå ensam. Någon vidare StatsRåds utnämning skedde icke heller. I Danska Ministerns berättelse (Fryxells Handl. IV Del.) omtalas, att utnämningarna kommo så oförmodadt, att ingen visste deraf, förrän Konungen befallte, att deras stolar skulle sättas bland de andra Kongl. Rådens och att vakten skulle gå i gevär för dem. Samme Minister säger: "det er mig usigelig kiert for Polus, efftersom han altijd hafver verit en redelig och erlig Mand, og altijd contrair au sentiment du Conte Oxenstjern. Men han hafver hidintil intet kundet utrette eller giöre noget, fordi han hafvet staaet immediatement under Gr. Bent Oxenstjern, og dependeret af hans Ordres, men nu han er bleffven lige gjort med hannem, og faar sjelf noget att sige med." Framdeles, då det visade sig att Polus ej ville tjena Danska intresset, heter det att han "omendschiönt hand hafuer gode sentiments, er af ingen vigeur."

Om Polus ej erhöll det inflytande på Regeringsärenderna som Piper, så har deremot hans minne gått mera fläckfritt och mindre af afundsjukan svärtadt till efterverlden. Han samlade ej heller, såsom denne, lysande rikedomar och sökte ej genom giftermål förbinda sina barn med rikets äldsta familjer. I Handl. rör. Skand. Hist. 9 delen säges s. 104 att Polus uppsatt en, redan på 1740 talet förkommen, berättelse om K. Carl XI:s förmyndaretid, "hvilken kunnat gifva oss en fullkomlig underrättelse om den tidens omständighet och det som tillredde Carl XI:s reduction samt gaf åtrån till 1720 års Regeringssätt." I samma handling kallas P. "en lycko-smidare, kommen från Professoriatet (!) genom Drottning Hedvig Eleonoras nåd upåt, behielpt af sin listiga och lättsinniga syster." Hans skicklighet och utmärkta lärdom har ingen kunnat neka. Hans penna anlitades vid författandet af ett par statsskrifter. Såsom latinsk poet hade han mycket anseende. Afled i Stockholm d. 24 Mars 1708. Begrofs i Riddarholmskyrkan, men fördes sedan till Solna kyrka.

Gift med *Margareta Elisabeth Müller*, dotter af Svenske Residenten i Hamburg Joh. Vincent Müller. Hade med henne 15 barn. Sonen *Carl*, Kammarherre och Fullmägtig i Riksens Ständers Contor, kastade sig i sjön 1723; *Thomas*, Capitaine, död 1737, slöt denna ätt. Af sex gifta döttrar, hvilka ej gjorde några lysande partier, blef en gift 1. med CanzliRådet Peringskiöld och 2. med Öfverste J. J. Ehrensvärd.

Skrifter: Livonia perfide cruentata, sive de hostili subdolaque copiarum Saxonicarum in Livoniam irruptione repræsentatio, æquis rerum æstimatoribus ad Censoriam trutinam proposita. S. l. 1700. 4:o (anonym, äfven öfversatt på tyska). — Unio et Communio Leonina ad opprimendam serenissimam Domum Slesvico-Holsaticam Gottorpiensem, à Dania superbe, inique & truculenter propugnata, ad illustrandam totius negotii qualitatem historice delineata. S. l. 1700. tr. i Stockh., och en annan uppl. s. å. i Leyden. — Berättelse om Kongl. Mayestäts Studiis, så länge han haft den nådes at därvid upvakta. (tr. i Collectio Gjörvelliana. 1 Del. 2 Stycket).

(Källor: Stiernmans Matr. — Dito Suecia Illustris (Mscpt på Ups. Bibl.) — Stockh. Tidn. 1827. — Gezelii Biogr. Lex. — Fryxells Handl. IV. — Handl. r. Skand. hist. IX). L.

PONTÉN, JOHAN.

Johan Pontén, en af Sveriges entomologer och en af de sista Linnéaner bland landtprester i Wexiö stift, förtjenar en särskild uppmärksamhet, särdeles då man vill rättvist uppskatta vårt landtcleresis förhållande till vetenskapligheten.

Den som känner "nationsväsendet" vid våra universiteter undrar ej, att v. Linné såsom "Inspector" för "Småländska nationen", det vill säga de söner af Wexiö stift, som studerade i Upsala, väckte håg för natural-historiska studier bland sina "landsmän." Men äfven utan hänseende till denna yttre impuls, såg man ynglingar från samma ort, der v. Linnés vagga med de rika blomsterkransarne stod, ej sällan af inre kallelse beträda samma bana som han. Ännu 40 år efter hans död var en Linnéansk schola bland presterskapet i Wexiö stift, som sinsemellan utgjorde ett slags sällskap. Der fanns en förteckning, uppgifvande hvilka i Småland befintliga naturalster — åtminstone vexter — som enhvar egde i sina samlingar, hvaraf man inhemtade hvilka också enhvar saknade och som således borde sändas af de som deraf egde eller fann flera exemplar. Sällskapet upptog ynglingar, som gjorde botaniska excursioner och sedan för de kunnigare äldre ledamöterne framlade sina skatter och fingo biträde vid dessas "examinering." Omkring 1815 grep detta äldre prestsällskap, till hvilka några laici hörde, särdeles lyckligt in bland Gymnasii- och Scholungdomen, så att en tid nästan hvar scholgosse i Wexiö skulle à la mode ha sitt herbarium. Vid en examen inom Collegan N. D. Ezanders class framlade hela classens nummerstyrka för Bisk. Bar. L. Mörner sina herbarier, hvilka han tigande beskåg. Sällskapets främste man, med ett herbarium af 4000 phanerogamer, en mängd cryptogamer, en hel sal af uppstoppade djur och

foglar, ej få amphibier och fiskar samt nära 4000 insecter, var Comministern i Hultsjö Mag. *Joh. Pontén.* Som Botanist torde platsen dernäst intagits af S. M. Adjuncten i Bexheda *M. Hesslén*, hvilken några år förut som Pastorsadjunct i Wernamo hoppades ha vunnit scholynglingarne cusinerne *El. Fries* från Femsjö och *Joh. Forsander* från Hagshult, då de öfver Wernamo besökte hvarandra, för sitt älsklingsstudium, hvarvid de följt honom under herborisationer och rådfrågat honom vid bestämmandet af deras egna fynd. (Hesslén, f. 1776, dog som Kyrkoh. i Burseryd 1841). Coll. Sch. (nu Contracts-Prost i Westra härad och Kyrkoh. i Fröderyd) Mag. *Jon. Sandell* hade då redan jemte sitt herbarium äfven utmärkta samlingar af andra naturalster och ännu märkvärdigare af antiquiteter, väckande bland ungdomen *) i Wexiö hågen åt begge dessa forskningshåll. Krigspresten sedan Fältprosten, Kyrkoh. i Qviinge af Lunds stift L. N. O., *Johan Karlson*, en tid att anse som demonstrator i Majoren och Ridd. B. Ennes botaniska trädgård på Näsbyholm, Commin. i Blädinge (nu Contr.-Prosten i Albo, Kyrkoh. i Wieslanda) Mag. *C. F. Cavallius*, S. M. Adj. *Jon. Rydin* m. fl. deltogo flitigt i ökande af egna och andras samlingar af vexter. Denna anda har nu, synes det, andats ut. Hufvudmannen allena, n. v. Prosten i Korsberga, *J. Pontén* torde bland Stiftets cleresi qvarstå såsom fortsättande sina forskningar. Natural-historien har varit och förblifvit hans hufvudstudium, ej borttagande mera tid från embetet, än de, som ej studera, vanligen borttaga, om ej, som v. Linné uttryckte sig: chartis, ludis &c. likväl för än mera i anseende till embetet heterogena föremål än Guds skapade verk, med undantag af en och annan, som jemte embetet förenat verkliga theologiska studier, dervid *Sandell* bör särskildt nämnas, som ej heller tagit handen från sina samlingar af naturalster och fornlemningar, om han än ej så ökat dem som Pontén.

Emellertid anse vi att denne kanske siste Linnéan i v. Linnés födelseort förtjenar att närmare kännas af dem, som i detta Lexicon vilja göra bekantskap med märkvärdige svenske män, äfven om de genom sin blygsamhet ej blifvit namnkunnige.

Johan Pontén föddes Wederslöfs Capellansgård d. 2 Maj 1776. Fadr. *Petrus Pontén*, då Comminister vid detta

---

*) Bland dem, som redan i scholan hade vackra samlingar af vexter må nämnas Med. Doct. *G. Chr. Ljungstedt*, *Alex. Lindbloms* lärare.

Lectorsprebende, blef sedan Pr. & Past. i Hultsjö, och Contr.-Prost i Westra härad. Han var bondson från Brogården i i Tolg, hvaraf namnet (Bro = Pons). Modren var företrädande Comministern i Wederslöf Petr. Widegrens dotter Rebecca. Det var ännu bruket, att blott om ej mågar eller söner funnos, som kunde "conservera huset", befordringslagarne tillämpades i DomCapitlet. Så hade Widegren fått samma Comministratur såsom sin företrädares "Hr Olas i Wederslöf" måg. Det hade gått till på följande sätt: Ola Åberg var fattig och måste låta sina döttrar arbeta som pigor, för att kunna bruka bostället, som var hans egentliga lön. Emellertid friade ingen prest i huset. Men Hr Ola lade sig sjuk, inkrypande i en mörk skrubb, der ingen såg just huru sjuk han såg ut. Det spordes att han höll på att dö och P. Widegren, nyss prestvigd, infann sig för att fria. Gubben sprang opp i glädjen, inropade från ängen sina 3 räfsande döttrar, ställde dem barfotade och hvardagsklädda i rad och sade: tan nu hvilken J vill af dem. W. valde. Gubben inkröp åter i sin skrump, mågen skötte tjensten och födde gubben, som dog efter några år. Det var denne besynnerlige gubbe, som, enligt en ofta upprepad berättelse, under ett prestmöte förbigången af Biskopen vid en middagsbjudning (han responderade vid ett dylikt 1755), ställde sig högt gråtande på gården. Biskopen, derom underrättad, går ut och frågar hvad som felade honom. Han grät än bittrare och talade snyftande om någons död. Hvem är då död, som J så sörjer? frågade Biskopen. Fan, svarade presten. Nå, hvi sörjer J deröfver, om så vore, borde J väl glädjas. Ack nej, svarade den satiriske Caplanen, när bönderne få spörja det, bli de ej längre rädda för synden och bry sig ej om Caplanen. Vi få då ingen ostamjölk och kunna ej ge Biskopen några ostar, således få vi ej nånsin mera äta vid ett Biskopsbord. Biskopen fann bäst att le, taga Hr Ola i handen och föra honom in till bordet bland Prostar och Kyrkoherdar.

Johan Pontén var född med lust för naturstudium, ty han samlade blomster och jemnförde deras skapnad för att ordna sin samling, förrän någon ännu lärt honom något om dem. Hans far såg deri blott ett förhinder för latinska grammatikans studium och stöddes deri af sin Kyrkoherde, Th. Lect. D:r H. Sjögren. Då denne engång ätit middag hos fadren och derefter gick ut på ängen, fann han husets son gymnasisten Johan liggande på knä vid en åkerren, uppgräfvande roten till Spiræa Filipendula. Gubben Sjögren lyfte

sin käpp för att med ett dugtigt slag och skarpa ord visa honom till sin latinska lexa, "som var mycket nyttigare." Ynglingen lopp undan slaget, men hade, oaktadt alla snubbor af sin fader och sina lärare, för sitt "grafvande i jorden" o, m. s. vid sin ankomst till Upsala en så stor samling af vexter, insecter och särdeles fågelägg, att d. v. Inspectorn för Smålands Nation Prof. Thunberg, derom underrättad, kom till novitien, beság samlingarne, fann mycket, som han tillbytte sig mot egna duppletter och begärde den sednare samlingen, vida större än hans egen, ja Akademiens, såsom en gåfva till Universitetets naturaliesamlingar, der de ännu lära förvaras. Det var ägg af de fleste foglar i Smålands rika Fauna.

Upsala hade Pontén valt att besöka i stället för Lund, genom följande nog egna anvisning af Bisk. Wallqvist. Då "abituri" voro bestämde bland 1795 års Gymnasister, uppkallades de till Biskopen, som efter att förut ofta ha i Gymnasium hört deras kunskaper och studerat genom egna frågor deras fattningsgåfvor och fallenheter, slog en hvar på hufvudet och såg skarpt i de på Biskopen uppstirrande ögonen, sägande till den ene: du har hufvud: res till Upsala! till den andre: du har ej hufvud för vetenskapliga studier, res till Lund och kom igen att bli prest. De förre fingo nu ämnen att skrifva latinska orationer öfver; de sednare att deröfver skrifva svenska prediknigar. Pontén var bland dem, som visades till Upsala. Han fick der en condition hos "Landsmannen" Jac. Branting, en sångare vid Operan i K. Gustaf III:s tid, nu insatt vid Lotteriet, titulerad Kamrer (född i Kalfsvik), hvilken egde Norrja i Grödinge socken, 3 mil söder om Stockholm, boende på ett torp Stensvik under Norrja vid sjön. Här studerades Naturalhistoria med ifver och P. lyckades att derföre så intressera sin patron, att der på Stensvik anlades ett slags Lyceum med ännu 2 informatorer, dit ett ej ringa antal Stockholmare sände sina barn. P. undervisade bland annat i sin kära naturalhistoria och spridde lusten derför till flera bland Stockholms ungdom. Efter 2¼ år måste han återvända till Akademien. Kamrer Br—s äldsta son medföljde och en Commin. i Waxala Wahlund underhöll beggedera i Upsala mot det att hans son sedan skulle få under ferierna fritt vistas på Stensvik. Men ett afbrott skedde för P. på hans vetenskapsbana af en för öfrigt nog bedröflig anledning. Han skulle 1798 om hösten respondera pro ex. de Hydrocotyle under Prof. Thunberg och begaf sig till præses för samtal om disputationsämnet.

Professorn var ovanligt stämd, talande föga. P. fruktade att ha förtörnat honom, ehuru han ej visste hvarmed. Vid sista besöket talade Professorn sorgens ord. P:s mor var död, fadren fodrade sin äldsta sons ofördröjliga hemkomst, sig till biträde i embetet. Th. sörjde öfver att ynglingens bana 'bröts. De skilldes, men så länge Th. lefde var det flitig correspondens och ömsesidigt meddelande af upptäckter. Th. underrättade honom nu, att han skaffat honom Thuniska stipendiet för en utländsk resa, och att han ernat sända honom antingen till de orter, han sjelf besökt (Java, Japan etc.) eller Brasilien. P. såg dock i sin faders vilja Guds vink, att han från sin christliga tros 1:sta artikel borde öfvergå till allvarligare studier af de 2 följande och gå dit Herren sände. Likväl fick P. löfte af sin far, då dennes bittra sorg börjat lugnas, att i Greifswald fullborda sin magistercurs, emedan åren för prestvigning ännu ej voro inne. Han hoppades, att Linnés vetenskap ej der skulle borttröfva honom från de egentliga preststudierna under "läsningen för graden." Men P. fortsatte här att "gå ut grassatim", likväl ej på gatorne, utan vid hafsstränderne och in i Tysklands skogar och ängar der nära. Han skref sjelf sin gradualdisp. *de serie vegetabilium*, som 1800 också af honom ensam försvarades under Prof. Quistorp. Denne älskade mer sin praktik i Medicinen, än Naturalhistorien och erböd P., som biträdt vid en och annan föreläsning, då Professorn som läkare blef anlitad, och som ledt de botaniska excursionerna utom staden, hvari äfven yngre academici deltogo, att bli Docens med öfvertagande af den offentliga undervisningen i Naturalhistoria och Botanik; men då P. blifvit nämnde år Magister återvände han till fadren, som fordrade att löftet att återkomma skulle hållas. P. blef prest och sin 60 årige faders medhjelpare i Hultsjö, der denne nu befordrats till Kyrkoh. Den unge naturforskarens bana blef så bestämd för lifstiden. Han blef Comminister i Hultsjö 1810 med enhällig kallelse, sedan efter fadrens död Kyrkoherde, då blott ⅛ röst föll på en annan. Prost 1831. Här, vid ett litet pastorat, uppfostrade han 9 barn, 5 söner för studier. "För att ej dö med obetalda skulder" sökte han Korsberga, ett något större pastorat, der han valdes med stor pluralitet 1836. L. af K. Wasa Orden 1843. Såsom en praktiskt redbar man har han ofta haft Landshöfdingens och Domkapitlets särskilda förordnanden och uppdrag. Han är en mycket anlitad practicus i medicin och sökes af fattiga, som ej ha råd bekosta läkarearfvoden, från långa håll, ofta lycklig i sina curer, särdeles vid sinnessvagas behandling.

Han blef gift 1) med *Ev. M. Kallström* 1800, † 1808. 2) med *C. C. Wetterling*, en dotterdotter af Sam. Wiesell, S. Ödmanns morfar. I förra äktenskapet hade han 6, i sednare 8 barn. 9 lefva. *Petter Carl*, f. 1802, är Mag., K. Hofpred., Kyrkoh. i Skatelöf; *Joh. Anton*, Commin. i Hultsjö; *Jon. Otto*, Philos. & Chir. Mag., Med. Licent., v. Provinc.Läkare i Eksjö; *Dan. Gustaf*, prest, fadrens embetsbiträde; *Sam. Benjamin*, Stud. Ups.

Skrifter: utom gradualdisp. Svensk Fauna, en handbok för insektsamlare. 1 B. Del. 1—2. Wexiö 1831. — Läkebok eller anvisning till de mest enkla och minst kostsamma läkemedel samt deras användande vid de allmännaste sjukdomstillfällen synnerligen på landet och i saknad af snar läkarehjelp. Ib. 1841. — Uppgift på använda läkemedel, vård och behandling för sinnessvaga och galna menniskor. Ib. s. år. — Grundfrågor vid förklarande af vår Christendoms Cateches m. m. Ib. 1843. — Om predikosjukan i Småland. Ib. s. år. — Lemnat bidrag för teckning af Smålands Naturalhistoria i Ny Smål. Beskrifning. — I manuscript är en Fauna Smolandica färdig, liksom en Beskrifning om Svenska Spindlarne.

(Källor: Samlingar till Ny Smålands beskrifning. — Matriklar och enskilda uppgifter). —N.

PONTIN, MÅNS.

Enligt De la Gard. Archivet IX D. skref Kammarherren J. Ekeblad (RiksR. Cl. E:s far och Canzlipresid. E:s farfar) till sin gamle fader, den vittre och tappre Öfversten i 30 åra kriget Christopher Ekeblad, d. 8 Jan. 1662, huru de på Kongl. Slottet på förmiddagen de hel. 3 kongers dag haft en predikan af Mester Måns, hvilken var så admirabel, att alla menniskor måste bekänna, att der var något gudomligt i den menniskan. Der hade sedan på aftonen hållits ett värdskap på slottet; men Kammarherren skulle alltid gerna för sin person byta 20 värdskap för att höra en sådan sermon och önskade kunna ge sin Far kär till att förstå med hvad ifver och kraft han förliknade Guds ord vid den stjernan, som lyste de 3 vise männen och huru han förmante dem, om der eljest var någon, som af en sådan stjernas upplysning var i kyrkan, att de skulle gå en annan väg hem igen och ombyta deras lefverne. Han sade dem, att om de engång skulle märka i hvad mörker de vandrade . . . ty det är med dem, sade han, som med en, som stadigt går i mörkret, han kan intet väl se huru mörkt der är, förrän han varit i något ljust rum; när han sedan går ut, skall han först förundra sig huru han har kommit fort i ett sådant mörker: alltså

de, om de engång ha fått synen på det andeliga ljuset, så skulle de intet så lätt ge sig i mörkret igen m. m. Och d. 12 Febr. skref han: Jag kan intet låta bli att tala om denne Mester *Måns*, ty hans predikningar ligga mig stadigt på hjertat, så att, när jag hörer honom en söndag, så är jag viss derpå, att jag intet tänker på annat hela veckan. . . . D. 26 Mars: I dag har ock Mester *Måns* predikat på slottet och admirablement väl talat om Pilati vankelmodighet, liknande honom vid dem, som vilja vara ansedda för gudfruktiga domare och likväl blanda politiska strek bland deras gerningar, hafvande alltid mera anseende till att contentera den stora hopen, än hvad som rätt gjordt är och det som Gud befaller. Han liknade Herodes vid en räf, som lät Pilatus bära hundhufvudet. D. 1 Apr. . . . Mester *Måns* predikar alltjemnt förträffligt. . . . Han väckte ofta ett oemotståndligt bifallslöje, intet att han sade några pussar (putslustigheter) eller något som i sig sjelf var löje värdt, utan för det han sade sanningen så rent ut. Och den mäktige Guds mannen egde en hjeltes mod. Särdeles angrep han Adlens duellsraseri, hvari opinionen var så förvildad, att den som mördat någon i duell strax omgafs af en skara beundrare. Rühs skrifver (Sv. R. H. V D.) Presternas frimodighet på predikstolarne gick ännu ganska långt. I riksrådet berättades 1668, huru Pastor Pontinus hade predikat, att här ej funnes någon rätt gudstjenst, ingen rättvisa, de höge och förnäme blefvo ej bestraffade, ingen rätt vederfores de fattiga, man vande den unge konungen att höra trummor och pukor samt anlägga skansar; men man lärde honom icke att känna landet, dess behof och dess inkomster, han uppvexte som ett ungt lejon till att förderfva folk och land och dylikt mer. Canzlern sjelf måste med stor förtrytelse åhöra denna predikan, men fann det rätt, att presterna ej voro några stumma hundar, men detta ansågs dock ha gått för långt, hvarföre "RiksConsistorium" uppmanades att vidtaga mått och steg mot presternas djerfhet.

Historien har efteråt, sedan det ej mera kunde hjelpas, dömt så som presten dömde, då det ännu kunnat hjelpas. Och den mäktiga inverkan hans rena och upphöjda personlighet utöfvade gjorde, att han i fred fick tala sanning. Förtjenar ej denne man att närmare kännas?

Domprosten i Wexiö har nu ett prebende, som heter Nöbbeled, hvarest en gård heter Brogården. En skräddargosse Jöns Månsson kom derifrån till Kalmar, der han slutligen blef Mästare och Ålderman, gift med Elin Andersdotter,

dotter af en Skattebonde i Smedjebacka på Öland. De hade en son, *Måns*, som blef Biskop i Linköping; en son *Johan*, som sedan han i Upsala disp. 1639 i astronomi, blef Kongl. Bibliothekarie 1666 med 300 dal. silf.m. i lön, medgifven på Peder Sparres till RiksDrotset och RiksCanzlern gjorda recommendation 1668 af Kongl. Maj:t, att träda i adligt gifte med sin brors svägerska, Cathar. Strömsköld, såsom den der från barndomen sig om dygd, ära och bokliga konster vinnlaggt och med nyttiga peregrinationer till fullkomlighet bragt, allt i det uppsåt att göra sig till Kungens och Kronans tjenst beqväm, hafvande redan gifvit goda prof af flit och snällhet nu uti någre års förlopp. Blef sedan BancoCommissarius. Borgersmannen Jöns Månsson i Kalmar hade ock en dotter Margareta g. m. Er. Gerdzlovius, son af t. f. Superintend. öfver Öland samt Kyrkoh. i Gerdslösa Birgerus Theodori, och sjelf Kyrkoh. i Ryssby. Jöns Skräddare dog hos denna sin dotter 1661, 83 år gammal. Af Brogården, lat. *pons*, kallade hans barn sig *Pontin*, hvaraf adliga ätten *af Pontin* härstammar.

Måns Pontinus berättar sjelf sitt lefverne, anträffadt af Gahm och afskrifvet i Archiv. Smol. i Upsala. Vi lägga detta till grund. Han föddes d. 11 Febr. 1623. Upptäckten af hans ovanliga fattningsgåfvor föranledde föräldrarne att fatta beslutet att låta honom studera till prest, oaktadt de voro mycket fattige. Blott 5 år gammal insattes han i stadens schola 1628, och han hörde ofta sina föräldrar bedja så fromt till Gud, att han måtte bli en christelig prest. Modren kunde sjelf ej läsa, men tålte ej att se gossen lägga bort boken; ville ha stränga informatorer till honom, men var ytterst mån om att han ej måtte under studierna förlora gudligt sinne. Också lyckades hon bevara honom för ungdomens lustar. Han hatade dryck, dans, spel och stora sällskaper, var blyg och modest. Redan före fyllda 10 år hade P. genomgått Classes Collegiales. Han försändes en tid derefter till Linköpings Gymnasium, der han fullbordade cursen på 2 år och blef Stud. i Upsala 1638, 15 år gammal, enl. Löfgren i Clerus Calmar. (1. 63); men enl. HofCleric. Hist. (2. 30), kunde han för fattigdom ej söka ett annat läroverk, då han slutat cursen i Kalmar, förr än 1641, då han intogs på Linköpings Gymnasium, derifrån han, efter en oration de summa Philanthropia Christi, begaf sig till Upsala, der han 1643 blef Student. Emellertid är visst, att han redan 1644 var i Upsala och der hemtade sin dryck ur S:t Erics källa, men måste äta det andra kamrater bortvräkt

på vindar och i vrår såsom förskämdt, deraf helsan slutligen alldeles förderfvades, så att han 1646 låg sjuk och i 10 dygn väntade att hvarje andedrag skulle bli det sista, derunder köttstycken bortföllo från kroppen. Men Profess. D:r J. Loccenius lärde nu känna honom, tog honom till informator i sitt hus och vårdade sig sedan om honom på det ömmaste. P. dristade så bestämma sig för philosophiska graden, gick jemte 2 andra till Prof. O. Stenius med begäran, att han ville öfva dem i mathesen, logik och philos. theoretica. Han tog derföre 60 Rdr. P. valdes att, då Carl Gustaf utnämts till Thronföljare, orera i Calmar 1651 och blef Magister i Upsala 1652. Hertig Carl, som nu residerade på Öland, kallade honom straxt till Eloqu. Lector i Calmar, då nu Hertigen inrättat nämnde Lection vid Collegium Carolo-Gustavianum. Fullmakten är daterad på Borgholm d. 12 Maj 1652. Han skulle också föreläsa historien. I lön gafs 300 dal. s. m. och 50 t:r spannmål som lefvererades från Öland. Han läste derjemte i scholan för Conrectorn Olaus Svebilius, som peregrinerade, och var i Consistorium både Assessor och Notarius. Då Drottning Christina fick Öland, försvann sädeslönen 1656. P. blef prest 1654 och predikade i Calmar Domkyrka en dag 1654, då den nyss till Sverige ankomna Drottningen Hedvig Eleonora afhörde honom. Hon fattade ett sådant tycke för hans predikogåfvor, att han måste straxt såsom hennes Hofpredikant följa henne till Preussen, dit hon nu begaf sig till sin gemål, med uppehåll allena af Lectorslönen, hvarunder lectionen måste stå ledig. Det var P. desto svårare att så hals öfver hufvud lemna sitt hem, som hans hustru väntade hvarje dag sin nedkomst. Om några minuter måste han dock vara på skeppet. Hustrun, Anna Walleria, kom snart till Preussen efter. Svärfadren, Prosten N. Wallerius i Högsby, tillstyrkte nu P. att smida medan jernet var varmt och söka Rumskulla lediga pastorat. Han gjorde så, men ådrog sig derföre skarp näpst af Biskop Enander i en tid, då det ansågs i den orthodoxa episcopalismen för synd att söka pastorater hos andra än Biskopen. P. mottog näpsten af E. såsom sänd af Gud, erkände i sin lefnadsbeskrifning sin synd, men tog derefter fast beslut att aldrig mer söka något, utan förbida kallelse. Han kom som Hofpredikant på Prins Carls stat 1658, följde till Götheborg, fick der 100 Rdr i nyårsgåfva af Drottn. Hedvig Eleonora och då Drottn. Christina återkom 1660, befallte hon, utan P:i begäran, att RiksR. Sev. Bååt skulle betala honom den resterande lectorslönen för 2

år. Han hade förut blott kunnat betala sin Upsala-skuld 111¾ Rdr, men kunde nu betala sin under den lönlösa tiden ådragna skuld 758 Rdr. Men 1661, som skulle varit hans första lyckoår, emedan befordran då vanns, blef det största sorgeåret. Först dog den gamle fadern, så insjuknade hustrun till både kropp och själ, hårdt plågad af tvifvelstankar; barn och legofolk sjuknade ock, P. blef hos Öfverheten illa angifven för sina predikningars skull, yngsta sonen dog, han insjuknade slutligen sjelf och såg nu hustrun dö, lemnande efter sig en till sitt 9.de år stum dotter och tvenne söner, alla späda. Allt detta måste han lida inom år och dag, men lärde ock att hos Gud söka tålamod. Denna hustru, Superintendenten Sylv. Phrygii dotterdotter, hade vissa tider, stundom ¾ år i rad, ett vemodigt hjerta, då hon oupphörligt grät och gjorde sig sorg öfver sina flesta tankar, hvari hon fann något ondt, tills P. ändtligen lade för henne Arndts Sanna Christendom 2:a boken 52 cap., derur hon kunde fatta tröst, och var lugn till sin död, då hon var blott 24 år, men hade, gift vid 16 års ålder, redan födt 6 barn.

Det gränsar till det otroliga, att, oaktadt Dr. Hedvig Eleonora fattat sådant tycke för P:i predikningar, att hon tvingat honom att i blinken gå med sig ombord 1654 till Preussen och sedan medfölja till Götheborg, och oaktadt han, som en både beundrad och afundad predikant alltjemt "uppvaktat i hofvet" med predikande, den oförfärade predikanten likväl först efter 6 års vistelse i hofvet fick nåden tala med sin Drottning. Detta gick så till. Den "Regerande Drottningen" hade godhet för den 1661 så svårt bemsökte mannen och sände en dag munskänken Ambrosius att fråga honom om han ej ville ha Eskilstuna (i hennes Lifgedige). P. svarade: ja, om så befalles. Hennes Maj:t skref då till Biskopen i Strengnäs. P. svarades vara välkommen. Han for till Eskilstuna, folket undfägnade honom väl och då han kom igen, tackade han Drottningen "och thet var första gång jag talade med henne, då jag i 6 år varit vid hofvet; ty jag sökte icke att hafva mig framme." Respecten hölls uppe, som vi se, af denna Drottning. Med Eskilstuna blef dock intet af, helst vid samma tid Kongl. Regeringen erböd en bättre befordran. P. blef 1662 Kyrkoherde i St. Jakobs och St. Johannis församlingar samt tillika Amiralitets-Superintendent (Örlogsflottan blef sedermera stationerad i Carlskrona). Likaledes Assessor i Stads-Consistorium *).

*) År 1681, då Pontin blef Biskop i Linköping flyttades Ami-

Enklingbördan var svår med de många små barnen; men den tiden var i Stockholm en som särskildt åtog sig menniskor i slikt bekymmer. En Casten, som byggt det ännu bekanta Castenhof vid Norrmalms torg, hade en mor eller hustru, nog af der fanns en "Castenhofs-mor", som kände, hvilka flickor som ville bli gifta, åtminstone om de hunnit den ålder och mognad, att de till och med vore redebogne att bli stjufmödrar. Emellertid bar Castenhofsmor det jakande svaret tillbaka från en äldre*) fröken Helena Strömsköld till enklingen Pontin. Hennes anor voro ej lysande. Farfadren Anders Olsson var bonde och sonen Olof Andersson hade som Kamrer hos Claes Tott blifvit adlad 1653 på samma gång som Ryttarsonen, Hofskräddaren Joh. Lejoncrona; men H. S. blef en förträfflig maka, som födde åtta söner och sju döttrar, så att P. hade i sina begge äktenskap 21 barn. P. afvittrade de förra barnen så, att de fingo mera än han behöll sjelf, ty han hade nu god lön**), men han satte ej deras arf ut på ränta, emedan "han förkastade det Gud förkastade." Deras 2250 daler sattes in hos Hr Momma, som använde dem i sin handel och sedan egde ge hvad likt var på sitt samvete efter den förkofran de medfört. Så ärfde P. efter sin morfar L. Wallerius 1662 elfva böcker, men derjemte 631 dlr k:mt. Dessa insattes för barnen på lika villkor. Bröllopsdagen var en hedersdag. Furstinnan Maria Euphrosina, Riks-Cancelleren De la Gardies gemål, klädde bruden. P. fick äfven medborgerliga förtroenden. Blef 1668 med Dr. N. Rudbeck å Cleriet vägnar fullmäktig vid den Bank, som då inrättades, hvari han måste fortfara till 1680, då han ändtligen på enträgen bön

---

ralitetet till Carlskrona. P. var också Superintendent öfver Amiralitets-predikanterne såsom skötande den 1672 från St. Jakob afskilda Ladugårdslandsförsamlingen, hvilken efter Pontins utnämning till Biskop blef alldeles afskild från St. Jakob och fick sin egen Kyrkoherde. Deremot sökte St. Johannis församling och dess Capellaner Nortman och Rundelius förgäfves att bli ett eget pastorat. Om det ohyggliga oväsendet, som derunder bedrefs, har Pontin gjort en omständlig berättelse i sin Berättelse om St. Johannis Capell. Se N. Lundeqvists Stockholms Stads Hist. I. 275.

*) Hon kan likväl ej ha varit så gammal, när vi få se, att hon sedan födde 15 barn, men några tänder hade hon väl mistat, emedan, i ett bröllopsqväde i Lasse Lucidors manér och smak, det heter:

Till slut jag önskar dem så många fröjdedar,
Som bruden i sin munn rätt fasta tänder har.

**) Påskpengarne i St. Jakob uppgingo i början till 478 Rdr; hade 1669 uppnått 536 Rdr.

entledigades. Svårare kall uppdrogs honom, då d. 19 Apr. 1676 befalltes af K. Maj:t, att ingå som Ledamot jemte O. Svebilius och C. Carlsson af prestståndet (alla Calmariter), i Commissionen "om förmynderiet i Kongl. Maj:ts omyndige år." Han var Riksdagsman 1680 och 1682 och deltog i den vigtiga Reductionens betänkliga ansträngningar, för att af ett i Grefskaper och Baronier fördeladt imitationsförsök af Tyskland skapa ett till enhet återbragdt Sverige under hemligt valspråk: *Summa injuria summum Jus.*

Den 24 Dec. 1681 blef han Biskop i Linköping, då O. Svebilius, den Conrector, hvars tjenst han såsom sjelf Lector bestridde, blifvit Erkebiskop; men hans helsa var nu försvagad. Nyårsdagen 1677 hade han först fått ett anfall af slag på St. Jakobs predikstol, hvilket flera gånger återkom. Redan 1672 låg han 12 veckor sjuk, "kostande mycket på Doctorer och Barberare, som kunde intet förslå." År 1685 dog Biskopinnan i barnsäng, till Biskopens stora sorg. Sista slaganfallet drabbade honom d. 21 Aug. 1691, då den värdige mannen slutade sina dagar. Hans efterträdare Håkan Spegel lät ej blott på grafstenen insätta latinska minnesverser öfver denne Biskop, såsom

> Scripturæ interpres solers, quem gratia linguæ,
> ingenium, candor, probitas, doctrina loquuntur,
> sed magis officii cura et sanctissima vita etc.

utan lät också insätta en tafla i en chorpelare med en utförlig teckning i stenstil. Alltsamman läses ss. 144—146 i Rhyzelii Episcoposcopia och ss. 52—54 i Hof-Cler. Hist. Hans porträtt är stucket i koppar med epigraph af Landsh. J. Brauner, som slutar:

> Innocuos mores si quæras, nulla dedere
> Sanctius exemplum secula, nulla dabunt.

Hans son *Samuel*, född 1658, dog 1712 såsom Prost och Kyrkoherde i Vadstena, förut Lector i Linköping; *Gabriel*, f. 1663, var 1688 Notarius i Stockholm; *Daniel*, f. 1672, var Premier-Lieut. vid Amiralitetet på expeditionen till Seeland 1700, dog i fångenskap i Algier 1709; *Magnus*, f. 1675, Mag. i Upsala 1700, Pagehofmästare. Dog som Hof-Sekreterare 1716. En dotter *Anna* blef g. m. Kyrkoh. Gresilius i Gerdslösa, *Helena* gift med 1) Lector Broms i Linköping, 2) Prosten Boræenius i Wreta, *Margareta*, g. m. Biskop Braun i Calmar, *Maria*, g. m. Lagm. Hallenborg i Skåne (adlig ättefader) samt *Beata*, g. m. Lect. A. Törner i Linköping.

Skrifter: *Handskrifter.* 2300 predikningar kändes af Gahm. I sin autobiographi nämner P. att han hade 3048 egna predikningar, utom de tryckta. — Dagbok vid 1682 års riksdag; gifven till Linköpings bibliothek af Prostarne M. C. och D. Pontin. Se Linköpings Bibl. Handl. I. 313 (ej II. 309, såsom det uppgifves i Hof-Cler. Hist. II. 58). — Berättelse om St. Johannis Capell, Kyrkogård m. m. skrifven 1676, 15 ark 4:o. — Utläggningar öfver Bibliska böcker. Se Hof-Cler. Hist. I. 57. — *Från trycket utgifvit:* Oratio panegyr. ad Carolum Gustavum. Calmariæ 1671. Holmiæ fol. — Likpred. öfver Baron Ph. Stierneskö1d 1667, Is. Svinehufvud s. å., Christina Posse s. å, Öfverhofpred. Abel Kock 1668, Christina Posse 1671, RiksR. P. Sparre s. å., Märta Ulfspare s. å., Anna Maria Oxenstierna (Grefve Claes Totts enka) 1673, Fröknarna G. M. och S. C. Sparre s. å., Grefve Ax. Douglas s. å., RiksR. Herm. Fleming 1674. — Ordaförklaring öfver Pauli Epistel till de Galater, utgifven af sonen S. Pontin. Jönköping 1709.

(Källor: Witting, S. Jakobs minne. — Strickers Homil. Bibl. — Rhyzelii Episcop. — Hof-Cler. Hist. — Archiv. Smol. af Gahm (msceptsaml. i Ups.) — Clerus Calmariens. af Löfgren. — Gezelii Biogr. Lex. — Warmholtz' Bibl. Hist. Sv.G.)

— N.

PONTIN, MAGNUS MARTIN af.

Sonsonssonson af Biskop *Pontinus*, och son af Prosten och Kyrkoh. i Torpa församling i Östergöthland, *Magnus Constans P.* samt *Maria Magdalena Meurling*, föddes han i Askeryds prestgård af Linköpings stift, den 20 Jan. 1781, der fadren, som varit Regimentspastor i Pommern i sjuåriga kriget och Riksdagsman vid 1778 års riksdag, var Kyrkoherde, men 1782 befordrades till ofvannämde Torpa pastorat. Efter fulländade studier vid Linköpings gymnasium, blef P. student i Upsala 1798, och aflade philosophiska examen 1800. Samma år, vistande på landet, var P. den förste som i det inre af Calmarlän, Södra Wi, Molilla, Wirserum m. fl. socknar införde ympning med vaccinkoppor. Om hösten s. å. tillbragte han en tid i Stockholm, för att begagna närmare öfningar i Experimental-chemien hos dåv. Pharmaciæ Adj. Berzelius. Återkommen till Upsala fortsatte P. sina studier i Anatomi och Physiologi under Prof. Murrays handledning samt vid öfriga föreläsningar af P. Afzelius, Thunberg, J. Afzelius och Ekeberg, hvarefter Med. Candidat-examen aflades år 1804. Författade och försvarade s. å. sin gradual-disputation de Cordis Polypo, med fig., och promoverades till Med. Doctor 1806, med hedersrum såsom ultimus. Han hade förut s. å. blifvit Chir. Magister, och var 1805 utnämd till Fältläkare i Pommern, men emottog i stället vicariat såsom Provincial-läkare i Stockholms

lån, under hvilken tjenstebefattning han beredde tillfälle att inrätta en provisorisk cur-anstalt för veneriska sjuke i Stockholms skärgård, på Nämdö.

Genom Collegii Medici fullmagt 1807 utnämdes P. till Med. och Pharm. Adjunct, efter Prof. Berzelius. Förmånen att i flera år bo tillsammans med denne sin ungdomsvän, förskaffade P. tillfället att deltaga i de chemiska undersökningar bemälte Professor förehade, och han författade derunder de flera afhandlingar, som finnas införde i K. Vet. Akad:s Handlingar. Oaktadt de befattningar och uppdrag, hvartill P. denna tid kallades, lemnade han dock icke den chemiska adjuncturen, utan förestod laborationerne till 1812 och höll offentliga föreläsningar under Prof. Berzelii utländska resa 1811.

P. hade emellertid redan 1807 blifvit utnämd till tjenstgörande Hofmedicus, och beordrades våren 1808 i tjenst vid Kongl. Hofvet på Haga; och som dåvar. Konungen, Gustaf Adolf, medfört sin Lifmedicus under fälttåget i Finland, blef P. ensam läkare hos H. M. Drottningen och de Kongl. Barnen, hvilken befattning hindrade honom företaga en erbjuden resa till Frankrike, hvartill, enligt Kongl. Resolution d. 1 Juli 1808, pass förvägrades. P. fortfor alltså i tjenstgöring på Haga hela revolutionsvintern 1808—9, och anbefalldes, efter d. 13 Mars, af Hertigen Riksföreståndaren, att fortsätta uppvaktningen hos den qvarvarande Kongl. Familjen, ända till d. 6 Juni 1809, då P. åtföljde f. d. Drottningen och de Kongl. Barnen, på jakten Esplendian från Drottningholm till Gripsholm, men återvände med den öfriga entledigade Hofstaten till Stockholm.

Då sedermera f. d. Konungens förste Lifmedicus kallades till tjenstgöring hos K. Carl XIII, blef P. ånyo beordrad att afgå till Gripsholm, hvarest han förblef den Kongl. Familjens läkare under hela fängelse-tiden och slutligen på afresan till Carlskrona, i December. P. hade emellertid erhållit Lifmedici fullmagt d. 11 Sept. 1809, och utnämdes till regerande Konungens Lifmedicus med lön, den 23 December s. å.

Detta dubbla förtroende, att nästan på en gång tillhöra närmaste omgifningen af en afsatt Konungafamilj och den efterträdande regerande, var, under tider då parti-anda åtminstone kunde misstänkas, visserligen smickrande för uppskattningen af P:s politiska charakter. Flera uppdrag, som år 1810 så nära följde på hvarandra, vittna ytterligare

derom. Efter Kronprinsen Carl Augusts död d. år, beordrades P., d. 31 Maj, att jemte Prof. Berzelius afresa till Skåne och Qvidinge hed, för att öfvervara det Kongl. likets obduction, och utröna förhållandet mellan Prinsens sjuklighet och dödssätt, genom hvilken undersökning, ehuru liköppningen redan var verkställd, de lokala omständigheterna framvisades så beskaffade, att Prinsen, som, i mån af sin kropps anlag, ofta varit angripen af svindel, under ett sådant anfall, störtande från en tygellös häst på det gropiga fältet, träffades af en hjernskakning och en deraf lika oundviklig som ögonblicklig död. Sedan rapport om dessa förhållanden var afgifven, företog P. jemte Prof. Berzelius en resa till Köpenhamn, hvarest, under besök af stadens medicinska och naturhistoriska inrättningar, bekantskap gjordes med den åldrige Winslov, samt Horneman, Örsted, Fenger m. fl. utmärkte män. Återkommen till Stockholm i Juli månad s. å. beordrades P. att medfölja H. M. Drottningen till Strömsholm, hvarest en del af sommaren tillbragtes, och sedermera till Örebro under riksdagen. Ännu s. å. i October blef P. utsedd att till Helsingborg åtfölja den Hofstat, som skulle emottaga den nyvalde Thronföljaren, Carl Johan, och uppvaktade H. K. H. under resan samt en tid efter ankomsten till hufvudstaden. Men snart förestod ytterligare i December månad s. å. en resa för Hofvet, att möta Kronprinsessan och Arffursten Oscar, då P. likaledes utsågs att medfölja såsom Deras läkare. Emellertid fortfor P. att vara anställd hos H. M. regerande Drottningen och förblef Dess läkare till Hennes död 1818; åtföljde 1812 till Örebro riksdag, 1814 till Uddevalla bad, samt alla dessa år under vistelser på landsslotten, ömsom Drottningholm, Rosersberg och Haga.

År 1813 utnämdes P. till ordinarie Assessor i Kongl. Sundhets-Collegium, sedan han förut varit adjungerad ledamot i tvenne år. Det första embetsåliggande, som der tog hans verksamhet i anspråk, var helsovården på landsbygden, för hvilket ändamål han författade sin bok: "Anvisning till valet af läkemedel för allmänna Sjukvården", dertill föranledd och uppmuntrad af K. Maj:ts Circulär af d. 25 Aug. 1813, om hvad iakttagas bör till farsoters förekommande och hämmande. Denna populära läkarebok, som P. redan utarbetat 1815, blef, sedan den af Sundhets-Collegium blifvit granskad och gillad, utgifven på P:s förlag 1816, samt 2600 exemplar, enligt requisition, lemnade till Ecclesiastik-expedition till halfva boklådspriset. Detta antal utdelades

till alla landsförsamlingar i riket, och den uppoffring åt det allmänna, af mer än 2500 Rdr Rgs, som P. vid detta tillfälle gjorde, blef isynnerhet iakttaglig när den nya upplagan erfordrades. Äfven af denna meddelade P. ett supplement till den förra, "om Förband af ledvridningar och benbrott", att utan ersättning, likaledes gratis lemnas till de församlingar som egde boken.

Utnämdes år 1817 till adelsman med namnet *af Pontin*, och introducerades på Riddarhuset 1818, under № 2255.

Blef ledamot af K. Vet. Akademien 1818 och arbetande ledamot af K. Landtbruks-Akad. och dess Vetenskaps- samt Skogs- och Trädgårdsafdelning, 1817. Uti Vet. Akad. förrättade P. Sekreterare-tjensten 1819, under Prof. Berzelii frånvaro på en utländsk resa, och erhöll för detta uppdrag en guldmedalj om 30 dukater af Akademien. År 1821 Akademiens Præses. Antog 1822 läkaretjensten vid K. Maj:ts Hof-Capell och Theater.

Då efter flera somrars vistande i landsorterna, isynnerhet Östergöthland och Calmare län, P. funnit så väl behofvet som nyttan af lättfattliga föreskrifter om de vanliga sjukdomarnas skötsel, jemte tillgång till de angelägnaste läkemedlen i smärre Socken-apothek, att användas intill dess läkare hinner ankomma, beslöt P. att utgifva andra upplagan, år 1825, af ifrågavarande läkarebok, något omarbetad och tillökt. Samma år utnämd till Konungens Förste Lifmedicus. I sällskap med Frih. Berzelius företog P. 1830, på egen bekostnad, en vetenskaplig resa till Tyskland, då först universitetet i Lund och sedermera i Greifswald besöktes, hvarefter följde någon tids vistande i Berlin, der alla medicinska och naturhistoriska inrättningar äfvensom konstföremål togos i skärskådande, under det bekantskap gjordes med dervarande utmärkte Läkare och Naturforskare. Resan fortsattes sedermera öfver Althaldensleben och Magdeburg till Schönebecks chemico-pharmaceutiska fabrik, derifrån till Bergverken i Hartz och slutligen genom Quedlinburg, Braunschweig och Lüneburg till Hamburg, hvarest P. deltogs i naturforskande Sällskapets möte. Såsom redogörelse för denna resa författade han sin bok, "Anteckningar öfver Natur, Konst och Vetenskap, 1831, öfversatt på Tyska, Hamb. 1832. Med vunnen erfarenhet af den nytta och prydnad Trädgårdskonsten kan åstadkomma i andra nordliga länder, och, sedan lyckade odlingsförsök af honom i enskild väg hunnit framvisas, stiftades af P. Svenska Trädgårdsföreningen år 1832, hvilken, genom varmt deltagande

af både vetenskapsmän och andre fosterlandsvänner, snart spridde sin verksamhet inom Sveriges alla landskaper och en del af Finland. Samma år utnämdes P. till R. N. O., och var sedan år 1814 Ridd. af K. W. O. Utnämdes till Ledamot år 1831 och 1832 till Ordförande i Comittéen för utarbetandet af förslag till nytt Apothekare-reglemente och Medicinal-taxa.

Sedan flere af hufvudstadens läkare, bland hvilka äfven P., intygat behofvet af en vårdanstalt för sådana sinnessjuka, som fått en bättre uppfostran eller den s. k. bildade classen, och framl. Protocoll-Sekret. Borg, med stöd deraf, begärt utfärdande af stambok, blef P. genom K. Maj:ts förordnande utnämd, att, jemte Medic.-Rådet Trafvenfelt och Expeditions-Sekreter. Ström, vara förvaltare af de influtne medlen och deras användande. Efter bemälte Trafvenfelts död blef P. Ordförande i denna förvaltning, som bebygde och ordnade Fridhem, intilldess 1841 anläggningen öfverläts åt enskild läkare och föreståndare. Vid cholera-epidemiens utbrott i hufvudstaden 1834, anmodades P. af Allm. Sundhets-Comittéen, att hafva inseendet öfver det provisoriska sjukhuset å Clas på Hörnet. Utsågs sedermera af Svenska Läkare-Sällskapet till Ordförande i den Comité, som skulle samla och utgifva inlupne rapporter om cholerasjukdomen, hvilken befattning han sig afsade. Vid 1834 års Riksdag Ledamot af Besvärs- och Ekonomie-Utskottet; och har i öfrigt bevistat alla Riksdagarna från och med 1818.

År 1835 förordnad af K. Maj:t till Medicinal-Råd, med lön erhöll P., vid Sundhets-Collegii nya organisation, fullmakt 1841, såsom Ordinarie Medicinal-Råd, med säte och stämma inom Collegium. Företog 1836 en resa till Skåne och Danmark, hufvudsakligen för naturforskning och trädgårdsodling, med afseende på dessa orters nuvarande skick, i jemförelse med Linnés Skånska resa. Tillika besöktes det stora Dårhuset och Hospitals-inrättningen på Bidstrup, nära Roeskilde. Alltsedan 1839 års början har P., i egenskap af Sundhets-Collegii Deputerad, öfvervarit de embetsprof, som Svenska Läkare ega att aflägga för behörighet att söka publika tjenster. Deltog i Naturforskande Sällskapets möte i Stockholm 1840.

Utom de nämda Akademierna är P. ledamot af flera in- och utländska Sällskaper för åtskilliga ändamål.

Gift d. 28 Sept. 1816 med *Johanna Carolina Elfving*, död 1833, dotter af framl. Grosshandlaren *Abr. Elfving.*

Skrifter utom förut anförda: Åminnelsetal öfver Presidenten Dav. Schultz von Schulzenheim. 1824. — D:o öfver Medicinal-Rådet And. J. Hagströmer. 1833. — Uppsatser och biographier i K. Vet. Akad. Handl.; Uppsatser i Vetenskaps-Journal.; i Sv. Läk.-Sällsk. Handl.; i Journal för Läkare och Pharmaceuter; och i Sv. Trägårdsfören. Skrifter. — Ord till Sorgmusiken vid Högstsal. H. M. Enkedrottning Hedvig Elis. Charlottas begrafning 1818. — Prins Eugene af Leuchtenberg. 1824. — Greklands Gudar efter Schiller. 1826. — Sylla, Tragedi på vers i 5 akter af Edv. Jouy. Öfvers. med Företal af H. Exc. Gr. Gust. Lagerbjelke. 1828. — Östergöthland, Skaldestycke, uppläst på Högtidsdagen i Sv. Akad. 1829. — Poetiskt Album. 1831. — Fosterländsk Sång vid Götha Canals fullbordan 1832. — Hernani, Tragedi på vers i 5 akter af V. Hugo, bearbetad fri öfvers. 1833. — Året MDCCCXXXIV, Oratorium med sång, uppförd till förmån för de Brandskadade i Venersborg. 1834. — Sång vid invigningen af Kungsstenen på Frösön 1838. — **Otryckta**: Tal vid Præsidii nedläggande i K. Vet. Akad. 1822: "Om Statsförfattningars inflytelse på folkens lefnadssätt och helsotillstånd, med tillämpning på Sverige. — Tal vid vapnets krossande efter Envoy. m. m. Genseric Brandel 1834. — Tal vid vapnets krossande efter Öfverste-Lieut. Erik Nordevall 1835. — Tal vid vapnets krossande efter Hofrätts-Rådet Gustaf Silfverstråle 1841. — Tal vid vapnets krossande efter Exped.Sekreteraren Frih. Jakob Adlerbeth 1844. — Konung Edvards Söner, Tragedi på vers i 3 akter af Casimir De la Vigne. Öfvers., uppförd på K. Theatern 1837.

(Källor: Rothliebs Adel Matrikel, utg. 1822. — Sacklėns Läk.-Hist. I. och VI. — Enskilta meddelanden).

POPPELMAN, JOHAN.

Föddes i staden Warberg den 6 Oct. 1649. Hans föräldrar voro *Johan Caspersson Poppelman*, Sjötullsvaktmästare i nyssnämde stad, och *Catharina Krakau*, dotter af Martin Krakau, som i Gustaf II Adolphs tid varit fogde på Gullbergs slott och hvars moder, Cecilia Scheelen var syster till Amiralen af samma namn hvilken gjort sig så bekant i Kon. Carl IX:s historia. Efter väl fulländad curs igenom Götheborgs skola och gymnasium dimitterades han 1668 till det nyss anlagda universitetet i Lund, der han studerade, hufvudsakligen theologi och philosophi, under loppet af 3:ne år. Derefter begaf han sig till Wittenberg, hvarest han 1672 under Histor. Prof. Georg Grenii presidium utgaf och försvarade såsom gradualspecimen en grundlig afhandling med titeln: *τῶν μονάχων τε μοναχικῶν ἐξερεύνησις.* Promoverad Philos. Magister, lemnade han Wittenberg året derpå och efter någon tids vistande vid universitetet i Kiel återvände han till fäderneslandet, der hans kunskaper och skicklighet innan kort skulle göra sig gällande. År 1675 sökte och erhöll han genom Kongl. fullmakt Log. & Metaph. Lectionen

vid Götheborgs gymnasium. Sedan han i denna egenskap med utmärkt nit tjenstgjort fem år, begaf han sig med K. Maj:ts nådiga tillstånd och för att fullfölja sitt theologiska studium till Tyskland, der han först uppehöll sig ett års tid i Jena och sedan för andra gången besökte Wittenberg, hvars utmärkta Theologer han hörde så väl offentligen som enskilt. År 1683 promoverades han här till Theol. Doctor af den namnkunnige Prof. Calovius. Derefter skall han hafva besökt universiteterna i Leipzig, Erfurt, Frankfurt, Helmstädt, Rostock, Greifswald och Köpenhamn. Återkommen med nya lagrar till Götheborg 1688, bidrog han att illustrera gymnasium derstädes till år 1692, då han af Konungen utnämndes till Andre Theol. Prof. i Lund efter aflidne Prof. Dahlhem. Före tillträdet af detta embete, hvarmed Wallkärra och Stångby prebende pastorat var förenadt, hade han af dåv. Biskopen i Götheborg, Dr. Carlberg, blifvit prestvigd. I egenskap af Theol. Prof. har han, utom en synodal-disputation år 1695, de Ministerio ecclesiastico, utgifvit fem ganska grundliga och strängt orthodoxa afhandlingar, bland dessa en af 1701 de Baptismo och en af 1705 de Sacra Coena, som nogsamt bevittna att han varit innehafvare af sitt tidehvarfs dogmatiska vetande. Isynnerhet en mästare af polemiken, har han, fastän sine ira et studio, bekämpat hvarjehanda i de dagarna gängse villfarelser, såsom anabaptismen, Sacramenterarnes och Arminianernes meningar, Thomasii scepticism, synkretismen och semipelagianismen. Han synes äfven hafva varit en praktisk man och god ekonom i afseende på kyrkornas och stiftets angelägenheter. Af Lunds Domcapitels protocoller från den tiden finner man att Prof. Poppelman egt mycken rådighet, beslutsamhet och energi. En lika illistig som skrytsam Domkyrko-inspektor, vid namn Kråka, som jemt solliciterat Domcapitlet med egna förändrings- och kostnadsförslag hvad cathedralens architektur beträffade, tyckes i den vaksamme P. hafva haft en ganska oumbärlig och exemplarisk controllant och således ej kommit längre med sina nog curiösa projecter än som med kyrkans väl stått att förena. Under Biskop Papke d. äldres ofta inträffade sjukdomsförfall eller af visitationsresor och andra orsaker föranledda uteblifvande från Consist. förekommer det som Prof. P. varit ledande derstädes och har den vördnadsvärde Biskopen uti denne sin collega haft ett verksamt biträde att organisera många nya inrättningar och att afhjelpa en mängd gamla, från Danska tiden detta stift ännu vidlådande brister och oordningar. Alltifrån den stund Prof.

P. inträdde i Domcapitlet, har, för att dömma af protoc., stiftsstyrelsen antagit en ännu raskare charakter än den Biskop Papke, ehuru sjelf en man af anda och kraft, förmått gifva den så länge han endast hade Proff. Linnerius och Dahlhem vid sin sida. Den 9 November år 1692 heter det att "Hr Prof. D:r Johan Poppelman in præsentia Reverendissimi Domini Episcopi aflade sitt juramentum efter kyrkoordningen såsom en Consistorialis och Assessor in Consist. Eccles." och redan d. 28 derpå följande finner man P. lifligt deltagande i ett mål som den benägne läsaren torde tillåta oss här inrycka såsom derjemte nog characteristiskt för tidehvarfvet.

"Præsentibus Reverendiss. D:no Episcopo & D:no Doct. Poppelman, Adjunctis D:nis M. Severino Thorslovio & M. Nicolao Hessleandro, comparerade för Consist. Hr Probsten och Kyrkoh. Jonas Nericiensis i Raflunda sampt en persohn, Johan Larsson benämpnd, som H. H. Hr Biskopen in Aug. förleden hade dijtskickat till att vahra klockare, men har nu sedermehra beklagat att honom all vedervillighet och motstånd vederfohres såsom och en dehl aff församblingen genom dheras ingifne skrifft emoth honom sig besvärat att han lijtet kan sjelfver läsa, mindre ungdomen uthi skrifvande exercera. Probsten insinuerade sin skriffteliga inlaga som blef läsin och ad acta lagdt, i hvilken han (1) förmähler klockaren honom haffva ogrundat och obevijslig angifvit och beskyllat, att han skulle vahrit honom emoth; (2) att han icke förhindrat honom ståå uthi klockarestohlen, uthan att såsom där vahr allenast en stohl vid altaret som Capellanen kunde ståå uthi, hade de andre klockare alltijd stååt strax nedanföre i en annan stohl. Hr Prof. D:r Poppelman tillfrågade Probsten, ex qua auctoritate han hadhe tillslagit sin son Klockare-Räntan? Probsten svarade han allenast hade lyfft den af Brösarps sochn, nembl. kornet allenast (det andra hade klockaren behållit) efter sal. Hr Biskopens Mag. Canuti Hahns bref och tillåtelse. Q:o. Om han det samma hade? Han producerade ett sal. Hr Biskopens bref, dat. 19 Jan. 1685, hvarutinnan Hr Biskopen förmähler att Probsten fick handla med Klockarens son om barnens information och med honom accordera på bästa sätt, hvilket sedan skulle blifva Consistorio notificerat. Q:o. Hvarföre han icke låtit H. H. Hr Biskopen som nu är, sådant veta? R:o. Han mehnte dett skulle blifva vid dett som föör hade varit. Bleff så läsin Kongl. Resolution angående Klockares tillsättiande, dat. Carlshambn d. 5 Aug. 81 så och d. 8 Aug. 91 uthi Gö-

theborg däruppå gifne confirmation; och bleff Klockaren examinerat (1) uti siungande af någre svenske psalmer, hvilka han vähl kunde siunga, (2) uthi skrifvande*), hvilket ändoch dett var något snedt, så vahr dett doch läseligit; han förmaandes att öfva sig bättre, och sattes honom till nästk. Påska eller Pingst-helg, vill Gud, om han imedlertijd sig skickeligen och vähl förhåller och öfvar sig flijteliga uti skrifvande och fåår ett vittnesbörd af Hr Probsten, skall han då bekomma confirmation. Sluteligen blef Probsten förmaanat intet att befatta sig med Klockareräntan uthan låta den behålla den som arbetet och tjensten måste förrätta, efter den intet uthan Kongl. Maj:ts special beviljning kunde till någon annan bruuk användas."

Ännu ett drag så väl af Prof. P:s consistoriella nitälskan som af den tidens anda: "Anno 1693 18 Sept. bleff för Consist. inkallat Studiosus Euert *Patersson* **) som i nå-

---

*) Märkligt nog i afseende på den tidens Klockarebildning, är i examen ej fråga om förmågan att läsa.

**) Denne Enert eller, som det äfven skrifves, Enhard Patersson blef sedermera Rector Scholæ i Landscrona och slutligen Kyrkoherde i Qvistofta af Malmöhus län. I Biskop Faxes anteckningar rörande ScholRectorerne i nämnde stad, som blifvit förf. benäget meddelade, finnes om Rector E. Patersson följande upplysningar:

"Enhard Patersson född 1665 i Stehag, der hans fader Olof Patersson sedan 1655 varit Kyrkoherde och sedermera Contracts-Prost öfver Onsjö härad. Slägten är från England. Han hade bevistat skolan i Landscrona. Blef 1683 d. 16 Jan. Student i Lund och responderade derstädes 1696 under Prof. Erland Lagerlöf för en Disputation De affectionibus Entis (denna Disp. är icke upptagen i Lidéns catal. dissert.). Utnämndes till Rector 1696. Han förvaltade denna tjenst med mycken noggrannhet. När Kyrkoh. i Qvistofta Hans Rusmon aflidit 1703 d. 23 Mars, hemställde Inspector Scholæ Prosten Thure Liebman till Cons. Eccl. om icke Rektor Patersson kunde erhålla detta pastorat såsom præbende till Rectoratet. Detta lärer ej kunnat bifallas eller tillstyrkas, men han utnämdes följande året till Kyrkoh. derstädes. Under krigsoroligheterna 1708—9 och 10 måste han vidkännas flere olägenheter och förluster. En gång blef han kallad till Danska lägret vid Helsingborg, och då han väntat länge på företräde hos Danska Konungen, hvarom han var tillsagd, svarades honom slutligen att "Hans Maj:t sidder och kiger i Landskorten. Han har ingen tid, men De maa komme igen en anden dag." På flere af andra framställda frågor lemnade Patersson ganska korta svar och reste hem. Han återkom icke och blef icke vidare bortskickad.

År 1721 utnämdes han af Biskop Linnerius till Prost öfver egna församlingar. Han förde lärd brefvexling med flere sina vänner och i synnerhet med Prof. Vennerstedt, Kyrkoh. i Söfde. Prosten Patersson afled i Qvistofta 1730. Vid begrafningen hölls likpredikan af den aflidnes vän, Professorn sedermera Biskopen Anders Rydelius

gra villfarandes griller på någon tijd vahrit, men sedan sådant ångrat och sin confession ingifvit, hvarutinnan han sådane errores deprecerar och revocerar.

Q:o. 1. Genom hvad occasion han råkat i desse villfarelser, antingen genom nya läremästares förvållande eller genom böcker? R:o. Han hade först slagit sitt sind till att lefve gudfruktelig men hade ej sökt dett rätte fundament, neml. S. Scripturas, utan såsom han vahr ett speculativ-melancholiskt hufvud, så vahr han så mycket snarare bedragen som han vahrit säker och snart icke visste hvad studium han sitt sind ville applicera till.

Q:o 2. Om antingen Hüpfanf eller fremmande misstänkte böcker hade gifvit honvm anledning dertill? R:o Neij. Han hade väl kändt Hüpfanf tillförene, men ingen anledning hade han af honom härtil bekommit. Nekade och aff någre böcker därtill vahra blefven anledt.

Q:o 3. Effter han tahlar därom att han sig om honestas publica vinnlagdt hade, om han effter Guds ord sig därpå beflijtat? R:o. Neij, intet vijdare än effter communem vitæ regulam och det honom bäst synts.

Q:o. 4. Hvad böcker han läsit? R:o. Böhme de quattuor complexionibus, men aff begynnelsen laas han Thomam a Kempis sampt theologiam Germanicam, såsom de där mest med hans sind öfverenskommo.

Q:o 5 (inquirente Prof. Doctore Poppelman). Om någre aff hans lära förförde äro, såsom han i sin confession förmähler? R:o. Clement Perssons barn, som vahrit då under hans information.

Q:o 6. Huru gamble de vaar? R:o. 10 år, men ville dock icke troo att de något däraff skulle hafva fattat, såsom han intet med flijt sökt undervijsa dem, utan hvad som elliest ohngefehrlich kunde falla ett ord eller två, men ville förmodha de nu intet mehre tänkte därpå, såsom de på någre års tijd vahrit under Mag. Sundii information i Landscrona.

Q:o 7. Hvad dett är för en man i Malmö som han i sin confession beroopar sig på att vahra i sin mening stärckt aff? R:o. Dett vahr en gemehn man, en advena och fiskiare, Pehr Svendsson benämpnd som culperade vitam communem, hvilket kom öfverens med hans då hafvande tankar.

öfver Davids 1 Psalm, 1 och 2 versarne. Han var redan gift såsom Rector i Landscrona med Märtha Maria Morian, fadren handlande derstädes. Deras son, Matth. Patersson dog 1778 såsom Kyrkoh. i Norrveddinge och Dagstorp och Prost öfver Harrjagers härad."

Q:o 8. Hvad hans fader och de prester som vohro skickade till honom, hade rådt honom till att läsa? R:o. Den hel. Skrifft sampt Brockmanni och andra orthodoxorum skriffter.

Q:o 9. Om han ännu några sådane villfarande meningar i sitt sinue haffver? R:o. Neij, det skulle Gud förbjuda.

Q:o 10. Om han dett ångrar och troor att Gud för Jesu Christi skull honom det vill förlåtha? R:o. Ja visserligen.

Q:o 11. Quomodo justificatur homo? R:o. Per meritum Jesu Christi fide apprehensi.

Q:o 12. An hoc serio credat? Affirmabat.

Q:o 13. An operibus aliquam efficaciam in justificationis negotia tribuat? R:o. Minime gentium.

Q:o 14. Om han vid den confession som i Guds ord är grundat och i libr. symb. författat, vill stå fast? R:o. Ja.

Q:o 15. Om han sådant med cörperl. eedh bekräffta ville? R:o. Ja.

Bleff alltså resolverat, att Consist. hans confession approberar, önskandes honom lycka och välsignelse sampt den hel. Andes krafftige bistånd framdeles att hålla fast vid Guds ord och orthodoxorum theologers skriffter, dett han ock lofvade, hvaremot Consist. ville vid tillfälle honom till någon anständig lägenhet ihogkomma och promovera."

Under loppet af de 19 år D:r P. var Professor vid Universitetet i Lund, bestridde han Akad. Rectorsembetet åren 1695 och 1707, då han verkligen behöfde utveckla hela sin regeringskonst för att styra till rätta den mängd oroliga och bullersamma personer, som i den tiden vållade så många betänkliga uppträden icke mindre i akademiska consistoriet än på auditorier, källare och gator. Proff. Linnerius, Lundersten, Sackensköld, Hörling, Riddermark och Winslow voro ej de lättaste att hålla inom behöriga skrankor vid Consistoriibordet, der de häftigaste partistrider ofta måste utkämpas om ganska obetydliga ämnen. Till och med annars upphöjde characterer, sådane som Andreas Stobæus och Thomas Ibre, befunnos stundom inveckladc i controversier som säkert lika litet roat dem som öfverensstämt med deras värdighet Protocollerna för året 1695 förvara minnen som äfven för vår P. cj äro de mest hedrande. Prof. Ibre som i den tiden gemenligen stadnat i minoriteten, har ofta mot Hans Magnificence haft hvassa och sårande anmärkningar, dem denne ej gittat vända ifrån sig. Det ser ut som P. "i kåpan" tilltrott

sig väl mycken betydenhet, något som den i sjelfva verket alltför öfverlägsne Ihre ej kunde fördraga. Mot slutet af sitt Rectorat fick P. svälja hårda tillmälen af Proff. Ihre och Lundersten, såsom t. ex. att han "egenmäktigt dirigerat protocollet och förvägrat dem att derutinnan fåå sina meningar införde": ett förhållande som Akad. Sekreteraren Zach. Sundius i sin infordrade förklaring äfven utan förbehållsamhet erkände, med det naiva tillägg, att han "ville med edh bekräffta att han ingen rad eller mening i protocollet någonsin infört, med mindre han dertill varit beordnad eller och hindrad (?) af Rectoribus som dirigerat protocollet att händerna således varit honom bundne" m. m. Vid valet af Rector för följande året lärer P. äfven tillåtit sig en egen slags maktfullkomlighet, såsom man inhemtat af protoc. för den 1 Febr. 1696, der "Prof. Ihre begiärar få detta inprotocollera, at ehuruvähl han gratulerar Hr Rectori (Prof. Riddermark) sitt tillträdda embete, så notificerar han doch härmed at han ingen part hvarken tager eller hafver utaff denna election, emädhan han intet hvarken publice eller privatim om sitt voto är anmodat, fastän han lijkvähl merendehls tillstädes varit hafver och som offtast uti Consistorio om novi Rectoris election vijd rätta tijden velat påminna, om intet då varande Rector Consistorium dissolverat hade. Hvarföre at, hvad hans persohn angåår, de ord uti programmate: omnium quorum interest consensu, item nemine dissentiente, intet äro sannfärdige. At constitutionerna vid vahlet äro mindre efterlefde än billigt synes, lembnas vederbörande till ansvahr. Men at han med vahnvördaad af dåvarande Rectore är ansedd, deruppå reserverar han sig laga åtahl. Aff catalogo rerum non expeditarum begiärar han tjenstl. af Vener. Consist. ett lijtet extract eller index af de saker som han inlaggt, jempte om uti protocollo privato om honom något kan vara infört, som honom gravi ratione kan touchera. Önskar sluteligen at allting hädanefter med bättre förtroende och Academien till bästa med mindre affecter må värckställas, Gudi till heder och Akademien till uppbyggelse."

Hvad beträffar studenternas excesser, dueller och "grassationes nocturnæ med bösse-skjutande och värjebrak" som i den tiden esomoftast bekymrade Academiska styrelsen, hade P. såsom Rector mycket att förlika och bilägga, och synes han haft särdeles goda lämpor med studerande ungdomen. Som dylika uppträden på flere ställen i sednare tider äro beskrifne och gemenligen äro hvarandra i det närmaste like, vill man icke här ur protocollerna framdraga några särskilta

facta af detta slag. Endast en extravagans kan förf. ej neka sig att anföra, helst dess behandling i Consist. på ett inlysande sätt ådagalägger, huruledes ett lärdt och upplyst collegium för 150 år sedan varit jemmerligen bekajadt med en af detta tidehvafs löjligaste fördomar. En studerande af Adelsståndet, vid namn Gustaf Rudebeck, hade inlåtit sig i kärlekshandel med en Borgaredotter, jungfru Elsa Berg. Född inom en ganska hederlig familj i staden Lund och föremål för mången ynglings förtjusning, hade hon företrädesvis fästat sig vid den unge adelsmannens ömhetsbetygelser och en tid bortåt med honom svärmat i en oskyldig kärleks himlar. Både muntligen och skriftligen hade hon mottagit hans försäkringar om evig trohet. Det synes äfven hafva varit ynglingens fullkomliga allvar att vilja honorera sin förbindelse och taga flickan till äkta. Emellertid hade de unga tu i något svagt ögonblick glömt sig derhän att giftermålet för bevarande af flickans heder måste påskyndas. Nu mötte naturligtvis motstånd å fästmannens höge slägtingars sida, och desse förbjödo en sådan mésalliance. Hr Rudebeck hade ej tillräcklig styrka att bryta med sin familj och drog sig sålunda tillbaka, under det allt förklarades för en ungdomsförvillelse. Flickans fader och målsman stämde följaktligen den äreförgätne adelsmannen inför Academ. Consistorium och begärde äktenskapets fullbordan. Han var i bevisningsväg alldeles tillräckligen documenterad och patres conscripti hade således måst medgifva anspråkets laga giltighet, derest Rudebeckska familjen ej åberopat Riddersk. och Adelns privilegier såsom frikallande R. från skyldigheten att hålla ett gifvet äktenskapslöfte. Detta inkast talade till domrarnes aristokratiskt förskräckta själar, och borgaredottrens anspråk förklarades "lika otillbörliga som lagstridiga." Med undantag af Proff. Stobæus och Ihre, hvilka reserverade sig mot Consistorii utslag, beslöto de enhälligt att unga "Hr Rudebeck, som nu formeligen återkallat alla sina såå skrifft- som munteligen hos Elsa Berg och andra gjorda löfften och uthfästelser, skulle från åtalet varda frij, alldenstund det intet vohre någon frälseman tillåteligt att, utan H. K. Maj:ts särdeles allernåd. consence, trolofva sig och sluta äcktenskapshandel med en ofrälse qvinna. Fördenskull hade Jungfru Elsa Bergs föräldrar på allt sätt bordt affstyra, at denne unge adelsman eij med deras dotter hade fååt lefva uti sådan förargelse och synd, såsom de väl kunde veeta och tänckia at äcktenskap emellan honom och deras dotter var otjenligt och strijdande mot en good ordning och Adelns

allernådigst förunnte privilegier." Af Prof. Stobæi dissentierande votum må följande till hans berömmelse här intagas: "Emädan Monsieur Rudebeck intet till dato gittat bevijsa, att han till sina löfften antingen har vahrit tubbat eller trugat, och fastän han då vahr under förmynderskap, så var han doch i den ålder och vijd den mogenhet, at han icke långt effter han dess sednaste förskrifvelser utgijfvit hade, vardt declarerat för sin egen förmyndare, och oagtat at utij 2:ne dess skriffter, som af actore produceras, observeras ögonskeenlige rasurer, så finnas doch andra sednare och oraderade originalskriffter, som dess villie om äcktenskapet nogsampt betyga och at rasurerne intet äro skedde utom dess minne och vettenskap; Alltså bör Msr Rudebeck med vota från tilltalet ingalunda befrijas. Men alldenstund detta angåår en adelig persohn, så remitteras effter min oförgrijpeliga mening detta ärendet i anledn. af Adeliga priv. A:o 1622 d. 7 Maij §. 4, item Rätteggs ordin. §. 14 till höglofliga Kongl. HofRätten, huruvijda han till sitt giffne äcktenskapslöfte bindas eller intet bindas må." Ungefär enahanda hade Prof. Ihre yttrat sig. "Att hålla för ärerörig saak att frälseman tager ofrälse hustru eller under pretext aff rättegångsprocessen intet understå sig (såsom somblige aff Hrr Consistorialibus i sine vota förmeena) in foro competenti om saksens beskaffenhet att inquirera och sluta, deruti kan jag intet consentera, eij heller derutij att Hr Rudebeck som saaken angåår, bör anses för pupill, enär han de åhr, som lagen pupiller underkastat, öfvergått haffver, ehuru och i det måhl fadrens speciale testamente, som vim legis intet haffva kan, honom sökt att desobligera", m. m. såsom i Acad. protoc. för d. 21 Sept. år 1695, "præsentibus Magnif. D:no Rectore Prof. Poppelman & Proff. J. Linnerio, Th. Ihre, Joh. Lundersten, And. Stobæo, And. Riddermark, Haqu. Stridsberg, Erl. Lagerlöf & Jona Hörling", läsas kan. Hvad utslag Kongl. HofRätten fällt i detta mål är icke bekant, men nog kan man antaga att den unge ädlingen blifvit lös från sin äktenskapsförbindelse och att borgaredottren fått plikta för "förargelse och synd" mot de adeliga privilegierna. Huru det gått Prof. Poppelman och andra Hrr Rectoribus som "dirigerat protocollet" och efter omständigheterna undertryckt Consistoriiledamöters vota, är ej heller af Acad. protocollerna synligt, men säkert är att enligt Consistorii beslut af d. 22 April 1696, hvaruti H. H. Biskopen och Procanzleren D:r Matth. Steuch äfven deltagit, Secreteraren Sundius frikallades från allt ansvar för protocollet och att klaganderne

Proff. Ihre och Lundersten "egde att de resp. Rectores tilltala och emot dem sin klagan föra, det bästa de gittade." Vederbörandes ansvar måtte ej hafva på högsta ort blifvit aktadt rätt stort, enär de tid efter annan synas till högre lägenheter befordrade. Således erhöll Secret. Sundius innan kort den indrägtiga Borgmästaretjensten i Malmö och Prof. Poppelman blef i sinom tid belönt med Biskopsstolen i Götheborg. Hans fullmakt på detta embete är daterad Bender den 21 April 1711. "Biskop var han, säger Rhyzelius, i 14 års tid med mycken sachtmodighet, under hög ålderdom, till allas nöje och dödde i Herranom år 1725 d. 30 Junii, på sitt 76 ålders år, blifvandes begrafven i Örgryta uti sin svärfaders Wallerii graf, then han redan 1704 hade köpt och låtit förbättra." Detta är allt hvad förf. funnit antecknadt om vår P:s Biskopliga verksamhet, utom hvad v. Döbeln uppgifver, att han neml. hållit 4 prestmöten, af hvilka det sista 1719, då han således redan var 70 år gammal, hvarefter hans ålderdomsbräcklighet tvingat honom till fullkomlig stillhet och ro.

Med sin hustru *Rebecca Wallerius*, dotter till Biskopen i Götheborg, Daniel Wallerius, hade han 12 barn, af hvilka endast 5 öfverlefde honom, neml. *Elieser*, född d. 9 Oct. 1693, död 1767 såsom Förste Theol. Lector i Götheborg; *Daniel*, född 16 Nov. 1694, död 1763 såsom Prost och Kyrkoh. i Starrkärr af Götheborgs Stift; *Johan*, född 21 Maj 1696, samt 2 döttrar, om hvilka ingenting är bekant.

(Källor: v. Döbelns regiæ Academiæ Lundensis Historia. — Lindfors D:o. — Bexells Historia och Beskrifning om Halland. — Ståhl, om Lunds Proff. — Consist. Eccl. & Academici i Lund protocoller). P. G. A.

POPPIUS, GABRIEL.

"Föddes i Jokkas socken inom landskapet Savolax uti Finland, den 12 Dec. 1770. Hans föräldrar voro Kyrkoh. i nämde församling, Theol. Doctorn och Contracts-Prosten, *Henrik Poppius* och *Catharina Nylander*, dotter till Biskopen i Borgå *Johan Nylander*. Efter erhållen underbyggnad i föräldrahuset, uti offentlig skola och vid Borgå gymnasium, försändes han, efter sin faders död år 1786, af sin moder till universitetet i Åbo, der han blef student den 1 Oct. s. å. Här egnade han sig åt embetsmanna-bildningen, under ledning af den grundlärde Calonius, och disputerade pro exercitio under hans præsidium, d. 12 Maj 1792. Den

16 i samma månad ingick han såsom auscultant vid Åbo Hofrätt, der han tjenstgjorde intill följande höst, då han började åtfölja häradshöfdingar på ting i landsorterna. I början af år 1794 inställde han sig åter vid Hofrätten, utsågs i September månad att förrätta åtskilliga urtima ting, i brottmålsfrågor, och förordnades den 6 Dec. att förestå dåvarande Stor-Savolax domsaga. Härmed fortfor han under loppet af år 1795, då han tillika valdes af ortens invånare till ordförande i 17 särskildta socknars ägodelnings-rätter.

Den 22 Juni nyssnämde år befordrades han, ehuru frånvarande, till Cancellist i Åbo Hofrätt, der han infann sig i början af det derpå följande. Oaktadt flere högre uppdrag härstädes, än de som åtföljde hans tjenst, tilläts honom likväl att bibehålla sitt ordförandeskap i ägodelnings-rätterna, hvarjemte han anbefalltes att förrätta åtskilliga svåra brottmåls ransakningar. Den 20 Juni 1799 befordrades han till Notarie i Åbo Hofrätt, samt d. 8 nästfölj. Nov. till Häradshöfding i Öfre Satakunda härad af Björneborgs län. Sedan han år 1800, uppå förordnande, hållit lagmansting i Åbo, kallades han d. 19 Jan. 1801, att i Justitie-revisions expedition föredraga ägodelnings-målen från Finland, samt erhöll i sittande conselj och i sin närvaro, d. 23 Dec. s. å., Lagmans namn, tur och befordringsrätt.

År 1803 åtföljde Poppius, såsom biträde, tillf. Justitie-Cancelleren Gr. Gyllenborg under hans embetsresor i Finland, deltog år 1804 i riddaresyner och förordnades i Dec. nämde år till ledamot i en Comitté, för omarbetandet af storskiftes-författningarne. Den 1 Mars 1805 anställdes han såsom ledamot i rikets allmänna ärenders beredning; deltog följande året ånyo i riddare-synerätter, samt utsågs i Juli månad till medlem af Comittéen för uppgörandet af ett sammandrag utaf Svenska lagverket; hvarefter han, år 1807, besörjde utgifvandet af den så kallade Lagsamlingen, utan erhållet särskildt arfvode, eller kostnad för kronan vid tryckningen deraf.

Nordstjerne-Orden belönade Poppii outtröttliga verksamhet d. 28 April 1807, och samma dag 1808 erhöll han transport till Öster- och Vester-Rekarnes domsaga i Södermanland. Om våren sagde år försändes han, i egenskap af Justitie-Canceller till Åland, för att återställa ordning och lugn, inom detta af invånarne från fienden befriade landskap, hvarefter han anbefalldes att biträda med förslag till bildandet af ett landtvärn derstädes. Sedermera var han föredragande af Justitie-ärender, Sekreterare i Hemliga Ut-

skottet 1809, och befordrades till Justitie-Råd d. 12 Juni bemälde år.

År 1810 förordnades han till ordförande i Comittéen för utarbetandet af ett sammandrag utaf författningarne hörande till Kyrkolagen; till medlem af Comittéen om förberedande åtgärder för en ny Civil- och Brottmålslag, samt af den, som borde yttra sig om förslagen till Domare-embeten. Följande året utsågs han till granskande ledamot af Comittéen för Civil- och Brottmålslagen, hvarmed han, jemte sina andra göromål, fortfor utan äskad eller erhållen särskild vedergällning, intill dess förslaget aflemnades fullbordadt, den 26 Augusti 1826.

P. utnämdes d. 23 Nov. 1812 till Commend. af Nordstjerne-orden; blef Ordförande i Nummer-Lotteri-Directionen 1813 och var 1817 ledamot i Comittéen för bildandet af Corrections-inrättningarne; befordrades d. 26 Sept. 1826 till President i Commerce-Collegium, och förordnades d. 20 Sept. 1827 till Ordförande i Direktionen öfver Technologiska Institutet. Sedermera deltog han i riksdagarne 1828—1830 samt 1834, dertill utsedd af Vetenskaps-Akademien, till hvars Ledamot han numera var invald. År 1831 blef han Ledamot af Quarantäns-Commissionen.

Den 14 Sept. 1833 kallades han till Stats-Råd, från hvilket embete han, uppå egen begäran, entledigades d. 6 Juli 1836. Dessutom har han erhållit ett stort antal offentliga uppdrag af mångfaldiga slag, inom området af Svensk Lagstiftning och inre hushållning.

Det är lätt att inse hvilken ihärdighet och kraft det erfordras, för att utföra alla dessa talrika förtroenden, och huru de föregående blifvit uppfyllde, då de efterföljande erhållas. Stats-Rådet P. har alltid visat sig såsom en man af gammalt skrot och korn; nutidens lätthet och dess stundom lättrörliga läror hafva icke funnit rum i hans fasta sinne. "Orubblig i öfvertygelsen, att man bör lyda den öfverhet som förefinnes, skötte han sina domarevärf, utan att befatta sig med politiken. Med rena händer har han under alla skiften tjenat fosterlandet och de regenter som ledt dess öden."

Men tillika frisinnad och öppen för de sanningar en ökad erfarenhet styrkt, häftar han icke envist vid föråldrade grundsatser, sammanväxta med hans bildnings ålder, och Svenska handeln och näringarne hafva att tacka honom för många lossade band på deras friare utveckling. Under hans ledning har en ny näringsgren, ullculturen, hos oss upp-

stått; och ännu, skild från alla andra offentliga befattningar, följer han densamma, i följd af särskildt uppdrag, med sin fortfarande uppmärksamhet. Med sitt ärfda namn och utan sköldemärke har han hunnit statens högsta embeten; säkerligen icke i brist på anbud om ett sådant, men troligen af vilja att emottaga det."

Till ofvanstående ur "Stockholms Förr och Nu" lånade biographiska anteckningar kunna vi tillägga: Juridiska Faculteten i Upsala tilldelade Poppius d. 15 Juni 1818 Juris utriusque Doctors-diplom. Han var ledamot af den under Konungens resa till Norrige 1835 tillförordnade regering. Kallades 1838 till Directeur för Landtbruks-Akademien, hvilket embete han sköter med särdeles nit, och utnämdes, vid Kon. Carl Johans regerings-jubilæum, d. 6 Febr. 1843 till Riddare af Seraphimer-Orden. Hans valspråk är: *Probitate.* Han är den förste ofrälse embetsman, som erhållit denna Orden.

Gift 1809 med *Anna Gustava Hochschild*, dotter af Exped.-Sekreteraren *Rutger Fredrik H.* Professorn Baron Berzelius är hans måg.

Skrifter: Tal om Handtverksskrå, vid præsidii nedläggande i Vet. Akad. 1830. Sthm s. å. — Berättelser vid Landtbruks-Akadem. Sammankomster 1842, 1843 och 1844, införda i Handl. rörande Landtbruket och dess binäringar, 1—3 Delarne. — Berättelser till K. Maj:t om Ullkulturen 1841, 1842 och 1843. Tryckta ibid. — Underdånig Berättelse om Agronomen Jonssons förrättningar 1842 och 1843. Ibid.

PORTHAN, HENRIK GABRIEL.

(Se bokstafvens slut).

POSSE.

Posse-ätten är bland de äldsta i Sverige. Dess kände stamfader är *Nils Pusa*, som lefde i slutet af 1200- och i början af 1300-talet. Hans sonsson *Lage Pedersson Pusa* eller *Posä* var Riks-Råd och Riddare. Dennes äldre son *Jöns*, också Riks-Råd, var fader till Riks-Rådet *Knut Posse*, hvilken 1495 tillställde Wiborgska smällen och det derpå följande nederlaget bland Ryssarne. Lages yngre son Riks-Rådet och Riddaren *Lage Lagessons* son och sonsson *Nils Lagesson* och *Axel Nilsson* voro äfven Svea Rikes Råd. Axel Nilsson till Såtenäs och Hellekis m. fl. hade i sitt andra gifte flera barn, bland hvilka *Knut*, död 1595, Riks-Råd

och Ridd. af Guds Lambs Orden, fader till nedanst. № 1; *Nils*, hvars son ses under № 2; *Lage* till Ångsö m. m., fader till Anna Posse, hjeltinna i novellen "blomman på Kinnekulle", g. m. Peder Liljensparre, som förut var förlofvad med Gunnila Bielke; samt flera döttrar gifta i de anseddaste familjerna.

Riks-Rådet *Jöran Knutssons* (№ 1) son upphöjdes till Friherre 1651, hvilken ätt, som skref sig till Hedensund, 1689 utslocknade. Från hans cousin *Nils Nilsssons* andre son härstammar den nu lefvande Grefliga och Friherrliga ätten. Dennes broder *Axel Nilsson*, Häradshöfding, var bland de olyckliga Riks-Rådernes domare i Linköping 1600. I sitt giftermål med *Anna Hård* hade han sönerne *Nils*, Capitaine, g. m. Anna Stake, hvars son *Mauritz* blef Friherre till Säby, och *Johan* till Tiselgård, hvars sonsson blef Grefve (se nedan № 7). Den adliga grenen, som nedstammade från denne Johan, utslocknade 1728. Af Friherrliga ätten till Säby har en sonsson af stiftaren, och en sonsonssonsson blifvit upphöjda i Grefligt stånd. Den förre tog icke introduction å Riddarhuset och ätten utslocknade med hans son; den sednare tog väl introduction, men slöt sjelf den nya Grefliga ätten.

1. POSSE, JÖRAN KNUTSSON.

Till Hellekis och Hammarskog. Föddes på Sätenäs d. 14 Jan. 1556 "effter midnatt, mellen Tidzdagh och Odensdagh, och då var Sönndagz Bokstafven D., och skåtåhr, och Nyedt var tendet Söndagen tillförende", såsom hans egen annotation lyder. Föräldrarne voro *Knut Axelsson Posse*, Riks-Råd och Riddare, och *Ebba Jöransdotter Örnflycht.* Kom i Kon. Johans "Hofftienst för hans Drenng" (Page) tredje dag Pingst 1573. Bevistade 1581 kriget mot Ryssland i Estland och var flera gånger gislan hos Ryssarne vid ömsesidiga underhandlingar. Andra gången "drog" han åt Liffland 1590 med Vestgötha Ryttare, 700 man, under Fältöfverstarne Moritz Grip och Jöran Boye, hvilket "Tugh man kallar thet kalla wintertugett, och gick fast olycksampt till, deröfver 6000 Krigzmen aff hunger och kölld uthi Ryssland satte liffwedt till." Var Kammar-Råd, då han 1590 utnämdes till Riks-Råd. Efter K. Johans död var han en bland de Riks-Råder, som jemte Hertigen öfvertogo Regeringen till K. Sigismunds ankomst. Han var en bland Hertigens störste motståndare, hvarföre äfven denne hårdeligen

tilltalade honom och Claes Bielke, för det han för sent erhöll bud att Konungen låg på sitt yttersta. Undertecknade i Jan. 1593, jemte de öfrige Råderne, en inbördes förening med Hertigen, att de, oförkränkt den ed samt trohet och lydnad, med hvilken de voro sin och Sveriges nu frånvarande Arfkonung Sigismund förbundne, uti allt ville blifva sig emellan samhällige och icke Hertigen, utan Rådets samtycke, eller heller Rådet utan Hans behag och vetskap något som regementet anginge företaga, utan allt hvad i så måtto skedde, bestå och försvara alla för en och en för alla. Detta ordasätt nyttjades framdeles i alla beslut af Hertigen och Ständerna och kallades Hertig Carls Foglenät. Några förnäme herrar fingo ock nu Hertigens befallning, att på marknadsplatserna i riket, som vintertiden plägade besökas, gifva tillkänna Hertigens och Riksens Råds rättrådiga uppsåt, hvarigenom Hertigen ville förekomma i landsorten utspridda osanningar och sqvaller och draga allmogen till sig. Posse jemte två andra herrar uträttade detta i Enköping. Jemte de öfrige Råderne undertecknade han Upsala mötes beslut, hvaröfver Konungen så vredgades, att P. mistade den pension Konungen gifvit honom.

Följande året hade han ett nytt uppdrag till allmogen på Enköpings marknad, men denna gång från Konungen. Han "handlade" med allmogen och gjorde hos Presterskapet Konungens "enskyllan för det utspridda talet som skulle Han dem förvägrat stadfästelse på deras Religion, der likväl i sjelfva sanningen Han icke velat dem den förunna uppå några oskiäliga verldsliga friheter och vilkor." Hans följeslagare var Clas Fleming, som på Distingsmarknad talade med förakt om det "kalfskinnet", Upsala beslut. Begge talade de öfverallt till katholska lärans försvar. Utnämdes s. å. till Riks-Kammar-Råd och höll vid Sigismuds kröning Riksbaneret. I Kamreraren Knut Perssons Handlingar beträffande Hertig Carls Regemente (Handl. i Skand. Hist. X D.) berättas, att Hertigen för att göra slut på oroligheterna i Finland 1595 anmodade P. "att han skulle taga det ämbetet på sig att draga till Finland såsom en Legat på Furstens och Riksens vägnar, tillböd honom 6 eller 8000 man med sig, allenast för hans säkerhets skull. Det hafver väl varit den ansenligaste Legation som ingen Kejsare eller Konungh någon tid hade kunnat affärdiga med flere tjenare: men fursten sade der hos att han skulle hafva en Instruction med sig, att om de finske eller Hr Claes Flemming icke ville göra ett med honom och Riksens Ständer, då skulle Jöran

Posse dela lod, kruut och svärd med dem. En sådan Legation behagade den gode Hr Jöran Posse ingalunda, att vedertaga, ehuru högt Fursten honom berömde och sade: att han ansåg honom för den man, att han framför de andre af Riksens Råd och medbröder vore dertill tjenlig, ja han tillböd honom att han skulle blifva Sveriges Rikes Krigs-Öfverste och hvad Fursten ej sjelf framstälte, hade Han Riksdrotzen Välb. Hr Nils Gyllenstierna altid ihop med Hr Jöran Posse om denna resa, men hos Hr J. P. var intet att handla härom, ty Hr J. P. gaf till svars, att det var emot hans Rådz Edh och ville det ingalunda vedertaga, hvarken med goda eller onda." Då Hertigen följande året gjort Rådet en mängd beskyllningar, skickade detta Posse och Claes Bielke till Hertigen med svaret. Vid ankomsten till Gripsholm öfverhopades de som vanligt med beskyllningar, men efter ett långt samtal "böd Fursten dem til Måltidh, tracterande dem med välkomme och andra fursteliga rätter." Efter måltidens slut trakterades Bielke ytterligare med "slemma ord", men mot Posse var Hertigen vänlig, emedan han ännu hoppades att kunna få honom att antaga tillbudet att föra krigsmakten till Finland och slå Fleming. År 1597 fann P. för godt att lemna riket och begifva sig till Konungen.

Då Konungens folk 1598 vid Stegeborg hårdt ansatte Hertigens knektar, red Posse till Konungen och bad att all vidare blodsutgjutelse skulle inställas, påminnande att de som föllo voro Kongl. Maj:ts undersåter. Efter det för Konungen så olyckliga Stångebro-slaget i Sept. s. å. blef P. jemte flere Riks-Råder "lefvererade ifrån K. Maj:t till Hertig Carl för Gislare, och sedan emoth löfte och tilsejen, skääl och rätt, så ochristeligen trachterede, som allom nogsambt kunnigt och witterligitt", såsom han sjelf skrifver. Hertigen anklagade desse Herrar såsom upphof till oenigheten mellan honom och Konungen, fängslade dem och insatte dem på Nyköpings slott. Vid riksdagen i Linköping 1600 företogs rättegången mot Råderne. Posse föll till bönboken. Han bad "att hans fursteliga nåde täcktes bevisa honom nåd och barmhertighet, han skulle det förtjena med all underdånig ödmjukhet så länge han lefde." Hertigen svarade: "Jag är icke belåten med bön och fagra ord, utan Du skall bekänna sanningen." Hans förda brefvexling framdrogs, hvaraf väl visades att han var delaktig i de andres företag, men inga personliga utfall mot Hertigen funnos. Göran Stiernsköld vittnade, att Posse tagit Hertigens försvar i Calmar, då Sigismund 1598 först anlände dit. Possen

bad ännu en gång att nåd måtte gå för rätt, hvarpå saken uppsköts. Bland domrarne var P:s egen bror. Den 17 Mars föll domen, då Posse jemte sju andra Riks-Råder dömdes från lif, ära och gods. Dagen efter förekallades Clas Bielke, Posse, Christer Horn och Erik Lejonhufvud. Hertigen frågade om de ville skilja sin sak från de andra halsstarriga rådspersonernas och med ödmjukhet erkänna sina brott och falla till föga. Bielke jakade på de andres vägnar, de föllo på knä för Hertigen och Ständerna, erkände sig brottslige och bådo om förlåtelse. Hertigen bad dem uppstå och lät föreläsa domen. På tillfrågan om de hade något att deremot invända, svarade Bielke nej, hvarpå Hertigen förklarade att han ville eftergifva sin talan mot dessa herrar. På hans begäran gjorde ständerna sammaledes och allt, som dem angick, blef ur domen uttaget. Posse behölls tills vidare i fängelse, och måste vara närvarande vid de andres afrättning. Först 1603 frigafs han, på hela finska adelns förbön. "Samma år den 22 October, om afftonen klockan emillan 6 och 7 redh jagh för skähliga orsaker skull med sampt Jöran Posse Nilsson, Casper Tisenhusen, Her Thursson och Henrik Plåter, från Calmar och åth Danmark och kommo till Kongl. Maj:t (Sigismund) till Crakow den 4 Januarii åhr 1604." Härtill hade verkligen P. allt skäl, så vida han var rädd om sin hals, ty han hade inlåtit sig i flera stämplingar och fört hemlig brefvexling med de landsflyktige herrarne i Polen. När Posse om hösten 1603 uppehöll sig hos Hertigen i Calmar, ditkom en Sigismunds kammartjenare som öfverlöpare. Fruktande att denne kunde känna och röja hans hemlighet, fattade han snart sitt beslut. Bortresan märktes genast och Carl skickade ryttare efter för att gripa flyktingarne döde eller lefvande, men de hade ridit i sporrstreck och voro snart i säkerhet inom Danska gränsen. I Polen vann han mycket förtroende hos K. Sigismund, som på hans råd beslöt att beskydda den falske Demetrius och derigenom blanda sig i Rysslands angelägenheter. Han uppgjorde flera förslag att återvinna Sverige, men intet kom till verkställighet. Död i Polen 1616. Kallas en kunnig, slug och smidig herre.

Gift med *Elisabeth Oxenstierna*, dotter af Riks-Amiralen Frih. Gabriel Christersson Oxenstierna. Hade med henne flera barn bland hvilka sönerne *Gabriel*, † 1641 som Landshöfding i Vestmanland, och *Knut* (№ 3) hunno till mogen ålder.

(Källor: Werwing, Sigismunds och Carl IX:s Hist. — Fryxells Ber. ur Sv. Hist. 4 Del. — Svenska Archivum 6 St. — Handl. i Skand. Hist. X.)

2. POSSE, JÖRAN NILSSON.

Till Sjögerås och Gammelstorp. Den föregåendes syskonbarn. Var son till Befallningsmannen på Elfsborg *Nils Axelsson P.* och *Anna Mattsdotter Kagg.* Var 1591 Slottsläfven på Narwen och blef sedermera Ryttmästare för Westgötha Ryttare. Hade genom sitt nit för evangeliska läran 1594 väckt Sigismunds ovilja och tycktes vara på Hertigens sida åren 1595, 1596 och 1597. Men Carls olagliga uppförande och de andre herrarnes underhandlingar bestämde honom att 1598 taga Sigismunds parti. Han erhöll uppdrag att fånga Axel Lejonhufvud död eller lefvande och anförde Vestgöta rytteri i slaget vid Stångebro. Efter Konungens flykt förlikte han sig med Hertigen, men Lejonhufvud, som ihogkom hans förra uppdrag, lät sätta handklofvar på honom och sände honom så fängslad genom hela landet upp till Hertigen. Denna ovärdiga behandling sårade P. så djupt, att han i hemlighet återgick på Sigismunds sida och följde 1605 Jöran Knutsson Posse på hans flykt. I Polen författade han och lät trycka den ryktbara, nu ytterst sällsynta skriften "Hertig Carls Slagtarebänk", hvaruti han med öfverdrifna färger skildrar dennes blodiga företag. Hans dödsår är obekant.

Gift med *Ingeborg Johansdotter Natt och Dag*, död 1598 af slag.

(Källor: Fryxells Berättelser, 4 D. s. 381. — Werwing, Sigismund och Carl IX:s Historia).

a. Friherrliga ätten af Hedensund.

3. POSSE, KNUT JÖRANSSON.

Son af RiksRådet *Jöran Knutsson* (№ 1). Föddes på Hammarskog i Upland d. 2 Mars 1592. Efter sin orolige faders död började vistandet i Polen blifva mindre behagligt och längtan till fäderneländet blef allt starkare. Lärer 1623 och 1624 haft befäl öfver K. Sigismunds flotta. Fyra bref från Konungen detta befäl angående läsas i Handl. rör. Skand. Hist. 16:de delen. Posse fick dock af Kon. Gustaf Adolf, efter gjorda ansökningar, 1624 tillstånd att återvända. Aflade 1625 sin trohetsed till Konungen och fick 1626 dennes bref på vederlag för de arfvegods, som från honom blifvit till Kronan indragne. Finnes ej hafva beklädt något embete, förrän han 1633 utnämdes till Ståthållare i Södermanland.

Blef 1634 Landshöfding i Östergöthland, 1635 Drottn. Maria Eleonoras Hofråd och 1637 åter Landshöfding i Södermanland. Riks-Råd 1641. Öfver-Ståthållare i Stockholm 1645. Lagman i Norrfinne lagsaga s. å. Assessor i Svea Hofrätt 1650. Friherre 1651; skref sig Friherre till Hedensund, Herre till Hellekis, Hammarskog, Tible och Sickelsjöhof. Utnämdes s. å. till President i Götha Hofrätt, blef Lagman i Medelpad 1657 och tog afsked 1662. Död på Hammarskog d. 5 April 1664. Begrafven i Dalby kyrka, der ett epitaphium öfver honom är uppsatt.

Gift med *Ingeborg*, dotter af Ståthållaren Torsten Lindormsson till Forstena. Hade med henne sonen *Gustaf* (se № 4).

(Källor: Stiernmans Höfd.Minne. — Odencrantz, Götha Hofrätts Presidenter etc.)

4. POSSE, GUSTAF KNUTSSON.

Friherre till Arnäs, Herre till Hellekis, Herreborum m. fl. Den förres son. Född i Stockholm d. 29 Maj 1626. Sändes 1639 till Upsala Academi, der han 1641 höll en oration de rectæ informationis utilitate, och hvarest han studerade 6½ års tid. Började 1645 sina utrikes resor, som räckte till 1648, hvarunder han besökte Tyskland, Holland, Frankrike, Italien och England. I Amsterdam stannade han någon tid dels för att under derv. Svenske Commissarien Harald Appelboms "gode anledning informera sig uti det som vid justitien, politien, commercierna och navigation där var att observera", dels för att begagna den lärde Vossii undervisning, "af hvilken honom tillfälle gafs till åtskillige nyttige så Politicos som Historicos Scriptores att evolvera och sig kunnige göra." Före hemkomsten var han af Drottn. Christina "uthi dess Kongl. Hoff för en Cammarherre antagen" och tillträdde genast sysslan. Af henne skickades han straxt derpå i ett vigtigt ärende, angående executionstractaten i Nürnberg, till Prins Carl Gustaf i Tyskland. Tjenstgjorde sedan ständigt vid hofvet till 1653, då han blef Landshöfding i Jönköping, hvartill 1654 äfven lades Kronobergs Län. Var Landt-Marskalk på det Herremöte, som 1657 hölls i Jönköping med Ständerna i Småland och Östergöthland om bevillning till krigets utförande. Han gick icke allenast dervid Konungens ombud Riks-Drotsen och Riks-Marsken väl tillhanda, "utan ock alt framgent alla de påkommande krijgzlaster och besvär med sådan promtitude

genomgick, så at R. Maj:ts och Rijksens tiänst aldrig blef tillbaka satt, ej heller allmogen utom nödtorfften obilligt handterat, hvarföre han ock vid store durchtåg icke lät sig för svårt vara att i egen person följa med höfdingadömet igenom och således tillse, att militien väl förplägas och landet icke öfver tarfven graveras måtte." Konungen fann sig så nöjd med hans förhållande, att han 1658 utnämde honom till Geheime-Råd, en i Sverige ovanlig titel, med befallning att förfoga sig till Helsingör, för att vara Konungen närmare och för att deltaga i Canzli- och andra vigtigare ärender, hvarmed han fortfor till 1659, då han skickades till Konungen, som då vistades i Götheborg, från den stora Commissionen i Malmö för att afgifva berättelse om de förehafde ärender. Vid den i Jan. 1660 i Götheborg sammankallade Riksdagen blef han Landt-Marskalk, hvarvid han till både Konungens och Ständernes belåtenhet skötte sitt uppdrag. Redan före Riksdagens slut utnämndes han d. 10 Febr. till Riks-Råd. Vid Konungens begrafning d. 3 Nov. höll han i Riddarholmskyrkan åminnelsetal öfver honom.

Utnämndes 1664 till Hofrätts-Råd i Åbo Hofrätt, men flyttades efter 14 dagar i samma befattning till Götha Hofrätt och erhöll äfven s. å. Norrfinne lagsaga. President i Göta Hofrätt 1665. Erhöll 1669 en domsaga i Vermland. Genom hans bemödande och omsorg bragtes Jönköpings Stadskyrka och Hofrättshuset till fullbordan. Kallas en "lärd, vältalig, from och rättrådig herre." Afled i Stockholm d. 26 Juni 1676. Hans lik hvilar i Arboga kyrka.

Gift 1. med *Maria Eleonora Baner*, dotter af Riks-Marskalken Axel B., död 1660; 2. med *Märta Berendes*, dotter af Riks-Rådet J. Berendes. Med dessa fruar hade han 15 barn, af hvilka sonen *Lennart*, Kammarherre hos Enkedrottningen, 1689 å svärdsidan slöt Friherrliga Posseätten till Hedensund.

(Källor: Rehbinders och Rothliebs Landt-Marskalkskrönikor. — Likpredikan af J. Baazius. — Svenska Bibl. 4 D. — Lagus, Åbo Hofrätts Hist. — Stiernmans Höfd.Minne. — Tham, Riksd.Hist. 1 h.).

b. Friherrliga ätten till Säby.

Mauritz Nilsson Posse, son af Capitainen Nils Axelsson P. och Anna Stake, f. 1632, utnämndes såsom Landshöfding i Calmar Län till Friherre 1673. Blef Landshöfding i Vestmanland 1673, fick afsked 1683 och afled 1702. Han var gift 1. med *Magdelon Michaely* från Geneve, 2. med *Maria*

Gyllensticrna, dotter af Frih. Jöran G. till Björkesund. Med dessa begge fruar hade han 13 barn. Äldste sonen *Nils*, f. 1660, afled 1723 som Landshöfding i Götheborgs Län. I sitt gifte med *Henriette Beata Horn*, dotter af RiksRådet Frih. Henrik H., hade han sju barn, bland hvilka *Carl Henrik*, Kammarherre, och *Nils*, RiksRåd och Grefve men ej på Riddarhuset introducerad (№ 5) — Kammarherren Carl Henriks andre son var Friherre *Gustaf Mauritz Posse*, f. 1737, död 1827, Vice President i Götha Hofrätt 1800-1806, Ledamot af Högsta Domstolen 1796-1800, C. N. O. 1815. (Se Svea och Götha Höfd.Minne efter 1720, 1 Del. s. 74). Var gift med *Gertrud Fredrica Ehrenpreus*, dotter af Öfver-Directeuren Fredrik E. Dessa makars äldste son var *Mauritz*, f. 1784, död 1842, Vice President i Götha Hofrätt och R. N. O. — Kammarherren Carl Henriks tredje son var Majoren Frih. *Carl Åke P.*, bland hvars 7 barn vi märka *Carl Henrik*, Grefve, Excellens m. m. (se № 6) och *Christer*, f. 1776, död 1836, General-Adjutant, Chef för Skaraborgs Reg:te och C. S. O.

Landshöfdingen Frih. Mauritz P:s andre sons, Öfv.Lieut. Frih. *Lennart P:s* ende son *Moritz* flyttade till Liffland, hvarest hans efterkommande ännu lefva.

5. POSSE, MAURITZ.

Var född 1712. Son af Landshöfdingen Frih. *Nils P.* Antogs till Volontair vid Lifgardet 1731, genomgick underofficersgraderna och befordrades 1732 till Fänrik. Erhöll derefter tillstånd att gå i Fransysk krigstjenst och bevistade Franska armeens fälttåg vid Rhen och Mosel 1735. Lieutenant vid Lifgardet 1739, Regim.Qvartermästare 1743, Stabs-Capitaine 1743 och erhöll kort derefter eget compagnie. R. S. O. 1748. Öfverste för ett värfvadt Regimente, hvars uppsättning han åtog sig, 1749. Envoyé Extraordinaire vid Ryska hofvet 1752. C. S. O. 1756. Öfverste för Savolax Regimente 1760. General-Major s. år. Rappellerades från sin Ministerpost 1762 och utnämdes till Landshöfding i Elfsborgs Län 1763. En gång förut vid Riksdagen 1769 uppförd på Riks-Råds förslag, utnämndes han till Riks-Råd, då han d. 4 Juli åter föreslogs. Grefve 1771, men tog aldrig introduction å Riddarhuset. Skref sig till Hellekis. Ridd. af SeraphimerOrden s. å. med valspråk: *Memor Patriæ*. Sedan Mösspartiet nu kommit åter till väldet uteslöts han d. 4

Maj 1772 ur Rådet, men återkallades efter Revolutionen d. 22 Aug. s. å. Utsågs att gå som Ambassadeur till Ryssland s. å., men samma beskickning blef inställd. Följde Konungen på hans besök i Petersburg 1777. Död i Stockholm d. 19 Juli 1787.

Gift med *Beata Christina Posse*, dotter af Riks-Rådet Grefve Arvid Knutsson Posse. Med henne hade han sonen *Nils*, född d. 4 Oct. 1739. Var Lieutenant vid Lifgardet, då han 1764 blef tjenstgörande Kammarherre hos Kongl. Maj:t, vid hvilken befattning han alltjemt uppvaktade och 1783 jemte sina kamrater erhöll förhöjning i rang och benämning såsom Öfverste Kammarjunkare. R. S. O. 1770. Corporal vid Lifdrabantcorpsen 1773. Qvartermästare ib. och Öfv.Lieut. i armeen 1777, i hvilken befattning han till sin död qvarstod. Sekreterare vid K. M. Orden och Comm. af N. O. 1782. Öfverste-Kammarherre 1787. Ridd. af Seraph. Orden s. å. Ordför. i Tull-Directionen 1791--1813. En af Rikets Herrar 1793. Tillf. Riks-Marskalk 1794 och 1795. Tjenstfri 1802. R. af K. Carl XIII:s Orden 1811. Död på Hellekis sätesgård i Vestergöthland, utan söner, d. 7 Jan. 1818. Gift med *Sara Margareta von Düben.*

(Källor: Svea och Götha Höfd.Minne efter 1720. 1 D — RiddarhusGenealog).

6. POSSE, CARL HENRIK.

Född d. 13 Febr. 1767. Son af Majoren och Ridd. Frih. *Carl Åke Posse* och *Beata Christina Hierta.* Redan i vaggan bestämd för krigsståndet, erhöll han, efter tidens bruk, en volontärs-fullmakt vid Jönköpings Regemente. Blef Sergeant 1779, Fänrik s. å., Lieutenant 1784 och Capitaine 1786. I denna egenskap bevistade han 1788—90 årens fälttåg i Finland. Han deltog i träffningarna vid Likala d. 3 och vid Sippola d. 20 Juli 1789, vid Pardaskoski d. 15 och vid Kärnakoski d. 30 April 1790. I rapporten om det lyckade anfallet på Pardaskoski säger General Armfelt, som der commenderade, att Jönköpingarne under Fahnehielm, som intog Kuiwastansari by, utmärkte sig "såsom alltid", och Posse "så mycket som var möjligt." Till belöning erhöll han Svärds-Orden. I den för Svenska vapnen mindre lyckliga, men derföre icke mindre ärofulla träffningen vid Savitaipal d. 4 Juni 1790, var P. äfven bland dem, som "i synnerhet" utmärkte sig. Efter fredsslutet befordrades han 1791 till Secund-Major vid Södermanlands Regimente,

1796 till Premier-Major och 1799 till Öfverste-Lieutenant i armeen.

Efter 15 års lugn kallades han till nya strider, som började då Fransmännen i April 1807 utdrefvos ur Svenska Pommern. Denna skymt af krigslycka varade dock ej länge, ty snart anföll Marskalk Mortier, i spetsen för en öfverlägsen styrka. Svenska trupperna vid Passevalk och tvang dem till återtåg, ehuru först efter ihärdigt och tappert motstånd. Då General Vegesach, som anförde General Armfelts högra flygel, blef sårad under striden, öfvertog P. befälet. Hela styrkan bestod endast af 3200 man med 10 piecer, men P. bestred dock fot för fot Fransmännens framsteg, så att dessa, med 19000 man och 15 canoner, behöfde en hel dags ansträngningar att drifva honom tillbaka fyra mil till Peeneströmmen, hvilken P. sent i mörkningen vid Anclam öfvergick, hvarefter han bivuakerade vid Ziethen, beredd till försvar. Af de strider, som under denna dag, den 16 April 1807, föreföllo, gjorde motståndet den vid Altkosenow särdeles häftig. Södermanlands regimente fick 15 blesserade af franska bajonetter, men anfallen blefvo utan verkan. Till den lilla hopens ökade ära bör nämnas, att detta ihärdiga kämpande utfördes under köld och snöyra af trupper, hvilka ej njutit hvila eller föda sedan kl. 5 på morgonen, hvarföre ock P., sedan han förgäfves flera gånger påminnt om proviant, nödsakades d. 17 kl. 7 på morgonen lemna sin position vid Ziethen och gå tillbaka till Ranzien, för att förskaffa sin utmattade trupp vederqvickelse. Vapenstilleståndet d. 18 April inställde tills vidare striderna. P. bibehöll sitt befäl under belägringen af Stralsund, och erhöll d. 22 Juli Riddaregraden af Svärds-Ordens stora kors, samt erhöll deraf första classen vid delningen i tvenne classer 1814.

Efter detta bedröfliga fälttågs slut återvände P. hem med sina trupper, men till kort hvila. Vid den här, som Danmarks krigsförklaring kallade mot Norge, beordrades P., som i Mars 1808 blifvit utnämd till Öfverste i armeen och Öfveradjutant, att vara Brigadchef vid venstra flygeln under Vegesachs befäl och anförde den colonn, som den 2 Maj inryckte i Norge öfver Wassbön och Bärby. Sedan det Svenska infallet mött allvarsamt motstånd och Konungen i följd deraf befallt att kriget skulle föras endast försvarsvis, föreföllo på denna flygel blott obetydliga förpostträffningar. I medlet af Augusti mottog Baron Bror Cederström befälet öfver vestra armeen, då P. hos honom anställdes som Öfveradjutant af dagen. I denna egenskap anförde

han recognosceringen mot Bärby d. 12 Sept., som föranledde en häftig och lyckligt utförd träffning, hvarvid en metallslanga eröfrades. Kort derefter blef allt lugnt sedan underhandlingar om stillestånd i Oct. blifvit började. Utnämdes till Chef för Skaraborgs regimente i Jan. 1809.

Vid underrättelsen om vestra armeens marche mot Stockholm skyndade General Cederström, som då vistades i Götheborg, till Venersborg der han hade en lång öfverläggning med P., men sjuknade hastigt och lemnade P. befälet. Denne afträdde detsamma kort derefter och infann sig i Stockholm. Den 5 Juni nämdes han till General-Adjutant och d. 3 Juli till Comm. af Svärds-Orden. Befordrades till General-Major d. 26 Jan. 1813. Anförde under fälttågen i Tyskland och Danmark 1813 och 1814 andra fördelningen, hvilka trupper intogo Fredriksort d. 19 Dec. 1813. C. S. O. m. St. K. d. 26 Jan. 1814. Vid armeens anryckande mot Norge förde han befälet öfver första fördelningen, med hvilken han d. 1 Aug. öfver Svinesund inryckte i Norge. Erhöll Gen.-Lieutenants n. h. o. v. den 16 Nov. samma år.

Efter armeens fördelning i inspectioner och brigader blef P. d. 11 Juni 1816 utnämd till Inspecteur för fjerde infanteri-inspectionen. General-Lieutenant d. 24 Juli 1818. Erhöll 1821 af Konungen en gulddosa, prydd med H. Maj:ts porträtt, innefattadt i diamanter på det mest dyrbara sätt, och förordnades vid samma tid att vara Öfverbefälhafvare vid det lustläger af svenska och norska trupper, som sammandrogs vid Etterstad nära Christiania. Grefve d. 11 Maj 1826. Ordförande vid Krigsbefälets sammankomst 1827. Riddare af Seraphimer-Orden d. 8 Mars 1829. General af infanteriet 1832. General-Befälhafvare i tredje Militär-districtet d. 7 Dec. 1833, sedan armeen blifvit indelad i districter i stället för den förra indelningen. Begärde 1836 afsked, men uppsköt på Konungens begäran ett år, då han d. 20 Jan. 1837 erhöll sin ansökan beviljad med pension. En af Rikets Herrar d. 28 Jan. 1836. Död i Mariestad d. 4 April 1843.

Vald till arbetande Ledamot af Krigsvetenskaps-Akad. 1808 samt uppflyttad i dess första class 1815.

Gift med Friherrinnan *Sophia Constantia von Siegroth.* Barnlös.

P. hade ett aktningsbjudande yttre, som i förening med erkänd tapperhet och kraft lätt förskaffade honom underlydandes aktning och förtroende. Såsom lydande fordrade

han sjelf en bestämd och kraftfull chef. Till lynnet nog hetsig och uppbrusande.

(Källor: Krigsvetenskaps-Akad. Handlingar 1843, 11:e h. — Riddarhus-Geneal. — Argus 1821.)

c. Grefliga grenen.

7. POSSE, KNUT JÖRANSSON.

Son af Öfverste-Lieutenanten *Jöran Johansson Posse* till Tiselgård och Backa och dess första fru *Märta Hård.* Hr Jöran hade varit med i Polska kriget och äfven blifvit nyttjad af K. Carl XI i kriget mot Danmark, men tyckes råkat i onåd, ty, varande då Commendant i Christianstad, hemförlofvades han 1676 med fritt resepass och lefde sedan utan tjenst till sin död 1687. Sonen anställdes helt ung, 1667, såsom Page vid Kongl. Hofvet. Blef 1672 Kammar-Page, 1673 Fänrik vid Lifgardet, 1675 Lientenant, 1676 Capitaine-Lieutenant, s. å. Capitaine, 1679 Major och 1686 Öfverste-Lieutenant, allt vid Lifgardet. Hade visat tappert förhållande i slagen vid Lund, Landskrona och Halmstad. Utnämdes 1696 till Öfverste för Drabanterne till häst och Lifgardet till fot och blef s. å. Friherre. General-Major af Infanteriet 1700 och 1703 General-Lieuten. Deltog i krigshändelserna från 1700 till 1705. Bevistade 1700 landstigningen på Seeland och slaget vid Narva, 1701 öfvergången af Düna-strömmen och slaget vid Riga, 1702 slaget vid Clissow och 1703 belägringen af Thorn. Utnämdes 1705 i Dec. till Kongl. Råd och ÖfverStåthållare i Stockholm samt upphöjdes 1706 i Grefligt stånd. Skref sig Grefve till Tiselgård, Friherre till Löfstaholm och Stora Benhammar. Afled i Stockholm den 7 Aug. 1714.

Var två gånger gift: 1. med Riks-Skattmästaren Frih. Sten Bielkes dotter *Ingeborg Bielke;* 2. med *Anna Christina Natt och Dag,* hvars fader, Arvid Iwarsson till Strömstad, var vice President i Svea Hofrätt. Med den sednare hade han sju barn: *Carl* se nedan; *Hedvig Ulrika,* g. m. 1. Gen.-Adjut. C. G. Rosenstierna, 2. Riks-Rådet Gr. Ol. Törnflycht; *Arvid* (se № 8); *Märta,* g. 1. m. Öfversten Frih. Carl Henr. Cronstierna, 2. m. Riks-Rådet Gr. Cedercreutz; *Knut,* Capitaine, hvars linea utslocknade på svärdssidan 1797; *Ulrika,* död förlofvad med Landt-Rådet Gr. Bengt Stenbock; sjunde barnet dog i späd ålder.

Carl Knutsson Posse, född 1689, död 1737, var Öfverste för Nerikes och Vermlands reg:te och hade 1720—1724 varit Envoyé Extraord. vid hofvet i Berlin. I sitt gifte med *Marg. Eleonora Lillienstedt*, dotter af Riks-Rådet Gr. L. och omgift med Gen.-Major Otto R. Wrangel, hade han barnen *Knut*, Öfverste-Lieutenant, död 1791; *Fredrik*, se nedan; *Göran*, död 1779, Major; *Christina Margaretha*, g. m. Riks-Rådet Gr. P. Kalling och *Johanna*, g. m. Landshöfdingen Baron Göös.

Grefve Fredrik Carlsson Posse var född 1722, blef från Major vid Lifgardet 1770 Öfv.-Lieut. vid Drottningens Lifregimente, 1772 dito vid Skaraborgs reg:te, 1773 Öfverste i armeen, 1778 Chef för Calmar och 1779 för Vestgötha-Dals reg:te, 1782 General-Major och C. S. O. Tog afsked 1785. Hade bevistat Finska och Pommerska krigen. Död på Ekhammar d. 14 Sept. 1801. Gift med *Christina Stedt*. Hans tre söner voro:

1. Carl Henrik af Fogelvik, född 1778, Kammarherre och f. d. Capitaine vid Svea Lifgarde, död under riksdagen 1823. Hade utmärkt sig såsom riddarhustalare på den liberala sidan, samt vid sina egendomar gjort många nyttiga inrättningar. Gift med *Adine de Breant*, Statsfru hos Drottningen, från hvilken han blef skiljd.

2. Arvid, f. 1782, Lieutenant och f. d. Kammarherre. Gift i Rom 1818 med Donna *Christina*, dotter af Prinsen af Canino Lucian Bonaparte. Skildes från henne på 1820-talet.

3. Claes Fredrik, f. 1785. Fänrik vid Svea Lifgarde 1800, Lieut. 1805, Capit. 1809, Cavaljer hos Hertigen af Södermanland 1812, Öfv.-Lieut. i armeen 1813, R. S. O. 1814, Kammarherre 1815, Hofmarskalk hos Hert. af Södermanland 1817, Öfverste i armeen 1820, Major vid Lifgardet 1821, General-Adjutant 1823, Chef för Södermanlands reg:te 1824, nedlade Hofmarskalks-embetet 1827, C. S. O. 1832, General-Major 1837, tog afsked från Regimentschefstjensten s. å., död d. 6 Sept. 1839. Gift 1832 med *Fredrika Vilh. Lybecker*, enka efter General-Majoren Frih. Gustaf Bergenstråle.

(Källor: Stiernmans Höfd.-Minne. — Ennes, Kon. Carl XII:s Krigare I. s. 396. — Riddarhus-Genealogien.)

8. POSSE, ARVID.

Grefve till Welamsund, Friherre till Svanå, Herre till Axholm, Skilberg, Gotenvik och Ravenäs. Föddes i Stock-

holm d. 23 Nov. g. st. 1689. Son af Kongl. Rådet Grefve *Knut P.* och dess sednare fru. Gick tidigt i krigstjenst såsom Volontair vid Lifgardet 1703 och följde Konungen till Polen. Commenderades till K. Stanislai kröning i Warschau 1706. Efter slaget vid Grodno 1707 befordrad till Grenadier-Fänrik vid Gardet och 1708, sedan han bevistat slaget vid Holofzin och drabbningen på vägen till Smolensk, till Lieutenant. Utstod sedan svåra fatiger vid öfvergångarna af Desna och Sem-strömmarna. Fången vid Pultava 1709 fördes han först till Kiew och sedan till Moskau. Var nog lycklig att redan 1711 komma ur fångenskapen och fann vid hemkomsten Konungens fullmakt att vara Capitaine med compagni vid Lifgardet. Efter Konungens återkomst från Turkiet 1715 uppvaktade han hos H. Maj:t, följde honom följande året till Norska gränsen, der flera träffningar förefölllo, och utnämdes s. å. till General-Adjutant af flygeln. Blef 1717 Öfv.-Lieuten. vid Lifgardet. Öppnade tranchéen för Fredrikshall 1718, och förde regimentet till Stockholm efter Konungens död. Öfverste af Infanteriet 1720. Öfverste för Lifgardet 1727. General-Major 1737. RiksRåd 1739. Riddare af Seraphimer-Orden 1748, då han tog till valspråk: *Amore Patriæ.* Död i Stockholm den 30 Jan. 1754. Begrofs i Riddarholmskyrkan, men liket flyttades sedan till Vesterås Domkyrka.

I personalierna tecknas han såsom i faran modig med försigtighet, lydig emot ordres utan att raisonnera, sträng i sitt befäl men billig, trogen emot sin Konung och fäderneslandet, med ingenderas förfördelande, såsom rigtig kännare af envälde och frihet, efter han lefvat uti båda; oförskräckt att tala och försvara sanningen, äfven i de grannlagaste saker; hatade smicker, fördömde förtal och hemliga ränkor voro honom en styggelse; skufvade sig icke i slippriga mål och skrufvade aldrig sina betänkande, myndig i sin rådsstol och vänlig i umgänge. I någon handskrifven anteckning från denna tid läses det föga smickrande, men troligen af partianda förestafvade omdömet, att han var så enfaldig, att han ej ens frågade parti-cheferne om hvad som var i fråga utan ändå alltid förenade sig i deras meningar.

Gift med *Hedvig Christina Stenbock*, dotter af General-Lieutenanten och Öfverkammarherren Gr. Erik Gustaf Stenbock. Barn: *Carl* till Haga, f. 1719, † 1791, Hofmarskalk och R. S. O.; *Beata Christina*, g. m. Riks-Rådet Gr. Maur. Posse (№ 5); *Knut*, Grefve till Svanå, f. 1724, † 1788,

Öfverste och R. S. O.; *Fredrik*, se nedan № 9; *Hedvig Ulrika*, g. m. Öfv.-Lieutenanten Frih. Carl Otto Wrangel.

(Källor: Begrafningstal af Jör. Schröder. — Rothlieb, Riddarholms Kyrkans Beskr.)

9. POSSE, FREDRIK ARVIDSSON.

Grefve till Gotenvik och Rafnäs. Son af nyssanförde Grefve Arvid. Han var född d. 17 Maj 1727. Kom i tjenst vid Lifgardet 1735, Hofjunkare 1741, Fänrik 1743, Lieutenant 1747, Major vid Helsinge reg:te 1750, R. S. O. 1755, Öfv.-Lieut. i armeen 1759 och vid Kronprinsens reg:te 1760. Bevistade hela Pommerska kriget och de mest betydande krigstillfälligheter, såsom sjöactionen i Frischehaf, landstigningen och stormningen af Wollin m. fl. Tjenstgjorde under 1758 och 1759 års campagner såsom Chef för Elfsborgs regimente. Öfverste i armeen 1762. Commenderad att uppvakta hos Hertig Carl 1769. Chef för Nylands reg:te s. å. General-Major och K. Maj:ts förste General-Adjutant 1772. Hörde såsom sådan länge till K. Gustaf III:s närmaste omgifning. C. S. O. 1772. Chef för Vestmanlands regimente 1773. C. S. O. m. St. K. 1775. År 1776 se vi honom skörda billigt beröm i Ehrensvärds journal för den disciplin och ordning han sökte införa. Men detta var ej lätt. Äfven helgedagar kunde Konungen utdela bränvin och låta uppsätta, oaktadt vederbörandes knot, stänger, hvaromkring manskapet skulle dansa, "då de strafflöst fingo vara liderlige." Soldaterne utklädde sig nu till Bacchus eller som Fauner, "alla helgade åt bränvinet." Konungen åkte sedan i den stora vagnen Burmannia med Kongl. och hofdamer förbi "det glada folket." Samma år 1776 blef han, såsom Förste Gen.-Adjutant, Ledamot af Krigs-Collegium. Blef Gen.-Lieut. i Dec. 1778, vid högtidligheterna i anledning af Kronprinsens födelse.

Sommaren 1779 sände Konungen sin förste Gen.-Adjut. att förrätta General-mönstringarne med Öster- och Vesterbottens Reg:ter, för att derunder få nyttja Gen.-Adjut. Öfverste Sincläire, som hade nu mera vogue. G. Ehrensvärd, som såsom tjenstgörande Kammarherre på nära håll i denna tid betraktade Hofvet, anmärker i sin journal ofta spänningen mellan begge dessa herrar, medgaf att Gr. Posse hade god reputation som skicklig Öfverste. Honom disputerades kunskaper i större detaljer, åtminstone af dess rivaler. Hvad Ehr. trodde sig kunna säga om honom, var, att han kunde

mycket, men förstod mindre, hade mera häftighet i lynnet än fermeté i handling, mera högfärdig än högmodig, vanare att lyda än skrifva reglementen. Detta uppdrogs honom dock vid denna tid i förening med Gr. v. Hessenstein och Gr. Meyerfelt, hvarigenom man påstod, att armeen var förd i värre labyrinther, än en fiende förmådde. Han talte ofta om sin retraite, då han såg Sinclaire, som i hela sin lifstid vid Franska armeen och der deltagit i campagnerne, stiga framom honom i ynnest; men hade blifvit för van att lefva i hof, för att lätt resolvera sig att lemna dess atmospher. Då han nu återkom och efterfrågade sina förra rum, hade Munck dem intagit. "Den som för 7 år sedan var page, delogerar nu Generaler."

De reglementen Posse skrifvit, befunnos dock af Konungen vara en verklig förbättring. Den 27 Maj 1780 hade alla negotiationer med Gr. Posse blifvit slutade om commandot i Finland öfver armeen. Hans Maj:t gaf den gamle Fältmarsk. Stackelberg afsked, uppdrog befälet åt Possen, gaf honom Tavastehus reg:te med 9000 plåtars mellangift emot det att han cederade Vestmanlands reg:te till Prins Fredrik, gaf honom 20,000 dal. k:mt mellangift i tractaments-penningar och några honoraire-distinctioner. Possen, som är svag och hög, mottog detta anbud, men utbad sig, som en nåd, att få kallas Förste General-Adjutant ändå och bära den svarta käppen. Man var så mycket mer förundrad häröfver, som han några dagar förut af K. Maj:t erhållit ett bref från Krigs-expeditionen, expedieradt och af Stats-Sekreteraren contrasigneradt, i hvilket H. Maj:t förebrår honom en efterlåtenhet af dess embete såsom Ledam. i Krigs-Collegium, angående några Generalmönstrings-berättelser, öfver hvilka han ej inkommit på utsatt tid med sitt utlåtande, dervid H. Maj:t tillaggt, emot sin vana, dessa skarpa utlåtelser: "och hade Vi hellre af eder, Grefve Posse, önskat en trägnare tjenstgöring och uppfyllande af edert embete inom Krigs-Collegium, än eder trägna uppvaktning vid vårt Hof på våra Levéer." Grefve P. var således den förste, som fått bannor för det han träget uppvaktat vid hofvet. Detta bref var skrifvet att förmå honom begära sin dimission, hvilket väl ock en hvar utan så tydlig vink också gjort. Fr. P. tog emot denna åtvarning, begärde som en stor distinction att få behålla en hoftjenst (ty Gen.-Adjut.-sysslan är ej annat än en sådan), hvilken var just densamma, vid hvilken man var ledsen se honom och ville ha ombyte. Reflexionen är af Ehrensvärd, som förbiser den vack-

rare förklaringen, att P. ej ville förstå hof-intriger; ehuru det väl kan vara troligt, "att P. blef en commenderande General i Finland, för det man ej ville hafva honom till en representerande General i Stockholm." Sinclaire blef hans efterträdare, dervid förbigående genom utnämningen till Gen.-Major, 10 à 12 Öfverstar. Posse blef 1782 Ridd. af Seraphimer-Orden.

Då kriget utbröt 1788, blef Grefve Fr. Posse, såsom General-en-Chef i Finland, i tillfälle att visa sin förmåga. "Jag vågar ej säga hvad jag tänker, skref han i början af rörelserna, ty jag är intet nu särdeles politicux." — "Voila tout ce qui je scaij." — "Jag å embetes vägnar lemna efterrättelse från officern af gränsvakten, än som ett rykte inberättat, det ryske trupper vore i anmarch om så är, tyckes det intet vara underligt, då å vår sida göras äfven stora rustningar; dock tror jag att Ryssarne hålla sig inom dess gräns, till dess att de gjort alla nödiga reparationer." Den 17 Juni 1788 skref han troligen till Gen.-Majoren C. G. Armfelt (funnet bland Anjala-papperen), att han ej visste hvart han för bekymmer skulle vända sig. Då flottan blifvit utrustad, vore ej två bataljoner öfrige.

Utnämdes 1790 till Chef för Österbottens reg:te. Blef 1791 Ledam. af Seraph.-Ordens-Gillet, 1792 General af Infanteriet och Chef för Småländska fördelningen, 1793 En af Rikets Herrar, 1794 Ledamot af allmänna ärendernas beredning. Afled i Stockholm den 11 Dec. samma år.

Gift med *Ulrika Eleonora Wrangel*, dotter af Riks-R. Frih. Erik Wrangel. Hade med henne två döttrar och sonen *Arvid Erik*, född d. 22 Juni 1755, från Lagman i Tio härad med Landshöfdinge-titel 1795 utnämd till President i Götha Hofrätt, En af Rikets Herrar 1819 och Seraphimer-Riddare 1824, tog afsked 1825, död d. 25 Mars s. å. I sitt gifte med *Catharina Charl. von Otter*, dotter af Landshöfdingen i Halland Frih. Salom. von O. hade han sönerne: *Fredrik Salomon*, f. 1785, Landshöfding i Malmöhus Län, C. S. O.; *Carl Otto*, f. 1787, Major; *Erik Ulrik*, f. 1788, Kammarherre; *Arvid Mauritz*, se följ.; *Knut Axel*, f. 1796, Öfverste-Lieutenant i armeen, Capitaine vid Kronobergs regimente och R. S. O. —N.

10. POSSE, ARVID MAURITZ.

Är född d. 5 Jan. 1792. Fadren H. Exc. Presidenten Grefve *Arvid Erik Posse.* Modren *Cath. Charl. von Otter.*

Efter slutade studier vid Akademien inskrefs han 1809 såsom Auscultant i Götha Hofrätt och s. å. i Just.-Revisions-Expeditionen såsom E. O. Cancellist. Efter någon tids tjenstgöring i Hofrätten utnämdes han till vice Häradshöfding samt befordrades 1813 inom densamma till Cancellist. Erhöll Häradshöfdings n. h. o. v. 1814, blef adjungerad Led. af Svea Hofrätt s. å. och ordin. Assessor derstädes 1816. Kammarherre 1817. Lagman i Skånska Lagsagan 1821. Förordnades 1822 att såsom vice Landshöfding förestå Östergöthlands Län, under rättegången mot Baron Nieroth. R. N. O. 1824. Landshöfding i Skaraborgs Län s. å. C. N. O. 1829. General-Tull-Directeur 1831. Af Kongl. Maj:t förordnad till Ordförande vid Fullmäktiges för Civilstatens pensions-cassa sammanträde 1832. Ordför. i Götha Canal-Direction 1833 men nedlade samma befattning redan i Nov. 1834. Fullmäktig i Banken s. å. Utnämdes den 28 Mars 1840 till Just. Stats-Minister, men begärde och erhöll afsked från samma höga embete d. 5 Sept. s. å. Ånyo Ordförande i Götha Canal-Direction s. å. Landtmarskalk vid Riksdagen 1844—45. Ridd. af Seraphimer-Orden d. 14 Oct. 1844. Riksmarskalk d. 27 Maj 1845.

Gift med *Louise Julie von Platen*, dotter af Riks-Ståthållaren i Norge Grefve Baltzar Bogislaus von Platen.

(Källor: Svea och Götha. Höfd.Minne sedan 1720, I D. s. 60. — Svea Rikes Rådslängd IX Afdeln. s. 29.)

POSSIETH, JOHAN.

Föddes på Säbende gård i Roslagen d. 31 Dec. 1667. Föräldrarne voro Bokhållaren vid Ortala bruk *Joh. Possieth*, härstammande från en till Leufsta bruk inkommen flyktig Vallonsk ätt, och *Catharina Bergman.* För medellöshets skull satte de honom först i lära och sedan i handel, men hans lust för boken gjorde honom opassande för dessa yrken. På egen hand begaf han sig till Upsala och intogs 1683 i skolan. Med sjungande för andras dörrar och uppassning hos i lyckligare vilkor stadde studerande förtjenade han sitt uppehälle, såsom den tiden ofta brukades. Mycket flitig och med godt hufvud utrustad, i synnerhet med lätthet för språken, gjorde han så hastiga framsteg, att han 1687 kunde hålla en oration på latinsk vers "de præstantia et dulcedine Litterarum." Sedan han erhållit förmonliga conditioner, kunde han använda längre tid vid Akademien och promoverades 1697 till Phil. Magister. Känd för grund-

liga studier och lyckliga undervisningsgåfvor erhöll han 1698 kallelse att vara Docens vid Akademien. Prestvigdes s. å. Under denna tid höll han två gånger i veckan gratis collegier för de studerande, som ville begagna hans undervisning. Lemnade Upsala 1700, då han blef Huspredikant hos Kongl. Rådet Grefve Wrede. Hans predikogåfvor väckte snart mycket uppseende i Stockholm; en stor samling åhörare infann sig att få höra honom, och hans predikningar ansågos som mästerstycken. Kallades 1703 till Pastor vid Hamiltonska regimentet, som då låg i Stockholm.

Hans allmänt prisade gåfvor omtalades äfven vid hofvet. Han erhöll befallning att hålla en slags profpredikan, hvarefter Senaten utfärdade Extra Ord. Hofpredikants-fullmagt 1709. Konungen gillade icke allenast, att Senaten gjort en utnämning inom hofstaten, utan skickade honom s. å. en Ordin. Hofpredikants-fullmagt från Bender. Med denna befordran fick han åtnöja sig ända till 1722, då han utnämdes till Kyrkoherde i Riddarholms och Bromma församlingar. Lyckligtvis behöfde han icke göra afseende på ringa lön, ty genom sitt giftermål hade han blifvit egare till en ganska betydlig förmögenhet. Han finnes ej heller sedan hafva sökt transport till någon betydligare lägenhet.

P. var en på sin tid högt ansedd man. Hvar och en af hans predikningar, säger Alnander, "bära märken af de stora och bemästrande predikogåfvor, för hvilka han var utrustad öfver snart alla predikanter i sin tid tör hända", men, tillägger han, "han var för sinlig i sina infall och liknelser, och förgeck sig i en efter tidens smak herrskande, anti-pietistisk ifver." I "Småsaker" (3 Del. s. 112) nämnes, att P. 1723 andra Sönd. i Fastan föreställt: "Guds hundars rätt till nådesmulorna. 1:o Åtskillnaden emellan Guds hundar och andra hundar; 2:o Guds hundars rättighet till smulorne." — P. var en flitig predikant, som lärer efterlemnat öfver 2000 predikningar i handskrift. Han var äfven latinsk och svensk poet, hvarom en mängd tillfällighets-dikter bära vittne.

Possieth afled d. 27 Juli 1728. Likpredikan hölls af dåv. Öfverhofpredikanten Doct. Nils Barchius. I sitt testamente ihågkom han Stockholms och Roslags, i Upsala studerande, nationer med en gåfva af 70,000 daler k:mt till stipendiifond.

Gift 1712 med *Catharina Bonde*, enka efter en rik borgare i Stockholm. Deras barn voro en son, död två månader gammal, samt döttrarna *Margaretha*, gift 1. med

den ansedde Commin. vid Stockholms Storkyrka Mag. Joh. Stricker, 2. med Prosten i Ålem Mag. Ol. Svebilius; och *Hedvig*, g. m. Prosten i Bollnäs Mag. Ol. Bergman.

Skrifter: Diss. grad. de Causa finali. Ups. 1697. — Företal till Jersins försvenskade skrift om en rätt väg till det eviga lifvet. — Den dumma Dufvans suckande i Norden. Sthm 1713. — Likpredikan öfver Kamerer. P. Danckwardts fru Cath. Gyllenadler. Ib. 1710; öfver Hof-Stall-Bokhållaren And. Åman. Ib. 1712; öfver Landshöfd. O. W. v. Löwen. Ib. s. å.; öfver Studios. C. J. Berg. Ib. 1716; öfver Kammarherren And. v. Dühens fru. Ib. 1716; öfver Kammarherren Gr. Er. Torstenson. Ib. 1719; öfver Riks-R. Gr. Ad. L. Lewenhaupt. Ib. 1724; öfver Akad. Räntmästaren B. Rommel. Ups. 1727. — Predikan Midf. Sönd. 1720. Sthm 1721. — Sabbatsdagens Afton-Offer. Ib. 1720. — Tvenne Bref om Vinkelpredikanter etc. Öfvers. (anon.). Ib. 1723. — Predik. vid Riksdagen 1723. Ib. 1726. — Verser till Doct. Berns Vederqvickelsestunder. Ib. 1730. — In nuptias Frederici Principis princ. Ulricæ Eleonoræ. Carmen prolixum. — Åtskilliga svenska och latinska skaldestycken vid div. tillfällen. — I manuscript lärer han efterlemnat en beskrifn. om Riddarholmen, "Gråmunkeholm, uti fordna och sednare tider, uti 4 fläckar beskådad." Manuscriptet egdes af Stiernman. Dessutom 2000 predikningar.

(Källor: Hof-Cler. Historia. II D. — Likpredikan af N. Barchius. — Alnanders Theol. Bibl. VIII.)

POUGET, JOHAN NICOLAUS.

Föddes i Stockholm d. 25 Nov. 1687. Fadren *Johan Pouget* var Kammartjenare hos Drottning Ulrika Eleonora och Hofskomakare. Fadren, som bekände sig till katholska religionen, flyttade 1694 till Köpenhamn, der han hoppades få åtnjuta större religionsfrihet. Emedan sonen visade mycken qvickhet och lust att studera, beslöt fadren att insätta honom i någon katholsk läroanstalt. Då Österrikiska Envoyéen Grefve Stahremberg från Stockholm öfver Köpenhamn återreste till Wien vidtalade derföre Mäster Johan Legationspresten, Pater Martin, att medtaga den elfvaårige gossen. Af Patern fördes gossen till det bekanta Seminariet i Lintz, hvars föreståndare, Svensken Galdenblad, med synnerligt nöje mottog en landsman. I detta Seminarium studerade han med framgång 4 år, eller till 1703, då han sändes till Rom, att i Collegium illustre de propaganda fide fullborda sina studier. Under de tio år han der vistades prestvigdes han 1709, och promoverades till Theol. och Philos. Doctor 1712. Denna act bevistades af Påfve Clemens XI sjelf, som i en särskild audience bemötte honom med mycken nåd och gaf honom en ansenlig skänk. Denne

Påfve hade som Cardinal antagit den något egna titeln af Svenskarnes protector.

Vid slutet af s. å. beordrades P., att resa till påfliga Nuntien i Cöln, som egde att efter behag missivera honom. Efter några månader föreslog han P. att resa till Holland och förvalta Pastorstjensten vid katholska församlingen i Utrecht, hvars ordinarie herde blifvit suspenderad. I anseende till obekantskapen med språket, hade P. gerna undandragit sig detta förtroende, men förmannens bestämda vilja måste åtlydas och vid Påsktiden 1713 anlände han. Inom kort var han språket så mäktig, att han kunde predika på Holländska språket, hvarmed han fortfor till Juli 1714, då han kallades att vara "Canonicus Collegii Ecclesiæ Hospitalensis ad Montem Pyrrhum." Han begaf sig till sitt Collegium, och emottog sitt Canonicat, hvilket han förvaltade till 1715, då Kejsarens Minister vid Nedersachsiska kretsen Grefve Fuchs anmodade honom, att följa till Hamburg såsom dess Legationsprest, hvilket anbud han emottog, sedan han fått försäkran, att under frånvaron få behålla inkomsterna af sitt Canonicat.

För att helsa på sin gamle fader reste han 1716 till Köpenhamn. Dervarande Katholiker funno en sådan uppbyggelse af hans predikningar och persvaderade honom så ifrigt, att han måste söka Grefve Fuchs' tillstånd att qvarstadna och erhöll äfven ordentlig fullmakt, dat. Julaftonen 1716, af Apostoliske Vicarien i Osnabrück, att vara Kejserl. Legationspredikant i Köpenhamn. Hans predikningar åhördes fortfarande af ett stort antal åhörare, bland hvilka både Lutheraner och Reformerte.

Redan i Holland hade skrupler uppstått hos P., huruvida katholska Religionen vore den sanna Christendomen. I Köpenhamn ökades hans tvifvel och han sökte derföre i sitt bekymmer om hösten 1718 bekantskap med Professorn D:r Dürkop, som var Pastor vid St. Petri församling. Under samtalen med denne man kom han till allt klarare insigt, så att han om våren 1719 var fast besluten att öfvergå till Lutherska kyrkan. På Dürkops föreställning beslöt han att icke i Köpenhamn verkställa denna öfvergång, dels för sin ännu lefvande faders skull, dels för de faror och förföljelser han med skäl kunde vänta sig af dervarande katholiker. Han reste derföre till Lübeck, hvarest han efter föregången examen, Trefaldighetssöndagen, i St. Petri kyrka i biktstolen aflade sin trosbekännelse och derefter offentligen gick till Nattvarden. Han lemnade derefter sin skriftliga trosbe-

kännelse till Superintendenten och Ministerium Ecclesiasticum, undergick en theologisk examen, och förfäktade, i ett s. k. Collegium, tio af Superintendenten Doct. Götz utgifna Adagia theologia med "sådan dexteritet", att han öfvertygade alla närvarande så väl om sin afsky för katholska religionen som utmärkta kunskap i våra symboliska böcker och evangeliska kyrkolärares skrifter. Han erhöll sedan venia concionandi, predikade med framgång, och kallades 1721 till predikant vid St. Annæ klosterförsamling i Lübeck. Emedan Provisorerne eller församlingens föreståndare beslöto att föreskrifva honom vissa vilkor, på hvilka han icke kunde ingå, lemnade han tjensten efter ett år. Han uppehöll sig sedan med barns informerande till 1724, då han reste till Skåne, att besöka sin syster, som var gift med den ansedde Pastorn vid Tyska församlingen i Malmö Magister Bützow. Aftonsångs-predikantstjensten vid denna församling var då ledig, och P. hade så intagit församlingen, att han kallades till samma tjenst. Efter examen för Lunds Domcapitel fick han ock i Dec. s. å. fullmakt att vara Pastor Secundarius, och prestvigdes af Biskop Linnerius. Denna tjenst skötte han till allmän uppbyggelse till 1729, då Franska Lutherska församlingen i Stockholm kallade honom till Comminister med ansenlig lönetillökning. Efter två år fick han fullmakt på Kyrkoherde-embetet vid St. Catharinæ församling i Stockholm, i Nov. 1731. Vid prestmötet i Upsala 1733 opponerade han, då han gjorde mycket uppseende genom sin lärdom och i synnerhet genom sin utmärkta dialektiska förmåga.

Inom katholska församlingen hade P. utan tvifvel stigit till högre värdigheter, genom mäktiga gynnare, för sin lärdom och skicklighet. Stora löften lära ock vankats, för att förmå honom till återgång, men han föredrog att på mindre lysande platser verka inom den kyrka, i hvars sköte han blifvit upptagen efter mogen pröfning och innerlig öfvertygelse om dess läras större renhet och öfverensstämmelse med det gudomliga ordet, än den katholska läran. Förföljelser och motgångar voro derföre länge hans lott. Han berömmes såsom "uppriktig, angenäm och uppbyggelig", god make, öm om de fattige, hjelpsam och välmenande. Han hade godt hufvud, många kunskaper, och synnerlig insigt i flera europeiska språk. Död efter nära ett års sjuklighet och lidande af slag d. 12 Juli 1735. Pastor i Clara Doct. Jöran Nordberg höll likpredikan, hvilken trycktes.

Gift 1722 med *Helena Maria Sessing*, dotter af Capitainen vid Danska Amiralitetet Tyke Christopher S. Två barn, frukten af detta äktenskap, afledo i späda barndomen.

(Källor: Likpredikan af J. Nordberg. — Gezelii Lex. II B.)

PRECHT, BURCHARD.

Föddes i Brehmen den 28 Oct. 1651. Fadren *Johan Precht*, var Bildthuggare, modren *Wendela Guse* eller *Gusenmeijer*. Enligt en annan anteckning hette hon Elisabeth Meijern. Äldre brodren Christian hade nedsatt sig i Hamburg som Bildthuggare och till honom kom Burchard vid 15 års ålder i lära. Vid 21 års ålder hade han det rykte för skicklighet, att Kongl. Hofbildthuggaren Nicolaus Millich från Brabant kallade honom till Stockholm, för att vara honom behjelplig med arbetena vid Drottningholms slott, hvars byggnad började af Enkedrottning Hedvig Eleonora 1660. Hon hade då inkallat Millich för att bidraga till slottets prydande. Då M. 1674 lemnade Sverige qvarstadnade P. i egenskap af Hofbildthuggare och fullföljde hans arbete vid nämde lustslott. De tolf statuer af hvit marmor, som pryda den stora trappan, äro af P:s hand.

När dåvar. Hof-intendenten Nicod. Tessin i Maj 1687 reste till Italien, gjorde P. sällskap. I Frankrike mottogos de med så mycken nåd af Kon. Ludvig XIV, att han till deras nöje lät vattenkonsterna spela i Versailles' trädgårdar, en "heder", som endast var Ambassadeurer förbehållen vid första audiencen. I Cancelli-Rådet Berchs afhandling om fria konsterna i Sverige (tr. i Gjörwells Allm. Tidn. 1770) säges att P. följde T. såsom kammartjenare, och för hans skull fick slippa in i berömde mästares verkstäder. Återkomsten till Stockholm skedde i Juni 1688. De resande medförde då en betydlig samling af böcker, kopparstick, ritningar, modeller m. m. Precht höll en dagbok öfver denna färd, som länge förvarades. Resan företogs egentligen med afseende på den nya Slottsbyggnaden i Stockholm, som snart derefter började. Slottscapellet pryddes af P. med många vackra bildthuggeri-arbeten, liksom en hel våning Kongl. rum, men elden förstörde alltsammans 1697.

De förnämsta af Precht verkställda arbeten äro följande: Kongsstolarna i Stockholms Storkyrka, hvartill Tessin gaf ritning; Predikstolen i samma kyrka; Altartaflan och predikstolen i Mariæ kyrka, hvilka förstördes vid den vådeld,

som 1759 öfvergick kyrkan; Predikstolen i Catharinæ kyrka och i Upsala Domkyrka (förfärdigad redan 1680), hvilka äfven blifvit lågornas rof; ett epitaphium af hvit marmor i Riddarholmskyrkan öfver Gen.-Adjutanten Bar. Knut Lejonhufvud; ett monument i marmor öfver Kongl. Rådet Grefve Joh. Gabr. Stenbock, beställdt 1704, men först 1725 uppsatt i Stockholms storkyrka, hvilket kostbara arbete betaltes med 10,000 Rdr specie; monumentet i Riddarholmskyrkan öfver Kon. Carl XII. De sista arbetena af P. var predikstolen i Upsala Domkyrka, som anses vara den vackraste i Sverige, samt altaret i samma Domkyrka, hvilket 1731 blef färdigt och kostade 80,000 dlr k:mt. Det är arbetadt i ren och vacker italiensk stil, efter mönstret af det berömda altaret i Jesuiterkyrkan i Loretto. Men hvad som här är förgyldt, är der af rent guld, de hvita gipsbilderna äro der af silfver i lika storlek, och de blå med guld ådrade träpelarne äro der af lazursten. Sonen Gustaf hade slutligen tillsynen vid detta sistnämda arbete. Den gamle P. dog i Stockholm d. 26 Febr. 1738, i sitt 87 års ålder. Tvenne medaljer äro öfver honom präglade, den ena 1735 af sonen Christian, den andra 1738. Hans porträtt i dålig gravur är ock utgifvet af en Henrichsen.

P. var två gånger gift. 1. 1679 med *Brigitta Standorph* från Vestervik, död 1692; 2. 1693 med *Susanna Kryger*. I första giftet hade han två söner och två döttrar; i sednare två söner. *Johan Philip* egnade sig åt bildthuggaryrket och dog 1736. *Burchard* hade valt samma profession, antogs 1730 till Bildthuggare hos Hertigen af Lothringen, öfvergick till katholska läran och stadnade all sin tid utomlands. Äldste sonen af sednare giftet, *Gustaf*, lärde äfven bildthuggeriet, hade uppsigten vid altarbyggnaden i Upsala, och erhöll titel af Hof-Conducteur. Han var i sitt yrke ganska skicklig, men efter fadrens död öfverlemnade han sig helt och hållet till sin smak för nöjen. Dog i Stockholm 1763. Hans enka blef omgift med en Hofsekreterare Krok, som förslöste hennes egendom och försålde flera dyrbarheter, hvaribland buster och antiker, som Burchard P. hemfört från Italien, för en ringa penning. Yngste sonen *Christian Precht* var guldsmed och en verklig artist i yrket. Hade gjort vidsträckta utrikes resor och arbetat hos de utmärktaste mästare i London och Paris.

(Källor, Gahms Samlingar om Konstnärer på Ups. Akad. Bibl. — Likpredikan öfver B. Precht af And. Murray.)

PREIS, JOACHIM FREDRIK.

Född i Dorpt 1666. Son af Doctor *Georg Preussius*, General-Superintendent i Liffland, och *Hedvig Schoultz*. Fadren dog 1675, lemnande efter sig 16 barn, bland hvilka Joachim var den yngste. I afsigt att beredas till inträde i det andeliga ståndet sattes han i skola i Riga, och studerade isynnerhet Grekiska och Hebreiska språken, från hvilket sistnämda han gjorde en öfversättning af Profeten Esaias. Kongl. Rådet Gr. Hastfehr, som då var General-Gouverneur i Liffland, beslöt uppmuntra hans flit, upptog honom derföre i sitt eget hus och lät honom begagna samma lärare som hans egna barn.

Det visade sig snart, att P. ej var af naturen ämnad till prest, utan att den civila embetsmannabanan närmast öfverensstämde med hans håg. Han begaf sig derföre, sedan han två och ett halft år tjenstgjort som E. O. Cancellist i Grefve Hastfehrs cancelli, 1689 till Stockholm, der han af Cancelli-Rådet Polus, som stått fadder åt honom, placerades i Kongl. Cancelliet. Sedan P. af honom blifvit Konungen föreställd och fått Dess löfte om befordran efter hemkomsten, reste han 1692 till Köpenhamn, hvarunder han på sjön var i största lifsfara. Från Danmark for han till Königsberg och derifrån till Holland, der han vid universitetet i Leiden ett halft år studerade. Derifrån begaf han sig till England, tillbragte halftannat år i Cambridge och Oxford, vid hvilken sednare Akademi han promoverades till Juris Doctor. Genom Holland och Tyskland kom han 1693 till Paris, hvarest han i sju år uppehöll sig på egen bekostnad och under hela tiden arbetade i dervarande Svenske Residenten Palmqvists cancelli. Af Palmqvist nyttjades han ofta vid conferencer med Franska ministéren, då denne sjelf var sjuk. Det var genom Grefve Polus' frikostighet Preis så lång tid kunde i Paris uppehålla sig, men han hushållade ock så väl, att han ingenstädes efterlemnade skulder.

Då Palmqvist utnämdes till Envoyé Extr. i Haag följde P., som 1703 erhöll Commissions-Sekreterare-fullmakt. Efter Envoyéens befordran till Hof-Canceller 1715, erhöll P. befallning att qvarstadna i Haag och att söka legitimera sig utan nytt creditiv. Han erkändes ock af General-staterna genom formlig resolution såsom Chargé d'affaires. Denna post var ganska kinkig under denna brydsamma tid, då han utan att kunna erhålla ordres eller instructioner måste vidtaga både vigtiga och äfventyrliga steg. Han måste mota

de stämplingar som mot Sverige förehades, hemligen och uppenbarligen, både hos Republikens regering och de handlande, samt förmå desse sednare att, oaktadt Svenska kaperier, till rikets hamnar föra spanmål, kläde och andra artiklar, samt att stärka Sveriges förfallna credit. För dessa ändamål utgaf han flera anonyma skrifter, hvilka lära haft god verkan och behagade Konungen så mycket att han tilldelade honom den betydliga lönetillökningen af 400 Rdr. Denna nåd kom han dock aldrig att åtnjuta, emedan både bref och penningar föllo i Danskarnes händer, som tryckte detsamma jemte andra papper.

Görtz' bekanta arrestering i Holland 1715 medförde för P. både bekymmer och fara. Han förmådde slutligen bringa saken derhän, att Holländska regeringen anmodade honom att öfvertala G. att gå ur arresten och resa, utan att erhålla den påyrkade offentliga upprättelsen. P. ådrog sig härigenom Ministerns ogunst, som ville förmå Konungen att rappellera honom, men denne svarade att han ännu fann nödigt att nyttja Preis. Denne fortfor ock att till Konungens belåtenhet sköta sin tjenst. Då Czar Peter vistades i Amsterdam sökte han förmå P., såsom Liffländare, att träda i hans tjenst och lät tillsäga honom, att han sjelf önskade tala med honom, men P. nekade alldeles till Czarens åstundan. Under de följande regeringarne bibehållen i sin befattning rönte han flera nådebevis. Han adlades 1719, utnämdes s. å. till Resident och erhöll 1721 creditiv som Envoyé Extraordinaire. Undanbad sig då denna högre rang, men måste emottaga den 1725 jemte Cancelli-Råds-fullmakt. Hade 1723 erhållit Hof-Råds titel. Till congressen i Soissons var han erbjuden att afgå som Svensk Minister, men undanbad sig och föreslog i sitt ställe Ministern i Paris Gedda. Icke heller ville han emottaga det honom erbjudna Hof-Cancellers-embetet. Blef R. N. O. 1748. Friherre 1756, sedan Ständerna anhållit om något nådebevis för hans långvariga och trogna tjenst. Äfven vid föregående Riksdagar, 1739 och 1747, hade Ständerna tillstyrkt hans belönande.

P. var djupsinnig och af ett genomträngande förstånd; allvarsam men tillika lätt i umgänge och visste foga sig efter alla. Oaktadt sina många göromål, hade han tid öfrig för studier och sökte helst sitt umgänge med berömde män af alla stånd. Var en bland stiftarne af Evangeliska barnhuset i Haag. Bland hans sista remisser till Sverige var en stor samling Reglementen, som han skickade till Hospitals- och Barnhus-Deputationen med bifogade anmärkningar. En-

ligt hans disposition öfversändes ock hans ministeriella papper efter hans död, och förvaras i Riksarchivet. Tessin säger om honom (Tessiniana s. 363): "I Rådet vinnes 100 timmar om året (sedan P:s död) som åtgingo att läsa dess öfverloppsberättelser, i förra tider nog läsvärda, men under hans sednare lefnad nog tröttsamma. Han var en flitig, öfvad, arbetsam, redlig, ordentlig och foglig man, som väl tjent kronan och var riket tillgifven. Hans mångåriga berättelser äro så mycket redigare, som han aldrig blandade materier; så många ämnen, så många bref. Om 100 år blifva Svenska Utrikes Ministrarnes Riksdagsrelationer ett af de bästa arbeten som kunna utgifvas." Var af så stark constitution, att han under de fyra sista åren uthärdade 30 anstötar af slag. Afled i Haag d. 22 Dec. 1739, sedan han i 57 år varit anställd vid Svenska legationen i Holland. I detta land åtnjöt han mycken aktning och förtroende.

Gift med *Maria Elisabeth Reinders*, dotter af Lieutenanten i Holländsk tjenst Adrian R. Hade med henne nio barn. Sonen *Fredrik*, död 1788 som Kongl. Sekreterare, slöt ätten. Vapnet krossades med ett tal, som är tryckt, af Grefve Carl Joh. Gyllenborg.

Skrifter, alla anonymt utgifna: Lettres d'un ami a Dantzig à un ami à Amsterdam. Amst. 1714. — Seconde Lettre d'un ami à Dantzig à un ami à Amsterdam ou l'on montre que la prétendue liberté de Navigation et de Commerce sur les Villes Svedoises occupées par les Russes est mal fondée. Ib. s. å. — På Engelska. London 1714, 15. — Missive van een persoon van aensien in Rotterdam, aan een Vriendt tot Amsterdam, over't Reglement van den Koninck van Sweden, gepublicert d. 19 Febr. 1715. — Lettre de Mons. N. N. Ministre de S. A. S. Monsgr. .... écrite de Ratisbonne le 24 Nov. 1715 à Mons. ... Magistrat de la ville de Bremen. Trad. de l'Allemand. — Lettre écrite de Hambourg le 16 Oct. 1716. På Franska och Tyska: Sendschreiben betreffend das accrochement des Nordischen Friedens etc. — Lettre d'un Gentilhomme de Meklenbourg à son ami à Copenhague. Schwerin 1716. — Reponse d'un ami à Amsterdam, à la Lettre de son ami de Petersbourg. Amsterd. 1716. — Lettre de Mons. N. N. à une Personne de distinction, qui lui demande ses sentimens sur les imprimés qui ont parû au sujet de l'arrêt du Comte de Gyllenborg et Baron de Goertz, Ministres du Roi de Suede. Ratisbonne 1717. — Memoire du Mr Preiss, presenté à Leurs Haut. Puissances les Seigneurs Etats Généraux des Provinces Unies. Haye s. å. (Nästan alla dessa statsskrifter äro omtryckta i Lambertis Memoires pour servir à l'Histoire du XVIII Siecle).

(Källor: Gezelii Biogr. Lex. 4 Del. — Stiernmans och Rehbinders Matriklar. — Warmholtz 10 D. — Tessiniana).

PRINTZ, JOHAN.

Landshöfdingen, f. d. Gouvernören i Nya Sverige *Johan Björnsson Printz* till Gunnilaberg och Skäftestad föddes d. 20 Juli 1592 i Bottnaryds prestgård i Mobärad, som ligger i Skara stift och Jönköpings län i Småland. Fadren Dom. *Bero Johannis* hade, enligt en protocolls-anteckning om ett hans vittnesmål i Göta Hofrätt, varit Kyrkoherde i Bottnaryd 70 år. Det förutsätter, att han väl då måste ha varit nära 100 år. Han underskref Upsala möte 1593 och lär dött omkring 1615, enligt Smålands Beskrifn. men sednare, enligt sonens lefvernesbeskrifning. Modren *Gunilla Svensdotters* fader var Dom. Sueno Benedicti Putt, Kyrkoherde i Stengårdshult i Mobärad, men som han ifrigt omfattade Liturgien, kom han i stor nåd hos Konung Johan, som befordrade honom till Foglås, gaf honom charakter af Domprost och nobiliterade hans barn med namnet Printz. Han dog 1587. Dotterssonen skickades 1599 till Jönköpings skola. Studerade i Skara från 1603 och reste 1608 till Linköping. 1618 begaf sig som theologiæ studiosus till Rostock och Greifswald. Som myntet hastigt tröt måste han återvända 1619. Domcapitlet i Skara gaf honom venia concionandi och sände honom till sin faders medhjelpare. Han var sinnad söka sacros ordines, då Kon. Gustaf Adolf 1620 under vägen från Jönköping till Elfsborg tog in i Bottnaryds prestgård. Johan yttrade då sin ledsnad öfver att ha så tidigt behöft lemna de utländska högskolorna, i anledning hvaraf Konungen gaf Johan Björnsson resestipendium. Det frånfallna huset var Konungen kärt. Sonen hade vid fadrens död ej kunnat få kallet. Det gafs till mågen Gunnar Israelsson. Men hjelp uteblef ej. Den gamle Bero Johannis eller Björn Hansson var nemligen bror till Bothvid Hansson, Stadsskrifvare i Norrköping. Och dennes son var Konungens mest älskade Hofpredikant Johannes Bothvidi, som blef Hofpredikant just vid den tid hans farbror dog (1616). Sednare blef han Biskop i Linköping. Johan Björnsson, försedd med Kongl. understöd, begaf sig snart till Leipzig, Wittenberg, Helmstadt, Jena och flera orter. Trettioåra krigets flammor brunno nu och J. Bj. blef med några kamrater anfallen nära Meinungen i Schwaben. Några dödades, men andra och svenske studenten bland desse fångades och infördes till Meinungen. Hungren var lika svår som bojan och begge undgick han blott genom att låta en Venetiansk Öfverste Schavaltschie värfva sig som gemen Musquetier. Han blef Öf-

verstens egen hakeskytt och följde reg:tet till Italien. Men då Venetianaren fann att Storhertigen af Toscana uppehöll sig starkare än Sch. sjelf var der dennes väg framgick, fann han bäst att afdanka sitt reg:te. Joh. Bj., en gång blifven soldat, fann bäst att fortfara och gick med flera andra af det upplösta reg:tet in i Kejserliga armeen, som då commenderades af Erkehertig Leopold. Under marschen sjuknade J. Bj. och inlades i ett krigshospital Unitzca. Återställd till helsan blef han entledigad från Kejserliga fanan och blef Sergeant under Hertig Fredrik von Altenburg i Nürnberg vid dennes reg:te till fot. Hertigen förklarade sig snart för neutral och afdankade reg:tet. Vår Sergeant kom nu som Fänrik i Brunswigsk tjenst vid ett infanteri-reg:te i Nedre Saxiska kretsen. Marscherade så under Hertig Christian af Brunswig åt Brabant, conjugerade åig vid Marienberg med Grefvens af Mansfeld armé och besegrades af Spanska Generalen de Cordova. Arméen blef totaliter ruinerad. Vår Fänrik kom dock med lifvet derifrån, reste till Hamburg och ingick som Lieutenant under Danska Öfversten Rantzous reg:te samt Capitainen Ol. Sehestedts compagni, hvilket reg:te sändes som subsidie-tropp till Frankrike, der Björnsson stod i 1½ år. Han hade emellertid gift sig med Elisab. von Boche, hvars fader Lydeche v. Bochen var Förstligt Geheime-Råd i Brunswig. 1625 kom han med sin maka åter till Stockholm, der han gjorde redo hos Konungen för sina studier och avancer. Grefve von Thurn granskade hans bevis och pass, hvarpå han fick tjenst under Öfverste Gust. Horn vid dess fotreg:te. Och när Konungen 1626 mönstrade Adelsfanan i Strengnäs, befordrades Hans Wrangel till Ryttmästare. Dennes förra plats fick då Bj. på Wrangels anhållan, som lärt känna honom utomlands. Konungen gaf honom också två hästar med complett mundering ur sitt eget kungliga stall. Då Konungen snart derefter gick till Preussen tog han Björnsson och satte honom till Capitaine-Lieutenant under Fältmarskalk Totts reg:te; dervid han visade många prof af besynnerlig tapperhet, och blef 1630 Ryttmästare vid Österbottens Reg:te, så Major vid en sqvadron Finskt Rytteri under Fältmarskalken Wrangels commando. Slogs i Pommern med Kejs. Gen. Maj. Marazin och tog 60 fångar. Under Fältmarsk. Baner commenderade han så hurtigt i Avantgardet, att B. förordnade honom till Öfverste-Lieutenant. Blef vid Halle af de kejserlige tillfångatagen, men inom ett år utlöst af Fältmarskalken. Commenderades 1638 till Finland att rekrytera och återkom snart

till armeen, derpå han i 2½ år ensam commenderade som Öfv.-Lieut. vid Westgötha cavalleri, visande berömlig conduite. Gick med reg:tet hem 1640, fick gods och adelskap 1642, då han upptog sin morfars namn Printz, introducerad 1643 under № 304 bland adel. I hans lefnadsbeskrifning i Mercurius förbigås, att han 1640 satt i fängsligt förvar i Halberstadt, då hans familj och egendomen arresterades (lösgifne d. 29 Aug. 1640) derföre att han uppgifvit fästningen Chemnitz och utan Fältmarsk. G. Baners lof afreste till Stockholm. Dömdes af Krigsrätt sin tjenst förlustig, hvilken dom stadfästades i Rådet 1641 d. 17 Febr. Han blef sedermera genom Drottning Christinas bref friad och lösgifven. Kort derpå dog hans första hustru. 1642 blef han gift med Mar. von Linnestau, Öfversten Lyd. v. Strahlendorffs enka och dotter af Mechlenburgska Geheime-Rådet Matth. v. L. Han blef s. å. sänd som Gouverneur öfver Nya Sverige, hvaraf man väl eger att sluta, att fästningen Chemnitz's uppgifning befunnits nödvändig; åtminstone att ej förräderi varit i fråga. Här styrde Printz i 12 år, anlade Nya Götheborg och gjorde Svenska namnet aktadt och ansedt i nya verlden. Då William Penn kom att grundlägga Pensylvanien, hvarifrån det ryktbara republikanska väldet i Nordamerika utvecklat sig, fann han Nya Sverige före sig och yttrade i sin relation om Provincien Pensylvania, skrifven i Philadelphia d. 16 Aug. 1683 och införd i The present State of America, London 1687: "Jag måste nödvändigt berömma Svenskarne ... de ha ej vanslägtats från det gamla vänskapsförhållandet mellan dem och Engelsmännen. De äro ett vackert, starkt byggdt folk, ha sköna barn, nästan hvarje hus fullt deraf ... till 6—8 söner ... Man ser få unge män mer nyktre och arbetsamme"*). Printz fick som prest med sig Mag. Joh. Campanius. Christineskans var anlagd 1641 och fullbordades. Då samme Printz 1654 lemnade denna styrelse utgafs en charta på colonien af P. Lindström, Ingen. fortif., visande ett land af 3 graders längd och nära 2 graders bredd med ej få plantager. Styrelsen hade ej utan smak gifvit ställen namn. Der låg Riddarkilen mellan Blommersudden och Paradiserudden utanför plantagien Paradiset. Nedanför Christinekilen och Drufveudden i

*) Då 1840 Nord-Amerikanska Nykterhets-Agenten Rob. Baird talade inför Svenska Bondeståndet, frambar han helsning från Nord-Amerikanske Medborgare, som visste sig härstamma från i sjuttonde seklet inflyttande Svenskar, ännu egande svenska familjenamn inom flera slägter fast de förgätit sina fäders språk.

detta våra förfäders Vinland, träffas **Upland** och **Finland**. På andra sidan floden **Elfsborg**, en äldre by, som infödingarne kallat Asa mohaking. Man läser 63 namn på ena sidan Delavare-floden och 42 på den andra. Stoltheten öfver vårt språks välljud får någon nedstämning, då man jemnför våra namn och barbarernas, så, t. ex. **Böke-kil, Warge-kil, Mördare-kil** med **Sincessingh, Coing, Chingihamensi**. Här lågo ock **Örnebokil, Plommonudd, Lindekil** och **Hägerudd**. Detta var tillika en Missionsanstalt. Gouverneuren lät gerna den vilda stammen gå in i kyrkan, der Campanius predikade, och de sutto qvar med stillhet, fast de ej förstodo ett ord. Men C. lärde sig förstå dem och säkerligen medverkade Gouverneuren till de mått och steg som togos, för att här sprida sanningens ord. Luthers lillkateches öfversattes af Gouvernements-pastorn på "Americo-Virginiska" språket. 1 ½ år efter Printz's afresa låg öfversättningen inför Kon. Carl X:s ögon, då dess utgifning blef i nåder befalld. Jemte katechesen, som likväl först i Kon. Carl XI:s tid blef tryckt, följde tvenne Vocabularier, både på Barbaro-Virginiskan och "Mahaknassiskan", helst det sednare talades af "Mahaknasserne", som bodde 12 mil från Delavare-revieren och köpslagade med svenska kolonien. Först, sedan Svenskarne gifvit exemplet, ha vi sett att Engelsmännen fullföljde. En Virginisk Bibel utkom i det Nyengelska Canterbury 1663. Hvem kan beräkna alla fördelar för menskligbet och Sverige, om Svenskarne fullföljt hvad Printz begynt i vidgad scala.

Printz återvände 1654 och lemnade Gvuvernementet i sitt Assistents-Råds Johan Risings hand, eller enligt en annan uppgift i sin mågs Johan Papegoijas. Pr., utnämnd till Öfverste sistn. år, användes först som Commissarius vid utskrifningarne till 1657, då han blef Commendant på slottet och öfver Garnisonen i Jönköping samt 1658 Landshöfding öfver Jönköpings län. Han bodde nu, då tjensten så medgaf på Gunnillaberg i Bottnaryds socken, upphöjd till adelig sätesgård, troligen så kallad af Landshöfdingen efter modren Gunnilla Printz, hvars tillnamn han upptagit, då han vann samma adelskap, hon egt. Vid en resa från sin sätesgård till Jönköping föll han (af hästen?), deraf han sjuknade och dog d. 3 Maj 1663.

Han var, enligt biographien i det gamla manuscript, Gjörvell sett och i utdrag utgifvet i Svenska Mercur., Jan. 1760 s. 33 o. f., en allvarsam, vaksam och drifvande man i sina sysslor. Och att han derhos var en gudfruktig man,

kan slutas, heter det, af hans egna diarier, der han bland annat annoterat, huru ofta han hade läst igenom Davids psalmer.

Han hade inga söner men fyra döttrar. En blef g. m. Joh. Papegoija, som blef Gouverneur i Nya Sverige, en annan med Landshöfd. i Skaraborgs län Per Örneclou. Printz hade en syster Elin Björnsdotter, som blef g. m. Gunnar Israelsson, Hr Björn Hanssons efterträdare i embetet, som synes varit af den gamla adliga slägten *Trolle*. Sonen *Israel Trolle* blef Landssekreter i Jönköping. Tre af slägten innehade Bottnaryds pastorat i 121 år. I nämde prestgård förvaras som inventarium Landshöfd. Printz' och dess frus och tvenne döttrars porträtter.

(Källor: Svenska Mercurius 1760. — v. Stiernmans Höfd.Minne och AdelsMatr. — De la Gard. Arch. XII D. — Smålands Beskrifn. — Saml. tilt en dylik. — Gezelii Biogr. Lex.) — N.

PROSPERIN, ERIK.

Var född på Närlinge i Upland d. 25 Juli 1739. Fadren *Gustaf P.*, Brukspatron; modren *Anna Enagrius*. Student i Upsala 1751. Phil. Magister 1761. Physices Docens 1762. Matheseos et Physices Adjunct 1767. Astron. Observator 1773. Föreslagen 2:o loco till Mathem. infer. professionen 1773. Observator Regius 1776. Erhöll Professors fullmakt s. å. Astron. Professor 1797. Erhöll på begäran afsked med lönens bibehållande 1798. Led. af Vet. Akad. 1771 och 1774 af Vet. Societeten i Upsala, till hvars Sekreterare han 1786 utsägs. Erbjöds 1796 att blifva Vet. Akademiens Sekreterare, men afslog detta anbud. Död d. 4 April 1803. Ogift.

Trög lycka var vid Akademien P:s lott, ehuru hans ovanliga skicklighet allmänt erkändes. Af denna anledning utgaf han redan 1767 ett specimen för mathematiska lectionen i Gefle, men fullföljde icke sin ansökan, dels af vänskap för sin medsökande, dels emedan utsigt till Adjuncturen med detsamma visade sig. Vid denna tjenst fick han dock qvarblifva i 30 år, innan någon profession blef ledig.

Astronomien var hans älsklingsstudium. Hans skarpsinniga uträkningar öfver kometerna 1769, 1770, 1771, 1779 och 1795, hvilka infördes dels i Vetenskaps-Akademiens, dels i Vet. Societetens Handlingar, gjorde hans namn aktadt äfven i utlandet. Hans år 1773 utgifna disputation "de

inveniendis punctis proximis Parabolæ et Circuli circa eundem focum descriptorum" utgjorde grundläggningen af hans i Vet. Akad. Handlingar 1775 införda uträkning öfver alla då observerade kometers minsta afstånd från jordens orbita, af hvilken vidlyftiga tabell för sednare tillkomna kometer tvenne fortsättningar blifva tryckta (1785 och 1796). Den sista komet, för hvilken han bestämt närmare punkterna af dess och jordens bana, var den som observerades 1795. Denna calcul hade då af honom blifvit förrättad för icke mindre än 84 dylika verldskroppar. Deltog äfven i det i Upsala inrättade Kosmographiska Sällskapets arbeten.

"Han var jemte sin theoretiska kännedom af vetenskapen i dess vidd, en af hennes Calculatores af första storleken; och när han tog afsked ifrån sin syssla, så var det visst icke afsked från Astronomien. Icke en gång under sina sednaste år skydde han de vidlyftigaste uträkningar." En under denna tid för Societetens handlingar bestämd afhandling, som dock icke under hans lifstid trycktes: "Om Planetdrabanternas blifvande banor i fall deras hufvudplaneter försvinna" söker visa hurudana banor dessa drabanter förut hade bordt beskrifva, för att möjligen genom planeternas dragkraft kunna öfverväldigas och göras till deras undersåter.

I Hamiltons anteckningar träffas följande teckning af P.: "Stor i sin vetenskap och allmänt aktad. Älskade så sin frihet och sjelfständighet, att han måste tvingas att taga emot professionen, som han snart tog afsked från. Satirisk och häcklare, men rolig att umgås med. Älskade att om aftnarna hafva sitt spelparti med goda vänner. Mycket förmögen. Friade till (sedan Erkebisk.) Lindbloms första fru, blef utesluten. Debaucherade en tracteursdotter, men (Prof.) Lundström tog hustru och barn för en summa penningar. Till utseendet lång, högaxlad med lutande hufvud, nedra läppen starkt utstående, stor mage. Gick aldrig i kyrkan eller till nattvarden." Härtill kan läggas, att han arbetade med mycken lätthet, hade vidsträckta kunskaper äfven i andra vetenskaper än de mathematiska, särdeles mycken smak i granskning af vitterhet. Dog af vattsot i bröstet.

Skrifter: Diss. grad. quem in specimen generaliter solvendi Problematis Mathematici, explicatus motus collidentium lubricorum corporum non gravium. P. I. Ups. 1761. — Diss. de emendatione Tuborum Dioptricorum recentissima. Ib. 1762. — Diss. sistens problema geometricum de inveniendis punctis proximis Parabolæ et Circuli circa eundem focum descriptorum. Ib. 1775. — Tal om Vetenskaps-Societeten i Upsala, vid præsidii nedläggande i Vet.

Akad. 1789. — Åminnelsetal öfver Rectorn Mag. And. Falck, derstädes 1797. — 16 uppsatser i Vet. Akad. Handl. och 5 dito i Nova Acta Scient. Societ. Upsal.

(Källor: Åbo Litteratur-Tidning 1803, N:o 388. — Utdrag ur Hamiltonska Memoirerna, meddeladt af Hr Doct. Wieselgren. — Rosenhane, Vet. Akad. Hist.)

PRYTZ, ANDREAS JOHANNIS.

Föddes i Arboga stad 1590. Fadren Mag. *Johannes Claudii Prytz*, då Rector Scholæ ibidem, blef sist Prost och Kyrkoherde i Söderköping. Sedan han bevistat Söderköpings och Linköpings skolor blef han 1611 Student i Upsala, och kom i dåvarande Prof. sedan Biskop Johan Rudbeckii hus. I det collegium, som denne Professor hade i sitt hus, höll han en oration och försvarade 1612 en disputation, reste sedermera till Söderköping, der han på skolan höll en oration, allt i denna tidens smak utvisande lärdom. Reste 1614 utrikes, disputerade i Greifswald 1616, hemkom 1618 och blef i Upsala promoverad Magister 1619. Eloqu. Prof. i Upsala 1621. Utbytte professionen 1623 mot Rectoratet vid Linköpings skola. Kallades 1628 till Kongl. Hofpredikant och utnämdes 1631, på Magistratens och menige Borgerskapets i Götheborg böneskrift, till Pastor i Götheborg och Superintendent öfver Götheborgs stift. Kallades af Stockholms stads Borgerskap till Pastor Primarius 1639, hvilken kallelse han afslog. Biskop i Linköpings stift 1647. Hade som Biskop stort bryderi af Calvinisterne i Norrköping, hvaröfver han i bref till Riks-Cancelleren besvärat sig. Afled i Norrköping Påskdagen d. 7 April 1655, under ett besök hos sin broder Prosten derstädes Mag. Claes Prytz.

Gift med *Catharina Stjernfelt*. Sonen *Petrus* antog ingen publik tjenst. Dottren *Catharina* blef gift med Assessoren i Commerce-Collegium Isak Enfelt.

Såsom predikant hade P. namn att vara en bland sin tids utmärktaste. Om hans anseende som sådan vittnar mängden af de likpredikningar han blifvit uppdragen att hålla. Men äfven som poet har han gjort sig bekant. Han har nemligen skrifvit ett par comedier, hvartill han hemtat ämne ur Svenska historien. Han tyckes ha tagit Messenius till förebild, ty comedierna hafva samma inrättning som dennes med 5 acter, prolog och epilog; äro torra och tröga, emedan författarens hufvudföremål, Christendomens förherrligande, icke tillät honom inblandandet af några löjliga tal och uppträden, och tyckas de ej ha gjort samma lycka som Messenii arbeten. De äro naturligtvis af högst ringa värde,

men förtjena att ihågkommas såsom bland de första försök i denna väg i vårt fäderneslaud. De äro skrifna till studenternes öfning, hvilkas färdighet i talande, i språket och dristighet att declamera åsyftades. Messenius hade först infört detta bruk, hvilket Prytz såsom Professor i vältaligheten bibehöll.

Skrifter: Oratio de Avaritia, in priv. collegio M:ri Joh. Rudbeckii. Ups. 1611. — Diss. de Rerum Publicarum formis et in specie de Monarchia. Ib. 1612. — Oratio de modo, quo studia recte suscipienda et feliciter absolvenda sunt, hab. Sudercopiæ 1614. Gryphisw. 1616. — Disp. exhibens theoremata misc. XXII. Ib. e. a. — Disp. de virtute et actione morali in genere. Ups. 1619. — Olof Skottkonung, thet är en lustig Comœdia om then stormächtige och högtberömde Sveriges Konung Olof med thed nampnet Skottkonung. Huru han hedendomen i Sverige affskaffat haffuer och igen uprättat then Christna Trona, hållen på Kon. Gustaf Adolphs bröllop i Stockholm. Ups. 1620. — Tres de passione Domini nostri Jesu Christi orationes hab. Ups. 1620 in Collegio privato M:ri A. J. Prytz. — En lustig Comoedia om .... Konung Gustaff then första, huru han til Regementet i Sverige blef uphögd, tå han Konung Christiern Tyran af landet utdrifvit hade och huru han genom Gudz nåd uprättade Sverige ifrån Påwens mörker och willfarelse och införde Evangelii rena ljus, thed Påwen länge hertröffwat hade. Ups. 1622. Omtr. Stockh. 1649. — Oratio manibus Princ. Caroli Philippi. Ups. 1624. — Oratio funebris de Dom. Nic. Bielke. Holm. 1627. — Likpredikningar: öfver Borgaren i Götheborg Hans Skrifver. Götheb. 1631; öfver Fröken Marg. Stenbock. Sthm 1633; öfver Köpman Jac. Lintzais hustru Brita Bånge. Link. 1641; öfver Jungfru Ingrid Olofsdotter. Ib. s. å.; öfver Fru Anna Wiborg. Ib. 1642; öfver Rådmannen i Götheborg Dan. Nilsson. Ib. s. å.; öfver Öfverste Joh. Rytter. Ib. 1646; öfver Lectorn i Götheborg Henr. Sotherus. Ib. s. å.; öfver Fru Märta Bertilsdotter. Ib. s. å.; öfver Jungfru Anna Macklier. Ib. 1647; öfver Fru Johanna Kenerdt. Ib. 1648; öfver Fru Agn. Gudmundsdotter. Ib. s. å.; öfver Jungfru Wendela Skytte. Ib. 1649; öfver fru Brita Andersdotter. Ib. s. å.; öfver Superintendenten Nic. Eskilli. Ib. 1651; öfver Fru Cath. Hansdotter. Ib. s. å.; öfver Fru Elis. Hansdotter. Ib. s. å.; öfver Öfv.-Lieut. Carl Gyllenstierna. Ib. s. å.; öfver Fru Marg. Jonsdotter. Ib. s. å.; öfver Friherrinnan Beata Oxenstierna. Ib. 1653; öfver Öfverste Otto Schulman. Ib. 1654. — Gustavi Kyrckios i Götheborg invigning. Twå predikningar. Sthm 1633.

(Källor: Hof-Cler. Hist. 1 D. — Siiernmans Bibl. SuioGoth. s. 206. — Hammarsköld, Sv. Vitterh.)

PSILANDER, GUSTAF von.

Namnet Psilander, som efter grekiskan betyder en man af ringa stånd, antogs först af Kyrkoherden i Hvittaryd Mag. Petrus Nic. Psilander, bondson från Wäxtorps socken i Små-

land. Dennes son Inspectoren i Kammar-Archivum *Pehr P.* var fader till *Gustaf Psilander*, som föddes i Stockholm d. 16 Aug. 1669. Han måste draga sig fram i knappa vilkor och följde 1682 Rådmannen i Stralsund Joh. Hagemeister till Pommern för att lära tyska språket. Sedan han detsamma inhemtat, återkom han till Stockholm i Envoyéen Matth. von Hartmansdorffs följe. Öfvade sig sedan i skrifva och räkna, hvarefter han 1687 antogs till Compagniskrifvare vid Amiralitetet. Som hans lust var för sjöväsendet, lärde han sjöartilleriet, blef 1688 Archlimästare och gjorde s. å. sin första utfart. Constapel 1689. Fick derpå permission att gå i utländsk krigstjenst. Tog att börja med tjenst som simpel matros vid Holländska flottan, i hvilken egenskap han bivistade det stora sjöslaget på höjden utanför Dieppe d. 10 Juli, då Franske Amiralen Tourville slog de förenade Engelska och Holländska flottorna. Återkom väl förfaren till Carlscrona 1695. Hade under frånvaron erhållit en Under-Lieutenants-fullmakt och blef 1697 Öfver-Lieutenant, sedan han varit commenderad på expeditioner till Riga och Wismar samt två gånger på convoyer af svenska handelsskepp till England. Commenderades 1698 på skeppet Westmanland, som under General-Amiralen Grefve Wachtmeisters eget befäl öfverförde Konungens syster Prinsessan Hedvig Sophia med dess gemål till Kiel. Blef 1700 Capitaine och tjente s. å. på nyssnämde skepp, som då öfverförde Konungen till Liffland. Commenderade 1701 en fregatt som kryssade i Finska viken, var 1702 på förrättning till Österbotten, och convoyerade 1703 med skeppet Öland två gånger handelsfartyg till Holland och England.

År 1704 var han med samma skepp ute i en dylik förrättning. Då inträffade d. 27 Juli den för honom ärofulla händelse, som gjort hans namn så ryktbart. Utanför Orfordness anträffades under Commendeuren William Whetstones befäl en Engelsk escader bestående af 8 linieskepp och fregatt. Då det främsta Engelska skeppet Worchester kommit inom skotthåll, lossades ett skarpt skott för om Öland, och kort efter ett annat genom tacklingen. Psilander skickade nu Lieuten. Utfall i en slup för att begära upplysning om anledningen till detta oväntade förfarande. Svaret blef, att Svenska Örlogsskepp borde palma in vimpeln och sätta på bramseglen för Stor-Brittaniens flagg. Då en så vanhedrande salut icke kunde bifallas, blef följden ett lag från Worchester. Psilander var emellertid ingalunda oberedd, utan besvarade helsningen med tvenne lag dubbelt skarpt,

hvaraf följden blef, att Worchester brassade back och sackade akterut, att lemna rum för de andra Engelska skeppen, alla i full jagt. Under det man var sysselsatt att sätta in slupen på Svenska skeppet, kom nu Chester upp långs sidan och började elden, men kastade äfven på stång, oförmöget att uthärda Svenskarnes eld. Psilander fortsatte emellertid sin cours med den sjömansmessiga beräkning och det icke ogrundade hopp, att så framt han lyckades undslippa några svåra skador i tacklingen, skulle han aldrig få mer än ett, högst tvenne skepp på en gång att strida emot, och sålunda möjligen kunna undkomma. Engelska skeppen seglade likvisst olyckligtvis bättre än Öland, så att kl. 1 e. m. voro trenne i stånd att med allvar börja elden. Psilander blef dem dock icke något skyldig; snart nödgades ett skepp öfvergifva elden för att bota en läcka, och kort derefter förlorade ett annat storstången. Innan kort uppbanns Öland likvisst af nya skepp och ställningen började blifva förtviflad. Stängerne gingo öfver bord, och skeppet låg belamradt som ett vrak, men elden underhölls icke destomindre med eftertryck från båda sidor. Ännu hade icke Engelske Escader-Chefen ansett nödigt att deltaga i denna olika strid; men då han, efter 4 timmars fäktning, såg elden lika liflig från det Svenska skeppet, ökade han ännu mer Psilanders ära, då han med Chefskeppet tog en position akter om Öland, för att skjuta långskepps, i och med detsamma Ruby låg kranbalksvis och Assistance tvers. Så omringade måste Svenskarne slutligen duka under. Flera kanoner voro demonterade, och en afskjuten däcksbalk hindrade några att begagnas. I 4½ timmars tid hade nu Psilander, emot en sådan öfverlägsen styrka, sökt vedergälla den skymf, man velat tillfoga Svenska flaggan; längre borde han icke blottställa en så tapper besättning; han upphörde derföre med elden, men i stället för att stryka flaggan, hissade han den i shau, utmärkande dermed att han vore i behof af undsättning. Engelsmännen upphörde äfvenväl genast med elden, och togo skeppet i besittning, utan att låtsa märka det trots denna omständighet verkligen innebar. En afgörande seger kunde icke ha varit mera hedrande än denna förlorade bataille och Engelsmännen sjelfve erkände det ärofulla försvaret. Med förvåning funno de att Svenskarnes hela förlust utgjorde 16 man döde och 27 blesserade. Skeppet reparerades i England, Psilander fick en guldvärja af Drottning Anna (enligt en annan mindre sannolik uppgift en guldkedja som räckte från hufvudet till fötterna) och erbjöds af Drott-

ningen att gå i dess tjenst som Rear- eller Contre-Amiral, hvilket anbud han afslog. P. kom obehindradt hem, men skeppet, som äfven lösgafs, förlorades genom ansvars-styrmannens förvållande. Någon belöning för sin bragd åtnjöt P. icke af Svenska Regeringen, ty först efter sju år erhöll han 1712 adelsskap och Schoutbynachts fullmakt, sedan han hvarje år varit utcommenderad med hvarjehanda uppdrag, och 1710 blifvit Holm-Major i Carlscrona, hvilket år han äfven såsom chef på skeppet Nordstjernan deltagit i drabbningen vid Möen emellan Svenska och Danska flottorna, under gamle Wachtmeisters eget befäl. Hans adliga vapen blef en blå sköld med 8 gyllene kulor, med en chef af guld, hvaruti ligger ett antikt krigsskepp af blå färg. Ur hjelmen uppstiger en svensk kronflagg bland 8 engelska flaggor.

Utnämdes 1714 till Vice Amiral med inspection öfver varfvet och equiperingarna, 1715 till Amiral och 1716 till Landshöfding på Gottland. Friherre 1719. Fick s. å. befallning att göra tjenst såsom Amiral under Öfver-Amiralen Grefve Claes Sparre på den flotta, som skulle försvara kusterna mot Ryssarnes härjningar. Flyttades 1728 såsom Landshöfding till Calmar. Vid hans afsked från Gottland förärade allmogen honom en stor silfverbägare såsom vedermäle af dess tacksamhet för vård och värn om deras hus och hem. Han hade nemligen motat en Rysk landstigning af Amiral Apraxin och genom kloka mått och steg förekommit vidare försök i den vägen.

Alla riksdagar från 1719 till och med 1731 bevistade han, och ihogkoms med förslag till Riks-Råds-embetet af Ständerna vid riksdagarna 1719, 1727, 1731 och 1734. Den förmodligen för honom mest angenäma befordran var då han i Dec. 1734 utnämdes till President i Amiralitets-Collegium. Afled i Carlscrona d. 18 Mars 1738. Till växten stor, af ädelt och vackert utseende. Till sinnet lätt och glad, redlig och ganska kunnig. Egde ett icke obetydligt bibliothek. Den vanliga minnespenningen öfver utmärkte svenske män, som Svenska Akademien årligen präglar, var 1831 slagen öfver Psilander.

Gift med *Ingrid Lipin*, dotter af Prosten i Christianopel Hans Lipin. Barn: *Peter*, f. 1702, Landshöfding i Kronobergs Län och R. N. O, tog afsked 1764, död 1776 barnlös och slöt denna ätt, *Hans*, f. 1708, död 1756, Commendeur vid amiralitetet; *Anna Elisabeth*, g. m. Amiral Aron Sjöstierna; *Gustaviana*, g. m. General-Majoren Samuel Ankarstierna; *Charlotta Catharina*, g. m. Riks-Rådet Grefve Johan

Snoilsky; *Sophia Margareta*, g. m. Riks-Rådet Friherre Axel Lagerbielke.

(Källor Gjörvell, Brefvexl. 2 B. — Gyllengranat, Svenska Sjökrigshist. 1 D. — Franzén, Minne öfver P. i Sv. Akad. Handl. 15 D. — Låstboms Höfd.Minne 1 D.)

PSILANDERHIELM, NILS.

En broder till anförde President var *Johan Psilander*, Öfver-Commissarie vid Amiralitetet, hvilken 1720 adlades med namnet Psilanderhielm. I sitt gifte med *Brigitta Bähr* hade han flera barn, bland hvilka sonen Nils, som föddes d. 26 Nov. 1706. Efter i föräldrarnes hus erhållen sorgfällig uppfostran kom han till Upsala akademi, hvarest de mathematiska vetenskaperna och naturalhistorien af honom med förkärlek studerades. Efter fadrens död 1722 flyttade han till Stockholm, der han flitigt besökte landtmäteri-contoiret samt sökte skaffa sig goda kunskaper i statshushållning och bergsrörelse. Reste 1724 till Sala, lärde der proberkonsten och malmkänningen af Bergmästar Schnack samt öfvade sig i markscheideriet. Med S. gjorde han en resa till Öland att undersöka en anledning till alungrufva; deras möda var väl den gången fruktlös, men gaf efter några år Öfver-Inspektor Faggot anledning till anläggande af Lovers alunbruk. Besökte derefter Gottland och reste 1725 från Sala till Fahlun. Lusten att bese de Norska bergverken dref honom till Röräs, der han träffade Hr von Svab, med hvilken han knöt ett innerligt vänskapsband, som först af döden upplöstes. De beslöto att resa tillsammans och besökte i sällskap flera andra jernverk. År 1727 återvände de till Sverige, satte sina anmärkningar i ordning, och skänkte dem till Bergs-Collegium, bundna i tre folioband. Det tredje, som bestod af ritningar och chartor uppbrann 1751 vid branden i Claræ församling. P. antogs af Collegium till Auscultant och fick straxt uppdrag att tillika med Svab undersöka några malmanledningar i Finland. Efter halftannat års tjenstgöring i Collegium reste han till Tyskland, hvarest han i Ilmenau träffade Svab, som förut utrest. Tillsammans togo de undervisning i chemien af Doct. Henckel, hvarefter de besökte bergverken i Böhmen, Ungern, Steyermark, Kärnthen och Krain. Till Italien reste de 1733 och följ. året genom Tyrolen, Saltzburg, Schwaben, Bäyern och Franken till Saxen, hvarest de blefvo bekante med Ober-Bergshauptmann Schönberg, med hvilken P. framdeles kom i närmare beröring. Sedan de besett Hartziska och Hessiska bergverken berestes

Holland, Frankrike och England. I Paris fingo de anbud att gå i Spansk tjenst, hvarifrån de dock af Religionen hindrades, men ett anbud att gå i Rysk tjenst antogs af P., hvarefter de begge vännerne 1736 åtskildes.

På resan till Ryssland var P. i lifsfara, men räddades lyckligen. I Petersburg träffade han Hr von Schönberg, som nu gått i Rysk tjenst som General-Directeur öfver alla Ryska bergverk. P. fick Bergshauptmanns fullmakt med Brigadiers rang och 1200 rubels årlig lön. Med Schönberg anträdde han derefter en resa till åtskilliga bergverk. Öfver Beeren-insel, i trakten af Archangel, mottog han öfverinseendet, satte verken i gång och upptog flera nya verk, särdeles vid Rusuiza ström, der ett nybygge anlades. Mest vistades han i Archangel. Sin önskan att bese Siberiska bergverken måste han uppgifva, ty oaktadt all ynnest som han åtnjöt vid hofvet, hvartill hans vackra utseende och artiga maner i sin mån torde bidragit, uppkastades dock alltid hinder. Då efter tre år hans contract var slut, fick han Ober-Bergshauptmanns titel och 2400 rubels lön.

Efter krigets utbrott mellan Sverige och Ryssland ansåg han sin pligt vara att taga afsked. Det erhölls dock först 1742, då han afreste med erhållna ansländiga respenningar och efter mycken nådebetygelse. Genom Polen, Tyskland och Danmark hemkom han efter 13 års frånvaro.

Då han ej gerna kunde emottaga en syssla, som ej någorlunda motsvarade den rang han i Ryssland innehaft, blef han till en början Kammarherre hos Konung Fredrik 1744. Först 1747 blef ett Bergs-Råds-embete ledigt, hvartill Assessor Dan. Tilas var i ordningen att föreslås. Han afstod sin rätt till förmån för P., men ehuru han vid utnämningen icke ihågkoms, blef han en bland dem som 1748 förordnades till E. O. Bergs-Råder, då Ständerna förordnat tillsättandet af flere ledamöter i Bergs-Collegium. Efter 6 år blef han Ordinarie Bergs-Råd med lön. Valdes redan 1743 till Ledamot af Vetenskapsakademien, dit han skänkte sin dyrbara mineralsamling. Efter hans död, som inträffade d. 4 Aug. 1768, skänkte arfvingarne äfven dit hans boksamling. Akademien fattade i anledning af dessa gåfvor beslut att öfver honom prägla en minnespenning. Var Correspondent af Vetenskaps-Akademien i Paris.

Gift 1749 med *Margareta Catharina Däwe*, enka efter Grosshandlaren i Stockholm Clas Clason. Hade med henne inga egna barn, utan ärfdes hans egendom af styfdottern

Anna Lovisa Clason, som var gift med Kongl. Secreteraren, slutligen Landshöfdingen Baron Carl Bunge.

Skrift: Tal om Mineralsamlingar, vid præsidii nedläggande i Vetenskaps-Akademien 1755.

(Källor: Åminn.Tal i Vet.Akad. af S. af Rabbe. — Rosenhane, Vet. Ak. Hist.)

PUFENDORF, SAMUEL.

År 1632 den 8 Januari föddes i Dippolswald, en liten by i Meissen, den namnkunnige rättsphilosophen, politikern och historiographen *Sam. Pufendorf*, hvars namn är så införlifvadt med svenska historien i sjuttonde seklet, att det åt sig väl häfdar en plats i Sv. Biogr. Lexicon. Hans fader *Esaias P.* var Kyrkoherde i nyssnämnde by och omtalas såsom en särdeles lärd, nitisk och protestantiskt frisinnad man. Sedan denne laggt första grunden till den unge Samuels bildning, sände han honom till en då för tiden utmärkt lärdomsanstalt i Grimma, der ynglingens utomordentliga anlag tidigt erhöllo den humanistiska rigtning hans studier sedermera alltjemt bibehöllo. Derifrån begaf han sig till universitetet i Leipzig, hvars theologer han en tid hörde med synnerlig uppmärksamhet. Snart syntes honom dock deras scholastiska rustning för tung, och längtan efter halt-fullare vetenskaper förde honom till Jena, der philosophi och mathematik särdeles florerade under den vidtberömde Erhard Weigel, som promoverade honom till Philosophiæ Magister år 1656 och hvars skarpa och säkra blick snart i P. blifvit varse ovanliga själsförmögenheter. Emellan dessa båda snillen uppstod således innan kort detta djupa vänskapsförhållande, som gemensamma studier och tendenser allena förmå att tillvägabringa.

På Prof. Weigels uppmaning skall P. så tidigt hafva vändt sin båg åt det philosophiens område, som innefattar de rent menskliga pligterna och hvilket allt ifrån vetenskapernas uppvaknande ur medeltidens drömmar, för det mesta legat ouppodladt. Att detta just var rätta fältet för P:s skapande snille, visade sig redan genom hans första arbete: "Elementa Jurisprudentiæ naturalis", som utkom 1660 och för den lärda verlden bådade en alldeles ny vetenskap. De ljusa reformatoriska ideer här framglänsa igenom det lätta floret af en visserligen sträng men dock smidig mathematisk method, hvilken method i alla fall för den tiden ej lärer varit så afskräckande, som den förekommer nutidens lösare

sinnen, slogo alla tänkare med sanningens allmakt och öppnade utsigten åt vidsträckta regioner, dem ingen annan än P. förmådde uppmäta. Ännu låg väl hela denna verld som ett oändligt chaos för forskarens blickar, men småningom redde sig det chaotiska dunklet och den ena gestalten söndrade sig derur efter den andra, tills omsider det hela tog ett ordnadt skick. För att tillvägabringa en sådan organisation behöfdes icke blott den äkta speculationsanda, som uppenbarade sig i P. alltifrån början af hans författareverksamhet, dertill hörde äfven hans geometriskt ordnade begrepp, hans kalla och skenbart stela bevisning. Af dessa sistnämnde egenskaper beror den frimodiga och aldrig rubbade säkerhet, hvarmed P. synes alltjemt gå rakt på sitt mål. Utan att rådfråga någon yttre auctoritet och i trots af tidehvarfvets fördomsfulla och trångbröstade dogmatism har han med en Euclides' och Spinozas lugn dristat framställa sanningen sådan den sjelfnödvändigt utvecklade sig ur alla dessa axiomer, postulater, theoremer och corollarier, som beteckna momenterna af Pufendorfska systemets utbildning. Visserligen förekommer detta oss numera något pedantiskt och methoden har en viss tråkighet emot sig, men besinnar man de tidsförhållanden hvarunder P. argumenterade och de envisa hierarchiska, feodala och menskligheten förnärmande föreställningar, som då voro traditionella bland både lärda och olärda, förlikar man sig lätt med P:s i stränga syllogistiska former bundna dialektik. Den slog dock ned mången scholastikens prunkande lärobyggnad och renade rättsbegreppen från nära tusenåriga, på god tro allmänt besvurna, illusioner, dem ingen machiavellism sedermera varit i stånd att påtvinga de europeiska folkslagens opinioner. En gång på mathematisk väg så grundligen vederlaggde, äro de dock för alltid afdankade dessa medeltidstheorier i statsläran, som nu mera ingen förfäktar utan att i mer eller mindre mån göra sig löjlig i allmänhetens omdöme. Och detta omdöme, detta allmänt verkliga samfundsmedvetande, inför hvilket den gamla uppstufvade conservatismen aldrig får annat än orätt huru den än må anfäkta sig, är onekligen i betydlig mån betingadt af Pufendorfs lika grundligt anlagda, som väl afslutade rättsphilosophi och statslära. Det var grundläggningen härtill han offentliggjorde i ofvannämda "Elementa jurisprudentiæ naturalis, methodo mathematica", som P. vid 28 års ålder utgaf i Leyden och som var frukten af hans ungdoms studier, dem han efter några års vistande i Jena fortsatt i Köpenhamn, der han 1657 blifvit af Svenska Ambassadeuren

P. J. Coyet antagen till privatlärare åt dess äldste son och tillika med andre Ambassadeuren, Baron Sten Bielke och Coyetska familjen togs tillfånga vid det mellan Sverige och Danmark utbrutna häftiga kriget. Lösgifven ur denna fångenskap efter 8 månaders förlopp, hvarunder han hufvudsakligen skall hafva studerat Cartesianska philosophien, hade han begifvit sig till Leyden och der utgifvit sina "Elementa", dedicerade till den lärde och frisinnade mäcenaten Churfursten af Pfaltz Carl Ludvig, som af denna anledning kom att bemäktiga sig Pufendorf för sitt rike. Från Hugo Grotii fädernesland, dit han sökt en tillflykt undan krigsoroligheterna, som i de dagarne måste gjort en frihetsälskande vetenskapsman särskilt misstänkt för monarcherna i Europa, blef han kallad till Heidelberg, der Churfursten enkom för hans räkning inrättade en profession i Jus naturæ & gentium. Således blef Pufendorf sjelf verldens förste Professor i den vetenskap hans eget snille hade framalstrat.

På denna plats öppnades för P. ett fält, som han länge önskat sig och hvilket han nu med mannaåldrens hela allvar gick att bearbeta. Alldenstund hans Elementa jurisprudentiæ naturalis i hela Tyskland och Holland gjort ett utomordentligt uppseende, var det naturligt att kring den nye Professorn skulle samlas ett talrikt auditorium. Till Heidelberg strömmade en mängd vettgiriga ynglingar, och bland dem åtskillige svenska adelsmäns söner, fängslade icke mindre genom P:s stora talent som föreläsare än genom sjelfva nyheten af den vetenskap han föredrog. Under dessa föreläsningar var det egentligen han utarbetade och befäste det system, som i sin helhet utkom först 12 år sednare, nemligen i Lund 1672. Parallelt med föreläsningarne i rättsläran anställde han i Heidelberg djupa historiska forskningar rörande Tyska rikets rättstillstånd, sådant detta från äldre tider utbildat sig. På detta sätt gaf han sin rättsphilosophiska speculation ett visst samband med den yttre objectiva verlden, hvarpå systemet säkert ingenting förlorat, om ock tingens bestående ordning omkring honom haft svårt att rättfärdiga sig inför den philosophiska kritiken. Huru litet berättigad denna ordning var, ådagalade P. genom åtskilliga politiska diatriber, såsom t. ex. den pseudonyma skriften "Severinus Mouzambanus, Veronensis, de statu imperii Germanici", D:o "Meursii miscellanea Laconica", D:o "Prodromus justitiæ Palatinæ in casu Vildfangiatus" m. fl. lika qvicka som incendiära småskrifter, hvilka ådrogo honom alltmera uppmärksamhet å de europeiska regeringarnas sida och sär-

skilt föranledde Tyska Kejsarens förtrytelse och onåd öfver den misstänkte författaren, hvars hela litterära och akademiska verksamhet ej särdeles kunde behaga hvarken stora eller små regenter. Undersökningen "de statu imperii germanici" uppdagade alltför många svaga partier uti den Tyska statskroppen och visade genom hvilka häfdvunna orimligheter och dårskaper den urartat till en så oformlig och vidunderlig massa, som den i P:s tid var och väl ännu i sjelfva verket är. Med oförställd ärlighet uppgifver författaren, i sistnämnde förträffliga arbete, samhällets sjukdomar och elände, visande så väl de naturliga anledningarne dertill, i furstarnes aflägsenhet från folken, i hoflifvets smittosamt förderfliga anda, i embetsmännens skalkaktighet, i presterskapets jesuitism och skrymteri m. m., som ock de ganska rationella hjelp- och läkemedel deremot, som erbjuda sig i en allmännare folkupplysning, i förändrade och menskliga lagar och straffanstalter, i afskaffande af en mängd privilegier, monopolier och öfriga förmånsrättigheter för somliga samhällsmedlemmar på andras bekostnad, m. fl. sådana reformer hvarefter menskligheten i alla tider ropat. Icke utan beundran följer man författaren till detta arbete genom historiens djupaste och mest inveckladе irrgångar, hvarur han alltid vetat att lyckligen arbeta sig fram till ljus och insigt uti händelsernas inre orsaker och inbördes sammanhang; med synnerlig glädje ser man här stora sanningar framställda på ett enkelt men skönt språk; så väl Italiens som Tysklands folklif, seder och skaplynne äro af P. tecknade lifligt och med mästaredrag, under det han med värma åtager sig den Tyska nationaliteten, hvilken han söker förvara mot smittorna från det vekliga och förslafvade Italien. Sina landsmäns barbari och liknöjdhet för humaniora förebrår han dem på mångfaldiga ställen, men hela arbetet andas en stark och ädel patriotism.

En sådan skrift kunde ej annat än väcka största uppseende i hela Europa. Sjelfva undersökningens originella beskaffenhet, författarens djerfva och osminkade språk, ideernas påtagliga rigtighet och sanning, i förening med resultaterna af hela arbetet, som gingo löst på sjelfva grundvalarna af Tyska samhällsbyggnaden, framtvingade å ena sidan högljudt bifall och oräkneliga sympathier åt den 30-årige författaren, men å den andra lika stormande uttryck af missbelåtenhet och harm öfver det skoningslösa anfall han tillåtit sig mot tidehvarfvets föråldrade institutioner. Detta framkallade således en hel litteratur och de Pufendorfska ideer-

na blefvo föremål för flera decenniers lifliga debatter. Alla bättre, framåtsträfvande subjecter ordnade sig omkring P. såsom antesignan för det politiska rörelsepartiet, under det stillaståendets män öfverföllo honom med hela bitterheten af en uppretad förföljelseanda. I synnerhet brann der ett outsläckligt hat emot honom inom Romerska curian och Österrikiska hofvet, hvilka båda makter känt sig innerligt skakade af den påträngande öfverlägsna genien, hvars skrifter således på en gång träffades af den påfliga bannstrålen och af kejserliga edicter, som decreterade deras offentliga öfverlemnande åt lågorna. Men bål och bödlar äro vanmäktiga bundsförvandter mot de politiska sanningar, som slagit an i allmänna opinionen. Väl blef Pufendorfs person undanträngd af de väldige i landet, och den ädle Churfursten i Pfaltz, som slutligen antagit honom till enskild lärare åt sin son och thronföljare, förmådde ej beskydda honom mot deras förföljelse längre än i 7 år, efter hvilkas förlopp han måste lemna Heidelberg, men Pufendorfs idéer kunde ej med honom fördrifvas. De lefde och lefva ännu äfven i det politiskt omyndiga Tyskland, ehuru de ej förmått öfvervinna dess regenter och makthafvande myndigheter; och månne ej den friare statsförfattningen i Storhertigdömet Baden kan få anses såsom till en betydlig del förberedd genom Pufendorfs författareverksamhet i Heidelberg? Skulle icke de politiska sanningsfrön han här utsådde, haft tillräckligt lif och groningskraft för att, fastän qväfda mer än ett århundrade, slutligen arbeta sig fram till concret herravälde?

Förskjuten af sitt fädernesland och i det närmaste tillspillogifven af sin numera alltför svage beskyddare, öppnades för P. en tillflyktsort i Sverige eller samma rike som för något mer än 30 år tillbaka hade mottagit och tillegnat sig hans store föregångare och utkorade mönster, Hugo Grotius. Liksom denne, af egna landsmän misskänd och fördrifven, enligt Gustaf II Adolfs yttersta vilja af Axel Oxenstjerna upptogs till den största hedersbevisning och af honom begagnades till ärofulla diplomatiska värf såsom medlare mellan Sverige och Frankrike, så tillegnade sig Svenska regeringen nu tidehvarfvets störste politiske skriftställare i Pufendorf, som medelst Kongl. fullmakt af den 10 October 1667 att vara "Juris naturæ & gentium nec non Ethices & Politices Professor", kallades till det nyss anlagda universitetet i Lund. P. hörsammade kallelsen följande året och gick att i nära 8 år eller ända till Danskarnes inbrott der, år 1676, illustrera detta lärosäte, som äfven blef theatren för

nya häftiga meningsstrider mellan honom och ortens obscuranter, hvilka ej kunde fördraga glansen af hans namn och trängseln kring hans lärostol. Det första datum i Carolinska akademiens annaler, som förvarar minnet af hans verksamhet här, finnes i Consistorii-protocollet för den 26 Sept. 1668 der det heter: "Præsentibus Magnifico Rectoro (Doct. Beckman), Prof. Pufendorf, Doct. Rostio, Mag. Hahn, Prof. Spohle & Prof. Elfvedahlio, referirte H. Magnif. Rector dem Consistorio" — ända till den 19 Nov. s. å. äro alla Consistorii-protocollerna i Lund författade på Tyska, men från denna tid hafva förhandlingarne merendels skett på Svenska utom hvad angår Pufendorfs anföranden, som oftast äro affattade på hans modersmål, understundom på Latin och blott vid ett par tillfällen på Svenska — "was für Handel der Studiosus Paulin mit des Barbierers Hieronymi Gesellen jüngst hier für gehabt, dass er nehmlich dem Barbieregesellen bei hellem Mittag auff öffentlichem Markte mit einem grossen prügel überm Leibe geschlagen, und welcher gestalt er (Magnif. Rector) den Paulin deswegen abgestraffet, dass er nehmlich 3 Tage solte ins carcer gehen, wenn er nicht mid dem gesellen sich vergleichen wolte; wehre er aber dazu geneigt, solte er mit einem Tage loss kommen. Nun hatte zwar anfangs Paulinus nicht darein einwilligen wollen, endlich aber, nach dem er schon etwas gesessen, hatte er sich dazu bequemet und dem Hrn Magnif. auff dem Kirchhoffe (nära invid kyrkan har således carcer redan då varit belägen) promittiret, dass er hiefüro nichts fiendseeliges wieder den Barbierer tentiren wolte, worauff der Hr Magnif. auch die Straffe gemildert und dem Paulin permission gegeben &c. Der Hr Magnif. begehrte nun, nachdem der Barbierer abgetretten, der Hrn Consistorialium Meinung. Hr Prof. Pufendorf: "das factum wehre zwar an sich sehr arg, allein weil ihrer so viele, so könnte sie nicht alle wohl zu straff deswegen gezogen werden, hielte also unvergreifflich dafür, dass die beiden Redelsführer auff eine Zeit incarceriret würden, und zwar also dass sie nicht ursach hätten ein Ludibrium daraus zu machen. Den übrigen könte man eine scharffe correction vorlesen." Die anderen Hrn Consistoriales consentirten ingesambt, nur dass noch die commination möchte mitangesagt werden, dass man wolte die Sache an Ihro Hochgräfliche Excellence gelangen lassen und sie so lange sitzen, biss von derselben Antwort kommet, oder man sonst sehe, dass sie sich bessern wolten. Hierauff wurden die Studiosi eingefordert und ihnen sententia lata vorgelesen, dass nempe

Paulin und Eckermann solten ins carcer gehen und die übrigen mit ernster animadversion beleget werden. Der Studiosus Paulin protestirte wider die Sententz und begehrte lieber relegirt zu werden als abermahl ins carcer zu gehen."

Från ofvanstående datum synes Prof. Pufendorf tillstädes vid nästan alla Consistorii sessioner och det såsom en ganska verksam ledamot. I protoc. för den 9 Dec. 1668 heter det: "Prof. P. excusirte per schedulam seine absence", ett uttryck märkligt nog såsom exempel på den tidens behof af fremmande språk för att omröra äfven den ringaste sak. Här hafva tre tungomål måst anlitas för att på mindre än en rad tillkännagifva en ledamots förfall.

För d. 14 Dec. 1668 finnes i protoc. antecknat en rangstrid mellan Hrr Professorer, som ej är litet narraktig och som P. också i sjelfva verket förlöjligat. "Hr Prof. Pufendorf vermeinte, dass niemand dadurch præjudiciret würde, wenn man ihn" — den till staden ankomne, nyligen utnämde, men ännu icke installerade Prof. Cassius, om hvars plats "in convivio futuri novi Rectoris" man häftigt tvistade — "auff dem convivio nächst nach dem Magnifico per civilitatem locirte, zu mahlen weil an vielen Orten den neuankommenden exprès eine Ehre angethan wird."

I Consist. d. 7 Juni 1669 gick det så bullersamt till, att P. yttrade: "skall dhet vahra ett sådant oväsende, då må en Teuffel komma in Consistorium."

Den 3 Dec. s. å. "proponit Prof. P.: quamquam Magnif. Rector ab ipso postulaverit, ut etiam Vener. Consistorio proponeret petitum D:ni Procanzellarii contra Doctorem Beckman" (frågan var om en af dåv. Procancelleren Dr B. Oelreich till Consist. insinuerad begäran om upprättelse för de oförrätter han en längre tid lidit af samme Prof. Beckman som redan då börjat sina fiendtliga anläggningar mot P., hvilka, såsom längre fram kommer att visas, sedermera utbröto i uppenbara calumnier med anledning af P:s verldsberömda arbete de Jure naturæ et gentium), "quia ipse tamen justas rationes habet, quare isti negotio interesse non possit, igitur se petere, ut excusatus habeatur, quominus ipse eam caussam proponat, ac petere se a vener. Consistorio, ut alius eligatur qui istud negotium proponat."

I protoc. för d. 11 April 1670 läser man: "Såsom Prof. Pufendorf fann nödigt för några sina ärenders förrättande resa till Stockholm, ty frågade han om vener. Consist. kunde för tiden efterlåta honom fortsättia samma reseplan och om dhet hade något giffva sig i commission som han kunde

förrätta." Resp. "Consistorium bejakade att han måtte samma resa fortsättia, önskandes honom dertill mycken lycka, men visste för tiden intet committera honom som synnerligit vohre, allenast han hade Akademien alltijd till dhet bästa recommenderat."

Den 23 Juni 1670 utvaldes P. af Consistorium till Prorector för sednare halfåret af Rector illustris, Baron N. Banérs rectorat, och "ehuruwähl att Prof. Pufendorf föredrog åthskilliga orsaaker till sin excuse och begiärde att dhetta måtte bliffva på någon annan transporterat, icke dess mindre, emädan alla vota vohre härutijnnan consentient, ty effterläts honom inga vijdare excuser, uthan bleff häruppå önskat honom lycka af samptlige consistorialibus. Häruppå gjorde Prof. Pufendorf sitt juramentum pro-rectoris publico in consistorio och tillträdde strax samma ämbete." Samma dag upplästes ett Cancellersbref, hvarigenom tillkännagafs att Kongl. Maj:t, med afseende på P:s stora förtjenster och utmärkta skicklighet förunnat honom en betydlig löntillökning. Den 12 Juni 1672 "upplästes Hr Prof. Pufendorfs inlefvererade scriptum, hvarutijnnan han besvärade sig öfver något tal som är utspridt om den book han nyligen haffver publicera låtit, de jure naturali, och begiärar att denna beskymfning må remonstreras Hans Hög-grefliga Exc. Hr Riks-Amiralen (dåv. universitets-cancelleren Grefve G. O. Stenbock). Resp. vener. Consist. finner billigt till att förklara härutijnnan effter tilbörlighet hans namn till det bästa hos alla och att skrifves till H. Exc. med ödmjuk begiäran, dhet Consist. måtte kunna leffva här med större rolighet och säkerhet, och H. Exc. ville sökia derutijnnan något expedient, att dhe med större rolighet här bliffva måge." Med anledning af denna således beramade Consistorii skrifvelse anlände ett Kongl. Maj:ts nåd. bref af Stockholms slott d. 10 Juli 1672 deri det heter: "Endoch Vi hade förmodat, att den nådiga omvårdnad, som vi så igenom Commissioner som andra utvägar dragit haffve att afställa och dempa dhe strijdigheter och oredor som aff hvarjehanda tillfällen emillan Senatum Academicum i Lund, någon tijd bortåt uppväxne vahrit haffva, skulle hafft den värkan att slicht oväsende aldeles hade mått bliffva afskaffat och hvar och en sine ämbetes syslor uti endrächt och sämja till den studerande ungdomens nytta desto bättre kunde skiöta och förrätta; så måste Vi likvähl fast ogierna förnimma, huruledes nu å nyo igen någre irringar där synas villia yppas och uthrista, förmedelst det om-

döme som en part säjes haffva om Prof. Pufendorfs nyligen aff trycket utgångne book de Jure naturæ et gentium. Nu är oss fuller okunnogt, hvad dhet egenteligen vahra måå, som een eller an på bemäälte book kan haffva att tala, lembne dhet ock ännu i sitt värde, med hvad foog sådan åtalan skeer; men emädan dheraf lijkvähl lätteligen något oväsende torde förorsakas, som både Oss något förtreet giffva såsom ock Akademiens uppkomst och den hälsosama intentionen som Vi med dhess dher å orten inrättande hafft hafva, hindra kunde; ty drage Vi till Edher, Troman, Hr Riks-Amiral, dhen nådiga tillförsigten, att J såsom Canzellarius af bemälte Akademi, effter eder vanliga och för merbemäälte Akademies välgång nogsampt betygade åhuga, tillseen dhet sådant icke till någon skadelig orolighet uthslåår, uthan dher någon förmeenar sig competera om ett eller annat som i b:te Pufendorfs book tyckes anstöteligit vahra någon påminnelse att giöra, sådant då måtte skee med vänlighet och först privatim honom allena upptäckias, att taga deröfver hans förklaring" o. s. v.

Oaktadt Regeringen på detta kraftiga sätt sökt förebygga all offentlig misstydning af ett lärdt arbete som måste sprida en synnerlig glans kring hela lärosätet och ådraga det hedrande uppmärksamhet af alla bildade nationer, förmådde det likväl ej afhålla några Pufendorfs afundsjuke och skrymtaktige colleger att mot honom uppträda med den lika fåkunniga som nedriga beskyllningen att han deri skulle hafva ådagalaggt ogudaktighet och begär att omstörta så väl statens som kyrkans bestående ordning. Theol. Professorn Dr Josua Schwartz, Juris Prof. Dr Nikl. Beckman och den gamle hierarchen, Biskop P. Winstrup sammansvuro sig med ännu ett par ljusets fiender, Proff. Weisser och Fossius, för att i det mästerliga arbetet uppleta några djerfvare, originela och genialiska satser, dem de på det skamlösaste sökte framställa såsom upproriska mot både gudomlig och mensklig lag. Sedan dessa herrar till regeringen insändt sina ömkliga anmärkningar, men dessa blifvit strängligen tillrättavisade jemte nådig befallning att de mot P. skulle nedlägga hela sin obefogade talan, alldenstund hans arbete hvilade på "säkra och axiomatiska principer som ingalunda föllo emoth den rena gudaläran ej heller afveko från ethica vere rationalis et scientifica", och då det äfven misslyckats dem att få theologiska faculteten i Lund att med sig göra gemensam sak mot P., uppsatte Prof. Schwartz en lång rad klagopunkter, numererade efter artiklarne i ett scholastiskt

compendium theologiæ, hvarigenom han ville öfverbevisa P. om en mängd förskräckande kätterier och afvikelser från Guds ord och symboliska böckerna. Sedan libellen blifvit af Biskop Winstrup, som likväl sedermera desavouerade den, till alla delar godkänd och af Prof. Beckman tillökt och förbättrad med hvarjehanda gravamina af förment ethisk och juridisk beskaffenhet, öfversände den sednare densamma till någon sin och mörkrets tjesteande i Giessen, der den år 1673 blef tryckt under titeln: Index quarundam novitatum, quas Dn. Sam. Pufendorf libro suo de Jure naturæ et gentium contra orthodoxa fundamenta Londini Scanorum edidit. Ehuru anonym igenkändes dock producten genast af P., som till bevarande af sitt goda namn och rykte både som christen och medlem af det borgerliga samhället fann sig föranlåten att derå begära laga åtal. Beskyllningarne gingo å heder och ära. Kunde de bevisas, så hade P. till och med förverkat lifvet. Beckman hade ej blott stämplat honom såsom moralisk indifferentist, Epicuré, Hobbesian, Socinian, Calvinist, polygamist och dämagog, han hade äfven uppenbart förklarat honom för atheist. Nu var visserligen anfallet alltför groft att egentligen kunna skada P., hvars anseende redan vunnit tillräcklig stadga öfver hela Europa; men dels af ädel harm öfver de nedriga lögner man på en sådan smygväg sökt mot honom utsprida, dels för att befria Lunds akademi från sådane förderfvelsens tjenare som Beckman och Schwartz, dels ändtligen för att från Svenska nationen, hvilken P. alltjemt betygade den största högaktning såsom "nobilis et valde generosus populus", afvältra all skuld, emedan denna vore utan delaktighet i en intrig, som endast två eller tre vanbördige Tyskar (Beckman, Schwartz och Weisser voro alla från Tyskland hit inkomne) i förening med en Dansk "Præsul Vulpimus" (Peder Winstrup) mot honom sammanspunnit — af dessa förenade skäl beslöt P. att ställa sina skalkaktiga fiender till ansvar. Det blef honom icke svårt att styrka hvem som både renskrifvit och till Giessen öfversändt ofvannämde Index manuscript. Beckmans handstil igenkändes lätteligen och hans commissionär i Giessen fördolde illa hvarifrån manuscriptet kommit. Sedan Pufendorf således angifvit B. såsom äreskändare och denne blifvit till saken bunden, dömde Consist. i Lund att B. skulle vara ärelös och gå i landsflykt samt hans "Index" såsom ett lögnaktigt pasqvill af bödeln på st. torget derstädes uppbrännas. B. som emellertid, innan domen föll, rest till Stockholm för att urskulda eller afbedja sitt brott, kom der med plats

undan polisen, som redan erhållit befallning att gripa och sätta honom i fängelse. Förklädd begaf han sig nattetid derifrån och flydde under antagen grefvetitel genom landet. Under vägen skref han till sin hustru att hon skulle skynda att sälja bort all deras egendom i Lund och komma efter honom till Köpenhamn, hvarifrån han, sedan domen öfver honom vunnit bekräftelse af Konungen och redan gått i verkställighet, skref till Pufendorf ett ursinnigt bref, hvari han utmanade honom till duell på värja. P., sedan han förevisat brefvet i Consist., hvars protocoller ännu förvara dess innehåll, besvarade det på ett sätt som egnade snillet. I Pufendorfs s. k. "Eris Scandica", som innehåller en lika grundlig och omständlig, som äkta humoristisk vederläggning af alla för honom bekanta så in- som utländska motskrifter, calumnier och förtydningar af hans oftanämda libri octo de Jure naturæ et gentium, finnes bland andra caustiska uppsatser af mycket värde ett särdeles qvickt svar på utmaningsbrefvet från Beckman, under titel af "Petri Dunæi, p. t. in Academia Carolina Pedelli secundarii, Epistola ad Virum famosissimum, Nicolaum Beckmannum, totius Germaniæ Convitiatorem et Caluminatorem longe impudentissimum", hvaruti Pufendorf korteligen genomgår och sammanfattar sin collegas akademiska bedrifter, dem han förliknar vid pedellens, i thy att B. aldrig uppträdt i vetenskaplig eller annars sjelfständig verksamhet utan endast lupit andras ärender, der han ej stum och fruktlös som en pedell figurerat vid akademiska processioner och festiviteter. Hans föreläsningar hade nemligen varit blotta radotterier, ceremonier och charlatanupptåg, hvarigenom studenterna ingenting lärt, hans disputationer och öfrige utgifna skrifter endast drömmar eller plagiater och hans enskilda lif en kedja af osanningar, skryt, förolämpningar och skandalösa gerningar, bland hvilka den sista eller utmaningsskrifvelsen ingalunda vore den betänkligaste. P. ville endast i Dunæi namn gifva honom det helsosamma rådet att hädanefter aldrig befatta sig hvarken med Justiniani codex, Aristotelis undecim virtutes eller Donati decem prædicamenta, utan lemna alla vetenskapliga frågor åt verkliga vetenskapsmän och för sin del söka anställning någonstädes i Spanien eller Italien såsom gladiator, histrio, lanista eller artis saltatoriæ magister. I dessa sköna konster hade B. nemligen i Lund ådagalaggt stor färdighet och till och med på offentliga ställen uppträdt med sådane öfningar, alltifrån det han år 1671 genom något ovärdigt beteende förlorat sitt salarium som pro-

fessor. För öfrigt har P. i ofvannämde Eris Scandica med stor plastisk konstfärdighet skildrat "exprofessor" Beckman, nobiliterad under namn af Asinius Tenebria, och hans "11 Aristoteliska dygder", så att läsaren ser hela personligheten lifslefvande framför sig. Portraiteringen är åtföljd af ett ypperligt encomium moriæ, värdigt en Erasmus Roterodamus, hvaruti Biskop Winstrup och Proff. Schwartz, Weisser och Fassius äfven blifvit åt efterverlden i Lebensgrösse öfverlemnade. Beckman blef emellertid genom detta öppna bref, som med begärlighet lästes öfverallt i Tyskland och Sverige, alldeles förstummad, och sedan han förgäfves på flera ställen inom den protestantiska verlden sökt förskaffa sig sympathier för sitt lidande under den säculariske mannens obarmhertiga satir, kastade han sig omsider i "den allena saliggörande kyrkans" sköte, antog tonsuren och ångrade sina synder i St. Michaëls kloster vid Bamberg. Sitt outsläckliga hat mot P. fick han dock ännu en gång tillfälle att ådagalägga, då vid krigets utbrott mellan Sverige och Danmark år 1676 han förmådde en sin svåger att på honom anställa ett mordförsök, hvilket dock ej lyckades bättre än hans förra attentat mot P:s litterära och vetenskapliga existens. Af P:s öfriga vedersakare i Lund var det endast den gamle ränksmidaren, Biskop Winstrup, som på sin plats kunde bibehålla sig. Josua Schwartz och Casper Wiesser, hvilken sednare omsider äfven blifvit öfverbevisad att hafva varit inveckland i intrigerna mot Pufendorf, måste begge såsom riksförrädare lemna akademien och gå i landsflykt år 1677.

I Lund förblef Pufendorf såsom professor ända till år 1676 på sommaren, då med anledning af Danskarnes inbrott i Skåne allt akademiskt lif redan länge aftynat och lärare så väl som lärjungar småningom flyktat ifrån den af fienden hotade staden. P:s sista ord i Consistorii protocoller äro af d. 15 Mars 1675, der det heter: "Hr Prof. Pufendorf saijer, om en Prof. sig utläggier i en sådan saak" — frågan var om bestraffningen af några studiosi som föröfvat våld mot "janua carceris" och sönderssprängt jernet derpå för att befria en "incarcererad camerad", hvarmed Prof. J. Schwartz med häftighet åtagit sig försvaret för någon af sina gunstlingar, som deltagit i våldsgerningen — "cum passione, att man då en slijk professor i den saak skall hafva utur consistorio: och om dhet intet skjer, så vill jag eij sittia i Consistorio." Från den dagen var Consist. endast några få gånger tillsamman och det aldrig fulltaligt ej heller med den

yttre trygghet som fäderna lära funnit af nöden för att inom sitt collegium kunna till akademiens fördel handhafva dess angelägenheter. Sjelfva "ryktet om örlig" som gick före fiendens besök synes hafva alltför mycket rubbat gången och utvecklingen af den lärda republikens ärender. Endast män, sådane som Sam. Pufendorf, Nic. Hultenius, Chr. Papke, And. Spole, Erasm. Sack och And. Stobæus, öfvergåfvo ej platsen, förrän de måste vika för en alldeles påträngande öfvermakt. Ännu d. 29 April 1676 presiderade P. för en "dissertatio politica de Civitate", hvilken är med samma lugn och dristighet författad som under det djupaste och mest ostörda fredstillstånd. Detta blef emellertid det sista arbetet af P:s hand vid Lunds akademi, som väl måtte varit stolt öfver att så länge hafva fått behålla en af tidehvarfvets ypperste. Det är eget nog att tänka sig en sådan man, främst bland alla i sin vetenskap och derjemte i spetsen för en rörelse, som skakade hela verlden, inkastad i ett främmande land och i temligen små förhållanden, sådane som åtskilliga bland dem vi ofvanföre betraktat och hvilka tilläfventyrs kunna synas mången läsare alltför obetydliga. Vi hafva dock föreställt oss att det ej vore utan interesse att följa en så öfverlägsen personlighet hela dess bana igenom, att ur häfderna framdraga ända till de minsta omständigheter under hvilka han lefvat och utvecklat sig. Således, ehuru i sig sjelfva ganska ringa och småaktiga de strider och vexationer stundom varit, hvilka P. måst genomgå under sitt vistande i Lund, äro de dock såsom momenter i en mäktig andes verldsbesegrande gång genom tiden icke utan sin märkvärdighet. De äro dock den dunkla folie som betingar och till en del uppbär en så ljus och herrlig företeelse som Pufendorfs verldshistoriska charakter. Innan vi se honom taga afsked af Lund, torde det icke vara ur vägen att nämna, att utom hans tvenne större systematiska arbeten: "De Jure naturæ et gentium libri octo" och "De Officio hominis et civis libri duo", hvilkas i ethikens och politikens vetenskapliga utbildning djupt ingripande beskaffenhet är så allmänt bekant, att den här icke behöfver releveras, samt de attisk saltade, fastän stundom väl grofkorniga diatriberna: "Eris Scandica" och "Specimen contraversiarum circa jus natural.", hvilka, fastän i Tyskland från trycket utgifna, dock i Lund blifvit sammanskrifna, P. här presiderade för 8 st. disputationer. Den första bland den är af den 9 Juni 1669 och afhandlar "Forma Reipublicæ Romanæ", Resp. Nicolao Banér, Lib. Bar. de gamble Carleby

som året derpå var akademiens rector illustris. Den andra handlar "de Fide" och är af den 19 Juni s. å. Den tredje "de Religione Naturali" af den 1 Sept. 1673. Den fjerde "de Concordia veræ Politicæ cum Religione Christiana af den 16 Nov. s. å. Den femte "de Republica irregulari" af den 5 Dec. 1674. Den sjette "de Legibus sumtuariis" af den 30 Mars 1675. Den sjunde "de statu hominum naturali" af den 2 Maj s. å. Den åttonde eller sista "de Civitate" af den 29 April 1676 är redan ofvanföre nämd. Alla dessa afhandlingar, hvilka röra sig kring vetenskapens hufvudfrågor i den tiden, äro sina ämnen fullt värdiga och läsas icke utan nöje af enhvar, som annars kan förlika sig med den mathematiskt demonstrativa methoden, hvars styfvaste former P. likväl redan här öfvervunnit. Språket kan naturligtvis ej, rörande alla dessa ämnen, vara classisk latin, men det är enkelt, lifligt, stundom poetiskt och sällan besväradt af detta lärda pedanteri, som annars hörde tidehvarfvet till. Rätt ofta öfverraskas läsaren af pointer och vändningar i stilen, som ådagalägga huru litet P. äfven i detta hänseende lät binda sig af vedertagna rhetoriska eller dialectiska föreskrifter. I alla rigtningar synes han hafva velat bryta nya banor.

Med P. hade emellertid den praktiska philosophien kommit till medvetande af sin kallelse, både i afseende på lifvet och på vetenskapen i allmänhet. Hvad en Baco, Montaigne, Pascal och Hugo Grotius anat eller blott rhapsodiskt framkastat, det hade P. genomtänkt, ordnat och bragt i system. Oaktadt således i synnerhet den sistnämde på honom haft ett ganska mäktigt inflytande och P. visserligen förhåller sig till H. Grotius ungefär, som Wolf till Leibnitz, så har han dock fört både rättsläran och statsvetenskapen fram till en punkt som Grotius ännu blott fjerran ifrån kunde uppfatta. Hänförande alla moraliska, sociala och juridiska förhållanden till deras rationella grunder, var han derjemte stor empiriker och construerade aldrig i luften. Ur socialitetsprincipen, som var hans högsta, härledde han klart och enkelt hela den menskliga sammanlefnaden. Detta var hans kategoriska imperativ, och onekligen innebär det lika mycket humanitet och rättvisa, som Königsberger-philosophens. I hans system är mindre abstraction och rigorism, men mera organiskt lif och mera individualisering än i den sednares. Icke hade han dennes fina metaphysiska kritik, men i det närmaste oberoende af all både kyrklig och politisk auctoritet, bidrog han ganska mycket att eman-

cipera sin vetenskap och var oneckligen den förste som afskuddade de moraliska disciplinerna den theologiska dogmatismens ok. Regenternas s. k. gudomliga rätt undergräfde han förträffligt, och de historiska fördomarna flögo som agnar för vinden, då P. med äkta liberal anda sållade samhällsinrättningarne i Europa. Montesquieu, Rousseau och sjelfva Hume stå således verkligen på Pufendorfs axlar. Från honom daterar sig måhända mer än man vant sig att tro, det frisinnade skrifsätt som ingen politisk censur och inga förskräckelsens myndigheter förmått nedtysta. Discussionens frihet som H. Grotius förfäktat inom statsvetenskapens område, och som hos honom ännu alltjemt vindicerades egentligen blott åt den lärda undersökningen, inflyttade Pufendorf på ett ännu vidare fält, den blef populär genom honom. Knappt har derföre någon bok varit mera välkommen i allmänhetens händer än P:s natur- och folkrätt, hvilken ock innan kort öfversattes och commenterades på alla bildade Europeiska nationers tungomål. Från många håll erhöll han de mest förbindliga tacksägelseadresser derför, och Pufendorfs namn gällde en lång tid ofantligt mycket inom hela vår verldsdel. Flere universiteter ville tillegna sig honom och Carl XI stridde med åtskilliga samtida furstar om bibehållandet af hans person. För att rigtigt försäkra sig om honom, kallade Konungen honom år 1676 till sin handsecreterare och rikshistoriograph, i hvilken egenskap han kom till Stockholm och vistades der i något öfver 12 år.

Nu befann sig P. således på ett nytt fält, hvarinom han dock snart skulle orientera sig. Hans verksamme företrädare Loccenius hade lemnat efter sig rika samlingar dem P. nu gick att ordna och göra fruktbärande. Tyska 30-åra kriget blef det närmaste föremålet för hans uppmärksamhet, och var det på Carl XI:s befallning han meddelade frukten af sina forskningar i detta hänseende uti sina "Commentarii de rebus Suecicis ab expeditione Gustavi Adolphi usque ad abdicationem Christinæ", som utkommo år 1686 och honom förvärfvat ett rum bland utmärkta häfdatecknare. Någon har kallat P. "den Svenske Thucydides", och om än hans stil ej utbärdar jemförelsen med denne alla tiders mästare i historisk konst, kan dock ingen neka P:s föredrag en klarhet, reda och pondus som understundom påminner om Peloponnesiska krigets classiska förtäljare. Huru långt står ej detta arbete framom den tidens torra och andefattiga krönikor! Föremålen som han beskrifver har han uppfattat skarpt och

återgifvit med ett förunderligt lugn. Aldrig ser man honom falla i förundran eller någon slags affect under framställningen af detta tidehvarfs beundransvärda händelser, hjeltar och bedrifter. Enkelt och naturligt hopkedjar han alltsammans till ett stort och lefvande helt. I lyckligt afmätta, concisa och prägnanta uttryck nedlägger han resultatet af sina forskningar; i den stilla floden af en skenbart konstlös beskrifning framhvälfva de mest förvånande tilldragelser: väldiga, afgörande rörelser på krigstheatern, Gustaf Adolphs strategiska mästerstycken, fiendernas nederlag, städers intagande, hela rikens vexlande undergång och återupprättelse — allt utvecklar han lifligt men sällan målande, klart men aldrig elegant. Någon gång röjer sig hans stil vid skildringen af hjeltekonungens sublima ödmjukhet och resignation eller af Riks-Cancelleren Axel Oxenstiernas hugstora snillebragder, men snart återtager den sin jemna gång och framskrider som vanligt stilla och utan all rhetorisk ståt, mot sitt mål. Han är således aldrig hvad man egentligen kallar hänförande, aldrig skakande, men han flyttar läsaren midt in i sakernas utveckling och man känner sig angenämt sysselsatt genom hans undervisning. Som historiker har han mera skarpsinnigt omdöme än förmåga att gruppera, mera penetration i tingens orsaker än skicklighet att öfverraska med effecterna. Öfverallt igenkänner man philosophen och ser huru angelägen han varit att förstå och härleda phänomenerna.

Det andra arbetet man eger af Rikshistoriographen Pufendorf är: "De rebus gestis Caroli Gustavi, regis Sueciæ", som dock ej utkom förrän tvenne år efter författarens död, i Nürnberg 1696. Äfven här råder samma torftighet i färgläggningen men trohet och sanningskärlek i teckningen. P. synes ständigt hafva varit på sin vakt mot känslans hänförelser. Man kan derföre temligen säkert lita på hans uppgifter. Gissningar och horoskoper finner man hos honom högst sällan. Deremot framställer han alltid oförtäckt och utan omsvep handlingarnes afsigter och driffjädrar, så vidt de af honom kunnat uppdagas. Understundom synes han alltför mycket förlorad i smärre detaljer, hofintriger, diplomatiska knep och ambassad-bedrägerier. Den skandalösa krönikan har kanske äfven någon gång sysselsatt honom väl länge. I "Les Anectotes de Suede ou Histoire secrete des changemens arrivés dans ce royaume sous le regne de Charles XI", som utgifvits i Utrecht 1716, och sannolikt har Pufendorf till författare, har han haft tillfälle att förlusta

sig i denna mindre väl anskrifna genre af historien, utan att likväl förneka sig såsom grundlig, fin och noggrann forskare i djupet af den tidens händelser. Ett annat arbete af kanske mera gedigen beskaffenhet har man af honom i "Res gestæ Frederici Guilielmi, Magni Electoris Brandenburgici", Berlin 1695, hvaruti han lemnat en trogen bild af den store Churfursten. Likaledes erkännes allmänt värdet af Pufendorfs "de rebus gestis Frederici III Electoris, postea Regis, libri III." Minsta lyckan gjorde väl hans "Einleitung in die Geschichte der Europäischen Staaten", utgifven efter hans död i Frankfurt 1695. Möjligen har dock detta arbete ej varit P:s samtida så hårdsmält som det i våra dagar förekommer genom det tunga, nästan barbariska språk hvarpå det är författadt. P. hade nemligen samma fel som andra den tidens lärde, att föga vårda sig om sitt modersmål. Säkert skulle han skrifvit Grekiska vida ledigare. Emellertid har äfven denna "Einleitung" blifvit flera gånger ånyo upplagd på Engelska så väl som på Fransyska öfversatt, och af tacksamma landsmän flitigt commenterad. Numera torde den dock vara alldeles obrukbar befunnen, ehuru den skall innehålla många goda idéer, hörande till historiens philosophi, en vetenskap som då ännu icke var till, men af den divinatoriske mannen varit anad.

År 1688 blef P. af Churfursten i Brandenburg adlad och begåfvad med en årlig pension af 2000 Thaler. Flere sådane vedermälen af furstens ynnest och bevågenhet skall han hafva emottagit, och i allmänhet har väl knappt någon vetenskapsman erhållit så många uppmuntringar som P. de sednare 20 åren af sin lefnad. Juris Doctors värdighet, från flere håll erbjuden, hade han aldrig velat mottaga. Någon tid efter det han blifvit Tysk adelsman, utnämdes han af Carl XI till Svensk friherre, liksom hade denne konung velat visa det han förstod att ännu högre uppskatta sin lärde handsecreterares förtjenster. Snart skulle han dock ej längre få behålla honom vid sin sida. Någon kallsinnighet lärer slutligen hafva inträdt i deras inbördes förhållanden. Naturligtvis har ej Pufendorf kunnat förlika sig med Carl XI:s souverainitetsförklaring, och vandalismen af de s. k. Capitelgodsens indragning på Lunds universitets bekostnad har han oförtäckt klandrat. Carl XI:s historia ville han, ehuru derom anmodad, icke skrifva. En slags hemlängtan började gripa den annars så lefnadsglade, till själ som kropp fullkomligt friske mannen. Efter ett besök i födelsebygden Meissen hade han äfven kommit att gästa Berlin och der gjort en mängd

bekantskaper som inbjudit honom att komma dit och slå sig till ro ibland dem. Någon tid efter sin återkomst till Stockholm blef han utnämd till Churfurstligt Geheime-Råd och kallad att i denna egenskap begifva sig till Berlin. Med Carl XI:s tillåtelse hörsammde han kallelsen och gick efter något öfver 20 års vistande i Sverige att återvända till sitt egentliga fädernesland. Här fortsatte han såsom särskild befullmäktigad rikshistoriograph sin historiska författarverksamhet, hvaraf frukterna ofvan äro anförda. Från Sverige hade han en betydlig årlig pension ända till sin död, som inträffade i Berlin d. 27 Oct. 1694.

Att Pufendorf varit gift synes i hans "Eris Scandica", der han både nämner sin hustru och en sin dotter, som varit gift med någon icke obetydlig person i Carl XI:s hof. På ingendera är namnet bekant, ej heller vet man något om Pufendorfs descendenter.

(Källor: v. Döbelns Historia Academiæ Lundensis, fortsatt af Lindfors. — Laudatio Sam. Pufendorfii, auctore D. Jenisch, Berlin 1797, jemförd med Gundlingii Vitæ Pufendorfii. — Jöchers Gelehrten Lexicon. — Svederi Biogr. Lexicon öfver Lärde och Namnk. utländske män. — Samuelis Pufendorfii Eris Scandica, Frankf. a. Mayn 1686 och Lunds consist. acad. protoc. för åren 1668—1675.) P. G. A.

PUKE*), JOHAN AF.

Son af det politiska offret Capitaine *Johan Puke*, som 1756 halshöggs. Var född i Carlskrona d. 27 Febr. 1751. Omgifven af flaggor och amiraler under sin uppvext fattades han så tidigt af begäret att bli sjöman, att han redan 1761 seglade ut på Östersjöfärd. (Det är berättadt, att gossen kom som fattig svafvelsticksförsäljare till Carlskrona. Om så är, hade det värnlösa huset sjunkit i djup fattigdom, sedan fadrens hufvud fallit). 1762 gjorde den 11-årige på Örlogsfregatten Jägaren tvenne transportresor till Dalarön. 1763 inskrifven vid Carlskronas sjömanshus började han göra coopverdie-sjöresor till Nantes, Marseille, Civita Vecchia, Mallaga, England och Norge. Återkom 1765 då han blef "Coopverdiekarl" under Schoutbynachten von Rayalins compagni och seglade om sommaren, och lärde "Navigation" om vintern. Var 1767 Arklimästare på ordin. stat och idkade Coopv.fart på Östersjön 1768. 1769 anförtroddes honom som Constapel artilleri-uppbörden på kronofartyget Solen

---

*) En längre inledning om slägten har Red. nödgats utesluta, såsom upptagande större utrymme, helst det ej heller torde kunna bevisas att Amiralen härstammar från den äldre Puke-slägten.

under en resa till Helsingborg och han blef om hösten commenderad vid försvarsverkets iståndsättande på Sjöcastellet Drottningskär. 1770 undergick han examen i Sjöartillerivetenskapen och var Constapel på den örlogsfregatt, som till Sverige öfverförde Prins Henrik. Nu gick han med vederbörlig tillåtelse i utrikes tjenst, tog i Amsterdam hyra på skeppet Vaer Vachting, som 1771 strandade på Engelska kusten, då P. med stor lifsfara blef bergad och kom till fots till London. Derifrån gick han på Engelska Örlogs- och Handelsskepp till WestIndien, Lisabon, Jamaica, Petersburg m. m. Utnämdes emellertid hemma till Constapel vid Sv. Amiralitetet och fortsatte sina seglingar i Amerika och Europa. Återkom 1774 till Carlskrona och blef 1775 Commenderad på Örlogsskeppet Prins Carl åt Marocco och Medelhafvet. Tog 1776 Amiralitets-Officers-examen. Lieutenant 1777. Fick Kongl. permission att gå i utrikes tjenst under d. v. Franska kriget. Anställdes som Enseigne de Vaisseau på Örlogsfregatten La Gentile. Lieutenant de Vaisseau efter många mandomsprof under svåra förrättningar och affairer 1779. 1780 förolyckades den Fregatt La Charmante, hvarpå han var tjenstgörande, mot en klippa. Af 395 räddade sig 85, deribland Puke, som naken uppkom i en slup, djupast lidande af sorg öfver förlusten af sin älskade Capitaine, Mr de Mengo Baron de Hage, som då ansågs för en af Frankrikes skickligaste officerare och som mycket älskat P. Sjöministern skref ett bref till P. med loford för hvad han räddat. Han afgick nu på 64 kanonskeppet Provence af Amiral de Ternais Escadre med troppar till N. Amerika, att hjelpa Fribetshjeltarne mot Engelsmännen. Engelska Örlogsskepp möttes, batalj lefvererades, hvarigenom Convoyen räddades och de ankrade vid NewPorts redd, der de af en än större Engelsk Escadre bloquerades. Konungen i Sverige, som sport Pukes manliga bedrifter, utnämnde honom till R. S. O. 1781. Nya bataljer följde. Under Amiral Grefve de Grasse bloquerades och intogs NewYork, då General Cornwallis med hela sin corps blef fången. Grefve de Grasse utnämnde nu P. till Lieutenant de pied på skeppet La Provence, som jemte fyra andra betäckte en stor convoy, som hemfördes från St. Domingo till Frankrike. Ridd. af Orden Pour les Merites militaires s. å. 1782 bevistades bloquaden af Gibraltar, på 74 kanonskeppet le Zodiaque i Amiral de la Motte Piquets Escadre, som förenats med Spanska flottan under Don Cordovas befäl. Deltog så i bataljen d. 20 Oct. vid Cap Finisterre emot Engelska flottan under Lord Howes

befäl. Efter fredens slutande 1783 återvände P. till Sverige med ett aktadt namn och blef Capitaine vid Örlogsflottan, sedan han haft uppdrag att utrusta Fregatten Bellona. Sändes så 1784 som Chef på Fregatten Sprengtporten till West-Indien, der han tog St. Barthelemy i besittning för kronans räkning, jemte t. f. Gouverneuren Baron v. Rayalin, slutl. Amiral och Landshöfding i Gefleborgs län. Verkställde hemresan på 36 dygn till Stockholm. Konungen befallte Öfver-Amiralen att förklara P. sin välvilja i de utmärktaste ordalag, enl. Kongl. brefvet d. 5 Sept. 1785. Major vid Örlogsflottan s. å. Då 1788 Örlogsflottan utgick under Stor-Amiral Hertig Carls befäl, commenderade P. som Chef på Örlogsfregatten Fröja, deltagande som sådan i bataljen vid Hogland d. 17 Juli s. å. Öfv.-Lieutenant s. å. Fick befälet på 70 kanonskeppet Enigheten. 1789 blef P. Chef för ett af honom sjelf uppsatt Canoniercompagni, som vid krigets slut förenades med ett Volontaire-reg:te. Emottog vid campagnens början befälet på Örlogsskeppet Dristigheten, och bevistade som flottans ledare actionen vid Öland d. 26 Juli. Då inträffade den olyckan på hans skepp, att sedan han nödgat Ryska flottans ledare att lemna sin post, sprang, enl. berättelsen i Matrikeln, en 18-pundig kanon, som sönderslog båda däcken, satte elden lös i skeppet, dödade och blesserade 30 man och gjorde 6 af de större kanonerna obrukbara, hvarföre han nödgades hålla ur linien. Dermed vanns således, att en af de käckaste sjöhjeltarne aflägsnades, der Liljehorn genom en ännu oförklarad intrig drog sin division tillbaka, som det tycktes för att lefverera Hertig Carl i Ryssarnes våld. (Jfr Lilliehorns biographi). 1790 hade P. också befälet på Dristigheten. Vid utgången från Wiborgs redd der flottan var instängd och i ett högst farligt läge sade Kon. Gustaf: "Käre Puke! Ni är min flottas ledare. Er far vägrade ej att räcka sitt hufvud för min far. Sparen ej ert lif och blod för mig. Jag glömmer det ej." D. 28 Aug. s. å. utnämndes han ensam till Ridd. af Sv.O. Stora kors, då han tog sitt valspråk: ihärdig och pålitlig. Och fick ändå förblifva Ofrälse. Öfverste 1793. Contre-Amiral 1794, tillika Ordf. i en Kongl. Committée öfver Amiralitetsärenderne och Örlogsflottans utrustande. Ordf. Ledamot inom Stor-Amirals-embetet och Öfver-Commendant i Carlskrona 1795. Bataljons-Chef med 75 mans compagni vid andra Volontair-reg:tet. C. S. O. s. å. Entledigad från Öfver-Commendants-embetet 1796. Då 1797 Stor-Amirals-embetet upphörde, blef P. Commendant och Chef för Sjöartilleri-Departe-

mentet. Nu först "upphöjdes" P. till adelsman, under namnet af Puke, d. 1 Nov. 1797, introducerad 1800 i Riddarclassen under № 2167. Vapnet var en renovation af gamla Puke-vapnets "stjernbåt", eller en af rödt och svart genstyckad sköld, hvari bjelkvis är ställd en båt af silfver jemte två stjernor af samma metall. Blef på begäran entledigad från Commendants- och Chefskapet för Artilleri-Departementet 1797. C. S. O. med Stora korset 1799. Utnämdes 1801 till Högste Befälhafvare vid Örlogsflottan samt Ordf. i Committéen öfver Örlogsflottans ärender och Directionen öfver Amiralitets-Krigsmanshuskassan. S. år Chef för första Sjöartilleri-Reg:tet. 1802 Vice Amiral. Sedan sistn. Committée upplösts, blef af P. Befälhafvande Amiral vid Örlogsflottan. Hade undertiden fortfarit som Öfver-Commendant i Carlskrona. Var vid Riksdagen 1800 i Norrköping ledamot i Banco-Utskottet. Arbetande Heders-Ledamot af Krigs-Vetensk.-Akad. 1804. Under Pommerska kriget skref af P. till Brigad-Generalen Grefve Jacob De la Gardie ett bref, som vittnar om lika bestämdt medvetande af hvad han förmådde, som af hvad han ej kände sig förmå: "Rätteligen, heter det, och instämmande med saken är, att jag intet kan befatta mig med det som är utom Carlskronas portar, ej heller är jag vuxsin att föra en armée, men att lämna den commenderande Generalen hvem han ock må vara vigtiga handtag det är min skyldighet, och si min vän detta skall jag ej manquera, men man måste föreställa sig att om Engelsmännen vilja göra en eller flera landstigningar var som hälst han då med det samma visar sig med en styrka utan för detta inlöp om han ock icke ämnar at attaquera mig måste jag ändå vara färdig att emottaga dess visit... Råkas vi under dessa oroligheter och jag på något sätt kan göra dess tjenstgiörning agreabél, var öfvertygad om att detta skall utgiörra min glädje." (DelaG. Arch. XX. 104). 1808 blef af P. Amiral. 1809 Öfver-Amiral d. 29 Juni och Friherre d. 17 Juli, introducerad s. å. under № 328. Den 19 Juli fick Friherre af P. öfverbefälet öfver den till Norrbotten mot Ryssarne bestämda krigsmakt till lands och sjös, bestående af 6291 man, 2 sex-pundiga batterier åkande artilleri och 2 hautbitzer, som embarquerade på 2 linieskepp, 1 fregatt, 6 galerer, 1 mörsareskepps-division, 3 bataljoner kanonslupar samt åtskilliga transportfartyg, hvilka afseglade d. 3 Aug. från Gräddö till Ratan, der tropparne landsattes d. 17 s. m. under General Grefve G. Wachtmeisters befäl, för att framrycka mot Umeå och afskära fienden retraiten

samt så tvinga honom till capitulation. Frih. af Puke hade sjelf dömt sig ej vara vuxen för högsta befälet. Att det likväl ej lyckades honom att svara mot ett högre befäl, än det han sjelf kände sig vuxen, torde dock ha haft annan orsak, än hans verkliga oförmåga. Han landsatte med skyndsamhet manskapet ofvan om hela Ryska hären. Genom den lifliga elden från kanonsluparne måste dock fienden, den på landet segrande, draga sig tillbaka. Då Ryssarne fordrade att hela Svenska landthären skulle gifva sig fången, var det genom kanonsluparnes eld, som det lyckades öfverlefvan af denna här, att återgå om bord. Det vanns dock, att Ryssen retirerade och vid fredsunderhandlingarne ej längre begärte Umeå utan Torneå till gränsort. Att valet af G. Wachtmeister, som "sedan 1788 års krig legat på sin gård och bränt bränvin", till Commenderande General var oförsvarligt, torde alltid bli historiens dom. Om Adlercreutz lemnat att motväga Adlersparre i politiska frågor och anfört tropparna till lands, då af P. icke anförde till sjös, torde ej blott Åland kunnat återkräfvas, utan möjligtvis hela det gamla Finland, det vill säga, blott med afträdande af Nyland och Tavastehus. Det omdöme vi nu anfört, är hufvudsakligen en återgifning af Amiral C. J. af Wirséns uti hvad som angår Amiral af Puke, och ett upprepande af General A. F. Skjöldebrands uti hvad som afser General G. Wachtmeister. Bägge voro competente domare. Vi tillägga några andra betydande mäns yttranden rörande af Puke. G. Adlersparre skrifver: "Planen till denna expedition, som i det hela kan sägas ha misslyckats, men som dock föranledde fienden att utrymma Svenska landet, var uppgjord af en ledamot i Konungens Conselj."

Enligt denna plans bokstafliga föreskrift, skulle Amiral Puke ensam hafva hufvudbefälet så väl öfver landttropparne, som flottan, och alla öfriga befälhafvare blott taga, lyda och verkställa dess ordres. Men sedan planens författare blifvit commenderad åt en annan sida af riket och redan begifvit sig till sin bestämmelse, ändrades planen sålunda, att hvarje befälhafvare var oberoende af Amiralen och att hvad som borde företagas skulle bestämmas genom rådplägning." (Not i Adlersp. hist. Handl. IV. 5). C. Adlercreutz skref från Stockholm d. 4 Sept. 1809 till G. Adlersparre: "Ändtligen ha vi nu erhållit resultatet af expeditionen under Öfver-Amiral Puke. Den har till en del uppfyllt ändamålet, derigenom att General Wrede blifvit degagerad, och fienden tvungen draga sig ur Westerbotten .... I Wachtmeisters

ställe hade jag undvikit bataille förrän Wreden hunnit efter; jag hade hellre retirerat ända till Skellefteå, harcellerat och uppehållit fienden allt hvad jag kunnat, der localen erbjudit sig." Stats-Ministern L. v. Engeström skref till densamma d. 28 Aug.: ... "Kanske hade mera kunnat ske, om mera drift och tilltagsenhet rådt vid befälet af Landtarméen .... Hade Grefve Wachtmeister kommit till Umeå innan Kamensky ... Kamensky lär vara en god General, ty han skyndade från ön, men masquerade sin retrait ... Puken hade låtit anlägga ett batteri, som gjorde stor verkan." — Puke skref till Amiral v. Platen till ankar på Hernösands redd d. 14 Aug. 1809: "Att den snälla och käcka Major Wirséen*), som jag uppdrog befälet af lilla flottan, med de mesta transportfartygen seglade från Grädsö d. 3 och att jag seglade d. 8 från Tjockö, det vet du. Jag med de fartyg, som jag hade med mig, ankrade här d. 11 om aftonen och, efter min gissning, kom Wirséen med hela sin armada i går afton hit ... Jag höll en Conselj i går. Min föresats var, att om Wirséen ej inträffat i går, i dag gå med de troppar jag hade, för att kasta dem i land vid Skellefteå och der taga en fast position. Sedan jag af Conseljen blifvit öfverbevist, att det ej lät sig göra ... hade detta kunnat verkställas, så hade det med våra Ryssar varit förbi, men Herrar Generaler funno detta för mycket vågadt .... Nu hoppas jag att kunna på ett eller annat sätt få dem ändå i klämman. Generalen Grefve Wrede är en ypperlig man på allt sätt." — Likaledes d. 17 Aug. till ankar vid Ratan. ... "Här ankrade jag i går e. m. kl. 5 utanföre med hela smältan, utan att hafva mistat en åra. Mången skall säga, att min manöver ej varit enligt med förnuftigt sjömansbruk; detta får jag tillåta och jag är ändå här .... Alla tropparne äro landsatta ... Nu håller jag på att laga till en expedition på Umeå elf med de kanonslupar och tvenne galerer, som der skall finnas, befälet får Major August Anckarsvärd öfver tropparne och Capitaine Nordensköld öfver flyttetygen ... Wachtmeister skall nu marchera directe landtvägen dit, för att se om vi intet kunna slänga våra Ryssar söderom Umeå elf, då jag från denna armée kan förstärka Wreden ... Sedan detta är ställdt i verket, skall en annan expedition ske åt Piteå och en åt Wasa hvarest skall vara 30 kanonslupar och en fregatt. Jag glömde att nämna, det tjockan i går var så tryckande, att man ej kunde se landet hela afton."

*) Den ofvan anförde Amiralen C. J. af W.

Af den ena Stats-Råds-Ledamotens (tydligen Grefve v. Platens) genom sitt förslag yttrade stora förtroende för af Puke, kan man sluta, huru högt denne Sjöhjelte nu stod i de mest competentes omdöme. I alla bref, skrifna vid den tiden, läser man de största på honom hufvudsakligen grundade förhoppningar. Olyckan var att de, som hade makten, ansågo thronföljds-frågans snara afgörande vigtigare än Åland, att ej säga Finland. "Jag påminner mig alltid, skref G. af Wetterstedt d. 24 Aug. 1809 till Adlersparre, hvad du skref till mig om obetydligheten af värde äfven af det nu omtvistade Åland, emot snar fred och snar succession." Detta bör ej glömmas, då man bedömmer af Pukes expedition till Ratan. Frih. af P. återförde flottan och deltog i riksdagsförhandlingarne. Utöfvade efter riksdagen sitt Amirals-embete i Carlskrona, tills han 1812 erhöll Öfverstyrelsen vid embarquerings-förberedelserna i alla svenska hamnar, utnämnd till Öfverbefälhafvare för flottan och transport-expeditionen. Seraphimer-Riddare s. å. i Nov. och General-Amiral. Stats-Råd och, näst Generalissimus Kronprinsen, Högste Befälhafvare för Rikets samtl. Flottor i Dec., som sådan förblifvande i Stockholm, tills han 1813 som Chef för Embarquerings-expeditionen afgick till Carlskrona. Blef, sedan Sv. Arméen öfvergått till Tyskland, förordnad att på rikets vestra kust besörja om försvaret till sjös samt Örlogsflottans operationer. Anförde vid smärre affärer i Sundet mellan Svenska och Danska kanonslupar. Afgick från Götheborg till Stockholm 1814 i Mars, för att tjenstgöra som Stats-Råd, Föredragande i Commandomål och Chef för Rikets Flottor, tills han i Maj afreste till Carlskrona, för å Konungens och Stats-Rådets vägnar mottaga Kronprinsen, som återkom från Tyska fälttåget. Erhöll nu befälet öfver den mot Norge bestämda krigsmakt till sjös, tills K. Carl XIII sjelf ankom och de jure antog Öfverbefälet, då Krageröe och Fredriksstad eröfrades. Frih. af P. blef nu Excellens och Grefve, introducerad 1815 under № 122. Tog afsked ur Stats-Rådet s. å. Dog d. 21 April 1816 i Carlskrona.

Gift med *Christina Charlotta Gjertta*, dotter af J. C. Gjertta till Bona. Barn: *Johan Carl*, Grefve, f. 1795, Gen. Major, Befälhafvare för Lifgardet till häst, C. S. O. och R. K. Ryska St. Wlad.O. 5 Cl., *Eric Adam*, f. 1796, Amiralitets-Auditeur, vice Adv.Fiskal vid Carlskrona station; *Folke Magnus*, f. 1797, Kammarherre, Comm.-Capit. vid flottan och R. S. O.; fyra döttrar.

Af P:s avtograph ses å planchen till XX Del. af De la Gard. Archivet.

(Källor: Åminnelsetal i Krigsvet. Akad. af B. B. v. Platen. — Åminnelsetal i Carlskrona af C. J. Ameen och M. G Kihlgren. — Riddarholmskyrkans beskrifn. s. 225. — Adliga Matriklarne — Låstboms Höfdingaminne, 2 D. — Montgommerys hist. om kriget 1808. — Adlersparres hist. handl.)

— N.

Tillägg.

PALMQUIST, MAGNUS DANIEL.

Till den i detta band ss. 43—47 införda biographi ha följande tillägg blifvit Red. benäget meddelade.

Palmquists valspråk som Riddare var "Lugn i faran"; och man måste medgifva att han var lugn, eller åtminstone visade sig lugn i de många motgångar han under sin tjenstetid måste utstå. Hans första missöde var att icke hafva kunnat vinna ändamålet med skeppet Tapperhetens resa till Neapel. Sedan Baron Armfelts förräderi blifvit upptäckt, erhöll nemligen Palmquist, som då vistades i Genua, befallning att begifva sig till Neapel, fasttaga Armfelt och hemföra honom till Sverige. Han seglade dit, men kunde ej vinna Neapolitanska Regeringens handräckning för utförande af uppdraget, utan måste återvända med oförrättadt ärende. Ankommen på återvägen, till Köpenhamn, mottog han sin Regerings ordres att aflemna befälet, samt fördes arresterad till Stockholm, dit han ankom den 29 Juni om aftonen, och Svenske Regenten säger i sin deklaration till Neapolitanska hofvet att "Baron Palmquist, som antingen af elakt uppsåt, eller en oförlåtelig försummelse, allt för sent begifvit sig på resan ifrån Genua, har ock derföre ådragit sig sin Herres rättmätiga onåd, och befinner sig nu fängslad på ett af Konungens skepp att öfverföras till Sverige, der han kommer att af Krigs-Rätten dömmas." Undersökningen började inför Krigs-Hofrätten d. 4 Juli 1794 i Just.-Cancellerens närvaro, och den särskildt tillförordnade Aktorn lade P. till last att han med sådan senfärdighet utfört sina ordres, att "den afskyvärda person" han skulle gripa, fått tillfälle undankomma. P. sökte oförskräckt rättfärdiga sina åtgärder, trodde sig ega någon lömsk fiende, som anklagat honom och den han begärde måtte namngifvas, samt förkla-

·ade att det tillhörde "en vinglare, en lögnare, med ett ord ·n bof, att alltid hysa fruktan, men att en ärlig man der·mot aldrig har någon orsak att rädas." Af de vidlyftiga ındersökningshandlingarne inhemtar man, att P. d. 25 Dec. 1793 i Genua mottagit Kongl. Maj:ts order, att med eskaltern, till dess vidare order blifva honom meddelade, förblifva uti Genua, eller Livorno hamnar, samt Hertigen Regentens handbref innefattande samma befallning, jemte löfte om vidare order, möjligen med nästa post: att ett nytt bref från Hertigen kom P. tillhanda d. 1 Jan. 1794; dock icke innehållande underrättelse om det uppdrag han skulle utföra: att slutligen d. 3 i samma månad P. erhöll K. Maj:ts order "att försäkra sig om Armfelts person, bemäktiga sig hans papper och dem behörigen försegla, samt, jemte honom sjelf noga och säkert bevakade om bord, hit öfverföra": att, jemte dessa ordres, P. äfven erhöll Hertigens instruktion, uti hvilken, bland annat, förekom följande föreskrift: "Quelques jours aprèz l'Arrivée du Courier qui vous remetera cette lettre, vous ferez courir le bruit, que votre devoir vous ordonne de prendre des batiments sous votre convoye à Naples et, sans que cela parait affecté, vous irez à ce port avec le vaisseau que vous commandez — — aussitot le coup fait, le plutôt possible vous ferez voile pour la Svede": att P. efter emottagande af dessa order började complettera skeppets proviant-förråd: att skeppet var provianteradt och segelfärdigt d. 23 Jan., men uppehölls för motvind till d. 26 samma månad, då det afgick: att skeppet vidare d. 28 led en svår sjöskada och d. 1 Febr. med nödtackling måste inlöpa till Livorno för erhållande af nödig reparation: att P. den 3 i samma månad på kuttern Assistance derifrån afseglade, samt ankom till Neapel d. 9: att Armfelt då redan haft kännedom om det P. lemnade uppdrag, samt begifvit sig på flykten*). Aktor sökte under rättegången ådagalägga att P. ej nog hastigt verkställt de undfångna orderna, så att sålunda vore orsak dertill att Baron Armfelt om dem fått kunskap och yrkade derföre å P. förlust af adels- och ridderskap, lif, ära och gods; men vid afgörande af målet stadnade Rätten i olika meningar, då en ledamot dömde honom till tjenstens förlust, två att arquebuseras och fem till ett års suspension, alla ut-

---

*) Uti ett bref af d. 14 Jan. till Hoffröken Magd. Rudenschöld omtalar Armfelt Palmquists uppdrag och sina i anledning deraf vidtagna mesurer.

gående från den åsigt, att P. genom den mindre nödvändiga provianteringen i Genua obehörigen fördröjt utförandet af sitt uppdrag. I enlighet med flertalets mening afkunnades utslaget d. 22 Oct., öfver hvilket så väl aktor som P. sig besvärade. "Den 9 Dec. företog Högsta Domstolen målet, sedan Hertigen förut hela tiden hafvit handlingarne hos sig. Den 11 Dec. afgjorde Högsta Domstolen, på befallning, saken, hvarvid rättvisan gömdes under bordet och papperen, eller handlingarne af ganska få ledamöter påsedde, ännu mindre genomläste" *). P. dömdes nu att mista tjensten; men denna dom, som i conseljen föredrogs d. 12 Dec., mildrades så, att straffet blef ett halft års suspension från tjensten med bibehållande af lönen. Härmed var dock saken icke slut, ty Krigs-Hofrättens protokoller visa, att Justitie-Cancelleren Lode d. 23 i samma månad dit uppkom och förständigade Rätten Kongl. Maj:ts misshag deröfver, att de fleste Militär-ledamöterne dömt Baron Palmquist till en allt för lindrig bestraffning, då tjenstens förlust hade bordt vara det minsta, hvartill Kongl. Maj:t ansett honom böra dömas.

Under hela rättegången satt P. arresterad i gamla Kungshuset på Riddarholmen och äfven i denna arrest förete sig många märkvärdigheter, hvarom han sjelf gjort följande anteckningar: "den 4 Nov. blef mig anonceradt genom Öfver-Adjutanten Major Schulzenheim, att med morgondagen upphörde Officersbevakningen uti min arrest, att jag hade tillstånd få se hvem jag behagade och att hvem som ville fick komma in till mig, samt att endast en post blef hädanefter utanför min dörr, som hade order att ej släppa mig ut. Detta kallas civil bevakning, eller arrest uti 1794 års stil, få se om jag kommer ut med lifvet! Mina förföljare med sveket och argheten uti deras charakter, torde väl påhitta medel att hjelpa mig ifrån detta jordiska, utan lagens tillhjelp, emedan lagen skyddar den oskyldige. Den 5 skedde den förra dagen mig tillkännagifna förändring uti arresteringssättet; men posterna fingo order att de tre första aflösningstiderna gå in i mitt rum, lemna mig den ena till den andra och visa huru jag såg ut. Den 9 beklagade jag mig öfver detta bevakningssätt, och order blefvo gifna det posterna hädanefter ej skulle, på sätt förra dagarna skett, lemna mig ifrån sig; samma dag fick tillstånd att, utan vidare förmynderskap skrifva till hvem jag behagade." När slutliga dom-

*) Palmquists egenhändiga anteckning.

slutet var fallet, säger P. "således har den enklaste och oskyldigaste lefnad ändå ej friat en Svensk att lida oförrätt, om våld på förnuft och person kan inskränkas till namnet oförrätt."

Efter denna rättegångs slut synes P. åter hafva varit i grace, men nåden och onåden omvexlade med hvarandra. Den 1 Jan. 1796, heter det i hans anteckningar, erhöll jag "genom tjenstgörande General-Adjutanten Bror Cederström, Hertigens Order att resa ifrån Stockholm till Carlskrona; jag begärde att få taga afsked af Kungen och Hertigen, men det blef mig afslaget af Hertigen, hvarföre jag reste om morgonen den 3 Jan. och kom den 10 till Carlskrona."

Den 1 April 1801 inmönstrades Flottan under Palmquists befäl och Högste Befälhafvaren i Carlskrona, Grefve Wachtmeister säger i sin rapport till Konungen, att den var "väl utredd och väl kommenderad." Den var ämnad att gå till Sundet, men motvind hindrade afseglingen. Konungen blef dock missnöjd dermed och sände Gen.-Adjutanten Baron Thure Cederström att undersöka förhållandet, försedd, för den händelse att fel var begånget, med order för P. att lemna befälet till Öfversten Baron Rudolf Cederström. Förhör hölls ombord i Gen.-Adjutanten Cederströms närvaro, och alla fartygs-cheferne, så väl som lotsen intygade, att Flottan icke kunnat gå till segels med de vindar, som dittills blåst, hvarförutan Cederström, på Kongl. Maj:ts befallning, förklarade P. att "ingenting försummats å Flottans sida, och att ingenting för motvind kunnat göras, men han beklagade Grefve Wachtmeister och sade sig hafva bref att aflemna till honom ifrån Kungen i vissa händelser. Detta bref innehöll order till Excellencen Wachtmeister att skilja mig ifrån befälet öfver flottan och deruti insätta Öfversten och Kommendören R. Cederström. Att Thure Cederström öfverlemnade detta bref till verkställighet, då han nyss förut förklarat mig å Konungens vägnar att jag med flottan gjort min skyldighet, kan jag ej annorlunda förklara, än att han ville begagna denna lyckliga momang att få sin bror till befälhafvare och få Contre-Amirals-fullmakt." Så omtalar P. i sina anteckningar denna händelse, i hvilken Konungen nödvändigt ville finna honom brottslig; men Excellencen Wachtmeister var öfvertygad om motsatsen och bibehöll P. vid befälet och rapporterade derom till Konungen den 7 April, hvarpå följde Konungens befallning af den 9 i samma månad att befälet öfver flottan skulle lemnas till Cederström och han erhöll, såsom P. i sina anteckningar säger,

"en Instruction, någorlunda öfverensstämmande med förstånd och nödig försigtighet." Den 13 kom General-Adjutanten för Flottorna, Contre-Amiralen Cronstedt till Carlskrona med Konungens befallning attt öfvertaga befälet och antyda Exc. Wachtmeister att hålla sig i sina rum, då P. anbefalldes att återtaga sin befattning såsom Vice Ordförande i Kongl. Committéen. Efter Konungens befallning företogs nu undersökning vid Krigs-Hofrätten om så väl Wachtmeisters som Palmqvists förhållande; men Krigs-Hofrätten förklarade P. oskyldig, hvaremot Wachtmeister, för det han ej genast satte Konungens order rörande befäls-ombytet i verkställighet, dömdes sitt embete förlustig.

Så slutades denna affär. År 1817 inveckladés P. i en ny. Han fick från General-Adjutants-Expeditionen emottaga en order, undertecknad af en af Adjutanterne och lät i samma form afgå svaret genom sin Adjutant. Följden häraf blef åter en onåd, åtföljd af arrest.

Alla dessa motgångar och måhända andra bekymmer, förmådde dock icke att göra honom nedslagen. Han visste med sig sjelf, att han handlat efter öfvertygelse, och detta var honom nog. Från den åsigt, som han trodde vara den rätta, kunde ingenting i verlden förmå honom vika. Punktligt sökte han uppfylla sina åligganden, efter den uppfattning om sättet för deras utförande han gjort. Han var lugn och förlorade aldrig fattningen i faran. I undersökningen om 1794 års expedition var äfven fråga om att ställa honom under tilltal för det hafveri skeppet Tapperheten gjorde vid seglingen från Genua, men Hertigen Regenten förklarade att P. vid detta tillfälle ådagalagt "all den skicklighet och nit som af en bepröfvad Sjöofficer kunnat iakttagas för att rädda Konungens skepp och egendom, så att följaktligen all fråga derom komme att försvinna."

Chargé d'affaires Lagersvärd i sin rapport om Armfeltska saken, säger att P. var "så alldeles inpenetrable och föga communicatif, att jag aldrig hört honom hafva gifvit ett decicift yttrande uti hvad indifferent ärende som helst."

PETRÆUS, ESKIL.

Född 1593. Fadren. *Olaus*) Eschilli*, var Comminister i Nor uti Vermland och slutligen Kyrkoherde i Philip-

*) Alldeles orätt kallar således Rühs biskop P. "Eskil *Andersson Petrejus.*"

stad. Student i Upsala 1617, der han blef Terseri enskilde handledare. Ph. Mag. 1619. Uppehöll sig vid Tyska universiteter 1621—23. Adjunct uti Phil. Faculteten i Upsala 1624. Reste åter utrikes följande året. Utnämd Theol. Professor 1628; men då ingen sådan profession då var ledig, anställdes han tills vidare såsom Theol. Lector vid Åbo skola. Man synes dervid tillika hafva afsett att gifva den verksamme Biskop Rothovius biträde vid hans bestämmelse att bringa Finska ecclesiastik-verken i öfverensstämmelse med Sveriges. Under tiden förklarades han i Upsala för Theol. Licentiat och utnämndes till Förste Theol. Lector i Åbo 1630. Erhöll Kongl. fullmagt att vara Pastor i Carlstad 1633; men qvarstannade i Åbo, der han genom Regeringens bref till Rothovius 1634 utnämdes till Archipræpositus. Blef 1640, vid Åbo Universitets grundande, Förste Theol. Professor och Th. Doctor s. å. i Upsala. Valdes enhälligt till Biskop efter Rothovius 1652.

Såsom sådan ifrade han, under sin korta stiftsstyrelse, isynnerhet för den katechetiska undervisningen och årliga prost-visitationer, hvarigenom grundvalen lades för Finlands andliga utveckling, utrotandet af vidskepelse o. s. v. Mycken verksamhet hade han förut utvecklat vid utarbetandet af den Finska bibelöfversättningen, som 1642 utkom, för hvilken man företrädesvis hade P. att tacka. Han erhöll äfven af P. Brahe uppdrag att utarbeta en vägledning till Finska språkets inhemtande, och fullföljde detta värf med den raskhet, som utmärker detta, på verkliga reformer och framsteg fruktbara, tidehvarfs alla företag.

Grundligt bevandrad vetenskapsman i flera grenar, särdeles theologien, rörde sig hans offentliga lärda verksamhet företrädesvis omkring homiletiken. Sålunda öppnades af honom den bana, hvilken sedan beträddes och fullföljdes af Gezelierna medelst deras årligen utgifna utkast öfver Böndagstexter. Han började skilja sig från detta torra, andelösa, scholastiska schematiserande, som var den tidens förherrskande böjelse, och hvilket Wieselgren i sin förtjenstfulla "Sv. Kyrkans Litteratur", med ett namn som kan missleda, betitlar "vetenskap." Det var utan tvifvel en sådan vetenskap, som gjorde tidens snillen, Christina och Messenius, mera benägna för katholicismen.

Åren 1649—53 uppställde han i akademiska dissertationer en följd af Meditationer öfver Sön- och Högtidsdags-evangelierna. Och ännu sedan han tillträdt biskopsembetet, intog han kathedern, i det han fortsatte dylika

meditationer öfver Epistlarhe. Hans verksamma lif afbröts genom döden d. 27 Sept. 1657.

Han var tvenne gånger gift: 1. med dottren af en Holsteinsk adelsman, Pomerening, förpaktare af tullinkomsterna i Östergöthland; 2. år 1633 med *Anna Kock*, Kyrkoherdens i Clara dotter. Hans barn voro: *Anders*, Prof. i Åbo; *Johan*, som kallade sig *Helleberg*, Capitaine; *Samuel*, Assessor i Åbo Hofrätt; *Catharina*, g. m. Prof. Ol. Wexionius; och *Maria*, g. m. 1. Inspektor Stålbom, 2. Häradsfogden Elias Johansson.

Skrifter (utom de ofvannämnde): 36 disputationer i metaphysik, vid Upsala universitet, deribland 18 delar under titel af Collegium Physicum. — Öfver 186 Theol. disp. i Åbo, de homilet. meditationerna inberäknade. — Sju Predikningar. — Tre (?) Circulärbref till Stiftets presterskap. — Programmer. — Han är föröfrigt troligen författare till en anonym liten samling af fem st. predikoutkast på svenska öfver Christi lidande.

(Källor: Rhyzelius. — Stiernman, Bibl. Sviogoth. — Fant, Hist. Litt. Græc. — Helsingfors' Morgonblad för 1835. — (Tengström), Chronolog. Förteckningar och Anteckn. öfver Finska Universitetets Procancellerer &c.) — A — Ö —

PORTHAN, HENRIK GABRIEL.

Föddes d. 9 Nov. 1739 i Viitasaari, der fadren, *Sigfrid P.*, var Kyrkoherde; modren var *Christina Juslenius*, Professor Gabriel Juslenii yngsta dotter. Student i Åbo 1754. Phil. Mag. 1760. Eloqu. Docens 1763. Amanuens vid Bibliotheket 1764. Bibliothekarie 1772. Eloqu. Prof. 1777. Anträdde 1779 en resa till nordliga Tyskland och Danmark (samt England?). Led. af Vitt. Hist. och Antiqu. Akad. 1787; af Vet. Soc. i Upsala 1795; af Finska Hush. Sällsk. 1797; af Patriot. Sällsk. samt den då nyss inrättade Strömrensnings-direktionen i Finland 1799; R. N. O. s. å.; titulerad Cancelli-Råd 1802. Dog ogift d. 16 Mars 1804.

Porthans första kände stamfader var Gustaf Bengtsson, borgare i Wiborg. Dess son, Sigfrid, antog namnet Porthan efter en af fadrens gårdar, Portila; hvarefter hans efterkommande 200 år beklädde åtskilliga, isynnerhet presterliga embeten uti östra Finland.

I späd ålder lemnade P. föräldrahuset, der fadrens svåra sjukdom hindrade barnavården, hvilken öfvertogs af morbrodren, Kyrkoherden Gust. Juslenius. Lärgirighet och minne i sällsynt grad framträdde tidigt såsom gossens egenskaper. På egen hand genomgick han i sin första ålder Sleidani bekanta verk. Då han kom till Åbo såsom student,

underhölls han af andre morbrodren, Häradshöfdingen, sedermera Hofrätts-Rådet P. Juslén, och ställdes under sedermera Domprosten Cavanders uppsyn. P. bestämde sig tidigt för den akademiska banan, och vann äfven snart genom en så trägen som mångfaldig undervisning ungdomens odelade förtroende; och hans tjenst vid biblitheket öppnade en ny tidpunkt för dess dittills obetydliga, men under hans tid betydligt förkofrade lärdomsförråd.

Länge lönlös (och äfven med Bibliothekariesysslan följde en högst ringa lön) inrättade P. en enskild läroanstalt i förening med flera yngre lärde. Denna inrättning interesserade honom äfven i framskridna år. Han hade der förvärfvat lifstidsvänner, af hvilka några sedan utgjorde hans dagliga umgängeskrets. Med lånta medel företog ock P. sin utländska resa. Speglen er i honom J framtidsdigre, aldrig mättade, Stipendiarii omnium ordinum!

Under denna resa gjorde han äfven bekantskap med den utmärkte Schlözer i Göttingen. Redan då väl emottagen af den nordiske fornforskaren, vann P. efteråt genom sina egna bemödanden i samma väg hans synnerliga aktning. Bekantskapen med honom, och andre lärde utlänningar, underhölls genom brefvexling. Återkommen, mottog han den mödosamma professionen, och förenade med omsorgen om stilens renhet en esthetisk undervisning i den Romerska vitterheten. Han meddelade på en gång en grundlig insigt i den classiska fornverlden och en liflig känsla af skönheten i dess mästerverk. I Svenska vitterheten skattade han Creutz och Gyllenborg högt. Ur hans skola gingo Kellgren och Edelcrantz, hvilka alltid bibehöllo ett tacksamt minne af den hand, som rättat deras första försök. P. var en bland stiftarne af ett vittert sällskap i Åbo, benämndt Aurora, som med sin uppmärksamhet gaf dessa unga snillen den första uppmuntran. Samma sällskap började utgifvandet af den första tidskrift i Finland, som stod företrädesvis under P:s vård, af hvilken ännu, sedan bladet såsom periodisk skrift måst upphöra, ett supplement utgafs, innehållande en mängd vigtiga, till upplysning i Finlands historia hörande handlingar. Äfven till de sednare Åbo Tidningar lemnade han dyrbara, särdeles historiska, bidrag. En verksammare del tog han i den väl ansedda Litteratur-tidning, som i Åbo 1803 utkom, men samma år måste på hög, hemlig hållen, befallning, i anledning af en theologisk stridighet, inställas.

Såsom föreläsare bjöd han hvarken på torra afhandlingar eller utstuderade tal, utan höll improviserade föredrag,

i hvilkas föremål han sjelf tog en liflig del och dem han så utförde, att hans åhörare ej blott med lifligaste uppmärksamhet uppfattade allt hvad han sade, utan ock syntes med eget omdöme deltaga i de slutsatser, till hvilka hans framställning ledde. Vanligen följde han ett äldre compendium, som han med sträng kritik rättade efter sednare upplysningar af träffande skarpsinnighet. De, som hört hans föreläsningar, beklaga nutidens allmänna sed, enligt hvilken den studerande ungdomen ej går ut för att tillsammans höra sina lärares lefvande ord, utan hemma hvar för sig pluggar i sitt minne döda lexor, som efter undergången tentamen ofta nog äro, den ena efter den andra, för alltid glömda: en för kropp och själ så mycket förderfligare sed, som dertill hörer, att när det lider till den tid, då ynglingen skall tenteras, han stänger sig inne, och, liggande på soffa eller säng, natt och dag anstränger och kanske uttömmer sina själskrafter. Upphäf bruket att i spridda tentamina låta ynglingen redogöra för sina studier, så vidt han ej anmäler sig för ett högre pensum, samt att med döda siffror arithmetiskt beräkna och hopsummera hans hela och halfva lärdomsbetyg, så skall den gamla goda tiden, endast på grund af denna enkla reform, återkomma, och ynglingen skall ej mera läsa lexor för veckan eller månaden, utan samla skatter för lifvet! Nu är det blott en och annan martyr, som vågar ett afsteg från slentrianens breda stig.

Fördomen och oförståndet ha förebrått P. obenägenhet för philosophien. Det var ingalunda mot henne sjelf och rätt förstådd, han ifrade, utan emot de missbruk, hvarigenom omogne ynglingar, som saknade äfven naturlig förmåga till en högre tankegång, förspillde sin tid att lära sig på skryt eftersäga termer och phraser, som de föga förstodo, men i hvilka de trodde sig ega hvad för dagen gällde som den högsta vishet. Hvad P. hufvudsakligen yrkade var, att man skulle begripa hvad man lärde och ej jurare in verba magistri. En annan af Finlands illustrationer, Calonius, hvilkens namn, jemte P:s, skall oförvanskligt stråla in till den sednaste efterverld, sedan glömskans häger bredt sin vinge öfver skaror af den Tyska philosophiens adepter, var af samma tanka med P. (liksom Bilmark, Bjurbäck, Leopold *), Rosenstein, Fremling m. fl.) i fråga om denna phi-

*) Och till och med dennes antagonist i allt öfrigt, Thorild. Se hans själfulla, ej nog kända och värderade, "Gelehrtenwelt", deri han måttar dödshugg åt Kant och hans efterföljare.

losophi, eller rättare det sätt, hvarpå dess studium gemenligen drefs och drifves, samt de resultater, som deraf uppstå, att nemligen mången yngling, hvars tanke ännu ej är mägtig en speculatif uppfattning och ej förmår frånskilja det ofta sophistiska och blott ordsvallande slagget, ryckes från allvarligare studier för att bortslösa betydlig tid på en vetenskap, som han ännu ej är vuxen, och der han i sådant fall ofta blindt måste tro på andra samt lära sig, under skenet af den djupaste grundlighet, efterpladdra dimböljda phraser, hvaraf ofta inplantas charlataneri, hvarförutan ej sällan, om han har en svagare hjerna — genom vanan att umgås med föremål, som för honom ej kunna framstå annorlunda än i ett sväfvande halfdunkel — hans tankes horizont för hela lifstiden inbäddas i moln. Den tidens unga Kantianer liknade sannolikt till punkt och pricka de Danska Hegelianer, som i Carstensens Nye Intelligensblade tecknas sålunda: hvor man traf Studenter, maatte man troe at være hænflyttet i Philosophernes Land: fremmede Ordeshyrer surrede om Örene og Hverdagslivets trivielleste Gienstande fik en philosophisk Overklædning. Dog kunde man ikke länge skjule for sig, at den tilsynen ladende Viden kun var en fuldständig Uvidenhed, den tilsyneladende Dybde en fad Overfladiskhed. Istedenfor at gjore grundige Studier af Philosophien, tillegnede sig de Studerende enkelte Kunstord, som de selv ikke forstode." För att inse med hvilket stötande öfvermod och hvilka anspråk Kantianerne på P:s tid uppträdde, må man erinra sig följande, som lästes i Svenskt tryck för 50 år sedan: "Sedan behofvet af en total reformation i Philosophien stigit till det högsta, har ock sent omsider dess tidehvarf lyckligen inträffat derigenom, att i dessa våra dagar en man framträdt, som haft få sina likar, — en man, för hvars skarpa blick N a t u r e n m e d l y d n a d ö p p n a t s i n a h e m l i g h e t e r, — hvars stora snille gjort honom till välgörare för alla tillkommande sekler — och hvars afundsfria ära den tacksamma efterverlden skall tolka — det är den Königsbergske Professoren Kant. Han har stiftat en ny philosophi, ådagalagt våra förra kunskapers oduglighet — samt bragt philosophiska undersökningarna till den höjd, att b l o t t e t t s t e g f o r d r a s för att öppna den så länge och så förgäfves eftersökte f u l l k o m l i g h e t e n." Orden förekomma i Silfverstolpes Journal och Boethii skrift om Kants philosophi. Då män med sådant omdöme och sådana insigter, som de nyssnämde, kunnat yttra sig så hyperboliskt, huru skulle ej då deras eftersägare stoltsera! Den

snillrike Ehrenheim yttrar sig sålunda i sina Samlingar till Allmän Physik: "Kant hade den menskliga fåfängan för sig: den allmännare, att blott förstå eller synas förstå honom, hvilket, sedan han fått sin stora ryktbarhet, blef en ton, ett behof för sammanlefnaden, emellan de boksynte ett beröm; det andra, högre och enskildare, att i hans väg begripa allt." Hvilken träffande charakteristik och huru naturligt, att den redbare P. skulle med oblida ögon skåda ett sådant spel! Likväl intygar Franzén, att P. "erkände det kritiska värdet" hos Kant; och hvem gör ej det eller vill för öfrigt förneka, att han genom sina psychologiska rön och analys inlagt förtjenster om philosophien, som alltid skola erkännas, sedan tjogtals s. k. åsigter, theorier, och endast på sådan lös grund fotade systemer, så väl hans eget som andras, ramlat. — Vi hafva vågat vara något vidlyftiga i detta ämne, emedan det rörer en sida hos P., som många hafva missförstått.

Hvad P:s egen philosophiska ståndpunkt angår, så följde han mest Locke. Sedolärans grund satte han ej blott i pligternas sammanhang med vårt sanna väl, utan i Guds heliga och kärleksfulla vilja, som i detta sammanhang uppenbarar sig. Med ogillande af det Wolfiska systemets bevisningssätt, till hvars afskaffande han bidrog, erkände han likväl det goda i dess åsyftning. Utan att fördjupa sig i metaphysiska spekulationer, verkade han dock till den förståndsdaning och upplysning, som den akademiska ungdomen i allmänhet behöfde, mer än mången högt berömd philosoph, genom de föreläsningar han för ett talrikt auditorium höll, så väl i logik, psychologi, metaphysik och anthropologi, som i ästhetik, naturrätt, ethik, pädagogik och didaktik, hvartill kom historien om menniskan. Philosophiens historia hade lärt honom att skatta hvad det menskliga förnuftet efter hand uttänkt såsom en qvarstående sanning, men tillika att misstro hvarje system, som uppträdde med anspråk att vara det sista, afgörande, ofelbara. "Tro mig", sade han till en yngling, som åberopade Kants stora anseende, "om ni blir så gammal som jag, skall ni öfverlefva tre, om icke fyra systemer, som störtat ett föregående och fallit för ett sednare."

På permen af ett exemplar utaf Kants "Kritik der reinen Vernunft", hvilket fordom tillhört P. och nu förvaras i Viborgska afdelningens bibliothek i Helsingfors, har han med egen hand tecknat följande ord af Cicero: "Hæc fuit

spinosa admodum atque exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat."

Hans första offentliga föreläsningar gällde Poesien, för hvilken han egde mycken förkärlek och hvilken han sjelf utöfvade. Hans egna poemer, mestadels tillfällighetsstycken, täfla med hvad Finland från denna tid har att framvisa. Mest har han likväl gagnat på detta fält derigenom, att han tidigt upptäckt, fostrat och handledt andra i detta hänseende lyckliga snillen, bland hvilka, utom de ofvannämda, må anföras Tengström, Choræus och Franzén.

Hvad den för fosterlandets bildning outtröttlige P. ej kunde åstadkomma genom egen undervisning, det verkade han genom tjenliga böcker, dem han på sin bekostnad utifrån förskref och lånte ut på alla händer, ofta i sådana ämnen, som voro alldeles främmande för hans akademiska befattning. Så utspridde han kännedomen om Tyskarnes sundare theologiska skrifter, dem han förnämligast i denna afsigt förskaffat sig. Hans vackra bibliothek stod öppet för alla. Vid föreläsningarne gaf han anvisning på författare öfver de ämnen, han afhandlade, och höll dessutom särskilda lectioner öfver lärdomshistorien och bibliognosien.

Sin skönaste lager har P. likväl vunnit genom sina forskningar och skrifter i Finlands Historia, Geographi, Språk och Litteratur. Hvar och en med dessa ämnen förtrogen skall helsa honom för Finska historiens grundläggare och fader. Med outtröttlighet och framgång har han belyst folkets gamla boningsplatser, stamförvandtskap, seder, lagar och inrättningar, samt sålunda spridt en fullare dager öfver Nordens äldre historia i allmänhet. Ledd af dessa arbeten och genom enskild brefvexling af P. inhemtade upplysningar, kunde Rühs utarbeta sitt bekanta verk: "Finland und seine Bewohner." Med samma oförtrutna nit arbetade P. ända till slutet af sin lefnad på Finska språkets odlande, riktande och prydande, i hvilket hänseende han samlade de bästa hjelpmedel till nya och förbättrade upplagor af dess Grammatik och Lexicon. I sammanhang härmed stå hans samlingar af gamla Finska ordspråk och sånger, för hvilket allt han företog vidsträckta resor till Finlands mesta flägsna orter, hvarvid han tillika skänkte en noggrann uppmärksamhet ej blott åt folkets språk, lynne och seder, utan äfven åt olika trakters klimat, läge och gränsor, bergssträckningarnas sammanhang, kärrens och flodernas aflopp, jordbrukets olika bedrifvande m. m. Sålunda kunde han öfverse, öka och förbättra den del af Tunelds Geographi, som be-

skrifver Finland, och hvilken af hela arbetet onekligen är den bästa. Äfven vid de Hermelinska chartornas utgifvande voro hans upplysningar af mycken nytta. Han hade länge sjelf ämnat utgifva en geographi öfver Finland. Under 1788 års krig besöktes han af officerare, som begärde upplysningar ur hans topographiska samlingar och insigter, hvilka sträckte sig ända öfver Ryska gränsen.

Det akademiska bibliotheket, hvilket P. såsom dess egentlige föreståndare mer än dubbelt förökat, stundom på egen bekostnad, ordnat och med cataloger försett, omfattade han äfven, sedan han afträdt bibliothekarieplatsen, allt framgent med omsorg och kärlek, liksom mynt-kabinettet. Begge förskaffade han ansenliga skänker af enskilde. Vid ökandet af boksamlingen afsåg han mindre nyhet, sällsynthet och dyrbarhet, än ett inre vetenskapligt och genom tiden stämpladt värde. Likväl anskaffade han äfven praktverk, t. ex. sådana som föreställde den Grekiska konstens mästerstycken och andra minnesmärken af den classiska forntåldern. Genom dem blef han i tillfälle att hålla sina archäologiska föreläsningar, de första öfver detta ämne i Åbo och kanske de enda i sitt slag, som någonstädes blifvit hörda.

En hemlig farhåga för det öde, som fyra år efter hans död öfvergick Finland, röjde han i förtroliga samtal. Det var mindre de Ryska vapnen, än det europeiska statsvingleriet han fruktade. Då han erinrade sig 1741 års krig, föreställde han sig möjligheten af en dylik fara, utan att hoppas en dylik räddning. Redan vid det tillfälle, då Catharina II genom namnet Constantin syntes yppa sin afsigt på Constantinopel, yttrade han: "Vi skola be Gud, att det må lyckas den Ryska magten att dit förlägga sitt hufvudsäte. Då kan den lemna det aflägsna Finland i fred under Svenska spiran. Men nu, då det ligger så nära dess hufvudstad, fruktar jag, att det förr eller sednare kommer att läggas under Ryska väldet." Derföre oroades han ock öfver den småaktiga tvisten om målningen af gränsebron, som då redan kunnat föranleda hvad få år derefter hände. Men stunden var då ännu icke kommen.

En utlänning, Ricy, hade af okänd orsak länge vistats i Åbo. Han tycktes vara Fransman, men sade sig tillhöra konungariket Etrurien, i hvars tjenst han var Öfv.-Lieutenant. Han tycktes ej vara vän af Napoleon, som då beredde sig att taga kejsarkronan. Politiska samtal undvek han och höll sig till litterära ämnen. I förnäma hus väl upptagen, höll han sig dock mest till professorerne, särdeles

Porthan. En dag, såsom ofta, besökte han P. för att låna böcker. Alltid beredvillig, gick P. ut i sitt oeldade bibliotheksrum och bar sjelf emot sitt bröst de kalla böckerna, hvilket ådrog honom förkylning. En s. k. peripneumonia notha slutade hans dagar d. 16 Mars 1804.

Han efterlemnade flera afbrutna arbeten, som legat honom ömt om hjertat, särdeles rörande Finska språket. Dels ämnade han på Svenska omarbeta och fullända sin berömda disputation "de poesi Fennica", dels tänkte han utgifva en samling af Finska ordspråk, dels isynnerhet granska, omarbeta och utgifva en Finsk ordbok af Ganander.

P. var ogift. Så länge hans föräldrar lefde, besökte han dem årligen på 50 mils afstånd; och efter deras död tog han i sitt hus begge sina oförsörjda systrar. Deras utkomst bekymrade honom i hans sista stunder; och den enda oro, han vid sin döds stilla annalkande kände, härrörde af striden emellan hans ömhet för dessa ålderstegna värnlösa och sin kärlek för universitetet. Han ville åt detta skänka hela sin dyrbara samling af böcker, chartor och kopparstick; men han fruktade, att den öfriga egendomen ej skulle förslå till de förras underhåll. I denna förlägenhet testamenterade han till läroverket all sin qvarlåtenskap emot en årlig lifränta åt sina systrar. Bekymrad, om Universitetet skulle kunna anse det för en förmån, hördes han, första gången i sin lifstid, vid sjelfva dess slut, klaga öfver medellöshet. Flere Consistorialer tvekade, om testamentet borde mottagas. Det skedde dock med Konungens tillstånd; och när ändtligen, efter pensionärernas död, räkningen uppgjordes, befanns emot all förmodan värdet af hvad Universitetet vunnit belöpa sig till 4000 Rdr i silfver.

Skrifter (utom de ofvannämde): omkr. 200 disputationer (se Lidén); i Vitt. Hist. och Antiqu. Akad. Handl.: 1) Anmärkningar rörande Finska Folkets läge och tillstånd vid den tiden, när det först lades under Svenska kronans vissa och varaktiga välde (IV, 1—33); 2) Undersökning om de Nationer, hörande till Finska Folkstammar, hvilka i den äldre Nordiska Historien omtalas (IV, 36—51); 3) Försök att upplysa Konung Alfreds Geographiska Beskrifning öfver den Europeiska Norden (VI. 37—106).

(Källor: J. Tengström, Oratio Funebris. — Helsingfors' Morgonblad 1835. — (J. J. Tengström), Chronologiska Förteckningar och Anteckn. öfver Finska Universitetets Procancellerer, samt öfver Faculteternas Medlemmar m. m. — Franzén, Minne i Sv. Akad. Handl. — Svenskt Pantheon.)

— A — ö —

Q.

QUENSEL, CONRAD.

Denne på sin tid ganska utmärkte, af K. Carl XII särdeles bedrade physiker och astronom, föddes i Stockholm den 16 April 1676. Hans föräldrar voro dåvarande Häradshöfdingen på Åland, sedermera Assessoren vid K. Hofrätten i Åbo, *V. J. Quensel* och dess genom bildning som skönhet lika ovanliga hustru, *Maria Broms*. Tidigt förrådde vår Conrad sin stora vettgirighet och den lyckligaste fattningsgåfva. Redan vid 10 års ålder blef han, efter några års privat undervisning af en pedagog vid namn Erik Herlinus som förde honom med sig till Upsala, inskrifven bland de studerandes antal vid detta universitet. Här fortsatte han i trenne år sina studier under inspection af Christian Alander, som sedermera blef Eloqu. Professor i Åbo och som lärer hafva hos den liflige ynglingen väckt det intresse för humaniora som aldrig slocknade, icke engång under den äldre mannens djupaste mathematiska forskningar och calculer. Efter förloppet af dessa tre år befanns den unge studenten vara fullkomligt mogen för sjelfständig verksamhet och i stånd att alldeles på egen hand utbilda de utomordentliga anlag, som af den kunskaps- och snillrike Alander mottagit den lyckligaste rigtning. Tretton år gammal, hade han äfven redan ådagalaggt den stadga i charakteren, att han med seger kunde genomgå alla de frestelser till sjelfsvåld och utsväfningar för hvilka det fria studentlifvet i dessa tider ej mindre än i våra dagar var utsatt och som vållat så många ynglingars missbildning eller sedliga förderf. Vid ännu ej fyllda 16 år kom han, med anledning af fadrens förflyttning från Åland till Åbo, att lemna Upsala och blef inskrifven vid universitetet i sistnämde stad der han snart gjorde sig bekant och aktad genom ett offentligt tal "de vocatione gentium", som han med allmänt bifall föredrog på en akademiska lärosalarne och i närvaro af en mängd "docentes et discentes." I den tiden studerade han isynnerhet theologi och hade ämnat blifva prest. Grekiska, hebreiska, dogmatik och rhetorik voro de vetenskaper hvarom han mest vinnlade sig, och skall han före sitt 17:e år hafva flera gånger uppträdt

såsom predikant för stora, christna menigheter. Egentligen såsom hjelpvetenskap åt theologien blef philosophien af Q. omfattad, men det med sådan ifver att han, knappt 18 år gammal utgaf och försvarade en philosophisk disputation "de sapientiæ studio inter gentes", hvarefter han ännu en gång samma år uppträdde i kathedern med en grundlig afhandling "de aëre", som väckte den största uppmärksamhet och beundran. Att så stora kunskaper och så mycken förmåga bodde inom en så liten och späd varelse — Q. skall hafva varit ovanligt klen till växten — kunde ej annat än ådraga honom allas blickar. Promoverad Phil. Magister d. 26 Nov. 1694, kastade han sig med alla krafter på mathematikens studium och visade sig genom alltjemt nya frukter af sin vetenskapliga verksamhet värdig den lager han vid så unga år, såsom ett sällsynt undantag, hade förvärfvat. För att kunna uppehålla sig vid Akademien, der han året derpå erhöll "venia docendi", sökte han att blifva "notarius stipendiariorum", en liten beställning, som han på förord af den bekante biskop Petrus Bång i Wiborg fick med förbigående af åtskilliga äldre candidater som derpå gjort anspråk, men hvilka ansågos för vida mindre oumbärliga vid universitetet. Vid biskop Bångs kort derpå inträffade död parenterade Q. på latin — parentationen är tryckt i Åbo 1696 — öfver sin välgörare och ådagalade dymedelst sin förmåga i den tidens panegyriska stil, utan att likväl förneka det sjelfständiga snille och den originalitet, som alltifrån början utmärkte hans författarskap. År 1702 specimenerade han för philos. adjuncturen i Åbo medelst en dissertation "de indifferentissima ethica", som förråder lika mycket dialektisk skicklighet som bekantskap med philosophiens historia och med metaphysikens lifsfrågor för dagen. Efter att "tappert" hafva försvarat denna afhandling, som mot honom framkallade flera "extra opponenter och afundsmän", blef han till den sökta tjensten constituerad af dåv. universitets-cancelleren, Grefve L. Wallenstedt. Tvenne år derefter föreslogs han af akademiska senaten i Pernau till Matheseos Professor derstädes och blef af K. Carl XII genast utnämd till denna tjenst, hvarmed året derpå förenades akademiska Räntmästaretjensten, den han med så mycket nit och skicklighet förvaltade, att universitetets ekonomi genom honom anses hafva blifvit särdeles förbättrad. År 1708 var han Akademiens Rector. Under loppet af 6 år fungerade han ostörd såsom Professor vid detta universitet, som han

medelst sina ypperliga föreläsningar, tal och disputationer väsendtligen bidrog att illustrera. Aldrig skall concurrensen af studenter der hafva varit så stor som på Q:s tid. Men snart skulle det blomstrande läroverket oroas af krigets fasor, och då Moskoviterne 1710 och 1711 utbredt sina härjande vapen öfver Liffland samt Pernau hotades af samma vilda öfversvämning, fann vår Q. sig nödsakad att öfvergifva sin station och jemte sin familj flykta öfver Reval till Stockholm. Här grasserade dock vid samma tid en ännu farligare fiende. Pesten hade nyligen utbrustit i den olyckliga staden och snart blef äfven Q:s hus deraf angripet. Sedan en af hans söner och en hans trotjenare fallit offer för den okufliga farsoten, beslöt han att lemna Stockholm och begaf sig till Umeå, der han likväl måste göra en ännu ömmare förlust. Hans förträffliga maka, *Anna Wallvik*, med hvilken han kort efter sin utnämning till Professor ingått den lyckligaste förening, hade förmodligen insupit smittämnet i Stockholm och lyktade sina dagar i Umeå mot slutet af 1711, qvarlemnande åt den sorgbundne maken blott en enda son af de trenne barn hon skänkt honom. Återvänd året derpå till Stockholm, erhöll han Konungens fullmakt, utfärdad i Bender den 5 Maj 1712, att vara ordinarie Matheseos Professor i Lund, dit han således begaf sig följande året och blef der i Maj månad uti sitt nya embete, med stor högtidlighet efter den tidens sätt, installerad af den för sin skicklighet att både tala och skrifva hebreiska särdeles bekante LL. OO. Prof. Bonde Humerus, som förut innehaft samma professorat hvarmed Quensel nu bekläddes.

Det rykte för lärdom och redbarhet, som gått före Q. och till följe hvaraf han af sina nya colleger med mycken välvilja mottogs i Lund, vann snart bekräftelse genom det verksamma nit, hvarmed han gick att gagna detta universitet. Hans sätt att föredraga mathematik afvek betydligt från den torra och och abstracta method, som på den tiden ännu var öflig i Sverige. Före Q. var denna vetenskap alltför mycket betungad med den scholastiskt-dialektiska rustningen, hvadan lif och åskådlighet i föredraget hardt nära gått förlorade. Q:s lectioner hade en mera praktisk charakter och togo collegianternas håg och interesse i anspråk till den grad, att hans auditorium snart kom att täfla i frequens med en Rydelii och Ihres. Med disputationer, af hvilka han i Lund utgifvit 18 st. och deribland flera af allmänt erkändt värde — t. ex. en "ἡμερολογία sphærica" af år 1722, en "de cyclo solari" af år 1723, en "de cyclo lunæ"

1727, en "de Tonitru" 1716, en "de pyxide magnetica" 1723 — äfvensom med särdeles väl utarbetade collegier i flera mathematiska discipliner gagnade han icke blott sin närmaste omgifning, utan ingrep i vetenskapens utvecklingsgång på ett sätt, som visade att han innehade höjderna af tidehvarfvets physiskt-mathematiska vetande. Det Copernicanska systemet som ännu på den tiden icke ens af alla naturkunnige, ännu mindre af de theologer och physiker i vårt k. fädernesland var erkändt, hade Q. äfven med mycken värma åtagit sig. Derigenom kom han i åtskillig polemik med det telluriska "stillaståendet", som i sin tid var nog så envist och förnagladt, som våra dagars politiska och sociala. Isynnerhet fäktade han tappert med den lärde Dan. Forelius, en värdig representant af den vetenskapliga vidskepelsen och af de numera endast löjliga fördomar, som astronomien då ännu hade att öfvervinna. Denna Forelius hade 1718 utgifvit "en ny method till almanackans förbättring", hvilande egentligen på ptolemaiska grunder. Mot honom uppträdde vår Q. med ett "sanningens försvar", deruti han icke blott med mathematiskt-philosophiska bevis utan med argumenter ur sjelfva den heliga skrift vederlade sin man. Vid samma tid utgaf Q. en "conspectus ecclesiasticus" samt utarbetade en god lärobok i uranographien, "manuductio ad usum globorum", som likväl ej förrän efter hans död från trycket utkom. I Upsala Vet. Societ. Handlingar finnas flere värdefulla afhandlingar af honom, och ända från 1715 till sin död eller 1732 har han utgifvit de årliga almanackorna i Sverige.

Men Q. var äfven ett slags polyhistor och humanist efter den tidens sätt. Derom öfvertygas man af åtskilliga hans disputationer, hvilkas ämne ligger alldeles utanför det mathematiska området. Hans "commentarii de Insula Visingiana", som utkommo under loppet af år 1714 och utgöra icke mindre än 139 octavsidor, utmärka sig genom hvarjehanda så väl historiska som physiskt-geographiska undersökningar, som sprida verkligt ljus öfver denna i så många hänseenden interessanta ö. En "delineatio Astrologi" af samma år vittnar äfven om sin författares mångsidiga bildning och fördomsfrihet. År 1727 utgaf han en ganska vacker afhandling "de incitamentis artium liberalium", hvarigenom är ådagalagdt, att skön konst och konsthistoria ej varit honom främmande. Allt detta hade beredt vår Q. ett sådant anseende vid Lunds universitet, att han ansågs skicklig att bekläda flera olika lärareplatser derstädes. Då efter Dom-

prosten H. Stridsbergs död 1717 Theol. Proff. Humerus och Hegardt blifvit befordrade, den förre till "Primar. Theol. Prof." och den sednare till "Secundus Theol.", vardt Q. af faculteten i första rummet föreslagen till "Tertius" En sådan heder och utmärkelse afsade sig dock den blygsamme mannen, föreslående i sitt ställe Hr Prof. A. Rydelius. Närmaste anledningen till denna afsägelse har Prof. Q. på följande sätt till protocollet uppgifvit: "Jag hembär pl. venerandæ Facultati Theologicæ och de öfriga mina Hrr Collegis tjenst. tacksägelse för deras goda förtroende och omdöme om den skickelighet, som de förmoda hos mig finnas att kunna företräda en theologisk profession. Men ehuruväl iag icke näkar at hos mig genom Guds nåd torde finnas hug och ämne, at på en så oförmodat och osökt kallelse hafva för Guds dyrköpta försambling och denna akademiska societeten al tienst och möda ospard; likvähl för en och annan vidrighet, som mig på denna orten synes vilja möta, i anledning af den bedröfliga förändring, som så nyligen sig tilldragit med mit ächtenskap, kan jag ock icke näka at iag ju hellre önskar på en annan ort få upoffra publico mit arbete, och hafver jag allaredan derom gjort en underdånig ansökning." Hvaruti "den bedröfliga förändring, som nyligen tilldragit sig med Q:s ächtenskap" bestod, upplyses af Cons. Academici Dom 1718, så lydande: "Emädan Ingeborg Tholin i dag inför Cons. Acad. majori tillstådt och frivilligt bekänt at hon bedrifvit enkelt hor med kammartjenaren Ernst Vilh. Bonn, det hon ock inför Cons. Eccl. och Kongl. Drabante Krigs-Råden vidgådt, så kan Cons. Acad. af sådane klara actis och bekännelser eij annat göra än för rättvijst stadga och sluta, det bör uti Högv. Cons. Eccles. detta ächtenskapförbund emellan nuvarande Rectorem Magnificum Professorn, Edle och Höglärde Hr Conrad Quensel och Ingeborg Tholin upplösas i följe af Kyrkolagens XVI Cap. 6 §. och Ingeborg Tholin intet hafva tilståndh at giffta sig så länge Hr Rector Magn. Quensel är ogifft och icke heller sedan, utan Cons. Eccl. ompröfvande och tillåtelse, dock icke med Ernst Vilh. Bonn, med hvilken hon denna grofva synd bedrifvit. För denna begångna hordomslast plicktar Ingeborg Tholin, efter Straffordningens af 1653 §. 1, 80 Daler S:mt treskiptes, som sedan fördelas effter lag och Akadem. Constitutionerna, målsägande rätten Hr Rectori Magnifico förbehållen" etc.

I Cons. Acad. prot. för den 19 Maj s. å. förekommer ytterligare följande naiva drag af Prof. Quensel:

1. "Förrän Hr Rector Magn. satte sig på sit säte, uppräcknade han på Consistorii bord 27 Daler S:mt, utlagde af dess frånskiljda hustru, Ingeborg Tholin och lät dervijd inprotocollera, at så mycket af de 80 Daler S:mt, som hon af Cons. är dömd at böta, hörer Akademiehuset til; af det öfriga kommer hälften Hr Rectori Magn. til för målsägande rätten och förmenar at jembvähl resten kommer honom til efter Consistorium Academicum Cap. 4 Sect. 4 §. 4 de Rectoris privilegiis, der Hr Rectori Magn. tillägges hälften af sakören, nembligen sedan målsägande rätten och Rectoris andel, som in hoc casu in una persona concurrunt, så lämbnar Hr Rector Magn. Consistorio at decidera härutinnan, hvem med rätta bör upbära denna Hr Rectoris andel. Och tycker dessa skäl vara för sig 1:o at privilegierna L. c. et eorundem §. 7 tillägga Akademien och consequenter Hr Rectori sakören, lika för hvad domare saken må afgöras; 2:o är icke ovanligit at Prorector offta förvaltar Rectoris embetet med novitiorum inskrifvande etc. utan at niuta derföre Rectoris accidencier. Dock likvähl med alt detta, emädan Rector Magn. icke vet, om ProRector prætenderar denna Rectoris andel eller eij och Rector Magn. vill af en så ringa sak icke väcka något missnöije hos Prorectorem, lämbnar han aldeles under Consistorii rättvisa ompröfvande denna quæstions deciderande och vill sig dereffter rätta.

Resolution:

Den dehl som Hr Rectori Magnif. tilkommer effter Constitutionerna, hafver Hr Prorector Magnif. von Döbeln såsom præses i saken at bekomma, hafvandes Hr Rector Magn. målsägande rätts medlen at undfå, och resten som är den tredje dehlen, kommer ærario til, hvilken Inspectores ærarii mottaga och qvittera.

2. Proponerade Hr Rector Magnif. at i sista Consist. bleff resolverat, at et bref som skulle strax afgå til Hans Exc. Hr Canzleren, hvilket i concept blef kringsändt och af ingen något dervijd blifvit observerat, men då det renskrifvit blef omsändt til underskrift, var ingen som det underskref, utan mästa dehlen hade ursäktat sig för det de icke varit tilstädes vid Resolutionen; reserverandes härmed Hr Rector sin oskuld at resolutionen icke kunnat exsequeras, och pretenderas högeligen at icke så månge i sänder måtte absentera sig ur Consistorio eller at de dock, då de varit absentes, effter förra Cancellariorum resolutioner måtte skrifva under det som expedieras, änskiönt det skulle ske med reservation, emädan det kunde hända at elliest angelägna

värk måtte stutza och icke utan ansvar aflöpa. Ty Rector Magnif. understår sig icke at afsända något slikt bref med sit namn allena underskrifvit, så länge sådan methode icke är publica auctoritate introducerad, och beder fördenskull at nu måtte öfver samma bref delibereras, hvad deruti vore at ändra, på det man utan vijdare upskåf må kunna låta det med morgondagens post afgå. Resolution:

Såsom vid brefvet, som nu uplästes, Consistorium intet hade at påminna, så afskrifves det och afsändes i morgon."

Ännu engång eller 1730 beklädde Prof. Q. Akadem. Rectors-embetet och synes han äfven då med drift och allvar hafva förestått akademiska styrelsen. År 1719 promoverade han 34 candidater till Phil. Doctorer. De sista lefnadsåren var Q. mycket plågad af giktverk i länderna och benen, så att han ofta skall hafva fruktat det han skulle mista sina sinnens bruk. Slutligen dukade han under för de kroppsliga smärtorna och dog den 13 Jan. 1734. Trenne gånger gift, hade han 11 barn, bland hvilka må nämnas *Jakob*, f. 1724, Prost öfver Södra Åsbo härad och Kyrkoh. i Ausås och Ströfvelstorps pastorat i Skåne, som skall hafva varit en grundlig theolog och dog 1802, och *Catharina Elisabeth*, född 1725, gift 1745 med Medic. Prof. vid Lunds Akademi, Doct. Kilian Stobæus, död 1750.

(Källor: Regiæ Acad Lundensis historia af von Döbeln. — Vitæ Professorum Lundensium af A. O. Lindfors. — Ståhls biogr. underrättelser om Lunds Professorer — Stiernmans Aboa Litterata. — Gezelii Biogr. Lexicon. — Lunds Cons. Acad. prot.)

P. G. A.

QUENSEL, CONRAD.

Född i Skåne den 10 Dec. 1767. Föräldrar: Häradsprosten och Kyrkoh. i Ausås, Mag. *Jakob Qu.* och *Ulrika Bened. Billberg*. Student i Lund 1783; Phil. Mag. derstädes i Juni 1787, således vid ännu ej fyllda 20 år. År 1789 företog han en resa till de nordliga Lappmarkerna, hvarest han upptäckte flera nya Insektarter, dem han beskref dels i en 1790 utgifven akademisk afhandling (Ignotæ Insectorum Species. P. I.), dels i K. Vet. Akad. Handl. Året derefter begaf han sig till Upsala, blef der antagen till Amanuens vid Botaniska trädgården, samt 1797 promoverad Medicinæ Doctor. Naturalhistorien, hvars flesta grenar han omfattade, förblef dock alltid hans hufvudstudium; derföre emottog han 1798 inseendet öfver K. Vet. Akad:s Naturalie-Cabinett efter Prof. Sparrman, äfvensom han, efter K. Lifmedici Hedenbergs

död, s. å. blef Lärare i Chemien och Naturalhistorien vid Carlberg. Med sina disciplar, Baronerne Ridderstolpe, företog han 1799 en resa till Danmark och norra Tyskland. År 1805 befordrad till Hist. Natur. & Pharm. Professor i Stockholm. S. å. besökte han i vetenskapligt hänseende Bohusläns skärgård. En blodspottning slutade d. 22 Augusti 1806 på Carlberg hans unga och verksamma lif, sedan han nyss företagit ett ganska stort vetenskapligt företag, utan att hafva hunnit långt i ett annat, lika vidsträckt, och blott få år förut påbegynt. Han ligger begrafven på Solna kyrkogård. Sedan 1804 Ledamot af K. Vet. och Vitterh. Sällsk. i Götheborg. En svensk insekt, *Bombyx Quenseliana*, bär hans namn.

Prof. Quensel gör hufvudsakligen anspråk på ett minne hos efterverlden såsom grundläggare af tvenne med illuminerade figurer naturalhistoriska verk, till hvilka han författade texten; båda, isynnerhet det sednare, blefvo i följd af sina sköna afbildningar äfven af den olärde allmänheten emottagne med största bifall och sågos den tiden såsom klenodier i bättre boksamlingar.

Skrifter: 1 af honom sjelf författad Disput. (se ofvanf.). — Beskrifningar på Nattfjärilar och Flunderslägtets Arter i Kgl. Vet. Akad. Handl. 1791 samt 1806. — Anledning till Kemiska och Physiska försök. Sthm 1802. — Svensk Botanik med text. Band. 1—4. Ib. 1802—06. — Elefantens Naturalhistoria, samt något till upplysning om det längesedan utdödda Mammot- eller Bohemotdjuret. Sthm 1804. — Svensk Zoologie, med illum. fig. tecknade af Palmstruch. Bd. I. Ib. 1806.

(Källor: Sackléns Läkar-Historia. — Minnesskrift på Latinsk vers af Cancelli-Rådet Wallmark. Sthm 1806.) P.

